ISSN 2307-5740
DOI: 10.31891/2307-5740

Науковий журнал

ВІСНИК

Хмельницького національного університету

Економічні науки

2019, № 4, Том 3

Scientific journal

HERALD

of Khmelnytskyi National University

Economic sciences

2019, Issue 4, Part 3

Хмельницький 2019

ВІСНИК
Хмельницького національного університету

Затверджений як фахове видання
Постановою президії ВАК України від 12.05.2015 № 528
(http://old.mon.gov.ua/ua/activity/563/perelik-naukovikh-fakhovikh-vidan/6797/)

Засновано в липні 1997 р. ***Виходить 6 разів на рік***

Хмельницький, 2019, № 4, Том 3 (272)

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет (до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського http://nbuv.gov.ua/j-tit/Vchnu_ekon

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus http://jml2012.indexcopernicus.com/i++i+i++,p4539,3.html
Google Scholar http://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=nDupjDAAAAAJ
РИНЦ http://elibrary.ru/title_about.asp?id=37652

Головний редактор **Войнаренко М. П.**, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії наук України, проректор з науково-педагогічної та наукової роботи, перший проректор Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора. Голова редакційної колегії серії «Економічні науки» **Нижник В. М.,** д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар **Кравчик Ю.В.,** к. е. н., начальник відділу інтелектуальної власності та трансферу технологій Хмельницького національного університету

Члени редколегії серії «Економічні науки»

Войнаренко М. П., д. е. н.; Альохін О. Б., д. е. н.; Асаул А. М., д. е. н. (Російська Федерація); Бондаренко М. І., к. е. н.; Васильківський Д. М., д. е. н.; Ведерніков М. Д., д. е. н.; Вишковська Зофія, д. е. н. (Польща); Геєць В. М., д. е. н.; Гончар О. І., д. е. н.; Григорук П. М., д. е. н.; Джалагонія Давід, проф. (Грузія); Диха М. В., д. е. н.; Дудко В. М., д. е. н. (Російська Федерація); Журба І. Є., д. е. н.; Завгородня Т. П., д. е. н.; Замазій О. В., д. е. н.; Євдокимов В. В., д. е. н.; Йохна М. А., д. е. н.; Ковальчук С. В., д. е. н.; Кулинич Р. О., д. е. н.; Лук'янова В. В., д. е. н.; Ляшенко О. М., д. е. н.; Любохинець Л. С., к. е. н.; Матюх С. А., к. е. н.; Мікула Н. А., д. е. н.; Микитенко В. В., д. е. н.; Мороз О. В., д. е. н.; Нижник В. М., д. е. н.; Олуйко В. М., д. н. держ. упр.; Орлов О. О., д. е. н.; Рудніченко Є. М., д. е. н.; Савіна Г. Г., д. е. н.; Семикіна М. В., д. е. н., Скоробогата Л. В., к. е. н.; Стадник В. В., д. е. н.; Тельнов А. С., д. е. н.; Ткаченко І. С., д. е. н.; Троціковскі Тадеуш, к. е. н. (Польща); Тюріна Н. М., к. е. н.; Філиппова С. В., д. е. н.; Хрущ Н. А., д. е. н.; Церуйова Тетяна, д. е. н. (Словакія); Череп А. В., д. е. н.; Чорна Л. О., д. е. н.

Технічний редактор Кравчик Ю. В., к. е. н.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету, протокол № 1 від 29.08.2019

Адреса редакції: **Україна, 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11, Хмельницький національний університет редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету"**

☎ (0382) 67-51-08

e-mail: visnyk.khnu@gmail.com

web: http://journals.khnu.km.ua/vestnik
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_tup.htm

Зареєстровано Міністерством України у справах преси та інформації.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 9721 від 29 березня 2005 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2020
© Редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету", 2020

ЗМІСТ

ДУБИНА М. В., ПАНЧЕНКО О. І., ГУБКО Н. В.
ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ INSURTECH
ТА СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ЇХ РОЗВИТКУ 7

ЛУК'ЯНЕНКО О. Д.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЄС В СЕКТОРІ РИБАЛЬСТВА 17

РУДИК О. А.
РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН:
ПОВНОВАЖЕННЯ І МОЖЛИВОСТІ ОТГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 25

КОВАЛЬЧУК С. В., ФРАНЧУК Л. В.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТРЕНДИ МАРКЕТИНГУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ 30

ЗАХАРЧУК О. В.
СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА
АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ 33

ДУХНИЦЬКИЙ Б. В.
СВІТОВИЙ ДОСВІД ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА 38

САВЕНКО К. С.
ЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНИХ СИТУАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СПОЖИВАЧІВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ 42

ЯРОВЕНКО Г. М.
АНАЛІЗ МАКРОПОКАЗНИКІВ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ
СКЛАДОВИХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ 47

ТКАЧОВА Т. С.
ПОБУДОВА МОДЕЛІ КООРДИНАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ 55

ГЕЛЬМАН В. М.
УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ РЕСУРСОМ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕФЕКТИВНОСТІ 62

ПЕРШКО Л. О.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ 67

БАБЧИНСЬКА О. І.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА 71

ЛЮЛЬОВ О. В., МОСКАЛЕНКО Б. А.
ВПЛИВ ЯКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 75

ЕЛЬ-БОШ ДАЛІЛЬ МОНТАЇВНА
ПРОГНОЗУВАННЯ У ЗАКОНОДАВЧОМУ РЕГУЛЮВАННІ СФЕРИ ПРОМИСЛОВОСТІ 81

ГРЕЧАНЮК Л. М.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ СВІТОВОГО РИНКУ БІРЖОВИХ ДЕРИВАТИВІВ 86

РОГАЧЕВСЬКИЙ О. П.
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ 92

ВОВК Я. Г.
РЕОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗМІННИМ ОБЛАДНАННЯМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 101

ЖУК В. М.
РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-ОБЛІКОВИХ ПОСЛУГ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ 106

ПУДРИК Д. В., КВІЛІНСЬКИЙ О. С., НАЗАРЕНКО А. П.
ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА: СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ОРІЄНТИРИ 111

КОРИТНИК Л. П.
БЮДЖЕТНА ЗВІТНІСТЬ В УПРАВЛІННІ СУБ'ЄКТАМИ СЕКТОРУ ЗАГАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ 116

НОВІКОВ В. В.
ОСВІТНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОСНОВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 121

МАКЄЄВ О. О.
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ 127

ПАЛКОВСЬКИЙ Є. С.
ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА 133

ПУДРИК Д. В., КВІЛІНСЬКИЙ О. С., ВАСИЛИНА Т. М.
КОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТА ДЕТЕРМІНАНТАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 140

ШАПОВАЛОВ Р. А.
СТРУКТУРА ФІНАНСУВАННЯ, ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ІННОВАЦІЙ В ЗАБУДОВІ ТЕРИТОРІЙ 145

ШЕЛЕСТ Т. М.
РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТУЛУ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ВЕКТОРІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД 152

ЩЕРБАТИХ Д. В.
СУЧАСНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 160

МАРКОВА С. В.
УПРАВЛІНСЬКИЙ АНАЛІЗ ОПТИМІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ КОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 169

СВІНАРЬОВА Г. Б.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН 175

ЧИМШИР Г. В.
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ 180

ЧЕНЦОВА О. Б.
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ВЗАЄМОДІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА 187

АНІСІМОВА О. М.
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 192

ТУРЧИН Л. Я.
ЛОГІКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ 196

ПЕРЕВОЗОВА І. В., ДАЛЯК Н. А., ЛІСОВА О. В.
РЕТРОСПЕКТИВНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ 202

КІНЗЕРСЬКА О. О.
ДІАГНОСТИКА АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ 211

ШПИЛЬОВА В. О.
НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 215

РУЖИЦЬКИЙ І. Ю.
СУБ'ЄКТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ 219

КОЗЛОВ Д. В.
АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ІНТЕРНАЛІЗАЦІЇ ЕКСТЕРНАЛІЙ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА 224

САМІЙЛЕНКО Г.М.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ КОРУПЦІЇ, ЇЇ ПРОЯВІВ ТА НАСЛІДКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 230

ПОПОВ О. Є., ШРАМ О. О.
ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 236

МЕРЕЖКО В. М.
МОДЕЛІ ТА МЕХАНІЗМИ У ФОРМУВАННІ ТА ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ 242

ДУДНІК Л. О.
НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ТОВАРОПОТОКАМИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ МЕРЕЖАХ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 246

ЗАВГОРОДНЯ Т. П., ПРОСКУРОВИЧ О. В.
МОДЕЛІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В МЕЖАХ СТАЛОГО ЇЇ РОЗВИТКУ 252

СТАВНІЧУК В. В.
КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 252

КОТВИЦЬКА Н. М., БОЯРИНА К. М., ЛИХОВСЬКИЙ Д. О.
ТИПИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ІННОВАЦІЇ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ 263

ВЛАСЕНКО І. В.
СТАН ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ 267

КУЛІШ Д. В.
СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ЗАВДАННЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 271

КРУПА О. В.
ДИСКУРС СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ВИМІРІ НАДБАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ 277

УДК 368.02
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-1

ДУБИНА М. В., ПАНЧЕНКО О. І., ГУБКО Н. В.
Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ INSURTECH ТА СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ЇХ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто передумови появи, особливості функціонування та перспективи розвитку InsurTech на світовому ринку страхових послуг. На основі бази попередніх досліджень цифрових технологій в галузі страхування, систематизовано різні підходи до їх трактування і запропоноване власне тлумачення InsurTech, а також виявлено основні технологічні інновації, що є каталізаторами перебудови сучасної страхової практики. Представлено основні страхові компанії, що розвиваються в рамках InsurTech і які призведуть до найбільш вагомих зрушень у сфері надання страхових послуг. Дослідження ефективності технологічних перетворень, трансформаційних властивостей InsurTech для бізнес-моделі та ризиків, пов'язаних з їх реалізацією, дозволяє виокремити сучасні переваги та недоліки InsurTech, а також проблеми пов'язані з початком масового впровадження цифрових інновацій на рівні світового господарства.

Ключові слова: цифрова економіка, діджиталізація, InsurTech, ринок страхових послуг, цифрові технології, інновації.

DUBYNA M., PANCHENKO O., HUBKO N.
Chernihiv National University of Technology

FEATURES OF INSURTECH IMPLEMENTATION AND CURRENT WORLD TRENDS OF THEIR DEVELOPMENT

The main purpose of the article is to systematize and deepen the theoretical provisions on the functioning of InsurTech and identify the basic global trends in its development.

The article considers the preconditions for the emergence, features of operation and prospects for the development of InsurTech in the global insurance market. Based on previous research on digital technologies in the field of insurance, various approaches to their interpretation are systematized and InsurTech's own interpretation is proposed, as well as the main technological innovations that are catalysts for the restructuring of modern insurance practice. The main insurance companies that are developing within InsurTech and which will lead to the most significant changes in the field of insurance services. It is determined that the main values of cooperation between insurers and technology centers are the provision of the latest tools for collecting, filtering and systematizing the necessary information about consumers, their behavior in the insurance market.

The research of the effectiveness of technological transformations, the transformational properties of InsurTech for the business model and the risks associated with their implementation, highlights the current advantages and disadvantages of InsurTech, as well as the problems associated with the mass introduction of digital innovations in the global economy.

Keywords: digital economy, digitalization, InsurTech, insurance services market, digital technology, innovation.

Вступ. Світові тенденції діджиталізації, які спостерігаються в різних сферах життєдіяльності суспільства змінюють звичний механізм соціально-економічного розвитку. Особливо активно цифрові технології впливають на фінансовий ринок, оскільки значно спрощується доступ споживачів до послуг і підвищуються вимоги до діяльності суб'єктів.

Страховий ринок також трансформується в процесі впровадження інноваційно-інформаційних технологій в його функціонування. Під впливом сучасних технологій дистанційного обслуговування, зазнає змін процес надання страхових послуг і розробляються інноваційні продукти, які спрямовані на залучення більш широкого кола клієнтів через Інтернет. Світовий ринок страхових послуг тривалий час залишався осторонь від структурних зрушень і перебудови чинної системи функціонування. Однак трансформація світового господарства, викликана переходом до нового технологічного укладу з високим рівнем автоматизації та інформатизації, визначила перехід до цифрової економіки та масового впровадження інновацій у всіх сферах господарювання. Потенційні цінності від перспективи освоєння нових технологій на ринку страхових послуг, попри наявність значних ризиків, змушують традиційних страховиків переглянути сталі концепції страхування та орієнтуватися на технологічні інновації. Інноваційні технології на світовому ринку страхування ще не набули такого широко поширення, як на фінансовому ринку банківських послуг, проте очікується, що пікові темпи зростання InsurTech припадатимуть на 2019-2023 рр.

Таким чином, дослідження питання захоплення цифровими технологіями сектору страхування, в контексті трансформації і адаптації світових ринків та окремих національних господарств до умов нової економіки набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми інформатизації ринку фінансових послуг в сучасних умовах є надзвичайно актуальними, тому їх розв'язанню приділяється увага багатьох науковців. Трансформаційним процесам у сфері страхування присвячені численні праці вітчизняних вчених: Л. М. Алексеєнко, М. П. Денисенко, Ю. М. Клапків, Н. В. Кричинська, О. Є. Новіков, О. Д. Сафонова, Д. Д. Третяк, В. К. Хлівний та ін. У працях зазначених вчених розкриваються теоретико-методологічні засади застосування інформаційних технологій у страхуванні та розкриваються особливості їх пливу на розвиток

ринку страхових послуг. Основна увага приділяється також акумулюванню та обробці статистичної та аналітичної інформації щодо впровадження інновацій у цій сфері.

Зарубіжними вченими, які вивчають вплив процесів діджиталізації на розвиток страхового ринку та страхових компаній можна віднести А. Віламовича, С. Вілрайта, Дж. Гарзіка, К. Декера, С. Девідсона, С. Кола, Девіда Лі, Ю. МакКарі, А. Міллера, М. Рейнора, Р. Хукцстепа.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на значні напрацювання у сфері впровадження цифрових технологій на страховому ринку, сформульовані наукові результати є досить фрагментарними, несистематизованими та розрізненими. Відсутнє однозначне розуміння сутності InsurTech, передумов використання комп'ютерних технологій у страхуванні, потенціалу, який вони мають для трансформації функцоінування ринку фінансових послуг, включаючи страхові послуги. Саме окреслена ситуація вимагає проведення додаткових досліджень у даній сфері.

Мета статті. Основною метою статті є систематизація та поглиблення теоретичних положень щодо функціонування InsurTech та виявлення базових світовихє трендів його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна епоха розвитку суспільства характеризується високим рівнем інформатизації та автоматизації. Такі тенденції, зумовлюють необхідність розробки та впровадження інноваційних технологій у всіх секторах економіки, з метою забезпечення їх відповідності сучасним потребам світового ринку. Висока конкуренція властива переважній більшості секторів господарства й виступає своєрідним каталізатором трансформацій в них. Все, дедалі більша популярність інновацій пов'язана з адаптацією національних господарств, окремих ринків до умов цифрової економіки для збереження конкурентоспроможності та нарощення потенціалу до швидкого економічного зростання [15].

Застосування цифрових технологій на світовому ринку фінансових послуг розпочалось у сфері банківського обслуговування, згодом спровокувавши структурні зміни у системі функціонування фінансового ринку. Активна реалізація FinTech-статапів стала базисом для підвищення ефективності, розробки та впровадження нових продуктів, а також переходу до персоналізованої пропозиції послуг, що дозволило охопити нову нішу клієнтів і розширити свої конкурентні переваги інноваторам на ринку фінансових послуг. Еволюція фінансового ринку та формування переваг, внаслідок використання FinTech, зумовила аналогічні очікування з боку споживачів страхових послуг. Однак, попри масове поширення FinTech, страховий ринок протягом тривалого часу чинив опір технологічним змінам. Співзасновник InsurTech Connect – Карибу Хоніг характеризує галузь страхування як ту, що відстає на 5-7 років за рівнем освоєння нових технологій від банківського сектору.

Серед причин відставання страхового ринку у високотехнологічному забезпеченні можна виділити супротив традиційних страховиків введенню стартапів і нововведень, який пов'язаний з їх ризиковим характером та високою врегульованістю страхової галузі, що вимагає формування регулятивної інфраструктури для InsurTech. Не зважаючи на наявність гальмівних факторів розвитку страхових технологій на початковому етапі, сучасні тенденції засвідчують зростання інтересу до InsurTech, що відбивається на введені нових бізнес-моделей на основі інноваційних рішень й активній діджиталізації страхової галузі. Зростання ролі технологій на кожному етапі ланцюга вартості є передумовою того, що все більше страхові компанії починають будувати екосистеми, користуватися перевагами рішень Інтернет-речей, Великих даних чи мобільних додатків для забезпечення зростання цінності для клієнтів, виділення їх серед конкурентів та підвищення ефективності ведення бізнесу.

З метою подальшого дослідження ролі та значення інформаційних технологій у страхуванні, наведемо трактування ключових категорій: «діджиталізація», «InsurTech».

Вперше термін «діджиталізація» був використаний у 1971 р. у контексті оцінки соціальних наслідків «оцифрування суспільства» і представлений у нарисі Р. Варшала "North American Review". Сучасні дослідники виділяють різні підходи до трактування сутності категорії «діджиталізація», основні з них наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Актуальні підходи до трактування сутності категорії «діджиталізація»

Зміст трактування категорії	Автор, джерело
1	2
Діджиталізація – це способи приведення будь-якого різновиду інформації в цифрову форму.	Куприна К. А. Диджитализация: понятие, предпосылки возникновения и сферы применения. *Вестник научных конференций*. Качество информационных услуг. г. Тамбов. 2016. № 5-5(9). С. 259-262
Діджиталізація полягає у використанні сучасних (disruptive) технологій для підвищення продуктивності і цінності підприємства в сучасному світі. Основними результатами перетворення можуть бути: скорочення витрат, поліпшення якості послуг і продуктів та збільшення продуктивності.	Лісова Р. М. Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 24(2). С. 114-118.
Діджиталізація – запровадження, розширення використання цифрових або комп'ютерних технологій на рівні окремих організацій, галузей народного господарства, країн тощо.	Brennen S. Digitalization and Digitization. URL:http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/

1	2
Діджиталізація – не спосіб, а процес пов'язаний із тенденцією приведення в електронний вигляд різних видів використовуваної людиною інформації. Процес умовно названий дослідником «оцифровуванням буття».	Халапсис А. В. Глобализация и метрика истории. URL:http://halapsis.net/globalizatsiya-i-metrika-istorii
Діджиталізація полягає у використанні цифрових технологій та даних з метою одержання прибутку, поліпшення бізнесу, трансформації бізнес-процесів та створення належного середовища для їх реалізації.	De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. URL: https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/
Діджиталізація («цифровізація») – процес створення нового продукту, що від початку існує в цифровій формі та не може бути перенесений на фізичний носій без суттєвого зниження його якості.	Коптелов А. К. Digitization (оцифровка) vs Digitalization (цифровизация). URL: http://koptelov.info/digitization-digitalization/
Діджиталізація – перехід бізнесу на цифрові рейки, ідея фундаментальної зміни бізнесу, пов'язаної зі зміною ринкових умов і необхідної насамперед для того, щоб оптимізувати бізнес за допомогою програмного забезпечення та ІТ-рішень, що допоможуть зробити його простішим, економнішим та якіснішим у контексті надання послуг клієнтам та задоволенні їх потреб.	Оноре Т. Диджитализация – не мода, а способ развития бизнеса. URL: http://www.columbusglobal.com/ru/insights/blogs/2016/08/ digitization-is-not-intangible-business-development/
Діджиталізація – необхідний процес розвитку сучасних підприємств в умовах неоекономіки для спрощення та прискорення роботи з великими базами даних, забезпечення автоматизації усіх видів діяльності, покращення комунікації з клієнтами, постачальниками та партнерами та усіма іншими інститутами, формування нових засад взаємодії в межах організації, перехід до нових організаційних форм господарювання (мережева та віртуальна економіка).	Лігоненко Л. О., Хріпко А. В., Доманський А. О. Зміст та механізм формування стратегії діджиталізації в бізнес-організаціях. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2018. №22.

Таким чином, діджиталізацію можна розглядати, як глобальний процес переходу до «цифрової економіки», що передбачає низку трансформацій в чинних економічних системах, бізнес-процесах і бізнес-моделях, в основу яких покладено інтеграцію цифрових даних і технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Метою діджиталізації, як процесу «цифрової трансформації» є підвищення якості й забезпечення зростання ефективності господарських відносин, шляхом акумулювання вигід від використання цифрових технологій. Захоплення інформаційно-комунікаційними технологіями різноманітних аспектів суспільного життя, спровокувало фундаментальні зміни на ринках фінансових послуг, зокрема «цифрова трансформація» не оминула і страхову галузь. Проникнення інноваційних технологій на ринок страхових послуг ознаменувало введення в обіг нового терміну – «InsurTech» і різних підходів до трактування його сутності, основні з яких представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Актуальні підходи до трактування сутності категорії «InsurTech»

Зміст трактування категорії	Автор, джерело
Insurtech – це впровадження інноваційних рішень, покликаних максимізувати ефективність використання нових технологій на страховому ринку.	Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: http://www.economy. nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf
InsureTech – стартап у сфері страхових технологій, що пропонує ринку повністю автоматизовані страхові продукти, зокрема мобільні додатки, взаємодію на рівні Інтернету речей, P2P-страхування, автоматизацію регресних виплат.	Дудинець Л. А. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 794-798.
InsurTech (інстутиційний підхід до трактування) – це фірми, які використовують нові технології для поновлення або розриву ланцюжка вартості страхування.	Фінансові технології світу: прориви та актуальні тенденції галузі. URL: https://www.ideabank.ua /uk/about/blog/1411-finansovi-tekhnolohiyi-svituproryvy-ta-aktualni-tende.
InsurTech (технологічний підхід до розуміння) – це використання цифрових технологій для скорочення витрат та вдосконалення процесів як для нових, так і для існуючих видів страхування.	Free From Legacy Baggage, Asian InsurTech Firms Are Reimagining The Insurance Industry. URL: https://smart-health.sg/free-from-legacy-baggageasian-InsurTech-firms-are-reimagining-the-insurance-industry.
InsurTech – це сфера FinTech, в якій інноваційні технології використовуються учасниками страхового ринку для задоволення потреб споживачів страхових послуг на основі оптимізації своєї діяльності.	Волосович С., Фоміна О.Технологічні інновації на страховому ринку. Вісник Київського національного торговельно - економічного університету. 2018. № 5. С. 124-137.
InsurTech – це новий напрям у страхуванні, що передбачає використання нових технологій (Інтернету, мобільних пристроїв або інших каналів електронної доставки) у страховій діяльності (для поширення контенту, інформації, реалізації страхових послуг та ін.)	Моташко Т. П. Розвиток світового ринку страхування в умовах діджиталізації. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. 2016. № 182. С. 18-24.
InsurTech – комплекс системних заходів, спрямованих на гармонізацію всіх етапів страхового процесу з метою отримання фінансово-економічного і соціально правового ефекту від страхування.	Денисенко, М. П., Коргун О. П. Інновації на страховому ринку України. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 21. С. 79-82.
InsurTech – це руйнівна та системна інновація, яка допомагає створити нові можливості для суб'єктів ринку, при цьому руйнуючи існуючі закони ринку, мережі цінностей та витісняючи більш ранні бізнес-моделі.	Bernardo Nicoletti. Digital Insurance: Business Innovation in the Post-Crisis Era.
Insurtech – нововведення в страхуванні, пов'язані зі штучним інтелектом, аналітикою великих даних, що зосереджуються на нових методах ціноутворення та встановлення премій, які випливають з наявності саморегулюючих технологій і нових обсягів даних клієнтів.	Liz McFall. (2019) Personalizing solidarity? The role of self-tracking in health insurance pricing. Economy and Society 48:1, pages 52-76.

Враховуючи, що дефініція InsurTech поєднує в собі терміни – страхування та технології, ми розглядаємо InsurTech як інноваційні технології, що впроваджуються на ринку страхових послуг, з метою оптимізації страхової діяльності. Фактично InsurTech виступає продуктом співпраці страхових компаній, що володіють капіталом та технологічних компаній, які мають ідеї для нових високотехнологічних продуктів та досвід їх впровадження.

Історія зародження і поширення InsurTech у світі немає чітко визначених хронологічних меж, що пов'язано насамперед із диспропорціями в рівнях і темпах комп'ютеризації, діджиталізації національних господарств, а також особливостями функціонування і регулювання окремих ринків. Проте, головним драйвером зростання Fintech, зокрема і в галузі страхування, визначають період після фінансової кризи 2008 року – етап масового поширення і зростання інтернет-технологій, що спровокувало зміни в поведінці та очікуваннях споживачів внаслідок використання цифрових каналів взаємодії, здійснення операцій в режимі он-лайн, продукуючи більш якісні й персоналізовані послуги.

Таким чином, цифрові технології дозволяють максимізувати корисність послуги для клієнта, що стало головною передумовою швидкого і масового захоплення технологічними інноваціями світового ринку фінансових послуг. Швидким темпам нарощення фінансових технологій сприяла позитивна реакція традиційних фінансових установ, які вбачали в них можливості для скорочення операційних витрат і боротьби з регуляторним і ринковим тиском у кризових умовах.

У час фундаментальних трансформацій на фоні швидкого зростання Fintech, поширення InsurTech на ринку страхових послуг стримувалося традиційними страховиками, які дотримувалися 300-т літньої практики й чинили супротив будь-яким трансформаціям до 2010 р. Поява перших цифрових технологій відбулась на просторах медичного страхування і пов'язана з такими стартапами як Оскар. Тому попри, затримку процесу цифровізації страхування на 5-7 років, очікування споживачів і необхідність насичення ринку новими послугами, на основі високотехнологічних рішень, ознаменували новий етап розвитку InsurTech з максимальними темпами росту.

Основною передумовою підвищення ролі та темпів зростання InsurTech на ринку страхових послуг, є розуміння традиційними страховиками необхідності зміни поглядів на InsurTech-стартапи та сприйняття творців інноваційних стартапів, не як конкурентів, а як сторону відносин для реалізації ефективного співробітництва. Розглянемо, сучасні моделі співпраці страховиків з технологічними компаніями на рис.1.

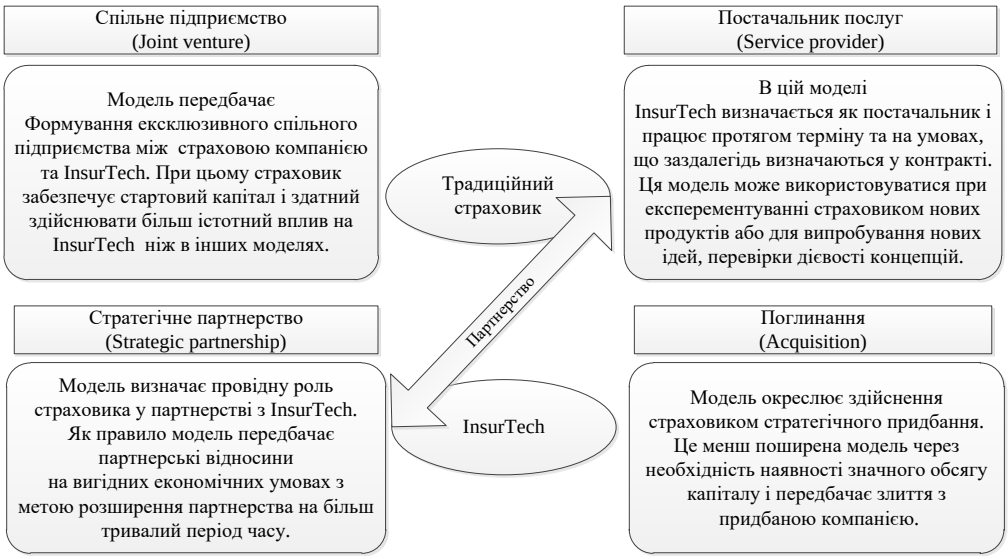

Рис. 1. Партнерські моделі страховиків і технологічних компаній

Відповідно до окреслених моделей, головними цінностями співпраці між страховиками та технологічними центрами є забезпечення новітніми інструментами збору, фільтрації та систематизації необхідної інформації про споживачів, їх поведінку на ринку страхових послуг. Важливість таких результатів співробітництва для страховиків насамперед пов'язана з тим, що всі бізнес-моделі страхового ринку засновані на зборі та аналізі даних. У свою чергу, впровадження інформаційних технологій в страхування надає доступ до точних і актуальних даних в режимі реального часу, на основі яких можна визначити наскільки мотиви й поведінка клієнтів відрізняться від закладених в моделі, що у свою чергу, дозволяє страховикам прогнозувати основні тенденції та адаптувати свою стратегію розвитку, а також страховий портфель відповідно до динаміки потреб ринку. Саме тому, не зважаючи на наявність негативного досвіду фінансування нововведень, який зумовлений ризиками інвестування таких проектів, сучасні інноваційні технології охоплюють все більше коло споживачів страхових послуг та виступають каталізатором змін в системі страхування.

Завдяки можливостям побудови оптимальної для страховиків моделі партнерства, більшість з них прагнуть досягти: підвищення ефективності, зменшення витрат, збільшення або збереження частки на ринку страхових послуг, а також розширення переліку страхових продуктів на основі нових технологічних рішень, які будуть максимально пристосовані до мінливих потреб споживачів цифрового світу.

Блок А - Технології збору та аналізу даних

Штучний інтелект (Artificial intelligence) використовує алгоритм машинного навчання для розв`язання задач на основі аналізу (великих) даних і передбачає автоматизоване прийняття рішень на основі цієї бази даних.
Приклади застосування ШІ у страхуванні:
- Carpe Data збирає і вдосконалює нові та альтернативні джерела даних за допомогою ШІ.
- Shift Technology пропонує програмне забезпечення для виявлення шахрайства й автоматизації обробки претензій на основі ШІ, що дозволяє страховикам заощадити гроші.
- Fukoku Mutual Life використовує IBM Watson Explorer для автоматичного розрахунку виплат.

Великі дані (Big Data) – сукупність методів обробки структурованих або неструктурованих даних різних типів у великих обсягах, які генеруються телематичними пристроями, соціальними мережами або іншими джерелами Інтернету, з метою їх подальшого використання для вирішення різних завдань.
Meta Group визначає 3 ключові характеристики (3V) Big Data: великі за обсягом; постійне оновлення й обробка даних; можливість паралельного опрацювання даних різних типів.
Приклади застосування Big Data у страхуванні:
- IBM, LexisNexis Risk Solutions, Greater Than у сфері автострахування дозволяють страховикам співвідносити поведінку страхувальника з ризиком. підвищуючи ефективність ціноутворення, андерайтингу.
- MarkLogic, DataRobot – технологія фільтрує дані, аби обрати максимально точну статистичну модель, для формування відповіді на кожен запит по вирішенню претензії, що призводить до автоматизації претензій.
- Big Data у медичному страхуванні використовуються платформою Oscar, щоб прогнозувати ризики й надавати рекомендації пацієнтам на основі даних в режимі реального часу та медичних записів пацієнтів.

Інтернет речей (Internet of things) – концепція, що передбачає обмін інформацією між пристроями через Інтернет-з'єднання.
Приклади застосування Internet of things у страхуванні:
- Neos використовуючи Інтернет речей поєднує послуги страхування і захисту житла, пропонуючи постійний моніторинг будинку і цілодобову допомогу (на основі даних зібраних розумними датчиками, підключеними до їх програми).
- Застосування телематичних пристроїв у медичному страхуванні (Generali) та автострахуванні (Progressive, State Farm).

Блок Б - Технології зберігання даних

Блокчейн (Blockchain) – децентралізована база даних всіх цифрових транзакцій між учасниками.
Приклади застосування Blockchain у страхуванні:
- Aegon, Allianz, Munich Re, Swiss Re, Zurich заснували blockchain Insurance Industry Initiative B3i для аналізу потенційних можливостей.
- Allianz, Nephila пілотували технологію Blockchain для cat swap транзакцій.
- Fizzy by AXA розробила P2P- страхування польотів на основі технології Blockchain, що передбачає автоматичне здійснення виплат, якщо рейс затримується більш ніж на 2 години, без потреби подання будь-яких претензій страхувальником.

Хмарні обчислення (Cloud computing) – модель надання обчислювальних послуг на вимогу, що включає сервери, сховища даних, бази даних, мережі, програмне забезпечення, аналітику та інтелект через мережу Інтернет. Виділяють 4 категорії сервісів хмарних обчислень: інфраструктура як послуга (IaaS), платформа як послуга (PaaS), обчислення без сервера, програмне забезпечення як послуга (SaaS).
Приклад застосування Cloud computing у страхуванні: Cloud Insurance розробила хмарне програмне рішення для системи управління полісами та претензіями для страхових агентів, брокерів та традиційних страховиків.

Блок В - Технології зв'язку і продажів

Мобільні пристрої з додатками є каналами взаємодії страховиків, страхових посередників і клієнтів, завдяки доступу до Інтернету. Китайський страховий ринок є найбільш розвиненим з точки зору використання мобільних додатків.
Приклади застосування у страхуванні:
- Allianz, Debeka використовують додатки для звітності по претензіях.
- Generali (3-я за величиною СК у світі) використовує додаток, який упорядковує роботу агентів із продажу автомобільних страховок, що забезпечує вдосконалення і спрощення процесу нарахування премій.
- Мобільний додаток Xiaobang орієнтується на сім'ї з середнім рівнем доходу за допомогою онлайн-курсів із планування страхування та фінансової освіти.
- Western Insurtech, Lemonade використовують ШІ, боти у веб- та в мобільних додатках пропонуючи страхові послуги орендодавцям та власникам нерухомості за кілька десятків секунд.

Чат-боти окреслюють ідею «автоматизованих» страхових агентів і по суті являють собою програмне забезпечення, що використовує ШІ для консультацій та підтримки клієнтів в режимі реального часу 24/7.
Використання чат-ботів у страхуванні дозволяє страховикам заощадити на підтримці користувачів та прискорити час розслідування, опрацювання претензій страхувальника. Користь чат-ботів для клієнтів пов'язана з отриманням допомоги під час процесу подання претензій та доступом до інформації в реальному часі. Zurich`s Zara та Pluto`s Facebook bot є лідерами у галузі страхування і завдяки здатності збирати, обробляти дані про втрати від клієнтів можуть подати заявки майже миттєво.

Робо-радник (Robo-advisor) – Інтернет-платформа, яка надає автоматизовані індивідуальні рекомендації на основі алгоритму.
Moneypark використовує robo-advisor для консультацій з управління активами в соціальній мережі (Facebook)/месенджері (WhatsApp)/Інтернет-форумі. Ergo використовує WhatsApp для обслуговування клієнтів.

Веб-сайт (Website) використовується страховиком як канал продажу полісів, а також для представлення інформації про компанію, страхові продукти тощо. Онлайн-продажі здійснюються через власні сайти СК чи агрегатори (Check 24, Comparis).

Відеодзвінки (Skype, Facetime) – платформи для візуальної взаємодії з іншими учасниками.
Приклади використання відео дзвінків у страхуванні:
- Allianz, AXA, Allstate, Swiss Life мають власний канал на YouTube для реклами й пояснень страхових продуктів аудиторії.
- Телемедицина може бути представлена програмою Anthem Blue Cross та за допомогою платформ YouTube, Vimeo і т.д.

Рис. 2. Види цифрових технологій та приклади їх використання у страхуванні

Джерело: складено авторами на основі [13].

Передові технології забезпечують високу ефективність процесу збору та аналізу інформації про страхувальників, можливі загрози настання страхового випадку, вимірювання і контроль рівня ризику, що у свою чергу дозволяє: запобігати шахрайству, знизити витрати, вчасно виявляти ризики та здійснювати заходи щодо їх попередження (нейтралізації). Крім того, завдяки впровадженню цих технологій з'являється можливість розширення мережі каналів розповсюдження страхових продуктів, швидше і якісніше приймати андерайтингові та актуарні рішення, створювати нові персоналізовані страхові продукти й послуги, що відповідають чинним потребам споживачів з індивідуальним акцентом.

Таким чином, нові інструменти та технології змінюють розвиток страхових компаній, тому все більше традиційних страховиків змінюють «правила гри» і застосовують InsurTech.

Для більш глибокого розуміння сутності й можливостей InsurTech, проведемо аналіз нових технологій у страховому секторі, які змінюють спосіб роботи страхових компаній. Результати дослідження представлено у вигляді схеми на рис.2.

По мірі того, як протягом останніх років страхові продукти засновані на передових технологіях набувають популярності, рівень інновацій на світовому ринку страхування постійно зростає як і обсяг інвестицій в InsurTech за даними FinTech Global.

Загалом протягом останніх п'яти років страховиками на світовому ринку було залучено понад 8,5 млр. дол. США інвестицій в InsurTech, що забезпечило формуванням доходу у 2018 р. на рівні 532,7 млн. дол. США [11].

Головна передумова нарощення інвестицій в страхові технології – очікування споживачів пропозиції диверсифікованого портфеля сучасних і легкодоступних страхових продуктів з боку страхового ринку, спираючись на досвід фінансового сектору. Такі очікування викликали стурбованість і визначили необхідність здійснення ризикових інвестицій, які не властиві страховому сектору, з метою нарощення конкурентоспроможності та нейтралізації конкурентних переваг не лише InsurTech-стартапів, але й комп'ютеризованого фінансового сектору на ринку страхових послуг.

Абсолютний обсяг інвестицій в InsurTech має тенденцію до зростання, що підтверджується виникненням, концентрацією та капіталізацією "InsurTech unicorns" – стартапів, які оцінюються вартістю понад 1 млрд. дол. США (Oscar, CollectiveHealth, Gusto, Zenefits, Clover) та Китаї (WeDoctor). Загалом в Азії є особливо великий потенціал до зростання InsurTech, що насамперед пов'язано з прийняттям нових нормативних положень для спрощення процедури виходу на ринок нових InsurTech-стартапів та фіксує зацікавленість інвесторів у можливості отримання вигоди та високій очікуваній віддачі від інвестованого капіталу.

Завдяки розвитку і зростанню популярності InsurTech консервативний сектор страхування переживає еволюцію, яка супроводжується новими трендами на ринку страхових послуг, як з боку попиту, так і з боку пропозиції.

Відповідно до звіту "Світовий ринок InsurTech", підготовленим AMA, ключовими гравцями на ринку InsurTech є: Friendsurance (Німеччина), Oscar (США), ZhongAn (Китай), Shift Technology (Франція), Quantemplate (Великобританія), Analyze Re (Канада), GetInsured (США), Bayzat (ОАЕ), Trov (США), Allay (Великобританія) [12].

Спираючись на дані звіту консалтингової компанії Pwc на ринку страхування формується чотири тренди, які описують загальні перспективи розвитку індустрії InsurTech:

1) постійне дослідження змін, відстеження нових тенденцій та інновацій;

2) активізація стратегічного партнерства між страховиками та технологічними компаніями;

3) технологічні інкубатори та стратегічні поглинання для розв'язання проблем страхових корпорацій;

4) кооперація страховиків з технологічними [8].

Для дослідження тенденцій розвитку інформаційних технологій на світовому ринку страхування у 2019 р., розглянемо 10 InsurTech-стартапів, від яких очікуються найбільші зрушення в страховій галузі та які визначать загальні тренди на ринку, результати дослідження окреслені на рис. 3.

Визначені на рис. 3 InsurTech-стартапи є драйверами страхового сектору, їх успіх та конкурентна перевага забезпечені індивідуальним підходом до сучасних потреб клієнтів та створенням умов для швидкої, широкодоступної та зручної реалізації страхових продуктів.

Розглядаючи перебудову чинної страхової практики, як результат діджиталізації, проведемо оцінку впливу руйнівного потенціалу InsurTech на традиційну бізнес-модель, що випливає з мережевого орієнтування трансформаційних можливостей нової моделі на основі технологічних рішень, результати відбиваємо в таблиці 3.

Розглядаючи перспективи розвитку передових технологій у страхуванні, варто зазначити наявність деяких проблемних аспектів, що стримують їх зростання: високі бар'єри виходу на ринок страхування, проблеми нормативного регулювання InsurTech на рівні національної економіки, застаріла інфраструктура, необхідність отримання ліцензії від місцевих регуляторів для масштабного нарощення інноваційних продуктів, а також досить тривалий час окупності й ризиковий характер інвестицій.

Рис. 3. Інновації від 10 InsurTech-стартапів, які визначають тренди 2019 р.

Джерело: складено авторами на основі [14].

Таблиця 3

Трансформаційні можливості нової бізнес-моделі на основі InsurTech

Сфера змін	Трансформаційна можливість	Характеристика Insurtech	Приклад
1	2	3	4
Цифрові інфраструктурні операції.	Формування інфраструктури надання та розповсюдження цифрових послуг, тобто можливість створення цифрової інфраструктури, що знижує вартість шляхом самообслуговування, одночасно збільшуючи диференціацію послуг з додатковою вартістю.	Веб-портали та мобільні додатки.	SwissLife myWorld та Clark служать першою контактною точкою для процесів страхування, спрямованих на клієнтів (продажів, адміністрування полісів та розгляд претензій).
		Інтерфейси (плагіни, додатки, віджети, API).	Simplesurance пропонує плагіни, які можна легко інтегрувати в магазини електронної комерції для продажу страхових продуктів.
		Цифрове підписання угод та ідентифікація.	Certtrack пропонує управління страховими сертифікатами на основі хмарних технологій.
		Цифрові транзакції та обробка.	Dynamis розробляє смарт-контракти для P2P страхування.
Керування даними інфраструктурних операції.	Використання даних для оцінки ризику та андерайтингу. Збільшується доступність даних (даних про ризики та про поведінку клієнта), що можуть бути використані для більш точної оцінки ризиків.	Дані водіння.	AXA Drive Recorder – дані про поведінку за кермом можуть бути зібрані за допомогою магнітофонів, приєднаних до автомобілів або Kroodle – за допомогою програми на смартфоні клієнта на основі його розташування.
		Дані життєвих показників.	WeSavvy.
		Дані датчиків майна.	Roost.
		Зовнішні дані, дані ЗМІ	FitSense.
		Дані в реальному часі.	AnalyzeRe.
		Передові дані науки.	QuanTemplate забезпечує платформу для інтеграції страхових даних та аналітики для підвищення ефективності андерайтингу.
1	2	3	4

	Використання даних для обробки претензій Чим більше доступних даних про ризики, тим більше можливостей з'являється для моніторингу ризиків у режимі реального часу і для виявлення шахрайства.	Автоматизована обробка претензій та їх перевірка.	Fizzy (AXA) пропонує на основі Blockchain страхове рішення від затримок рейсів, яке автоматично запускає компенсацію при затримці рейсу (тобто не потрібно подавати претензію).
		Попередження і виявлення шахрайства.	Everledger.
Надання цифрових послуг	Пропозиція послуг у цифровому форматі.	Цифрове подання претензії та повідомлення.	Haftpflichthelden, RightIndem пропонує конкретні інструменти та прийоми на шляху подання претензій клієнта від першого повідомлення про втрату до врегулювання спорів.
		Цифрова політика адміністрування та коригування.	WeFox надають клієнтам можливість ознайомитись з умовами та вносити коригування до страхового покриття.
		Цифрові переговори.	Asuro-цифровий брокер з надання послуг.
		Цифрові консульнти, робо-консультанти.	Insurify, Brolly візуально показує стан покриття та пропонує перевірку політики, яка розкриває відсоток, до якого застрахований клієнт.
	Доповнення страхування послугами профілактики та відновлення – важливі основи для зниження витрат на претензії і зростання зацікавленості страхувальника до безпечнішого руху чи здоровішого життя.	Профілактика, попередження.	Sanitas Active.
		Пом'якшення втрат, послуги відновлення.	Система розумного будинку Panasonic у поєднанні зі службою захисту будинку Allianz виявляє витоки води, повідомляє користувача та ініціює перші кроки.
	Інтеграція страхування із суміжними послугами, щоб підвищити цінність для клієнта. InsurTech все більше інтегрує надання цифрових послуг із суміжними й збільшити залучення та цінність клієнтів.	Об'єднання між страховиками та/або страховими продуктами, послугами	Clark.
		Інтеграція з фінансовими послугами.	Moneymeets.
		Інтеграція з медичними послугами.	MyDoc.
Розвиток страхових послуг	Розвиток послуг, що задовольняють потреби клієнта, тобто здатність розуміти потреби клієнта та відповідно розвивати страхові продукти та послуги для досягнення конкурентної переваги шляхом диференціації.	Ситуаційний продукт, на вимогу.	Cuvva.
		Гнучкий період страхового покриття.	Trov, Cuvva – можливість страхування водія автомобіля на одну годину.
		Індивідуальний продукт.	FounderShield.
		Нішевий продукт.	Bought By Many .
		P2P страхування.	Friendsurance, insPeer та Lemonade дозволяють учасникам частково розподіляти ризики між собою, а все, що перевищує певний ліміт, зазвичай покривається традиційним страховиком
	Адаптація до змін страхових ризиків, здатність коригувати страхові продукти під мінливий характер ризиків.	Оцифрований об'єкт (наприклад, авто та будинок).	Kiwi.ki.
		Коригування поведінки/потреб (віртуальний бізнес).	DigitalRisk.
	Покриття нових ризиків	Покриття ризику на основі нових даних.	MeteoProtect.
		Покриття ризику, що виникає внаслідок нового явища.	Zurich Cyber Insurance страхує корпоративні компанії від втрати даних та кібератак.
	Ціноутворення з коригуванням на ризик -здатність динамічно оцінювати ризики, щоб запропонувати послуги за конкурентними цінами.	Ціноутворення на основі використання.	Metromile (наприклад, оплата за милю)
		Ціноутворення на основі поведінки.	Ingenie (наприклад, оплата за те, як ти керуєш)
		Ціноутворення на основі винагород.	Generali, Discovery -спільний продукт, який рекламується з обіцянкою «Знай своє здоров'я - поліпшуй здоров'я - насолоджуйся винагородою»
Просування в мережі	Поширення страхування цифровим шляхом, тобто можливість проектувати та приймати рішення щодо цифрових каналів розповсюдження.	Інтернет-дистрибуція.	GetSafe. Trov упорядкував їх мобільний додаток таким чином, що дозволяє клієнтам увімкнути або вимкнути страховий захист за допомогою простої кнопки перемикання.
		Офлайн- дистрибуція з цифровою підтримкою.	Softfair FinanzLotse.
		Кілька каналів розповсюдження.	eBaoTech Multichannel Integration.
1	**2**	**3**	**4**

		Дистрибуція на місці продажу.	Simplesurance пропонує інтеграцію в систему електронної комерції в точці продажу, що дозволяє здійснювати перехресні продажі страхових полісів на різні види продуктів.
	Використання можливостей цифрового маркетингу, тобто можливість здобуття та вибору потрібних клієнтів за допомогою каналів цифрового маркетингу.	Захоплення клієнтів, партнерський / прогнозний маркетинг.	Contactability, Amodo використовує дані про поведінку, що дозволяють проводити цільові маркетингові та торгові кампанії.
		Присутність в Інтернеті.	Allianz Social Media for Agents.
		Кілька каналів маркетингу.	Multichannel.
	Виступати цифровим брокером, тобто можливість використання цифрових канали для продажу страхового покриття клієнтам, які мають певну ступінь незалежності від страховика.	Платформи порівняння.	Comparis, finanzchef24, Check24
		Менеджер зі страхування «все в одному».	Esurance, Knip, GetSafe, Clark, WeFox.
		Постачальники страхових послуг.	Simplesurance, kasko.io, Virado, Pablow (наприклад, Simplesurance дозволяє постачальникам магазинів електронної комерції інтегрувати плагін, щоб запропонувати послуги зі страхування продуктів).
		Інтернет-брокер.	OnlineVersicherung.de.
Просування партнерської мережі	Формування стратегічних партнерств, що не обмежуються двостороннім співробітництвом, а включають екосистеми.	Спільно створений продукт чи послуга.	Партнерство між Panasonic та Allianz, -для користувачів розумних домашніх пристроїв Panasonic надано доступ до служб захисту будинку Allianz.
		Екосистема співробітництва.	Японська група Rakuten слідує єдиній у своєму роді моделі бізнесу, що включає 1-го гравця з кожної галузі.

Джерело: складено авторами на основі [16].

Однак, не зважаючи на проблеми впровадження InsurTech, страховики в партнерстві з технологічними центрами розпочали трансформацію традиційного страхового ринку. Вмотивованість страховиків інвестувати в технологічні інновації, пояснюється бажанням здійснити апгрейд страхових продуктів та зайняти передові позиції на ринку страхових послуг. Страховики, впроваджуючи InsurTech, фактично здійснюють інвестиції, які допоможуть їм стати більш орієнтованими на клієнта, поліпшити свої ціни, підвищити операційну ефективність, сформувати елементи конкурентних переваг та отримати ряд інших можливостей.

Висновки. У процесі дослідження визначені основні передумови появи InsurTech, а також характерні особливості функціонування та перспективи його розвитку на страховому ринку. У результаті систематизації різних підходів до визначення категорії «InsurTech» запропоновано власне тлумачення цієї дефініції. Охарактеризовані основні технології у сучасному цифровому світі страхування, а також визначені особливості розвитку основних страхових технологічних стартапів, які призведуть до найбільш вагомих зрушень у сфері надання страхових послуг протягом 2019 р. На основі оцінки ефективності технологічних трансформацій виділені переваги, які властиві InsurTech і характерні зміни в новій бізнес-моделі, а також визначені проблеми і особливості їх впровадження на рівні світового господарства.

Таким чином, цифрові технології дозволяють страховикам отримати переваги, які слугують мотивом нарощення інвестицій в InsurTech: підвищена задоволеність та лояльність споживачів, залучення нових клієнтів, зниження матеріальних витрат і витрат часу, підвищення ефективності діяльності. При цьому, страхова галузь все ще знаходиться на початковому етапі масового впровадження інформаційних технологій. Очікується, що найбільші темпи зростання інвестицій в InsurTech припадатимуть на 2019-2023 рр. Цей період характеризуватиметься перебудовою сучасної страхової практики, в якій InsurTech виступає продуктом співпраці між традиційними страховиками, новаторами та споживачами страхових послуг.

Література

1. Гусєва О.Ю. Легомінова С.В. «Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація». Наук. Видання «Економіка. Менеджмент. Бізнес». 2018. №1(23).

2. Дубина М.В., Губко Н.В. Інноваційні технології на ринку страхових послуг (Insurtech). Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти 17 грудня 2019 р. Збірник матеріалів конференції. С. 119-121.

3. Коптелов А. К. Digitization (оцифровка) vs Digitalization (цифровизация). URL: http://koptelov.info/digitization-digitalization/

4. Лісова Р.М. Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24(2). С. 114-118.

5. Оноре Т. Диджитализация – не мода, а способ развития бизнеса. URL: http://www.columbusglobal.com/ru/insights/blogs/2016/08/digitization-is-not-intangible-business-development/

6. Халапсис А.В. Глобализация и метрика истории. URL:http://halapsis.net/-globalizatsiya -i- metrika-

istorii

7. Панченко О. І., Сорока А. В. Ринок страхових посередників в умовах макроекономічної нестабільності. Проблеми і перспективи економіки та управління. Чернігів: ЧНТУ. 2015. №3. С. 265-272.

8. Annual Report PwC. Retrieved from : www.pwc.com/us/insurance

9. Brennen S. Digitalization and Digitization. URL: http://culturedigitally.org/2014/09/-digitalization-and-digitization/

10. De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. URL: https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/

11. InsurTech Innovation Map Explains Emerging Technologies & Startups. URL: https://www.startus-insights.com/innovators-guide/insurtech-innovation-map-explains-emerging-technologies-startups/

12. InsurTech Market to Witness Astonishing Opportunity by 2024. (2019, May 6). URL: https://www.advancemarketanalytics.com/press-release/94105-global-insurtech-market

13. Martin Eling & Martin Lehmann, 2018. "The Impact of Digitalization on the Insurance Value Chain and the Insurability of Risks," The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice, Palgrave Macmillan;The Geneva Association, vol. 43(3), pages 359-396, July.

14. Riggins N. (2018, December 18). 10 insurtech start-ups to watch out for in 2019. URL: https://www.bobsguide.com/guide/news/2018/Dec/18/10-insurtech-start-ups-to-watch-out-for-in-2019/

15. Shkarlet, S.M., Dubyna M. V., Tarasenko A. V. Basic descriptors of the information economy development. Scientific bulletin of Polissia. 2017. № 3 (11). P. 1. P. 8-15.

16. Stoeckli, E., Dremel, C. & Uebernickel, F. Electron Markets (2018) 28: 287. URL: https://doi.org/10.1007/s12525-018-0304-7

References

1. Husieva O.Yu. Lehominova S.V. «Didzhytalizatsiia – yak instrument udoskonalennia biznes-protsesiv, yikh optymizatsiia» / Nauk. Vydannia «Ekonomika. Menedzhment. Biznes». 2018. Volume 1(23).

2. Dubyna M.V., Hubko N.V. Innovatsiini tekhnolohii na rynku strakhovykh posluh (Insurtech). Materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta molodykh uchenykh innovatsiinyi rozvytok informatsiinoho suspilstva: ekonomiko-upravlinski, pravovi ta sotsiokulturni aspekty 17 hrudnia 2019 r. Zbirnyk materialiv konferentsii. pp.119-121.

3. Koptelov A. K. Digitization (otsyfrovka) vs Digitalization (tsyfrovyzatsyia). URL: http://koptelov.info/digitization-digitalization/ 7

4. Lisova R.M. Vplyv didzhytalizatsii na biznes-modeli: etapy ta instrumenty tsyfrovoi transformatsii. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. 2019. Part 24(2). pp. 114-118.

5. Onore T. Dydzhytalyzatsyia – ne moda, a sposob razvytyia byznesa. URL: http://www.columbusglobal.com/ru /insights/blogs/2016/08/digitization-is-not-intangible-business-development/

6. Khalapsys A.V. Hlobalyzatsyia y metryka ystoryy. URL:http://halapsis.net/-globalizatsiya -i- metrika-istorii

7. Panchenko O. I., Soroka A. V. Rynok strakhovykh poserednykiv v umovakh makroekonomichnoi nestabilnosti. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia. Chernihiv: ChNTU. 2015. Volume3. pp.265-272.

8. Annual Report PwC. Retrieved from : www.pwc.com/us/insurance

9. Brennen S. Digitalization and Digitization. URL: http://culturedigitally.org/2014/09/-digitalization-and-digitization/

10. De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. URL: https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/

11. InsurTech Innovation Map Explains Emerging Technologies & Startups. URL: https://www.startus-insights.com/innovators-guide/insurtech-innovation-map-explains-emerging-technologies-startups/

12. InsurTech Market to Witness Astonishing Opportunity by 2024. (2019, May 6). URL: https://www.advancemarketanalytics.com/press-release/94105-global-insurtech-market

13. Martin Eling & Martin Lehmann, 2018. "The Impact of Digitalization on the Insurance Value Chain and the Insurability of Risks," The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice, Palgrave Macmillan;The Geneva Association, vol. 43(3), pages 359-396, July.

14. Riggins N. (2018, December 18). 10 insurtech start-ups to watch out for in 2019. URL: https://www.bobsguide.com/guide/news/2018/Dec/18/10-insurtech-start-ups-to-watch-out-for-in-2019/

15. Shkarlet, S.M., Dubyna M. V., Tarasenko A. V. Basic descriptors of the information economy development. Scientific bulletin of Polissia. 2017. № 3 (11). P. 1. P. 8-15.

16. Stoeckli, E., Dremel, C. & Uebernickel, F. Electron Markets (2018) 28: 287. URL: https://doi.org/10.1007/s12525-018-0304-7 17

Рецензія/Peer review : 11.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-2

ЛУК'ЯНЕНКО О. Д.
Державне агентство рибного господарства України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЄС В СЕКТОРІ РИБАЛЬСТВА

У статті розкрито основні етапи становлення і трансформації політики ЄС в секторі рибальства. Автором досліджено сучасну нормативно-правову базу риболовної діяльності в інтеграційному союзі, а також інституційну модель регулювання рибальського сектору та систему його фінансового забезпечення. Також розглянуто місце спільної політики рибальства в системі секторальних та горизонтальних політик ЄС, розкрито взаємозв'язки між ними.

Ключові слова: секторальні політики ЄС; спільна політики ЄС в секторі рибальства; принципи спільної політики рибальства; максимально сталий вилову; максимально допустимі обсяги вилову; нормативно-правова база рибальства.

LUKIANENKO A.
Agency of Fish Industry of Ukraine

TRANSFORMATION OF EU COMMON FISHERIES POLICY

The article highlights the problem of common fishery policy conduct in EU, as it occupies a special place in the European economy, working closely with environmental, regional, social, scientific and technological, business and transport policies. The fishery policy is identified within the system of EU sector and horizontal policies. There are revealed principal stages of formation and transformation of the EU policy within fishery sector: adoption of the Agreement on European Economic Cooperation (1957), formation of a legal basis for functioning of the common market of fishery products (since 1970), reforming of natural resources system (NRS) with implementation of fishery resources management system (1983), introduction of criteria of «fishing pressure» and licensing practice of fishery management (1992), introduction of a strategic approach in the management of aquatic bioresources, including long-term plans for their rehabilitation (2002), introduction of new principles of natural resources system (NRS) functioning, providing for public consultations. It is investigated legislative environment of the modern regime of natural resources system (NRS), introduced in 2013. Besides, we've characterized herein division of jurisdiction with respect to laws and regulations adoption between governmental institutions of national and supranational levels. We've also presented the institutional model of fishery sector regulation and system of its financial funding through the European Agricultural Guarantee Fund (since 1970), the European Fishery Fund (2007–2013), the European Maritime and Fishery Fund (2014–2020) with budget amounting to EUR 6,4 billion. Further on, we've determined principles of the modern EU natural resources system (NRS) (free access to the most sustainable development, caution, relative stability) and key elements of the modern fishery monitoring system. Moreover, we've emphasized expediency of implementation into the institutional model of the EU Common Fishery Policy (in 2016), obligatory cooperation with the European Border and Coast Guard Agencies, and the European Maritime Safety Association.

Key words: EU common sectoral policies; EU common fisheries policy; EU fisheries policy basic principles; maximum sustainable yield; total allowable catches; EU fisheries legislative background.

Постановка проблеми у загальному плані та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Інтеграційна модель Європейського Союзу перебуває у стані постійної оптимізації, адаптуючись до змін турбулентного глобального економічного середовища. Складність її імплементації полягає у необхідності постійного узгодження стратегічних національних інтересів країн-членів ЄС з врахуванням геоекономічних детермінант та загострення глобальних проблем сучасності. В інтеграційному союзі сформувалася унікальна в світі система прийняття рішень, що включає комплекс секторальних, горизонтальних та зовнішніх політик, що дозволяють у різних пропорціях розподілити законотворчі повноваження між владними інститутами національного та наднаціонального рівнів. Відтак, доволі актуальним наразі є дослідження спільної політики рибальства, що посідає особливе місце в структурі секторальних політик ЄС та характеризується тісними системними взаємозв'язками з екологічною, регіональною, соціальною, науково-технічною, підприємницькою, транспортною та іншими політиками спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та оптимізації секторальних політик Європейського Союзу є предметом досліджень численних наукових праць вітчизняних та зарубіжних економістів, політологів та експертів в сфері публічного адміністрування, серед яких варто відзначити роботи А. Ель-Аграа, А. Бояра, Н. Вдовенко, Л. Гонюкової, О. Дзяд, Д. Ільницького, Н. Муссіса, В. П'ятницького, О. Рудіка, О. Федірка, В. Чужикова, М. Хеллєра та інших науковців і практиків. Разом із тим, наразі недостатніми залишаються оцінки ефективності спільної політики рибальства. Крім того, актуальним є обґрунтування причин її реформування в сучасних умовах актуалізації глобальних проблем сучасності.

Метою статті є аналіз трансформації спільної політики ЄС в сфері рибальства та особливостей її реалізації в сучасних умовах екологізації підприємницької діяльності в Європі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження трансформації спільної політики рибальства варто розпочати з ідентифікації її місця у системі спільних інтеграційних політик Європейського Союзу. Загалом,

за визначенням О. Дзяд, спільну політику ЄС можна визначити як «складний процес ідентифікації та визначення проблеми, вироблення політики та прийняття рішень й імплементації законодавчих актів, принципів, методів та інструментів їх реалізації, які впроваджуються спільними інститутами ЄС та державами-членами з метою досягнення визначених цілей і завдань» [2, с. 33]. При цьому, відповідно до класифікації, запропонованої відомим дослідником процесів європейської інтеграції Н. Муссісом, спільна політика ЄС у сфері рибальства належить до складу секторальних політик [15], які, на думку Л. Гонюкової, охоплюють окремі сфери економічного життя ЄС та кожної держави-члена спільноти. До їх складу на додаток до політики рибальства авторка відносить ще й спільну аграрну, енергетичну, транспортну, інноваційну, інформаційну та науково-технологічну політики ЄС [1, с. 15].

В цілому, як вірно зазначає О. Дзяд, секторальні політики разом із горизонтальними та зовнішніми політиками належать до групи вторинних політик інтеграційної спільноти, причому, якщо горизонтальні впливають на загальні умови економічного життя країн-членів, то секторальні політики забезпечують координацію регулювання окремих секторів економіки [2, с. 34]. Водночас, базові (або фундаментальні) інтеграційні політики відображають основні етапи інтеграції та включають політику створення митного союзу, спільного ринку, економічного й валютного союзів. Фундаментальні політики поєднують національні інтереси усіх країн-членів ЄС, зафіксовані в установчих договорах, що ратифікуються на національному рівні.

Іншим важливим критерієм позиціювання політики рибальства у системі спільних політик ЄС є характеристика розподілу компетенцій в сфері прийняття нормативно-правових актів між владними інституціями національного та наднаціонального рівнів. За визначенням офіційного євроінтеграційного порталу України, компетенція ЄС – це «сукупність прав і повноважень, необхідних для реалізації мети, завдань і цілей Європейського Союзу» [3]. Залежно від характеру обмеження суверенних повноважень країн-членів в ЄС прийнято виділяти три види компетенцій: виключні, спільні (конкуруючі) та допоміжні.

В межах виключної компетенції офіційні наднаціональні інституції Європейського Союзу мають право ухвалювати нормативні акти, що є обов'язковими для країн-членів, тоді як останні можуть лише забезпечувати імплементацію відповідних приписів ЄС. До сфери виключної компетенції наднаціональних органів ЄС віднесено митний союз, захист конкуренції в межах спільного ринку, валютну політику в межах Єврозони, зовнішньоторговельну політику, і, нарешті, — збереження морських біологічних ресурсів в рамках спільної політики рибальства. Саме останній пункт робить політику рибальства унікальною в цьому аспекті, адже всі інші складові політики рибальства, як і більшості секторальних політик ЄС, належать до групи спільних (конкуруючих) компетенцій, що дозволяють державам-членам ЄС приймати рішення у певній сфері лише у випадку, якщо наднаціональними інституціями в цій сфері ще не було ухвалено правового акту. Згідно допоміжної компетенції інституції ЄС мають право здійснювати заходи координації дій держав-членів, спрямовані на підтримку або доповнення національних політик, але не можуть підміняти їх компетенцію. Проте до даної групи компетенцій з числа секторальних політик віднесено лише промислову політику ЄС.

Засади спільної політики рибальства (СПР) Європейського Союзу були закладені ще у Договорі про Європейське економічне співтовариство 1957 року. Її основною метою було забезпечення сталого розвитку рибальства, гарантування зайнятості рибалок і стабільності їх доходів [13]. З самого початку політика ЄС в секторі рибальства була складовою спільної аграрної політики, проте згодом поступово еволюціонувала в окремий напрямок секторальної політики.

Починаючи з 1970-го року відбувається активне формування правової основи функціонування спільного ринку продукції рибальства, а також створюється спеціальний структурний фонд для підтримки рибного господарства. У процесі переговорів про приєднання до ЄЕС Великобританії, Ірландії та Данії у 1972 році державами-членами було погоджено передати управління своїми рибними ресурсами спільним інституціям Європейського Економічного Співтовариства. Національні права на виключний прибережний промисел у територіальних водах, що до цього моменту визначалися в межах 12 морських миль від узбережжя, були розширені через запровадження виключних (морських) економічних зон (ВЕЗ), які сягали вже 200 морських миль від узбережжя.

У 1983 році Регламентом (ЄЕС) № 170/83 [10] було запроваджено реформу СПР, яка передбачала закріплення зобов'язань спільноти щодо упровадження країнами-членами системи управління рибними ресурсами, дотримання ВЕЗ, квотування та встановлення максимально допустимих обсягів вилову (ТАС). Важливим кроком було запровадження принципу відносної стабільності (relative stability), на основі якого здійснювався розподіл національних квот на вилов рибних ресурсів між державами-членами ЄС.

Наступним важливим етапом формування СПР стало впровадження у 1992 році критеріїв «інтенсивності риболовного промислу» (fishing effort) з метою відновлення та підтримання балансу між наявними водними біоресурсами та рибогосподарською діяльністю. З метою оптимізації співвідношення між наявними виробничими потужностями риболовного флоту ЄС та доступними обсягами водних біоресурсів Регламентом (ЄЕС) № 3760/92 було запроваджено ліцензування рибогосподарської діяльності в межах інтеграційної спільноти [11]. Основним інструментом, запропонованим для забезпечення вищеозначеного балансу, було зменшення флоту Співтовариства та пом'якшення соціальних наслідків за

допомогою структурних заходів.

Разом з тим, запровадженні обмеження виявилися малоефективними, що призвело до регулярного перевищення обсягів вилову та виснаження рибних запасів співтовариства. Це призвело до нового етапу реформування СПР на початку 2000-х років: основу оновленої політики склали три регламенти ЄС:

- Рамковий регламент (ЄС) No 2371/2002 про збереження та стале використання рибних ресурсів [8];
- Регламент (ЄС) № 2369/2002, що встановлює детальні правила та домовленості щодо структурної допомоги Співтовариства у секторі рибальства [6];
- Регламент (ЄС) № 2370/2002 про встановлення надзвичайних заходів Співтовариства щодо утилізації риболовних суден [7].

Важливою складовою реформи СПР 2002 року було запровадження стратегічного підходу до управління водними біоресурсами, що базується на розробці та імплементації багаторічних планів їх відновлення. Для забезпечення більш ефективного моніторингу ресурсів аквакультури у м. Віго (Іспанія) було засновано Європейське агентство з контролю за рибним господарством (EFCA). Реформою 2002 року також були розширені права рибалок шляхом створення регіональних консультативних рад, до складу яких окрім рибалок увійшли споживачі, регіональні та національні органи влади, екологічні групи, науковці, а також представники інших секторів, пов'язаних з рибним господарством та аквакультурою.

У 2009 році Європейською Комісією було започатковано громадські консультації, щодо чергового етапу реформування СПР та запровадження нових принципів її функціонування. Сучасний режим функціонування європейського рибальства було запроваджено у травні 2013 року, правовою основою якого стала низка нормативних актів, наведених у таблиці 1.

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення сучасної спільної політики ЄС в секторі рибальства

№ п/п	Нормативний акт	Характеристика
1.	Regulation (EU) No 1380/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the Common Fisheries Policy, amending Council Regulations (EC) No 1954/2003 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulations (EC) No 2371/2002 and (EC) No 639/2004 and Council Decision 2004/585/EC	Регламент 1380/20136 (також відомий як «Основний регламент СПР») надає риболовним флотам усіх країн-членів ЄС вільний доступ до риболовлі у водах спільноти. Має за мету управління діяльністю риболовних флотів ЄС та збереження рибних запасів з метою забезпечення екологічної, соціальної та економічної сталості.
2.	Regulation (EU) No 1379/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the common organisation of the markets in fishery and aquaculture products, amending Council Regulations (EC) No 1184/2006 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulation (EC) No 104/2000	Регламент 1379/20137 регулює ринок рибних продуктів та аквакультури ЄС, визначає роль організацій - виробників та їх асоціацій. Акт спрямований на досягнення екологічної стійкості та економічної життєздатності ринку рибних продуктів та аквакультури.
3.	Regulation (EU) No 508/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on the European Maritime and Fisheries Fund and repealing Council Regulations (EC) No 2328/2003, (EC) No 861/2006, (EC) No 1198/2006 and (EC) No 791/2007 and Regulation (EU) No 1255/2011 of the European Parliament and of the Council.	Згідно до Регламенту (EU) No 508/2014 створено важливий фінансовий інструмент СПР – Європейський морський та рибальський фонд (European Maritime and Fisheries Fund – EMFF).
4.	Regulation (EU) No 2017/1004 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on the establishment of a Union framework for the collection, management and use of data in the fisheries sector and support for scientific advice regarding the common fisheries policy and repealing Council Regulation (EC) No 199/2008	Регламентом 2017/1004 запроваджено багаторічну програму ЄС зі збору та використання даних про риболовлю та аквакультуру з метою інформаційного забезпечення науково-дослідної діяльності в сфері СПР. Її основною метою є акумулювання даних про рибальство, управління базами даних та забезпечення інформаційної основи для надання консультацій та моніторингу СПР.
5.	1) Council Regulation (EC) No 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006; 2) Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing; 3) Council Regulation (EC) No 768/2005 of 26 April 2005 establishing a Community Fisheries Control Agency and amending Regulation (EEC) No 2847/93 establishing a control system applicable to the common fisheries policy; 4) Regulation (EU) No 2017/2403 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 on the sustainable management of external fishing fleets	Система контролю ЄС за дотриманням правил СПР базується на таких основних Регламентах, а саме: - № 1224/2009 про контроль за рибним господарством та правила його впровадження; - № 1005/2008 про незаконний, непідконтрольний та нерегульований вилов риби; - № 768/2005 про створення Європейського агентства з контролю за рибальством (EFCA); - №1006/2017 про стале управління зовнішнім флотом, що має особливе значення для зовнішньоекономічної складової СПР ЄС. Система контролю доповнюється також іншими заходами, такими як врахування розпоряджень регіональних організацій управління рибним господарством, розробкою багаторічних планів та правил глибоководної діяльності.

Джерело: складено автором.

Таким чином, сучасна СПР головною своєю метою має забезпечення довгострокової екологічної сталості секторів рибальства та аквакультури та відповідності системи управління цілям економічної, соціальної політик та політики зайнятості. Найважливішими елементами СПР є:

- стратегічне управління водними екосистемами на основі розробки довгострокових національних та регіональних планів, що враховують конкретні видові характеристики рибних ресурсів та аквакультури;

- запровадження для усіх рибних господарств ЄС принципу «максимально сталого вилову» (maximum sustainable yield – MSY), який, враховуючи міжнародні зобов'язання ЄС, що випливають з ухвал Саміту з питань сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 року), мав бути запроваджений до 2015 року, але не пізніше 2020 року;

- запровадження нової політики утилізації рибних відходів (discard ban);

- приведення потужностей риболовного флоту країн-членів у відповідність до їх ресурсних можливостей за допомогою упровадження системи планування риболовної діяльності;

- подальша децентралізація управління рибним господарством шляхом делегування більшого обсягу повноважень на рівень риболовних громад;

- удосконалення управління спільним ринком рибних продуктів та аквакультури.

Засади сучасної СПР включають, передовсім *принцип вільного доступу* усіх зареєстрованих в ЄС риболовецьких суден до акваторій та водних біоресурсів в межах всього інтеграційного блоку. Варто зауважити, що наразі існує низка тимчасових винятків з цього правила, проте термін їх дії завершиться до кінця 2022 року. Збереження водних біоресурсів шляхом збалансування риболовецьких виробничих потужностей та ресурсних можливостей є одним із пріоритетних напрямків СПР. Це обумовлює необхідність неухильного дотримання *принципу «максимально сталого вилову»* (MSY), критерії якого ґрунтуються на науково обґрунтованих оцінках, що в свою чергу базуються на *принципі обережності*. Останній означає, що відсутність достатньої наукової інформації не може слугувати причино для невжиття заходів із збереження відповідних видів риби та аквакультури. Провідним інструментом імплементації згаданих принципів є щорічне квотування національних обсягів вилову більшості комерційних видів водних біоресурсів шляхом встановлення норм так-званого загально допустимого вилову (total allowable catches – TAC). При цьому, наукове обґрунтування квот країн-членів ЄС забезпечується Міжнародною радою з вивчення моря (ICES) та Науково-технічним та економічним комітетом в секторі (STECF).

Принципи спільної політики ЄС в секторі рибальства доволі часто перекликаються з відповідними засадами спільної аграрної політики. Так, згідно *принципу відносної стабільності* обсяги вилову риби розподіляються між державами-членами таким чином, щоб забезпечити стабільність їхньої риболовецької діяльності. При цьому, розрахунок дозволених країнових обсягів вилову риби базується на історичних рівнях вилову та вимагає підтримання фіксованого відсотка дозволеної риболовецької діяльності для основних комерційних видів риби та аквакультури для кожної держави-члена.

З метою забезпечення сталості експлуатації водних біоресурсів в ЄС відбувається оптимізація співвідношення між риболовними потужностями та запасами рибних ресурсів. Головним чином цей баланс досягається, з одного боку, за рахунок збереження та примноження важливих рибних запасів внаслідок дотримання принципу «максимально сталого вилову», а з іншого — через зменшення потужності риболовного флоту ЄС. При цьому, економічні показники більшості риболовних флотів ЄС останнім часом покращувалися: валова додана вартість зросла з 3,7 млрд євро в 2014 році до 4,5 млрд євро у 2017 році, а валовий прибуток збільшився з 1,6 млрд євро до 2 млрд євро протягом аналогічного періоду.

Сталий характер рибальства в ЄС забезпечується також через розробку та імплементацію багаторічних планів управління водними біоресурсами та планів відновлення рибних запасів. Багаторічні управлінські плани запроваджені для того, аби підтримувати обсяги запасів у безпечних біологічних межах для різних акваторій ЄС. В цих планах зафіксовано максимальні обсяги допустимого вилову та цілу низку технічних заходів з урахуванням особливостей кожного виду біоресурсів та рибних господарств, під впливом яких вони знаходяться, а також оцінено економічні наслідки таких заходів. Багаторічні плани відновлення рибних запасів стосуються, насамперед, тих їх видів, які знаходяться під загрозою зникнення, та покликані забезпечити стале функціонування морських екосистем.

Важливою складовою механізму спільної політики рибальства є розгалужена система контролю, ключовими функціями якої є забезпечення дотримання встановлених норм вилову риби, збір даних для здійснення ефективного управління рибальством, нагляд за виконанням відведених державам-членам та Європейській Комісії повноважень, застосування встановлених норм, правил та санкцій за їх порушення до всіх рибних промислів в межах ЄС, а також забезпечення прозорості усього ланцюжка постачання – «від сітки до столу».

Основи сучасної системи контролю рибальства було закладено ще 2010 року. В даний час вона включає цілу низку елементів, зокрема:

– створення Спільної інспекційної структури (Joint Inspection Structure), об'єднання ресурсів ЄС та національних інспекцій для здійснення моніторингу риболовної діяльності через Європейську агенцію з контролю рибальства (EFCA);

– уточнення компетенцій суб'єктів та інших стейкхолдерів сектору рибальства (держави-члени несуть відповідальність за імплементацію правил СПР у своїх водах; Європейська Комісія забезпечує виконання державами-членами своїх зобов'язань; усі учасники риболовної діяльності повинні відповідати вимогам національного законодавства на кожному етапі виробництва);

– забезпечення дотримання правил рибальства (Комісія складає Таблоїд відповідності СПР, що відображає рівень дотримання державами-членами взятих зобов'язань);

– проведення перевірок усіх ланок виробничого ланцюга сектору рибальства (риболовецькі судна не мають права виходити з порту без ліцензії на риболовлю; на кожну партію риби вимагається документальне підтвердження законності її вилову);

– застосування нових технологій моніторингу та контролю, зокрема – електронної системи звітності (ERS); супутникової системи моніторингу суден (VMS); системи автоматичної ідентифікації (AIS). Крім того, країни-члени зобов'язані обмінюватися даними про риболовецькі операції (риболовецький журнал, декларація про перевантаження або відвантаження риби).

Інституційно більшість контрольних функцій покладено на створену у 2005 році Європейську агенцію з контролю рибальства (European Fisheries Control Agency), місією якої є організація координації та співпраці між національними контрольними органами з метою забезпечення дотримання правил СПР. До компетенції агенції належать усі цільові риболовні судна довжиною більше 12 м. Діяльність агенції фінансується за рахунок трьох джерел: бюджет ЄС, оплата послуг, що надаються державам-членам, а також дохід від публіцистичної й консалтингової діяльності самої агенції.

Більш детально сфера діяльності EFCA включає запровадження таких контрольних функцій та засобів:

– координація діяльності держав-членів ЄС в сфері контролю рибальства, зокрема через запровадження спільних регіональних планів розгортання (joint deployment plans), які сприяють економічно ефективному використанню людських та матеріальних ресурсів держав-членів;

– розробка стратегій контролю за нелегальним виловом риби та неправомірною її утилізацією (discard ban control strategies), що реалізуються за допомогою регіональних спільних планів розгортання;

– запровадження ефективної системи обміну даними між державами-членами в реальному часі на основі сучасних ІКТ;

– надання консультативної підтримки держав-членів, щодо застосування правил СПР уніфікованим чином на всій території і акваторії ЄС;

– запровадження спеціальних освітніх програм з підготовки фахівців рибоохоронних інспекцій держав-членів;

– сприяння обміну найкращими практиками тощо.

З жовтня 2016 року інституційна модель спільної політики рибальства ЄС була доповнена обов'язковою співпрацею EFCA з Європейською прикордонною та береговою охороною (European Border and Coast Guard) [18] та з Європейською агенцією морської безпеки (European Maritime Safety Agency) з метою підвищення ефективності функцій берегової охорони. Європейська прикордонна і берегова охорона, в свою чергу, забезпечує збір та обмін інформацією в сфері контролю риболовного сектору, а також виявлення забруднення водойм та дотримання норм мореплавства. Зі свого боку, Європейська агенція морської безпеки на основі систем звітування суден та інших засобів спостереження надає цілий комплекс послуг (ідентифікація та відстеження суден, моніторинг пунктів відправлення, виявлення фактів незаконної, незареєстрованої та нерегульованої риболовлі) для Європейської прикордонної та берегової охорони та EFCA.

Основною метою структурної політики ЄС в секторі рибальства є забезпечення фінансових заходів для реалізації СПР в сфері сталого розвитку рибного господарства та аквакультури, сприяння дотриманню рибалками вимог, що стосуються заборони неправомірної утилізації риби, безпеки риболовної діяльності, змін умов праці, розвитку портової інфраструктури та збору даних.

Провідним інструментом системи фінансового забезпечення спільної політики рибальства в ЄС спочатку (тобто, починаючи з 1970-го року) був Європейський фонд гарантування сільського господарства (European Agriculture Guidance Guarantee Fund – EAGGF), в межах якого відповідальним за фінансування СПР був керівний відділ з підтримки будівництва, модернізації, маркетингу та переробки в рибному секторі. У 1992 р. Радою ЄС було прийнято рішення про включення окремої мети Спільної політики рибальства до системи цілей структурних фондів ЄС — Мета 5 (а) (адаптація риболовних структур). Її інституційною основою став Фінансовий інструмент з управління рибальством (Financial Instrument for Fisheries Guidance – FIFG). Разом з тим, у плановому фінансовому періоді ЄС на 2007-2013 роки цей інструмент було замінено на Європейський фонд рибного господарства (European Fisheries Fund – EFF), а в даний час на період з 2014 по 2020 рік СПР фінансується новим Європейським фондом морського та рибного господарства (European Maritime and Fisheries Fund – EMFF) з бюджетом в обсязі 6,4 млрд євро.

Європейський фонд морського та рибного господарства є одним із п'яти структурно-інвестиційних фондів ЄС, мета якого полягає у сприянні сталій діяльності усього ланцюжка створення вартості в секторі рибальства та аквакультури, диверсифікації його економічної діяльності, створенню нових робочих місць, а також територіальній згуртованості. Фонд є частиною мети №2 структурної політики ЄС «Стале зростання та природні ресурси» та є провідним фінансовим інструментом підтримки не лише Спільної політики рибальства, але й інтегрованої морської політики ЄС. Окрім фінансування вищезазначених основних напрямків діяльності СПР (стале рибальство та аквакультура, контрольні заходи, збір та обмін інформацією

тощо) фонд також виділяє кошти на управління мореплавною та прибережною діяльністю, зокрема: міжнародне управління, морські дослідження та просторове планування.

Бюджет EMFF на період 2014-2020 років, як зазначалося раніше, становить 6,4 млрд євро, управління 5,7 млрд євро (або 89 %) з яких здійснюється безпосередньо державами-членами. Кошти використовуються на зменшення негативного впливу рибальства на морське середовище, сприяння спільному керівництву заповідними зонами, на підтримку дрібних риболовних промислів та інші потреби (рис. 1).

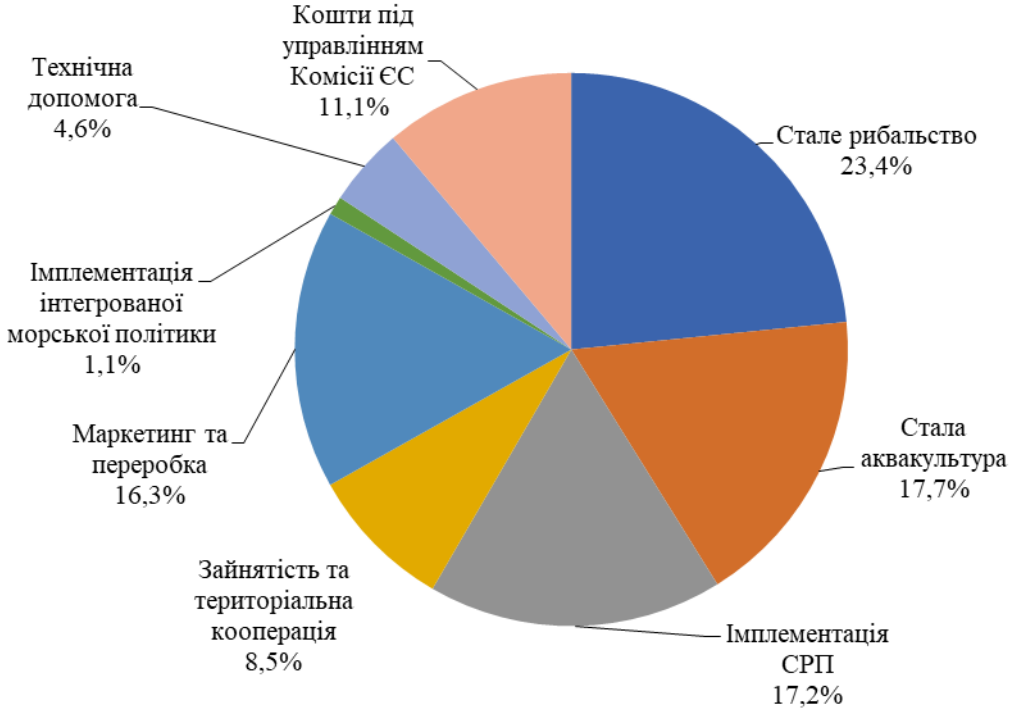

Рис. 1. Напрямки використання коштів Європейського фонду морського та рибного господарства
Джерело: складено автором на основі [12;14].

Провідною статтею витрат фонду є фінансування за напрямком «Стале рибальство» (1,5 млрд євро, що складає більше 23 % від його загального бюджету). Кошти спрямовуються на проекти, що сприяють досягненню балансу між наявними природними рибними ресурсами та риболовецькими виробничими потужностями, здійсненню більш селективної риболовлі з меншими обсягами ненавмисного вилову. Більш конкретно, проекти за даним напрямком включають, наприклад, інвестування у селективні знаряддя лову, які дозволяють мінімізувати викидання нецільової риби; упровадження заходів щодо збереження запасів водних біоресурсів, таких як періоди біологічного відпочинку; заморожування субсидій для операторів, які порушують правила СПР та ін.

Аналогічно, за напрямком «Стала аквакультура» (1,1 млрд євро) фінансування спрямовується на підтримку конкурентоспроможності, якості, безпеки так екологічності європейського сектору рибальства. Інструментами підвищення конкурентоспроможності рибальства можуть бути, зокрема, такі, як допомога на започаткування власного риболовного промислу для рибалок віком до 40 років, які мають принаймні п’ять років професійного досвіду в цьому секторі (обсягом до 75 тис євро) для інвестування у судна довжиною до 12 м; інвестиції у модернізацію риболовних суден та заміну двигунів з метою зменшення їх потужності та викидів CO_2; підтримка інновацій (розробка екологічно чистих суден), а також інвестиції в портову інфраструктуру.

Фінансові видатки за напрямком «Імплементація спільної рибогосподарської політики» покликані удосконалити процедури збору та аналізу даних про риболовну діяльність, підвищити ефективність моніторингу за дотриманням секторального законодавства, а також сприяти розвитку морських наукових досліджень.

Іншим важливим завданням СПР є поглиблення диверсифікації діяльності риболовецьких громад (наприклад, розвиток морського туризму, прямих продажів тощо), що підтримується за напрямком «Зайнятість та територіальна кооперація». Завдання щодо підвищення доданої вартості сектору рибальства, поліпшення організації ринку рибної продукції та аквакультури, а також забезпечення об’єктивного інформування споживачів реалізуються за напрямком «Маркетинг та переробка». Підтримка надається також для діяльності в сфері інтегрованої морської політики, яка включає, насамперед, морські наукові дослідження, планування господарської діяльності у морі, розвиток міжнародної співпраці у галузі управління морськими басейнами та морського нагляду. Решта 5,2 % бюджету витрачається на технічну допомогу державам-членам у процесі реалізації усіх вищенаведених пріоритетів.

Європейська Комісія безпосередньо керує рештою 11 % бюджету для підтримки спільних європейських проектів, які спрямовані на регулювання мореплавства, господарської діяльності у морі та прибережних зонах, включаючи морське просторове планування, міжнародне морське співробітництво, обмін інформацією та найкращими практиками

Проекти фінансуються за принципом комплементарності, який передбачає поєднання наднаціональних джерел фінансування з національними у певних пропорціях. Розподіл видатків фонду між країнами-членами здійснюється пропорційно до потужностей їх рибальського сектору, що ідентифікується на основі таких критеріїв як рівень зайнятості, обсяги виробництва та розміру риболовного флоту. Уряди країн розробляють та подають на затвердження Європейській Комісії оперативні програми, в яких деталізуються конкретні проекти та напрямки розподілу фінансових ресурсів фонду.

Висновки. Складність трансформації політики ЄС в секторі рибальства пояснюється необхідністю поєднання доволі контроверсійних завдань: з одного боку важливим є забезпечення конкурентоспроможності, економічної ефективності європейського рибальства та добробуту рибалок, а з іншого — недопущення виснаження запасів водних біоресурсів ЄС, підвищення селективності лову з метою зменшення відходів, а також зменшення потужностей риболовного флоту. Все це обумовлює постійне реформування спільної рибальської політики інтеграційного союзу у контексті посилення її екологізації, цифровізації, наукоємності та автоматизації. В цілому, поєднання економічних цілей СПР з соціальними та екологічними пріоритетами розвитку спільноти забезпечує унікальність цієї політики через її сталий характер та умонтованість в систему діючих секторальних та горизонтальних політик Європейського Союзу.

Література

1. Глосарій термінів політики, що базується на доказах / За ред. Л. Гонюкової, О. Кілієвич, М. ван ден Муйзенберг, М. Чулаєвської. URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/glossary_ebppm.pdf.

2. Дзяд О.В. Про сутність та класифікацію європейських інтеграційних політик: методологічний аспект / О.В. Дзяд // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і межінродні економічні відносини». – 2011. – Вип. 3(10/2). – С. 31-39.

3. Характеристика права ЄС: Євроінтеграційний портал. URL: http://eu-ua.org/kharakterystyka-prava-yes (Дата звернення 05.05.2018).

4. Council Regulation (EC) № 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999. OJ L 286, 29.10.2008, p. 1–32.

5. Council Regulation (EC) № 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, amending Regulations (EC) No 847/96, (EC) No 2371/2002, (EC) No 811/2004, (EC) No 768/2005, (EC) No 2115/2005, (EC) No 2166/2005, (EC) No 388/2006, (EC) No 509/2007, (EC) No 676/2007, (EC) No 1098/2007, (EC) No 1300/2008, (EC) No 1342/2008 and repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006. OJ L 343, 22.12.2009, p. 1–50.

6. Council Regulation (EC) № 2369/2002 of 20 December 2002 amending Regulation (EC) No 2792/1999 laying down the detailed rules and arrangements regarding Community structural assistance in the fisheries sector. OJ L 358, 31.12.2002, p. 49–56.

7. Council Regulation (EC) № 2370/2002 of 20 December 2002 establishing an emergency Community measure for scrapping fishing vessels. OJ L 358, 31.12.2002, p. 57–58.

8. Council Regulation (EC) № 2371/2002 of 20 December 2002 on the conservation and sustainable exploitation of fisheries resources under the Common Fisheries Policy. OJ L 358, 31.12.2002, p. 59–80.

9. Council Regulation (EC) № 768/2005 of 26 April 2005 establishing a Community Fisheries Control Agency and amending Regulation (EEC) No 2847/93 establishing a control system applicable to the common fisheries policy. OJ L 128, 21.5.2005, p. 1–14.

10. Council Regulation (EEC) № 170/83 of 25 January 1983 establishing a Community system for the conservation and management of fishery resources. OJ L 24, 27.1.1983, p. 1–13.

11. Council Regulation (EEC) № 3760/92 of 20 December 1992 establishing a Community system for fisheries and aquaculture. OJ L 389, 31.12.1992, p. 1–14.

12. European Maritime and Fisheries Fund (EMFF) / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/emff_en (Access date 05.05.2018).

13. Fact Sheets on the European Union. The Common Fisheries Policy: origins and development. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/114/the-common-fisheries-policy-origins-and-development (Access date 05.05.2018).

14. Fisheries structural assistance: Fact Sheets on the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/117/fisheries-structural-assistance (Access date 05.05.2018).

15. Moussis N. Access to European Union: law, economics, policies : the ultimate textbook on the European Union / N. Moussis. – 19th updated edition. – Rixensart : EUROCONFIDENTIEL, 2011. – 550 p.

16. Regulation (EU) № 1379/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the common organisation of the markets in fishery and aquaculture products, amending Council Regulations (EC) No

1184/2006 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulation (EC) No 104/2000. OJ L 354, 28.12.2013, p. 1–21.

17. Regulation (EU) № 1380/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the Common Fisheries Policy, amending Council Regulations (EC) No 1954/2003 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulations (EC) No 2371/2002 and (EC) No 639/2004 and Council Decision 2004/585/EC. OJ L 354, 28.12.2013, p. 22–61.

18. Regulation (EU) № 2016/1624 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard and amending Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EC) No 863/2007 of the European Parliament and of the Council, Council Regulation (EC) No 2007/2004 and Council Decision 2005/267/EC. OJ L 251, 16.9.2016, p. 1–76.

19. Regulation (EU) № 2017/1004 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on the establishment of a Union framework for the collection, management and use of data in the fisheries sector and support for scientific advice regarding the common fisheries policy and repealing Council Regulation (EC) No 199/2008. OJ L 157, 20.6.2017, p. 1–21.

20. Regulation (EU) № 2017/2403 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 on the sustainable management of external fishing fleets, and repealing Council Regulation (EC) No 1006/2008. OJ L 347, 28.12.2017, p. 81–104.

21. Regulation (EU) № 508/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on the European Maritime and Fisheries Fund and repealing Council Regulations (EC) No 2328/2003, (EC) No 861/2006, (EC) No 1198/2006 and (EC) No 791/2007 and Regulation (EU) No 1255/2011 of the European Parliament and of the Council. OJ L 149, 20.5.2014, p. 1–66.

References

1. Hlosarii terminiv polityky, shcho bazuietsia na dokazakh / Za red. L. Honiukovoi, O. Kiliievych, M. van den Muizenberh, M. Chulaievskoi. URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/glossary_ebppm.pdf.

2. Dziad O.V. Pro sutnist ta klasyfikatsiiu yevropeiskykh intehratsiinykh polityk: metodolohichnyi aspekt / O.V. Dziad // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia «Svitove hospodarstvo i mezhinrodni ekonomichni vidnosyny». – 2011. – Vyp. 3(10/2). – S. 31-39.

3. Kharakterystyka prava YeS: Yevrointehratsiinyi portal. URL: http://eu-ua.org/kharakterystyka-prava-yes (Data zvernennia 05.05.2018).

4. Council Regulation (EC) № 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999. OJ L 286, 29.10.2008, p. 1–32.

5. Council Regulation (EC) № 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, amending Regulations (EC) No 847/96, (EC) No 2371/2002, (EC) No 811/2004, (EC) No 768/2005, (EC) No 2115/2005, (EC) No 2166/2005, (EC) No 388/2006, (EC) No 509/2007, (EC) No 676/2007, (EC) No 1098/2007, (EC) No 1300/2008, (EC) No 1342/2008 and repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006. OJ L 343, 22.12.2009, p. 1–50.

6. Council Regulation (EC) № 2369/2002 of 20 December 2002 amending Regulation (EC) No 2792/1999 laying down the detailed rules and arrangements regarding Community structural assistance in the fisheries sector. OJ L 358, 31.12.2002, p. 49–56.

7. Council Regulation (EC) № 2370/2002 of 20 December 2002 establishing an emergency Community measure for scrapping fishing vessels. OJ L 358, 31.12.2002, p. 57–58.

8. Council Regulation (EC) № 2371/2002 of 20 December 2002 on the conservation and sustainable exploitation of fisheries resources under the Common Fisheries Policy. OJ L 358, 31.12.2002, p. 59–80.

9. Council Regulation (EC) № 768/2005 of 26 April 2005 establishing a Community Fisheries Control Agency and amending Regulation (EEC) No 2847/93 establishing a control system applicable to the common fisheries policy. OJ L 128, 21.5.2005, p. 1–14.

10. Council Regulation (EEC) № 170/83 of 25 January 1983 establishing a Community system for the conservation and management of fishery resources. OJ L 24, 27.1.1983, p. 1–13.

11. Council Regulation (EEC) № 3760/92 of 20 December 1992 establishing a Community system for fisheries and aquaculture. OJ L 389, 31.12.1992, p. 1–14.

12. European Maritime and Fisheries Fund (EMFF) / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/emff_en (Access date 05.05.2018).

13. Fact Sheets on the European Union. The Common Fisheries Policy: origins and development. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/114/the-common-fisheries-policy-origins-and-development (Access date 05.05.2018).

14. Fisheries structural assistance: Fact Sheets on the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/117/fisheries-structural-assistance (Access date 05.05.2018).

15. Moussis N. Access to European Union: law, economics, policies : the ultimate textbook on the European Union / N. Moussis. – 19th updated edition. – Rixensart : EUROCONFIDENTIEL, 2011. – 550 p.

16. Regulation (EU) № 1379/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the common organisation of the markets in fishery and aquaculture products, amending Council Regulations (EC) No 1184/2006 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulation (EC) No 104/2000. OJ L 354, 28.12.2013, p. 1–21.

17. Regulation (EU) № 1380/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the Common Fisheries Policy, amending Council Regulations (EC) No 1954/2003 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulations (EC) No 2371/2002 and (EC) No 639/2004 and Council Decision 2004/585/EC. OJ L 354, 28.12.2013, p. 22–61.

18. Regulation (EU) № 2016/1624 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard and amending Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EC) No 863/2007 of the European Parliament and of the Council, Council Regulation (EC) No 2007/2004 and Council Decision 2005/267/EC. OJ L 251, 16.9.2016, p. 1–76.

19. Regulation (EU) № 2017/1004 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on the establishment of a Union framework for the collection, management and use of data in the fisheries sector and support for scientific advice regarding the common fisheries policy and repealing Council Regulation (EC) No 199/2008. OJ L 157, 20.6.2017, p. 1–21.

20. Regulation (EU) № 2017/2403 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 on the sustainable management of external fishing fleets, and repealing Council Regulation (EC) No 1006/2008. OJ L 347, 28.12.2017, p. 81–104.

21. Regulation (EU) № 508/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on the European Maritime and Fisheries Fund and repealing Council Regulations (EC) No 2328/2003, (EC) No 861/2006, (EC) No 1198/2006 and (EC) No 791/2007 and Regulation (EU) No 1255/2011 of the European Parliament and of the Council. OJ L 149, 20.5.2014, p. 1–66.

Рецензія/Peer review : 17.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 331.5
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-3

РУДИК О. А.
Хмельницький національний університет

РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН: ПОВНОВАЖЕННЯ І МОЖЛИВОСТІ ОТГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Визначено сутність поняття «державне регулювання». Систематизовано повноваження органів виконавчої влади у сфері регулювання соціально-трудових відносин за рівнями та сферами впливу. Охарактеризовано основні повноваження органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад у сфері розвитку соціально-трудових відносин на підпорядкованих територіях. Визначено проблеми у процесі практичної реалізації повноважень в ОТГ.

Ключові слова: соціально-трудові відносини, регулювання, повноваження, органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади

RUDYK O.
Khmelnitsky National University

SOCIAL-LABOR RELATIONS ADJUSTMENT: AUTHORITY AND OPPORTUNITY OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

The Ukraine's administrative-territorial structure reform, which is currently in the active phase of implementation, aims to ensure the decentralization of authority and resources in order to provide local governments with more opportunities in ensuring and improving the level of socio-economic development. The standards of living in the united territorial communities, indicators of their socio-economic development, demographic situation, infrastructure security, etc., are essentially dependent on the state of social and labor relations development. That is why today the issue of studying the legal powers of the united territorial communities in social and labor relations adjustment and their functional capabilities is of particular importance.

The purpose of the study is to characterize the legal framework for regulating social and labor relations in the united territorial communities and outline their functional capabilities in this direction.

In the article determined the essence of the concept of "state regulation". Systematized the executive authority's powers in the sphere of social and labor relations regulation by levels and spheres of influence. Characterized the main powers of the local self-government bodies of the united territorial communities in the field of social and labor relations development in the subordinate territories. Determined problems in the powers practical realization process in united territorial communities.

Keywords: social and labor relations, adjustment, powers, local governments, united territorial communities

Вступ. Реформа адміністративно-територіального устрою України, яка наразі перебуває у активній фазі реалізації, покликана забезпечити децентралізацію владних повноважень та ресурсів з тим, щоб надати органам місцевого самоврядування більше можливостей в питаннях забезпечення та підвищення рівня соціально-економічного розвитку. Основний чинник стабільного соціально-економічного розвитку місцевості – фінансова спроможність об'єднаної територіальної громади, а, отже, органам місцевого самоврядування ОТГ потрібно докладати зусиль не лише для збереження та сприяння розвитку функціонуючих суб'єктів господарювання, але й для збільшення їх кількості. При цьому, рівень життя в об'єднаних територіальних громадах, показники соціально-економічного розвитку, демографічна ситуація, інфраструктурна забезпеченість тощо істотно залежать і від стану розвитку соціально-трудових відносин. Саме тому на сьогодні особливого значення набуває питання вивчення правових повноважень об'єднаних територіальних громад у регулюванні соціально-трудових відносин та їх функціональних можливостей.

Мета дослідження. Охарактеризувати правові засади регулювання соціально-трудових відносин в об'єднаних територіальних громадах та окреслити їх функціональні можливості у даному напрямі.

Аналіз літературних джерел з даної тематики. Проблеми регулювання соціально-трудових відносин підіймаються у працях цілого ряду науковців, однак переважно в контексті державного чи регіонального рівнів. Зокрема, можемо виділити праці О. І. Амоші, В. М. Гриньової, О. А. Грішнової, А. М. Колота, М. І. Приступи тощо. Проте з впровадженням реформи децентралізації і утворенням об'єднаних територіальних громад постає необхідність вивчення їх повноважень і можливостей у регулюванні соціально-трудових відносин, оскільки вони мають вагомий вплив на показники соціально-економічного розвитку та якості життя населення.

Постановка завдання. Державне регулювання – це здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших суспільних процесів з метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві [1]. Словник адміністративного права тлумачить сутність державного регулювання як «спосіб державного впливу на стан і поведінку об'єкта управління переважно методами створення нормативно-правових механізмів, що регулюють відносини і поведінку суб'єктів і дозволяють їм самостійно орієнтуватися в сфері їх діяльності» [2, с. 84].

Здійснення державою регулювання соціально-трудових відносин полягає не лише у встановленні законодавчих основ їх функціонування, нормативів, стандартів і державних соціальних гарантій у сфері СТВ, але й у втручанні у процеси їх перебігу у формі контролю. Перелік основних повноважень держави у сфері регулювання соціально-трудових відносин з рівневим розмежуванням представлений у табл. 1. Таким чином, вітчизняне законодавство відносить значну частину повноважень у сфері регулювання соціально-трудових відносин саме на мікрорівень державного управління, тобто органам місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад.

Центральним елементом регулювання соціально-трудових відносин об'єднаних територіальних громад виступає сфера організаційно-інституційного забезпечення СТВ, призначення якої – створення всіх необхідних інституцій та організація розробки і втілення необхідних заходів для забезпечення дотримання усіма господарюючими суб'єктами трудового законодавства, розвитку соціально-трудових відносин на території громади і соціально-економічного розвитку ОТГ в цілому.

Основна діяльність органів місцевого самоврядування у даному напрямі повинна полягати у наступному:

- підготовці цільових програм, спрямованих на поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища суб'єктів господарювання, територіальних програм зайнятості, забезпечення соціального захисту населення від безробіття та організації контролю за їх виконанням. У той же час, органи місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад можуть брати участь у розробці аналогічних програм районного чи регіонального рівня;
- налагодженні соціального діалогу між населенням громади та представниками суб'єктів господарювання;
- сприянні організації та проведенні колективних переговорів та вирішенню колективних трудових спорів (конфліктів);
- укладанні територіальних угод із підприємствами, установами та організаціями, які розташовані на території громади;
- вирішенні питань дотримання законодавчих соціальних гарантій щодо працівників бюджетної сфери у сільській місцевості;
- сприянні створенню робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю та організації професійної підготовки таких осіб;
- організації інформування населення громади про наявність вакансії на підприємства, установах, організаціях, що розташовані на території об'єднаної територіальної громади;
- визначенні видів громадських робіт, для осіб, яким їх призначили як міру покарання;
- наданні допомоги випускникам загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів у працевлаштуванні.

Стан соціально-трудових відносин на підприємствах, установах і організаціях комунальної чи державної власності перебуває у прямій відповідальності органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, оскільки саме в їх компетенції формування бюджетів видатків на утримання працівників вказаних суб'єктів, забезпечення дотримання усіх норм безпеки та гігієни праці та ін.

Таблиця 1

Повноваження органів виконавчої влади у сфері регулювання соціально-трудових відносин (СТВ)

Макрорівень Кабінет Міністрів України	Мезорівень Обласні державні адміністрації	Мікрорівень Органи місцевого самоврядування ОТГ
Сфера організаційно-інституційного забезпечення СТВ		
Вживає заходів щодо підвищення реальних доходів населення та забезпечує соціальний захист громадян; організує державне страхування	Забезпечують соціальний захист працюючих, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, якісне проведення атестації робочих місць	Готують і подають на затвердження ради цільові місцеві програми поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, територіальні програми зайнятості та заходи щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття, організують їх виконання
Забезпечує проведення державної політики зайнятості населення, розроблення та виконання відповідних державних програм, вирішує питання профорієнтації, підготовки та перепідготовки кадрів, забезпечує виконання положень Генеральної угоди у межах взятих на себе зобов'язань	Забезпечують ефективне використання трудових ресурсів; забезпечують працевлаштування осіб з інвалідністю, сприяють здобуттю ними освіти, набуттю необхідної кваліфікації; Забезпечують реалізацію державних гарантій у сфері праці, в тому числі і на право своєчасного одержання винагороди за працю	Вирішують питання щодо надання працівникам освіти, культури, охорони здоров'я, іншим категоріям громадян, які працюють у сільській місцевості, встановлених законодавством пільг, а також щодо додаткового фінансового заохочення та забезпечення службовим житлом і службовим транспортом працівників охорони здоров'я, які працюють у сільській місцевості
	Розробляють та організують виконання перспективних та поточних територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття; Беруть участь у веденні колективних переговорів та укладанні територіальних	Беруть участь у соціальному діалозі, веденні колективних переговорів, укладенні територіальних угод, здійсненні контролю за їх виконанням, вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) щодо підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території

	тарифних угод, вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів); Розробляють та здійснюють заходи щодо сприяння працевлаштуванню вивільнених працівників, зокрема професійній орієнтації та професійному навчанню	Приймають рішення про створення на підприємствах, в установах та організаціях спеціальних робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю, організують їх професійну підготовку, а також погоджують ліквідацію таких робочих місць
Здійснює заходи щодо кадрового забезпечення органів виконавчої влади	Розробляють та здійснюють заходи щодо реалізації державної політики сприяння зайнятості населення на рівні регіону	Організують інформування населення про потребу підприємств, установ та організацій усіх форм власності у працівниках
Готує проекти законів щодо державних соціальних стан-дартів і соціальних гарантій	Забезпечують проведення згідно з законом громадських та тимчасових робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні	Визначають види безоплатних суспільно корисних робіт для осіб, яким призначено покарання у виді громадських робіт
Виступає стороною соціального діалогу на національному рівні, сприяє його розвитку, відповідно до закону проводить консультації з іншими сторонами соціального діалогу щодо проектів законів, інших нормативно-правових актів з питань регулювання трудових, соціальних, економічних відносин	Вивчають процеси, що відбуваються на ринку праці, у сфері зайнятості населення та професійного навчання, проводять їх оцінку, прогнозування попиту та пропонування робочої сили, інформують населення та органи виконавчої влади про стан ринку праці; Визначають напрями розширення в регіоні сфери застосування праці за рахунок створення робочих місць у пріоритетних галузях економіки, розвитку малого бізнесу, підприємницької діяльності, селянських (фермерських) господарств тощо	Надають допомогу випускникам загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів державної або комунальної форми власності у працевлаштуванні; Беруть участь у розробці цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, зайнятості населення, що затверджуються відповідно районними, обласними радами
Сфера СТВ підприємств, установ, організацій комунальної та державної власності		
Затверджує положення та статути державних господарських об’єднань, підприємств, установ та організацій, розмір асигнувань на їх утримання і граничну чисельність працівників, призначає на посаду та звільняє з посади їх керівників і заступників керівників, застосовує до них заходи дисциплінарної відповідальності	Здійснюють фінансування підприємств, установ та організацій освіти, культури, науки, охорони здоров’я, фізичної культури і спорту, соціального захисту населення, переданих в управління місцевій державній адміністрації	Організують проведення громадських та тимчасових робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні, а також учнівської та студентської молоді у вільний від занять час на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до комунальної власності; При здійсненні повноважень у сфері контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення можуть проводити перевірки на підприємствах, в установах та організаціях
		Розглядають проекти планів підприємств і організацій, які належать до комунальної власності, вносять до них зауваження і пропозиції, контролюють їх виконання; Встановлюють порядок та здійснюють контроль за використанням прибутків підприємств, установ та організацій комунальної власності
Визначає умови оплати праці працівників бюджетних установ та підприємств державного сектору економіки, а також грошового забезпечення військовослужбовців (осіб рядового і начальницького складу), поліцейських	Беруть участь у залученні виробничих потужностей підприємств установ виконання покарань для соціально-економічного розвитку регіонів та здобуття засудженими професій, що користуються попитом на ринку праці	Забезпечують визначення потреби та формування замовлень на кадри для мережі освітніх і лікувальних закладів, укладають договори на підготовку спеціалістів, організовують роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів, залучають роботодавців до надання місць для проходження виробничої практики учнями професійно-технічних навчальних закладів
Сфера СТВ підприємств, установ, організацій усіх форм власності		
Приймає рішення про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) або припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у разі порушення ними законодавства про охорону праці та навколишнього природного середовища	Розглядають та приймають рішення за пропозиціями органів місцевого самоврядування щодо проектів планів та заходів підприємств, установ, організацій, розташованих на відповідній території	Подають необхідні показники та вносять пропозиції до планів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території, з питань, пов'язаних із соціально-економічним та культурним розвитком території, задоволенням потреб населення; Встановлюють за погодженням з власниками зручний для населення режим роботи розташованих на відповідній території підприємств, установ та організацій сфери обслуговування незалежно від форм власності
	Здійснюють на відповідній території управління об’єктами, що перебувають у державній власності та передані до сфери її управління, сприяють створенню на цих об’єктах систем управління якістю, систем екологічного управління, інших систем управління відповідно до національних або міжнародних стандартів	Залучають на договірних засадах підприємства, установи та організації до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координують цю роботу на відповідній території Залучають на договірних засадах підприємства, установи та організації до участі в обслуговуванні населення засобами транспорту і зв’язку
		Залучають на договірних засадах кошти підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, та коштів населення на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури та на заходи щодо охорони навколишнього

		природного середовища
		Організують проведення громадських та тимчасових робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні, а також учнівської та студентської молоді у вільний від занять час на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до інших форм власності
Сфера контролю СТВ		
Здійснює контроль за додержанням законодавства органами виконавчої влади, їх посадовими особами, а також органами місцевого самоврядування з питань виконання ними делегованих повноважень органів виконавчої влади	Здійснюють контроль за охороною праці та своєчасною і не нижче визначеного державою мінімального розміру оплатою праці	Здійснюють відповідно до законодавства контроль за належними, безпечними і здоровими умовами праці на підприємствах і об'єктах житлово-комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку; прийняття рішень про скасування даного їм дозволу на експлуатацію об'єктів у разі порушення нормативно-правових актів з охорони праці, екологічних, санітарних правил, інших вимог законодавства
		Можуть виступати з ініціативою щодо перевірок, організовувати їх проведення, а при здійсненні повноважень у сфері контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення проводити перевірки на підприємствах, в установах та організаціях, що не перебувають у комунальній власності, а також фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників
		Здійснюють контроль за охороною праці, забезпеченням соціального захисту працівників підприємств, установ та організацій усіх форм власності, у тому числі зайнятих на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці, за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативно-правовим актам про охорону праці, за наданням працівникам відповідно до законодавства пільг та компенсацій за роботу в шкідливих умовах
		Здійснюють контроль за поданням відповідно до закону підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності відомостей про наявність вільних робочих місць (посад)
		Здійснюють на відповідних територіях контроль за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення; накладають штрафи за порушення законодавства про працю та зайнятість населення

* - сформовано автором на основі [3, 4, 5]

Натомість, «відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, будуються на договірній і податковій основі та на засадах підконтрольності у межах повноважень, наданих органам місцевого самоврядування законом» [5]. Тобто, фактично єдиним можливим шляхом впливу на стан розвитку соціально-трудових відносин суб’єктів господарювання, що не належать до комунальної власності ОТГ, законом визнано договірне регулювання. Це твердження є справедливим і щодо повноважень органів місцевого самоврядування об’єднаних територіальних громад у сфері контролю соціально-трудових відносин. Так, попри нормативно закріплені повноваження щодо можливості проведення перевірок стану охорони праці, забезпечення державних соціальних гарантій тощо суб’єктами господарювання, які не перебувають у комунальній власності, реальних механізмів таких перевірок не сформовано, що залишає виконавчим органам ОТГ надто вузькі можливості, які полягають у здійсненні офіційних запитів на отримання інформації. При цьому, немає жодних гарантій того, що отримана за таким запитом інформація буде достовірною.

Що стосується договірного регулювання СТВ в об’єднаних територіальних громадах, то окремі його аспекти закріплені у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» [6], яким здійснюється визначення правових засад організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні з метою регулювання соціально-трудових відносин та забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, соціально-економічного розвитку територій.

Основними сторонами соціального діалогу на рівні об’єднаної територіальної громади у відповідності до Закону [6] є наступні:

- профспілкова сторона, суб'єктами якої є профспілки відповідного рівня та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- сторона роботодавців, суб'єктами якої є організації роботодавців та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- сторона органів виконавчої влади, суб'єктами якої є місцеві органи виконавчої влади, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Законодавством визначається, що соціальний діалог може здійснюватися у формі обміну інформацією, консультацій, узгоджувальних процедур та колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод, проте відсутні жодні механізми переконання суб’єктів господарювання у необхідності виконання вимог сторін соціального діалогу чи положень усних домовленостей. При цьому, хоча й зазначено у ЗУ «Про соціальний діалог в Україні», що «контроль за виконанням прийнятих рішень та досягнутих домовленостей здійснюється безпосередньо сторонами соціального діалогу», проте реальної можливості здійснення повноцінного контролю органами місцевого самоврядування об’єднаних територіальних громад досить незначні.

Висновки. Отже, реформа адміністративно-територіального устрою України, забезпечивши децентралізацію владних повноважень та ресурсів, значно підвищила рівень зацікавленості органів виконавчої влади об'єднаних територіальних громад у розвитку соціально-трудових відносин на підпорядкованих їм територіях. При цьому, передача повноважень у сфері регулювання соціально-трудових відносин, ресурсів для їх ефективного виконання і відповідальності органам місцевого самоврядування відбулася, однак реальні механізми практичної реалізації цих повноважень у більшості випадків просто не існують, що потребує подальших наукових розробок з впровадженням їх у практику діяльності виконавчих органів влади об'єднаних територіальних громад.

Література

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / В. П. Нагребельний, М. В. Оніщук ; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2 : Д-Й, 1999. – С. 118.

2. Словник базової термінології з адміністративного права : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / ДВНЗ «Запоріз. нац. ун-т» МОН України ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. юриста України Т. О. Коломоєць. – К. : Істина, 2010. – 234 с.

3. Про Кабінет Міністрів : Закон України від 27. 02. 2014 р. № 794-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18

4. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14

5. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

6. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17

References

1. Yurydychna entsyklopediia : v 6 t. / V. P. Nahrebelnyi, M. V. Onishchuk ; redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. – K. : Ukr. entsykl., 1998. – T. 2 : D-Y, 1999. – S. 118.

2. Slovnyk bazovoi terminolohii z administratyvnoho prava : navch. posib. dlia vyshch. navch. zakl. / DVNZ «Zaporiz. nats. un-t» MON Ukrainy ; za red. d-ra yuryd. nauk, prof., zasl. yurysta Ukrainy T. O. Kolomoiets. – K. : Istyna, 2010. – 234 s.

3. Pro Kabinet Ministriv : Zakon Ukrainy vid 27. 02. 2014 r. № 794-VII [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18

4. Pro mistsevi derzhavni administratsii : Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 r. № 586-XIV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14

5. Pro mistseve samovriaduvannia : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

6. Pro sotsialnyi dialoh v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 23.12.2010 r. № 2862-VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17

Рецензія/Peer review : 11.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-4

КОВАЛЬЧУК С. В., ФРАНЧУК Л. В.
Хмельницький національний університет

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТРЕНДИ МАРКЕТИНГУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Для успішної роботи ЗВО у сучасних ринкових умовах мають змістити акценти уваги з освітнього продукту на ринок освітніх послуг. На відміну від підходів традиційного маркетингу, які у ЗВО реалізуються за схемою: «продукт → реклама → споживачі», інноваційні маркетингові підходи мають реалізовуватися за схемою: «споживачі → продукт → реклама». Це означає, що одним із провідних чинників успіху сучасного університету стає його забезпеченість маркетинговою інформацією про сучасні потреби споживачів освітніх послуг, у тому числі, і через організацію й проведення маркетингових досліджень. Обґрунтовано, що в інформаційній економіці маркетингові дослідження потреб цільових груп споживачів освітніх послуг є основою для розробки ефективної маркетингової стратегії університету та прийняття обґрунтованих маркетингових рішень. Освітні послуги – специфічний товар, значення і якість якого проявляються та реально оцінюються вже в післяпродажний період – на ринку праці. Але важливим моментом є та оцінка якості освітніх послуг з боку випускників ЗВО, оскільки саме вони є найбільш ефективним джерелом інформації для потенційних споживачів. Це одна з головних причин важливості маркетингу відносин.

Система вищої освіти удосконалюється під впливом історичних, політичних, соціально-економічних, географічних, демографічних, міжнародних чинників, функціонування яких на загальнодержавному та регіональному рівнях регламентується законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та іншими нормативно-правовими актами і спрямовується на підвищення інтелектуального потенціалу держави та забезпечення права доступу громадянам до здобуття якісної вищої освіти в контексті інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

Ключові слова: вища освіта; освітні послуги, формальна освіта; неформальна освіта; дуальна освіта, рівні вищої освіти; маркетинг вищої освіти.

KOVALCHUK S., FRANCHUK L.
Khmelnytsky National University

CURRENT TRENDS AND TRENDS OF EDUCATIONAL SERVICES MARKETING

For the successful work of free economic zones in modern market conditions, the emphasis should be shifted from the educational product to the market of educational services. In contrast to the traditional marketing approaches, which are implemented in the free economic zone according to the scheme: "product → advertising → consumers", innovative marketing approaches should be implemented according to the scheme: "consumers → product → advertising". This means that one of the leading factors in the success of a modern university is its provision of marketing information about the current needs of consumers of educational services, including through the organization and conduct of marketing research. It is substantiated that in the information economy marketing research of the needs of target groups of consumers of educational services is the basis for developing an effective marketing strategy of the university and making sound marketing decisions. Educational services - a specific product, the value and quality of which are manifested and actually assessed in the after-sales period - in the labor market. But an important point is the assessment of the quality of educational services by graduates of free economic zones, because they are the most effective source of information for potential consumers. This is one of the main reasons for the importance of relationship marketing.

The system of higher education is improved under the influence of historical, political, socio-economic, geographical, demographic, international factors, the functioning of which at the national and regional levels is regulated by the laws of Ukraine "On Education", "On Higher Education" and other regulations. increasing the intellectual potential of the state and ensuring the right of access to citizens to obtain quality higher education in the context of integration into the European and world educational space.

Key words: higher education; educational services, formal education; non-formal education; dual education, levels of higher education; higher education marketing.

Постановка проблеми. Індустріальна економіка ресурсного типу змінюється інноваційною, інформаційною економікою, що характеризується створенням глобального інформаційного суспільства. Концепція транснаціоналізації навчання відкриває великі перспективи в наданні освітніх послуг для зайнятої частини населення, для якої є важливим чергування впродовж всього життя періодів трудової активності й навчання. Діджиталізація також вносить якісні зміни в ринок освітніх послуг. Це вимагає змін у розвитку системи освіти і врахування тенденцій, що склалися на ринку освітніх послуг для національних закладів вищої освіти (ЗВО).

В сучасному світі вища освіта стає однією із сфер, де починають реалізовуватися ідеї маркетингу. Цей процес закономірний в умовах становлення глобально-інформаційного технологічного устрою і «нової економіки», оскільки виконуючи насамперед соціальну функцію, вища освіта перетворюється із затратної сфери в найважливіший чинник розвитку економіки, забезпечуючи відтворення вирішального капіталу суспільства – людського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності ЗВО та управління цим процесом знайшли своє відображення в економічній літературі. Значну увагу їх вивченню приділяли та приділяють такі відомі вітчизняні і зарубіжні вчені як Ю. Алексеев, А. Беляева, М.Василевський, О. Грішнова, Н. Дробнохот,

А. Загородній, В. Зубко, І. Каленюк, К. Корсак, О. Кратт, Є. Крикавський, О. Кузьмін, В. Куценко, Г. Михайліченко, Т. Оболенська, А. Панкрухін, Р. Патора, Н. Протасова, О. Тофлер. Як науковий об'єкт вивчення маркетингова концепція управління ЗВО знаходилась у центрі уваги науки протягом останніх років в працях зарубіжних і вітчизняних науковців Н. Баженової, В. Вітлінського, Н. Гончарової, Н. Гуляєвої, Ю. Дайновського, В. Заруби, С. Ілляшенка, Г. Козаченко, Т. Комісарової, В. Кузнецова, В. Нечаєва, М. Окландера, В. Омельченка, А. Павленка, Ю. Петруні, Т. Решетілової, А. Садекова, Н. Чухрай, В. Щетиніна. В цих роботах найчастіше висвітлюються проблеми функціональних складових маркетингової діяльності ЗВО.

Разом із тим, цілісне обґрунтування розвитку ЗВО як складної системи, характеристика механізму його залежності одночасно від ринку праці і від ринку освітніх послуг, комплексне удосконалення управління розвитком вищого закладу освіти на засадах маркетингу є дискусійним у теоретичному плані, недостатньо розробленим і не доведеним до практичного застосування.

Постановка цілей. Метою написання статті є визначення та ідентифікування сучасних трендів маркетингу освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу. Ринок освітніх послуг являє собою сферу обігу або систему економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. Для цього виду ринку також обов'язкові три компоненти: покупець, продавець і товар. Кожен з них відповідно пов'язаний з категоріями попиту, пропозиції і ціни. За своєрідності реалізованого товару (продукту) цей ринок безпосередньо відноситься до ринку послуг, але тісно пов'язаний і взаємодіє з іншими видами ринку: робочою силою, інформацією, товарами народного споживання тощо [1].

За визначенням Ф. Котлера під маркетингом освітніх послуг розуміється «Дослідження, планування, здійснення і контроль за ретельно сформульованими програмами, задуманими, щоб викликати добровільний обмін цінностями з цільовими ринками з метою досягнення прагнень навчальних закладів» [2]. Під маркетингом в сфері освіти слід розуміти особливий вид ринкової діяльності, який націлений на задоволення потреб і запитів населення перш за все в освітніх послугах [3]. Тут розвиток маркетингу в наші дні особливо важливо, оскільки інтелектуальний потенціал стає вирішальним фактором множення національного багатства суспільства. Так, економічно розвинені країни світу в даний час завдяки функціонуванню сучасної системи освіти отримують до 40 % приросту валового національного продукту [4].

Маркетинг в сфері освіти відрізняється одночасно різноманіттям і своєрідністю. Визначається це специфікою сучасного диверсифікованого, т. е. все більш різноманітного виробництва широкого асортименту послуг: виховних, освітніх, наукових.

Основна задача маркетингу освітніх послуг – адаптація вищої освіти під вимог сучасного світу, який стрімко розвивається. Тому варто виділити тенденції розвитку маркетингу освітніх послуг:

- рекламні відео значно ефективніші, ніж письмові оголошення. За оцінками, 65% населення навчається краще, коли бачить зображення, а не коли читає повідомлення. Це робить відео неймовірно ефективним для маркетингу вищої освіти. Хоча університети часто публікують відеорекламу на власному веб-сайті, багато навчальних закладів публікують відеорекламу на «YouTube» та інших сторонніх веб-сайтах;
- університетські веб-сайти стають мобільними. Університети завжди повинні бути впевненими, що веб-сайти є зручними для мобільних пристроїв. За оцінками, 60% всього інтернет-трафіку походить із мобільних пристроїв;
- університети повинні популяризувати себе у соціальних медіа За оцінками, мільярд людей використовує соціальні мережі. Багато університетів реалізували цю стратегію протягом останніх років, і очікується, що ще більше їх почнуть використовувати маркетинг соціальних мереж у 2019 році;
- університети приділяють увагу рейтингам своїх веб-сайтів. Високий рейтинг пошуку збільшує трафік на всіх веб-сайтах, і існує безліч різних типів стратегій, які університети впроваджують для підвищення рейтингу пошуку. Це робить SEO однією з найважливіших напрямків для маркетингу вищої освіти. За оцінками, 93 % людей використовують пошукову систему, щоб почати серфінг в Інтернеті;
- E-mail маркетинг. Хоча деякі люди нехтують E-mail-маркетингом та навіть стверджують, що сьогодні він втратив свою вагу, це твердження далеке від істини. В результаті зростання значення E-mail-маркетингу в сучасній епосі, багато університетів почали використовувати цю стратегію. Є кілька стратегій, які університети використовують, щоб продавати себе електронною поштою. Частіше за все, університетські інформаційні листи розсилаються підписникам. У середньому більше двох відсотків рекламних листів були прочитані повністю;
- лекції є відмінним інструментом комунікації в маркетингу для коледжів. Багато університетських лекцій обговорюють теми, що будуть привабливими для майбутніх фахівців, які цікавляться низкою різних предметів. Одним із способів заохотити людей до перегляду цих лекцій є пряме включення. Це може дозволити тисячам або навіть мільйонам людей переглядати події університету, і це є потужним способом залучення нових клієнтів. Високоефективні університети, такі як Оксфорд, використовують цю стратегію;
- нехай потенційні студенти спілкуються з співробітниками університету в Інтернеті. Більшість університетських веб-сайтів мають чат-функції, і ці живі чатові функції дозволяють вам спілкуватися з

представником університету в режимі реального часу. Навальні заклади можуть використовувати функції чату для відповіді на питання, які відвідувачі мають після повернення додому з навчання. Деякі функції для спілкування дозволяють навіть провести відеочат з представником університету;

- персоналізація веб-контенту покращує маркетинг для коледжів. Існує багато способів зробити так, щоб веб-вміст був розроблений для потреб конкретної особи, і багато університетів врахували це при розробці свого веб-сайту;

- гучні підтвердження є одним із найефективніших способів просування університету. Багато навчальних закладів мають відомих випускників, які значною мірою отримали користь від того, що вони навчались саме в цьому ЗВО. Університети часто говорять про відомих випускників по телебаченню та в інтернет-рекламі. Це, мабуть, буде особливо важливим в 2019 році. Майбутні студенти повинні мати можливість бачити, що їх досягнення дозволять їм отримати відчутні переваги на ринку праці;

- блоги є набагато більш потужним інструментом інтернет-маркетингу, ніж багато хто думає. Деякі блоги отримують великий обсяг трафіку, а публікації на цих веб-сайтах можуть бути потужними інструментами для реклами університетів. Зворотні посилання можуть бути включені в повідомлення гостя в блогах, а також на інших сайтах високого рівня. Також університетам легко стати «гостями» у блогах з високим рівнем трафіку. Через престиж багатьох університетів їм легко отримати доступ в блоги, які приймають гостей;

- банерні реклами можуть охопити надзвичайно велике число потенційних абітурієнтів. Банерні реклами часто з'являються на сайтах високого трафіку, а пошукові історії майбутніх студентів визначають, які банерні реклами вони побачать. Банерні оголошення не лише містять переконливий текст, але й включає в себе фотографії та відеоролики, привертатимуть потенційних студентів. Банерні реклами вважаються на 33% ефективнішими, ніж білборди;

- рекламні статті є одним з найбільш ефективних способів збільшення трафіку на веб-сайт університету. Якщо університет публікує статтю в журналі третіх сторін, це може принести більше трафіку на веб-сайт. Університети гарантують, що всі статті, що розміщуються, багаті вмістом, а також, як правило, містять відео та зображення;

- додатки можуть зробити ваш університет більш популярним. Крім створення веб-сайтів для мобільних пристроїв, університети розробляють додатки, отримати доступ до веб-сайту з мобільних пристроїв. У програмах є функції, які не можуть бути знайдені на веб-сайті, призначеному для ноутбуків або настільних комп'ютерів. Університетські додатки часто включають високоякісну графіку. Додатки, розроблені університетами, часто можна завантажити на самому сайті, або сторонніх платформах, що спеціалізуються на поширенні додатків як, наприклад, iTunes і Google Play.

Висновки: Узагальнивши різні підходи до характеристики освітніх послуг, виокремлено їх специфічні ознаки як товару: непостійність якості; висока собівартість; тривалий термін виробництва; віддаленість виявлення результату; низький рівень відчутності, який проявляється в неможливості оцінити якість і обсяг освітніх послуг до повного їх споживання; невід’ємність освітніх послуг від джерела їх отримання; незбережуваність; нематеріальність.

Визначено, що постійна зміна кон'юнктури на ринку праці є чинником еластичності попиту на той чи той вид освітньої послуги, а це також посилює конкурентний характер освіти, і найперше вимагає зміни інформаційно-інноваційного наповнення освітньої послуги, тобто спричиняє якісну динаміку пропозиції освітніх послуг у різних ЗВО.

Можна стверджувати, що на сьогодні головною перспективою розвитку маркетингу в вищій освіті є комп’ютеризація та підсилення мобільності.

Література

1. Авшенюк Н.М. Розвиток транснаціональної вищої освіти в контексті глобалізації ринків освітніх послуг / Н.М. Авшенюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – №4. – С.69–77.

2. Айдрус И.А. Мировой рынок образовательных услуг: Учеб. пособие / Айдрус И.А., Филиппов В.М. – М.: РУДН, 2008. – 194 с.

3. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості / Вадим Александров // Освіта і управління. – 2006. – Т.9,№1. – С. 156–164.

4. Головне управління державної статистики України. Вищі навчальні заклади. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2009/osv_rik/osv_u/vuz_u.html.

References

1. Avsheniuk N.M. Rozvytok transnatsionalnoi vyshchoi osvity v konteksti hlobalizatsii rynkiv osvitnikh posluh / N.M. Avsheniuk // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy. – 2011. – №4. – S.69–77.

2. Aidrus Y.A. Myrovoi rынok obrazovatelnыkh usluh: Ucheb. posobye / Aidrus Y.A., Fylyppov V.M. – M.: RUDN, 2008. – 194 s.

3. Aleksandrov V. Osvitnia posluha: sut ta modeli yakosti / Vadym Aleksandrov // Osvita i upravlinnia. – 2006. – T.9,№1. – S. 156–164.

4. Holovne upravlinnia derzhavnoi statystyky Ukrainy. Vyshchi navchalni zaklady. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2009/osv_rik/osv_u/vuz_u.html.

Рецензія/Peer review : 14.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 338.439
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-5

ЗАХАРЧУК О. В.
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Метою статті є дослідження поточного стану виробництва агропродовольчої продукції, її тенденції та перспективи експорту.

Дослідження було здійснене за допомогою таких методів: структурно-функціональний (опис та пояснення системи створення продукції з доданою вартістю), порівняння (визначення властивостей та характеристик на основі зібраних статистичних даних про виробництво сировини та продукції з доданою вартістю), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання категорій та висновків).

Досліджено рівні виробництва сировинної тваринницької продукції та продуктів з доданою вартістю. висвітлено поняття та сутність доданої вартості від сільськогосподарській продукції до продуктів харчування. Означено можливості для розвитку промислової індустрії та перспективи розвитку. Визначено етап розвитку виробництва агропродовольчої продукції з доданою вартістю та подальші перспективи сектору.

Узагальнено існуючу інформацію стосовно поняття доданої вартості та наведено приклади в українському секторі сільськогосподарських сировинних продуктів та продуктів з доданою вартістю. Визначено особливості та механізми роботи сільськогосподарського та агропродовольчого секторів.

В результаті проведеного дослідження стає можливою ідентифікація агропродовольчої продукції з доданою вартістю. Наведено показники зміни виробництва продукції за роками та видами категоріями продуктів.

Ключові слова: сільське господарство, додана вартість, агропродовольство, експорт, харчова промисловість, економіка, зовнішньоекономічна діяльність

ZAKHARCHUK O.
National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics”

CURRENT STATE AND TRENDS OF PRODUCTION OF FOOD INDUSTRY PRODUCTS WITH ADDED VALUE IN UKRAINE

The purpose of the article is to study the current state of production of agri-food products, its trends and export prospects. Identify opportunities for industry development and development prospects. Identify the stage of development of value-added food production and further prospects for the sector. Investigate the peculiarities of the work and existence of the sector.

The study was carried out using the following methods: structural and functional (description and explanation of the system of value-added products), comparison (determination of properties and characteristics based on collected statistics on the production of raw materials and value-added products), abstract-logical (theoretical generalizations) and formulation of categories and conclusions).

As a result of the research the essence of the concept of added value was investigated. The current state of the food industry, market trends and opportunities for its development are identified. The levels of production of raw livestock products and value-added products are studied.

Existing information on the concept of value added was summarized and examples were given in the Ukrainian sector of agricultural raw materials and value added products. Peculiarities and mechanisms of work of the agricultural and food sectors are determined.

As a result of the study, it becomes possible to identify products of the agricultural and food industries with added value. Indicators of change in production by years and types of product categories are given.

Keywords: agriculture, value added, agri-food, export, food industry, economy, foreign economic activity

Постановка проблеми. В світі швидкого розвитку економік світу саме економічне зростання залежить від доданої вартості. Основою національного достатку, підприємств та економіки розвитку держави, її також формує додана вартість. З метою пришвидшення та підтримки функціонування економіки країни, уряди запроваджують політику розвитку, що має на меті створення сприятливих умов та стимулювання виробництва продуктів з доданою вартістю. В Україні та найближчих країнах і досі немає точного визначення поняття «доданої вартості». Цей термін можуть плутати з поняттям додаткової вартості, що є одним з головних понять теорії трудової вартості. Саме поняття «додана вартість» з’явилось в XX столітті, що означало вартість що додавалась до товару за час його подорожі від виробника до кінцевого споживача.

Це поняття було створене для вимірювання вартості виробленої на підприємстві на визначеному етапі виробництва. Додана вартість включає в себе вартість сировини та додані до неї витрати що з’являються до потрапляння продукту безпосередньо до споживача. В загальному, додана вартість – це процес зміни або перетворення товару з стану сировини до більш цінного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в дослідження доданої вартості як економічного поняття та показників та тенденцій виробництва, експорту та імпорту продуктів харчування з доданою вартістю здійснили такі вчені як: І. Л. Гурняк [4], О. І. Дацко [4], О. І . Яремчук [4], І. І. Кравчук

[9, 10], І. А. Кравчук [10], О. В. Васильєв [1], О.М. Шпичак [10], М.П. Сичевський [10], і тим не менш, з розвитком економіки України виникає потреба у оновленні наявних знань та поглибленні досліджень продукції з доданою вартістю та зовнішньоекономічною діяльністю пов'язаною з нею.

Методологія дослідження. Основою методології дослідження є діалектичні методи пізнання явищ та процесів, монографічний метод (вивчення наукових робіт українських та іноземних вчених щодо зовнішньоекономічної діяльності країн у секторах харчової та сільськогосподарської промисловості), порівняльного аналізу (дослідження реалізації продукції харчової промисловості з доданою вартістю), емпіричний (комбінована оцінка поточного експорту продуктів харчування з доданою вартістю) та абстрактно-логічний метод (використаний для узагальнення інформації та формулювання висновків).

Виклад основних результатів дослідження. Велика кількість продуктів що вважаються сировиною вже мають в собі закладену початкову цінність. До сировинних продуктів відносять продукції рослинництва та тваринництва що не проходить процес переробки. Продукти рослинництва можуть експортуватись з метою подальшого використання її для годівлі худоби на фермах в інших країнах, тож саме завдяки перетворенню цієї продукції на тваринний білок або м'ясо. Іншим прикладом доданої вартості є пшениця, що в сировинному стані має одну вартість, а після переробки у борошно стає дорожчою.

Термін «додана вартість» часто використовується при обговоренні прибутковості сільського господарства у майбутньому. Зокрема, додана вартість відіграє важливу роль в обґрунтуванні результатів економічної діяльності та може використовуватися як у випадку одного окремого підприємства, так і певної галузі чи економіки в цілому [1].

В енциклопедичних словниках додана вартість трактується як показник, створений суб'єктом господарювання у процесі виробництва, що відображає його витрати на заробітну плату, відсоток на капітал, ренту і прибуток у створення вартості певного товару чи послуги [2].

У контексті сільського господарства термін може бути розглянутий як вартість, додана в процесі переробки продукту з початкового стану в більш цінний. Ментальність виробництва-продажу у товарному бізнесі замінюється стратегією, згідно з якою спершу визначається, які атрибути споживачі хочуть бачити у продуктах харчування, після чого створюються продукти саме з цими атрибутами. В умовах безперервного переходу до глобальної економіки міжнародний ринок продуктів з доданою вартістю продовжує зростати. Ринкові умови призвели до появи більших можливостей для диференціації продуктів і збільшення доданої вартості до сировинних товарів з декількох причин:

- збільшення попиту споживачів у відношенні здоров'я, харчування та зручності;
- зусилля, направлені підприємствами харчової промисловості на підвищення виробничої потужності;
- технологічні досягнення, що дозволяють виробникам виробляти те, на що є попит з боку споживачів та переробників.

Основними елементами доданої вартості є амортизація, заробітна плата працівникам, відрахування на соціальні заходи, прибуток та податки. Якщо ж розглянути валову додану вартість, що є сукупністю усієї доданої вартості, створеної економікою за певний період, то цей показник розкриває результативність виробництва, а також оцінює бажання робітників продуктивно працювати, рівень оснащеності виробництва, наявність необхідної техніки, обладнання, сучасних технологій тощо. Валова додана вартість також є важливим чинником ціноутворення і джерелом формування одного із найважливіших показників розвитку економіки — валового внутрішнього продукту (ВВП) [4].

Останнім часом постає потреба подолання відставання розвитку аграрного сектору, адже наразі значна частина прибутку від продажу сільськогосподарської продукції кінцевому споживачу залишається у торговельно-посередницькій галузі та, як наслідок, не використовується для реформування і покращення виробництва. На ситуацію впливає також прискорення експорту сировини з найвищим показником доданої вартості. Однак, науковці застерігають, що якщо Україна продовжуватиме займати позицію лише виробника сировини з високою доданою вартістю, отриманою роздрібною торгівлею, то відповідна галузь не забезпечить національній економіці можливостей розвитку.

Щоб розглянути сучасні тенденції експорту харчових продуктів з доданою вартістю, варто врахувати світові тренди сектору харчової та переробної промисловості. Так, глобальний попит на продукти та послуги харчування оцінюють орієнтовно в 10 трильйонів доларів США. У цьому випадку розглядається саме роздрібна торгівля, тоді як до послуг харчування відноситься обслуговування і підприємств і приватних споживачів [3].

Серед важливих трендів на світовому ринку харчових продуктів, що продовжуватимуть впливати на розвиток української галузі харчової і переробної промисловості, відносяться:

- концентрація продажів на декількох каналах збуту;
- розповсюдження строгих стандартів гігієни і безпеки продуктів харчування;
- поширення культури екологічного споживання;
- збільшення попиту на органічну та безпечну для здоров'я продукцію [5].

Присутність України у глобальній виробничій мережі суттєво посилилася за останні десять років, але усе ще залишається недостатньою. Дані про експорт та імпорт запчастин та компонентів як частки

загального експорту можуть бути використані для оцінки ступеню інтеграції країни до регіональних та глобальних ланцюгів доданої вартості. Фактично, рівень торгівлі запчастинами та компонентами може розглядатися як індикатор участі у виробничих мережах [4].

Для активної участі у глобальних ланцюгах доданої вартості необхідно перейти на виробництво середньо– та високотехнологічних продуктів. Структура українського експорту практично не змінилася з часів переходу до ринкової моделі економіки і зберігає значну залежність від кількох відносно низькотехнологічних експортних продуктів, виробництво яких зазвичай не вимагає високої кваліфікації.

У розділі IX Програми діяльності «Регуляторна політика, розвиток підприємництва та забезпечення конкуренції» Уряд визначає сприяння експорту як один з ключових пріоритетів, підкреслює його значущість та передбачає виконання наступних задач: полегшення доступу до експортних ринків для українських товарів з високою доданою вартістю: розробка та затвердження програм сприяння експорту, надання страхових послуг та пільгових позик; гармонізацію систем технічного регулювання з вимогами ЄС; освоєння нових та розширення наявних ринків для українських товарів, ефективну державну торгівельну політику [8].

Початкова обробка продукції може створювати відносно скромну додану вартість у ланцюгу вартості виробництва харчових продуктів, але свіже м’ясо, фрукти та овочі, субпродукти тваринного походження можуть мати високу додану вартість і з обмеженою глибиною переробки (наприклад, після миття, сортування та просіювання фруктів), яка значно підвищує цінність якісної продукції у порівнянні з багатьма продуктами харчової промисловості.

Україна є великим виробником сільськогосподарської продукції завдяки наявності одних з найкращих ґрунтів у світі (чорнозему). Проте, наразі (як зазначено в Експортній стратегії України) головними статтями агроекспорту з України є сировина з дуже низькою доданою вартістю. На відміну від експорту, внутрішній ринок харчових продуктів відзначається великим асортиментом продуктів вітчизняного виробництва. Завдяки цьому в України є нагода розширити наявні експортні ринки, постачаючи продукцію з вищою доданою вартістю, а також освоїти нові ринки.

Більшість експортних товарних позицій являють собою базові продукти: кукурудзу, пшеницю, ячмінь, свіжі овочі та фрукти, м’ясо. Усі ці продукти обробляються в Україні. Глибина переробки цих продуктів може бути збільшена, що дозволить підвищити додану вартість продукції для експорту у зв’язку зі зростаючим світовим попитом на харчові продукти наступних типів. Харчові інгредієнти (свіжозрізані та напівпереоблені продукти) для приготування страв у будь–якому вигляді, консервовані продукти; свіжозрізані, заморожені та приготовлені овочі, сокові концентрати, пасти та інші продукти [10].

Асортимент готових харчових продуктів українського виробництва є доволі широким і охоплює солодощі, м’ясо птиці, напої, соняшникову олію, мед, соки, томатну пасту, консервовані овочі, молочні продукти тощо. Органічні продукти можуть допомогти Україні знайти свою нішу на ринку завдяки зростаючому інтересу до органічних продуктів у світі. Сприятливі кліматичні умови та родючі землі можуть зробити Україну конкурентоспроможним виробником та експортером до країн Європи [9].

Досвід багатьох країн показує що виробники отримують найбільший прибуток саме від реалізації продуктів переробки, але не від продажу сировини. І тому, розвинуті країни перед експортом продукції переробляють сировину аби реалізувати вже кінцевий продукт споживання за більшою вартістю. Таку тенденцію підтримують як великі так і середні та малі підприємства що займаються виробництвом харчових продуктів. Все більше фермерів в різних країнах обов’язково проводять продукт через процедуру первинної переробки перед експортом (табл. 1).

Таблиця 1.

Виробництво тваринницької продукції у сільському господарстві

Показники	Роки			2020 р. в % до 2018 р.
	2018	2019	2020	
Молоко, тис. тонн				
Господарства усіх категорій	10064,0	9663,2	9254,9	92,0
Підприємства	2755,7	2728,6	2750,6	99,8
Господарства населення	7308,3	6934,6	6504,3	89,0
Реалізація на забій сільськогосподарських тварин (у живій масі), тис. тонн				
Господарства усіх категорій	3318,1	3493,6	3454,3	104,1
Підприємства	2079,3	2299,7	2296,3	110,4
Господарства населення	1238,8	1193,9	1158,0	93,5
Кількість одержаних яєць від птиці свійської, млн. шт				
Господарства усіх категорій	16138,5	16677,5	16194,8	100,3
Підприємства	8900,4	9357,6	8941,1	100,5
Господарства населення	7238,1	7319,9	7253,7	100,2

Джерело: Державна служба статистики України [6].

Виробництво молока за останні два роки продовжує тенденцію до скорочення. Так, якщо у 2018 році ще кількість виробленого молока перевищувала показник у 10,0 млн тонн, то вже у 2020 році цей показник склав лише 9,3 млн тонн, або на 8,0 відсотків менше. Скорочення виробництва відбулося за рахунок зменшення виробництва молока у господарствах населення на 11,0 %, при стабільному виробництві у сільськогосподарських підприємствах.

Дещо зросла реалізація на забій сільськогосподарських тварин, на 4%, в першу чергу через зростання реалізації у сільськогосподарських підприємствах на 10,4%.

Кількість одержаних яєць від птиці свійської за зазначений період незначно збільшилася, лише на 0,3%.

В проміжку 2019 та 2020 років виробництво сировини тваринницького походження зазнало невеликих змін. В більшості випадків виробництво скорочувалось на кілька відсотків. Виробництво молока майже не змінилось на відміну від інших продуктів. Молоко та яйця в більших кількостях виробляються на господарствах населення, тоді як забій сільськогосподарських тварин частіше відбувається на підприємствах (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво агропродовольчої продукції з доданою вартістю тваринництва, тис. тонн

Показники	Рік			2020 р. в % до 2018 р.
	2018	2019	2020	
Яловичина та телятина	117734	124821	119279	101,3
Свинина	10515	3774	5265	50,1
Молоко та вершки	10150	15084	15608	153,8

Джерело: Узагальнено автором на основі даних Державної служби статистики України [6].

Виробництво яловичини та телятини в проміжку між 2018 та 2020 роками збільшилось на 1,3%, виробництво свинини ж навпаки значно впало, на 50%, а виробництво молока та вершків значно зросло – на 53%.

Таблиця 3.

Експорт агропродовольчої продукції тваринництва, тис. дол. США

Показники	Роки			2019 р. в % до 2017 р.
	2017	2018	2019	
Яловичина та телятина	78279	74986,2	47409,1	60,6
Свинина	284017	304154,2	331821,9	116,8
Молоко та вершки	1063589	1487065,3	914504,9	86,0

Джерело: Узагальнено автором на основі даних Trademap [7].

Експорт продуктів харчування тваринництва також мав різні тенденції розвитку. З 2017 до 2019 року експорт яловичини впав на 40,5%, а молока та вершків на 14,1%, в той же час, експорт свинини зріс на 16,8%.

Сільськогосподарські продукти з доданою вартістю в більшості виробляються на підприємствах. В порівнянні з 2019 роком, в 2020 значно зросло виробництво свинини, виробництво яловичини та телятини скоротилось майже на 18,6%, а молока та вершків на 1,5%.

На формування доданої вартості в сільськогосподарській індустрії значним чином впливає відсутність ефективних механізмів створення економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності, слаборозвинені процеси створення доданої вартості, недостатні знання та навички формування відносин з покупцями та недостатня кількість висококваліфікованих спеціалістів. Головною проблемою розуміння торгівлі продуктами харчування з доданою вартістю є відсутність достатньої наукової бази та досліджень механізмів доданої вартості.

Швидкоплинність розвитку економіки України тісно пов'язана з світовими кризами і тому вимагає посиленої уваги до харчової промисловості, а особливо до м'ясомолочної індустрії. Адже саме ця категорія продуктів є однією з найважливіших для людей продуктів харчування.

Висновки. Для ефективного функціонування харчової промисловості необхідно збільшити сировинну базу, в першу чергу за рахунок розвитку скотарства. Важливо раціонально використовувати сировину та енергоресурси впроваджуючи нові технології. Необхідно підвищити рівень відповідальності представників бізнесу та збільшити заходи контролю та перевірки імпортованої та вітчизняної сировини, та встановити чіткі стандарти для виробництва харчової продукції.

Харчова промисловість переробки тваринницької продукції має перспективи до зростання в Україні, через помітні природні переваги. В той же час, вона характеризується вузькою структурою експорту та низькою продуктивністю праці в порівнянні з конкурентними країнами. На це також впливає нестабільний зріст експорту. На збільшення виробництва продуктів з доданою вартістю впливають багаті природні ресурси України, вигідне географічне розташування та наукові та людські ресурси. За умови використання інновацій в виробництві та розвитку продовольчої індустрії Україна зможе покращити своє становище на світових ринках м'яса, молока та яєць.

Література

1. Васильєв О. В., Німкович А. І. Вплив інновацій на формування доданої вартості в економіці. Соціальна економіка. 2015. № 2. С. 5-10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2015_2_3.

2. Collegiate Dictionary, [Online]. URL : http:// www.vedu.ru/bigencdic/19393/.

3. Coltrain David, Barton David, Boland Michael. Value Added: Opportunities and Strategies, 2000.

4. Гурняк І. Л., Дацко О. І., Яремчук О. І. Додана вартість як базис економічного розвитку територіальних громад. Регіональна економіка. 2015. № 1. С. 37-47. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2015_1_6.

5. Dalal Nidhi, Raj Nee, Bisht Vinita.Value Added Products from Ber. International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences. 2019. № 8. P. 1603-1615. https://doi.org/10.20546/ijcmas.2019.801.169.

6. Державна служба статистики України URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/pr/ovp/ovp_u/arh_ovp_u.html.

7. Коваленко О. В. Додана вартість у контексті національної продовольчої безпеки. Економіка та держава. 2015. № 4. С. 98-102. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_4_24.

8. Кравчук І. І., Кравчук І. А. Концептуальні підходи до формування доданої вартості в аграрному секторі економіки. Ефективна економіка. 2018. № 8. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6479 (дата звернення: 17.02.2021).

9. Кравчук І. А. Методологічні основи формування доданої вартості продукції. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2017. № 1. С. 70-75. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_1_17.

10. Тенденції та перспективи розвитку хлібопекарського виробництва в європейських країнах / М. П. Сичевський, О. М. Шпичак, О. В. Коваленко та ін. Економіка АПК. 2020. № 7. С. 54-67.

References

1. Vasyliev O. V. Vplyv innovatsii na formuvannia dodanoi vartosti v ekonomitsi / O. V. Vasyliev, A.I. Nimkovych // Sotsialna ekonomika. - 2015. - № 2. - S. 5-10. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2015_2_3.

2. Collegiate Dictionary, [Online], available at: http:// www.vedu.ru/bigencdic/19393

3. Coltrain, David & Barton, David & Boland, Michael. (2000). Value Added: Opportunities and Strategies.

4. Hurniak I. L. Dodana vartist yak bazys ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad / I. L. Hurniak, O. I. Datsko, O. I. Yaremchuk // Rehionalna ekonomika. - 2015. - № 1. - S. 37-47. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2015_1_6.

5. Dalal, Nidhi & raj, Nee & Bisht, Vinita. (2019). Value Added Products from Ber. International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences. 8. 1603-1615. 10.20546/ijcmas.2019.801.169.

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/pr/ovp/ovp_u/arh_ovp_u.html

7. Kovalenko O. V. Dodana vartist u konteksti natsionalnoi prodovolchoi bezpeky / O. V. Kovalenko // Ekonomika ta derzhava. - 2015. - № 4. - S. 98-102. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_4_24.

8. Kravchuk I. I., Kravchuk I. A. Kontseptualni pidkhody do formuvannia dodanoi vartosti v ahrarnomu sektori ekonomiky. Efektyvna ekonomika. 2018. № 8. – URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6479 (data zvernennia: 17.02.2021).

9. Kravchuk I. A. Metodolohichni osnovy formuvannia dodanoi vartosti produktsii / I. A. Kravchuk // Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. - 2017. - № 1. - S. 70-75. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_1_17

10. Tendentsii ta perspektyvy rozvytku khlibopekarskoho vyrobnytstva v yevropeiskykh krainakh / M. P. Sychevskyi, O. M. Shpychak, O. V. Kovalenko ta in. Ekonomika APK. 2020. № 7. S. 54-67.

Рецензія/Peer review : 11.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 338.439.02
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-6

ДУХНИЦЬКИЙ Б. В.
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

СВІТОВИЙ ДОСВІД ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА

У статті розглянуто практичний досвід здійснення імпортозаміщення сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів в державах Латинської Америки, Азії, Європи, США та СНД. Виділено типові стратегії продовольчого імпортозаміщення для конкретного часового проміжку та масиву країн. Охарактеризовано нові способи прихованого імпортозаміщення за рахунок стимулювання виробництва для власних потреб на території інших держав. Визначено принципову різницю у підходах до імпортозаміщення між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються. Наслідки від здійснення імпортозаміщення в цілому є позитивними, хоча вони відрізняються в залежності від специфіки кожної країни, яка його здійснює.

Ключові слова: досвід, імпортозаміщення, продовольство, стратегія, уряд.

DUKHNYTSKYI B.
NSC “Institute of Agrarian Economics”

WORLD EXPERIENCE OF FOOD IMPORT SUBSTITUTION

The article considers practical experience of import substitution an agricultural raw materials and ready food products in Latin America, Asia, Europe, USA and CIS. Typical food import substitution strategies for a specific time period and different groups of countries are identified. New ways of hidden import substitution due to stimulation of production for own needs on the other states’ territory are characterized. The fundamental difference in approaches to import substitution between developed and developing countries is determined. The consequences of import substitution are generally positive, although they differ depending on the specifics for each country that implements it. Import substitution is divided into domestic, foreign and mixed orientation, which expresses its primary focus on the national or international market. In addition to the classical approaches to the theory, there is also "land outsourcing", when natural resources of other countries are used. The most recent examples of import substitution policy are the experience of food import substitution by CIS countries, in particular Belarus and Kazakhstan. Against the background of their generally successful foreign trade indicators, it was not always possible to achieve the required level of self-sufficiency. Often domestic production is stimulated even against economic effectiveness to support their own agribusiness. At this stage of development the international and national economy, preference is given to stimulating the production of potential import substitutes at enterprises through various mechanisms of governmental support. At the same time, the economic and social aspect deviates from the so-called protectionist, prohibitive or restrictive measures, recognizing them as irrational, indifferent and outdated. Therefore, it can be concluded that the consequences of this policy were mostly effective, which was reflected in the growth of domestic production and the reduction of import dependence in some segments of agricultural and food sectors.

Keywords: experience, import substitution, food, strategy, government.

Постановка проблеми. Продовольче забезпечення населення виступає одним з головних завдань будь-якої країни. Його досягнення здійснюється як за рахунок національного сільськогосподарського виробництва, так і шляхом імпорту продуктів харчування. При занадто високій залежності від імпортних поставок оцінюється потенціал імпортозаміщення на предмет можливості здійснювати власне виробництво з однаковими або вищими показниками економічної ефективності у порівнянні з імпортом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження зарубіжних ринків та імпортозаміщення продовольства в світі присвячені публікації таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Н.А. Карасьова [3], В. Олійник [2], Ю.О. Лупенко [7], М.І. Пугачов [7], Н. Федосєєва [1], А. Кайгородцев [4], А. Ломако [6] та ін., а також статистичні матеріали тематичних ресурсів [5].

Формулювання цілей статті. Вивчення історичного досвіду практичної реалізації політики імпортозаміщення продовольства різними країнами з метою порівняння застосовуваних заходів, показників ефективності та кінцевих результатів окремих цільових стратегій з врахуванням умов специфічності їх ринкової кон’юнктури.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю міжнародної економіки на сучасному етапі розвитку є масове і більш повне залучення країн в різних куточках світу до системи світогосподарських зв’язків. На практиці це означає, що кожна держава виступає безпосереднім учасником зовнішньоекономічної діяльності, в першу чергу, торгуючи на світовому ринку, здійснюючи експорт продуктів, які доречніше продати за кордоном, а також імпорт товарів, які вигідніше придбати в інших країн. Якщо у випадку експортної орієнтації очевидно, що кінцевим результатом вбачається збільшення кількісних і вартісних обсягів продажів власної продукції на закордонних ринках в результаті стимулювання експорту, то стосовно імпортозаміщенняне все не так однозначно. Його ціллю не є просте припинення імпорту товарів будь-що, а тільки за рахунок заміни їх вітчизняними аналогами. При цьому на перший план виходить розвиток власного виробництва цільових товарів в країні настільки, щоб з часом це дозволило скоротити чи повністю припинити їх імпорт, а сам цей процес повинен бути поступовим і послідовним.

Перші витоки політики імпортозаміщення можна знайти ще у меркантилістів 17-18 ст., які виступали за активний платіжний баланс, для досягнення якого варто було заміщувати та обмежувати

ввезення дорогих імпортних товарів, особливо таких, що мали вітчизняні аналоги, і підтримувати виробництво власної продукції, орієнтованої на експорт. В цілому термін «імпортозаміщення» при наявності загальних ознак у самому визначенні має деякі відмінності у тлумаченні різними науковцями. На нашу думку, імпортозаміщення агропродовольчої продукції являє собою плановий і координований державою процес витіснення з національного ринку імпортних товарів за рахунок підтримки розвитку виробництва власних аналогів та проведення цільових протекціоністських заходів, який відбувається в умовах ринкового середовища всередині країни і на зовнішніх ринках.

Процес імпортозаміщення має три моделі реалізації – внутрішньоорієнтоване, зовнішньоорієнтоване і змішане [1].

Внутрішньоорієнтована стратегія передбачає освоєння тільки внутрішнього ринку країни. Часто вона в силу своєї обмеженості спричиняє консервацію існуючого стану та відставання в розвитку науково-технічного прогресу, стримуючи появу так званих передових галузей, що конкурентні на міжнародному рівні. Однак її позитив полягає в забезпеченні пропозиції найбільш важливих і необхідних товарів власними силами. Таку модель застосовували здебільшого країни Латинської Америки. Практична реалізація внутрішньоорієнтованого імпортозаміщення тут відбувалась в два етапи. На першому з них зусилля держави спрямовувались на стимулювання внутрішнього виробництва споживчих товарів. На другому етапі здійснювалась підтримка товарів виробничого призначення. Проте дана стратегія призводила і до негативних наслідків для економіки. Зростання державних видатків на розвиток промисловості і покращення інфраструктурного забезпечення викликало зростання інфляції та залежності від іноземних інвестицій в сферах, де були задіяні ТНК. Останнім прикладом з цього географічного регіону є Болівія, яка у 2011 році прийняла закон, що мав гарантувати достатню кількість продовольства на внутрішньому ринку [2].

Стратегія зовнішньоорієнтованого імпортозаміщення використовується для досягнення структурних зрушень в економіці шляхом заміни імпортних складових або деталей в експортних виробах. Актуальність стратегії зовнішньоорієнтованого імпортозаміщення для агропродовольчого виробництва стосується переважно харчової промисловості, однак цілком підходить і для сільськогосподарського виробництва (коли використовується імпортне насіння, добрива, засоби захисту рослин, молодняк тварин і птиці, ветеринарні препарати тощо). Країни Західної Європи і США вперше реалізували її ще у середині XIX ст. для підтримки власної промисловості, але найбільший розвиток вона отримала через сторіччя у нових індустріальних країнах Азії – Південній Кореї, Тайвані, Малайзії, Філіппінах, Таїланді. Результативним прикладом сприятливого впливу іноземних інвестицій є також китайський досвід імпортозаміщення [1].

Загальну перевагу в імпортозаміщенні азійських країн над латиноамериканськими демонструють їх темпи економічного розвитку. Країнам Азії вдалося суттєво підвищити добробут населення, тоді як держави Латинської Америки за показником доходу на душу населення залишились на рівні 70-х років. Разом з тим, латиноамериканські країни зуміли створити для себе достатній промисловий потенціал.

Елементи попередніх двох стратегій з різними акцентами на одну чи іншу поєднує в собі стратегія змішаного імпортозаміщення. Пріоритетні сфери для виведення їх на міжнародний ринок визначаються в залежності від наявних економічних ресурсів, і одночасно розвиваються менш ресурсоємні напрямки для внутрішнього імпортозаміщення. Очевидною перевагою стратегії змішаного імпортозаміщення являється можливість диверсифікованого розвитку економіки країни, досягаючи, таким чином, зниження собівартості як товарів, що експортуються, так і продукції, орієнтованої на внутрішній ринок [1].

Японія та Франція наполегливо захищали свої внутрішні ринки, але шляхом розвитку капіталомістких високотехнологічних галузей на довгострокову перспективу. За рахунок досягнутого рівня зростання промисловості на внутрішньому ринку були створені передумови для закордонної експансії, в той час як сам експорт стимулювався внутрішнім економічним ростом [3]. У Сполучених Штатах Америки на новітньому етапі застосовується імпортозаміщення на базі трьох комплексних програм, які мають на меті: 1). поширення інформації та налагодження зв’язків між місцевими виробниками та споживачами, пошук аналогів імпортованої продукції всередині країни; 2). купівлю місцевої продукції, яка повинна здійснюватись підприємствами і окремими споживачами у поєднанні з державними закупками; 3). програми економічного таргетування, які визначають компанії, що безпосередньо відповідатимуть за імпортозаміщення.

Після Другої світової війни внаслідок дефіциту продуктів харчування у багатьох європейських країн з’явилась ідея створення єдиної системи продовольчого забезпечення, захисту від дешевого імпорту, підтримки національних виробників та продовольчого експорту. В результаті у 1957 році між ФРН, Францією, Італією, Нідерландами, Бельгією та Люксембургом було підписано Римський договір та створено Європейське співтовариство. Основним прикладним інструментом продовольчої безпеки ЄС є потужна фінансова підтримка фермерів, яка виплачується з врахуванням площ угідь і поголів’я худоби [2].

Окремо варто відзначити так званий «земельний аутсорсинг», коли країни-імпортери продовольства з недостатніми земельними і водними ресурсами, але зі значними грошовими коштами, купляють або орендують сільськогосподарські угіддя за кордоном. До цього також вдаються країни, де спостерігається

перенаселення. Спільним у цих випадках є те, що наявні проблеми продовольчого забезпечення вони вирішують за допомогою країн, що розвиваються, де низькі виробничі витрати. До такого досвіду свого часу вдавались Китай, Південна Корея, Індія, Саудівська Аравія та інші арабські країни. Майже у всіх випадках об'єктами угод ставали землі на території Африки (у Судані, Танзанії, Ефіопії, Кенії). На куплених чи орендованих угіддях планувалось розведення худоби, вирощування зернових, олійних культур, бобових, овочів, цукрової тростини, чаю [2].

До необхідності проведення політики імпортозаміщення в 2000-х роках прийшов Казахстан, приймаючи відповідну Програму. Було проведено аналіз самозабезпечення країни основними продовольчими продуктами, виявлено характерні особливості та слабкі місця в балансі зовнішньої торгівлі. Особлива увага приділялась тим товарам, імпорт яких перевищував експорт, а попит не міг бути фізично задоволений власними обсягами виробництва. У випадку Казахстану ринкова кон'юнктура призводила до підвищення цін на продукти власного виробництва [4]. Якщо подивитись на узагальнюючі дані статистики, то з 2010 року в торгівлі всією агропродовольчою продукцією Казахстан зберіг негативне сальдо. При цьому, згідно даних ФАО, якщо у 2010 році імпорт перевищував експорт фактично наполовину (експорт – 1,8 млрд дол., імпорт – 2,7 млрд дол.), то надалі це співвідношення вирівнювалось [5].

У Білорусі перша спеціалізована Державна програма імпортозаміщення була прийнята у 1997 році. Варто зазначити, що фундаментальною ціллю вказаної програми, як і самого початку процесу імпортозаміщення, стали сільськогосподарська сировина і продовольство. Тут вирішення цього питання, незважаючи на ще більшу роль держави, виявилось складним і не завжди успішним. За оцінками 2014 року, власна білоруська продукція займала на продовольчому ринку майже 70 %, тобто допустима норма імпорту все ж була перевищена. Однією з причин неможливості цілковитого виконання плану імпортозаміщення місцеві фахівці називають слабке інвестування в імпортозаміщуючі напрямки виробництва [6]. Разом з тим, за останні роки спостерігається покращення в зовнішній торгівлі Білорусі продукцією АПК. Статистика ФАО показує, що у 2010 році Білорусь експортувала сільськогосподарських товарів на суму 3,1 млрд дол., а потім позитивне сальдо зовнішньої аграрної торгівлі для країни виросло [5].

На сучасному етапі економічного розвитку дуже поширеною є думка про неможливість та недоцільність стовідсоткової продовольчої незалежності, оскільки це не вирішує проблему глобально і, як правило, в кінцевому підсумку призводить до зростання цін. В цьому контексті наводиться яскравий приклад Ізраїлю, який ціною значних затрат на сільське господарство, що були вищими ніж в середньому по країнах ОЕСР, зумів забезпечити себе всіма продуктами харчування, крім зерна і м'яса.

Отже, історичний та сучасний досвід багатьох країн свідчить про те, що здійснювана ними політика імпортозаміщення в цілому мала позитивні наслідки незалежно від способів та кінцевої мети її реалізації. Серед сфер, які охоплювались імпортозаміщенням, одне з найважливіших місць належало агропродовольчому сектору, хоча це й не завжди широко афішувалося. При цьому переважна більшість країн, де починались імпортозаміщуючі процеси, належала до тих, що розвиваються, відтак прагнула стабілізувати базові сировинні галузі, в тому числі й сільськогосподарське виробництво. В основі цього було усвідомлення необхідності забезпечення себе власними продуктами харчування незалежно від кон'юнктури світового ринку, вирішуючи таким чином продовольчу проблему [7]. В свою чергу, значна відповідальність покладається і на підприємства, що безпосередньо виробляють або вирощують продукти-аналоги. Вони повинні мати стимул до стабільного зростання і конкурувати в ринковому середовищі, щоб з часом товар не втратив свої якісні та ціннісні характеристики.

В агропродовольчому секторі на перший план виходить забезпечення потреб саме внутрішнього споживчого ринку, хоча підприємства часто розглядають лише зовнішній вектор діяльності. Однак в умовах недостатності власного виробництва та високої залежності від імпорту деяких видів продовольства держава вимушена реагувати, інколи навіть всупереч власній репутації на міжнародній арені та економічній доцільності. На даному етапі розвитку міжнародної та національної економіки перевага надається стимулюванню виробництва на підприємствах потенційних товарів-замінників імпорту через різноманітні механізми державної підтримки. В той же час від так званих протекціоністських, заборонних чи обмежувальних заходів економічно-соціальний аспект відступає в сторону, визнаючи їх нераціональними, індиферентними та застарілими.

Висновки. При виборі стратегії імпортозаміщення, яка зазвичай координується державою, вирішальне значення має орієнтація на внутрішній, зовнішній ринок чи багатовекторні пріоритети. Наявний світовий досвід підтверджує диференціацію вибраних стратегій в різних регіонах планети. Також існують відмінності у загальних підходах до регулювання зовнішньої торгівлі – від повної лібералізації до жорсткого протекціонізму, які практично не зустрічаються ніде в чистому вигляді. Імпортозаміщення продовольства здійснювали країни Латинської Америки, Азії, Європейського Союзу, США та СНД, на практиці використовуючи адаптовані до актуальних умов ринку стратегії та засоби. В цілому можна зробити висновок про здебільшого позитивні наслідки цієї політики, що виражалось у зростанні обсягів внутрішнього виробництва та зниженні імпортозалежності в деяких сегментах.

Література

1. Федосеева Г.А. Мировой опыт развития импортозамещения промышленного производства. Проблемы теории и практики управления. 2015. Т. 25, № 6. С. 1036-1043.

2. Олійник В. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки. URL : http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf

3. Карасьова Н.А. Стратегія імпортозаміщення та експортоорієнтований розвиток в аграрному секторі. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 41-45.

4. Кайгородцев А.А. Самообеспечение как индикатор национальной продовольственной безопасности. Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2006. № 4 (7). С. 72-77.

5. FAOSTAT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://faostat.fao.org

6. Ломако А.В., Сухалет К.М. Политика импортозамещения: мировой и отечественный опыт. URL : http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/28876/1/Lomako_A._V._Sukhalet_K._M..pdf

7. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, Б.В. Духницький та ін.; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. – 320 с.

References

1. Fedoseeva H.A. Mirovoi opyt razvytyia importozameshcheniya promyshlennoho proizvodstva. Problemy teorii i praktiki upravleniya. 2015. T. 25, № 6. pp. 1036-1043.

2. Oliinyk V. Derzhavne rehuliuvannia u sferi zabezpechennia prodovolchoi bezpeky. URL : http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf

3. Karasiova N.A. Stratehiia importozamishchennia ta eksportooriientovanyi rozvytok v ahrarnomu sektori. Visnyk ONU im. I. I. Mechnikova. 2015. T. 20. Vyp. 3. pp. 41-45.

4. Kaihorodtsev A.A. Samoobespechenie kak indikator natsyonalnoy prodovolstvennoy bezopasnosti. Natsyonalnye interesy: prioritety i bezopasnost. 2006. № 4 (7). pp. 72-77.

5. FAOSTAT. Retrieved from: http://faostat.fao.org

6. Lomako A.V., Sukhalet K.M. Politika importozameshcheniya: mirovoy i otechestvennyy opyt. URL : http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/28876/1/Lomako_A._V._Sukhalet_K._M..pdf

7. Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monohrafiia / Yu.O. Lupenko, M. I. Puhachov, B.V. Dukhnytskyi ta in.; za red. Yu.O. Lupenka, M.I. Puhachova. – K.: NNTs «IAE», 2015. – 320 p.

Рецензія/Peer review : 03.08.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 330.64
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-7

САВЕНКО К. С.
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНИХ СИТУАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СПОЖИВАЧІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Обґрунтовано, що інтелектуальне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень в сфері забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг є необхідним кроком на шляху підвищення ефективності прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування у цій сфері з метою надання науково-експертної та інформаційно-аналітичної підтримки управлінських процедур і процесів з метою своєчасного реагування на кризові ситуації.

Ключові слова: регіональні ситуаційні центри, економічна безпека, споживачі житлово-комунальних послуг.

SAVENKO K.
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

THE IMPORTANCE AND DEVELOPMENT OF REGIONAL SITUATIONAL CENTERS TO ENSURE ECONOMIC SECURITY OF CONSUMERS OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

The purpose of this paper is to substantiate the need to create situational centers to improve the efficiency of management decisions in the system of economic security of consumers of housing and communal services.

It is substantiated that the intellectual support of the management decision-making process in the field of economic security of consumers of housing and communal services is a necessary step towards improving the efficiency of management decisions by local governments in this area to provide scientific and expert and information-analytical support for management procedures and processes in order to respond in a timely manner to crisis situations.

For the introduction of European standards of public communications in the field of economic security of consumers of housing and communal services, the expediency of creating a regional situational center of public communication and information is justified, which will promote a systematic and effective dialogue in the system of relations "consumers - producers / performers - authorities". to the formation and implementation of city policy in the field of housing and communal services, as well as the explanation of city priorities.

The general purpose of the SC is to monitor the state of relations in the system "consumers - producers / performers - authorities", forecast the situation based on the analysis of available information, modeling the consequences of management decisions (based on information-analytical systems), expert assessment of management decisions, their optimization, crisis management. To achieve this goal, the SC solves three groups of tasks, information and analytical support, forecasting the development of situations and preparation of collective decisions. SC is a combination of two categories of technologies: information and management, which allows you to work in three modes. First, it is a monitoring mode (research mode), which involves tracking processes in the field of housing and communal services, recording indicators, problems, and so on. Secondly, it is a planned regime, which provides for the development of a work schedule and the formation of a report by an expert group with the development of a modeling system and solutions. Third, it is a mode of operation in crisis situations in cases where it is necessary to respond immediately to the situation to prevent the growth of the crisis.

Key words: regional situation centers, economic security, consumers of housing and communal services.

Вступ. В умовах стрімкого зростання інформаційних потоків і необхідності швидкого прийняття управлінських рішень в умовах обмеженості часу створення регіональних ситуаційних центрів в Україні є критично важливим для забезпечення підвищення ефективності управлінської діяльності органів місцевого самоврядування та дієвим інструментом захисту інтересів громади. В даний час в світі налічується кілька сотень ситуаційних центрів і кількість їх постійно продовжує збільшуватися. Досить активно сьогодні ситуаційні центри починають впроваджуватися у державному управлінні. Досвід реагування на кризові ситуації переконливо доводить, що ситуаційні центри є дійсно ефективною формою прийняття управлінських рішень. Сьогодні швидке реагування на ситуацію є актуальною умовою розвитку всіх сфер діяльності в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій. Дослідженню механізмів прийняття ефективних управлінських рішень, у тому числі в умовах криз у державному управлінні, присвятили дослідження А. Васильєв, В. Бакуменко, Ю. Гладун, М. Дніпренко, О. Карпенко, Р. Марутян, Н. Подвірна, А. Семенченко, О. Труш та інші. Проте, потребує дослідження та виділення основних характеристик ситуаційних центрів в сфері забезпечення економічної безпеки споживачів ЖКП.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування необхідності створення ситуаційних центрів для підвищення ефективності прийняття управлінських рішень в системі забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг.

Основними задачами є:

- дослідження специфіки діяльності ситуаційних центрів;
- визначення основних завдань діяльності ситуаційних центрів для забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг;
- розробка рекомендацій щодо впровадження ситуаційних центрів та підвищення їх ролі в забезпеченні економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг.

Виклад основного матеріалу

Залежно від галузі, в якій застосовується "Ситуаційний центр" (СЦ), його назва може трансформуватися у "центр командування і управління" (command and controlcenter), "кризовий центр" (crisis center), "надзвичайний центр" (emergency center), "залу нарад" (corporate boardroom, conference room) тощо. Відтак, під центром розуміється не лише спеціально обладнане приміщення, але й відповідні інформаційні, телекомунікаційні, програмні та методичні засоби, що забезпечують процес доставки, агрегації інформації з метою вироблення відповідного управлінського рішення [1]. На думку Г.П. Ситника, СЦ – це спеціальний організаційно-технічний комплекс, оснащений цільовим апаратно-програмним забезпеченням і унікальним інформаційно-комунікаційним устаткуванням для проведення службових нарад перших осіб керівництва держави та найбільш підготовлених експертів, аналітиків з метою розробки й прийняття ключових державно-управлінських рішень «в режимі реального часу» (досить часто використовується як важливий інструмент стратегічного управління у сфері національної безпеки) [2].

Відтак з точки зору виконання управлінських функцій СЦ – це сучасне науково-технологічне середовище, що сприяє оперативному інформаційно-аналітичному забезпеченню керівництва держави (регіону) в надзвичайних (нештатних), кризових ситуаціях та забезпечує прийняття ефективних державно (регіонально) -управлінських рішень. При цьому важливо враховувати ознаки ситуаційності проблеми, що вказують на доцільність її рішення за допомогою ситуаційних центрів, а саме концептуальність опису проблеми; неформальність, невизначеність; взаємовплив безлічі чинників; великі обсяги неявної інформації; хаотичність зміни ситуації.

При цьому серед основних етапів прийняття управлінського рішення фахівці виділяють такі етапи: ідентифікацію і діагностування проблеми; підготовку необхідної інформації для рішення; генерування альтернатив розв'язання проблеми; визначення оціночних критеріїв; аналіз можливих наслідків запропонованих альтернатив; прийняття (вибір) рішення; його доведення до виконавців та організація виконання; контроль результатів і процесу реалізації рішення; оцінку отриманих результатів [3, p. 289–291; 4, p. 60–62].

На теперішній час в Україні процес створення мережі СЦ розпочався перш за все при Президенті України та міністерствах та відомствах. Метою впровадження СЦ є вдосконалення процесу прийняття та підвищення якості державно-управлінських рішень, сприяння їх прозорості, передбачуваності, легітимності, позитивного сприйняття державної політики національної безпеки як в середині країни так й за кордоном.

З управлінської та технологічної точки зору сучасна Україна є більш готовою до розвитку системи ситуаційних центрів. Власні СЦ створили Адміністрація Президента України і Уряд, міністерства, відомства. Серед зазначених центрів виділяється Ситуаційний центр при Президентові України, розпорядження про створення якого видане Президентом України ще в грудні 1994 р. [5]. Центр оснащений найсучаснішими технічними і технологічними засобами, включаючи три великих мультимедійних екрани, більше десятка потужних робочих станцій, включаючи графічні, студії нелінійного монтажу, комп'ютери для підготовки презентацій. Потужний сервер зберігає величезні обсяги інформації, а також набори різних аналітичних коштів, що дозволяють швидко обробляти інформацію і представляти її Президенту.

Головний ситуаційний центр України розпочав свою роботу при РНБО України на початку 2015 р., має сучасне інформаційно-комп'ютерне обладнання, що дозволяє обробляти величезні масиви інформації, яка надходить з усіх державних і недержавних баз даних, зокрема, з супутників, та безпосередньо з місць подій. Аналогічні центри діють в усіх провідних країнах світу.

СЦ або подібні до них структури вже впроваджуються переважно у вітчизняних силових міністерствах та відомствах для забезпечення національної безпеки: Раді національної безпеки і оборони України (далі – РНБО України), Міністерстві оборони України (далі – МО України), Службі безпеки України (далі – СБУ), Державній службі України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), Державній прикордонній службі України (далі – ДПС) та інших. Слід зазначити, що відповідно до законодавства України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, поряд з Президентом України, ВР України, РНБО України, Кабінетом Міністрів України (далі – КМ України), Національним банком України, Міністерствами, визначені суб'єктами державного управління в сфері національної безпеки та безпосереднього реагування на надзвичайні ситуації.

Законом України «Про основи національної безпеки України» [6], визначені основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі у сфері житлово-комунального господарства. Відповідно до закону об'єктами національної безпеки виступають: людина і громадянин, їхні конституційні права і свободи. Тобто, у житлово-комунальній сфері суб'єктами,

що забезпечують економічну безпеку споживачів житлово-комунальних послуг є органи місцевого самоврядування.

Відповідно до існуючої нормативно-правової бази кожний суб'єкт державного управління виконує певні функції по запобіганню і реагуванню на надзвичайні (кризові) ситуації. Органи місцевого самоврядування України, відповідно до Конституції України виконують завдання щодо захисту національних інтересів у соціальній та житлово-комунальній сферах від усіх наявних і потенційних зовнішніх та внутрішніх викликів і загроз. Одним із найбільш раціональних шляхів підвищення ефективності функціонування органів місцевого самоврядування та його складових елементів є створення регіонального СЦ, що має забезпечувати:

- підтримку комунікаційного режиму з метою забезпечення проведення постійного моніторингу оперативного стану у сфері житлово-комунального господарства міста, прогнозування перспектив його розвитку;
- своєчасне виявлення та оповіщення керівництва міста про небезпеку виникнення кризових ситуацій;
- вивчення питання та прийняття рішення щодо створення системи моніторингу з використанням технічних засобів;
- створення єдиної системи управління та системи реагування на надзвичайні ситуації, здатних до безперервного, оперативного і сталого керівництва житлово-комунальним господарством міста.

В основу концепції розвитку регіональних ситуаційних центрів для забезпечення економічної безпеки споживачів послуг ЖКГ покладено дві моделі системи.

Перша – це створення нових форм організації управління діяльністю ЖКГ, що базується на забезпеченні економічної безпеки споживачів галузі, прогнозуванні її рівня та швидкому реагуванні на зміни та виклики.

Друга – трансформація наявних інституцій, організаційних практик управління діяльністю ЖКГ відповідно до принципів забезпечення економічної безпеки, технічне пристосування до нових умов існування й діяльності.

Виходячи з такого розуміння проблеми, стратегічною метою розвитку регіональних ситуаційних центрів є підвищення економічної безпеки споживачів послуг ЖКГ до рівня, що забезпечить їм можливість безпечної життєдіяльності, яке базується на підвищенні якості та забезпеченні своєчасного надання ЖКП.

Наразі нагальним є перехід до концептуально нового підходу, що спрямовує весь процес управління житлово-комунальним господарством на кінцевий результат – забезпечення економічної безпеки споживачів, який не тільки впливає на якість та своєчасність надання ЖКП, але й здатен підвищити ефективність діяльності як органів місцевого самоврядування так і виконавців ЖКП.

Реалізація цього підходу потребує вирішення ряду завдань, які визначаються часом і стоять на порядку денному перед усіма стейкхолдерами, зацікавленими в розвитку регіональних ситуаційних центрів (споживачів, органами місцевого самоврядування, виконавцями ЖКП). Серед них пріоритетним напрямком є формування моделі управління житлово-комунальним господарством адміністративно-територіальної одиниці на базі оцінки економічної безпеки споживачів ЖКП.

В реаліях сучасних підходів управління житлово-комунальним господарством як на загальнодержавному рівні так і регіональному все більш актуальною стає проблема побудови ефективної системи оперативного прийняття управлінських рішень керівниками профільних департаментів органів місцевого самоврядування з питань життєзабезпечення міста, їх оперативної реалізації, контролю, моніторингу та подальшого перспективного і ретроспективного аналізу. Значимість цієї проблеми посилюється при виникненні форс-мажорних обставин, а також кризових ситуацій у технологічних, фінансових, виробничо-економічних і соціальних сферах функціонування житлово-комунального господарства територіально-адміністративної одиниці країни, які несуть безпосередню загрозу економічній безпеці споживачів житлово-комунальних послуг.

Вирішення зазначеної проблеми полягає впровадженні методології ситуаційного управління у органах державної влади, регіональних органах місцевого самоврядування, органах галузевого управління, а також в удосконаленні існуючих і запровадження нових, більш сучасних інформаційних технологій управління, включаючи створення ситуаційних центрів (СЦ). Такий центр, у масштабі міста виконуючи інформаційно-диспетчерську функцію буде оперативним засобом комунікативного зв'язку споживача не тільки з патрульної поліцією, райвідділами поліції, рятувальниками, швидкою допомогою, а і комунальними підприємствами, що виробляють та надають житлово-комунальні послуги. Крім того створення мережі регіональних СЦ дозволить вирішити таку важливу задачу, як забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг, бо акумуляція оперативних даних, щодо кількості, періодичності, масштабів аварій та надзвичайних подій у житлово-комунальній сфері слугуватиме підґрунтям для розрахунку показників економічної безпеки споживачів ЖКГ на основі безлічі транзактов (оперативних елементів), розташованих в певних точках статичної системи, інформації про зв'язки між об'єктами і їх функціонуванні, а також для подальшого моніторингу та оцінки економічної безпеки споживачів галузі.

Необхідність створення системи СЦ також обумовлена потребою комплексного підходу до питань управління сферою ЖКГ та створення необхідного балансу у вирішенні галузевих проблем як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні з урахуванням всієї багатоплановості їх взаємодій між собою, що дозволяє прийняти своєчасне рішення в умовах дефіциту часу. Крім того діяльність ситуаційних центрів дозволяє створити підґрунтя для застосування ризик-орієнтованого підходу до забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг.

У зв'язку з цим СЦ - це не просто окрема ланка в управлінні галуззю, що охоплює весь комплекс оперативних завдань: від виявлення проблеми до прийняття рішень та контролю за їх виконанням, а й шлях до розробки та впровадження системи забезпечення економічної безпеки споживачів.

Зростаюча динаміка аварійних, форс-мажорних ситуацій у сфері житлово-комунального господарства міст обумовлює необхідність прийняття негайних управлінських рішень, що особливо актуально у зв’язку з соціальною спрямованістю діяльності сфери ЖКП. Це обумовлює пошук нових підходів та механізмів до управління сферою. Останнім часом для прийняття обґрунтованих рішень та розв’язання складних аналітичних завдань все більше застосування знаходять Ситуаційні центри. Вони ефективно використовуються при управлінні ресурсами підприємств і держави у кризових ситуаціях в економіці або при надзвичайних ситуаціях природного або техногенного характеру для підготовки виважених управлінських рішень.

Наразі нагальним є перехід до концептуально нового підходу, що спрямовує весь процес управління житлово-комунальним господарством на кінцевий результат – забезпечення економічної безпеки споживачів, який не тільки впливає на якість та своєчасність надання ЖКП, але й здатен підвищити ефективність діяльності як органів місцевого самоврядування так і виконавців ЖКП.

Реалізація цього підходу потребує вирішення ряду завдань, які диктуються часом і стоять на порядку денному перед усіма стейкхолдерами, зацікавленими в розвитку регіональних СЦ (споживачів, органами місцевого самоврядування, виконавцями ЖКП). Серед них можна виділити:

- формування моделі управління житлово-комунальним господарством адміністративно-територіальної одиниці на базі оцінки економічної безпеки споживачів;
- подальше вдосконалення змісту освітньо-професійних (освітньо-наукових) програм, навчальних планів за кожною спеціальністю з метою спрямування навчального матеріалу на формування тих загальних і фахових компетентностей, що випливають з нової моделі фахівця;
- поширення та урізноманітнення застосування технологій візуалізації діяльності у сфері ЖКГ, вдосконалення організації самостійної роботи студентів, системи контролю за результатами навчання;
- постійне підвищення професійного рівня викладачів, формування в них сучасного партнерського ставлення до студентів;
- упровадження персональних навчальних систем (ПНС), онлайн-курсів;
- формування гідного іміджу (бренда) університету у світовому та національному освітньому просторі, його міжнародної репутації;
- управління якістю освіти на інноваційній основі шляхом створення сучасних умов, що забезпечують модернізацію освітнього процесу.

Активне впровадження ситуаційних центрів в практичну діяльність органів державного управління, обумовлено такими факторами. По-перше, необхідністю включення до управлінських процедур процес вироблення рішення, з можливістю оптимізації прийнятих рішень шляхом їх експертної оцінки і моделювання ситуації за допомогою сучасних інформаційних технологій. По-друге, можливістю підвищення якості попереднього аналізу інформації та вибір оптимального рішення на ситуацію шляхом використання сучасних інформаційних технологій, що забезпечують інтеграцію засобів зв'язку, аналітичної обробки і візуалізації інформації.

Крім того, керівники органів державної влади, які виробляють і приймають рішення, гостро потребують достовірної повною інформації з проблеми, також можливість оперативного доступу до всієї інформації, що відноситься до питання, що вимагає рішення. Останній чинник особливо важливий у сфері житлово-комунального господарства, бо швидке вірне реагування на ситуацію, що базується на повної та достовірній інформації здатне забезпечити високий рівень захисту фінансово-економічних інтересів споживачів галузі.

Висновки

Для запровадження європейських стандартів публічних комунікацій в сфері забезпечення економічної безпеки споживачів ЖКП обґрунтовано доцільність створення регіонального ситуаційного центру публічної комунікації та інформації, що сприятиме налагодження системного та ефективного діалогу у системі взаємовідносин «споживачі – виробники / виконавці – органи влади» на засадах партнерства для залучення громадян до формування та реалізації міської політики в сфері ЖКГ, а також роз’яснення міських пріоритетів.

Загальною метою створення СЦ є моніторинг стану взаємовідносин в системі «споживачі – виробники / виконавці – органи влади», прогнозування розвитку ситуації на основі аналізу наявної інформації, моделювання наслідків управлінських рішень (на базі використання інформаційно-аналітичних

систем), експертна оцінка управлінських рішень, їх оптимізація, управління в кризовій ситуації. Для досягнення поставленої мети СЦ вирішує три групи завдань інформаційно-аналітичне забезпечення, прогнозування розвитку ситуацій та підготовка колективних рішень. СЦ є комбінацією двох категорій технологій: інформаційних та управлінських, що дозволяє забезпечити роботу в трьох режимах. По-перше, це режим моніторингу (дослідницький режим), що передбачає відстеження процесів в сфері надання ЖКП, фіксацію показників, проблем тощо. По-друге, це плановий режим, що передбачає розробку робочого розкладу та формування доповіді експертною групою з розробкою системи моделювання та варіантів рішень. По-третє, це режим роботи у кризових ситуаціях у випадках, коли необхідно негайно реагувати на ситуацію для запобігання розростання кризової ситуації.

Таким чином, за результатами дослідження можна стверджувати, що інтелектуальне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень в сфері забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг є необхідним кроком на шляху підвищення ефективності прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування у цій сфері з метою надання науково-експертної та інформаційно-аналітичної підтримки управлінських процедур і процесів з метою своєчасного реагування на кризові ситуації.

Література

1. Данчуло А. Н. Информационно-аналитические технологии и ситуационные центры. Государственная служба. 2004. № 4. С. 65-69.

2. Сытник Г.П. Ситуативный центр Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смолянюк и др.; под общ. редакцией Г.П. Сытника. К.: НАДУ. 2012. С.362-365.

3. Малиновський В.Я. Державне управління : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2009. 608 с.

4. Васильєв А.С. Підготовка і прийняття управлінських рішень: організаційно-правові проблеми. Одеса : АО БАХВА, 1997. 160 с.

5. Про Ситуаційний центр при Президентові України: Розпорядження Президента України від 10 грудня 1994 року № 185/94-рп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D1%80%D0%BF#Text

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 21.06.2018 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

References

1. Danchulo A. N. (2004) Information and analytical technologies and situational centers. Civil service. № 4. P. 65-69.

2. Sytnyk H.P. (2012) Situational Center Public Administration in the Sphere of National Security: Dictionary / Composition: H.P. Sytnyk, V.I. Abramov, V.F. Smolianiuk ta in.; under total editors of H.P. Sytnyk. K.: NASM. P.362-365.

3. Malynovskyi V.Ya. (2009) Public administration: a textbook. Kyiv: Attica, 608 p.

4. Vasyliev A.S. (1997) Preparation and decision-making: organizational and legal issues. Odessa: JSC BAHVA, 160 p.

5. About the Situational Center under the President of Ukraine: Order of the President of Ukraine from 10 December 1994 № 185/94-рп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D1%80%D0%BF#Text

6. On National Security of Ukraine: Law of Ukraine from 21.06.2018 № 2469-VIII. Update date: 21.06.2018. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

Рецензія/Peer review : 11.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 004.056.5
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-8

ЯРОВЕНКО Г. М.
Сумський державний університет

АНАЛІЗ МАКРОПОКАЗНИКІВ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ СКЛАДОВИХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проведено аналіз індикаторів, які характеризують окремі складові інформаційної безпеки країн на макрорівні, а саме Глобального індексу кібербезпеки, Індексу мережевої готовності, Індексу розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, Національного індексу кібербезпеки, Рівня цифрового розвитку. Аналіз проводився для 159 країн світу за 2018 рік, для чого було побудовано візуальні карти обраних індексів. В результаті для чотирьох індикаторів було встановлено, що існує зв'язок між відповідною складовою інформаційної безпеки та економічним розвитком країни. Так, для розвинених країн рівень безпеки виявився досить високим, а для найменш розвинених – їх рейтинг виявився низьким. Тільки для Національного індексу кібербезпеки є відхилення, що відображається у різних діапазонах його значень для країн, які належать до однієї групи економічного розвитку. Результати показників для України засвідчили, що вона має середній рівень інформаційної безпеки за її складовими. Отримані знання доцільно використати для удосконалення концепції інформаційної безпеки країни та визначення перспектив подальшого її економічного розвитку.

Ключові слова: Глобальний індекс кібербезпеки, Індекс мережевої готовності, Індекс розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, інформаційна безпека, Національний індекс кібербезпеки, Рівень цифрового розвитку.

YAROVENKO HANNA
Sumy State University

ANALYSIS OF MACROINDICATORS WHICH CHARACTERIZE THE LEVEL OF INFORMATION SECURITY COMPONENTS

Modern development of information technologies leads to the gradual transformation of different sphere of society, including the economy. But the growing level of digitalization for various areas of activity leads to huge number of threats - cyber-fraud, cyberattacks, information wars, etc., which are aimed at violating the integrity, accessibility and confidentiality of information. That is why there is a need to form an effective information security system at different levels of state management. To assess its condition and identify its weaknesses, it is necessary to use various macro indicators, the analysis of which will form a clear idea of the information security state in a particular country. The article analyses the indicators that characterize certain components of countries information security at the macro level, namely the Global Cyber Security Index, Network Readiness Index, Information and Communication Technology Development Index, National Cyber Security Index and Digital Development Level. The analysis was conducted for 159 countries in 2018, for which visual maps of selected indexes were built. As a result, for four indicators it was found that there is a link between the relevant component of information security and economic development of the country. It was found that for developed countries the level of security is quite high, and for the least developed - their rating is low. Only for the National Cybersecurity Index there is a deviation, which is reflected in different ranges of its values for countries belonging to the same group of economic development. The results of indicators for Ukraine showed that it has an average level of information security in its components. The obtained knowledge should be used to improve the concept of information security of the country and determine the prospects for its further economic development.

Keywords: Global Cybersecurity Index, Networked Readiness Index, ICT Development Index, information security, National Cyber Security Index, Digital Development Level.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Сучасний розвиток інформаційних технологій призводить до поступової трансформації життєдіяльності суспільства. Особливо це актуально для національної економіки країни, оскільки вона зміщує вектор свого розвиток у цифровий простір. Це пов’язано із зростанням рівня автоматизації бізнесу, поширення мобільного та Інтернет-банкінгу, формуванням електронної комерції, впровадженням мобільних та програмних додатків для вирішення повсякденних задач, тощо. Можна з упевненістю стверджувати, що між рівнем розвитку інформаційних та комп’ютерних технологій та економічними процесами є зв'язок. Тобто рівень розвитку економіки стимулює формування нових видів діяльності, пов’язаних із галуззю інформаційних технологій. З іншого боку, науково-технічний прогрес виступає драйвером для економічного підйому. Але зростання рівня цифровізації різних сфер діяльності призводить до появи різного роду загроз – кібершахрайств, кібератак, інформаційних війн, тощо, які спрямовані на порушення цілісності, доступності та конфіденційності інформації. Саме тому виникає потреба у здійсненні захисту інформації, що є прерогативою системи інформаційної безпеки, яка повинна функціонувати на різних рівнях управління країною. Відповідно для забезпечення її ефективного функціонування є потреба у проведенні оцінювання її стану з метою виявлення слабких місць в системі управління інформаційною безпекою. Для цього потрібно використовувати різні показники та індекси, аналіз яких дозволить сформувати чітке уявлення про стан інформаційної безпеки у конкретній країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження проблем інформаційної безпеки є актуальним для сучасної науки та практики, оскільки останнє десятиліття характеризується виникненням нових викликів щодо інформатизації та

автоматизації різних задач та сфер діяльності, а також необхідністю захисту інформації та даних, пов'язаних із ними. Саме тому переважна кількість науковців приділяє цим питанням достатню увагу у своїх дослідженнях. Це стосується розвитку теоретичного підґрунтя інформаційної безпеки, розробки нових інструментів її реалізації, створення нормативно-правового базису, тощо. Що стосується дослідження питання оцінки та вимірювання інформаційної безпеки для різних суб'єктів, то серед закордонних вчених можна виділити напрями робіт наступних науковців. Так, Юніс М. та Кунг К. у статті запропонували та розробили комплексний індекс кібербезпеки з урахуванням багатьох факторів [1]. Джазрі Х., Закарія О., Чикогора Е. зробили акцент на створенні індексу оздоровлення кібербезпеки [2]. Боранбаєв С., Горанін Н., Нурушева А. визначили напрямки, рекомендовані для досягнення глобального індексу кібербезпеки Казахстану, встановленого Концепцією кібербезпеки країни [3]. Гір мл. Д. та Конвей Д. досліджували оцінку рівня інформаційної безпеки на основі індексів щодо різних видів викликів безпеці та їх рішень, які були запропоновані в рамках Національної бази даних компанією «Commtouch» [4]. Чжао Дж., Вень Ч., Цянь Х., Чжан Дж. використовували індекси інформаційної безпеки для здійснення оцінки ризиків, пов'язаних з безпекою на підприємствах [5]. Чжоу Х., Цзян Дж. запропонували багатовимірну систему індексу безпеки, яку було створено шляхом інтеграції вимірювань та розподілу рівнів інформаційної безпеки [6]. Кім Х.-Б., Лі Д.-С., Хем С. розробили індекс інформаційної безпеки для готельного господарства, який базується на факторах захисту інформації [7]. Мейріньос Г., Леал К., Лурейру М. запропонували методику розрахунку індексу інформаційної безпеки для різних служб хмарних обчислень, яку було апробовано на даних користувачів університетів Португалії [8]. Фу Р., Хуан Х., Сюе Ю., Ву Ю., Тан Ю., Юе Д. розглянули проблеми оцінки кіберфізичних систем та запропонували оцінку ефективності їх безпеки [9].

Вітчизняні науковці також займаються проблематикою інформаційної безпеки. Серед них найбільший внесок у дослідження різних її аспектів зробили: Б. Кормич [10], В. Петрик [11], У. Ільницька [12], Т. Микитенко, І. Петровська, П. Рогов, А. Гаркуша [13], М. Зубок [14], І. Боднар [15] та інші. Але що стосується застосування конкретних індексів для оцінки рівня інформаційної безпеки на макрорівні, то вітчизняна література практично не представлена відповідними дослідженнями. Саме тому дане питання потребує ретельного вивчення та поглиблення.

Формулювання цілей статті

Метою даного дослідження є проведення аналізу індикаторів, які характеризують рівень окремих складових інформаційної безпеки, для подальшого виявлення їх взаємозв'язку з економічним розвитком країн.

Виклад основного матеріалу

Інформаційна безпека представляє собою комплексну систему, мета функціонування якої – захист об'єктів (інформація, знання, інформаційні системи), що належать до фінансово-господарчої, політичної, військової, технологічної сфери діяльності, від різного роду загроз (несанкціонованого доступу, використання, розкриття, порушення, модифікації або знищення) із застосуванням програмних, технічних, методичних, інформаційних та правових засобів, що використовують окремі особи або спеціалізовані підрозділи та фахівці державних органів, економічних агентів. З огляду на її системність та для потреб вимірювання її рівня для різних країн є потреба у розрахунку комплексного індексу. На практиці з метою підвищення ефективності управління інформаційною безпекою країн на макрорівні застосовується ряд індикаторів, які характеризують тільки окремі її складові. Серед них можна виділити Глобальний індекс кібербезпеки (Global Cybersecurity Index – далі GCI), Національний індекс кібербезпеки (National Cyber Security Index – далі NCSI), Індекс розвитку інформаційних та комунікаційних технологій (ICT Development Index – далі ICTDI), Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index – далі NRI), Рівень цифрового розвитку (Digital Development Level – далі DDL). Зазначені показники характеризують рівень інформаційної безпеки для окремих вимірів – технологічного, інформаційного, організаційного, юридичного. Хоча вони не прямо дозволяють оцінити її рівень для конкретної країни, але їх комбінація сприятиме отриманню загального уявлення про стан інформаційної безпеки через окремі її складові.

Глобальний індекс кібербезпеки вимірює рівень кібербезпеки для країн-членів Міжнародного союзу електрозв'язку та оцінюється за п'ятьма напрямами – технічні заходи, юридичні заходи, організаційні заходи, розбудова потенціалу, співпраця [16]. Даний показник є продуктом діяльності міжнародних організацій, які сприяють підвищенню ефективності міжнародного співробітництва та обміну знаннями на глобальному рівні. Його основна мета – це визначення слабких сторін країни щодо кібербезпеки та покращення можливостей для неї шляхом розробки стратегії кібербезпеки та відповідних стандартів. Використовуючи значення Глобального індексу кібербезпеки за 2018 рік для 159 країн світу, побудуємо карту, яка дозволить зробити візуальний аналіз географії країн та дозволить оцінити рівень їх кібербезпеки (рис. 1).

На рисунку 1 представлено тільки ті країни, для яких існують емпіричні дані за обраний часовий період. Візуальний аналіз показує, що високий рівень кібербезпеки характерний для таких країн, як США (93), Великобританія (93), Франція (92), Естонія (91), Литва (91), Сінгапур (90), Іспанія (90), Канада (89), Австралія (89), Люксембург (89), Малайзія (89), Нідерланди (89), Норвегія (89), Японія (88), Маурітус (88),

Саудівська Аравія (88), Південна Корея (87), Оман (87), ряд країн ЄС та Китай. Для більшості країн Африки, деяких країн Південно-Східної Азії, пострадянських країн, Гватемали, Гондурасу, Панами, Нікарагуа, Гайани, Болівії, Суринама GSI – є дуже низьким. Для більшості країн Південної Америки, ряду країн Східної Європи, України, Індії, Монголії, Мексики та інших даний індекс відповідає середньому значенню (47) та вище. Тобто можна зробити попередній висновок, що найбільші значення Глобального індексу кібербезпеки відповідають країнам, для яких характерний високий рівень економічного розвитку. Тобто, вони мають достатні фінансові можливості для інвестування коштів у заходи безпеки для всіх суб'єктів економіки, що сприяє створенню ефективної системи попередження виникнення кіберзагроз та зниженню пов'язаних з цим економічних втрат. Також розвинені країни переважно є потенційними об'єктами інформаційних та кібер-атак, тому організація надійної та дієвої системи інформаційного та кібер-захисту є пріоритетними завданнями для них. З іншого боку, найменш розвинені країни із низькими показниками економічного розвитку мають й низький рівень кібербезпеки, що пов'язано із недостатніми економічними ресурсами для підтримки високого рівня захисту, а також вони є в меншій мірі потенційними об'єктами загроз.

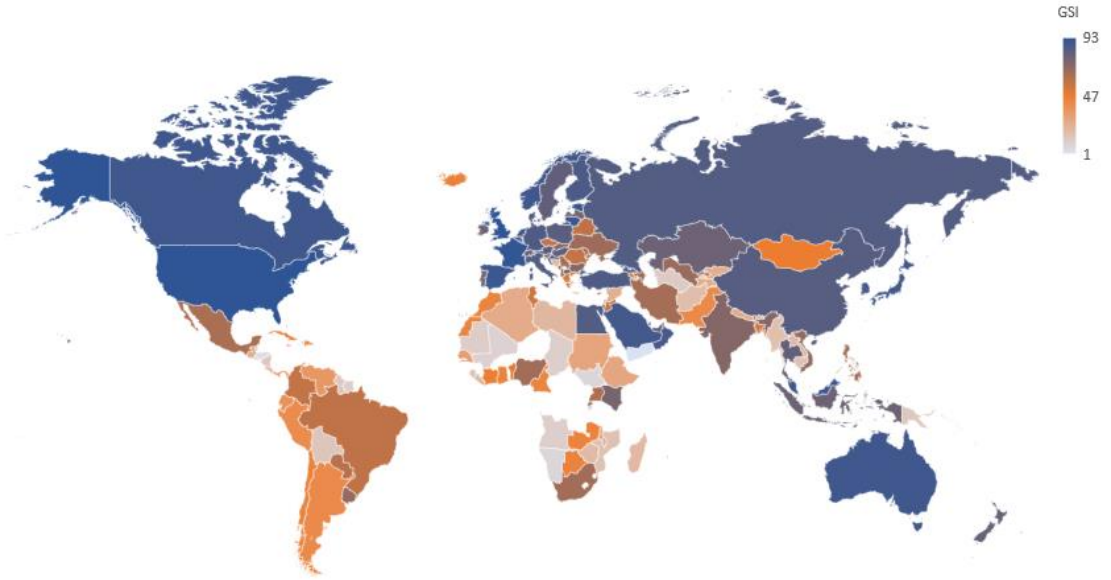

Рис. 1. Карта рейтингування країн за Глобальним індексом кібербезпеки за 2018 рік
Джерело: побудовано автором самостійно на основі [17]

Національний індекс кібербезпеки, розроблений Академією електронного врядування, визначає рівень готовності країни протидіяти кіберзагрозам та керувати кіберінцидентами. Результати його визначення застосовують у якості інформації для формування джерел нарощування національного потенціалу у галузі інформаційної безпеки. На відмінність від GSI, NCSI враховує особливості системи інформаційного захисту із врахуванням національних аспектів. Для його розрахунку використовується 46 індикаторів, об'єднаних за 12 напрямками, а саме: розробка політики та стратегії в галузі кібербезпеки; аналіз та інформація щодо кіберзагроз; організація освіти та професійного розвитку у галузі кібербезпеки; оцінка внеску у глобальну кібербезпеку; рівень захисту цифрових послуг: відповідальність, стандарти, органи; організація захисту основних послуг; електронна ідентифікація та послуги довіри; захист персональних даних; реагування на кіберінциденти; кіберрегулювання кризи; боротьба з кіберзлочинністю; військові кібероперації [17].

Використовуючи емпіричні значення Національного індексу кібербезпеки за 2018 рік для 159 країн світу, побудуємо карту для візуального аналізу та оцінки рівня однієї з складових інформаційної безпеки країн (рис. 2).

Аналізуючи дані, представлені на рисунку 2, можна сказати, що країни, які відносяться до розвинених, а саме США, Канада, Австралія, країни Європи, та інші, мають високі значення національного індексу кібербезпеки. Хоча, якщо порівнювати країни, що розвиваються, наприклад, Україна, яка має індекс, рівний 64, та економічно розвинену Австралію з індексом, рівним 60, то можна дійти висновку, що рівень протидії кіберзагрозам в Україні вищий. Також цей показник у України є вищим у порівнянні з такими економічно розвиненими країнами, як Канада (57), Швеція (57), Норвегія (62), Японія (62). Це також характерно й для Малайзії, Росії, Індії та ряду інших країн, що розвиваються, тобто за рівнем національного індексу кібербезпеки вони випереджають ряд розвинутих країн. Можна відмітити й Нігерію, показник якої дорівнює 55, тобто за рівнем кібербезпеки дана країна наздоганяє Канаду та Швецію. Що стосується країн, які є найменш розвиненими (Тувалу, Південний Судан, Соломонові острови, Конго, Бурунді, Туркменістан,

Домініка, Кірібаті, Самоа, Беліз та ряд інших), то вони мають доволі низькі значення NCSI. Тобто візуальний аналіз нам дозволив зробити висновок, що в основному країни, які є економічно розвиненими мають дійсно високі показники національного рівня кібербезпеки, що говорить про її високий рівень в цілому. Хоча частина країн, які вважаються тими, що розвиваються, також мають високий рівень національної кібербезпеки.

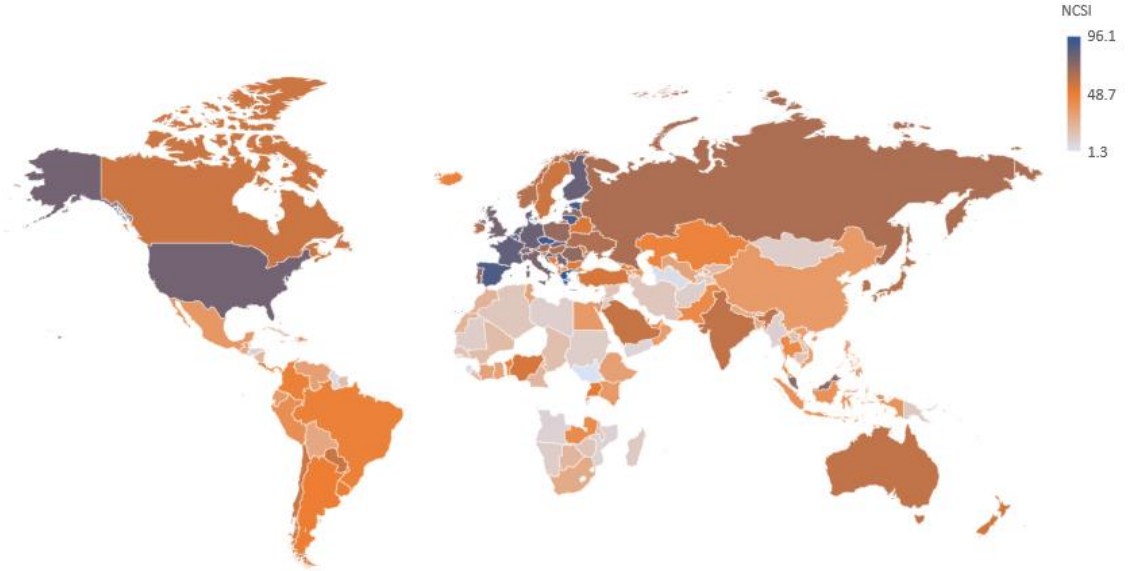

Рис. 2. Карта рейтингування країн за Національним індексом кібербезпеки за 2018 рік
Джерело: побудовано автором самостійно на основі [17]

Якщо порівнювати рейтинги країн за Глобальним та Національним індексами кібербезпеки, то можна побачити, що економічно розвинені країни мають більший вплив на різні сфери життєдіяльності на глобальному рівні. Про це й свідчать високі та вище середнього значення індексу GCI. Але що стосується макровпливу в межах однієї держави, то для цього випадку індекс NCSI є більш інформативним. Саме його значення свідчить про те, як країна може впоратися з проблемами, пов'язаними із спроможністю долати різного роду кіберзагрози. Тому загальний стан системи національної кібербезпеки може й не відповідати рівню економічного розвитку країни. Саме тому деякі країни, що розвиваються, мають рівень безпеки вище, ніж економічно розвинені. Цей аспект можна враховувати в процесі вироблення стратегії інформаційної безпеки для країн з різнем рівнем економічного розвитку.

Індекс розвитку інформаційних та комунікаційних технологій (далі ІКТ) характеризує рівень розвитку інформаційних технологій в країні. Його основними цілями є вимірювання: рівня та еволюції у часі ІКТ в країнах; ступеня прогресу ІКТ у розвитку; відмінностей між різними країнами з точки зору їх розвитку ІКТ; потенціалу подальшого розвитку ІКТ [18]. Він розраховується, як інтегральний показник на основі 11 показників, які згруповані в свою чергу за трьома субіндексами: доступ, використання та навички. Використовуючи його емпіричні значення за 2018 рік для 159 країн світу, побудуємо карту для їх візуального аналізу та оцінки (рис. 3).

Аналізуючи дані рисунку 3, можна підтвердити попередні висновки, зроблені для Глобального індексу кібербезпеки, що країни, які є розвинутими, мають високі значення NCSI (Ісландія – 90, Південна Корея – 89, Данія – 87; Швейцарія – 87, Велика Британія – 87, Люксембург – 85, Нідерланди – 85, Норвегія – 85, Німеччина – 84, Японія – 84, Швеція – 84, Нова Зеландія – 83, Австралія – 82, Франція – 82, США – 82, та інші), найменш розвинутим країнам відповідають низькі (Бурунді – 15, Чад – 13, Конго – 16, Ефіопія – 17, Гаїті – 17, Мадагаскар – 17, Малаві – 17, Танзанія – 18, Ангола – 19, Бенін – 19, Афганістан – 20, Соломонові острови – 21, Уганда – 22, Руанда – 22, Малі – 22, Кірібаті –22). Україна знаходиться на 75 місці із значенням показника 56, на рівні Китаю та Ірану, що відповідає середньому рівню розвитку ІКТ. Хоча спостерігається зміна у країнах лідерах та аутсайдерах у порівнянні із рейтингами за NCSI та GCI, але тенденція щодо відповідності рівня економічного розвитку країни до відповідного показника технологічного розвитку зберігається. Результати даного показника також свідчать про існування можливостей для цифровізації економіки, оскільки зростання ІКТ-галузі може сприяти не тільки науково-технічному прогресу, але й створенню високотехнологічних підприємств, нових робочих місць, припливу інвестицій, що призведе до стимулювання економічного розвитку в країні.

Індекс мережевої готовності вимірює ступінь технологічної готовності країни для застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в різних сферах. Його використання дозволяє провести комплексну оцінку багатофакторного впливу ІКТ на розвиток суспільства та окремих країн. Розрахунок даного показника відбувається за чотирма напрямами – технологія, люди, управління та вплив, що

поділяються на 12 субнапрямів, яким відповідають 62 індикатори. Побудуємо карту для візуального аналізу та оцінки його фактичних значень за 2018 рік (рис. 4).

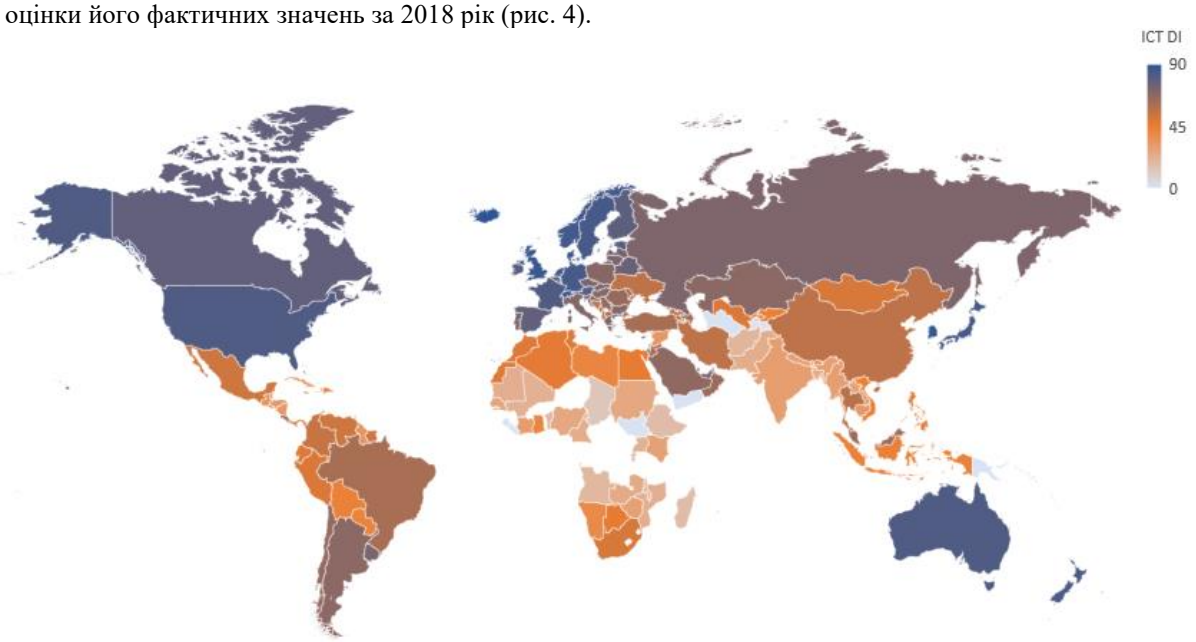

Рис. 3. Карта рейтингування країн за Індексом розвитку інформаційних та комунікаційних технологій за 2018 рік
Джерело: побудовано автором самостійно на основі [17]

Результати рисунку 4 свідчать, що високій рівень технологічної готовності характерний для наступних країн: Фінляндія (86), Сінгапур (86), Нідерланди (83), Норвегія (83), Швеція (83), Швейцарія (83), США (83), Люксембург (81), Велика Британія (81), Канада (80), Данія (80), Німеччина (80), Японія (80), Південна Корея (80) та інші. Країни із низьким ступенем – це: Чад, Бурунді, Мавританія, Гаїті, Мадагаскар, М'янма, Малаві, Нікарагуа, Ліберія, Танзанія, Малі, Бенін та інші. Україна знаходиться на 61-му місці із значенням показника 60, на рівні із такими країнами, як Китай, Йорданія, Тайланд, Південна Африка, що відповідає значенням вище середнього рівня технологічної готовності. Хоча для багатьох країн й відбулися зміни рейтингів, але отримані значення також дозволяють прослідкувати зв'язок між рівнем розвитку економіки країни та значенням її NRI.

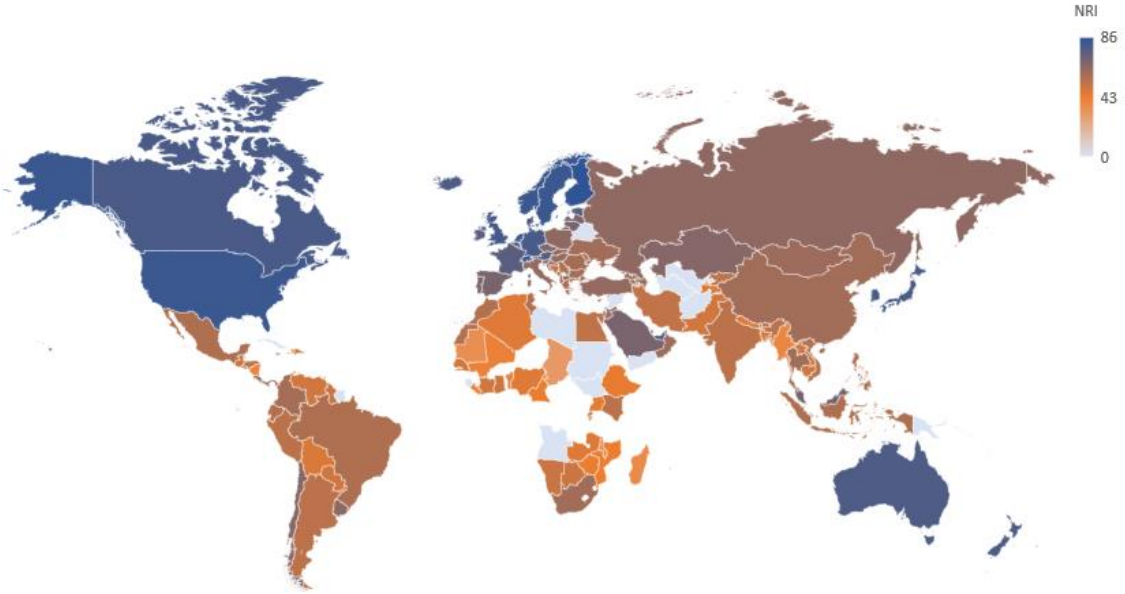

Рис. 4. Карта рейтингування країн за Індексом мережевої готовності за 2018 рік
Джерело: побудовано автором самостійно на основі [17]

П'ятий індикатор – Рівень цифрового розвитку, характеризує рівень цифровізації країни та визначається, як середній відсоток, який країна отримала від максимального значення Індексу розвитку ІКТ та Індексу мережевої готовності. Хоча даний показник є похідним, але його значення досить інформативне, оскільки дозволяє визначити, наскільки ступінь цифровізації країни відповідає рівню її інформаційної безпеки без урахування впливу технологічної складової. Використовуючи фактичні значення даного

індикатора за 2018 рік, побудуємо карту для проведення візуального аналізу (рис. 5).

Отримані результати рисунку 5 також підтвердили висновок щодо факту відповідності економічного рівня розвитку країн рівню їх цифровізації. Тобто розвинуті країни мають високий рівень цифрового розвитку, більшість країн, що розвивається, – середній та вище середнього, найменш розвинуті країни – низький.

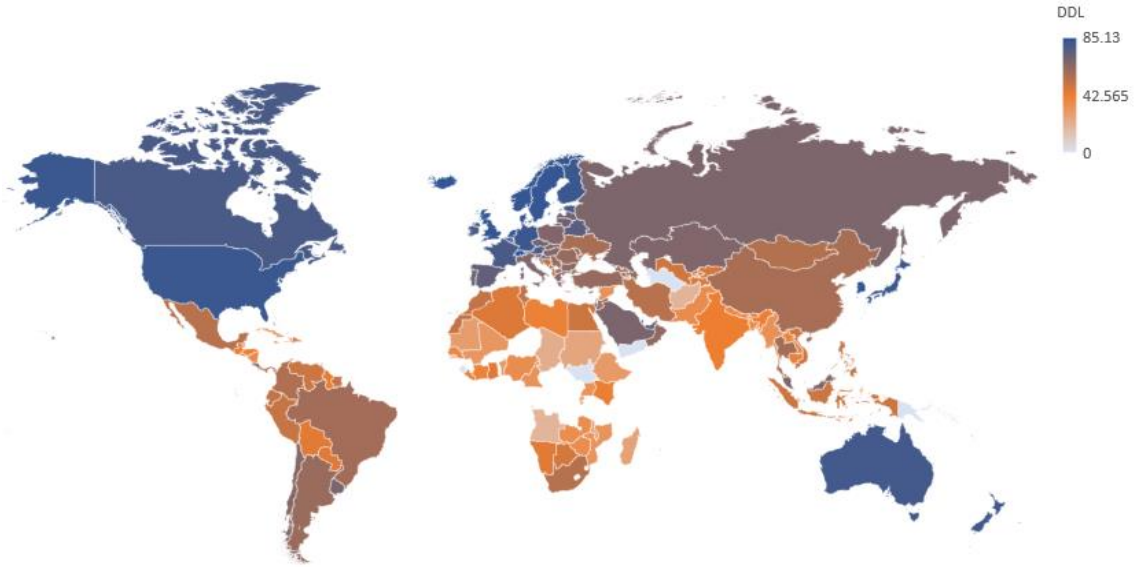

Рис. 5. Карта рейтингування країн за Рівнем цифрового розвитку за 2018 рік
Джерело: побудовано автором самостійно на основі [17]

Дані п'яти індикаторів для України показали, що в даному питанні зроблено потужні кроки на державному рівні. Це може свідчити про наявність потенційних можливостей для країни щодо розвитку різних складових її інформаційної безпеки, які виступатимуть стимулюючим драйвером й для національної економіки та національної безпеки в цілому. Отримані результати доцільно використати відповідними регулюючими органами, які займаються питаннями інформаційної безпеки на макрорівні, з метою розробки та удосконалення національної програми країни, особливо в частині фінансового забезпечення тих напрямів, які сприяють розвитку її програмно-технічного, правового та організаційного компонентів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, оскільки інформаційна безпека є комплексним поняттям, то для вимірювання її рівня можливо використовувати окремі індекси, які дозволяють оцінити певні її напрями. На державному рівні це можуть бути міжнародні показники, що дозволяють оцінити можливості країни протидіяти кіберзагрозам та керувати кіберінцидентами, її внесок у глобальний кіберпростір, рівень розвитку ІКТ, цифровізації та готовності до впровадження нових технологічних рішень. Комплексний підхід до їх розрахунку дозволяє в рамках одного показника оцінювати тільки один аспект інформаційної безпеки. Тому тільки їх сукупне використання дозволить отримати загальну оцінку про рівень інформаційної безпеки окремої країни. Проведений в роботі візуальний аналіз побудованих карт рейтингування країн за п'ятьма індикаторами сприяв формуванню висновку щодо існування впливу економічного розвитку різних країн на рівень їх інформаційної безпеки. Результати показників для України засвідчили, що країна має середній рівень інформаційної безпеки. Отримані знання можна використовувати для удосконалення програми розвитку системи інформаційної безпеки країни, а також визначати перспективи для подальшого її посилення.

В наступних дослідженнях планується виконати математичне доведення щодо існування взаємовпливів економічного розвитку та інформаційної безпеки країни, що можливо здійснити з використанням канонічного аналізу. Також планується розробити інтегральний показник для оцінки загроз інформаційної безпеки країни з урахуванням її економічного розвитку, що дозволить визначити її можливості щодо економічного протистояння та подолання наслідків інформаційних загроз.

Література

1. Yunis M. M. A conceptual model for the development of a national cybersecurity index: An integrated framework [Electronic resource] / M. M. Yunis, K. S. Koong // 21st Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2015 / M. M. Yunis, K. S. Koong. – Puerto Rico: El Conquistador Resort and Convention CenterFajardo, 2015. – Access mode: https://aisel.aisnet.org/amcis2015/ISSecurity/GeneralPresentations/44/.

2. Jazri H. Measuring cybersecurity wellness index of critical organisations / H. Jazri, O. Zakaria, E. Chikohora // 2018 IST-Africa Week Conference / H. Jazri, O. Zakaria, E. Chikohora. – Gaborone: Institute of Electrical and Electronics Engineers Inc., 2018. – P. 1–8.

3. Boranbayev S. The methods and technologies of reliability and security of information systems and information and communication infrastructures / S. Boranbayev, N. Goranin, A. Nurusheva. // Journal of Theoretical and Applied Information Technology. – 2018. – №96 (18). – P. 6172–6188.

4. Geer J. D. Hard data is good to find / J. D. Geer, D. G. Conway. // IEEE Security and Privacy. – 2009. – №7 (2). – P. 94–95. – DOI: 10.1109/MSP.2009.39.

5. A synthesized risk evaluation model of information security / J.Zhao, C. Wen, X. Qian, J. Zhang // 2009 International Conference on Artificial Intelligence and Computational Intelligence, AICI 2009 / J.Zhao, C. Wen, X. Qian, J. Zhang. – Shanghai, 2009. – №1. – P. 305–308. – DOI: 10.1109/AICI.2009.384.

6. Zhou H. A multidimensional security index system and quantitative evel protection model / H. Zhou, J. Jiang. // Journal of University of Science and Technology of China. – 2012. – №42 (1). – P. 67–76.

7. Kim H. Impact of hotel information security on system reliability / H. Kim, D. Lee, S. Ham. // International Journal of Hospitality Management. – 2013. – №35. – P. 369–379.

8. Meirinhos G. Analysis of information security in cloud computing contexts among Portuguese university users / G. Meirinhos, C. Leal, M. Loureiro // 18th European Conference on Knowledge Management, ECKM 2017 / G. Meirinhos, C. Leal, M. Loureiro. – Spain: International University of CataloniaBarcelona, 2017. – №2. – P. 664–672.

9. Security Assessment for Cyber Physical Distribution Power System under Intrusion Attacks / [R. Fu, X. Huang, Y. Xue та ін.]. // IEEE Access. – 2018. – №7. – P. 75615–75628. – DOI: 10.1109/ACCESS.2018.2855752.

10. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : дис. докт. юр. наук : 12.00.07 / Кормич Б. А. – Одеса, 2004. – 427 с.

11. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи / В. Петрик. // Юридичний журнал. – 2009. – №5. – С. 122–134.

12. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам / У. Ільницька. // Гуманітарні візії. – 2016. – №2(1). – С. 27–32.

13. Проблеми інформаційної безпеки суб’єктів господарювання в Україні та можливі шляхи їх вирішення в сучасних умовах / Т. В.Микитенко, І. О. Петровська, П. Д. Рогов, А. О. Гаркуша // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського / Т. В.Микитенко, І. О. Петровська, П. Д. Рогов, А. О. Гаркуша. – К., 2014. – С. 24–31.

14. Зубок М. І. Інформаційна безпека в підприємницькій діяльності / М. І. Зубок. – К.: ГНОЗІС, 2015. – 216 с.

15. Боднар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки / І. Р. Боднар. // Механізм регулювання економіки. – 2014. – №1. – С. 68–75.

16. Global Cybersecurity Index [Electronic resource] // International Telecommunication Union. – 2018. – Access mode: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx.

17. National Cyber Security Index [Electronic resource] // e-Governance Academy. – 2018. – Access mode: https://ncsi.ega.ee/ncsi-index/.

18. The ICT Development Index (IDI): conceptual framework and methodology [Electronic resource] // International Telecommunication Union. – 2018. – Access mode: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis/methodology.aspx.

References

1. Yunis M. M. A conceptual model for the development of a national cybersecurity index: An integrated framework [Electronic resource] / M. M. Yunis, K. S. Koong // 21st Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2015 / M. M. Yunis, K. S. Koong. – Puerto Rico: El Conquistador Resort and Convention CenterFajardo, 2015. – Access mode: https://aisel.aisnet.org/amcis2015/ISSecurity/GeneralPresentations/44/.

2. Jazri H. Measuring cybersecurity wellness index of critical organisations / H. Jazri, O. Zakaria, E. Chikohora // 2018 IST-Africa Week Conference / H. Jazri, O. Zakaria, E. Chikohora. – Gaborone: Institute of Electrical and Electronics Engineers Inc., 2018. – P. 1–8.

3. Boranbayev S. The methods and technologies of reliability and security of information systems and information and communication infrastructures / S. Boranbayev, N. Goranin, A. Nurusheva. // Journal of Theoretical and Applied Information Technology. – 2018. – №96 (18). – P. 6172–6188.

4. Geer J. D. Hard data is good to find / J. D. Geer, D. G. Conway. // IEEE Security and Privacy. – 2009. – №7 (2). – P. 94–95. – DOI: 10.1109/MSP.2009.39.

5. A synthesized risk evaluation model of information security / J.Zhao, C. Wen, X. Qian, J. Zhang // 2009 International Conference on Artificial Intelligence and Computational Intelligence, AICI 2009 / J.Zhao, C. Wen, X. Qian, J. Zhang. – Shanghai, 2009. – №1. – P. 305–308. – DOI: 10.1109/AICI.2009.384.

6. Zhou H. A multidimensional security index system and quantitative evel protection model / H. Zhou, J. Jiang. // Journal of University of Science and Technology of China. – 2012. – №42 (1). – P. 67–76.

7. Kim H. Impact of hotel information security on system reliability / H. Kim, D. Lee, S. Ham. // International Journal of Hospitality Management. – 2013. – №35. – P. 369–379.

8. Meirinhos G. Analysis of information security in cloud computing contexts among Portuguese university users / G. Meirinhos, C. Leal, M. Loureiro // 18th European Conference on Knowledge Management, ECKM 2017 / G. Meirinhos, C. Leal, M. Loureiro. – Spain: International University of CataloniaBarcelona, 2017. – №2. – P. 664–672.

9. Security Assessment for Cyber Physical Distribution Power System under Intrusion Attacks / [R. Fu, X. Huang, Y. Xue та ін.]. // IEEE Access. – 2018. – №7. – P. 75615–75628. – DOI: 10.1109/ACCESS.2018.2855752.

10. Kormych B. A. Orhanizatsiino-pravovi osnovy polityky informatsiinoi bezpeky Ukrainy : dys. dokt. yur. nauk : 12.00.07 / Kormych B. A. – Odesa, 2004. – 427 s.

11. Petryk V. Sutnist informatsiinoi bezpeky derzhavy, suspilstva ta osoby / V. Petryk. // Yurydychnyi zhurnal. – 2009. – №5. – S.122–134.

12. Ilnytska U. Informatsiina bezpeka Ukrainy: suchasni vyklyky, zahrozy ta mekhanizmy protydii nehatyvnym informatsiino-psykholohichnym vplyvam / U. Ilnytska. // Humanitarni vizii. – 2016. – №2(1). – S. 27–32.

13. Problemy informatsiinoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia v Ukraini ta mozhlyvi shliakhy yikh vyrishennia v suchasnykh umovakh / T. V.Mykytenko, I. O. Petrovska, P. D. Rohov, A. O. Harkusha // Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho / T. V.Mykytenko, I. O. Petrovska, P. D. Rohov, A. O. Harkusha. – K., 2014. – S. 24–31.

14. Zubok M. I. Informatsiina bezpeka v pidpryiemnytskii diialnosti / M. I. Zubok. – K.: HNOZIS, 2015. – 216 s.

15. Bodnar I. R. Informatsiina bezpeka yak osnova natsionalnoi bezpeky / I. R. Bodnar. // Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky. – 2014. – №1. – S. 68–75.

16. Global Cybersecurity Index [Electronic resource] // International Telecommunication Union. – 2018. – Access mode: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx.

17. National Cyber Security Index [Electronic resource] // e-Governance Academy. – 2018. – Access mode: https://ncsi.ega.ee/ncsi-index/.

18. The ICT Development Index (IDI): conceptual framework and methodology [Electronic resource] // International Telecommunication Union. – 2018. – Access mode: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis/methodology.aspx.

Рецензія/Peer review : 23.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 339.923
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-9

ТКАЧОВА Т. С.
Харківський національний університет радіоелектроніки

ПОБУДОВА МОДЕЛІ КООРДИНАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Реалізація ситуаційного механізму прийняття управлінських рішень на сучасному промисловому підприємстві характеризується особливостями, пов'язаними з тим, що відповідно до об'єктної моделі виявлення ситуацій, розвиток напрямків відстеження стану підприємства, а також цілей реалізації загальної стратегії розвитку підприємства, приватних стратегій підприємства не завжди збігаються і мають власні пріоритети і вектори розвитку.

Тому ефективність ситуаційного механізму прийняття рішень на підприємстві залежить від координації управлінських рішень.

Теоретичною основою «механізму стійкого розвитку підприємства» служить динамічна теорія розвитку підприємства як системи. І, як наслідок, для забезпечення сталого (безкризового) розвитку підприємству слід діяти з метою приведення її у стан динамічної рівноваги.

Ключові слова: управлінські рішення, об'єктна модель, стратегія розвитку, механізм стійкого розвитку, динамічна рівновага.

TKACHOVA T.
Kharkiv National University of Radio Electronics

MODEL FOR THE DESCISION MAKING PROCESES AT THE ENTERPRISE DEVELOPMENT OF A COORDINATION

The complexity of production and economic systems, which include industrial enterprises, requires coordination and coordination distributed over a multilevel hierarchical management system of decisions. Implementation of the situational mechanism of managerial decision-making at a modern industrial enterprise is characterized by features related to the fact that according to the object model of situation detection, development of areas of enterprise tracking, as well as goals of general enterprise development strategy, private enterprise strategies do not always coincide. and have their own priorities and vectors of development.

Therefore, the effectiveness of the situational decision-making mechanism in the enterprise depends on the coordination of management decisions, which should contribute to the coordination of interests of structural elements of the enterprise at different levels of the hierarchy, which determines the relevance and timeliness of this study.

Development and formalization to the level of specific economic and mathematical models of scientific provisions in creating a system of coordination of management decisions in the functioning of the situational decision-making mechanism in the enterprise requires analysis of theoretical approaches to the basic concepts of coordination as the most important function of enterprise management.

The theoretical basis of the "mechanism of sustainable development of the enterprise" is a dynamic theory of enterprise development as a system. And, as a consequence, to ensure sustainable (crisis-free) development, the company should act to bring it into a state of dynamic equilibrium. However, for the mechanism of sustainable development of the enterprise, to base only a dynamic theory is insufficient. It is necessary to consider the mechanism of sustainable development in the context of management theory, as an element (contour) of management of sustainable development of the enterprise and as a set of two stages: ensuring the sustainability of the enterprise and the stage of ensuring sustainable development.

Sustainability of enterprise development as a system is achieved through a number of economic mechanisms. In the process of economic system development, stability changes, multilevel feedback systems are developed. Feedback includes the sustainability of the enterprise and its development.

Under the positive effects of feedback, the process of reproduction of the enterprise is intensified, and in the case of negative - reproduction may be in a stable state or degrade. Thus, the mechanism that ensures the sustainable development of the enterprise is an effective management process.

Keywords: management decisions, object model, development strategy, mechanism of sustainable development, dynamic equilibrium.

Постановка проблеми. Складність виробничо-економічних систем, до числа яких відносяться і промислові підприємства, вимагає погодження і координації розподілених по багаторівневій ієрархічній системі управління прийнятих рішень. Реалізація ситуаційного механізму прийняття управлінських рішень на сучасному промисловому підприємстві характеризується особливостями, пов'язаними з тим, що відповідно до об'єктної моделі виявлення ситуацій, розвиток напрямків відстеження стану підприємства, а також цілей реалізації загальної стратегії розвитку підприємства, приватних стратегій підприємства не завжди збігаються і мають власні пріоритети і вектори розвитку. Загальна стратегія розвитку підприємства формулюється вищим керівництвом підприємства і відображає цілі його розвитку. Приватні стратегії підприємства спрямовані на реалізацію заданих виробничо-економічних напрямків діяльності підприємства, які характеризуються необхідністю досягнення приватних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема координації сфери управлінської діяльності не нова. Її дослідженню присвячені наукові роботи вітчизняних і зарубіжних вчених, до числа яких необхідно

віднести [1-7] та ін. Проте, в даний час склалася ситуація, коли складність і різноманітність завдань координації управлінських рішень на підприємстві призвели до того, що спонтанні практичні результати в цьому виді діяльності випереджають теоретичні, що також обумовлює актуальність здійснення цього дослідження

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективність ситуаційного механізму прийняття рішень на підприємстві залежить від координації управлінських рішень, яка повинна сприяти узгодженості інтересів структурних елементів підприємства різних рівнів ієрархії, що й обумовлює актуальність і своєчасність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка і формалізація до рівня конкретних економіко-математичних моделей наукових положень при створенні системи координації управлінських рішень в рамках функціонування ситуаційного механізму прийняття рішень на підприємстві вимагає аналізу теоретичних підходів до основних понять координації як найважливішої функції управління підприємством. Під координацією в [1] розуміється «функція управління, що складається в узгодженні і встановленні функціонального взаємозв'язку дій і засобів досягнення мети».

В [2] під координацією розуміється процес комбінування роботи підрозділів і інших структурних компонентів підприємства, щоб домогтися кінцевих цілей. Координація необхідна на двох рівнях:

1) для стикування виробничих процесів, щоб досягти кінцевої мети з мінімумом втрат, простоїв і т.п.;

2) для ефективного і економічного дії всіх підрозділів і підтримки цілісності і конкурентоспроможності підприємства.

Як показує практика - одні підприємства прагнуть досягти координації з допомогою певних правил та інструкцій, які дозволять керувати і направляти роботу персоналу і підрозділів. Інші вважають за краще покладатися на майстерність, знання і зацікавленість у роботі свого персоналу для визначення необхідних форм координації. Більшість підприємств користуються комбінацією обох підходів.

Координація, як зазначено в роботі [3], представляється як завдання керуючої системи, яка стоїть вище, в ході реалізації якої вона намагається домогтися, щоб нижчі системи управління функціонували узгоджено. В роботі [4] координація визначається як «функція управління, спрямована на створення умов для виконання членами організації дій, необхідних для досягнення цілей організації». В роботі [5] координація розглядається як «метод організації координатором управлінських відносин між координованих сторонами», як процес, тобто послідовність пов'язаних між собою циклів переробки управлінської інформації, а також як механізм, тобто «Сукупність упорядкованих дій, що встановлює межі відхилення від загальної мети і вносить корективи в хід її реалізації ».

Координація породжує відносини між суб'єктами управлінської діяльності, що виражають зв'язки між несупідрядними безпосередньо суб'єктів управлінської діяльності. Координація характеризується узгодженням в ході реалізації цілей функціонування різних елементів ієрархії. Відносини координації є проявом горизонтальних зв'язків. Проводячи аналогії функціонування економічних систем з нервовою системою людини, можна припустити можливість виникнення на підприємствах атаксії (грец. «Ataxia» - безлад, від «а» - негативна частка і «taxis» - порядок), тобто розлади координації.

Найбільш адекватне особливостям функціонування сучасних підприємств є адаптоване для великомасштабних економічних систем визначення координації, дане З. Клебановою, Е. В. Молдавською і Чанг Хонгвеном [6].

Проте, в цій роботі, на відміну від роботи, об'єктом координації повинні виступати процеси підготовки та прийняття управлінських рішень, що вимагає формалізації адекватного понятійного апарату.

У роботі В. А. Забродського, А. Кизима і Л. Янова координація визначена як «сфера діяльності, в ході якої формуються управлінські рішення, спрямовані на забезпечення«узгодженого»функціонування і розвитку всіх частин системи по відношенню до її глобальної мети». Це визначення в силу своєї універсальності може бути базою для визначення координації управлінських рішень в рамках ситуаційного механізму прийняття управлінських рішень на підприємстві, під якою будемо розуміти «механізм установлення правил взаємодії між суб'єктами управлінської діяльності підприємства».

Спочатку координація була об'єктом дослідження в теорії ієрархічних систем управління, тому традиційно вважається, що процеси координації виникають в організаціях типу «ієрархія» для узгодження цілей і завдань. Обов'язковою є наявність координатора, який діє на принципах стимулювання. Узгодження цілей, синхронізація операцій продуктів або елементів одного рівня без діяльності координатора відноситься до функцій управління, планування і регулювання.

В роботі [1] до основних завдань координації відносяться розподілення завдань, стимулювання, забезпечення комунікацій, узгодження інтересів. В роботі [2] серед основних завдань координації виділяються: створення умов, що полегшують досягнення власних цілей координованих суб'єктів; стимулювання здійснення таких дій, які сприяють досягненню загальних цілей; регулювання відносин підпорядкування індивідуального - загальним, частини - цілого.

Розглядаючи методичну складову опрацювання проблеми координації управлінських рішень, можна виділити оригінальний підхід В. В. Радянського, в якому визначена модельна постановка рішення задачі координації робіт при управлінні проектами на основі використання теорії нечітких множин. Питання

інформаційного забезпечення координації діяльності структурних елементів на всіх рівнях ієрархічної піраміди управління підприємством досить широко висвітлені в.

В роботі [6] зазначено, що в даний момент на базі дослідження систем управління можна виділити три типи координації: жорстку (авторитарну), економічну (ринкову) і організаційну з використанням процедур узгодження інтересів. У цій роботі зроблена спроба сформулювати методичний підхід до синтезу цих трьох типів координації для інтеграції в ситуаційний механізм підготовки та прийняття управлінських рішень на підприємстві, а також формалізувати його до рівня конкретних економіко-математичних моделей. Стосовно до великомасштабної промислової системи в запропоновано класифікацію координаційної діяльності за наступними критеріями: виробничої діяльності, ресурсної, економічної, рефлексивної, маркетингової та технологічної.

У цій роботі в межах ситуаційного механізму прийняття управлінських рішень на підприємстві здійснена методична постановка завдання організаційної вертикально-горизонтальної координації управлінських рішень в системі планування елементів об'єктної моделі виявлення проблемних ситуацій.

Слід зазначити, що запропонована для реалізації ситуаційного механізму прийняття управлінських рішень організаційна структура підприємства побудована за принципами життєздатних систем Ст. Біра і передбачає, що представники всіх рівнів ієрархії управління підприємства є елементами життєздатної системи і мають певний ступінь автономії. Відповідно до моделі життєздатної системи Ст. Біра, управління на вищих рівнях ієрархії – це «турбота про розробку планів, і перш за все турбота про життєздатність системи, про адаптацію до постійно змін навколишнього середовища», тобто для ефективного управління необхідна координація діяльності систем нижчих рівнів ієрархії управління підприємством.

Методичний підхід був формалізований до рівня комплексу взаємопов'язаних економіко-математичних моделей:

- моделі координації управлінських рішень в системі планування загальної стратегії розвитку підприємства;
- моделі координації управлінських рішень в системі планування частини стратегій підприємства;
- моделі координації управлінських рішень в системі планування точок контролю;
- моделі координації управлінських рішень в системі планування напрямків відстеження діяльності підприємства;
- моделі координації управлінських рішень в системі планування характеристик точок контролю.

Оскільки основними аспектами координації є узгодження інтересів і забезпечення взаємодії елементів, у цій роботі увага зміщується на методологічне опрацювання та формалізацію до рівня конкретних економіко-математичних моделей задачі узгодження управлінських рішень, апроксимуючи завдання узгодження управлінських рішень на об'єктну модель виявлення ситуацій. А також відповідно до твердження про відповідність приватних стратегій підприємства і напрямків відстеження стану підприємства.

На всіх рівнях ієрархії управління, згідно з об'єктної моделі виявлення ситуацій, координація управлінських рішень з планування відповідних показників здійснюється за наступною схемою. Керівництво вищого рівня ієрархії на основі попереднього аналізу переваг представників нижчого рівня, а також у відповідність із запланованим вектором розвитку підприємства, повідомляє представникам нижчого рівня ієрархії варіанти показників їх діяльності, що плануються. Представники нижчого рівня ієрархії на основі відомих тільки їм суб'єктивних пріоритетів (виходячи з вектора розвитку підприємства і отриманих варіантів планованих показників) формують такі їх варіанти, які були б наслідком прояви їх функції переваги.

На прикладі моделі можна простежити, що в ідеальній ситуації, коли напрямки функцій переваги збігаються з напрямами функцій їх суб'єктивних пріоритетів генеральний директор володіє всіма передумовами для прийняття обґрунтованих та об'єктивних управлінських рішень як по формуванню загальної стратегії розвитку підприємства, так і по формуванню приватних стратегій. Якщо управлінські рішення генерального директора в системі планування приватних стратегій підприємства залежать від повідомлень директорами по функціональних напрямках підприємства інформації, то з'являється можливість для їх інформаційного впливу на зазначені рішення, повідомляючи таку інформацію, щоб генеральний директор прийняв рішення про реалізацію вигідною їм приватної стратегії.

Іншими словами, описану задачу можна звести до обліку нерівнозначності функції переваги директорів по функціональних напрямках підприємства та їх суб'єктивних пріоритетів, що дозволяє зробити висновок про прояв рефлексивного управління, при якому об'єктом управління є генеральний директор підприємства, а суб'єктом - представники директорату. При цьому мотивація директорів по функціональних напрямках підприємства може виправдовуватися їх бажанням отримати від генерального директора такий варіант приватної стратегії, при реалізації якого з'явилася б можливість залучення більшої кількості матеріальних, людських та інших ресурсів, розширення сфери повноважень і діяльності, підвищення рейтингу функціонального напряму, а відповідно і його керівника, що може послужити основою для його підвищення по службовій ієрархії.

З одного боку, зазначені фактори мотивації представляються позитивними і, на перший погляд, не несуть потенційних загроз для підрозділу підприємства. Однак така політика директорів по функціональних

напрямках підприємства може привести до погіршення показників ефективності реалізації загальної стратегії розвитку підприємства за рахунок вимушеного і необґрунтованого зміщення пріоритетів. Це аргументується тим, що стратегія розвитку підприємства з одного боку, є основою для формування приватних стратегій, а з іншого боку, її корективи можуть бути аргументовані змінами в приватних стратегіях.

Масштаби проявів зазначеного завдання можуть бути найбільш яскраво вираженими, якщо директори по функціональних напрямках занижують значення функцій переваги по відношенню до їх суб'єктивних пріоритетів. Такі дії можуть бути викликані ірраціональністю мислення директорів по функціональних напрямках, яке було формалізовано і описано в роботах нобелівських лауреатів М. Аллі, Д. Канемана та А. Тверські. Ірраціональність поведінки директорів по функціональних напрямках підприємства при підготовці інформації для прийняття генеральним директором рішень щодо формування приватних стратегій підприємства в рамках моделі може бути викликана проявом фактора стадності. Спотворення наданої генеральному директору підприємства інформації директорами по функціональним напрямкам про значення функцій переваги по відношенню до їх суб'єктів – відносно нормативних пріоритетів (в сторону зменшення) може в перспективі негативно позначитися на конкурентних перевагах підприємства.

Таким чином, при формуванні моделі координації управлінських рішень з планування приватних стратегій підприємства необхідно враховувати рефлексивний цілеспрямований вплив директорів по функціональних напрямках на процес планування стратегії розвитку підприємства. Описаний в завданні характер взаємодії рівнів екстраполюється на моделі. Слід зазначити, що, згідно з об'єктної моделі виявлення проблемних ситуацій організаційна структура системи управління на підприємстві повинна мати вертикально-горизонтальну структуру, тобто, з одного боку, її елементи повинні формувати свої рішення під дією вказівок представників верхніх рівнів ієрархії, а з іншого - вони можуть впливати на ці рішення через реалізацію переваг.

Більшість підприємств, зіткнувшись з проблемою забезпечення економічної стійкості та сталого розвитку в умовах кризи, виявилися не готовими до комплексних рішень - збалансованому поєднанню стратегій виживання в кризових умовах з керуванням стійкістю розвитку.

Спроби підприємств зберегти стійкість в кризових ситуаціях за рахунок вбудовування окремих інструментів (бюджетування, реінжинірингу, системи збалансованих показників і т.д.) в систему управління, причому без урахування рівня її розвитку, в більшій частині зазнали провал, продемонструвавши тим самим недолік, перш за все, методичного забезпечення як самих інструментів, так і діючих систем управління промислових підприємств. І тут на перший план виходять методи і інструменти управління, які разом з системним підходом, дозволяють сформувати механізм сталого розвитку підприємства.

Розробка механізму стійкого розвитку підприємства є першочерговим завданням.

Поняття «механізм» є багатогранним, оскільки дозволяє визначити можливість отримання характеристики руху, виграшу, в разі застосування певних зусиль для отримання позитивного ефекту. В економіку поняття «механізм» прийшло з техніки, так як виникла потреба в описі економічних і виробничих процесів в їх взаємодії і взаємозв'язку.

Для характеристики діяльності підприємства в економічній літературі в основному використовується поняття «господарський механізм».

Термін «механізм» був уведений в обіг у другій половині 60-х рр. XX ст. і, незважаючи на відносну новизну, набув широкого поширення. Л. Абалкін дав ґрунтовне визначення цьому терміну, тому розглянемо його. На думку вченого, господарський механізм суспільства має складну структуру. Серед найважливіших його структурних елементів можна виокремити:

- форми організації суспільного виробництва (поділ праці, спеціалізація виробництва, його розміщення та інші, за допомогою удосконалення яких суспільство впливає на розвиток продуктивних сил і забезпечує підвищення ефективності їх використання);
- форми господарських зв'язків, завдяки яким здійснюється своєрідний «обмін речовин» в економіці, зокрема обіг засобів виробництва, фінансово-кредитні відносини тощо;
- структуру, форми й методи планування та господарського керівництва, що містять, одночасно з економічними, також правові та соціально-психологічні форми й методи;
- сукупність економічних важелів і стимулів впливу на виробництво і учасників господарської діяльності, за допомогою яких забезпечується узгодження і стимулювання господарської діяльності.

Наведене пояснення механізму має дещо розширені ознаки. З огляду на це, термін «механізм» містить економічний та організаційний процес у господарській системі.

У сучасних економічних дослідженнях тлумачення поняття «механізм» має варіативність: «фінансовий механізм», «механізм управління», «господарський механізм», «механізм соціально-економічного розвитку» та ін. Зокрема, в одних випадках, під механізмом розуміють сукупність станів системи, наприклад: «фінансовий механізм» (сукупність станів фінансової системи); «Механізм соціально-економічного розвитку» (сукупність соціально-економічних станів господарської системи); в інших - головний елемент розвитку (головний елемент структури системи, особливості його взаємодії з іншими елементами тощо).

Існують і відрізняються погляди на зміст поняття «механізм». Наприклад: «господарський механізм являє собою систему взаємопов'язаних, взаємообумовлених форм і методів управління суспільним виробництвом і його структурними складовими частинами». При цьому вважається, що, з одного боку, механізм виступає як специфічна об'єктивна форма прояву виробничих відносин (планування, нормативи, стандарти, ціна, прибуток і т.п.), з іншого - використовується на практиці як метод господарювання.

Найбільш ємне поняття господарського механізму дає В.А. Ульянов. Господарський механізм розглядається як спосіб організації виробництва, система функціонування виробничих відносин, які виступають у вигляді конкретних господарських форм (план, економічні нормативи, ціна, прибуток, заробітна плата, фінанси, процедури прийняття рішень і т.п.) і відображає не тільки виробничі відносини, але і форми організації продуктивних сил, організаційну структуру виробництва, а також охоплює елементи надбудови (ланки державного управління, правові норми, що закріплюють певні організаційні структури і методи управління, які регламентують діяльність посадових осіб).

О. Дерев'янко під господарським механізмом розуміє «спосіб функціонування господарської системи (незалежно від її розміру), в основі якого лежить певна сукупність виробничих відносин. Тобто може йтися як про господарський механізм народного господарства в цілому (макроекономічний рівень), так і про господарський механізм суб'єктів підприємницької діяльності (мікроекономічний рівень)». У цьому випадку поняття механізму наділене ознаками процесу.

У сучасній економічній літературі під господарським механізмом часто розуміється «сукупність процесів, організаційних структур, конкретних форм і методів управління, а також правових норм, за допомогою яких реалізуються діючі в конкретних умовах економічні закони, процес відтворення».

У наведеному визначенні господарський механізм представлений як щось саморушне в просторі і часі відповідно до певних закономірностей. В результаті під це визначення можна підвести практично будь-яку групу подій зі сфери виробництва, розподілу, обміну.

Відповідно до цієї логіки, економічний механізм деякі дослідники пояснюють як «сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси, їхнє регулювання». Зазначене поняття розширено елементом «регулювання», який передбачає відстеження результатів і вироблення керуючих впливів.

У роботах С.А. Жданова, В.Н. Кашина, В.Я. Іонова господарський механізм розглядається як сукупність структури підприємства і його основної діяльності, методів здійснення функціонування системи економічних відносин в процесі господарської діяльності з виробництва та реалізації продукції, що випускається і отримання прибутку, а так само зростання економічної ефективності діяльності підприємства.

«Господарський механізм підприємства» відображає кількісні і якісні зміни підприємства як економічної системи. Тільки добре налагоджений і якісно функціонуючий господарський механізм може забезпечити сталий розвиток підприємства.

В економічній літературі немає єдиного підходу до трактування поняття «механізму стійкого розвитку підприємства». Найчастіше дане поняття ототожнюється з «економічним механізмом» і «господарським механізмом».

У низці літературних джерел визначення економічного і господарського механізмів взагалі даються без необхідного понятійного апарату. Відсутнє однозначне тлумачення сутності «економічного механізму», в його поняття вкладено різне поєднання об'єктних і суб'єктних чинників розвитку продуктивних сил і виробничих відносин.

«Економічний механізм» визначається як сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси. У спеціальній літературі останнього часу економічний механізм розглядається як ринковий, що поєднує саморегулювання діяльності господарюючих суб'єктів з регулюючими функціями держави.

Деякі автори ідентифікують економічний механізм тоді, коли якесь початкове економічне явище тягне за собою ряд інших, до того ж для їхнього виникнення не потрібно додаткового імпульсу. Вони слідують одне за одним у визначеній послідовності та ведуть до якихось очевидних результатів. Унаслідок механізму приписують ознаку динамічного руху.

Розглядаючи підприємство як економічну систему, поняття «механізм» можна трактувати як сукупність взаємопов'язаних елементів системи, що забезпечують її функціонування і призводить до певного економічного результату.

Теоретичною основою «механізму стійкого розвитку підприємства» служить динамічна теорія розвитку підприємства як системи. І, як наслідок, для забезпечення сталого (безкризового) розвитку підприємству слід діяти з метою приведення її у стан динамічної рівноваги.

Однак, для механізму стійкого розвитку підприємства, покласти в основу тільки лише динамічну теорію є недостатнім. Необхідно розглядати механізм сталого розвитку в контексті теорії управління, як елемент (контур) управління сталим розвитком підприємства і як сукупність двох стадій: забезпечення стійкості підприємства та стадії забезпечення сталого розвитку підприємства.

Саме цей підхід забезпечує побудову цілісного інструментального комплексу системи управління підприємством, виступаючи єдиною методичною основою подання останньої. Застосування зазначеного підходу до стратегічного і внутрішньофірмового планування створює необхідні і достатні умови для

реалізації узгоджених вимог усіх зацікавлених сторін, сприяючи тим самим підвищенню стійкості розвитку підприємства, особливо в кризових умовах.

Отже, назріла потреба підприємств змінити цільові орієнтири та їхню реалізацію, що може бути зроблено шляхом створення гнучкого інструментарно-методичного забезпечення процесу ідентифікації та управління сталим розвитком підприємства.

Для усунення негативних тенденцій економічного розвитку з метою підвищення стабільності діяльності необхідно сконцентрувати увагу на забезпеченні сталого розвитку підприємства як основного структурного елементу економічної системи.

Дослідження стійкості являє собою цілевказуючу властивість аналізу діяльності підприємства, а пошук внутрішньогосподарських можливостей, засобів і способів її зміцнення визначає характер проведення і змісту аналізу. Оцінка стійкості дозволяє зовнішнім суб'єктам аналізу визначити економічні можливості підприємства на тривалу перспективу, яка пов'язана з його загальною фінансовою структурою, ступенем її залежності від кредиторів і інвесторів, а також з умовами, на яких залучені й обслуговуються зовнішні джерела коштів.

Стійкість підприємства необхідно розглядати як комплексне поняття, що володіє зовнішніми формами прояву, що формується в процесі всієї фінансово-господарської діяльності, що знаходиться під впливом безлічі різних факторів.

З системних позицій стійкість розуміється як здатність системи (підприємства) повертатися в стан рівноваги при зовнішніх збурюючих впливах. Стійкість економічної системи характеризує її здатність чинити опір збуренням, деградації і деструкції, забезпечувати існування в умовах мінливого зовнішнього середовища. Реалізація механізму стійкого розвитку передбачає здатність системи повертатися в стан рівноваги при збурюючих впливах зовнішнього і внутрішнього середовища, а також здатність відновлювати початкове положення (стан) рівноваги після будь-якого збурення.

Обґрунтування механізму стійкого розвитку підприємства, як комплексного визначення, обумовлює необхідність систематизації всіх можливих інструментів і засобів впливу. Механізм сталого розвитку являє собою систему окремих механізмів, орієнтованих на вирішення конкретних завдань функціонування підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Структура механізму сталого розвитку підприємства

Підприємство являє собою складну систему, що складається з багатьох підсистем, тому і оцінка його стійкості повинна характеризуватися комплексністю підходу, не тільки в реальному просторі станів, але і з використанням моделей економічної стійкості.

Механізм стійкого розвитку підприємства може бути реалізований тільки в рамках системи управління, яка забезпечує вирішення виникаючих проблем підприємства.

Пристрій механізму управління залежить від характеру проблем, що підлягають вирішенню. В рамках даного підходу слід виділити проблемно-орієнтовані механізми сталого розвитку. Для вирішення проблеми сталого розвитку підприємства механізм управління являє собою сукупність двох стадій: забезпечення стійкості підприємства та стадії забезпечення сталого розвитку підприємства. Тут закладаються елементи дворівневої системи управління підприємством.

Висновки. Отже, механізм сталого розвитку підприємства як системи є сукупністю взаємопов'язаних її елементів, що забезпечують функціонування і параметри розвитку системи в певному діапазоні.

Сталість розвитку підприємства як системи досягається за допомогою низки економічних механізмів. У процесі розвитку економічної системи стійкість змінюється, розробляються багаторівневі комплекси зворотних зв'язків. У зворотний зв'язок включають стійкість підприємства і його розвиток.

За умови позитивних впливів зворотних зв'язків процес відтворення підприємства посилюється, а в разі негативних – відтворення може перебувати в стабільному стані або деградувати. Отже, механізмом, що забезпечує сталий розвиток підприємства, є ефективний управлінський процес.

Під формуванням механізму стійкого розвитку розуміється певний гіпотетичний процес, який може бути адаптований для великої кількості економічних завдань і завдань управління підприємством, як економічною системою, з метою забезпечення динамічного рівноваги.

Механізм сталого розвитку термінологічно визначається як нерозривний складовий елемент в структурі системи управління підприємством.

При цьому підході до поняття «механізм сталого розвитку» з'являється можливість його формування за допомогою моделей управління сталим розвитком підприємства.

Література

1. Карлоф, Б. Деловая стратегия [Текст] / Б. Карлоф ; пер с англ. – М. : Экономика, 1991. – 239 с.

2. Берли, А. А. Современная корпорация: и частная собственность [Текст] / А. А. Берли, Г. К. Минз. – Нью-Йорк : Макмилан, 1932. – 233 с.

3. Крикавський, Є. В. Економіка і фінанси підприємств [Текст] : навч. посіб. / Є. В. Крикавський, З. С. Люльчак; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. – 694 с.

4. Лепа Р.Н. Ситуационный механизм принятия управленческих решений: методология, модели и методы: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. – Д.: ООО "Юго-Восток, ЛТД", 2006. – 308 с.

5. Лепа Н.Н., Лепа Р.Н., Пушкар А.И. и др. Моделирование процессов управления развитием предприятий: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. – Д.: ООО "Юго-Восток, ЛТД", 2005. – 348 с.

6. Факторы, определяющие качество и эффективность управленческих решений // http://www.referat.ru/document/4636

References

1. Karlof, B. Business strategy [Text] / B. Karlof; пер с англ. - М.: Экономика, 1991. - 239 с.

2. Burley, AA Modern corporation: and private property [Text] / AA Burley, GK Minz. - New York: Macmillan, 1932. - 233 p.

3. Krykavsky, EV Economics and finance of enterprises [Text]: textbook. way. / EV Krykavsky, ZS Lyulchak; Nat. Lviv Polytechnic University. - Lviv: Lviv Publishing House. Polytechnic, 2013. - 694 p.

4. Lepa RN Situational mechanism of managerial decision-making: methodology, models and methods: Monograph / NAS of Ukraine. Inst of Economics prom-ti. - D .: OOO "Yugo-Vostok, LTD", 2006. - 308 p.

5. Lepa NN, Lepa RN, Pushkar AI etc. Modeling of enterprise development management processes: Monograph / NAS of Ukraine. Inst of Economics prom-ti. - D .: OOO "Yugo-Vostok, LTD", 2005. - 348 p.

6. Factors determining the quality and effectiveness of management decisions // http: // www. report. ru / document / 4636

Рецензія/Peer review : 15.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-10

ГЕЛЬМАН В. М.
Запорізький національний університет

УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ РЕСУРСОМ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕФЕКТИВНОСТІ

В статті досліджено зв'язок між трудовою поведінкою, ефективністю та цілями підприємства, врахування яких дозволить підприємству досягти поставлених цілей, вирішувати пов'язані проблеми і розробляти ідеальні системи вимірювання ефективності, оцінити вірогідність виживання і успіху. Удосконалено функціонально-структурний підхід щодо забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом підприємства, у якому виокремлено основні функціональні підсистеми механізму забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом, враховано взаємозв'язок із стратегією, зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства, критеріями ефективності діяльності працівників, кінцевим результатом використання такого підходу є отримання соціально-економічного ефекту управління кадровим ресурсом та підвищення ефективності діяльності підприємства у довгостроковій перспективі

Ключові слова: ефективність управління кадровим ресурсом, функціонально-структурний підхід, трудова поведінка, індивідуальна ефективність, організаційна ефективність підприємства, стимули, управлінський вплив.

HELMAN V.
Zaporizhzhia National University

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES THROUGH THE PRISM OF EFFICIENCY

In connection with international economic integration, introduction of uniform criteria of macroeconomic policy, unification of requirements to tax, regional, agrarian, antitrust policy, liberalization of economic life, modification of transport and communication, dynamic development of knowledge-intensive technologies in Ukraine there is an urgent need for policy formation. , primarily aimed at the active implementation of innovations and efficient use of resources.

The mechanism of ensuring the effectiveness of human resource management in the economic literature is considered as a set of approaches, principles, measures, methods and monitoring of the effectiveness of business processes of personnel management of the enterprise, which affect the processes of ensuring the efficiency of personnel.

The elements of the mechanism for ensuring the effectiveness of human resource management are: the purpose of the enterprise; enterprise planning system; relations of senior management; organizational structure of human resources management services; criteria for the effectiveness of the human resources management system; availability, completeness and validity of the used information; relationship with the external environment. The main condition for modern development is not just the construction of a mechanism for managing human resources at the enterprise, but also ensuring a real socio-economic return.

The article investigates the connection between labor behavior, efficiency and objectives of the enterprise, taking into account which the enterprise will allow the goals to achieve, solve the related problems and develop the ideal systems for measuring efficiency, to assess the probability of survival and success. Functional-structural approach to ensuring the effectiveness of management of the personnel resource of the enterprise, which outlines the main functional subsystems of the mechanism for ensuring the effectiveness of personnel resource management, taking into account the relationship with the strategy, external and internal environment of the enterprise, the criteria for the efficiency of employees, the end result of the use of this approach is obtaining the socio-economic effect of managing a personnel resource and increasing the efficiency of the enterprise in the long run

Key words: the effectiveness of management of a personnel resource, functional-structural approach, labor behavior, individual efficiency, organizational efficiency of the enterprise, incentives, management impact.

Постановка проблеми. У зв'язку з міжнародною економічною інтеграцією, впровадженням єдиних критеріїв макроекономічної політики, уніфікацією вимог до податкової, регіональної, аграрної, антимонопольної політики, лібералізацією господарського життя, модифікацією транспорту і зв'язку, динамічним розвитком наукомістких технологій в Україні виникає нагальна необхідність до формування політики, в першу чергу, спрямованої на активне впровадження інновацій та ефективне використання ресурсів.

Механізм забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом в економічній літературі розглядається як сукупність підходів, принципів, заходів, методів та моніторингу стану ефективності бізнес-процесів управління персоналом підприємства, які впливають на процеси забезпечення ефективності діяльності персоналу.

Елементами механізму забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом є: мета діяльності підприємства; система планування на підприємстві; відносини вищих управлінських кадрів; організаційна структура служб управління кадровим ресурсом; критерії ефективності системи управління кадровим ресурсом; доступність, повнота й обґрунтованість використовуваної інформації; взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. Головною умовою сучасного розвитку є не просто побудова механізму управління кадровим ресурсом на підприємстві, а й забезпечення реальної соціально-економічної віддачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження проблематики ефективного управління кадровим ресурсом знайшли місце у працях вчених від часів започаткування економіки як науки

і не втратили актуальності в наш час. Важливі напрацювання з даної тематики представлено у працях Р. Абдеєва, Н. Андрєєвої, Анікіна Є.О., Дж. Барні, Бєляєвої С.В., Большухіної І.С., Довганя Л.Є., П. Блау, Беліченко А.Г., Б. Вернерфельта, Верхоглядової Н.І., Воронкової В.Г., Гавриленко Л.І., В. Гейця, Р. Гранта, Дудукало Г.О., Кліндухової О.О., Коноплінської В.А., Кузнєцової В.В., Т. Мальтуса, Мамалуй О.О., Михайловської О.В., Мочерного С.В., Мохонько Г.А., Дж. Мілля, Нуртдінов Р.М., Окорокової Л.Г., Письменної О.Б., Попов О.М., Предєін А.М., Д. Рікардо, Рух В.А., Свіргун О.М., Соколовської В.В., Станковської І.К., Стрелець І.О., Терещенко С.І., Д. Тейлора, Д. Тіса, Філіної Г.І., С. Фішера, Дж. Харінгтона, С. Харічкова, Чепелєвої Н.М., Череп А.В., Швиданенко Г.О., Шталь Т.В. та ін. Результати аналізу економічної літератури, присвяченої даній тематиці, свідчать, У дослідженнях зарубіжних і українських науковців теоретико-методологічні аспекти управління кадровим ресурсом підприємства посідають важливе місце, однак, робимо висновок, що потребують дослідження і подальшого розвитку питання підвищення ефективності роботи з кадровим ресурсом підприємств, потребують розвитку теоретико-методологічні аспекти використання сучасних методів, моделей, практик та інструментів у сфері забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом.

Формулювання цілей. Цілями даної статті є удосконалення функціонально-структурного підходу щодо забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом підприємства, визначення взаємозв'язку між трудовою поведінкою, ефективністю та цілями підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна стоїть на шляху до створення громадянського суспільства як дієвої сили, а управління кадровим ресурсом підприємства як частини цього суспільства має розглядатися як важливий елемент соціального розвитку. За переконанням Л.Є. Довгань, Г.А. Мохонько, Г.О. Дудукало, ця мета доволі складна й вимагає вирішення низки завдань: актуалізація у вітчизняній теорії та практиці управління кадровим ресурсом сучасних ідей і методів усіх наукових шкіл із їх попередньою адаптацією; підвищення рівня організаційної культури та якості трудового життя; введення системного підходу в управлінні персоналом, відхід від спрощеного «кадрового» розуміння персоналу; покращення ефективності й конкурентоспроможності підприємства за рахунок повного використання й розвитку потенціалу кадрового ресурсу – як індивідуального, так і групового; підвищення рівня самооцінки та самоповаги персоналу, впровадження методів розвиваючого управління, спрямованого на актуалізацію потреб людини в самореалізації та професійному зростанні.

Механізм забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом – це комплекс довгострокових методів, форм і технологій управління людським капіталом для досягнення стратегічних цілей підприємства й отримання конкурентних переваг в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Теоретичні дослідження й практичний досвід дають можливість стверджувати, що механізм ефективності управління кадровим ресурсом забезпечує взаємозв'язок із поточними і стратегічними цілями та загальною концепцією розвитку підприємства в цілому [1, с.35-37].

На основі теоретичних досліджень, механізм забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом підприємств пропонується розглядати як такий, який формується на основі шести складових, які трансформувалися в компоненти механізму, які представлено на рис. 1.

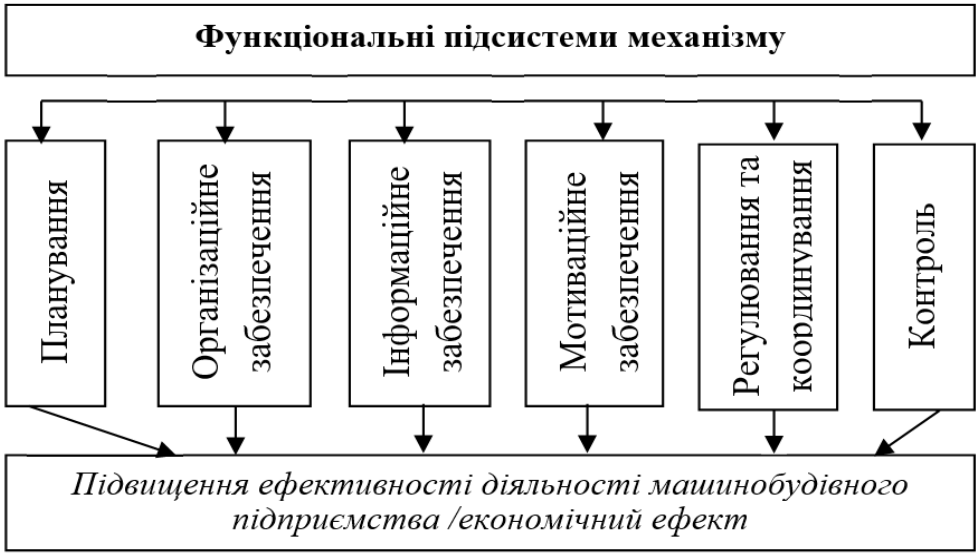

Рис. 1. Компоненти механізму забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом підприємств
Примітка: удосконалено автором на основі [1, с.43]

Механізм будується на засадах функціонально-структурного підходу до управління кадровим ресурсом. сутність якого полягає в описі і поясненні систем, при якому досліджуються їхні елементи і

залежності між ними в рамках єдиного цілого. Кожен елемент цієї структури виконує визначені функції, що задовольняють потреби системи. Діяльність елементів системи програмується загальною структурною організацією, займаними ними позиціями і виконуваними ролями. Сутність структурно-функціонального методу полягає у розділенні складного об'єкта на складові частини, вивченні зв'язків між ними та у визначенні притаманних їм специфічних функцій (ролей), спрямованих на задоволення відповідних потреб системи управління кадровим ресурсом з урахуванням цілісності останньої та її взаємодії із зовнішнім середовищем [2].

Функціонально-структурна схема забезпечення ефективності управління персоналом машинобудівного підприємства представлена на рис. 2.

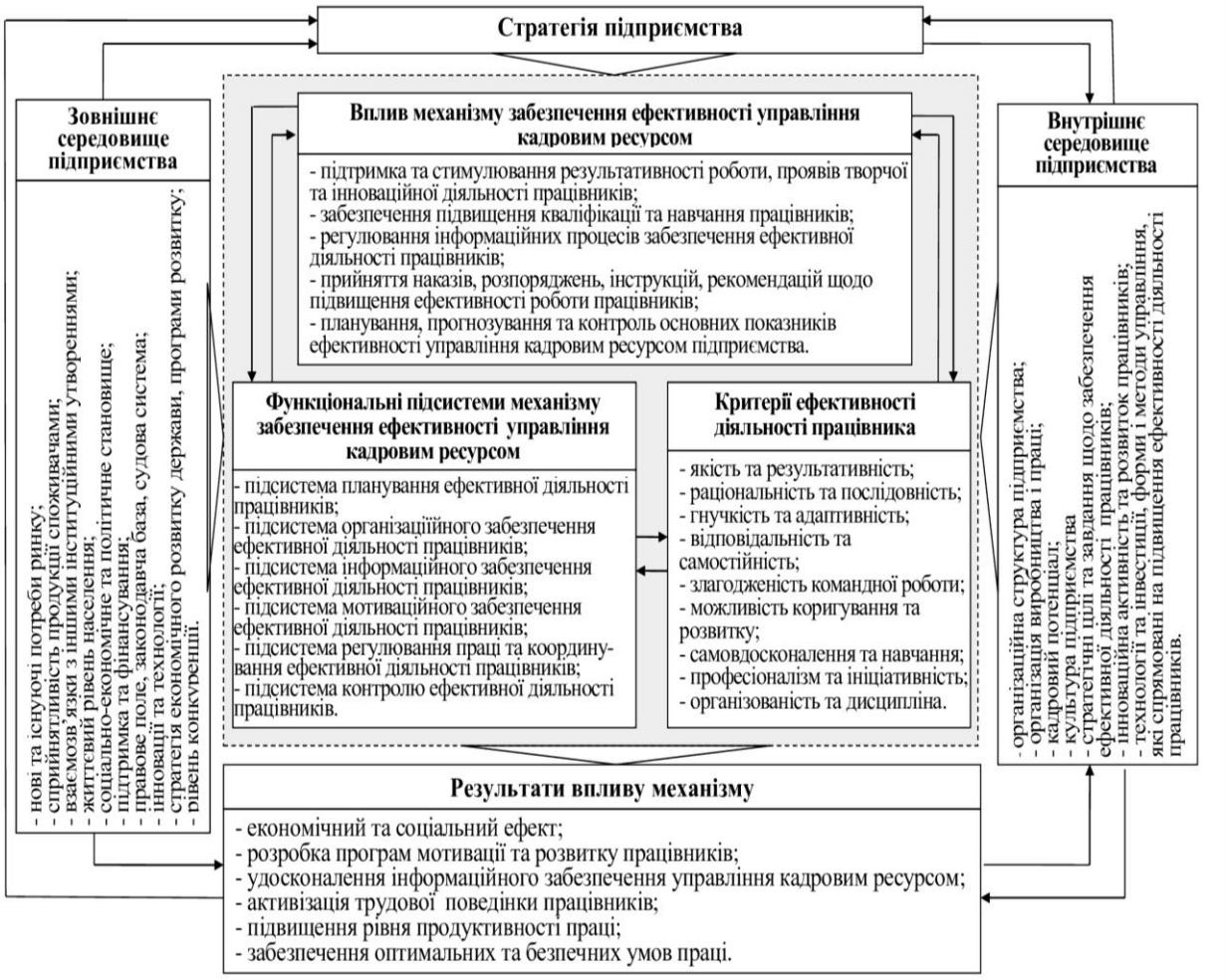

Рис. 2. Функціонально-структурний підхід щодо забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом підприємства

Примітка: удосконалено автором на основі [1, с.38]

З метою формування ефективної системи управління кадровим ресурсом на підприємствах машинобудування удосконалено функціонально-структурний підхід щодо забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом, який враховує зовнішнє і внутрішнє середовище підприємства, критерії ефективності діяльності працівників, передбачає взаємозв'язок підсистем планування, організаційного забезпечення, інформаційного забезпечення, мотиваційного забезпечення, регулювання та координування, контролю ефективної діяльності працівників, та забезпечує отримання економічного і соціального ефектів, формування програм мотивації та розвитку працівників, удосконалення інформаційного забезпечення управління кадровим ресурсом, активізацію трудової поведінки працівників, підвищення рівня продуктивності праці та забезпечення оптимальних та безпечних умов праці.

Установлено, що нова модель економічного зростання має базуватися на ресурсах, які практично є невичерпними: на знаннях, компетенції, виробничих здібностях, соціально-психологічних якостях, психофізіологічних цінностях людини як працівника, умінні працівників створювати споживчу цінність, здібностях і можливостях працівників, які додатково до вже наявних можна реалізовувати, розширювати та відтворювати. Саме вони формують продуктивну, компетентну трудову поведінку працівника, яка є рушійною силою сучасної економіки.

У загальному розумінні продуктивність у світі є функцією продуктивності кожної з економік світу; продуктивність економіки, в свою чергу, залежить від продуктивності підприємств. На рівні підприємства окремі працівники, що виконують певні роботи, становлять базовий рівень для всіх виробничих зусиль. Однак у сучасних складних організаційних структурах підприємств зв'язок між індивідуальною продуктивністю та організаційною продуктивністю підприємства стає нечітким. На жаль, багато систем мотивації підприємства засновані на продуктивності або інших показниках ефективності, які не відповідають цілям підприємства. Доцільно розробляти таку систему вимірювання продуктивності на кожному рівні аналізу, щоб направити поведінку і продуктивність на одному рівні підприємства до цілей на наступному вищому рівні. Такі відносини в їх ідеальному стані передбачають, що менеджмент підприємства намагається привести цілі бізнес-підрозділу (на всіх проміжних рівнях) у відповідність з цілями підприємства. Оскільки підприємство не контролює індивідуальні цілі або цілі групи, які пов'язані з роботою, воно повинно прийняти цілі підприємства як задані і спроектувати цілі нижчого рівня, сумісні з ними.

При правильному узгодженні показники ефективності на індивідуальному чи груповому рівні безпосередньо впливають на досягнення цілей бізнес-підрозділу. Тобто окремі працівники або колективи/групи працюватимуть, наприклад, за визначеними ключовими показниками ефективності. Менеджмент підприємства несе відповідальність за те, щоб заходи відповідали цілям.

Ефективність бізнес-одиниці є прямою функцією ефективної (продуктивної) поведінки кожного з працівників і колективів/груп всередині підрозділу. У свою чергу, ефективність підприємства є функцією ефективності кожного з підрозділів. В цій ідеальній моделі результати індивідуальної чи групової ефективності будуть визначати ефективністю наступного більш високого бізнес-підрозділу і, в кінцевому підсумку, підсумування дорівнюватиме ефективності підприємства.

На рівні бізнес-одиниці менеджери будуть направляти діяльність, розподіляти ресурси і приймати інші рішення для максимізації продуктивності, як зазначено в системі вимірювання (особливо, якщо винагороди пов'язані з продуктивністю). Отже, на кожному проміжному рівні аналізу показники продуктивності повинні вибиратися і розташовуватися таким чином, щоб продуктивність підрозділу безпосередньо сприяла досягненню цілей на наступному вищому рівні.

Підприємства реальні, а не ідеальні. Тому врахування описаних зв'язків між трудовою поведінкою, показниками ефективності та цілями підприємства дозволить підприємству досягти поставлених цілей, вирішувати пов'язані проблеми і розробляти ідеальні системи вимірювання ефективності, оцінити вірогідність виживання і успіху.

Метою підприємства є приведення трудової поведінки у відповідність із його цілями [4-6]. Ці зв'язки проілюстровані в моделі на рис. 3.

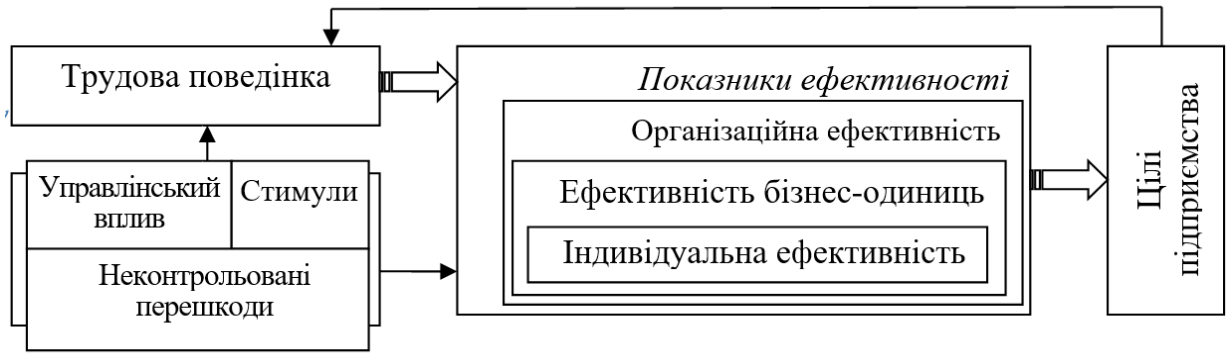

Рис. 3. Зв'язок між трудовою поведінкою, ефективністю та цілями підприємства
Примітка: удосконалено автором на основі [3, с.109]

Дослідження показали, що трудова поведінка є функцією наслідків діяльності працівників та результатів підприємства (позитивних / незадовільних результатів). Позитивні результати сприяють продуктивній трудовій поведінці. Чим ефективніші заходи управлінського впливу та сильніші стимули, тим вища індивідуальна продуктивність працівників, тим більша ймовірність отримання підприємством позитивних результатів у перспективі та підвищення організаційної ефективності.

Висновки. В результаті проведеного дослідження удосконалено функціонально-структурний підхід щодо забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом підприємства, у якому на відміну від інших, більш глибоко та розширено виокремлено основні функціональні підсистеми механізму забезпечення ефективності управління кадровим ресурсом, враховано взаємозв'язок із стратегією, зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства, критеріями ефективності діяльності працівників, кінцевим результатом використання такого підходу є отримання соціально-економічного ефекту управління кадровим ресурсом та підвищення ефективності діяльності підприємства у довгостроковій перспективі; визначено взаємозв'язок між трудовою поведінкою, ефективністю та цілями підприємства, що ураховує стимули та заходи

управлінського впливу на трудову діяльність працівників та дозволяє отримати економічний, функціональний та соціальний ефекти.

Література

1. Довгань Л.Є., Мохонько Г.А., Дудукало Г.О. Ефективність управління персоналом підприємств: діагностика та механізм забезпечення. К.: НТУУ «КПІ», 2015. – 231 с. [online] Доступно <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/12621>

2. Воронкова В.Г. Управління людськими ресурсами: філософські засади: навч. посібник для внз / В. Г. Воронкова, А. Г. Беліченко, О.М. Попов та ін.; ред. В.Г. Воронкова; ЗДІА. – К.: Професіонал, 2006. – 567 с. [online] Доступно <https://pidru4niki.com/19570411/menedzhment/strukturno-funktsionalniy_metod>

3. William, A. Ruch. Measuring and managing individual Available at: Productivity. 1994. [online] Доступно <https://www.nap.edu/read/2135/chapter/6>

4. Гельман В.М. Ефективність праці як запорука успішної діяльності підприємства (Розділ 7.3). В: Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи (фінансова, аграрна галузі та невиробнича сфера): монографія /Л.М. Савчук, ред. Дніпро: Видавець Біла К.О, 2019. – с. 447-457.

5. Гельман В.М. Цільова трудова поведінка в системі управління кадровим ресурсом підприємства. В: Менеджмент суб'єктів господарювання в умовах забезпечення сталого розвитку: колективна монографія / Г.М. Тарасюк, ред.. Житомир: ЖДТУ, 2017. – с. 89-93.

6. Череп А.В., Гельман В.М. Теоретические рамки исследования прилагаемых усилий и мотивации работников к продуктивному поведению. Philosophy and life: international journal. 2018. № 3/4(2), с.22-31.

References

1. Dovhan L.Ie., Mokhonko H.A., Dudukalo H.O. (2015). Efektyvnist upravlinnia personalom pidpryiemstv: diahnostyka ta mekhanizm zabezpechennia [Efficiency of personnel management of enterprises: diagnostics and support mechanism]. K.: NTUU «KPI», 231 p. Retrieved from https://ela.kpi.ua/handle/123456789/12621 [in Ukrainian]

2. Voronkova V.H. Belichenko A.H., Popov O.M. (2006). Upravlinnia liudskymy resursamy: filosofski zasady [Human resource management: philosophical principles]: navch. posibnyk dlia vnz / red. V.H. Voronkova; ZDIA. K.: Profesional, 567 p. [online] Retrieved from https://pidru4niki.com/19570411/menedzhment/strukturno-funktsionalniy_metod [in Ukrainian]

3. William, A. Ruch. Measuring and managing individual Available at: Productivity. 1994. Retrieved from https://www.nap.edu/read/2135/chapter/6.

4. Helman V.M. (2019). Efektyvnist pratsi yak zaporuka uspishnoi diialnosti pidpryiemstva [Labor efficiency as a guarantee of successful enterprise activity] (Rozdil 7.3). V: Upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom krainy, rehionu, pidpryiemstva v umovakh kryzy (finansova, ahrarna haluzi ta nevyrobnycha sfera): monohrafiia /L.M. Savchuk, red. Dnipro: Vydavets Bila K.O,. p. 447-457. [in Ukrainian]

5. Helman V.M. (2017). Tsilova trudova povedinka v systemi upravlinnia kadrovym resursom pidpryiemstva [Targeted labor behavior in the human resource management system of the enterprise]. V: Menedzhment subiektiv hospodariuvannia v umovakh zabezpechennia staloho rozvytku: kolektyvna monohrafiia /H.M. Tarasiuk, red.. Zhytomyr: ZhDTU, p. 89-93. [in Ukrainian]

6. Cherep A.V., Helman V.M. (2018). Teoretycheskye ramky yssledovanyia prylahaemыkh usylyi y motyvatsyy rabotnykov k produktyvnomu povedenyiu [The theoretical framework for the study of the efforts and motivation of workers to productive behavior]. Philosophy and life: international journal.. No. 3/4(2), p.22-31. [in Ukrainian]

Рецензія/Peer review : 07.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 336.14:352
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-11

ПЕРШКО Л. О.
Інститут екології економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена визначенню особливостей формування та виконання місцевих бюджетів як фінансової основи забезпечення соціально-економічного розвитку територій в умовах фінансової децентралізації. Проаналізовано основні проблеми та негативні фактори, що стримують розвиток територій. Фінансове забезпечення економічно-соціального розвитку територій вимагає координації всієї системи бюджетних відносин, що стосується розподілу і використання фінансових ресурсів за умов їх обмеженості. Запропоновано заходи зміцнення місцевих бюджетів за умов фінансової децентралізації в Україні з метою посилення соціально-економічного розвитку територій. Доведено необхідність розширення переліку фінансових інструментів нарощення обсягів власних бюджетних ресурсів через залучення інвестицій, розширення ринків кредитування поточних потреб, здійснення операцій на фінансових ринках.

Ключові слова: фінансова децентралізація; соціально-економічний розвиток територій; місцеве самоврядування; місцеві бюджети; територіальні утворення; фінансове забезпечення.

PERSHKO L.
Institute of ecology of economics and law

FEATURES OF FORMING OF LOCAL BUDGETS ARE IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE

The article is devoted the decision of features of forming and implementation of local budgets as financial basis of providing of socio-economic development of territories in the conditions of financial decentralization. Noted influence will appear through the features of forming and implementation of local budgets in the conditions of financial decentralization. Basic problems and negative factors which restrain development of territories are analysed. Financial providing economic social requires development of territories co-ordination of all system of budgetary relations, which touches distributing and use of financial resources at the terms of their narrow-mindedness.

Decentralization of management must become one of base principles of reformation of local fiscal policy in Ukraine. The context of financial decentralization is foreseen by the necessity of increase of financial independence of administrative-territorial educations for Ukraine which can be attained by a grant an autonomy in relation to acceptance and realization of financial decisions the local organs of self-government, by stimulation of investment activity on places, development and introduction of individual financial strategy, for every territorial education in accordance with necessities, distribution and introduction of principles state private partnership and international cooperation for achievement of aims and satisfaction of financial necessities at local level.

The measures of strengthening of local budgets are offered at the terms of financial decentralization in Ukraine with the purpose of strengthening of socio-economic development of territories. The necessity of expansion of list of financial instruments of increase of volumes of own budgetary resources is well-proven through bringing in of investments, expansion of markets of crediting of current necessities, realization of operations, on financial markets.

Keywords: financial decentralization; socio-economic development of territories; local self-government; local budgets; territorial educations; financial providing.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Забезпечення успішного соціально-економічного розвитку територій потребує комплексних дій з оцінювання стану фінансового забезпечення їх розвитку, визначення шляхів та механізмів залучення необхідних фінансових ресурсів, визначення заходів з модернізації та вдосконалення наявного механізму фінансового забезпечення території в поєднанні з її наявним потенціалом. Саме тому, нині питання розвитку та зміцнення місцевих бюджетів залишається актуальним, адже, стабільний розвиток економіки нашої держави неможливий без гармонійного розвитку всіх її територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед наукових праць, присвячених особливостям формування місцевих бюджетів, слід назвати роботи О. Кириленко[1] , І. Луніну [2], Раделицького Ю.[3], Надала С., Спасів Н. [4], Щура Р. [5]. Праці зазначених вчених суттєво збагатили теоретико-методологічні основи формування та використання місцевих бюджетів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Поглибленого дослідження потребують питання ролі місцевих бюджетів у розвитку територіальних утворень в контексті фінансової децентралізації. Об'єктивно необхідною є розробка напрямів підвищення рівня фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територій шляхом зміцнення місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виявлення особливостей формування місцевих бюджетів в у мовах фінансової децентралізації та на цій основі визначення їх ролі у фінансовому забезпеченні розвитку територій.

Виклад основного матеріалу

Проблема соціально-економічного розвитку територій полягає у їх різному ресурсному потенціалі, що зумовлено нерівномірністю розміщення природних ресурсів, відмінностями в територіальному поділі праці, різним рівнем розвитку продуктивних сил, а особливо, недостатньо ефективним впливом державних важелів на важливі економічні процеси в регіоні. Фінансове забезпечення територіального розвитку, виступаючи основним важелем розвитку, має сприяти росту виробництва і зайнятості населення та скороченню безробіття, залученню інвестиційних ресурсів та досягненню інших соціально-економічних ефектів. Саме тому, особливої актуальності набуває обґрунтування теоретичних засад формування та виконання місцевих бюджетів, що формує основу для удосконалення раціональних та ефективних фінансових механізмів управління розвитком територіальних утворень з використанням фінансових інструментів та залученням достатньої кількості фінансових ресурсів

Задля забезпечення збалансованого та ефективного соціально-економічного розвитку регіонів О. Л. Резніков виокремлює такі основні напрями [6]: удосконалення правової бази (забезпечення прийняття однозначних рішень при виникненні конфліктних ситуацій між центром і регіонами); збереження ресурсного потенціалу регіону; розвиток самостійної бюджетно-фінансової політики регіонів тощо.

Результатом дотримання даних напрямів та свідомої децентралізації державного управління стане стрімкий розвиток регіонів держави. Дане твердження стосується, насамперед, децентралізації фінансових відносин між державою та кожним регіоном [7].

Децентралізація управління повинна стати однією з базових засад реформування місцевої бюджетної політики в Україні. Щодо основних правових засад формування фінансового забезпечення, то нині фінансування регіонального розвитку в Україні орієнтується на дотриманні таких принципів [8, с. 45]:

- забезпечення унітарності України та цілісності її території, включаючи єдність економічного простору на всій території держави;
- поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
- диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством.

Доцільно виокремити наступні особливості формування місцевих бюджетів за умов фінансової децентралізації:

1) формування місцевих бюджетів є проявом бюджетної та фінансової політики на місцях у відповідності до потреб та пріоритетів розвитку територій;

2) місцеві бюджети є відображенням бюджетних відносин на місцевому рівні;

3) місцеві бюджети виступають системо утворюючим елементом фінансової та бюджетної систем країни, оскільки саме місцеві бюджети мобілізують значну частину фінансових ресурсів;

4) перерозподільний характер, кінцевим результатом якого є соціально-економічний розвиток територій та досягнення високого рівня добробуту населення;

5) бюджети місцевого рівня виступають фінансовим базисом реалізації цілей першочергового суспільного значення, адже являються джерелом фінансового забезпечення виконання місцевими органами самоврядування покладених на них функцій;

6) процес формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації передбачає посилення та розвиток горизонтальних міжбюджетних зв'язків;

7) обумовленість та залежність від адміністративно-територіального поділу країни;

8) нерозривність з правовими та нормотворчими процесами, оскільки механізм формування місцевих бюджетів відображається у формі правових відносин.

Оскільки інструментами державної регіональної політики є не тільки державна ресурсна допомога, а й регулювання відносин між її суб'єктами та іншими учасниками життя регіонів, то цілком природним є те, що об'єктом власне фінансового забезпечення можуть бути змішані власні та залучені фінансові ресурси державного і місцевих бюджетів та інших суб'єктів політики різних рівнів [9]. Фінансове забезпечення економічно-соціального розвитку регіону вимагає координації всієї системи фінансових відносин, що стосується розподілу і використання фінансових ресурсів за умов їх обмеженості.

Система міжбюджетних відносин побудована таким чином, що частина створених у регіоні фінансових ресурсів вилучається, що поглиблює обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Обмеженість фінансових ресурсів у регіоні спричиняють [10]: недостатній обсяг виробництва і реального ВВП; низький обсяг доходів як юридичних, так і фізичних осіб; існування тіньового сектора економіки, що породжує приховування доходів від оподаткування; незацікавленість суб'єктів господарювання у своєчасній та повній сплаті податків; надання податкових пільг окремим категоріям платників податків.

У сфері фінансового забезпечення розвитку територій України протягом останніх років проявились і прогресують такі негативні тенденції [8, с. 47]:

- надходження обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів забезпечено не в повному обсязі, що унеможливлює забезпечення належного рівня утримання та розвитку об'єктів соціальної сфери та комунальної інфраструктури;

- у більшості обласних програм передбачено кошти, які не підкріплені можливостями бюджетного фінансування і не спираються на реальні розрахунки щодо їх забезпечення;

- зберігається недостатність коштів на реалізацію інфраструктурних проектів, які потребують значного бюджетного фінансування.

З метою розширення фінансової бази підтримки територіального розвитку та забезпечення самодостатності територіальних громад, в умовах завдань нової регіональної політики, необхідно реалізувати ряд кроків. По-перше, поступово збільшити перелік інструментів, якими користуються місцеві органи влади для збільшення обсягу власних фінансових ресурсів. Мається на увазі, і залучення інвестицій, і розширення ринків кредитування поточних потреб (зокрема, у сфері житлово-комунального господарства на фінансування утримання мереж водопостачання, ремонту будівель), і вихід на фінансові ринки [11]. По-друге, упорядкувати порядок здійснення міжбюджетних відносин, підвищити частку цільового фінансування, забезпечити формування горизонтальних міжбюджетних відносин, а також забезпечити розширення дохідної бази місцевих бюджетів, шляхом пошуку не бюджетних фінансових коштів. І що важливо, встановити взаємозв'язок бюджетних показників із тактичними та стратегічними цілями соціального та економічного розвитку регіонів, з метою підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування, що підвищить рівень прозорості у використанні та розподілі коштів місцевими органами влади [12].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Контекст фінансової децентралізації передбачає необхідність підвищення фінансової самостійності адміністративно-територіальних утворень в Україні, що може бути досягнута шляхом надання автономії щодо ухвалення та реалізації фінансових рішень місцевим органам самоврядування, стимулюванням інвестиційної активності на місцях, розробкою та впровадженням індивідуальної фінансової стратегії для кожного територіального утворення у відповідності до потреб, поширення та впровадження принципів державно-приватного партнерства та міжнародної співпраці для досягнення цілей та задоволення фінансових потреб на місцевому рівні.

Доцільним є запропонувати такі заходи щодо зміцнення місцевих бюджетів за умов фінансової децентралізації в Україні, що передбачають поступове розширення переліку фінансових інструментів нарощення обсягів власних бюджетних ресурсів через залучення інвестицій, розширення ринків кредитування поточних потреб, здійснення операцій на фінансових ринках.

Література

1. Кириленко О.П. Теоретичні та практичні аспекти фінансового механізму забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні / О.П. Кириленко // Світ фінансів. – 2010. – Випуск 1. – С. 17–28.

2. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія / за ред. І.О. Луніної. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2010. – 320 с.

3. Раделицький Ю. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації / Ю. Раделицький // Світ фінансів. – 2017. – № 2(51). – С. 29-41.

4. Надал С. Доходи місцевих бюджетів у контексті децентралізації в Україні / С.Надал, Н.Спасів // Вісник ТНЕУ. – 2016. – № 2. – С. 102-112.

5. Щур Р.І. Формування системи управління фінансами об’єднаних територіальних громад в Україні / Р.І. Щур // Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Серія «Економіка». – 2018. – Т. 23. Вип. 8 (73). – С. 175-178.

6. Резніков О. Л. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону – нагальне завдання сьогодення [Електронний ресурс] / О. Л. Резніков. Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2537/st_40_12.pdf

7. Андрейченко О. А Нормативно-правове забезпечення фінансування регіонального розвитку / О. А. Андрейченко // Економічний простір – 2016. – №115 – с. 99-111

8. Білик Р. Р. Фінансове забезпечення регіонального розвитку в Україні у контексті децентралізації / Р. Р. Білик // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка – 2015. – №2(167) – с. 43-48

9. Кравченко С. О. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики [Електронний ресурс] / С. О. Кравченко. – Режим доступу: http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf

10. Ковалевич Д. А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Д. А. Ковалевич – Режим доступу: http://chteinteu.cv.ua/herald/content/download/archive/v1/NV-2012-V1_28.pdf

11. Іванова О. Ю. Актуальні проблеми фінансового забезпечення регіонального розвитку / О. Ю. Іванова // Управління розвитком –2015. – № 1 (179) – с. 80-84

12. Першко Л. О., Козлова О. О., Цикалюк Є. О. Теоретичні засади формування та практична реалізація фінансового забезпечення розвитку регіонів. Вісник Одеського національного університету. 2018. Том 23. Вип. 6(71). С. 153-158.

References

1. Kyrylenko O.P. Teoretychni ta praktychni aspekty finansovoho mekhanizmu zabezpechennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini / O.P. Kyrylenko // Svit finansiv. – 2010. – Vypusk 1. – S. 17–28.

2. Dyversyfikatsiia dokhodiv mistsevykh biudzhetiv: monohrafiia / za red. I.O. Luninoi. – K.: In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy, 2010. – 320 s.

3. Radelytskyi Yu. Problemy napovnennia mistsevykh biudzhetiv v Ukraini v konteksti finansovoi detsentralizatsii / Yu. Radelytskyi // Svit finansiv. – 2017. – № 2(51). – S. 29-41.

4. Nadal S. Dokhody mistsevykh biudzhetiv u konteksti detsentralizatsii v Ukraini / S.Nadal, N.Spasiv // Visnyk TNEU. – 2016. – № 2. – S. 102-112.

5. Shchur R.I. Formuvannia systemy upravlinnia finansamy obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini / R.I. Shchur // Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I.I. Mechnykova. Seriia «Ekonomika». – 2018. – T. 23. Vyp. 8 (73). – S. 175-178.

6. Reznikov O. L. Zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehionu – nahalne zavdannia sohodennia [Elektronnyi resurs] / O. L. Reznikov. Rezhym dostupu: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2537/st_40_12.pdf

7. Andreichenko O. A Normatyvno-pravove zabezpechennia finansuvannia rehionalnoho rozvytku / O. A. Andreichenko // Ekonomichnyi prostir – 2016. – №115 – s. 99-111.

8. Bilyk R. R. Finansove zabezpechennia rehionalnoho rozvytku v Ukraini u konteksti detsentralizatsii / R. R. Bilyk // Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka – 2015. – №2(167) – s. 43-48.

9. Kravchenko S. O. Sutnist finansovoho zabezpechennia derzhavnoi rehionalnoi polityky [Elektronnyi resurs] / S. O. Kravchenko. – Rezhym dostupu: http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf

10. Kovalevych D. A. Finansove zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Elektronnyi resurs] / D. A. Kovalevych – Rezhym dostupu: http://chteinteu.cv.ua/herald/content/download/archive/v1/NV-2012-V1_28.pdf

11. Ivanova O. Yu. Aktualni problemy finansovoho zabezpechennia rehionalnoho rozvytku / O. Yu. Ivanova // Upravlinnia rozvytkom –2015. – № 1 (179) – s. 80-84.

12. Pershko L. O., Kozlova O. O., Tsykaliuk Ye. O. Teoretychni zasady formuvannia ta praktychna realizatsiia finansovoho zabezpechennia rozvytku rehioniv. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. 2018. Tom 23. Vyp. 6(71). S. 153-158.

Рецензія/Peer review : 11.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 331.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-12

БАБЧИНСЬКА О. І.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена управлінню розвитком персоналу підприємства, зокрема створенню організаційних передумов забезпечення його результативності. В роботі підкреслено важливість залученості працівників. Розглянуто популярні форми розвитку персоналу та виокремлено нові завдання, які виникають у менеджменту для забезпечення можливості їх застосування. Крім того, доведено важливість саморозвитку і наведено організаційні фактори, які впливають на цей процес.

Ключові слова: розвиток персоналу, управління розвитком персоналу, інноваційна активність, організаційні аспекти управління, саморозвиток.

BABCHINSKA O.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF ENTERPRISE PERSONNEL DEVELOPMENT MANAGEMENT

The article is devoted to the management of personnel development of an innovatively active enterprise, in particular, the creation of organizational prerequisites to ensure its effectiveness. The paper emphasizes the importance of employee involvement, which involves their participation in making important decisions regarding the development of the enterprise. In addition, employee involvement should be considered as a desirable state of personnel management in which the employee perceives all the goals of the enterprise as their own, and, therefore, maximizes efforts to achieve them. New popular forms of personnel development, such as coaching, buddying, secondment, shadowing, e-learning, are highlighted and the difficulties of their application in domestic industrial enterprises are noted. Taking into account this analysis, new tasks have been formulated that arise in management to ensure the possibility of their application. First of all, it concerns ensuring compliance of personnel development with strategic plans of the enterprise. There must be a close relationship between the personnel development strategy and the overall strategy of the enterprise. It is implied that the processes of personnel development depend on the company's strategy, and determine it themselves. Another important task is to create technical capabilities for staff training through distance forms, which involve the use of various software. Management also organize the availability of basic knowledge of the company's staff to use development programs remotely. Also, the issue of optimizing staff development costs remains unchanged, as most of the considered forms involve incurring significant financial costs. Another area of staff development is to stimulate its self-development. Employee self-development is no less difficult from a management point of view. The use of traditional incentives for the formation and implementation of self-development programs for each employee will not work, but will only ensure compliance with formal criteria. The organizational factors that affect the self-development of staff include employee functionality, leadership, organizational culture, self-development resources.

Keywords: personnel development, personnel development management, innovation activity, organizational aspects of management, self-development.

Постановка проблеми. Зовнішнє середовище визначає стратегію підприємства, а отже, успішна його діяльність можлива лише при відповідності зовнішнім умовам всіх складових внутрішнього середовища. Тому, суб'єкти господарювання працюють на перспективу, якщо вони створюють необхідні умови для повної віддачі співробітників на роботі, а також для розвитку їхнього потенціалу, який є одним з ключових елементів підвищення конкурентоспроможності підприємства. Розвиток персоналу дозволяє примножити можливості підприємства, у тому числі збільшити його потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток персоналу є комплексним поняттям, що відображає різні сторони покращення якісних характеристик працівників. Крім того, важливість узгодження розвитку персоналу із цілями підприємства зумовлює необхідність спрямованого управлінського впливу на персонал, що обумовило інтерес до дослідження «управління розвитком персоналу». Саме цим питанням присвячені роботи Бей Г.В. [1], Бажина А.С. [2], Гугул О.Я. [3], Есаулової І.О. [4], 6. Нісфоян С.С. [5].

Не дивлячись на велику кількість опублікованих праць, присвячених питанням розвитку персоналу, управління цим процесом, в умовах постійних змін, що відбуваються в Україні, важливо додатково розглянути проблему організації управління розвитком персоналу на інноваційно-активних підприємствах.

Метою статті є аналіз організаційних передумов формування дієвого механізму управління розвитком інноваційно-активного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Управління розвитком персоналу – це сукупність способів, прийомів та методів впливу, спрямованих на виявлення та розкриття потенційних можливостей працівника на основі розширення компетенцій, підвищення якісних характеристик персоналу з метою досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку організації [3].

У роботі Мосіна О.О. пропонується інтегральний показник інноваційного потенціалу підприємства, який відображає резерви для впровадження інновацій, які є можливостями набуття підприємством цільового

стану у маркетинговій, організаційній, процесній та продуктовій сферах [6]. Ці можливості визначаються як різниця між можливим та поточним використанням ресурсів підприємства важкого машинобудування. До ресурсів інноваційного розвитку підприємства запропоновано відносити фінансові, інформаційні та трудові ресурси, що визначають можливість та напрями впровадження інновацій. Тобто, автор слушно відмічає можливість працівників підприємства створити і використати резерви інновацій в вказаних сферах. Щоправда, подальші розрахунки автора, які стосуються використання трудових ресурсів, не відображають важливість розвитку працівників для забезпечення росту інноваційного потенціалу. Автор враховує лише показники інтелектуального забезпечення, але у регіональному контексті, і з точки зору співпраці із профільними науковими установами. Що ж стосується працівників підприємства, то враховано лише коефіцієнти плинності кадрів, ювенальної участі, забезпечення автоматизованими інформаційними технологіями [6]. Такий підхід є дуже обмеженим, адже не враховує показники інноваційної активності персоналу, його якісні характеристики.

Працівники підприємства становлять резерв його розвитку, у тому числі й інноваційного у випадку створення відповідних умов. Бей Г.В. [1] розглядає важливість такого критерію управління персоналом як «залученість працівників». «Залученість працівників» пропонують розуміти як [1]:

- показник взаємовідносин «організація- працівник»;
- процес, за якого співробітники приймають участь у прийнятті управлінських рішень в організації, що забезпечує їх вплив на діяльність організації;
- стан, який не є постійним, а формується під впливом в процесі засвоєння співробітниками своїх робочих ролей, через фізичну (застосування трудової енергії), інтелектуальну (формування уявлення про організацію) та емоційну (ступень свого позитивного або негативного ставлення до організації) реакції.

Тому система управління розвитком персоналу повинна враховувати вказані моменти, пов'язані із залученням працівників до прийняття рішень.

Одним із визначальних організаційних чинників менеджменту персоналу є організаційна структура управління підприємством. Залежно від стану зовнішнього середовища, розміру суб'єкта господарювання, специфіки його діяльності, керівництво підприємства може обрати один із різноманітних типів організаційної структури, відповідно до якого формується індивідуальна стратегія управління персоналом. Зокрема, організаційні структури з меншим рівнем централізації управління мають більше можливостей для створення гнучкої системи розвитку персоналу, аніж структури з її високим рівнем. На управління розвитком персоналу значний вплив здійснюють використовувані підприємством методи організації праці. Підвищення продуктивності праці персоналу вимагає збагачення змісту його діяльності через урізноманітнення виконуваних функцій, оскільки вузькоспеціалізовані повторювані операції викликають втому та втрату інтересу [3].

Управління розвитком персоналу найчастіше представляють у вигляді реалізації програм навчання. Традиційним є проведення періодичного підвищення кваліфікації. Однак, зміни, що відбуваються в економічних відносинах не залишають осторонь і цю сферу. Так набувають популярності такі форми як коучінг, buddying, secondment, shadowing, e-learning [2].

Коучінг – сукупність методів індивідуального консультування і традиційного наставництва досвідченими працівниками над молодими. Метою є формування вмінь і навиків працівників, що навчаються самостійно вирішувати поставлені завдання. Основними проблемами використання цього інструменту є висока вартість залучення професіоналів, неможливість застосування методу без попередньої підготовки і сертифікації коуча, доступність не для всіх категорій персоналу.

Buddying – інструмент, заснований на наданні співробітниками інформації один одному і ефективного зворотного зв'язку при досягненні цілей, пов'язаних із засвоєнням нових навиків. Від попереднього методу відрізняється рівноправністю обох сторін. Основними проблемами використання є необхідність підготовки для всіх співробітників (у тому числі проведення спеціальних тренінгів і семінарів), ймовірність несумісності пар, недостатня відкритість. Крім того, цей метод потребує постійного контролю зі сторони HR-спеціалістів та керівників.

Secondment – це переміщення співробітників на певний термін в інші структури для отримання необхідних професійних навиків та знань. Проблемою використання є адаптація співробітника до нового для нього середовища і потім повернення на попереднє місце роботи.

Job Shadowing – спостереження стажера за діями певного робітника протягом декількох днів, вивчення особливостей його роботи з правом обговорення всіх робочих моментів з іншими співробітниками підприємства. Основною проблемою його використання є недостатня мотивація професіоналів до участі в таких програмах чи повна її відсутність.

E-Learning – корпоративне навчання за допомогою мережі Інтернет і мультимедіа, яке забезпечує створення мережевого інформаційного середовища в організації. Основними проблемами використання цього інструменту є висока вартість його впровадження та значна тривалість його підготовки.

Застосування вказаних форм розвитку персоналу потребує вирішення нових завдань з боку менеджменту. Розглянемо ключові з них.

Потреба у формуванні стратегії розвитку персоналу. Між стратегією розвитку персоналу та загальною стратегією підприємства обов'язково повинен існувати тісний взаємозв'язок. Мається на увазі, що процеси розвитку персоналу залежать від стратегії компанії, та самі її визначають. У першому випадку, політика розвитку персоналу підтримує реалізацію корпоративної стратегії та слугує підґрунтям для розробки структурованої, заснованої на принципах розвитку тактики. У другому випадку, процеси розвитку персоналу визначають та забезпечують базу для формування корпоративної стратегії. Ступінь та сила взаємозв'язку стратегії розвитку персоналу та загальної стратегії підприємства визначають рівень економічної ефективності, гнучкості та конкурентоздатності господарюючого суб'єкта [3].

Виокремлюють кілька можливих стратегій розвитку персоналу. Серед них:

1) стратегія суцільного розвитку персоналу;
2) розвитку управлінського персоналу;
3) управління знаннями;
4) сприяння саморозвитку працівників;
5) використання «готової» робочої сили;
6) підготовка персоналу безпосередньо у процесі роботи.

Забезпечення технічних можливостей для навчання персоналу через різноманітні дистанційні форми, що передбачають використання різноманітного програмного забезпечення.

Великий вибір форм навчання не знімає питання їх фінансування. До витрат на розвиток персоналу відносять [5, с. 41]:

- витрати на професійне навчання персоналу: первинну підготовку, підвищення кваліфікації, перепідготовку;
- витрати на адаптацію працівників;
- витрати на оцінювання персоналу;
- витрати на рух персоналу;
- витрати на формування дієвої організаційної культури підприємства.

Підприємство повинно враховувати суми витрат, які потрібно виділити на навчання персоналу. Можливо у цьому випадку доцільною є пропозиція про формування програм розвитку персоналу з врахуванням стратегічних планів підприємства. Фокусування їх на критичних (пріоритетних для підприємства напрямах) [7].

Необхідність базових знань у персоналу підприємства для роботи з певними програми розвитку дистанційно. Це може становити певні труднощі, що полягають в неоднаковій обізнаності працівників підприємства з різними спеціалізованими програмами. Тому, це в свою чергу вимагає додаткових витрат часу та додаткових знань із боку працівників служби персоналу підприємства.

Іншим важливим напрямом розвитку персоналу є створення умов для саморозвитку працівників. Саморозвиток працівників є не менш складним з точки зору управління. Використання традиційних стимулів за формування і виконання програм саморозвитку кожного працівника не дасть результатів, а лише забезпечить дотримання формальних критеріїв.

Організаційні фактори для саморозвитку робітників охоплюють [4]:

1. Функціонал робітника – робота, яка передбачає хоча б іноді, вирішення евристичних завдань, сприяє більшій залученості, пізнавальній активності і концентрації зусиль робітника на розвиток професіоналізму.

2. Керівництво – справедливість оцінки індивідуального вкладу робітника, доступність і готовність керівника допомогти в вирішенні робочих завдань, сприяння його саморозвитку і росту сприяє підвищенню самооцінки співробітника, його впевненості у власних силах, готовності рухатися до поставленої цілі, не зважаючи на труднощі і помилки.

3. Організаційна культура – ціннісну складову особистісного мотиваційного потенціалу, пов'язану із роботою конкретної організації, формують цінності, норми і очікування організації. Внаслідок чого змінюється ментальна модель робітника, що ґрунтується на глибокому внутрішньому переконанні в тому, що його професійний успіх і особистий добробут можуть бути досягнуті, якщо його дії допоможуть покращити діяльність організації.

4. Ресурси саморозвитку – чим різноманітніші і доступніші знання, які отримуються шляхом обміну досвідом, тим більше можливостей для розвитку особистої компетенції та ініціативи. Допомога зі сторони експертів і наставників стимулює інтерес робітників до інноваційної діяльності і підтримує активну залученість в інноваційні процеси.

Висновки. Управління розвитком персоналу є передумовою розвитку будь-якого підприємства. Адже воно забезпечує відповідність між потребами підприємства, що формуються у відповідь на дію факторів впливу зовнішнього середовища, та потенціал працівників підприємства. Управління розвитком повинно бути системним і здійснюватися у межах відповідного механізму. Ключовими вимогами, що висуваються до нього з точки зору реалізації організаційної функції пропонуємо розуміти формування залученості працівників підприємства; створення умов для саморозвитку працівників; застосування нових методів розвитку персоналу у відповідності до стратегічних завдань, що ставляться перед менеджментом у

тому числі й у розвитку персоналу. Застосування нових методів навчання не позбавлене певних труднощів у використанні, що пов'язані саме з організацією цього процесу. Організаційні фактори впливають й на саморозвиток персоналу.

Література

1. Бей Г.В. Управління розвитком персоналу як метод забезпечення високого рівня залученості працівників / Г.В. Бей // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics» – 2018 – №8. – С. 6-14.

2. Бажин А.С. Анализ методов развития персонала организации в практике менеджмента зарубежных стран [Электронный ресурс] / А.С. Бажин. С. 53-58. Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-metodov-razvitiya-personala-organizatsii-v-praktike-menedzhmenta-zarubezhnyh-stran

3. Гугул О.Я. Теоретичні засади управління розвитком персоналу / // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 194–198.

4. Эсаулова И. А. Управление инновационным потенциалом персонала: поведенческий подход / И. А. Эсаулова Управленец. 2015. - № 4 (56). – С. 68-74.

5. Нісфоян С.С. Управління витратами на утримання і розвиток персоналу підприємств : [монографія] / С.С. Нісфоян. – Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2020. – 268 с.

6. Мосін О.О. Управління інноваційним потенціалом підприємства важкого машинобудування : автореферат дис. …. канд. екон. наук Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Мосін Олександ Олександрович. Дніпропетровськ, 2015, с. 21.

7. Стадник В.В. Чинник гетерогенності персоналу в нарощуванні інтелектуального капіталу інноваційно-активного підприємства / В.В. Стадник, Л.О. Гризовська // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 197–204.

References

1. Bei H.V. (2018). Upravlinnia rozvytkom personalu yak metod zabezpechennia vysokoho rivnia zaluchenosti pratsivnykiv [Personnel development management as a method of ensuring a high level of employee involvement]. Modern Economics. no 8. pp. 6-14.

2. Bazhin A.S. Analiz metodov razvitiya personala organizatsii v praktike menedzhmenta zarubezhnykh stran [Analysis of methods of personnel development of the organization in the practice of management of foreign countries]. pp. 53-58. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-metodov-razvitiya-personala-organizatsii-v-praktike-menedzhmenta-zarubezhnyh-stran

3. Huhul O.Ia. (2013). Teoretychni zasady upravlinnia rozvytkom personal [Theoretical principles of personnel development management]. Innovatsiina ekonomika [Innovative economy]. no 6. pp. 194–198.

4. Esaulova I. A. (2015). Upravlenie innovatsionnym potentsialom personala: povedencheskiy podkhod [Management of innovation potential of personnel: behavioral approach]. Upravlenets [Manager]. no 4 (56). pp. 68-74.

5. Nisfoian S.S. (2020) Upravlinnia vytratamy na utrymannia i rozvytok personalu pidpryiemstv [Management of expenses for the maintenance and development of the personnel of the enterprise]. Kropyvnytskyi. 268 p.

6. Mosin O.O. (2015). Upravlinnia innovatsiinym potentsialom pidpryiemstva vazhkoho mashynobuduvannia [Management of innovative potential of the enterprise of heavy mechanical engineering]. Abstract of Ph.D. Dissertation. Ekonomika ta upravlinnya pidpriyemstvamy (za vidami ekonomichnoi diyalnosti). Dnipropetrovsk. 21 p.

7. Stadnyk V.V., Hryzovska L.O. (2014). Chynnyk heterohennosti personalu v naroshchuvanni intelektualnoho kapitalu innovatsiino-aktyvnoho pidpryiemstva [The factor of staff heterogeneity in increasing the intellectual capital of an innovatively active enterprise]. Problemy ekonomiky [Problems of the economy]. no 2. pp. 197–204.

Рецензія/Peer review : 19.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 330.320
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-13

ЛЮЛЬОВ О. В., МОСКАЛЕНКО Б. А.
Сумський державний університет

ВПЛИВ ЯКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено особливості впливу якості органів державної влади на інвестиційний потенціал національної економіки. На формування та реалізації інвестиційного потенціалу країни має вплив велика кількість факторів, як зовнішніх так і внутрішніх. У даному дослідженні авторами було розглянуто якісні характеристики органів державної влади у якості регулятора фінансового ринку. Внутрішня політика стимулювання внутрішнього попиту, створення нових робочих місць, зміцнення довіри до національної валюти та фінансової системи в цілому дають поштовх до зростання внутрішніх інвестицій. У той же час, сприятливий інвестиційний клімат в країні, сталий розвиток економіки стають сигналом для зовнішніх інвесторів, що приносять з собою нові технології та рішення, що дозволять суттєво пришвидшити темпи росту ВВП та добробуту населення.

На основі даних якості політичних інститутів (WGI), розроблених за участі представників Світового Банку, авторами було проаналізовано динаміку впливу держави як учасника та регулятора інвестиційного процесу в Україні. У рамках дослідження було здійснено оцінку статистичної значимості окремих показників WGI на динаміку приросту чистих прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну. Аналіз міжнародного досвіду використання показників WGI у моделі оцінки інвестиційного потенціалу країни доводить високий рівень кореляції між показниками якості політичних інститутів та динамікою основних макроекономічних показників, в тому числі чистого приросту ПІІ. У той же час, для України такий зв'язок не є статистично значимим, враховуючи відносно високу частоту зміни напрямку зовнішньої та внутрішньої політики країни протягом періоду аналізу, а також впливу низки інших екстремальних зовнішніх факторів. Подальшого розвитку набуває удосконалення оцінки інвестиційного потенціалу національної економіки шляхом актуалізації переліку визначальних факторів та показників, що впливають на рух ПІІ

Ключові слова: інвестиції; національна економіка; інвестиційний потенціал; інвестиційна привабливість; показники WGI.

LYULYOV O., MOSKALENKO B.
Sumy State University

INFLUENCE OF GOVERNMENT INSTITUTIONS ON COUNTRY INVESTMENT ATTRACTIVENESS

The objective of this paper is to study the effect of institutional quality explained by worldwide governance indicators (WGI) on country investment attractiveness of Ukrainian national economy. In this study, the authors considered qualitative characteristics of governance institutions as the regulator of national financial market. It has to be mentioned, governance institutions are an important participant in the social and economic prospective. The state does its policy within country by stimulation domestic demand, creating new jobs, strengthening confidence in both national currency and financial system. Its goal is to give an incentive to GDP growth and foreign direct investment inflows. At the same time, favorable investment climate within country, sustainable economic development provide a strong signal to foreign investors who could bring new technologies and solutions.

Current study evaluates statistical significance of each WGI item on FDI inflows dynamics in Ukraine. Within the analysis of current works on this topic published by international researches, the authors assumed that there is a strong direct correlation between WGIs and key macroeconomic indicators such as GDP growth, labour productivity, and FDI inflows. At the same time, such correlation is not statistically significant based on Ukrainian prospective. Those results could be explained by relatively high frequency of foreign and domestic policy changes during the analyzed period. On the other hand, a large number of other extreme external factors interfere on all the macroeconomic processes in Ukraine, which distract even a reliable evaluation model. Thus, the influence of the state on country investment attractiveness should be investigated in combination with other factors of its formation and development. Further development could be done by improving the assessment of country investment attractiveness evaluation process by determining new adjustments of factors and indicators affecting FDI inflows.

Keywords: investments; foreign direct investment; national economy; country investment attractiveness; WGI.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Завдання економічної системи країни – побудова такого внутрішнього середовища в середині країни, що забезпечує достойний рівень життя населення. На сьогодні у світі не існує закритих, ізольованих країн, в яких досягається високий рівень добробуту більшості населення, свободи слова і думки, захист прав людини. Сталий розвиток економіки залежить від рівня інтеграції у світову систему, легкості обміну ресурсами між країнами.

Навіть на рівні розвинених країн існує конкуренція за можливість утилізації прямих іноземних інвестицій, оскільки це означає створення додаткових робочих місць, збільшення внутрішнього валового продукту, розвиток інфраструктури. Таким чином, уряди країн намагаються створити максимально вигідні умови для притоку якісних довгострокових іноземних інвестицій. Процес залучення ПІІ часто супроводжується перепонами: створення сприятливих умов для іноземного капіталу може пригнічувати конкурентність внутрішнього виробника, що у свою чергу може дати зворотній ефект – скорочення

виробництва, зниження податкових платежів, збільшення рівня безробіття. Проблеми дослідження оцінки впливу якості діяльності державних інституцій на рух інвестиційного капіталу всередину країни є актуальними та потребують постійного пошуку і удосконалення підходів до їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Узагальнюючи останні публікації стосовно оцінки інвестиційного потенціалу на макроекономічному рівні, можемо зробити висновок, що особливості діяльності регулятора інвестиційного ринку є ключовим фактором у прийнятті інвестором рішення про довгострокові капітальні інвестиції.

Важливість державних програм розвитку інноваційних проектів у стимулюванні темпів росту залучення ПІІ підкреслює Х. Елмазавані [1]. Р. Холл та К. Джонс описують вплив якості державних інституцій як вагомий детермінант економічного розвитку, а також визначають його як поняття «соціальна інфраструктура» [2]. Р. Рігобон та Р. Родрік оцінюють мультиплікаційний вплив взаємодії політичних та економічних інституцій на динаміку ВВП, даючи висновок про можливість розглядати політичний клімат всередині країни як важіль форсованого економічного зростання [3].

Важливий доробок групи науковців під керівництвом Д. Кауфманна [4], що запропонували підхід до визначення якості державних інституцій та розробили індекси для вимірювання показників. Роль держави як регулятора та учасника інвестиційного процесу на прикладі інвестиційного ринку України було досліджено Т. Васильєвою, С. Лєоновим та О. Макарюком [5].

Т. Бютнер та М. Руф [6] стверджують, що державне стимулювання ПІІ шляхом зниження податкового навантаження є ефективним інструментом державної політики. Стабільність курсу національної валюти також спливає на динаміку ПІІ. Так, Б. Гаснат [7] доводить на прикладі динаміки цих показників у розвинених країнах, що існує зворотній зв’язок між ступенем волатильності валюти країни розміщення інвестицій та динамікою їх надходжень. С. Лєонов [8] у свою чергу також доводить важливе значення центрального банку як державної інституції у створенні оптимальних умов для залучення якісних іноземних інвестицій в економіку країни.

Формулювання цілей статті

Метою даного дослідження є удосконалення підходу до оцінки інвестиційного потенціалу національної економіки шляхом аналізу впливу якості державних інституцій на інвестиційний потенціал на прикладі України.

Виклад основного матеріалу

Виходячи з якості державного супроводження економічних процесів всередині країни, можна дослідити сукупність факторів, що мають вплив на прийняття інвестиційного рішення з боку іноземних інвесторів. Так, на рівні оперативного планування або розробки бізнес-плану для інвестиційного проекту, потенційні інвестори мають достатню інформаційну базу для прийняття рішення оскільки мова йде про ПІІ, а отже сфера діяльності інвестору є відомою. За таких умов рішення про входження на новий ринок базується на наявних конкурентних перевагах – доступ до технологій, дешевших ресурсів, якіснішого налаштування внутрішніх процесів.

Сучасні науковці [9], [10], [11] визначають цілу низку макроекономічних показників, що впливають на рух прямих іноземних інвестицій з високою статистичною значимістю: динаміка ВВП, рівень безробіття, рівень інфляції, волатильність курсу національної валюти, торговий баланс, облікова процентна ставка центрального банку, показники розвитку кредитування тощо. У рамках даного дослідження ми зупинимося на якісних характеристиках інфраструктури інвестиційного ринку, а саме на впливу держави як регулятора та учасника інвестиційного процесу.

Для побудови моделі оцінки інвестиційного потенціалу країни ми використаємо підхід Д. Кауфманна [12] до визначення показників якості державних інституцій – Worldwide Governance Indicators (WGI). Так, згідно цього підходу пропонується шість основних індексів, що мають оцінити основні напрямки впливу держави як суб’єкта інвестиційного процесу на рішення зовнішнього інвестора.

Урахування громадської думки (Voice and Accountability – VA). Даний показник відображає здатність органів державної влади, що представляють певну політичну силу, сприймати громадську думку, реагувати на неї та корегувати політичні рішення, враховувати цю інформацію.

Політична стабільність (Political Stability and Absence of Violence – PS). Відображає наявність в політичній системі сильної опозиції, що змушує чинну владу домовлятися з опонентами, а також особливості врегулювання суперечок між політичними опонентами, що формують курс національної економіки.

Якість державних послуг (Government Effectiveness – GE). У дану категорію включаються легкість користування державними послугами у сфері ліцензування, отримання дозволів і патентів, захист прав виробників, доступу до природних ресурсів, на які держава має монополію тощо.

Якість нормативно-правової бази (Regulatory Quality – RQ). Сукупність законів та норм, що регулюють господарську діяльність, створює середовище ведення бізнесу. Однозначність трактування нормативних актів, рівність усіх суб’єктів економіки перед законом та прозора система реформування законодавства і є предметом оцінки зазначеного показника.

Верховенство права (Rule of Law – RL). Даний індекс є логічним довершенням попереднього, оскільки господарські суперечки та неоднозначне трактування законодавчої бази має бути вирішене у суді,

якість якого полягає у неупередженості та справедливості.

Боротьба з корупцією (Control of Corruption – CC). Корупція щораз має певний обмежений перелік бенефіціарів, але жертвою завжди стає економіка та народ країни в цілому. Ступінь толерантності держави до корупційних методів ведення бізнесу має не завжди однозначний вплив на залучення ПІІ. Так, деякі науковці [13], [14], [15] стверджують, що високий рівень корупції навіть іноді призводить до притоку значних обсягів капіталу, метою якого є максимізація прибутку за рахунок неринкових методів конкуренції. Однак такі інвестиції рідко мають довгостроковий характер та сумнівний соціальний ефект.

Використовуючи статистику Світового Банку для України протягом усього періоду публікації даних 1996-2018 рр., дослідимо кореляцію між шістьма описаними показниками якості державних інституцій (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Кореляційна матриця для чистого приросту ПІІ та WGI України за період 1996-2018 рр

	VA	PS	GE	RQ	RL	CC	FDI
VA	1.0000						
P-value							
PS	-0.1997	1.0000					
P-value	0.3986						
GE	0.0551	-0.6937	1.0000				
P-value	0.8176	0.0007					
RQ	0.1882	-0.3299	0.4855	1.0000			
P-value	0.4269	0.1554	0.0300				
RL	0.4738	-0.1864	0.3840	0.4565	1.0000		
P-value	0.0348	0.4313	0.0947	0.0430			
CC	0.4212	-0.2155	0.5178	0.5688	0.6570	1.0000	
P-value	0.0644	0.3614	0.0194	0.0089	0.0016		
FDI	**0.5304**	**0.4264**	**-0.2369**	**-0.0139**	**0.4557**	**0.4202**	**1.0000**
P-value	0.0161	0.0608	0.3147	0.9536	0.0435	0.0651	

VA – урахування громадської думки, PS – політична стабільність, GE – якісь державних послуг, RQ – якість нормативно-правової бази, RL – верховенство права, CC – боротьба з корупцією, FDI – чистий приріст ПІІ, P-value – значення вірогідності

Джерело: розрахунки авторів на основі даних [12]

Опираючись на дані таблиці 1, можемо зробити висновок, що динаміка основних оціночних показників впливу держави на соціально-економічне життя країни не є однорідною. Так, серед шести індексів виділяється політична стабільність (PS): даний показник має від'ємне значення кореляції відносно всіх інших. Це означає, що для України протягом усього період ведення такої статистики (1996-2018) відносна політична стабільність була характерна тільки при одночасному зниженні якості державних послуг (GE) і законотворчої діяльності (RQ), посиленні цензури (VA) та толерантності до корупції чиновників (CC) і суддів (RL).

Висока позитивна залежність у показника боротьби з корупцією відносно показників верховенство права, якість державних послуг та якість законодавчої бази. Решта показників WGI мають рівень кореляції нижче 50%, що говорить про невисокий рівень лінійної залежності між ними.

Таким чином, для показника CC присутнє явище мультиколінеарності з показниками GE, RQ та RL, що свідчить про модель регресії, побудована на основі показника CC не може бути статистично значимою.

Слід зазначити, що між показниками PS та GE також присутня мультиколеніарність (від'ємна кореляція на рівні 69%), тому обидва показника одночасно не можна включати у рівняння регресії.

P-value означає вірогідність досліджуваної статистичної моделі для якої, при умові що нульова гіпотеза є істиною, статистичні суми будуть однакові або матимуть більші значення, ніж для фактично отриманих результатів. Іншими словами, якщо результат t-статистики при заданому кількості ступенів свободи буде меншим 5% (p-value<0,05) – статистична модель може вважатися значущою.

Виходячи з даних таблиці 1, можемо зробити висновок щодо доцільності використання у рівнянні регресії для незалежних змінних PS, GE та RQ. P-value для зазначених змінних перевищує нормативне значення, що свідчить про прийнятність нульової гіпотези про відсутність зв'язку між незалежними змінними та залежною FDI.

Діаграма розсіювання значень незалежної змінної RL показує, що немає чіткої графічної залежності між числовими рядами значень RL та FDI. Таким чином, змінна RL також була виключена з моделі у зв'язку з відсутність суттєвого статистичного зв'язку з незалежною змінною.

Кореляційний аналіз показників якості державних інституцій показав, що при побудові рівняння регресії для залежної змінної чистого приросту ПІІ в Україну, ми можемо використати тільки один статистично значимий показник – урахування громадської думки населення.

З одного боку, неоднорідність динаміки показників, що по суті характеризують одного учасника інвестиційного процесу, збільшує межу похибки при побудові моделі оцінювання інвестиційного потенціалу національної економіки. У той же час, протягом останніх двадцяти років Україна кілька разів істотно змінювала політичну систему, до влади приходили протилежні за поглядами і принципами політичні групи, при цьому судова система, апарат чиновників та менталітет населення в цілому не змінювалися так швидко.

Для дослідження залежності між динамікою ПІІ та якістю державних інституцій України побудуємо лінійну регресію. Залежною змінною у регресії буде показник динаміки чистих надходжень ПІІ (FDI), незалежною – урахування громадської думки (VA). Джерелом даних FDI використаємо статистику Світового банку [16], джерелом незалежної змінної – відповідна статистика WGI [12]. Усі дані стосуються України за період з 1996-2018 рр. (за виключенням 1997, 1999 та 2001 років, для яких відсутні статистичні дані WGI). Розрахунки проведемо за допомогою економетричного програмного забезпечення STATA 14. Результати наведено у табл.2.

Таблиця 2

Результати регресійної моделі впливу ступеня урахування громадської думки населення з боку органів державної влади на динаміку залучення чистих ПІІ протягом періоду з 1996 по 2018 рр.

Source	SS	df	MS
Model	57983298	1	57983298
Residual	148158233	18	8231012.93
Total	206141531	19	10849554.3

Number of obs	=	20
F (1, 18)	=	7.04
Prob > F	=	0.0161
R-squared	=	0.2813
Adj R-squared	=	0.2414
Root MSE	=	2869

FDI	Coef.	Std. Err.	t	P> |t|	[95% Conf.	Interval]
VA	7177.974	2704.438	2.65	0.016	1496.16	12859.79
_cons	5630.173	840.8585	6.70	0.000	3863.595	7396.751

Джерело: розрахунки авторів на основі даних [12] та [16]

Показник урахування громадської думки має прямий позитивний вплив на динаміку залучення ПІІ, однак коефіцієнт кореляції між цими показниками порівняно низький – $r^2 = 28\%$ (див. табл.. 2). P-value (P>|t|) < 0.05, що свідчить про регресійна модель є значущою в цілому.

Оскільки показник чистого приросту ПІІ у нашій моделі вимірювався у млн. дол. США, то згідно результатів регресії збільшення індексу урахування громадської думки на 1,0 може збільшити чистий приріст ПІІ на 7,178 млрд. дол. США. З огляду на те, що значення даного індексу за всю історію ведення статистики змінювалося від -0,67 до 0,09, навіть збільшення цього індексу на 0,1 варто розцінювати як якісний прорив у реформуванні системи державного управління, тому чистий приріст ПІІ на 718 млн. дол.. США не є таким уже недосяжним.

Слід зазначити, що на динаміку приросту ПІІ, крім державних інституцій, впливає багато інших факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, тому для побудови якісної моделі оцінки інвестиційного потенціалу національної економіки необхідно розширювати набір факторів для аналізу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Численні сучасні дослідження впливу якості державних інституцій на макроекономічні показники, в тому числі на динаміку чистого притоку ПІІ відображають існування істотної прямої залежності між цими змінними. За результатами нашого аналізу, на прикладі України динаміка більшості показників WGI не має математично значимого впливу на зміни у чистих притоках ПІІ в Україну. Виключення складає індекс урахування громадської думки (VA), однак така кореляція помірна, що вказує на наявність більш значимих факторів впливу на інвестиційну привабливість України серед іноземних інвесторів.

Варто зазначити, що період аналізу характеризувався для України порівняно частими змінами влади, що супроводжувалися не тільки змінами орієнтації зовнішньої політики, а й підходів до регулювання внутрішньої політики. Реформи у сфері державного управління по-різному впливають на окремі аспекти соціально-економічного життя. Так, політична стабільність в середині країни, свободи слова, громадської думки дуже чутливі до спроб здійснення реформ чинною владою, в той час як приріст ВВП, зниження рівня безробіття, притік ПІІ та інші макроекономічні показники реагують на реформи із значним часовим лагом, часто позитивні зміни відображаються у статистиці тоді, коли влада в Україні уже змінилася.

В наступних дослідженнях перспективним напрямком удосконалення оцінки інвестиційного потенціалу країни є збільшення кількості змінних, що впливають на динаміку ПІІ. Вплив показників якості державних інституцій може бути долучений до моделі оцінки шляхом виключення екстремальних показників, наприклад у роки різкої зміни влади чи впливу непрогнозованих факторів, таких як зовнішня агресія чи світова криза.

Література

1. Elmawazini, K. (2010). Foreign Direct Investment, Technology Spillovers, and Host Country Spending on R&D. International Advances in Economic Research, 16(3), 325–325.

2. Hall, R. E., & Jones, C. I. (1999). Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others? The Quarterly Journal of Economics, 114(1), 83–116.

3. Rigobon, R., & Rodrik, D. (2005). Rule of law, democracy, openness, and income. Economics of Transition, 13(3), 533–564.

4. Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). The Worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. World Bank Policy Research Working Paper. No. 5430.

5. Васильєва, Т. А. Суб'єкти інвестиційного ринку: характеристика, повноваження, проблеми функціонування [Текст] / Т. А. Васильєва, С. В. Лєонов , О. В. Макарюк // Вісник Сумського національного аграрного університету серія Економіка та менеджмент. – 2009. – Випуск 5 (36). – С.3-9.

6. Buettner, T., & Ruf, M. (2007). Tax incentives and the location of FDI: Evidence from a panel of German multinationals. International Tax and Public Finance, 14(2), 151–164.

7. Hasnat, B. (1999). Exchange rate misalignment and foreign direct investment. Atlantic Economic Journal, 27(2), 235–235.

8. Лєонов С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи України : монографія / С. В. Леонов. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 375 с.

9. Hausmann, R. and Fernandez-Arias, E. (2000). Foreign Direct Investment: Good Cholesterol? Inter-American Development Bank. Research Department Working Paper, 417

10. Bénassy-Quéré, A., Coupet, M., & Mayer, T. (2007). Institutional determinants of foreign direct investment. The World Economy, 30, 764–782.

11. Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., & Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: the role of local financial markets. Journal of International Economics, 64(1), 89–112.

12. WGI. The Worldwide Governance Indicators [Electronic resource]. World Bank 2018. – Access mode: https://info.worldbank.org/governance/wgi.

13. Bellos, S., & Subasat, T. (2012). Corruption and foreign direct investment: a panel gravity model approach. Bulletin of Economic Research, 64, 565–574.

14. Salinas-Jiménez, M. del M., & Salinas-Jiménez, J. (2007). Corruption, efficiency and productivity in OECD countries. Journal of Policy Modeling, 29(6), 903–915.

15. Meon, P. G., & Weill, L. (2005). Does better governance foster efficiency? An aggregate frontier analysis. Economics of Governance, 6(1), 75–90.

16. World Bank [Electronic resource] (2018). World Development Indicators 2018. – Access mode: https://data.worldbank.org/indicator.

17. Wren, C., & Jones, J. (2010). Assessing The Regional Impact Of Grants On FDI Location: Evidence From U.K. Regional Policy, 1985-2005. Journal of Regional Science, 51(3), 497–517

18. Dierkes, M., Erner, C., & Zeisberger, S. (2010). Investment horizon and the attractiveness of investment strategies: A behavioral approach. Journal of Banking & Finance, 34(5), 1032–1046.

19. Bouchoucha, N., & Benammou, S. (2018). Does Institutional Quality Matter Foreign Direct Investment? Evidence from African Countries. Journal of the Knowledge Economy.

20. Snieska, V., & Zykiene, I. (2015). City Attractiveness for Investment: Characteristics and Underlying Factors. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 213, 48–54.

References

1. Elmawazini, K. (2010). Foreign Direct Investment, Technology Spillovers, and Host Country Spending on R&D. International Advances in Economic Research, 16(3), 325–325.

2. Hall, R. E., & Jones, C. I. (1999). Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others? The Quarterly Journal of Economics, 114(1), 83–116.

3. Rigobon, R., & Rodrik, D. (2005). Rule of law, democracy, openness, and income. Economics of Transition, 13(3), 533–564.

4. Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). The Worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. World Bank Policy Research Working Paper. No. 5430.

5. Vasyljjeva, T. A. (2009). Sub'jekty investycijnogho rynku: kharakterystyka, povnovazhennja, problemy funkcionuvannja [Subjects of investment market: characteristics, authorities, problems of functioning] / T. A. Vasyljjeva, S. V. Ljeonov , O. V. Makarjuk // Visnyk Sumsjkogho nacionaljnogho aghrarnogho universytetu serija Ekonomika ta menedzhment. – 2009. – Vypusk 5 (36). – S.3-9. [in Ukrainian].

6. Buettner, T., & Ruf, M. (2007). Tax incentives and the location of FDI: Evidence from a panel of German multinationals. International Tax and Public Finance, 14(2), 151–164.

7. Hasnat, B. (1999). Exchange rate misalignment and foreign direct investment. Atlantic Economic Journal, 27(2), 235–235.

8. Ljeonov S. V. (2009). Investycijnyj potencial bankivsjkoji systemy Ukrajiny [Investment potential of Ukrainian banking system]. Sumy: DVNZ "UABS NBU". [in Ukrainian].

9. Hausmann, R. and Fernandez-Arias, E. (2000). Foreign Direct Investment: Good Cholesterol? Inter-American Development Bank. Research Department Working Paper, 417

10. Bénassy-Quéré, A., Coupet, M., & Mayer, T. (2007). Institutional determinants of foreign direct investment. The World Economy, 30, 764–782.

11. Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., & Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: the role of local financial markets. Journal of International Economics, 64(1), 89–112.

12. WGI. The Worldwide Governance Indicators. World Bank. 2018. – Access mode: https://info.worldbank.org/governance/wgi.
13. Bellos, S., & Subasat, T. (2012). Corruption and foreign direct investment: a panel gravity model approach. Bulletin of Economic Research, 64, 565–574.
14. Salinas-Jiménez, M. del M., & Salinas-Jiménez, J. (2007). Corruption, efficiency and productivity in OECD countries. Journal of Policy Modeling, 29(6), 903–915.
15. Meon, P. G., & Weill, L. (2005). Does better governance foster efficiency? An aggregate frontier analysis. ´ Economics of Governance, 6(1), 75–90.
16. World Bank (2018). World Development Indicators. 2018. – Access mode: https://data.worldbank.org/indicator.
17. Wren, C., & Jones, J. (2010). Assessing The Regional Impact Of Grants On FDI Location: Evidence From U.K. Regional Policy, 1985-2005. Journal of Regional Science, 51(3), 497–517
18. Dierkes, M., Erner, C., & Zeisberger, S. (2010). Investment horizon and the attractiveness of investment strategies: A behavioral approach. Journal of Banking & Finance, 34(5), 1032–1046.
19. Bouchoucha, N., & Benammou, S. (2018). Does Institutional Quality Matter Foreign Direct Investment? Evidence from African Countries. Journal of the Knowledge Economy.
20. Snieska, V., & Zykiene, I. (2015). City Attractiveness for Investment: Characteristics and Underlying Factors. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 213, 48–54.

Рецензія/Peer review : 11.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 338.242.4
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-14

ЕЛЬ-БОШ ДАЛІЛЬ МОНТАЇВНА
Запорізький національного унівеситету

ПРОГНОЗУВАННЯ У ЗАКОНОДАВЧОМУ РЕГУЛЮВАННІ СФЕРИ ПРОМИСЛОВОСТІ

Законодавче регулювання сфери промисловості є однією з основних функцій держави. Зміст законодавчої діяльності є нормотворчим, але він не лише зводиться до вироблення окремих норм і формулювання їх як положень окремих актів, а й формує цілісну систему законодавчих актів, що діють як закони й нормативи.

Законодавча діяльність являє собою особливу діяльність державного апарату, що встановлює закони та норми для економічної, політичної, судової, соціальної сфер. При чому законодавчі акти створюють каркас системи законодавства, основою якого виступають конституційні закони, підзаконні акти та деталізуюча система норм.

Важко недооцінити значущість економічних законів, адже саме вони ставлять норми та напрямки економічного розвитку, через них здійснюється планування дохідної й витратної складової бюджетів, базуючись на них створюються стратегії розвитку для майбутніх періодів, та інше.

Факт необхідності й можливості втручання держави в економіку є одностайно прийнятним для сучасних економістів, отже, саморегулювання ринку має в даний час доповнюватися державним регулюванням. Недооцінка ролі держави в економіці, як правило, призведе до самих негативних тенденцій.

Зрозуміло, що питання про роль держави в економіці не можливо вирішити за абстрактних умов. Адже у кожному конкретному випадку, в кожній окремій країні державне регулювання економіки має враховувати особливості цієї країни та її економіки. Та й повинна бути присутня верхня межа - критерій, що обмежує ступінь регулювання економікою, заради збереження функціонування ринкового механізму.

Ключові слова: закон, держава, економіка, законодавство, регулювання, промисловість.

EL-BOSH DALIL MONTAY
Zaporizhzhya National University

FORECASTING IN THE LEGISLATIVE REGULATION OF INDUSTRY

Law creation is a main function of the State. Legislative activity in its content is norm creative, is directed not only to the development of specific norms and articulating them as provisions of legislative acts, but also provides the formation of integral system for such acts, which function as the laws of the State.

Legislative activity is a special legal activity of State apparatus that "gives the laws" to society. In theorists' studies legal acts appear as "building frame" of systems of the law, "the Foundation" of which are the constitutional laws (Constitution as fundamental law); in-laws detailed "build-in" of these acts.

Laws in the field of economics are vitally important, they put the rules and directions of the economic development of the State, due to them, the State has a plan "where to take and where to spend money", "how and where to grow in the future", and more.

As earlier there were debates about the necessity and the possibility of government intervention in the economy, currently all economists agree that the "invisible hand of the market" should be supplemented by State regulation. Underestimation of the economic role of the State, usually generates a negative trend.

Almost there is no State that is not included in economic policy creation. On the contrary, as the development and complexity of the economy grows, strengthens its social orientation, the economic role of the State grows too. In this regard, the debate among economists about the place of the State in a market economy are intensified. Probably the question about the role of the State in the economy cannot be fixed in the abstract.

However, in each country the State regulation of the economy should be different considering the features of the country. But it should be the upper limit - the criterion that limits its activities, for preservation of the market mechanism. State forecasting of economic and social development is a scientifically based prediction of the directions of development of the country, certain sectors of the economy or individual administrative and territorial units, the possible state of the economy and social sphere in the future, as well as alternative ways and terms of achieving the parameters of economic and social development. The forecast of economic and social development is tool of justifying a strategy and making specific decisions by legislative and executive authorities, local self-government bodies on the regulation of socio-economic processes. That is why the problem of forecasting of production volumes has gained further development in this study.

Key words: law, state, economics, legislation, regulation, industry.

Problem Posing. It is impossible to imagine a legislative activity without its substantive basis, since without the development and formulation of the necessary content of legislative acts, it will not be subjective. Under such conditions, legislative activity is adjusted by the general requirements of the subject and the sphere in which certain legislative acts are adopted. This contributes in the qualitative essence of legislative regulation of the industry. The level of legal and technical improvement of the legislative regulation in the economic sphere is largely based on objective patterns of economic development of its conditions and needs, specific historical trends and peculiarities of its functioning, which they obey.

Status of the Problem Study. Study Purpose. In the current period, Ukraine stays in a very difficult political and economic situation. The impossibility of strict adhereence to only one concept, as the principle of the modern model of regulation, which operates in most leading countries with a market economy, is a kind of synthesis

of Keynesian and neoliberal (monetary) forms and methods. Thus, there is necessity not in dogmatic, but a creative approach for solving problems with the intervention of the state in the market mechanism.As evidenced by world experience, as a result of the combination of methods of fiscal (main direction of Keynesian regulation) and monetary (main direction of neoliberal regulation), economic policy achieves the greatest effect of state regulation of the economy.

The purpose of the study is to reveal forecasting method as approach support of the directions and prospects of industry development as well as the exploration of legislative acts concerning industry, which have been adopted in the current period.

Main Material. For the legislative regulation of the economy of any country, various relations related to economic activity are decisive, as they arise and function according to certain rules. Thus, the functions of general economic management historically are carried out by the state hierarchy. For this there are bodies of state executive power - central bodies, local state administrations, ministries, state committees, others. Legal relations create organizational, material, financial and other prerequisites for the functioning of economic relations. Relations of state regulation of the economy, which are carried by state authorities and local self-government bodies are regulated by a separate branch of law in certain legal forms and by certain methods.

Only on the basis within the powers and in the manner determined by the Constitution and laws of Ukraine (Art. 8 of the Economic Code), may be carried out through direct participation of the state, state authorities and local self-government bodies in economic activities.

At the same time, the state implements economic and social policy in the field of industry in two forms - in the form of current (tactical) policies aimed the implementation and optimal coordination of the interests of business entities and consumers, various social strata, and in the form of a long-term (strategic) policy (Part 1 Article 9 of the Economic Code). It performs these functions as a carrier of political power and as the owner of a certain part of the means of production.

The legal consolidation of economic policy is carried out by defining the principles of domestic and foreign policy, programs of activity of the Cabinet of Ministers of Ukraine, target programs of economic, scientific and technical, social development, in the forecasts and programs of economic and social development of Ukraine and its individual regions, as well as relevant legislative acts.

According to Article 1 of the Law of Ukraine of March 23, 2000 "About state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine" state forecasting of economic and social development is determined as a scientifically based prediction of the directions of development of the country, certain sectors of the economy or individual administrative and territorial units, the possible state of the economy and social sphere in the future, as well as alternative ways and terms of achieving the parameters of economic and social development.

The forecast of economic and social development holds means of justifying a strategy and making specific decisions for legislative and executive authorities, local self-government bodies on the regulation of socio-economic processes.

That is why the problem of forecasting of such a very sensitive economic indicator, as the sale of products of industrial enterprises has gained further development in this study. Scientific and methodical approach is presented through forecasting of product sales volumes according to the model of simple linear regression, simple analysis of Fisher's F-criteria variances, using Fisher criterion to check simple linear regression for adequacy, Student's t-test to check the parameters b0 and b1 for significance, finding confidence intervals for parameters β0 and β1 of linear regression.

Turning to the analysis of the absolute volumes of sales of machinery products in the Zaporizhzhya region during 2013-2019 and the fact that the data given are calculated in US dollars, we will introduce the hypothesis that there is a linear stochastic dependence between these two X and Y factors.

$Y=b_0+b_1x$

Basing on the statistics of the Y indicator and the X factor, it is about estimatation of the parameters of the regression line $Y=b_0+b_1x$, observing the condition that according to Fisher criterion, with reliability P = 0.95 will evaluate the adequacy of the accepted economic model with statistics. Using t-statistics, with reliability P =0.95 will evaluate the significance of regression parameters. Input data is offered in Table 1.

Table 1.

Input Data of Currency Fluctuations and Sales Volumes

	X	Y	Yp
2013	8	1855239	1727593
2014	16	1230533	1727593
2015	24	865583	1727593
2016	27	684264	1727593
2017	28	948969	1727593
2018	28	989827	1727593
2019	24	820180	1727593
2020(forecast)	28		1727593
sum	155	7394595	12093150

To calculate the y_p value, has been used the standard function of returning values according to the linear trend.

So, for reaching the main tasks should be set the location of reliable zones of regression parameters, reliable zones of database data; forecast of the indicator and its reliable intervals; elasticity coefficient for database data and forecast.

Estimates of parameters b_0 and b_1 of paired regression are calculated using standard functions.

Let enter formulas to determine the evaluation of parameters according to b_1 and b_0 using standard functions to calculate the parameters of linear regression, to calculate b_1, to calculate b_0.

Find $(y-y_c)$ ^2 for the corresponding y-values and the average mean y.

Find $(y-y_p)$^2 for the corresponding y and y_p values.

Find $(x-x_s)$^2 for the desired x and x_s values. The sums of values $(x_i-\bar{x})^2$, $(y_i-\bar{y})^2$, $(y_i-\hat{y}i)^2$ are calculated according to the relevant rules.

Table 2

Calculation Data

1	A	B	D	E	F
2	x	y	$(y-y_c)$^2	$(y-y_p)$^2	$(x-x_c)$^2
3	8	1855239	6.38191E+11	16293519830	200.0204082
4	16	1230533	30332501765	2.47069E+11	37.73469388
5	24	865583	36399951922	7.43061E+11	3.448979592
6	27	684264	1.38463E+11	1.08854E+12	23.59183673
7	28	948969	11535128232	6.06255E+11	34.30612245
8	28	989827	4428065911	5.44299E+11	34.30612245
9	24	820180	55786053515	8.23398E+11	3.448979592
10	28				34.30612245
11	155	7394595	9.15136E+11	4.06891E+12	336.8571429
12	n=	7	22.14285714		-3.15377E+12
13	b_1=	-47460.1565	1056370.714		8.13782E+11
14	b_0=	2107274.179	5.81273E+11		-3.875453694
15	sb_1	1725576956			6.607890974
16	sb_0	9.291E+11	b1min95%	b1max95%	
17	tb_1	-1.14251523	1894841.548	-1989761.86	
18	tb_0	2.186199702	b0min95%	b0max95%	
19	tkr	-2.01504837	4049575.884	164972.4752	

To assess the adequacy of the accepted econometric model, using fisher's F-criterion determine the calculated value of the Fisher criterion, create a block of intermediate calculations F12:F15. In cell F12, let's calculate the value:

$$MSR=SSR/1=(SST-SSE)/1= (\sum(y_i-\bar{y})^2 - \sum(y_i-\hat{y}i)^2)/1$$

and enter into it the formula presented by being in (D11-E11)/1

Let's calculate the value in cell F13

MSE= SSE/(n-2)= $\sum(y_i-\hat{y}i)^2)/(n-2)$ and enter into it the formula =E11/(B12-2).

Let's calculate the value in cell F14 F=MSR/MSE.

Let's calculate the value in cell F15 $F_{xp}(1,n-2)$ with a trust level of 0.95% using the standard FINV(a,n1,n2) function, where the a-level of significance =0.05%.

The value of the F-criterion for probability P = 0.95 and the degrees of freedom n1= 1, n2=n-2=5 is 6.6. If we consider the entire population, then the model will be correct for it $y=\beta_0+\beta_1x+\varepsilon$, де β_0, β_1 the actual settings, and ε unseen error x_i^2

Mathematical expectations of parameters of selective regression equal to the value of parameters of the generalized model β_0, β_1 .

Parameters b0, b1 found by the method of the smallest squares are normally distributed random variables with numerical characteristics:

Mathematical expectation and variance β_0

$$\beta_0 M(\beta_0) = \beta_0,\ \tilde{\sigma}^2_{\beta 0} = \tilde{\sigma}^2_i \frac{\sum xi2}{n\sum(xi-\bar{\bar{x}})^2};$$

Mathematical expectation and variance β_1

$$M(\beta_1) = \beta_1,\ \tilde{\sigma}^2_{\beta 1} = \tilde{\sigma}^2_i \frac{1}{\sum(xi-\bar{\bar{x}})^2};$$

Random error variance value

$$\tilde{\sigma}^2_i = \frac{\sum e_i^2}{n-2} = \frac{SSE}{n-2} = MSE;$$

To check the parameters for significance, use the Student criterion, to do this calculation of t-statistics

$t=\frac{bi-\beta_i^*}{\sqrt{\tilde{\sigma}_{bi}^2}}$ is performed,

where b_i- rating paramete, β_i^* - parameter hypothetical value b_i,

$\tilde{\sigma}_{bi}$ - parameter variance estimation b_i.

A common zero hypothesis is the hypothesis H_0: $\beta_i=0$, and an alternative H_i:$\beta_i \neq 0$. In this case, t-statistics have the form of: $t=\frac{bi}{\sqrt{\tilde{\sigma}_{bi}^2}}$

Its values are compared to tabular tkr, which helps to find a critical zone with n-2 degrees of freedom and the level of significance (probability of error) a. If the calculated value is in the critical zone of the t-th (-tkr, tkr), then the zero hypothesis is discarded because the parameter is significant. Otherwise, zero hypothesis is taken because the parameter is insignuate. Reliable spacing for parameters β_0, β_1 with a level of significance -a- is calculated : $\beta_1= b_i \pm t_{a/2}\tilde{\sigma}_{bi}$

, where $t_{a/2}$ – is calculated on the table of student's distribution with the level of significance a/2 and n-2 degrees of freedom.

Let's calculate the value in cell D14 $\tilde{\sigma}_i^2 = \frac{\sum e_i^2}{n-2} = \frac{SSE}{n-2}$ = MSE .

Let's calculate the value in cells B15 $\tilde{\sigma}_{bi}^2 = \tilde{\sigma}_t^2 \frac{1}{\sum(xi-\bar{x})^2}$ by formulas =D14/F11, and B16 value $\tilde{\sigma}_{b0}^2 = \tilde{\sigma}_t^2 \frac{\sum x_i^2}{n\sum(x_i-\bar{x})^2}$ by formula = D14 * sum of squares (A3:A09)/(B12*F11)

In cells B17 and B18 calculate t-statistics for parameters: $t=\frac{bi}{\sqrt{\tilde{\sigma}_{bi}^2}}$ by formulas =B13/root(B15) and = B14/root(B16).

In the cell B19 calculate $t_{кр(\alpha/2,n-2)}$ using the standard function TINV (a,n-2), where a-level of significance =0,05%.

Trust intervals for parameters will be found in the block D16:E19.

To determine the value of the trust zone of the database data and assess the confidence interval of the forecast, create a block G3:I10.

The forecast uses a confidence interval for a dotted y-value with a confidence probability (1-a):

$$y_{n+1} = b_0+b_1x_{n+1} \pm t_{\alpha/2}\tilde{\sigma}_t \sqrt{1+\frac{1}{n}+\frac{(x_{n+1}-\bar{x})^2}{\sum(x_i-\bar{x})^2}}$$

Confidence interval for mathematical expectation

$$y_{n+1} = b_0+b_1x_{n+1} \pm t_{\alpha/2}\tilde{\sigma}_t \sqrt{1/n+\frac{(x_{n+1}-\bar{x})^2}{\sum(x_i-\bar{x})^2}}$$

In block of cells G3:G09 calculate $\Delta y_i = t_{\alpha/2}\tilde{\sigma}_t \sqrt{1/n+\frac{(x_i-\bar{x})^2}{\sum(x_i-\bar{x})^2}}$, in cell D10 value

$$\Delta y_{n+1} = t_{\alpha/2}\tilde{\sigma}_t \sqrt{1+1/n+\frac{(x_{n+1}-\bar{x})^2}{\sum(x_i-\bar{x})^2}}.$$

Table 2

Calculation Data (Continuing)

1	G	H	I	J
2	Dy	Ymin	Ymax	Kel
3	-1772848.442	3500441.369	-45255.51438	-0.21977472
4	-854304.3089	2581897.236	873288.6186	-0.43954944
5	-662108.1928	2389701.12	1065484.735	-0.65932416
6	-780777.3738	2508370.301	946815.5536	-0.74173968
7	-837072.8719	2564665.799	890520.0556	-0.76921152
8	-837072.8719	2564665.799	890520.0556	-0.76921152
9	-662108.1928	2389701.12	1065484.735	-0.65932416
10	-837072.8719	2564665.799	890520.0556	-0.76921152

In cells H3:I10 calculate the lower and upper boundaries of the trust zone for database data and forecast.

In cells J3:J16 calculate the elasticity coefficient for basis values and forecast by the formula:

$$K_{el}=b_1*\frac{X}{\hat{Y}}$$

So since F> Fkr is with reliability P=0.95 econometric model Y =-47460*X2107274 can be considered adequate experimental data and on the basis of the accepted model it is possible to conduct economic analysis.

For the value of the factor Xp= 28, the average value of the prognosis of the sales of machinery products in the Zaporozhye region in 2020 Yp = 796132.7 thousands UAH with reliability p = 0.95 will be found in the range from 631538 to 960728 thousands UAH.

With p=0.95 reliability, skew and intersection are not significant because t-statistics fall within the interval (-2,20;2,20).

Trust intervals of parameters are for b_1 (2091922;-2186842), for b_0 (4246656; -32108).

For the forecast value, the average elasticity coefficient is -0.7692. Which means that when the factor changes by 1%, the indicator will change by -0.77%, therefore, a decrease in the volume of machinery products sold by enterprises in the Zaporizhzhya region in 2020 is predicted.

Conclusion. Lawmaking has specific features. Its main feature is the specifics of the preparation and adoption of laws that have the highest legal force in the system of legal acts. Therefore, an in-depth study of the problems of lawmaking helps to fully and versatilely reveal the essence and effect of the rule of law principle as an integral condition for building a legal state. The right-making task of the state, according to most economists, is the implementation of economic lawmaking; solving socio-economic tasks; ensuring the protection of the market mechanism and the normal operation of all its elements and market entities. State programs on economic and social development, the main forms of state planning of economic activity, as the State Program for Economic and Social Development of Ukraine, the State Budget of Ukraine, the program of economic and social development of Ukraine – documents that characterize the expected changes in the state of the economy.

Forecasting the level of the main economic indicators of economic development in accordance with the problems and conditions in the current period, with a strategic view of the future, has a huge role for the individual industry and for the country's economy as a whole.

The use of forecasting methods in lawmaking makes it possible to create economic conditions that encourage market actors to act in the right direction in order to regulate the economy.

References

1. Boiko M.D. Pravove rehuliuvannia pidpryiemnytstva v Ukraini: navch.posib. Kyiv: Atika, 2007. 712 s.

2. Bostan S.K., Husariev S. D., Parkhomenko N. M. ta in. Teoriia derzhavy i prava : navchalnyi posibnyk Kyiv: Alma-mater, Akademiia, 2013. 348 s.

3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. Vid 16 sichnia 2003 r. № 436-IV. Z podalshymy zminamy. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. St. 144.

4. Konstytutsiia Ukrainy: ofits. tekst. Kyiv:KM, 2013. 96s. St. 141.

5. Chystov S.M. ta in.. Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky: navch. posib. 2-he vyd., dooprats. i dop. Kyiv : KNEU, 2004. 440 s.

6. Shcherbyna V.S. Hospodarske pravo: pidruchnyk Kyiv: Yurinkom Inter, 2006. 656s

7. Shekshuiev O.A., Danylchenko Ye.P., Ostrovskyi I.A., Kozhokina K.O. Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky: Teksty lektsii Kharkiv: KhNAMH, 2008. 120 s.

8. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main

9. Ekonomichnyi slovnyk. URL: https://school.home-task.com/promislovist-3/

10. Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia i vedennia Derzhavnoho reiestru importozamishchennia ta kooperatsii v oboronno-promyslovomu kompleks.i URL: https.//zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2019-%D0%BF

11. Pro zatverdzhennia Poriadku napovnennia ta vykorystannia koshtiv fondu derzhavnoho stymuliuvannia stvorennia i vykorystannia vynakhodiv ta promyslovykh zrazkiv. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1420-18

12. Tarasenko N. V. Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpryiemstva. Lviv: NBU, 2000. 485s.

Рецензія/Peer review : 17.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 347.457
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-15

ГРЕЧАНЮК Л. М.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ СВІТОВОГО РИНКУ БІРЖОВИХ ДЕРИВАТИВІВ

Стаття присвячена аналізу структури та особливостей розвитку світового ринку біржових деривативів. Досліджено процес формування світового ринку деривативів.

Визначено сутність, призначення та переваги використання похідних цінних паперів, а також їх роль на сучасному світовому ринку цінних паперів. Розглянуто класифікацію фінансових деривативів. Проаналізовано сутність фінансових деривативів. Проаналізовано динаміку світових ринків процентних деривативів та валютних деривативів, а також досліджено їх структуру. Визначено основні тенденції розвитку сучасного світового ринку похідних цінних паперів.

Мета дослідження полягає у дослідженні особливостей, сучасних тенденцій динаміки світового ринку біржових деривативів та перспектив їх розвитку.

Методологічною основою дослідження сучасних тенденцій диинаміки світового ринку деривативів передбачає використання загальнонаукових прийомів і методів аналізу та синтезу індукції і дедукції, сходження від абстрактного до конкретного, а також специфічні методи аналізу: групування, порівняння, систематичний та інші.

Результати. Досліджено регіональну структуру світового біржового ринку похідних цінних паперів та динаміку світового ринку деривативів. Надано характеристику обсягів та структури біржового та позабіржового ринків деривативів.

Доведено, що сучасні учені, які предметно досліджують макроекономічні аспекти функціонування ринку деривативів і роль кожної групи його учасників, погоджуються з думкою про позитивну роль спекулянтів у цьому процесі, хоча в суспільстві в цілому спектр поглядів на спекуляцію варіюється досить широко. Як показує практика, у свідомості більшості суб'єктів господарської діяльності строкові операції пов'язуються, насамперед, зі спекулятивними мотивами, які до того ж сприймаються з негативним відтінком.

Ключові слова: світовий ринок деривативів, процентні деривативи, валютні деривативи, продуктові лінії деривативів, фінансовий інструмент.

HRECHANIUK L.
National university of life and environmental science of Ukraine

CURRENT TRENDS IN THE DYNAMICS OF THE WORLD STOCK EXCHANGE DERIVATIVES MARKET

In this article article is devoted to analysis of structure and peculiarities of development of the international derivatives market. The history of formation of the international derivatives market is investigated. The nature, functions and advantages of use of derivatives, and also their role in the modern international securities market are defined. Classification of financial derivatives is considered. Product lines of financial derivatives are analyzed.

Dynamics and structure of international markets of interest-bearing derivatives and currency derivatives are analyzed. The fundamental trends of development of the modern international derivatives market are defined.

Objective. In this article it is discussed to study the features, current trends in the dynamics of the world market of exchange derivatives and prospects for their development.

Methods. The basis of the study of modern trends in the dynamics of the world derivatives market involves the use of general scientific techniques and methods of analysis and synthesis of induction and deduction, convergence from abstract to concrete, as well as specific methods of analysis: grouping, comparison, systematic and others.

Results. The regional structure of the world stock market of derivative securities and the dynamics of the world derivatives market are studied. The characteristics of the volumes and structure of exchange and over-the-counter derivatives markets are given.

It is proved that modern scientists who study the macroeconomic aspects of the derivatives market and the role of each group of its participants agree with the positive role of speculators in this process; although in society as a whole the range of views on speculation varies widely. As practice shows, in the minds of most business entities, forward transactions are associated primarily with speculative motives, which are also perceived with a negative connotation.

Keywords: international derivatives market, interest-bearing derivatives, currency derivatives, product lines of derivatives, exchange market, financial instrument.

Вступ. Становлення підвищення ефективності регулювання та стимулювання розвитку вітчизняного ринку похідних цінних паперів, а також визначення перспектив участі вітчизняних фінансових інститутів у операціях на міжнародному ринку цінних паперів обумовлюють необхідність ґрунтовного дослідження тенденцій розвитку світового ринку деривативів. Ринок деривативів є найбільшим окремим сегментом фінансового ринку.

Міжнародний ринок деривативів характеризується постійним зростанням обсягів операцій з похідними інструментами. Це зумовлено високою нестабільністю котирувань та посиленням ризику втрат в умовах цінової волатильності. Можливість страхування та мінімізації ризику втрат від знецінення базових фінансових активів на ринку похідних інструментів допомагають уникнути їх ще більшого знецінення та суттєвого зниження обсягів операцій з ними на фондових ринках.

У науковій, науково-практичній та навчальній літературі, а також у вітчизняній практиці мають свої наукові праці щодо дослідження сучасних тенденцій динаміки світового ринку біржових деривативів безліч світових вчених. Серед них: в працях Глущенко А.С. [11], Примостки Л.О. [16], Фельдмана А.Б. [17], було проаналізовано сутність та функції кредитних деривативів на ринку цінних паперів, а також їх роль у діяльності фінансових інститутів. Дж.К. Халл [18] проаналізував сутність, історію розвитку та значення ринків похідних цінних паперів у межах сучасної екоомічної системи, розглянув особливості здійснення операцій з процентними ф'ючерсами, свопами та опціонами.

Також велика кількість наукових праць була присвячена дослідженням сучасних тенденцій динаміки світового ринку біржових деиативів серед них праці: Акмаєва А.І. [1], Воскобійника Ю. П. [9], Горьового В.П. [12], Васильева Г.А. [10], Резнік Н.П. [20-23] та ін.

У своїх працях учені досліджували розвиток сучасних тенденцій динаміки світового ринку біржових деривативів його структуру та методи.

Проте залишаються питання, що потребують подальшого вивчення, особливо що стосується інформації для аналізу результатів діяльності.

Мета статті. Мета статті полягає у дослідженні особливостей, сучасних тенденцій динаміки світового ринку біржових деривативів та перспектив їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Похідні інструменти повністю відрізняються від цінних паперів, вони є фінансовими інструментами, які в основному використовуються для захисту від ризиків та управління ними, а також дуже часто служать арбітражним або інвестиційним цілям, забезпечуючи різні переваги порівняно з цінними паперами[19]. Похідні мають багато різновидів, і їх можна диференціювати за тим, як ними торгують, на чому вони посилаються, та на типі товару (Рис. 1.).

Похідний фінансовий інструмент – це укладений на сьогодні контракт між покупцем і продавцем щодо транзакції, яка має бути виконана в майбутньому, наприклад, переказ певної суми доларів США за визначеним курсом USD-EUR за майбутнє побачення. Протягом усього терміну дії контракту вартість похідного інструменту змінюється з ціною так званого «базового» контракту – у нашому прикладі, курс долара США до євро. Термін експлуатації деривативного контракту, тобто час між укладанням контракту та кінцевим виконанням або розірванням контракту, може бути дуже довгим – в деяких випадках більше десяти років. З огляду на можливі коливання ціни базового, а отже, і самого деривативного контракту, управління ризиками має особливе значення [7].

Похідні інструменти слід відрізняти від цінних паперів, де операції виконуються протягом декількох днів .

Рис. 1. Огляд світобудови фінансових інструментів

Джерело: побудова на основі [16].

Деякі цінні папери мають деривативні характеристики – наприклад, сертифікати, варіанти або структуровані кредитні цінні папери – але вони не є деривативами.

Контракти на деривативи для оптових та професійних користувачів. Основи, пояснені в цьому документі, в основному стосуються обох ринків оптового та роздрібного. Похідні контракти можуть торгуватися на біржах деривативів але також двосторонньою між учасниками ринку. Останній сегмент – тобто позабіржовий сегмент – наразі становить близько 84 % ринку деривативів(Рис. 2.).

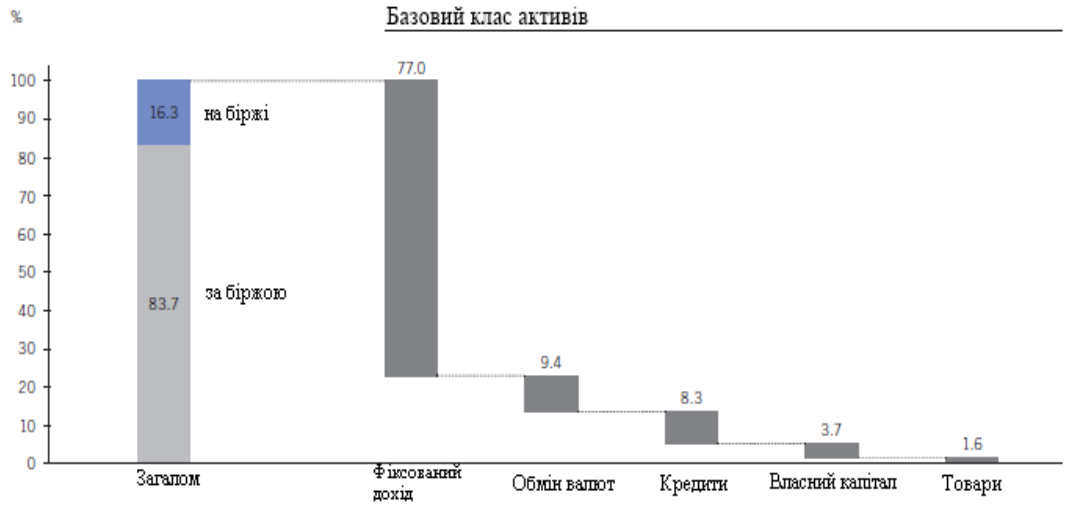

Рис. 2. Розбивка світового ринку деривативів – позабіржова торгівля проти біржової торгівлі та за базовим класом активів
Джерело: побудова на основі [17].

Похідні фінансові інструменти роблять майбутні ризики торговими, що породжує два основних способи їх використання.

Перший – усунути невизначеність шляхом обміну ринковими ризиками, відомими як хеджування. Наприклад, корпорації та фінансові установи використовують похідні інструменти, щоб захистити себе від зміни цін на сировину, курсів валют, процентних ставок тощо, як показано у графі нижче. Вони слугують страховкою від небажаного руху цін і зменшують волатильність грошових потоків компаній, що в свою чергу призводить до більш надійного прогнозування, зниження вимог до капіталу та вищої продуктивності капіталу [24]. Ці переваги призвели до широкого використання деривативів: 92 % з 500 найбільших компаній світу управляють своїми ціновими ризиками за допомогою деривативів[4], [3].

Друге використання деривативів – як інвестиція. Похідні фінансові інструменти є альтернативою безпосередньому інвестуванню в активи без купівлі та утримання самого активу. Вони також дозволяють інвестувати в основи та ризики, які неможливо придбати безпосередньо. Прикладами можуть бути кредитні деривативи, що забезпечують компенсаційні виплати, якщо кредитор не виконує зобов'язання за своїми облігаціями, або деривативи на погоду, що пропонують компенсацію, якщо температури у визначеному місці перевищують або опускаються нижче заданої контрольної температури [6].

Похідні інструменти не лише розширили інвестиційний всесвіт, вони також значно знизили вартість інвестування. Загальна трансакційна вартість придбання контракту на похідні фінансові інструменти на основних європейських акціях індекс приблизно на 60 % нижчий за показник купівлі портфеля базових акцій. Якщо порівняти вартість отримання експозиції до менш ліквідних активів, таких як нерухомість, різниця між витратами між деривативом та прямими інвестиціями у базовий банк навіть значно вища.

Похідні інструменти також дозволяють інвесторам зайняти позиції проти ринку, якщо вони очікують падіння вартості базового активу [17], [18].

Як правило, інвестори укладають контракт на деривативи на продаж активу (наприклад, одиничний запас), який, на їхню думку, переоцінений у конкретний майбутній момент часу. Ця інвестиція є успішною за умови зниження вартості активу [23]. Такі стратегії надзвичайно важливі для ефективного функціонування виявлення цін на фінансових ринках, оскільки вони зменшують ризик надмірного заниження або завищення активів.

Контракти на деривативи в основному розроблені для професійних користувачів. Контракти на деривативи, що торгуються на біржі, зазвичай складають від 20 000 тис. до 1 млн. євро умовно. Таким чином, фінансові установи та корпорації складають більшість споживачів похідних фінансових інструментів – понад 90 % для деяких основних фондів [13].

Європейський виробник продає сонячні модулі каліфорнійській комунальній компанії за 15 млн. дол. США. Продаж узгоджується у січні 2018 року, а доставка та оплата заплановані на листопад 2018 року.

У січні 2018 року 1 євро = 1,50 дол. США, тож контракт коштує 10 млн. євро. Виробник оплачує свої витрати на матеріал та робочу силу в євро, тому важливо, щоб він захистився від падіння курсу долара США щодо євро. Тому він укладає деривативний контракт на долар США зі своїм банком як контрагентом. Контракт зобов'язує його продати своєму банку в листопаді 2018 року 15 млн. дол. США за курсом 1,50 дол. США за євро[14].

Якщо долар США впаде до 2 дол. США за євро до листопада 2018 року, 15 млн. дол. США коштуватимуть виробнику лише 7,5 млн. євро. Контракт на деривативи захищає від цієї потенційної втрати: у листопаді виробник отримує від банку 10 млн. євро 2018 рік, як було домовлено спочатку, на 15 млн. долл. США, незважаючи на серйозне знецінення долара США (Рис. 3).

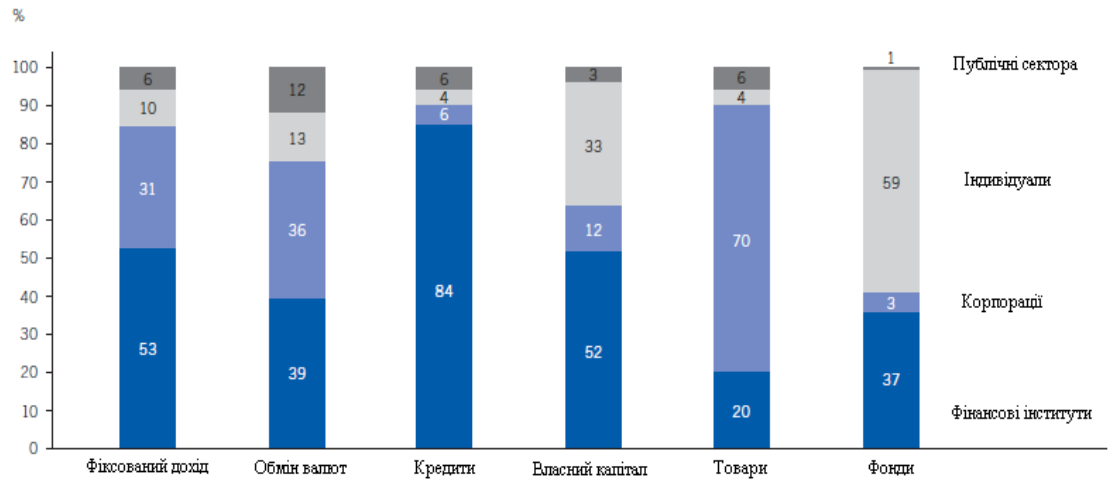

Рис. 3. Розподіл клієнтами доходів дилерів позабіржових деривативів за базовим класом активів
Джерело: побудова на основі [6].

Деривативами можна торгувати позабіржово або на біржах. Позабіржові деривативи створюються угодою між двома окремими контрагентами. Позабіржові деривативи охоплюють діапазон від високо стандартизованих (так званих «біржових схожих») до індивідуальних контрактів з індивідуальними умови щодо основних принципів, розміру контракту, строку погашення та інших особливостей [22]. Більшість із цих контрактів утримуються до погашення вихідними контрагентами, але деякі змінюються протягом свого життя або компенсуються до розірвання [2].

За останні роки ринок деривативів стрімко зріс, оскільки переваги від використання деривативів, такі як ефективне зменшення ризику та передача ризику, стають все більш важливими. Європа на сьогоднішній день є найважливішим регіоном для деривативів, які стали основною частиною європейського сектору фінансових послуг та головним прямим і непрямим фактором економічного зростання (Рис 4).

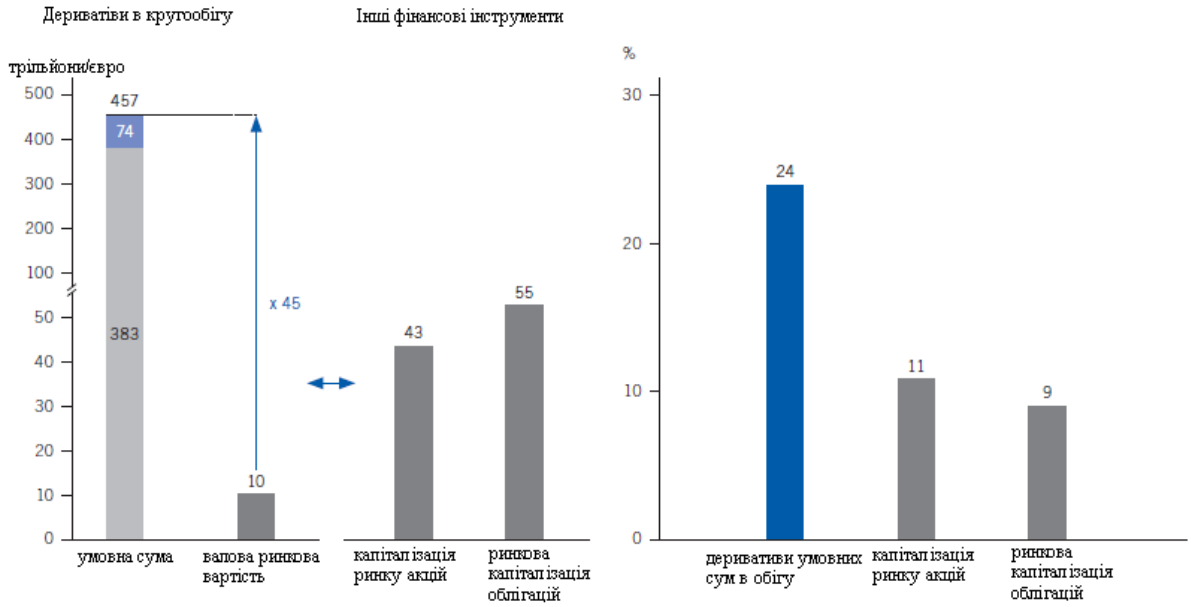

Рис. 4. Розмір та зростання світових ринків деривативів, акцій та облігацій
Джерело: побудова на основі [8]

Ринок деривативів є найбільшим окремим сегментом фінансового ринку. Станом на червень 2007 р. Світовий ринок деривативів склав 457 трлн. євро в перерахунку на умовну суму непогашеної суми. За цим показником ринок деривативів більше ніж у чотири рази перевищує сукупний світовий ринок акцій та облігацій, що вимірюється ринковою капіталізацією [21]. Однак орієнтовна валова ринкова вартість усіх деривативів, що перебувають в обігу, становить лише 10 трлн. євро, що помітно нижче, ніж ринки акцій та облігацій з ринковою капіталізацією 43 трлн. євро та 55 трлн. євро відповідно. Ринок деривативів є сегментом фінансового сектору, що найшвидше зростає: з 1995 року його розмір збільшувався приблизно на

24 % на рік з точки зору умовної суми, що значно випереджає інші фінансові інструменти, такі як акції (11 %) та облігації (9 %) [8], [5].

Позабіржовий сегмент працює майже з повним ігноруванням національних кордонів. Біржі деривативів самі забезпечують рівний доступ до клієнтів у всьому світі. Поки регулювання місцевого ринку не встановлює бар'єрів доступу, учасники можуть підключатись та торгувати дистанційно та безперешкодно з усього світу (наприклад, від свого лондонського торгового пункту до біржі Eurex у Франкфурті). Повністю інтегрований, єдиний ринок деривативів, очевидно, є реальністю в Європейському Союзі [15].

В цілому ринок деривативів є справді глобальним. Наприклад, сьогодні майже 80 % обороту на Eurex, одній з найбільших європейських бірж деривативів, генерується за межами власних ринків Німеччини та Швейцарії, порівняно з лише 18 % десять років тому[2].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Нині Європа є найважливішим регіоном на світовому ринку деривативів, 44% від загального світового обсягу – значно перевищує її частку в акціях та облігаціях. Світовий сегмент позабіржових деривативів головним чином базується в Лондоні. У першу чергу завдяки регулюванню, заснованому на принципах, що забезпечує юридичну визначеність та гнучкість, позабіржовий сегмент особливо сприятливо розвивався у столиці Великобританії. Директива (ISD) у січні 2010 року посилила конкурентні позиції Європи в глобальному ринковому середовищі. В даний час багато європейських банків є світовими лідерами у галузі деривативів.

Характерними рисами розвитку ринку фінансових деривативів на сучасному етапі є наступні:

- питома вага деривативів, що продаються на біржах, скорочуються;
- за обсягом торгівлі валютні і відсоткові деривативи абсолютно домінують над товарними деривативами і деривативами на акції;
- більше половини торгівлі деривативами є міжнародною;
- близько половини строкових контрактів укладаються у доларах США.

Література

1. Акмаєв А.І. Біржова діяльність: навч.посіб. / А.І. Акмаєв, В.Т. Пілецький Донбаський держ. технічний ун-т. – Алчевськ : ДонДТУ, 2007. – 215 с.
2. Банк міжнародних розрахунків 2017: Застосування Базеля II до торгової діяльності та подвійних ефектів за замовчуванням.
3. Банк міжнародних розрахунків 2018: «Збіжність вимірювання капіталу та стандарти капіталу» – Переглянута структура оновлена, листопад 2018 р.
4. Банк міжнародних розрахунків 2018: Трирічне опитування Центрального банку, грудень 2018 р.
5. Банк міжнародних розрахунків 2018: Щоквартальний огляд, березень 2018р. – Статистичний додаток.
6. Банк міжнародних розрахунків 2019: Нове події в клірингових та регулювальних угодах для позабіржових деривативів.
7. Блісс Р., Папатанассіу Ч. 2016: Похідні інструменти, кліринг, центральні контрагенти та новація: економічні наслідки, Доповідь конференції.
8. Британська банківська асоціація 2016: BBA Credit. Звіт про деривативи.
9. Воскобійник Ю.П. Організація та ефективність біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Ю. П. Воскобойнік. – К., 2007. – 20 с.
10. Васильев А. Биржевая спекуляция. Теория и практика. – С.Пб.,1912. – 168 с.
11. Глущенко С.В. Кредитний ринок: інститути та інструменти: [посібник] / С.В. Глущенко. – К.: НаУКМА, 2009. – 153 с.
12. Горьовий В.П. Передумови розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні // Фондовий ринок. – 1999. – № 11. – С. 42 – 48.
13. Економічні показники, Прінстонський університет, преса Eurex, січень 2018 р.: Інформаційний бюлетень Xpand.
14. Європейський інститут ринків капіталу 2016: Тенденції на ринках капіталу ЄС.
15. Кармайкл, Дж. / Померлеано, М. 2012 р.: Розвиток та регулювання діяльності небанківських фінансових установ, світовий банк.
16. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: [монографія] / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
17. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты [текст] / А.Б. Фельдман. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 304 с.
18. Халл Дж.К. Опционы, фьючерсы и другие производные финансовые инструменты / Дж.К. Халл. – Москва: Изд. Дом «Вильямс», 2008. – 1044 с.
19. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: [підручник] / В.М. Шелудько. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2008. – 535 с.

20. N. Reznik, S. Yablochnikov, M. Kuptsov, O. Omelchenko, A.F. Hatsko, O.M Sakovska. Modelling of informational counteraction between objects in economy // International Journal of Engineering and Advanced Technology – 2019. – 8(6). – Pp. 3797-3802.

21. Nadiia P. Reznik, Y.Yu. Demyan, Ya.I. Tokar, S.K. Gupta, A.D Ostapchuk. Mechanism of investment maintenance for the sustainable development of the agricultural sphere // International Journal of Engineering and Advanced Technology – 2019. – 8(11). – Pp. 112-116.

22. Reznik N.P. Corporate social responsibility: essential theoretical aspects. Journal of European Economy. Volume 13, № 3 (2017). p. 296-303. http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/756.

23. Reznik N.P. Features of leasing investment in agriculture. Bulletin of Agricultural Science. Issue 11 (2011). p. 72-73.

References

1. Akmayev A.I. (2007) Birzhova diyal′nist′ [Exchange activity] V.T. Piletsky; Donbass state. Technical University – Alchevsk: DonSTU, – 215 p.

2. Bank for International Settlements (2017): Application of Basel II to trade and treatment of default double effects.

3. Bank for International Settlements (2018): «Convergence of capital measurement and capital standards» – Revised structure updated, November 2018.

4. Bank for International Settlements (2018): Three-year survey of the Central Bank, December 2018.

5. Bank for International Settlements (2018): Quarterly Review, March 2018 – Statistical application.

6. Bank for International Settlements (2019): New developments in clearing and regulatory agreements for OTC derivatives.

7. Bliss R., Papatanasiou C. (2016): Derivatives clearing, central counterparties and innovation: economic implications, Conference Report.

8. British Banking Association (2016): BBA Credit. Derivatives report.

9. Voskobiynyk Yu.P., (2007) Organization and efficiency of exchange trade in agricultural products in Ukraine: author's ref. dis. for science. PhD. econ. Sciences / Yu. P. Waxworker. – 20 p.

10. Vasiliev A. (1912) Birzhevaya spekulyatsiya. Teoriya i praktika [Exchange speculation. Theory and practice], – 168 p.

11. Glushchenko S.V. (2009) Kredytnyy rynok: instytuty ta instrumenty [Credit market: institutes and instruments]: [book] / S.V. Glushchenko. – K.: NaUKMA, – 153 p.

12. Gorioviy V.P. (1999) Peredumovy rozvytku birzhovoyi torhivli sil′s′kohospodars′koyu produktsiyeyu v Ukrayini [Prerequisites for the development of exchange trade in agricultural products in Ukraine], Stock Market, Pp.42-48.

13. Economic Indicators, Princeton University, Eurex Press, January (2018): Xpand Newsletter.

14. European Capital Markets Institute (2016): Trends in EU capital markets.

15. Carmichael, J. / Pomerleano, M. (2012): Development and regulation of non-bank financial institutions, World Bank.

16. Prymostka L.O. (2001) Financial derivatives: analytical and accounting aspects: [monograph] / L.O. Prymostka. – K .: KNEU. – 263 p.

17. Feldman A.B. Derivative financial and commodity tools [text] / A.B. Feldman. – M .: Finance and Statistics, 2003. – 304 p.

18. Hull J.K. (2008) Optsiony, f'yuchersy i drugiye proizvodnyye finansovyye instrumenty [Options, futures and other derivative financial instruments] / J.K. Hull. – Moscow: Ed. Williams House. – 1044 p.

19. Sheludko V.M. (2008) Finansovyy rynok [Financial market]: [textbook] / V.M. Sheludko. – 2nd type. – K .: Knowledge, 2008. – 535 p.

20. N. Reznik, S. Yablochnikov, M. Kuptsov, O. Omelchenko, A.F. Hatsko, O.M Sakovska. Modelling of informational counteraction between objects in economy // International Journal of Engineering and Advanced Technology – 2019. – 8(6). – Pp. 3797-3802.

21. Nadiia P. Reznik, Y.Yu. Demyan, Ya.I. Tokar, S.K. Gupta, A.D Ostapchuk. Mechanism of investment maintenance for the sustainable development of the agricultural sphere // International Journal of Engineering and Advanced Technology – 2019. – 8(11). – Pp. 112-116.

22. Reznik N.P. Corporate social responsibility: essential theoretical aspects. Journal of European Economy. Volume 13, № 3 (2017). p. 296-303. http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/756.

23. Reznik N.P. Features of leasing investment in agriculture. Bulletin of Agricultural Science. Issue 11 (2011). p. 72-73.

Рецензія/Peer review : 03.08.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 005.21.351.77(477)
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-16

РОГАЧЕВСЬКИЙ О. П.
Одеський національний медичний університет

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Наразі проблема переходу до зеленої економіки є однією з нагальних задач будь-якої держави світу, не є винятком й Україна. Ця проблема актуалізується, оскільки відбувається значний вплив небезпечних чинників навколишнього середовища на всі сфери життєдіяльності людини, що ускладняється подальшими процесами глобалізації. Ця трансформація об'єднує загальнолюдську парадигму, яка об'єднує як природні, так і гуманітарні, економічні, медичні та інші науки.

Відтак, основною метою цього дослідження є аналіз стану розвитку зеленої економіки в соціально-економічних умовах розвитку України.

Матеріали та методи. У процесі дослідження використані окремі наукові публікації національних та іноземних авторів з питань зеленої економіки. Автором були використані такі наукові методи, як аналізу і синтезу, емпіричний підхід.

Результати. У статті розглядаються сучасні підходи до еколого-гігієнічної регламентації різних сфер життєдіяльності в умовах переходу до зеленої економіки. Автором було розглянуто низку небезпечних чинників навколишнього середовища. Було досліджено їх вплив на всі сфери життєдіяльності у розрізі розвинених країн світу та таких, що розвиваються. Було визначено найбільш значні наслідки техногенного впливу у світовому масштабі за період XX-XXI ст. Автором було здійснено аналіз впливу глобальної зміни клімату на здоров'я людини.

Висновки. За результатами аналізу існуючих стратегій запобігання негативному впливу зовнішнього середовища на здоров'я людини, зокрема переходу до низьковуглецевої, екологічної та соціально стійкої економіки, було запропоновано низку заходів для інтенсифікації процесу переходу України до зеленої економіки.

Ключові слова: зелена економіка, гігієна, екологія, небезпечні чинники навколишнього середовища, національна система охорони здоров'я.

ROGACHEVSKYI O.
Odessa National Medical University

PROBLEMS OF GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS OF UKRAINE DEVELOPMENT

Currently, the problem of transition to a green economy is one of the urgent tasks of any country in the world, Ukraine is no exception. This problem is relevant because there is a significant impact of hazardous environmental factors on all spheres of human life, which is complicated by further processes of globalization. This transformation unites the universal paradigm, which unites both natural and humanities, economics, medicine and other sciences.

Therefore, the main purpose of this study is to analyze the state of development of the green economy in the socio-economic conditions of Ukraine.

Materials and methods. In the course of the research separate scientific publications of national and foreign authors on the issues of green economy were used. The author used such scientific methods as analysis and synthesis, empirical approach.

Results. The article considers modern approaches to ecological and hygienic regulation of various spheres of life in the transition to a green economy. The author has considered a number of dangerous environmental factors. Their influence on all spheres of life in the context of developed and developing countries was studied. The most significant consequences of man-made impact in the world for the period of XX-XXI centuries were determined. The author analyzes the impact of global climate change on human health.

Conclusions. Based on the analysis of existing strategies to prevent the negative impact of the external environment on human health, in particular the transition to a low-carbon, environmentally and socially sustainable economy, a number of measures were proposed to intensify Ukraine's transition to a green economy. The introduction of a green economy in Ukraine will improve the health of its citizens in the long run. But the lack of proper infrastructure, technology, shortcomings in the management system and the old system of environmental safety standards threaten the success of the green transition program.

Key words: green economy, hygiene, ecology, dangerous environmental factors, national health care system.

Постановка проблеми. Відмітимо, що на здоров'я нації мають значний вплив небезпечні чинники навколишнього середовища. Вони мають біологічний, хімічний, фізичний, біомеханічний або психосоціальний характер. Загрозу для здоров'я людини становить як забруднення довкілля небезпечними патогенами, хімічними речовинами, так і зміна інтенсивності впливу звичайних чинників зовнішнього середовища.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є аналіз стану розвитку зеленої економіки в соціально-економічних умовах розвитку України.

Основні результати дослідження. За останні роки світ зазнав чимало катастроф, пов'язаних із забрудненням об'єктів навколишнього середовища. Це епідемії інфекційних хвороб, зокрема особливо небезпечні хвороби, масові ураження населення під час аварії на хімічних підприємствах або АЕС, а також під час тривалого забруднення водоймів, ґрунту або атмосферного повітря. Поряд з прямим впливом антропогенного забруднення на здоров'я можливий й непрямий вплив. Так, викиди вуглекислого газу в

атмосферу можуть спричиняти «парниковий» ефект, це ж стосується викидів твердих часток та оксидів азоту та сірки, які ведуть до сплюндрування природних ландшафтів.

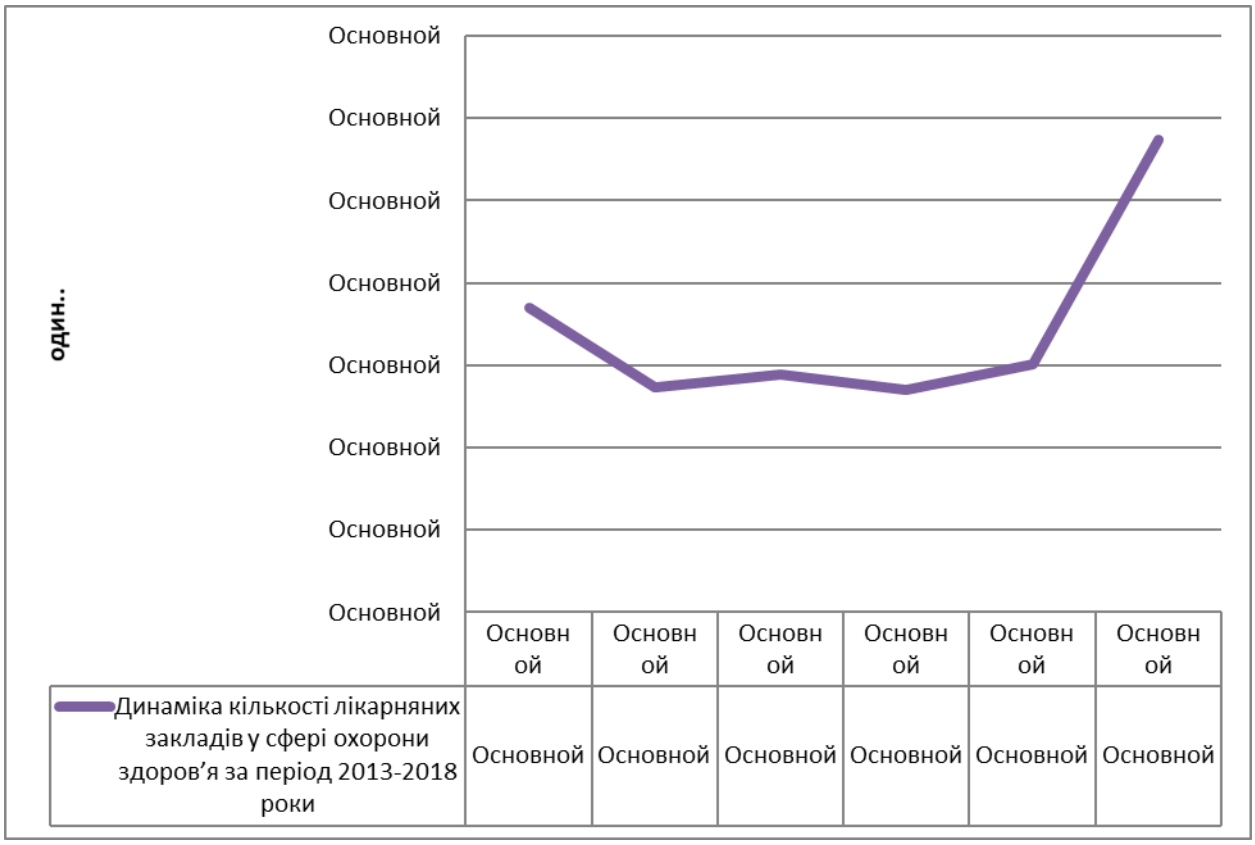

Рис. 1. Динаміка кількості лікарняних закладів у сфері охорони здоров'я за період 2013-2018 роки, одиниць.
(Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України)

У деяких випадках у міських промислових агломераціях виникає смог (від англ. *smoky fog*, буквально – «димовий туман»), тобто аерозоль, що складається з диму, туману і пилу. Інтенсивний смог викликає алергічні реакції, подразнення слизових, напади бронхіальної астми, пошкодження рослинності, будівель, споруд.

У табл. 1. наведені деякі відомі випадки масових захворювань, обумовлених інтенсивним впливом небезпечних чинників зовнішнього середовища.

На сьогодні понад мільярд людей у світі не мають доступу до безпечної питної води, а понад 600 мільйонів піддаються впливу підвищеного рівня діоксиду сульфура. Більш того, антропогенний тиск на сільське господарство та виробництво продуктів харчування постійно збільшується, оскільки зростає чисельність населення та змінюється характер харчування широких його верств. Парадоксально, але збільшення поширеності вегетаріанства не лише не зменшило антропогенне навантаження у сфері сільського господарства, але й збільшило його.

У багатьох країнах інтенсифікація сільського господарства веде до зростання використання добрив та пестицидів, які стають основною загрозою для здоров'я як працівників, так і мешканців сільської місцевості в цілому. Забруднення добривами або біологічними відходами харчової промисловості, паперової промисловості тощо може також мати шкідливий вплив на водні шляхи, зменшуючи риболовлю та запаси їжі. Рибалкам та збирачам інших морепродуктів, можливо, доведеться подорожувати набагато далі, щоб отримати свій щоденний улов, з підвищеним ризиком аварій та інших нещасних випадків.

Поширення тропічних хвороб внаслідок змін навколишнього середовища, пов'язаних із такими подіями, як будівництво дамб, доріг тощо, є іншим видом екологічного ризику для здоров'я. Нова дамба може створити місця для розмноження паразитів та переносників інфекційних захворювань. Так у країнах Азії розвиток гідроенергетики та меліорації призвів до зростання поширеності шистосомозу, виснажливого захворювання, яке вражає рисоводів, яким доводиться ходити у воді. Будівництво нових автошляхів може створити швидкий зв'язок між районом з ендемічною малярією та іншим районом, досі позбавленим цієї хвороби. В окремих випадках будівництво нових міст не лише веде до зруйнування природних біоценозів, але й збільшує ризик ураження населення зооантропонозами.

Слід зазначити, що основною причиною формування шкідливого навколишнього середовища на робочому місці чи в загальному середовищі є бідність. Традиційні загрози здоров'ю в країнах, що

розвиваються, або в бідних частинах будь-якої країни включають погану санітарію, воду та їжу незадовільної якості, антисанітарні умови проживання, високий ризик травматизму в дрібному сільському господарстві або домашньої промисловості. Скорочення бідності та покращення умов життя та праці є основним пріоритетом для поліпшення стану праці та охорони навколишнього середовища для мільярдів людей. Незважаючи на зусилля щодо енергозбереження та сталого розвитку, не реалізація нерівності у розподілі багатства загрожує глобальній екосистемі.

Таблиця 1

Найбільш значні наслідки техногенного впливу у світовому масштабі

Місце та рік	Чинник довкілля	Вплив на здоров'я	Число жертв
Лондон, Велика Британія (1952 р.)	Забруднення повітря продуктами горіння (діоксид сульфура та зважені пилові частки)	Збільшення частоти захворювань серця та дихальної системи	3000 смертей, близько 500000 випадків захворювання
Тояма, Японія (1950 р.)	Забруднення рисових плантацій промисловими стічними водами, що містять кадмій	Гостра та хронічна інтоксикація кадмієм, ураження нирок та кісток (хвороба ітай-ітай)	200 випадків важкої інтоксикації, декілька тисяч менш тяжких випадків захворювання
Південно-східна Туреччина (1955-1961 рр.)	Гексахлорбензол у зерні	Порфирія, ураження ЦНС	3000 випадків
Мінамата, Японія (1956 р.)	Метил ртуть у рибі	Ураження центральної та периферичної нервової системи (хвороба Мінамата)	200 випадків важкого захворювання, більше 2000 уражених
США (1960-1970 рр.)	Забруднення повітря у будинках частками пилу висохлих свинцевих білил	Анемія, ураження ЦНС	Понад 2000 випадків
Фукуока, Японія (1968 р.)	Поліхлоровані біфеніли у харчовій олії	Ураження шкіри, ЦНС	Понад 2000 випадків
Ірак (1972 р.)	Метилртуть у зерні	Ураження центральної та периферичної нервової системи	500 смертей, 6500 осіб шпиталізовано
Мадрид, Іспанія (1981 р.)	Анілінові та інші токсини в харчовій олії	Поліморфна клініка	340 смертей, 20000 випадків
Бхопал, Індія (1985 р.)	Метілізоціанат	Гостре отруєння, ураження легенів та ЦНС	2000 смертей, 200000 осіб померло
Каліфорнія, США (1985 р.)	Карбаматні пестициди у кавунах	Ураження ШКТ, ЦНС, м'язів	1376 випадків захворювання, з них 17 осіб – тяжке отруєння
Чорнобиль, СРСР (Україна) (1986 р.)	йод-134, цезій-134, цезій-137 (викиди в атмосферу внаслідок пожежі та вибуху на АЕС)	Радіаційна хвороба, сомато-стохастичні ефекти (включаючи зростання захворюваності на онкопатологію та хвороби щитоподібної залози)	300 осіб уражених з числа персоналу станції, з них 28 осіб померло впродовж 3 місяців після аварії, більше 600 підтверджених випадків раку щитоподібної залози у ліквідаторів, зростання захворюваності на онкопатологію в Україні впродовж наступних 20 років
Гоханіа, Бразилія (1987 р.)	цезій-137 з приладів для радіотерапії, що не використовуються	Радіаційна хвороба, в тому числі вроджені випадки	240 осіб уражено, 2 особи померло
Фукусіма, Японія (2011 р.)	Цезій-134, цезій-137	Радіаційна хвороба,	1 померлий від травм під час вибуху, 4 працівники АЕС шпиталізовані з комбінованими травмами, 50 осіб загинуло внаслідок зневоднення та інфекцій у зоні потопу, ризик виникнення онкопатології існує для 1500 осіб

Джерело: сформовано автором

Наприклад, ліси знищуються з тривожною швидкістю через комерційну вирубку та вирубування для потреб сільського господарства та забезпечення домогосподарств паливом. Наслідки виснаження лісів включають ерозію ґрунту, яка в екстремальних випадках може призвести до опустелювання. Втрата біорізноманіття є важливим наслідком. За приблизними підрахунками, одна третина всіх викидів вуглекислого газу припадає на спалення тропічних лісів. Таким чином, боротьба з бідністю є обов'язковою для світового здоров'я навколишнього середовища, а також для добробуту людей, громади та регіону.

Незважаючи на прогрес у науці та техніці, забруднена їжа та вода залишаються донині основними проблемами охорони здоров'я. Хвороби, що передаються через їжу, є чи не найпоширенішими проблемами здоров'я в сучасному світі та важливими причинами зниження економічної продуктивності (ВООЗ / ФАО,

1984). Вони спричинені широким спектром збудників і охоплюють усі ступені тяжкості, від легкого нездужання до хвороб, що загрожують життю. Однак лише незначна частина випадків потрапляє до відома медичних служб, і ще менше розслідується. Як результат, вважається, що в промислово розвинених країнах реєструється лише приблизно 10 % випадків, тоді як у країнах, що розвиваються, випадки, про які повідомляється, становлять не більше 1 % від їх реальної загальної кількості.

У країнах, що розвиваються, серед інфекційних захворювань з аліментарним або водним шляхом передачі найбільше значення має холера, сальмонельоз, шигельоза, черевний тиф та паратифи, бруцельоз, поліомієліт та амебіаз. Діарейні захворювання, особливо діарея у дітей, є домінуючою проблемою величезних масштабів. Щорічно близько 1500 мільйонів дітей у віці до п'яти років страждають на діарею, і з них в результаті понад трьох мільйонів помирають. Раніше вважалося, що забруднені запаси води є основним безпосереднім джерелом збудників патології, що викликає діарею, але сучасною наукою було доведено, що до 70% епізодів діареї можуть бути пов'язані з харчовими патогенами. Однак забруднення їжі в багатьох випадках може відбуватися через забруднену воду, яка використовується для зрошення або навіть для миття овочів та приготування їжі.

Хоча індустріалізація є важливою ознакою економічного зростання в країнах, що розвиваються, чинна промислова практика може також спричинити несприятливі наслідки для навколишнього середовища через викиди забруднювачів повітря та води та утилізацію небезпечних відходів. Це часто трапляється в країнах, що розвиваються, де охороні навколишнього середовища приділяється незначна увага, екологічні стандарти часто є невідповідними або не застосовуються ефективно, а методи контролю забруднення ще не повністю розроблені. В умовах швидкого економічного розвитку багато країн, що розвиваються, зокрема Китай, Індія та інші країни Азії, стикаються з деякими додатковими екологічними проблемами. Одним із них є забруднення навколишнього середовища шкідливими галузями промисловості або технологіями, які вже не є прийнятними з огляду на вимоги до гігієни праці та охорони навколишнього середовища в розвинених країнах, але все ще допустимі в країнах, що розвиваються, через більш слабке екологічне законодавство. Іншою проблемою є швидке розповсюдження неформальних малих підприємств у селищах, а також у сільській місцевості, які часто створюють серйозне забруднення повітря та води через відсутність у підприємців достатніх знань та коштів.

Забруднення атмосферного повітря в країнах, що розвиваються, походить не лише від викидів забруднюючих речовин із відносно великих галузей промисловості, таких як залізо та сталь, кольорові метали та нафтопродукти, а й від нелегальних викидів забруднювачів від дрібних заводів, таких як цементні заводи, свинцеві та нафтопереробні заводи, заводи хімічних добрив та пестицидів тощо, де існують неадекватні заходи боротьби із забрудненням, а забруднювачі можуть надходити в атмосферу. У країнах з нерозвиненою дорожньою інфраструктурою додатковим джерелом забруднення є також грунтові дороги, рух транспорту, які можуть призводити до суттєвих викидів в атмосферу пилових часток.

Невідповідна та часто необережна утилізація промислових відходів – неконтрольоване скидання у водотоки та на наземні полігони – часто спричинює серйозне забруднення води та ґрунтів і є ще однією невідкладною проблемою охорони навколишнього середовища, крім промислового забруднення повітря, у країнах, що розвиваються, особливо з численними невеликими підприємствами у сільській місцевості. Деякі дрібні фабрики, на яких проводиться фарбування текстилю, целюлози та паперу, дублення шкіри, гальванічне покриття, виробництво або утилізація люмінесцентних ламп, свинцевих акумуляторів, виплавка металів, завжди продукують велику кількість відходів, що містять токсичні або небезпечні речовини, такі як хром, ртуть, свинець, ціанід тощо, що може забруднювати річки, струмки та озера, а також ґрунт, коли вони не знешкоджуються належним чином. Забруднення ґрунту, в свою чергу, може забруднювати ресурси підземних вод.

Також необхідно відмітити, що зміна клімату може надалі впливати на здоров'я населення через вплив на цвітіння шкідливого морського фітопланктону (або водоростей). Збільшення фітопланктону у всьому світі було наслідком поганого контролю за ерозією, ліберального застосування добрив та викидів прибережних стічних вод, що призводить до стічних вод, багатих поживними речовинами, що сприяють росту водоростей. Умови, які сприяють цьому зростанню, можуть посилитися більш високими температурами морської поверхні, що очікуються внаслідок глобального потепління. Надмірний збір риби та молюсків (споживачі водоростей) у поєднанні з широко розповсюдженим використанням пестицидів, токсичних для риб, додатково сприяє евтрофікації.

Червоні припливи, що викликають діарейні та паралітичні захворювання та отруєння молюсками, є головними прикладами захворювань, що виникають внаслідок переростання водоростей. Встановлено, що холерний вібріон може виживати у гідробіонтах; таким чином цвітіння може представляти розширений резервуар, з якого можуть початися епідемії холери.

Недоїдання є основною причиною дитячої смертності та дитячої захворюваності внаслідок імуносупресії. Зміна клімату може негативно вплинути на сільське господарство як через довгострокові зміни, такі як зменшення вологості ґрунту за рахунок випаровування, так і, більш негайно, через екстремальні погодні явища, такі як посуха, повені (та ерозія) та тропічні шторми. Потрібно буде також врахувати непрямі екологічні зміни, що впливають на сільськогосподарські культури, оскільки чисельність шкідників сільськогосподарських культур може зростати.

Теплове розширення океанів може спричинити зростання рівня моря з відносно швидкими темпами від двох до чотирьох сантиметрів на десятиліття, і прогнозовані крайності гідрологічного циклу, як очікується, призведуть до більш суворих погодних умов і штормів.

В останні роки у національному макроекономічному середовищі культивується поняття «зелена економіка». Зелена економіка визначається як низьковуглецева, ресурсозберігаюча та соціально інклюзивна. В умовах зеленої економіки зростання зайнятості та доходів зумовлені державними та приватними інвестиціями у такі види економічної діяльності, інфраструктури та активів, що дозволяють зменшити викиди та забруднення вуглецю, підвищити енергетичну та ресурсну ефективність та запобігти втраті біорізноманіття та екосистемних послуг.

Ці екологічні інвестиції повинні бути забезпечені та підтримані шляхом цільових державних видатків, реформ політики та змін у оподаткуванні та регулюванні. Ініціативи ООН у галузі «зеленої економіки» сприяють шляху розвитку, який розуміє природний капітал як найважливіший економічний актив та джерело суспільних вигід, особливо для бідних людей, існування яких залежить від природних ресурсів. Поняття зеленої економіки не замінює сталий розвиток, а створює новий акцент на економіці, інвестиціях, капіталі та інфраструктурі, зайнятості та навичках та позитивних соціальних та екологічних результатах.

Три основні напрямки поточної роботи з питань зеленої економіки:

1) Пропаганда макроекономічного підходу до сталого економічного зростання через регіональні, субрегіональні та національні форуми;

2) Демонстрація підходів зеленої економіки з центральним акцентом на доступ до зелених фінансів, технологій та інвестицій;

3) Підтримка країн з точки зору розвитку та впровадження макроекономічної політики для підтримки переходу до зеленої економіки.

Синонімом «зеленої економіки» є так звана «економіка з низьким рівнем вуглецю» (LCE), відома також як економіка з низьким рівнем викопного палива (LFFE) або декарбонізована економіка. Вона заснована на низьковуглецевих джерелах енергії, що має мінімальний викид парникових газів в атмосферу, зокрема вуглекислий газ. Викиди парникових газів внаслідок антропогенної (людської) діяльності є основною причиною спостережуваного глобального потепління (зміни клімату) з середини 20 століття. Постійне викид парникових газів може спричинити довготривалі зміни у всьому світі, збільшуючи ймовірність серйозних, поширених та незворотних наслідків для людей та екосистем.

Перехід до низьковуглецевої економіки в глобальному масштабі може принести значну користь як для розвинених країн, так і для країн, що розвиваються. Багато країн світу розробляють та впроваджують стратегії розвитку з низьким рівнем викидів (СВВ). Ці стратегії спрямовані на досягнення цілей соціального, економічного та екологічного розвитку, одночасно зменшуючи довгострокові викиди парникових газів та підвищуючи стійкість до наслідків зміни клімату.

Тому глобально запроваджені низьковуглецеві економіки пропонуються тими, хто зробив цей висновок як засіб уникнення катастрофічних змін клімату та як попередник більш розвиненої, безвуглецевої економіки.

Індекс геополітичних прибутків і збитків GeGaLo оцінює, як може змінитися геополітичне положення 156 країн, якщо світ повністю перейде на відновлювані енергетичні ресурси. Очікується, що колишні експортери викопного палива втратять свої позиції, тоді як позиції колишніх імпортерів викопного палива та країн, багатих на відновлювані енергетичні ресурси, зміцняться.

Слід зазначити, що сьогодні технології виробництва енергії з використанням відновлювальних ресурсів самі по собі є джерелом додаткових викидів вуглецю та токсичних полютантів. Так, для будівництва одного вітрогенератора, який забезпечує суттєву частку енергогенерації, потрібні потужні літій-іонні або ванадієві акумулятори, які треба міняти кожні 5 років. При їх виробництві продукується значна кількість CO_2, а зношені батареї необхідно утилізувати, що також несе певну шкоду для екології.

Держави можуть прагнути стати низьковуглецевими або декарбонізованими економіками для пом’якшення наслідків зміни клімату. Комплексна стратегія пом’якшення кліматичних змін здійснюється шляхом так званої вуглецевої нейтральності.

Метою LCE є інтеграція всіх аспектів господарської діяльності від виробництва, сільського господарства, транспорту та енергетики тощо, навколо технологій, що виробляють енергію та матеріали з невеликим викидом парникових газів, і, отже, навколо населення, будівель, машин та пристроїв, які ефективно використовують ці енергії та матеріали, а також утилізують або переробляють їх відходи таким чином, щоб забезпечити мінімальний вихід парникових газів. Крім того, щоб зробити перехід до LCE економічно вигідним, було запропоновано такі інструменти, як торгівля квотами на викиди та / або впровадження податку на вуглець.

В даний час деякі країни мають низький рівень вуглецю: це переважно суспільства, які не є сильно індустріалізованими або заселеними. Щоб уникнути зміни клімату на глобальному рівні, вважається, що всі вуглецеві інтенсивні суспільства та суспільства з великою кількістю населення, повинні перетворитися на безвуглецеві суспільства та економіки. Деякі з цих країн пообіцяли скоротити свої викиди на 100% шляхом

компенсації викидів, але не припинення всіх викидів (вуглецева нейтральність); іншими словами, викиди не припиняться, а продовжуватимуться і будуть переміщені в інший географічний район. Система торгівлі викидами в ЄС дозволяє компаніям купувати міжнародні вуглецеві кредити, таким чином, компанії можуть направляти чисті технології для просування інших країн до прийняття низьковуглецевих розробок.

Економіка з низьким рівнем продукції вуглецю приносить багато переваг стійкості екосистем, торгівлі, зайнятості, охороні здоров'я, енергетичній безпеці та промисловій конкурентоспроможності.

Стратегії розвитку з низьким рівнем викидів для сектору землекористування можуть надати пріоритет захисту багатих вуглецем екосистемам не тільки для зменшення викидів, але й для захисту біорізноманіття та захисту місцевих засобів до існування для зменшення бідності в селах – все це може призвести до створення більш стійких до клімату систем. Відповідно до звіту Глобального партнерства із стратегій розвитку низьких викидів (LEDS GP), документів ініціативи REDD + є одними із можливих заходів щодо збереження, сталого управління та відновлення цих багатих вуглецем екосистем, які мають вирішальне значення для природного зберігання та поглинання вуглецю та для побудови стійких до клімату громад.

Перехід до низьковуглецевої, екологічної та соціально стійкої економіки може стати потужним рушієм створення робочих місць, підвищення робочих місць, соціальної справедливості та викорінення бідності, якщо належним чином управляти за участю урядів, робітників та організацій роботодавців.

Оцінки моделі глобальних економічних зв'язків Міжнародної організації праці свідчать про те, що за умов зростання ефектів глобальної зміни клімату та пов'язаний з ними негативний вплив на підприємства та робітників матимуть негативні наслідки для випуску в багатьох галузях промисловості, причому падіння виробництва складе 2,4% до 2030 року та 7,2% до 2050 року.

Перехід до низьковуглецевої економіки спричинить зміни в обсязі, складі та якості зайнятості в різних секторах та вплине на рівень та розподіл доходів. Дослідження показують, що у восьми основних секторах глобальної економіки, в яких зайнято близько 1,5 млрд. працівників, що становить приблизно половину робочої сили у всьому світі, відбудуться серйозні зміни: сільське господарство, лісове господарство, рибальство, енергетика, ресурсомістке виробництво, переробка, будівництво та транспорт.

Промисловий розвиток з низьким рівнем викидів та ефективність використання ресурсів можуть надати багато можливостей для підвищення конкурентоспроможності економік та компаній. Відповідно до Глобального партнерства із стратегій розвитку низьких викидів (LEDS GP), існує чітка ділова аргументація щодо переходу на технології з низьким рівнем викидів, періоди окупності яких значною мірою становлять від 0,5 до 5 років із залученням фінансових інвестицій. Втім, ці розрахунки робилися переважно для країн ЄС, Північної Америки та Японії.

Торгівля та торгова політика можуть сприяти низьковуглецевій економіці, забезпечуючи більш ефективне використання ресурсів та міжнародний обмін кліматично чистими товарами та послугами. Усунення тарифів та нетарифних бар'єрів у торгівлі чистою енергією та технологіями енергоефективності є одним із таких заходів. У секторі, де готова продукція складається з багатьох компонентів, які неодноразово перетинають кордони – наприклад, типова вітряна турбіна містить до 8000 компонентів, – навіть невеликі зниження тарифів зменшують витрати. Це зробило б технології більш доступними та конкурентоспроможними на світовому ринку, особливо в поєднанні з поступовим припиненням субсидій на викопне паливо.

Технічне рішення поставлених завдань лежить у площині широкого використання відновлювальних ресурсів, атомної енергетики, використання CO2 для синтезу метану та інші стратегії хімічної конверсії у нейтральні сполуки.

Більшість сільськогосподарських об'єктів у розвинених країнах світу механізовані завдяки електрифікації сільських територій. Електрифікація сільських районів дала значний приріст продуктивності, але вона також використовує багато енергії. З цієї та інших причин (наприклад, транспортних витрат) у суспільстві з низьким рівнем вуглецю сільські райони потребуватимуть доступних запасів відновлюваної електроенергії.

Зрошення може бути однією з основних складових енергоспоживання сільськогосподарського об'єкта. В умовах низьковуглецевої економіки зрошувальне обладнання буде підтримуватися та постійно оновлюватися, а ферми використовуватимуть менше води.

Тваринницькі операції, як вони ведуться, також можуть використовувати багато енергії. У кормах для тварин використовують зернові культури, зокрема кукурудзу та сою. На виробництво цих культур, їх переробку та транспортування потрібно витрачати енергію. Тварини з вільного вигулу знаходять власну рослинність, якою харчуються. Фермер може витрачати енергію на догляд за цією рослинністю, але не в такій мірі, як фермер, який вирощує зернові та олійні культури. Багато тваринницьких операцій в даний час використовують багато енергії для поїння худоби. В умовах низьковуглецевої економіки в таких операціях буде використано більше методів збереження води, таких як збір дощової води, цистерни для води тощо, і вони також будуть перекачувати / розподіляти цю воду за допомогою відновлюваних джерел енергії на місці (найімовірніше, вітру та сонячної енергії).

Через електрифікацію сільських районів більшість сільськогосподарських об'єктів у розвинутих країнах світу споживають багато електроенергії. В умовах низьковуглецевої економіки ферми будуть

вестись та оснащуватися, щоб забезпечити більшу енергоефективність. Зміни в молочній промисловості включають рекуперацію тепла, застосовування сонячних батарей та біогазу, утвореного з екскрементів та сечі худоби.

Заміна худоби на рослинні альтернативи – ще один спосіб зменшення викидів вуглецю. Вуглецевий слід тваринництва великий – він забезпечує лише 18 % загальної кількості калорій, але займає 83 % сільськогосподарських угідь.

Захист лісів забезпечує комплексні переваги для всіх, починаючи від збільшення виробництва продуктів харчування, захищеного місцевого існування, захищеного біорізноманіття та екосистем, що забезпечуються лісами, та зменшення бідності в сільській місцевості. Прийняття стратегій з низьким рівнем викидів як для сільськогосподарського, так і для лісового виробництва також пом'якшує деякі наслідки зміни клімату.

В економіці з низьким рівнем вуглецю лісове господарство буде зосереджене на практиках із низьким впливом та максимальним відновленням лісових масивів. Спеціалізовані деревні ферми стануть основним джерелом матеріалу для багатьох видів продукції. Сорти дерев, що швидко дозрівають, будуть вирощуватись на коротких ротаціях, щоб максимізувати урожай.

Зміни очікує й видобуток корисних викопних ресурсів. Спалювання та випуск природного газу в нафтових свердловинах є важливим джерелом викидів парникових газів. Його внесок у викиди парникових газів зменшився на три чверті в абсолютному вираженні з піку в 1970-х рр., який становив приблизно 110 мільйонів метричних тон на рік, і в 2004 році становив близько 1/2 одного відсотка всіх антропогенних викидів вуглекислого газу.

За оцінками Світового банку, щороку спалюється 134 млрд $м^3$ природного газу, що еквівалентно сукупному річному споживанню газу Німеччини та Франції або достатньо для постачання газу в цілому світі протягом 16 днів. Це спалювання сильно сконцентроване: 10 країн становлять 70 % викидів, а двадцять – 85%.

Міжнародна енергетична агенція намітила план на три трильйони доларів для відновлення світової економіки, одночасно скорочуючи викиди парникових газів, заявляючи, що уряди мають «раз у житті можливість» створити робочі місця, одночасно декарбонізуючи інфраструктуру. МАЕ заявляє, що її трирічна дорожня карта для інвестування в чисту енергію та ефективність створить дев'ять мільйонів робочих місць щороку та додаткове економічне зростання на 1,1 % щороку. Агенція стверджує, що її план дозволить ліквідувати 4,5 млрд. тон викидів парникових газів до 2023 року.

За іншими прогнозами поточні глобальні інвестиційні плани для впровадження у світі «зеленої економіки» обійдуться в 95 трильйонів доларів для підтримання курсу «звичного бізнесу», тоді як шлях декарбонізації на загальну суму 110 трильйонів доларів створить «величезні» соціально-економічні вигоди, що призведе до економії від 50 до 142 трильйонів доларів до 2050 року.

Рекомендована схема дозволить створити глобальний приріст ВВП на 2,4 % вище, ніж досягнутий за поточними планами, говорить IRENA. Такий стимул також збільшить у чотири рази робочі місця з відновлюваної енергетики до 42 мільйонів і додасть ще десятки мільйонів робочих місць у суміжних секторах. Підраховано, що план трансформації призведе до зростання на 13,5 % таких глобальних показників добробуту, як охорона здоров'я та освіта.

Основна стратегія, викладена у звіті, який отримав назву Сценарій трансформації енергії, має на меті досягти до 2050 року скорочення викидів вуглекислого газу на 70 %, що, на думку автора, буде достатнім для утримання глобального потепління «значно нижче» 2°С з Паризькою угодою. Більш амбіційний план глибшої декарбонізації, також передбачений у звіті, коштував би колосальних 130 трильйонів доларів загалом, але отримав би ще більші дивіденди, зберігаючи потепління в межах рекомендованої межи Паризької угоди 1,5 °С.

Втім, для України поки що впровадження декларованих вище принципів виглядає сумнівним. Справа в тому, що рівень технологій, які застосовуються у вітчизняній промисловості та сільському господарстві є не просто застарілими, вони є небезпечними для працівників та населення в цілому. Перетворення ЄС на кліматично нейтральну економіку до 2050 року вимагатиме значних інвестицій у чисті енергетичні технології. Для досягнення проміжної цілі зменшення викидів парникових газів на 40% до 2030 року, за оцінками Комісії, потрібно буде додатково інвестувати на 260 млрд. євро на рік.

Декларована Міністерством енергетики та захисту довкілля «Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року»[2] не містить реалістичного плану фінансування. Наразі перехід на світові стандарти у нормуванні викидів практично зупинить українську енергетику та гірничо-рудну промисловість.

Фінансування європейської програми передбачається з різних джерел. Приблизно половина грошей повинна надходити з довгострокового бюджету ЄС через різні програми, що сприяють кліматичним та екологічним проектам, наприклад, через сільськогосподарські фонди, Фонд регіонального розвитку, Фонд згуртованості, *Horizon Europe* та програму *Life*. Це, у свою чергу, залучило б додатково 114 млрд. євро співфінансування з боку країн ЄС. Очікується, що приватні та державні інвестиції на суму близько 300 млрд. євро будуть мобілізовані за рахунок коштів *InvestEU* та Схеми торгових викидів ЄС (ETS), тоді як ще

100 млрд. євро будуть залучені за допомогою нового механізму справедливого переходу, який призначений для підтримки регіонів громади, які найбільше постраждали від зеленого переходу, наприклад, регіони, які сильно залежать від вугілля. Україні з цих коштів жодного євроцента «не світить».

Розглянемо головні цілі і завдання, що пропонує Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року». «Зелений» енергетичний перехід дозволить досягнути такі основні цілі:

1. Україна – енергонезалежна та стійка до безпекових викликів країна;
2. В Україні виробництво та споживання енергії є сталим;
3. Україна є країною з кліматично нейтральною економікою до 2070 року.

Основними напрямами декарбонізації економіки визначено: енергоефективність та енергозбереження; відновлювані джерела енергії; поводження з відходами; інноваційне сільське та лісове господарство; диджиталізація (цифровізація) економічних процесів. Декарбонізацію енергетики має забезпечити зміна структури економіки України для поступового «зеленого» переходу та зменшення частки видобувних галузей в економіці та експорті. В електроенергетиці мають відбуватися паралельні процеси модернізації, скорочення викидів ПГ та поступового скорочення вугільної генерації шляхом соціальної прийнятності.

В секторі теплозабезпечення доцільно розширити використання високоефективної когенерації та триґенерації. Нові коґенераційні установки для централізованого опалення мають передусім орієнтуватися на використання біомаси та біогазу. Для забезпечення «зеленого» енергетичного переходу необхідно побудувати сучасні енергетичні ринки з високим ступенем відкритості та конкуренції, які стимулюватимуть гравців до оптимізації витрат та цін, а споживачів – до раціонального енергоспоживання. Перехід до кліматично нейтральної економіки буде супроводжуватись масштабними інвестиціями і витратами в енергетиці та секторах споживання, спрямованими на впровадження нових технологій виробництва, транспортування та споживання енергії.

Для декарбонізації та екологізації транспорту необхідно здійснити такі заходи:

- повністю переоснастити парк транспортних засобів з двигунами внутрішнього згоряння на електричні, водневі транспортні засоби та автомобілі на паливних елементах або інші, що відповідатимуть критеріям сталості та екологічності;
- оптимізувати структуру пасажиро- та вантажопотоку шляхом збільшення частки пасажиропотоку громадським транспортом, а частки вантажопотоку залізничним транспортом;
- удосконалити планування транспортної мережі та маршрутів громадського транспорту, розвивати використання екологічного транспорту та мікромобільність у містах;
- запровадити технології інтермодального вантажного транспорту; модернізувати та збільшити кількість водних і річкових портів;
- запровадити енергозбереження на всьому технологічному ланцюгу.

Відмітимо, що наукові дослідження та інновації – важлива частина «зеленого» енергопереходу.

Передбачені збільшення частки наукових досліджень в кліматичній сфері, всебічна підтримка інновацій, стартапів, пілотних проектів та посилення та поглиблення співпраці науки та бізнесу.

Щоб фінансувати перехід України до кліматично-нейтральної економіки необхідно щорічно забезпечувати залучення інвестицій в середньому на рівні 5% від ВВП. На сьогодні ВВП країни складає менше 140 млрд. доларів на рік, і є наявна тенденція до його скорочення. Об'єм інвестицій у поточному році склав менше 3 млрд. доларів, тобто не перевищує 2,1% від ВВП.

Так, на перший погляд впровадження зеленої економіки на теренах нашої держави дозволить у довготривалій перспективі покращити стан здоров'я наших громадян. Але відсутність належної інфраструктури, брак технологій, недоліки системи управління та стара система стандартів еколого-гігієнічної безпеки ставить під загрозу успіх програми «зеленого» переходу.

На сьогодні навіть впровадження стандарту ЄВРО-6 для автотранспорту було відкладено до 2025 року, а він наразі використовується в Європі вже декілька років. Чи будуть виконані до 2050 року декларовані позиції?

Науковці України, фахівці у галузі профілактичної медицини та гігієни готові долучитися до роботи з адаптації вітчизняних гігієнічних регламентів до загальносвітових вимог, продиктованих потребами «зеленої економіки». Втім, досі жодних досліджень впливу декларованих змін на стан здоров'я населення у довготривалій перспективі проведено не було.

Важливим елементом перетворень у сфери охорони здоров'я України повинна стати модернізація державної статистики в галузі охорони здоров'я, яка буде забезпечувати інформаційно-аналітичну підтримку системи внутрішньогалузевого стратегічного управління.

Висновки. Результати дослідження соціально-економічних аспектів трансформації національної системи охорони здоров'я України довели, що в умовах пандемії COVID-19 необхідно скорегувати структурно-організаційну, фінансово-економічну та внутрішньогалузеву управлінську діяльності в галузі охорони здоров'я у відповідності до глобальних викликів сьогодення та майбутніх періодів. Розвиток галузі охорони здоров'я забезпечить державно-приватне партнерство у даній сфері.

Література

1. Загальна гігієна: Пропедевтика гігієни: Підручник / Є. Г. Гончарук, Ю. І. Кундієв, В.Г.Бардов та ін.: За ред. Є. Г. Гончарука. Київ : Вища школа. 1995.
2. Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://mepr.gov.ua/news/34424.html
3. Gleason E., Borges S. and Wilson M. Synaptic transmission between pairs of retinal amacrine cells in culture. J. Neurosci. 1993. 13. Pp. 2359-2370.
4. Climate Change: The IPCC 1990 and 1992 Assessments. Retrieved from https://www.ipcc.ch/report/climate-change-the-ipcc-1990-and-1992-assessments/
5. Kalkstein L. S., Smoyer K. E. The impact of climate change on human health: Some international implications. Experientia. 1993. Issue 49. Pp. 969–979.
6. Kilbourne B. K. A cross-cultural investigation of the foot-in-the-door compliance induction procedure. Journal of Cross-Cultural Psychology. 1989. Issue 20 (1). Pp 3–38. https://doi.org/10.1177/0022022189201001

References

1. Honcharuk Ye. H. (eds.) (1995). Zahalna hihiiena: Propedevtyka hihiieny: Pidruchnyk [General hygiene: Propaedeutics of hygiene: Textbook]. Kyiv : Vyshcha shkola.
2. Kontseptsiia «zelenoho» enerhetychnoho perekhodu Ukrainy do 2050 roku. Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy [The concept of "green" energy transition of Ukraine until 2050. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine]. Retireved from: https://mepr.gov.ua/news/34424.html
3. Gleason E., Borges S., Wilson M. (1993). Synaptic transmission between pairs of retinal amacrine cells in culture. J. Neurosci, 13, pp. 2359-2370.
4. Climate Change: The IPCC 1990 and 1992 Assessments. Retrieved from https://www.ipcc.ch/report/climate-change-the-ipcc-1990-and-1992-assessments/
5. Kalkstein L. S., Smoyer K. E. (1993). The impact of climate change on human health: Some international implications. Experientia, 49, pp. 969–979.
6. Kilbourne B. K. (1989). A cross-cultural investigation of the foot-in-the-door compliance induction procedure. Journal of Cross-Cultural Psychology, 20 (1), pp 3–38.

Рецензія/Peer review : 29.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-17

ВОВК Я. Г.
Запорізького національного університету

РЕОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗМІННИМ ОБЛАДНАННЯМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

На даний момент у світі розвивається напрямок автоматизації систем управління змінним обладнанням. Але нажаль вітчизняні підприємства мають застарілі системи управлінням цією системою, що не завжди або не в повній мірі дозволяє використовувати потенціал підприємства і як наслідок призводить до втрати конкурентних переваг на ринку. Для підвищення ефективності використання змінного обладнання в українській промисловості необхідно створити нову систему управління змінним обладнанням, що дозволить покращити ефективність використання грошових ресурсів та створить завдаток для майбутньої модернізації технологій і обладнання. Для поставленої цілі пропонується впровадження проекту «Реорганізація моделі змінного обладнання».

У роботі здійснений детальний опис способів і етапів впровадження проекту. Для вирішення задачі створення моделі адаптивної системи управління змінним обладнанням промислових підприємств запропоновано внести зміни в структуру процесів функціонування цієї системи, створити новий алгоритм обліку і аналізу потреби у змінному обладнані на основі його технічних можливостей и технічних параметрів, що закупається.

Ключові слова: промислове підприємство, активи, ресурси, управління, обладнення.

VOVK Ya.
Zaporizhia National University

SUPPLY, MANAGEMENT SYSTEM, INDUSTRY, PLANNING, MODELING, REORGANIZATION PROJECT, REPLACEMENT EQUIPMENT

At the moment, the world is developing the direction of automation of control systems for interchangeable equipment. But unfortunately, domestic companies have outdated systems for managing this system, which does not always or not fully allow you to use the potential of the company and as a consequence leads to a loss of competitive advantage in the market. To increase the efficiency of the use of interchangeable equipment in Ukrainian industry, it is necessary to create a new management system for interchangeable equipment, which will improve the efficiency of the use of financial resources and create a deposit for future modernization of technologies and equipment. For this purpose, it is proposed to implement the project "Reorganization of the model of interchangeable equipment."

The paper describes in detail the methods and stages of project implementation. To solve the problem of creating a model of adaptive control system of variable equipment of industrial enterprises, it is proposed to make changes in the structure of processes of this system, to create a new algorithm for accounting and analysis of variable equipment based on its technical capabilities and technical parameters.

Key words: industrial enterprise, assets, resources, management, equipment.

Впровадження ефективної системи управління змінним обладнанням впливає на отримання конкурентних переваг на ринку збуту готової продукції, бо воно забезпечує безперервне виробництво для забезпечення клієнтів продукцією у задані строки. Тому маючи не ефективну систему управління змінним обладнанням будемо мати такі наслідки:

- зниження рівня коефіцієнту готовності обладнання;
- зменшення обсягів виробництва;
- зниження якості продукції;
- втрату споживачів.

Вивченню проблем організації, управління та оцінки ефективності використання змінного обладнання було присвячено дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Шехватов Д. [2], Антоненко И. [3], Нагель М. [4], Номоконов В. [4], Кантор В. [5], Гинзбург А. [5], Кантор Е. [5] та ін.

Проект - це задум (завдання, проблема) та необхідні засоби його реалізації з метою досягнення бажаного економічного, технічного, технологічного чи організаційного результату.

Термін "проект" (від латинського "кинутий вперед") спеціалісти трактували донедавна як креслення, пояснювальна записка і кошториси, на основі яких можна збудувати літак, споруду чи завод; або це текст, що передує документу - плану, договору, угоді [1].

Основними ознаками проекту є:

- зміна стану проекту задля досягнення його мети;
- обмеженість у часі;
- обмеженість ресурсів;
- неповторність.

Для підвищення ефективності роботи системи управління змінним обладнання ПрАТ «Запоріжвогнетрив» пропонується впровадити адаптивну модель.

Для модернізації системи управління змінним обладнанням необхідно виконати ряд заходів:

- впровадити проект «Реорганізація моделі змінного обладнання»;
- впровадити методику уніфікованого нормування змінного обладнання;
- впровадити системи мотивації для підвищення точності планування та якості використання змінного обладнання;
- впровадити адаптивні автоматизованих форм, які дозволять автоматично створити та розрахувати адаптивну модель нормування обладнання.

Постановка цілі SMART проекту «Реорганізація моделі змінного обладнання»:

S. Створення адаптивної моделі системи змінного обладнання (точність прогнозу не менше 85%);

M. Організація:

- адаптивних автоматизованих форм змінного обладнання з найбільшими питомими витратами в основних цехах (категорія «А» АВС-аналізу, але не більше 4 шт.);
- системи нормування змінного обладнання на комбінаті (затверджена директорами за напрямами методика);
- навчання персоналу способам ведення обліку.

A. Необхідні людські ресурси для впровадження наявні на комбінаті: 2 менеджера ВНВ; 7 інженерів-технологів; 2 програмісти; 2 представника ремонтного персоналу.

R. Існує методика створення адаптивних моделей. Впроваджена система на прикладі віджимних роликів НТА-4.

T. 39 тижнів.

Основна мета проекту розробити уніфіковану модель, яка допоможе нормувати та відстежувати роботу обладнання автоматично, тому в кожному структурному підрозділі необхідно дослідити різні види обладнання, для створення єдиної методики нормування підприємства.

Для зображення плану було використано діаграму Ганта (рисунок 1). Дана діаграма дозволяє візуалізувати терміни впровадження етапів проекту та проаналізувати навантаження на ресурси при паралельності виконання декількох завдань проекту.

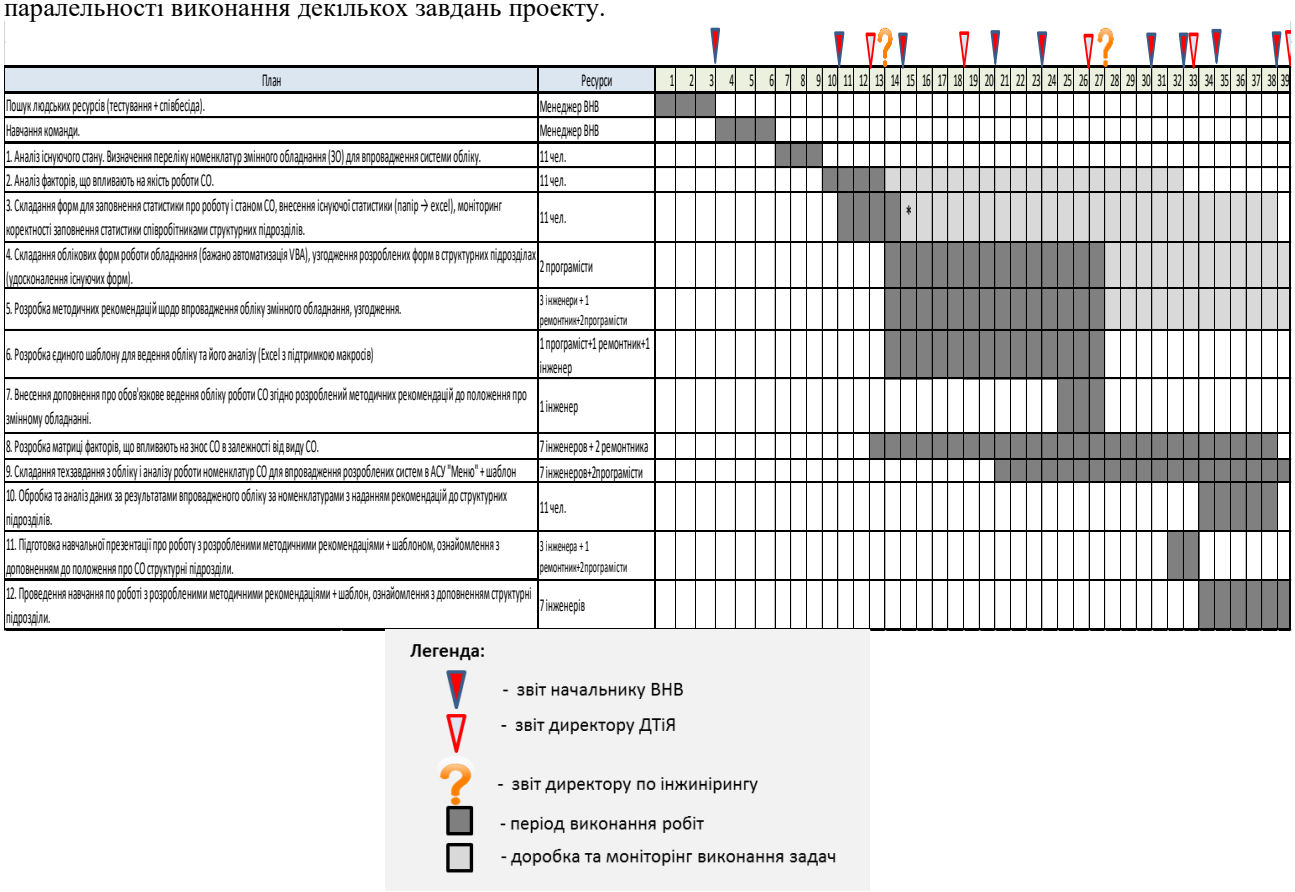

Рис. 1. Діаграма Ганта впровадження проекту «Реорганізація моделі системи змінного обладнання»

Після складання плану необхідно також визнати способи та результати кожного етапу впровадження проекту, це дозволить контролювати проект, а також створить узгодженість дій людських ресурсів.

Підготовчий етап для впровадження проекту це пошук необхідних людських ресурсів. Для цього необхідно скласти лист на начальників структурних підрозділів (розпорядження) з проханням надати від 3 і

більше осіб для проведення співбесіди з їхнім персоналом для участі в проекті (20 структурних підрозділів + IT-служби).

Перший етап відбору ресурсів це проведення тестування, формат тестів вже напрацьований у відділі неперервного вдосконалення.

Після проведення тестування необхідна особиста співбесіда для визначення відповідності компетенцій персоналу зазначених як необхідних для реалізації проекту

Закінчивши відбір персоналу необхідно провести навчання персоналу. Після аналізу майбутніх робіт було визначено, що основними напрямами в навчанні будуть:

- Microsoft Office;
- охорона праці;
- теорія вирішення винахідницьких задач;
- введення в статистичний аналіз;
- введення в VBA.

Кожен проект після підготовчих етапів потребує аналізу системи, яку буде досліджено та вдосконалено.

Для аналізу системи управління змінним обладнання на комбінаті ПрАТ «Запоріжвогнетрив» необхідно відвідати всі структурні підрозділи в яких використовується змінне обладнання (20 шт.). Підчас відвідування необхідно дослідити існуючи види змінного обладнання та системи обліку (журнал, файл Excel, форма у інформаційній системі комбінату). Це дозволить ознайомитись з кращими практиками в кожному цеху.

Також необхідно визначити з переліку номенклатур змінного обладнання і, на прикладі яких буде впроваджений проект.

Критерії для визначення номенклатур:

- відносна висока ціна за одиницю;
- відносно висока питома вартість на тону продукції;
- пріоритет недовгий термін служби за компанію;
- найбільші питомі витрати в цеху щодо інших номенклатур);
- категорія «А» ABC-аналізу за річними витратами;
- номенклатури різного виду.

Результатом виконання першого етапу проекту буде звіт. Зміст звіту:

1. Структури витрат на змінне обладнання кожного структурного підрозділу.
2. Існуючи види змінного обладнання.
3. Аналіз способів ведення обліку роботи змінного обладнання та аналізу роботи цього обладнання.
4. Перелік вибраних номенклатур

Висновки. На другому етапі команда повинна вивчити та проаналізувати роботу визначеного обладнання.

Кроки для реалізації другого етапу:

- проведення аналізу роботи обладнання і факторів, що впливають на якість його роботи (відвідування структурних підрозділів, спілкування зі співробітниками комбінату, які працюють з даними обладнанням, аналіз технічної документації).
- вивчення способів вимірювання факторів, що впливають на знос визначеного переліку номенклатур (вивчити та використовувати для даного підетапу науку метрологія);
- розробити методи вимірювання зносу і факторів, що впливають на знос.

Результатом другого етапу буде звіт:

- дерева факторів, що впливають на знос вибраних номенклатур (оцифровані);
- способи вимірювання вибраних факторів та зносу. Обсяг інвестицій, за необхідності;
- висновки.

На третьому етапі:

- складання таблиць в Excel для ведення пофакторного обліку роботи та зносу обладнання;
- узгодження розроблених таблиць з структурними підрозділами.;
- внесення існуючої статистики (папір → excel);
- розроблення графіку заповнення розроблених таблиць;
- моніторинг правильного і регулярного відповідно до графіка заповнення таблиць співробітниками структурних підрозділів (призначення відповідальних за внесення статистики начальником цеху).

Результат третього етапу:

узгоджені шаблони таблиць в Excel для ведення пофакторного обліку роботи та зносу обладнання;

графіки заповнення розроблених таблиць;

розпорядження по структурному підрозділу про назначення відповідальних осіб за заповнення розроблених таблиць;

заповнені таблиці статистики роботи обладнання (на кінець терміну третього етапу).

Четвертий етап. На основі розроблених таблиць обліку треба розробити аналітичні автоматизовані

форми (дослідження методів статистичного аналізу та впровадження необхідних методів при аналізі).

Розробка адаптивної моделі роботи змінного обладнання для прогнозування необхідності його заміни.

Результат четвертого етапу:

- автоматизовані аналітичні форми для дослідження роботи змінного обладнання;
- адаптивні моделі управління змінним обладнанням.

На п’ятому необхідно розробити методику адаптивного нормування змінного обладнання:

Розділ 1. Опис способів оцінки факторів, що впливають на знос змінного обладнання.

Розділ 2. Складання таблиці обліку роботи устаткування з урахуванням факторів.

Розділ 3. Способи статистичного аналізу та їх застосування на практиці (з прикладами).

Розділ 4. Прийняття рішень на основі проведеного аналізу.

Розділ 5. Складання техзавдання по впровадженню системи обліку та адаптивного нормування змінного обладнання в інформаційну систему комбінату.

Розділ 6. Використання «шаблону» для створення адаптивної моделі нормування змінного обладнання.

Результатом п’ятого етапу буде узгоджена методика адаптивного нормування змінного обладнання та впроваджена на комбінаті.

На шостому етапі необхідно розробити уніфікований шаблону (Excel з підтримкою макросів) для ведення обліку роботи обладнання, його аналізу та створення адаптивної моделі змінного обладнання.

Для цього необхідно:

- проаналізувати всі існуючи системи обліку та розроблені таблиці за час проекту;
- визначити загальний вид «шаблону», який дозволить вести облік роботи всього переліку обладнання;
- узгодити розроблений «шаблон» із структурними підрозділами та відповідними службами;
- провести автоматизацію узгодженого шаблону».

Результат – узгоджений автоматизований уніфікований «шаблон» аналізу і нормування змінного обладнання.

На сьомому етапі для вдосконалення системи управління змінного обладнання необхідно регламентувати обов'язкове ведення обліку і аналізу роботи змінного обладнання за критеріями (відповідно до розробленої методики).

Восьмий етап. Розробка матриці факторів, що впливають на знос змінного обладнання в залежності від виду змінного обладнання для впровадження системи обліку та аналізу роботи обладнання за прикладом матриці теорія рішень винахідницьких задач Фонд Г.С. Альтшуллера.

Результатом восьмого етапу буде таблиця аналізу факторів, що впливають на знос змінного обладнання.

Дев’ятий етап. Для можливості загального доступу, зниження ризику втрати інформації, автоматичного заповнення інформації і можливості використовувати отримані дані в інших електронних системах комбінату необхідно впровадити розроблені системи обліку і адаптивного нормування змінного обладнання в інформаційну систему комбінату.

Результатом дев’ятого етапу буде узгоджене технічне завдання для інформаційний служб комбінату для впровадження розробленої системи.

Десятий етап. За результатами впроваджених систем автоматизованого обліку та нормування, за наявності необхідного обсягу статистичної інформації, проведення аналізу, усунення помилок та надання рекомендацій структурним підрозділам щодо підвищення ефективності використання змінного обладнання (обраний перелік номенклатур в етапі 1).

Результатом десятого етапу будуть:

- звіт «Аналіз роботи змінного обладнання структурних підрозділів»;
- наради в структурних підрозділах для представлення звітів та рекомендацій.

Одинадцятий етап. На основі розробленої методики необхідно розробити систему навчання з презентацією. За відсутності навчання персоналу підприємства система не може бути впроваджена.

Результат одинадцятого етапу - навчальна презентація для персоналу ПАТ «Запоріжсталь» «Реорганізація моделі системи змінного обладнання».

Дванадцятий етап. Ознайомлення майстрів і співробітників технічного бюро з впровадженням обліку та адаптивного нормування змінного обладнання для подальшого його факторного аналізу в структурному підрозділі використовуючи методичні рекомендації.

Результат дванадцятого етапу - проведене навчання для 30 % КПФС (після впровадження проекту навчання 100 % персоналу структурних підрозділів).

Впровадження запропонованого проекту дозволить побудувати нову адаптивну систему управління змінним обладнанням, яка буде мати ключовий вплив і на матеріально-технічне забезпечення заводу. Це дозволить забезпечити стабільне постачання необхідних матеріалів для структурних підрозділів, які будуть забезпечувати стабільну роботу з мінімальними витратами при виробництві продукції.

Література

1. Борисова З. Н. Проектирование системы управления инновационным развитием бизнес-процессами организации: процессно-структурный подход : моногр. / З. Н. Борисова. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2008.

2. Шехватов Д. Эволюция систем управления техобслуживанием и ремонтами // Оборудование. 2004

3. Антоненко И.Н. Автоматизация управления ремонтом подъемно-транспортного оборудования // Подъемно-транспортное оборудование. 2005

4. Нагель М., Номоконов В. Конкурентноспособный ремонт // Вісник McKinsey 2005

5. Кантор В.Е., Гинзбург А.А., Кантор Е.Л. Основные фонды промышленных предприятий. М. Питер

References

1. Borysova Z. N. Proektyrovanye systemы upravlenyia ynnovatsyonnыm razvytyem byznes-protsessamy orhanyzatsyy: protsessno-strukturnыi podkhod : monohr. / Z. N. Borysova. – SPb.: Yzd-vo SPbHUЭF, 2008.

2. Shekhvatov D. Эvoliutsyia system upravlenyia tekhobsluzhyvanyem y remontamy // Oborudovanye. 2004

3. Antonenko Y.N. Avtomatyzatsyia upravlenyia remontom podъemno-transportnoho oborudovanyia // Podъemno-transportnoe oborudovanye. 2005

4. Nahel M., Nomokonov V. Konkurentnosposobnыi remont // Visnyk McKinsey 2005

5. Kantor V.E., Hynzburh A.A., Kantor E.L. Osnovnыe fondы promыshlennыkh predpryiatyi. M. Pyter

Рецензія/Peer review : 20.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-18

ЖУК В. М.
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-ОБЛІКОВИХ ПОСЛУГ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ

Мета статті полягала у визначенні складових стратегічних орієнтирів розвитку дорадництва в Україні та обґрунтуванні напрямів посилення змістовності дорадчих послуг фінансово-облікового спрямування.

Виконане авторське узагальнення існуючих світових моделей сільськогосподарського дорадництва до трьох найбільш поширених: радянської, західної й української та здійснена змістовна їх характеристика за критеріями: відповідальність, особливості організаційної основи, особливості управління, рівень охоплення ринку дорадчих послуг, джерела покриття витрат на дорадництва.

Наведено інституційні етапи формування вітчизняної системи сільськогосподарського дорадництва. Зроблено висновок про відсутність належного інституційно-дорадчого середовища в Україні, не зважаючи на реформаційні заходи уряду та грантових організацій. Відзначається, на даному етапі, про відсутність проявів «радянської моделі» дорадництва в Україні, як по вертикалі галузевого управління, так і по науково-методичному забезпеченню. В контексті зазначеного акцентована важливість підвищення ефективності інституту дорадництва у його взаємодії з інститутом бухгалтерського обліку, відповідно чого запропоновано організаційні форми розвитку фінансово-облікових послуг дорадчих служб.

Ключові слова: дорадництва; дорадчі служби; фінансово-облікові послуги; моделі дорадництва; інститут дорадництва; інститут бухгалтерського обліку; суспільна ефективність.

VALERII ZHUK
National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics”

DEVELOPMENT OF FINANCIAL AND ACCOUNTING SERVICES OF EXTENSION SERVICES

Мета статті полягала у визначенні складових стратегічних орієнтирів розвитку дорадництва в Україні та обґрунтуванні напрямів посилення змістовності дорадчих послуг фінансово-облікового спрямування.

Виконане авторське узагальнення існуючих світових моделей сільськогосподарського дорадництва до трьох найбільш поширених: радянської, західної й української та здійснена змістовна їх характеристика за критеріями: відповідальність, особливості організаційної основи, особливості управління, рівень охоплення ринку дорадчих послуг, джерела покриття витрат на дорадництва.

Наведено інституційні етапи формування вітчизняної системи сільськогосподарського дорадництва. Зроблено висновок про відсутність належного інституційно-дорадчого середовища в Україні, не зважаючи на реформаційні заходи уряду та грантових організацій. Відзначається, на даному етапі, про відсутність проявів «радянської моделі» дорадництва в Україні, як по вертикалі галузевого управління, так і по науково-методичному забезпеченню. В контексті зазначеного акцентована важливість підвищення ефективності інституту дорадництва у його взаємодії з інститутом бухгалтерського обліку, відповідно чого запропоновано організаційні форми розвитку фінансово-облікових послуг дорадчих служб.

Ключові слова: дорадництва; дорадчі служби; фінансово-облікові послуги; моделі дорадництва; інститут дорадництва; інститут бухгалтерського обліку; суспільна ефективність.

Актуальність дослідження. За роки незалежності в Україні_повністю зруйнована радянська система інформаційно-консультаційного забезпечення агропідприємств. При цьому, до цього часу не сформовано інститут дорадництва, як ринковий замінник цієї системи. Поряд з відсутністю комплексного бачення сутності та форм саме вітчизняного інституту дорадництва, що враховує інституційну специфіку національного агропідприємництва й сільських територій, наукового забезпечення потребує і організаційне й методичне наповнення дорадчих послуг. У сфері економіки окремі види дорадчих послуг потребують не лише специфічної прив’язки до різних форм господарювання, але й різноманітного методичного наповнення. Це потребує глибокої спеціалізації дорадчих служб, збільшення їх кількості, або навпаки їх укрупнення та фінансового зміцнення для забезпечення технічних можливостей та внутрішньої спеціалізації фахівців.

Обидва підходи є вкрай затратними для бюджету України. До того ж через усунення держави від вертикалі управління дорадництвом швидко організувати вирішення цих проблем майже неможливо. Необхідна нова стратегія розвитку дорадництва в Україні та започаткування нових підходів до наповнення її дорадчих послуг.

Метою статті є визначення складових стратегічних орієнтирів розвитку дорадництва в Україні та обґрунтування напрямів посилення змістовності дорадчих послуг фінансово-облікового спрямування.

Огляд попередніх досліджень. Проблеми організації та розвитку системи дорадництва в України розглядаються вітчизняними вченими, серед яких : О. А. Галич, Т.П. Кальної-Дубінюк, Р. Я. Корінець, М.Ф. Кропивко та ін.

Всі вони приходять до висновку, що через низький рівень платоспроможності дрібні товаровиробники, сільське населення та сільські громади залишаються поза увагою структур, які надають дорадчі послуги [1, 605], [2, 118], [3, 37].

Наступний висновок дослідників: «незважаючи на світову практику, в Україні все ще залишається дискусійним питання визначення оптимальної моделі дорадництва та хто повинен фінансувати дорадчу діяльність» [4].

В залежності від розпорядника наданих коштів науковці виділяють різні типи моделей дорадництва. Найбільш поширеним за розподілом є наступні моделі: державна, громадська, приватна та змішана. «Система дорадництва, яка функціонує за державною модель, здійснює свою діяльність за рахунок коштів з державного бюджету, за громадською – за рахунок фондів об'єднань підприємств і фермерських організацій, за приватною – на базі прямих розрахунків сільськогосподарських виробників з дорадчою службою, а фінансування дорадчих служб за змішаною моделлю здійснюється за рахунок поєднання зазначених вище джерел[4].

Всебічний огляд моделей дорадчих служб у різних країнах світу наштовхує науковців на висновок, що в процесі реалізації проектів міжнародної технічної допомоги неможливо копіювати моделі дорадчих служб, які функціонують в конкретних соціально-економічних умовах та історично сформованої ментальності суспільства тієї чи іншої країни-донора. Професор О.А. Галич вважає, що треба самостійно визначати те, яка саме модель відповідає соціально-економічним умовам нашої держави [3].

Методи й методологія дослідження. За теоретичний базис статті слугували діалектичний метод пізнання. Використано функціональний та порівняльний аналіз, абстрактно-логічний метод, методи системного узагальнення, статистичних досліджень, порівняння, групування тощо.

Основний зміст дослідження. Аграрний сектор економіки завжди потребує більшої уваги до інформаційно-консультаційного забезпечення свого розвитку. Причини цього відомі: від особливостей зайнятості персоналу сільського підприємства та браку часу на підвищення своєї кваліфікації до складнощів освоєння сучасних технологій отримання інформації. Так було, так є, так очевидно і буде і в епоху цифрової економіки на сільських територіях у порівнянні з мегаполісами.

Світ відпрацював різні моделі інформаційно-консультативного забезпечення сільськогосподарської життєдіяльності. Для спрощення, у дослідженні розглядаються три такі моделі (Таблиця 1). Перша це радянська модель, яка зараз використовується у ряді країн, але найбільше асоціюється із Китаєм. Друга – «західна модель» дорадництва, в основі якої покладено принцип державно-приватного партнерства. І, третє, «українська модель», що фактично існує як результат недолугості вітчизняної аграрної політики, її подвійних стандартів й фактичної реалізації агрохолдингової моделі розвитку.

Таблиця 1

Виявлені моделі дорадництва

№	Ключові принципи й особливості організації	Модель дорадництва		
		Радянська	«Західна»	«Українська»
1.	Відповідальність: - за політику	держава	держава й громадянське суспільство	ніхто не відповідальний
	- за організацію	міністерство	міністерство	міністерство зруйновано
	- за наукове-методичне забезпечення	державна наука	ринок науково-освітніх послуг	не визначено
	- за фінансування	держава	держава і бізнес	держава
2.	Організаційна основа	державна вертикаль	державно-приватне партнерство	приватний бізнес (по факту)
3.	Управління: - наявність галузевої вертикалі	на усіх рівнях адмінустрію	на рівні земель	відсутнє
	-керівні органи	департамент міністерства	департамент міністерства	громадська організація (по факту)
	-звітність	державна статистика	відомча статистика	відсутня
4.	Ринок дорадчих послуг	усе агропідприємництво й сільські території	сільські території та фермери	фермери та середні підприємства
5.	Джерела покриття витрат на дорадництво	▪ державний бюджет; ▪ місцеві бюджети; ▪ підприємства	▪ місцеві бюджети; ▪ державний бюджет; ▪ підприєм-ства	▪ державний бюджет; ▪ підприємства

Джерело: розробка автора

Формально законодавство України декларує створення і функціонування різноманітної дорадчої інфраструктури. Про визначеність з «моделлю» в законодавстві не йдеться.

З огляду на те, що Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [5] був прийнятий у 2004 році, можна констатувати, що нормативно-правове наповнення підґрунтя для розвитку дорадництва сформоване все ж більше за «західною моделлю» дорадництва.

Через три роки після прийняття Закону було визначено порядок створення та ведення Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників, що надають дорадчі послуги та ведення Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб [6].

Майже через сім років після прийняття Закону було схвалено Концепцією формування державної системи сільськогосподарського дорадництва, в якої визначено, що «безсистемність надання дорадчих послуг не відповідає соціально-економічним потребам суспільства, рівню розвитку сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки держави». А також визначено причини виникнення цієї проблеми:

- незавершеності формування мережі сільськогосподарських дорадчих служб на обласному і районному рівні з представництвами у сільських (селищних) радах;
- ненадання державної підтримки сільськогосподарській дорадчій діяльності [7].

Минуло ще кілька років і визнаний науковець-дорадник Корінец Р.Я. в 2018 році констатує: « … скорочення фінансування дорадчої діяльності відбувалось з року в рік: співвідношення виділених до запланованих бюджетних коштів скоротилось на 84,2% (з 100% у 2007 році до 15,8% у 2012 році), а з 2013 року взагалі не здійснювалося» [4].

У відповідності до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [8] забезпечується підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності шляхом часткової компенсації понесених дорадчими службами (підприємствами) витрат на такі послуги суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню.

Періодично Урядом чи Міністерством аграрної політики затверджуються Порядки такої компенсації, наприклад, як Порядок часткової компенсації витрат на надання дорадчих послуг фермерським господарствам [9, 10]. У відповідності до останнього, фермерські господарства отримують часткову компенсацію за витрати, пов'язані з отриманням дорадчих послуг за напрямами: зоотехнія, ветеринарія, агрономія, оподаткування в сільському господарстві, бухгалтерський облік в сільському господарстві, управлінський облік, органічне виробництво, залучення фінансово-кредитних ресурсів, впровадження систем безпечності під час виробництва харчових продуктів і кормів для тварин, екологічне управління та зовнішньоекономічна діяльність. Компенсація надається у вигляді сплати державою 90 % (без ПДВ) вартості дорадчих послуг, але не більше 10 тис. гривень на одного фермера. Решту 10% має сплатити фермер.

Оцінку того, як реалізується ця *Програма* зроблено Проєктом «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» у «Дослідження ринку дорадчих послуг в Україні» (2019 рік) [11]. У таблицях 2 і 3 узагальнені дані дослідження.

Таблиця 2

Ринок дорадчих послуг України

№ п/п	Підприємство – споживач дорадчих послуг	Кількість підприємств, тис.од.	Обробіток с/г угідь у % до всього
1.	Великі та середні підприємства	1,4	47%
2.	Фермерські господарства	33,2	10%
3.	Особисті селянські господарства з них потенційні сімейні фермери	4 000 115,0	- -

Джерело: Розроблено автором за даними [11]

Співробітники Проєкту АПД стверджують, що не усі великі та середні підприємства України потребують дорадчих послуг, оскільки мають власний штат висококваліфікованих спеціалістів. У них добре налагоджена взаємодія з постачальниками матеріальних ресурсів та фінансових коштів. Вони мають напрацьовану впевненість на вітчизняному та зарубіжному ринках збуту сільськогосподарської продукції.

Усі фермерські господарства Проєкт АПД відносить до потенційних клієнтів дорадчих послуг. Дослідженням стверджується, що незважаючи на те, що ця категорія агропідприємств протягом 2018-2019 рр. майже не скористалася можливостями визначеного Порядку [9], все ж вони такі послуги потребують найбільше.

Основними причинами низької активності дослідники вважають низьку поінформованість фермерів та відсутність сертифікованих дорадчих служб в регіонах.

Дрібні виробники (ОСГ) майже 4 млн. і, навіть, ті з них (близько 115 тис.), що уже є товарними сільгоспвиробниками, поки ще знаходяться поза інституційно-дорадчим середовищем.

З дослідження можна зробити висновок, що усі попередні зусилля Уряду та ряду грантових проєктів не сформували в Україні нове інституційно-дорадче середовище. Натомість повністю зруйновано «радянську модель» дорадництва, як по вертикалі галузевого управління, так і по науково-методичному забезпеченню.

Дослідники Проєкту АПД стверджують, що вони опитали 450 с/г підприємств та ОСГ, які уже виробляють товарну продукцію і виявили значну їх потребу у дорадчих послугах (Таблиця 3).

Таблиця 3

Потреба у дорадчих послугах

№ п/п	Вид послуг	Потреба у % від опитаних
1.	Технологічні питання	70%
2.	Управління і маркетинг	65%
3.	Бізнес-планування	64%
4.	Облік і оподаткування	56%
5.	Органічне виробництво	56%

Джерело: Розроблено автором за даними [11].

Дані таблиці 3 дещо протирічать висновкам Проєкту щодо ринку дорадчих послуг, але все ж є у логічному тренді цього дослідження.

З опитувань слідує, що ринок і потреба у дорадчих послугах в Україні існує, але із самими послугами проблеми.

Безперечно, що малий та дрібний бізнес потребує різноманітних консультативно-інформаційних послуг. І не на 56-70%, а на усі 100%, оскільки йдеться про сімейний бізнес й неможливість найму кваліфікованих фахівців.

Очевидно, що не усі фермери це усвідомлюють і для багатьох з них це не бізнес, а спосіб життя (що має стійкий «інституційний шлейф» минулого). Але й, очевидно і інше, сприйнятих і якісних для них послуг не може запропонувати і дорадницька інфраструктура.

Як свідчать міністерські чиновники у 2019 році на підтримку фермерських господарств було спрямовано 694,1 млн грн (майже така сума виділяється з бюджету країни і на 2020 рік).

У таблиці 4 йдеться про освоєння коштів бюджету 2019.Як видно на весь ринок і на величину потреб у дорадчих послугах виділяється (освоюється) лише 0,1% бюджетних коштів, що спрямовуються на підтримку фермерства.

Таблиця 4

Освоєння бюджетних коштів на підтримку фермерства у 2019 році

№ п/п	Норми освоєння	Сума,млн.грн.
1.	Компенсація вартості техніки	195,0
2.	Бюджетна субсидія на 1 га	96,8
3.	Компенсація вартості насіння	50,0
4.	Бюджетні субсидії на 1 га новоствореним ФГ	18,4
5.	Фінпідтримка обслуговуючих кооперативів	2,8
!	Компенсація дорадчих послуг	0,6

Джерело: Розроблено автором за даними [12]

Аналіз таблиць 1-4 викликає ряд запитів. Або щось не так з дослідженням Проєкту АПД, або щось не так з аграрною політикою України?

Виходячи із наших досліджень (нехай і не в інституційно-дорадницької сфері), проблеми все ж у вітчизняній аграрній політиці. Політиці реалізації в Україні агрохолдингової моделі агроустрою при формальному декларуванні фермерського розвитку [15,16]. Підґрунтям агрохолдингізації країни є корупція, олігархизм та невігластво чиновників та політиків із так званих «політичних» та «соціальних ліфтів». Сформоване «порочне коло» агрохолдінгізації нетерпиме і агресивне до представників, що сповідують інші моделі аграрного устрою. Особливо нетерпимість проявляється до академічної науки, яка усведомлено пов'язана з середнім і малим агропідприємствам. Очевидно, що й дорадчій сегмент аграрної політики, з підґрунтям «середнього класу» не вписується у політику агрохолдінгизації.

Звідси, які б дії, зусилля (нормативно-правові, організаційні, фінансові, і т.п) не приймали б грантові проєкти, академічна наука, громадські об'єднання малого та середнього агробізнесу України , дорадництво в агрохолдинговій моделі аграрного устрою приречене.

Історія розвитку вітчизняного дорадництва саме це і засвідчує. Орієнтуючись у своїх витоках на «західну модель» дорадництво (Таблиця 1) України по факту має у цій справі руїну, яку ми умовно назвали «українською моделлю» дорадництва. Наша «особлива» модель дорадництва тісно пов'язана з агрохолдинговою моделлю аграрного устрою України.

Чому таке розуміння, такий висновок є вкрай важливим і для розвитку фінансово-облікових послуг дорадницьких служб? Тому, що будь-який сегмент цілого неможливо розглядати окремо. Модель аграрного устрою – це цілісна система, що включає різноманітні сегменти як-то ринок землі, оподаткування і в т.ч. дорадництво. Усі ці складові розвиваються у «мейнстримі» вибраної Урядом моделі. А, головне, її реалізації по факту. За інституціональною теорією не може розвиватися «західна модель дорадництва» в агрохолдінговій моделі аграрного устрою. Як наслідок -замість «західної» Україна має безліку «українську модель дорадництва».

Як все ж розвивати фінансово-облікові послуги вітчизняних дорадчих служб? (рівно і як інші види послуг) Як розвивати інституційно-дорадницьке середовище в агрохолдінговій моделі аграрного устрою?

Відповіді на такі запитання слід шукати в сучасних економічних теоріях. Серед останніх і інституціональна теорія та її поведінково-трансформаційні прояви.

По перше, дорадництво варто розглядати як інститут не у вузькому, а у широкому соціально-економічному статусі. Важливе розуміння не тільки місії цього інституту у загальному інституційному середовищі, галузі чи країни, а й його складовість в аграрному виробництві, у сільських територіях. Важливо також виділяти і працювати з внутрішніми складовими інституту дорадництва. Його формальними і неформальними інституційними складовими, організаційними формами тощо.

По-друге, важливо довести (усвідомлюючи нижчий щабель цього інституту в ієрархії інститутів із «середовища аграрної політики») невід'ємність інституту дорадництва в цілісній системі складових будь-яких видів (моделей) аграрної політики. Робочою гіпотезою таких досліджень має бути загальноекономічна аксіома: оцінка того чи іншого соціально-економічного явища проводиться за станом найменш успішної її складової. (Тут часто застосовують афоризм військових моряків: «Швидкість ескадри визначається можливостями найповільнішого в ній корабля»). За «класикою» оцінка аграрної політики визначається не за успіхами агрохолдингів, а за успішністю фермерів, розвитком кооперації та сільських територій.

По-третє, для вчених-економістів доведеним є факт зміни (розвитку) формальних й неформальних інституційних складових в рамках інституту.

Слід дослідити, які організаційні форми в інституті дорадництва будуть максимально сприяти його розвитку. Такі дослідження мають проводитись за варіантами моделей аграрного устрою (для України очевидно, що за сьогоднішній влади агрохолдингова модель аграрного устрою збережеться. До того ж тут варто враховувати дію відомого економіста як «залізного закону олігархії», що створює в Україні та в її аграрній сфері «порочне коло» розвитку). Це базові питання, але вони важливі для розуміння розвитку і фінансово-облікових послуг інституту дорадництва. Другою стороною розвитку саме таких послуг є опора на наявні теоретико-методичні й організаційні напрацювання в цій сфері.

На відміну від інституту дорадництва, вітчизняний інститут бухгалтерського обліку керується власною інституціональною теорією, за якою всіляко розвиває свої організаційні форми для стимулювання кращого розвитку [17]. Серед тих, що можуть бути також причетні до дорадництва є : бухгалтерські аутсорсингові фірми; аудиторські компанії; професійні (сертифіковані) бухгалтери, як СПД; громадські професійні об'єднання(наприклад: члени регіональної групи МФБ (ЕРСВА) - Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України [13]. За нашими оцінками до вітчизняного інституту дорадництва можливе залучення від 0,5 до 1,5 тис. відповідних організаційних форм (звісно процедури й умови такого залучення потребують відповідного напрацювання). Безальтернативне відкидання подібних пропозицій не змінить сьогоднішній стан дорадницької інфраструктури, за яким в Україні станом на кінець 2019 року є лише 556 дорадників, з яких лише 55 є фахівцями з фінансово-облікових послуг [14]. Більш ніж у половині регіонів (областей) України взагалі відсутні дорадчі служби [14].

Висновки. Мета статті полягала у визначенні складових стратегічних орієнтирів розвитку дорадництва в Україні та обґрунтуванні напрямів посилення змістовності дорадчих послуг фінансово-облікового спрямування.

Виконане авторське узагальнення існуючих світових моделей сільськогосподарського дорадництва до трьох найбільш поширених: радянської, західної й української та здійснена змістовна їх характеристика за критеріями: відповідальність, особливості організаційної основи, особливості управління, рівень охоплення ринку дорадчих послуг, джерела покриття витрат на дорадництва.

Наведено інституційні етапи формування вітчизняної системи сільськогосподарського дорадництва. Зроблено висновок про відсутність належного інституційно-дорадчого середовища в Україні, не зважаючи на реформаційні заходи уряду та грантових організацій. Відзначається, на даному етапі, про відсутність проявів «радянської моделі» дорадництва в Україні, як по вертикалі галузевого управління, так і по науково-методичному забезпеченню. В контексті зазначеного акцентована важливість підвищення ефективності інституту дорадництва у його взаємодії з інститутом бухгалтерського обліку, відповідно чого запропоновано організаційні форми розвитку фінансово-облікових послуг дорадчих служб.

Література

1. Малік М. Й., Кропивко М. Ф., Булавка О. Г. та ін. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): монографія / за ред. М. Й. Маліка. К.: ННЦ ІАЕ, 2012. 642 с.

2. Кальна-Дубінюк Т. П., Безкровний М. Ф., Криворучко М. І. / Основи аграрного консалтингу : Підручник. К. : Освітня книга, 2006. 224 с.

3. Галич О. А. Сільськогосподарське дорадництво : навч.посібник / О. А. Галич, О. О Сосновська. К. : Центр учбової літератури, 2007. 368 с.

4. Похиленко Н. М., Корінець Р. Я. Фінансування системи сільськогосподарського дорадництва. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 23. С. 109-115.

Рецензія/Peer review : 17.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК: 342. 9
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-19

ПУДРИК Д. В., КВІЛІНСЬКИЙ О. С., НАЗАРЕНКО А. П.
Сумський державний університет

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА: СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ОРІЄНТИРИ

У статті проаналізовано та систематизовано передумови загострення міграційних проблем в країні. Авторами емпірично підтверджено нерівномірний міждержавний міграційних рух населення у 2019 році. Визначено, що від'ємне значення міждержавного приросту зафіксовано у таких областях: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Херсонська. На основі систематизації результатів дослідження вітчизняного та міжнародного досвіду регулювання міграційного руху визначено принципи та інструменти державної міграційної політики з урахуванням наявних соціальних, політичних та економічних викликів в країні. У статті визначено, що ефективна державна міграційна політика повинна базуватись на таких принципах як: верховенство права, транспарентність, адаптивність, превентивність, синхронізація, обґрунтованість, інтегрованість. Визначено, що основними інструментами ефективної державної міграційної політики є: розвиток стипендіальних освітніх та наукових програм для стимулювання академічної мобільності; управління нелегальними мігрантами; впровадження програм освітньої, соціальної та культурної адаптації мігрантів та інші. Подальшого дослідження вимагають фактори, що впливають на ефективність імплементації Стратегії державної міграційної політики.

Ключові слова: міграція, трудові ресурси, принципи, освіта, іммігранти, емігранти.

PUDRYK D., KWULINSKI O., NAZARENKO A.
Sumy State University

THE GOVERNMENT MIGRATION POLICY: THE STRATEGIC DIRECTIONS AND TARGETS

The unstable economic situation in the country, the presence of political and economic conflicts provokes an increase in the outflow of highly qualified personnel. In addition, European integration processes and the opening of borders accelerate the emigration of domestic labor resources to European countries. On the other hand, Ukraine's migration attractiveness for highly qualified immigrants is low compared to other neighboring countries. This in turn leads to a decrease in the pace of socio-economic development of the national economy. In view of this, it is important to systematize the main areas of implementation of state migration policy, taking into account the existing social, political and economic challenges in the country.

The article aims to analyse and systematize the preconditions for increasing migration problems in the country. The authors empirically confirmed the incomplete interstate migration movement of the population in 2019. It is determined that the negative value of interstate growth was recorded in the following oblasts: Volyn, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv, Rivne, Kherson. Based on the systematization of the results, the principles and tools of state migration policy are identified, taking into account the country's existing social, political and economic challenges. The article stipulates that a clear state migration policy should be based on such principles as the rule of law, transparency, adaptability, prevention, synchronization, validity, integration. It is determined that the main tools of effective state migration policy are: development of scholarship educational and research programs to stimulate academic mobility; management of illegal migrants; implementation of programs of educational, social and cultural adaptation of migrants and others. Further research is required on the factors influencing the effectiveness of the implementation of the State Migration Policy Strategy.

Key words: migration, labour resources, principles, education, immigrants, emigrants.

Вступ. Нестабільна економічна ситуація в країні, наявність політичних та економічних конфліктів провокує зростання відтоку висококваліфікованих кадрів. Крім цього, євроінтеграційні процеси та відкриття кордонів пришвидшують еміграцію вітчизняних трудових ресурсів у Європейські країни. З іншої сторони, міграційна привабливість України для висококваліфікованих іммігрантів, порівняно з іншими країнами-сусідами є низькою. Це у свою чергу призводить до зниження темпів соціально-економічного розвитку національної економіки. З огляду на це актуальними є систематизація основних напрямів реалізації державної міграційної політики з урахуванням наявних соціальних, політичних та економічних викликів в країні.

Аналіз останніх досліджень. Результати узагальнення наукового доробку свідчать, що низка вітчизняних вчених досліджують проблематику управління міграційними процесами з різних точок зору правової, економічної, політичної тощо.

У аналітичному звіті «Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам» розробленим експертами Інститут економічних досліджень та політичних консультацій узагальнено ефективність державних заходів щодо удосконалення міграційної політики України, зазначено основні проблеми та напрями їх вирішення [7]. Експертами визначено, що основними проблемами є не розвиненість інституціонального забезпечення та обмеженість функцій Державної міграційної служби України. Так, в обов'язки Державної міграційної служби України входять питання громадянства, реєстрації емігрантів та іммігрантів, тоді як питання з управління міграцією трудових ресурсів за кордон Державній службі зайнятості [7]. Це у свою чергу ускладнює процеси регулювання відтоку інтелектуального капіталу з

країни. Автором у роботі [8] досліджено еволюцію нормативного-правового регулювання міграційних процесів у національній економіці. Авторами у роботі [12] обгурнтовано необхідність синхронізації дій органів державної влади з метою мінімізації нелегальної трудової міграції.

У роботі [6] Лошенюк О. В. систематизовано заходи щодо регулювання трудової міграції та інструменти їх імплементації. Зокрема запропоновано урегулювати системи грошових переказів від мігрантів із-за кордону. Баламуш М. Я. [1] державну міграційну політику з правової точки зору та систематизовано науково-методичні підходу до трактування сутності «державної міграційної політики». Вишневською О. А. у роботі виокремлено передумови зростання еміграції в країні та запропоновано підтримку «циклічної міграції» як напряму нівелювання негативних соціо-економічних наслідків відтоку трудових ресурсів з країни. У роботі Дяченко А. систематизовано теоретичне підґрунтя категоріального апарату у сфері управління міграційними процесами [4].

Палагнюк О. зазначає, що міграційна політика повинна бути узгодженої з іншими державними політиками (економічною, соціально, екологічною, демографічною тощо) та виконувати такі функції як: регулювання, узгодження, прискорювальну, розподільчу та селективну [9].

Результати дослідження свідчать про вагомий науковий доробок у сфері нормативно-правового регулювання міграційних процесів в країні. При цьому питання щодо економічного, соціального та інституціонального забезпечення управління міграційними процесами в країні вимагають подальшого дослідження. Метою статті є аналіз вітчизняних передумов загострення міграційних проблем, систематизація принципів функцій державної міграційної політики з урахуванням наявних соціальних, політичних та економічних викликів в країні та напрямів її реалізації.

Результати дослідження. Результати аналізу статистичних звітів щодо коефіцієнту міграційного руху населення по регіонах у 2019 році свідчать про нерозмірність обсягів міграційних потоків, а також зростання кількості емігрантів по деяким областям України.

Таблиця 1

Міграційний міждержавний рух населення у 2019 році

Область	Кількість іммігрантів	Кількість емігрантів	Міграційний приріст, скорочення (-)
Вінницька область	4,4	1,8	2,6
Волинська область	2,6	6,3	**-3,7**
Дніпропетровська область	6,2	3,0	3,2
Житомирська область	4,7	2,6	2,1
Закарпатська область	5,4	7,4	**-2,0**
Запорізька область	5,9	2,9	3,0
Івано-Франківська область	6,5	6,9	**-0,4**
Київська область	14,2	4,9	9,3
Кіровоградська область	5,2	4,2	1,0
Львівська область	5,7	5,9	**-0,2**
Миколаївська область	7,1	3,1	4,0
Одеська область	26,4	3,9	22,5
Полтавська область	13,9	7,8	6,1
Рівненська область	3,0	11,4	**-8,4**
Сумська область	9,8	4,5	5,3
Тернопільська область	13,9	7,1	6,8
Харківська область	32,7	21,3	11,4
Херсонська область	1,4	2,0	**-0,6**
Хмельницька область	5,7	3,0	2,7
Черкаська область	3,7	3,5	0,2
Чернівецька область	12,1	9,3	2,8
Чернігівська область	1,5	1,5	0,0
м.Київ	34,6	19,9	14,7
Всього по країні	**12,3**	**7,2**	**5,1**

Примітка: розраховано на 10000 осіб наявного населення.
Джерело: сформовано на основі даних [3].

Зазначимо, що негативний міграційний (кількість іммігрантів нижча ніж мігрантів) міждержавний приріст зафіксовано у таких областях: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Херсонська. Ефективність державної міграційної політики впливає (як позитивно так і негативно) на процес залучення інтелектуального капіталу в країну, а також результативність демографічної політики. Слід відмітити, що регулювання вітчизняних міграційних процесів забезпечується наступними нормативно-правовими документами:

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» (від 12 липня 2017 р. № 482-р);

Закон України «Про імміграцію» (редакція від 18.07.2020 р.);

Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Українугромадян України»;

Закон України «Про громадянство України»;

Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»;

Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»;

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» тощо [5].

Результати дослідження свідчать, що основними державними органами, що здійснюють регулювання міграційними процесами: Державна міграційна служба України; Міністерство соціальної політики. Однак, наразі у вітчизняній практиці відсутній системне управління міграційною державною політикою. Оскільки, функції Державної міграційної служби України обмежуються контролем за перетином кордонів країни, а Міністерство соціальної політики зорієнтовано на регулювання трудової міграції. Зазначимо, що у 2017 році Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження щодо стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р. У даному документі визначено, що державне регулювання міграційними процесами є одним із пріоритетних завдань уряду країни. Крім цього, оновлення даної стратегії обумовлено ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. З однієї сторони, відкриття кордонів та введення режиму «без віз» спричинило відтік висококваліфікованих трудових ресурсів з України до країн Європейського Союзу. З іншої сторони – це спровокувала формування та покращення умов (якості) життя суспільства з метою підвищення рівня їх мотивації повертатись до країни з новими компетенціями або не іммігрувати за кордон. Слід відмітити, що одним основних із завдань прийнятої Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року є формування відповідного дієвого інституційного забезпечення управління міграційною політикою.

З огляду на це, державна міграційна політика повинна стимулювати приплив нових та ефективне використання наявного інтелектуального капіталу в країну. У зв'язку з цим, основними принципами державної міграційної політики повинні бути:

- верховенство права та захист прав людини;
- транспарентність функціонування державної влади у сфері регулювання міграційними процесами;
- адаптивність та гнучкість (своєчасне корегування завдань, інструментів, цілей тощо державної міграційної політики)
- превентивність та запобігання проявів нерівності/дискримінації за демографічними, культурними та національним вимірами;
- синхронізація та конвергенція дій уряду та нормативно правового забезпечення у сфері регулювання міграційних процесів;
- обґрунтованість інструментів державного регулювання міграційних процесів;
- інтегрованості з іншими стратегічними політиками розвитку національної економіки тощо.

Систематизація принципів державного регулювання міграційною політикою представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Систематизація принципів державної міграційної політики

Джерело: побудовано авторами

Відмітимо, що імплементація Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року передбачає реалізацію двох етапів:

2018–2021 рр. – етап синхронізації та унормування вітчизняного інформаційного та нормативного забезпечення управління міграційними процесами відповідно до вимог міжнародних стандартів, у тому числі у рамках виконання прийнятих зобов'язань євроінтеграційного вектору розвитку національної економіки.

2022-2025 рр. – етап розроблення та імплементації інструментів управління державною міграційною політикою з метою досягнення цілей економічного та соціального розвитку національної економіки.

Результати бенчмаркінг-аналізу доводили узагальнити інструменти управління міграційними процесами в країні. Так, одним із інструментів залучення висококваліфікованих трудових ресурсів є розвиток стипендіальних освітніх та наукових програм для стимулювання академічної мобільності. Слід

відмітити, що даний інструмент ефективно використовують такі розвинені країни як США, Німеччина, Великобританія, Швеція, Швейцарія тощо. Найбільшої популярності набули такі програми: Fulbright, Chevening, DAAD, Erasmus+ тощо. Наразі Україна не має власних стипендіальних програм, визнаних світовою спільнотою, крім стипендій у рамках міжурядових договорів про співпрацю. Наступним інструментом є управління нелегальними мігрантами. У даному випадку, доцільно розробити дієвий та транспарентний механізм легалізації перебування нелегальних мігрантів на території країни. Відповідно до практики Європейського Союзу, то практика впровадження програм освітньої, соціальної та культурної адаптації мігрантів є одним із невід'ємних інструментів формування позитивного суспільного клімату для мігрантів. При цьому висхідним базисом зростання привабливості для висококваліфікованих трудових ресурсів України як країни призначення є формування стабільного політичного, економічного, екологічного та соціального розвитку країни.

Висновки. Систематизація результатів дослідження свідчить, що оновлення державної міграційної політики повинно, у першу чергу, базуватись на впровадженні інструментів формування сприятливого суспільного клімату в країні. При цьому нагальним є дотримання принципу стратегічного бачення, особливо при оновленні плану заходів реалізації другого етапу (2022-2025 рр.) імплементації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Визначено, що основними інструментами ефективної державної міграційної політики є: розвиток стипендіальних освітніх та наукових програм для стимулювання академічної мобільності; управління нелегальними мігрантами; впровадження програм освітньої, соціальної та культурної адаптації мігрантів та інші. При цьому подальшого дослідження вимагають фактори, що впливають на ефективність імплементації Стратегії державної міграційної політики.

Література

1. Баламуш, М. Я. (2018). Державна міграційна політика, державне управління і публічне адміністрування у сфері міграції: співвідношення та суб'єкти реалізації. Правова держава, (30), 85-90.
2. Вишневська О. А. (2008). Сучасна міжнародна трудова міграція та державна міграційна політика. Статистика України, (2), 87-91.
3. Державна служба статистики України. Загальні коефіцієнти міграційного руху населення за типом місцевості по регіонах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/z_koef/arh_zk_mrn.html \
4. Дяченко, А. (2017). Теоретичні основи дослідження державної міграційної політики: аналіз понятійно-категоріального апарату. Державне управління та місцеве самоврядування, (2), 6-13.
5. Збірник законодавства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/urist_1.pdf
6. Лошенюк, О. В. (2017). Вдосконалення інструментарію державної міграційної політики в Україні. Світ фінансів, (3), 147-156.
7. Малиновська, О. (2014). Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. Аналітична записка М, 1.
8. Нагнибіда, Т. А. (2018). Етапи становлення державної міграційної політики. Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Право, (5), 109-114.
9. Палагнюк, О. (2013). Зміст та функції державної міграційної політики України. Публічне адміністрування: теорія та практика, (2).
10. Перерва, П. Г., & Глізнуца, М. Ю. (2015). Бенчмаркінг як метод оцінювання інтелектуального потенціалу регіонів. Маркетинг і менеджмент інновацій, (4), 11-19.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» (від 12 липня 2017 р. № 482-р). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/npas/250149647
12. Ткачова, Н. М., Ткачева, Н. Н., Мартьянова, Р. А., & Мартьянова, Р. А. (2017). Необхідність взаємодії органів державної влади щодо протидії нелегальній міграції, як потенційній загрозі Національній безпеці. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток», 12, 1-6.
13. Cosmulese, C.G., Grosu, V, Hlaciuc, E., Zhavoronok, A. (2019). The Influences of the Digital Revolution on the Educational System of the EU Countries. Marketing and Management of Innovations, 3, 242-254. http://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-18
14. Kliestikova, J., & Janoskova, K. (2017). Branding with understanding: how national profile of consumer influences brand value perception. Маркетинг і менеджмент інновацій, (3), 149-157.

References

1. Balamush, M. Ya. (2018). Derzhavna mihratsiina polityka, derzhavne upravlinnia i publichne administruvannia u sferi mihratsii: spivvidnoshennia ta subiekty realizatsii. Pravova derzhava, (30), 85-90.
2. Vyshnevska O. A. (2008). Suchasna mizhnarodna trudova mihratsiia ta derzhavna mihratsiina polityka. Statystyka Ukrainy, (2), 87-91.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Zahalni koefitsiienty mihratsiinoho rukhu naselennia za typom mistsevosti po rehionakh. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/z_koef/arh_zk_mrn.html \

4. Diachenko, A. (2017). Teoretychni osnovy doslidzhennia derzhavnoi mihratsiinoi polityky: analiz poniatiino-katehorialnoho aparatu. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, (2), 6-13.

5. Zbirnyk zakonodavstva. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/urist_1.pdf

6. Losheniuk, O. V. (2017). Vdoskonalennia instrumentariiu derzhavnoi mihratsiinoi polityky v Ukraini. Svit finansiv, (3), 147-156.

7. Malynovska, O. (2014). Mihratsiina polityka v Ukraini: formuvannia, zmist, vidpovidnist suchasnym vymoham. Analitychna zapyska M, 1.

8. Nahnybida, T. A. (2018). Etapy stanovlennia derzhavnoi mihratsiinoi polityky. Naukovi zapysky [Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriia: Pravo, (5), 109-114.

9. Palahniuk, O. (2013). Zmist ta funktsii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy. Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka, (2).

10. Pererva, P. H., & Hliznutsa, M. Yu. (2015). Benchmarkinh yak metod otsiniuvannia intelektualnoho potentsialu rehioniv. Marketynh i menedzhment innovatsii, (4), 11-19.

11. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku» (vid 12 lypnia 2017 r. № 482-r). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.kmu.gov.ua/npas/250149647

12. Tkachova, N. M., Tkacheva, N. N., Martianova, R. A., & Martianova, R. A. (2017). Neobkhidnist vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady shchodo protydii nelehalnii mihratsii, yak potentsiinii zahrozi Natsionalnii bezpetsi. Elektronnyi zhurnal «Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok», 12, 1-6.

13. Cosmulese, C.G., Grosu, V, Hlaciuc, E., Zhavoronok, A. (2019). The Influences of the Digital Revolution on the Educational System of the EU Countries. Marketing and Management of Innovations, 3, 242-254. http://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-18

14. Kliestikova, J., & Janoskova, K. (2017). Branding with understanding: how national profile of consumer influences brand value perception. Marketynh i menedzhment innovatsii, (3), 149-157.

Рецензія/Peer review : 12.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 657.22:336.13
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-20

КОРИТНИК Л. П.
ДННУ «Академія фінансового управління»

БЮДЖЕТНА ЗВІТНІСТЬ В УПРАВЛІННІ СУБ'ЄКТАМИ СЕКТОРУ ЗАГАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті обґрунтовано значення бюджетної звітності суб'єктів загального державного управління для досягнення ефективного менеджменту в бюджетному процесі та задоволення інформаційних потреб користувачів. Встановлено, що в контексті реформування нормативного-правового забезпечення бухгалтерського обліку в державному секторі та запровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку посилюється рівень відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за достовірність і повному відображення даних у звітності. Доведено, що бюджетна звітність відображає стан виконання бюджету та являється інформаційним забезпеченням для прийняття управлінських рішень, сприяє транспарентності використання бюджетних коштів та підвищенню ефективності управління державними фінансами.

Ключові слова: бюджетна звітність, бюджетний процес, звітність, суб'єкти державного сектору, управління.

LILIYA KORYTNYK
Academy of Financial Management

BUDGETARY REPORTING IN THE MANAGEMENT OF THE SUBJECTS OF THE GENERAL GOVERNMENT SECTOR

The main purpose of reforming accounting and reporting in the public sector is to improve the quality and reliability of accounting, transparency of public finances, ensuring full reflection of data in reporting, improving the methodology and transition to common methodological principles of accounting and reporting, creating a unified organizational and information support of accounting and reporting. An important area of creating an effective accounting system in the public sector is to improve budget and financial reporting, as reporting is the main source of information for budget institutions and process management in the budget sphere. The article substantiates the importance of budget reporting of general government entities to achieve effective management in the budget process and meet the information needs of users. It is established that in the context of reforming the regulatory and legal support of accounting in the public sector and the introduction of national provisions (standards) of accounting increases the level of responsibility of the main managers of budget funds for the accuracy and completeness of data in reporting. It is proved that budget reporting reflects the state of budget execution and is an information support for management decisions, promotes transparency in the use of budget funds and improves the efficiency of public finance management. The study allowed us to conclude that reporting, as a subsystem of the budgetary mechanism and a tool for managing the socio-economic development of society, is of great importance for the operational management of budget funds and the budget execution process. The information provided in the financial and budgetary reports and notes to them should contribute to the transparency of the budget process, reflect the use of budget funds and the economic essence of expenditures, which determines the subject area of further research.

Keywords: budget reporting, budget process, reporting, public sector entities, management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Функціонування державного сектору економіки не можливе без дієвої та ефективної системи управління державними фінансами, які являються його особливо важливою складовою. Основою інформаційно-аналітичної системи управління державними фінансами виступає бухгалтерський облік. Законодавчі чинники впливу на формування системи бухгалтерського обліку в державному секторі пов'язані із завданням імплементації міжнародного законодавства до вітчизняного нормативного поля.

В обліковій системі державного сектору економіки відбувається процес модернізації обліку та звітності для гармонізації з міжнародними стандартами, що зумовлює потребу в перебудові складу і форм фінансової звітності, розроблення уніфікованого методичного та нормативно-правового забезпечення.

Стандартизація всіх сфер діяльності суб'єктів національної економіки, розвиток та поглиблення міжнародних взаємовідносин, визначають необхідність модернізації законодавства у відповідності до міжнародних норм в державному секторі економіки.

Підвищення рівня теоретичних досліджень бухгалтерського обліку та звітності в секторі загального державного управління зумовило поступову трансформацію бухгалтерського обліку на всіх рівнях. Однак для повної гармонізації бухгалтерського обліку в Україні та уніфікації з міжнародними стандартами, дотримання задекларованих засад транспарентності бюджетного процесу необхідно проводити дослідження як у теоретичній, так і в практичній площинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Досліджують проблеми теоретичних положень і методичних підходів до напрямів удосконалення бухгалтерського обліку та складання звітності за міжнародними стандартами, надають роз'яснення щодо їх імплементації в Україні такі науковці та практики як: Л.В. Гізатуліна, О.О. Дорошенко, Т.І. Єфіменко,

О.О. Канцуров, Н.А. Лиско, Л.Г. Ловінська, І.Т. Ткаченко, С.В. Свірко, Н.І. Сушко, О.О. Чечуліна [1-6]. Ключовим доробком авторів є визначення і обґрунтування напрямків реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі як передумови удосконалення управління державними фінансами. Ними також розглядаються проблемні питання вдосконалення механізмів планування, обліку та контролю використання бюджетних коштів, що є необхідною умовою гармонізації вітчизняного обліку в державному секторі до міжнародних вимог і стандартів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Не зменшуючи важливості проведених досліджень і цінності отриманих науковцями результатів, необхідно визнати, що серед зазначеного наукового доробку невирішеним залишається питання удосконалення змісту та показників фінансової звітності для досягнення максимальної її інформативності з метою управління суб'єктами державного сектору та дотримання засад державної політики щодо транспарентності бюджетного процесу.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування ролі і значення звітності в управлінні суб'єктами державного сектору для забезпечення транспарентності напрямів використання бюджетних коштів та підвищення ефективності управління державними фінансами в контексті реформування нормативного-правового забезпечення бухгалтерського обліку та запровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі.

Виклад основного матеріалу

Положення нормативно-правової регламентації структури вітчизняної системи бухгалтерського обліку (ст. 6 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [7]), а також аспекти гармонізації бухгалтерського обліку до міжнародних облікових положень суб'єктів світового державного сектору, формують систему бухгалтерського обліку.

Головною метою реформування бухгалтерського обліку та звітності в державному секторі являється підвищення якості та достовірності обліку, прозорості державних фінансів, забезпечення повного відображення даних у звітності, удосконалення методології та перехід на єдині методологічні засади бухгалтерського обліку і звітності, створення уніфікованого організаційного та інформаційного забезпечення обліку та звітності.

Важливим напрямком створення ефективної системи бухгалтерського обліку в державному секторі є вдосконалення бюджетної та фінансової звітності, оскільки саме звітність являється основним інформаційним джерелом діяльності бюджетних установ та управління процесами в бюджетній сфері.

Складання звітності в бюджетних установах завершує повний цикл облікового процесу, де «обліковим продуктом виступає бухгалтерська звітність, яка орієнтована на задоволення потреб відповідних груп користувачів і стосовно якої існують історично сформовані і нормативно закріплені стандарти і формати її представлення. Насамперед, це стосується фінансової звітності, процес формування і представлення якої в переважній більшості країн світу є чітко регламентованим, а її змістовне наповнення відповідає традиційним світовим підходам, відмінність між якими залежить від обраної моделі побудови національної системи бухгалтерського обліку» [8, с. 97].

Суб'єкти сектору загального державного управління складають звітність відповідно до вимог статті 58 Бюджетного кодексу України, Порядку заповнення форм фінансової звітності в державному секторі (далі – Порядок 307) [9], Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування [10] (далі – Наказ №44), на основі методологічних засад НП(С)БОДС, зокрема 101 «Подання фінансової звітності» [11], та листів або розпоряджень Головних розпорядників бюджетних коштів «Щодо порядку складання фінансової, бюджетної та іншої звітності».

Відповідно до ст. 58 «Звітність про виконання Державного бюджету України» Бюджетного кодексу України [12] звітність бюджетних установ поділяється на фінансову та бюджетну. Науковці таку класифікаційну ознаку виокремлюють як поділ звітності за функціональним призначенням.

Таким чином, відповідно до Бюджетного кодексу та інших нормативно-правових актів з питань бюджетних відносин бюджетні установи та організації, основна діяльність яких фінансується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, за результатами своєї діяльності складають і подають фінансову та бюджетну звітність про виконання кошторисів органу казначейства, у якому вони обслуговуються та установі вищого рівня (до сфери управління якої вони належать).

Фінансова звітність суб'єктів державного сектору складається згідно з національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та відображає результати діяльності за звітний період, а бюджетна звітність відображає стан виконання бюджету, містить інформацію в розрізі бюджетної класифікації (табл. 1).

Звітність бюджетних установ як узагальнення даних про виконання кошторису доходів і видатків та інформація щодо дотримання встановленого плану за звітний період, являється інформаційним забезпеченням для прийняття управлінських рішень, зокрема щодо визначення обсягу державного фінансування.

Суб'єкти державного сектору складають та подають до відповідних органів казначейства детальні звіти, що містять бухгалтерські баланси, дані про виконання кошторисів, результати діяльності та іншу

інформацію. Органи казначейства складають та подають до відповідних органів фінансову звітність про надходження та використання бюджетних коштів, рух грошових коштів, бюджетну заборгованість та інші звіти.

Таблиця 1

Забезпечення інформаційних потреб користувачів звітності

Фінансова звітність	Бюджетна звітність
відображає:	
результати діяльності	стан виконання кошторису
джерела надходжень бюджетних коштів та напрями їх використання	
відомче використання бюджетних коштів	цільове використання бюджетних коштів
дотримання фінансової дисципліни	дотримання кошторисних призначень
майновий та фінансовий стан	фінансовий стан
здатність своєчасно виконувати зобов'язання	
видатки за функціональною та програмною класифікацією, за елементами витрат	видатки за функціональною та програмною класифікацією
нараховані доходи	-
рух грошових коштів	
розмір власного капіталу	-

Джерело: сформовано автором

Зведені показники звітів про виконання бюджету подаються головними управліннями казначейства до Державної казначейської служби України. Казначейство узагальнює отриману інформацію та подає Верховній Раді України, Президенту України, Кабінету Міністрів України, Рахунковій палаті та Міністерству фінансів України звіти про виконання закону про державний бюджет.

З метою забезпечення своєчасного складання звіту про виконання Державного бюджету України:

– Міністерство фінансів України встановлює строки подання звітності управлінням Державного казначейства;

– управління Державного казначейства встановлюють строки подання річного звіту своїм підвідомчим органам та установам, які вони обслуговують, з таким розрахунком, щоб забезпечити своєчасне його подання Державному казначейству України;

– відділення Державного казначейства встановлюють строки подання річної звітності бюджетним установам, організаціям та іншим одержувачам, яким вони здійснюють оплату рахунків, з таким розрахунком, щоб забезпечити своєчасне подання (підтвердження) звітів управлінням Державного казначейства в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Таким чином, звітність суб'єктів державного сектору як узагальнення даних про виконання кошторису доходів і видатків та інформація щодо виконання показників бюджетних програм, являється інформаційним забезпеченням для встановлення раціонального та цільового використанням державних фінансів.

Визначальним питанням в реформуванні системи бухгалтерського обліку є створення системи фінансової звітності, яка забезпечить не тільки контроль за дотриманням цільового витрачання бюджетних ресурсів, а й шляхи та результативність їх використання за відповідних період і в цілому по бюджетній програмі, а також стане інформаційним джерелом для об'єктивної оцінити активів і зобов'язань державного сектору загалом. За умови впровадження такої дієвої системи, бюджетна звітність стане інформаційно змістовнішою, оскільки відображатиме не лише напрямки витрачання державних коштів, а реальні потреби в цих коштах, що є основою бюджетного планування. Першочерговими завданнями у цьому напрямку мають стати удосконалення методології та перехід на єдині методологічні засади бухгалтерського обліку і звітності, а також створення уніфікованого організаційного та інформаційного забезпечення бухгалтерського обліку.

Внесення змін і вдосконалення бюджетного законодавства відображається на кількості, структурі та змісті форм звітності. Запровадження нової бюджетної класифікації, поява нових форм документів, що застосовуються в процесі виконання бюджетів, мають бути враховані у відповідних нормативних документах, що визначають порядок складання звітності. Це зумовлено також потребою в отриманні систематизованої, більш чіткої та повної інформації про використання коштів державного та місцевих бюджетів суб'єктами державного сектору.

Контроль за складанням та поданням фінансової і бюджетної звітності здійснює Державна казначейська служба. Дані фінансової та бюджетної звітності розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, у тому числі зведеної фінансової та бюджетної звітності головних розпорядників коштів державного та місцевих бюджетів, перевіряються органами Казначейства в частині відповідності аналогічним даним, відображеним у бухгалтерському обліку органів Казначейства, та окремим показникам форм фінансової та бюджетної звітності (п. 1.14 Порядку № 44 [10]).

Звірка даних фінансової та бюджетної звітності здійснюється у терміни, встановлені органами Казначейства, у межах термінів, визначених Бюджетним кодексом України для подання звітності про виконання Державного бюджету України.

Віза органу Казначейства засвідчує, що фінансова та бюджетна звітність розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів відповідає вимогам Порядку № 44 [10] і підлягає консолідації у зведеній фінансовій та бюджетній звітності розпорядників вищого рівня.

Відповідно до п. 34 ч. 1 ст. 116 БКУ [12] порушення встановлених порядку або термінів подання фінансової і бюджетної звітності бюджетних установ, а також подання такої звітності у неповному обсязі, є порушенням бюджетного законодавства. Дані фінансової та бюджетної звітності, складеної з порушеннями, не підлягають консолідації розпорядниками вищого рівня у зведеній фінансовій та бюджетній звітності та органами Казначейства у звітності про виконання бюджетів. Порушенням є невідповідність даних, наведених у фінансовій і бюджетній звітності бюджетних установ, даним бухгалтерського обліку.

У разі допущення порушень, визначених пп. 34 і 35 ч. 1 ст. 116 та пп. 1–2 ч. 1 ст. 117 БКУ [12], до учасників бюджетного процесу можуть застосовуватися такі заходи впливу:

1) попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства. Виявлені порушення бюджетного законодавства мають бути усунені у строк до 30 календарних днів;

2) зупинення операцій з бюджетними коштами у порядку, встановленому ст. 120 БКУ [12]. Механізм застосування до розпорядників та/або одержувачів бюджетних коштів такого заходу впливу, як зупинення операцій з бюджетними коштами, що визначено у Постанові КМУ «Про затвердження Порядку зупинення операцій з бюджетними коштами» № 21 від 19.01.2011р. При цьому складається протокол про порушення бюджетного законодавства. Зупинення операцій з бюджетними коштами можливе на строк до 30 днів у межах поточного бюджетного періоду, якщо інше не передбачено законом.

Окрім того, ч. 2 ст. 121 БКУ [12] встановлено, що порушення бюджетного законодавства, вчинене розпорядником чи одержувачем бюджетних коштів, може бути підставою для притягнення до відповідальності згідно із законами України його керівника чи інших відповідальних посадових осіб, залежно від характеру вчинених ними діянь.

Звітність про виконання державного та місцевих бюджетів є сукупністю впорядкованих, взаємопов'язаних показників, які характеризують умови, кількісні й якісні результати виконання бюджетів. Показники звітності ґрунтуються на інформації поточного бухгалтерського обліку, що забезпечує її реальність і достовірність.

Своєчасні та достовірні дані про виконання бюджетів дають змогу:

– спостерігати за ходом виконання бюджетів;

– здійснювати заходи щодо забезпечення контролю за операціями та управління бюджетними коштами;

– аналізувати стан виконання державного та місцевих бюджетів, визначати перспективні напрямки формування бюджетів на наступні періоди.

Інформація, що наведена у фінансовій і бюджетній звітності та примітках, повинна сприяти прийняттю своєчасних і виважених економічних рішень шляхом оцінки минулих, теперішніх та майбутніх подій, підтвердження чи коригування їх оцінок, зроблених у минулому. Крім того, має бути можливість співставлення звітних даних за різні періоди, а також порівнювання звітності різних державних органів та структур.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Звітність, будучи підсистемою бюджетного механізму та знаряддям управління соціально-економічним розвитком суспільства, має велике значення для оперативного управління бюджетними коштами та процесом виконання бюджетів. Інформація, що наводиться у фінансових і бюджетних звітах та примітках до них, повинна сприяти транспарентності бюджетного процесу, відображати напрями використання бюджетних коштів та економічну суть видатків, що визначає предметну область подальших наукових досліджень.

Література

1. Дорошенко О.О., Галич М.І. Фінансова звітність бюджетних установ у контексті національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі / О.О. Дорошенко, М.І. Галич // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. - №2, Т.1. – С. 111-114

2. Ловінська Л.Г., Гізатуліна Л.Г. Світовий досвід запровадження міжнародних стандартів у бухгалтерському обліку державного сектору / Л. Г. Ловінська, Л. В. Гізатуліна // Фінанси України : Наук.-теорет. та інформ.-практ. журн. . - 2012. - №6. - С. 76-87.

3. Ловінська Л.Г., Сушко Н.І. Тенденції реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності державного сектору України / Л.Г. Ловінська, Н.І. Сушко // Фінанси України : Наук.-теорет. та інформ.-практ. журн. . - 2012. - №7. - С. 84-100.

4. Свірко С.В. Модернізація бюджетного обліку як інструмент успішної інтеграції національної економіки до світового господарства / С. В. Свірко // Актуальні Проблеми Економіки. - 2014. - № 5. - С. 478-484.

5. Чечуліна О.О. Модернізація державного фінансового контролю в контексті розвитку програмно-цільового бюджетування / О.О. Чечуліна // Фінанси України. - 2011. - № 10. - С. 15-31.

6. Бухгалтерський облік і контроль у контексті Бюджетного кодексу України: навч. посібник / С. В. Свірко, І. О. Кондратюк, О. О. Дорошенко та ін.; Академія фінансового управління. - К.: ДННУ АФУ, 2012. - 944 с. - (Бюджетна і податкова системи: методологія, організація, навчання / голов. ред. серії Т.І.Єфименко).

7. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996–XIV – Режим доступу:// http:// zakon.rada.gov. ua/go/996-14

8. Корягін М. В., Куцик П. О. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності [Текст]: монографія / М. В. Корягін, П. О. Куцик. – Київ: Інтерсервіс, 2016. – 276 с. URL: http://www.lac.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Buh_Obliku/Docs/Problemi_ta_perspektivi_rozvitku_bukhgalterskoji_zvitnosti_.pdf

9. Порядок заповнення форм фінансової звітності в державному секторі : наказ МФУ від 28.02.2017 р. № 307. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0384-17

10. Порядок складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування : наказ МФУ від 24.01.2012 № 44. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12#Text

11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» : наказ МФУ від 24.12.2010 р. № 1629. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0095-11

12. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

References

1. Doroshenko O.O., Halych M.I. Finansova zvitnist biudzhetnykh ustanov u konteksti natsionalnykh polozhen (standartiv) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori / O.O. Doroshenko, M.I. Halych // Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. – 2012. - №2, T.1. – S. 111-114

2. Lovinska L.H., Hizatulina L.H. Svitovyi dosvid zaprovadzhennia mizhnarodnykh standartiv u bukhhalterskomu obliku derzhavnoho sektoru / L. H. Lovinska, L. V. Hizatulina // Finansy Ukrainy : Nauk.-teoret. ta inform.-prakt. zhurn. . - 2012. - №6. - S. 76-87.

3. Lovinska L.H., Sushko N.I. Tendentsii reformuvannia systemy bukhhalterskoho obliku ta finansovoi zvitnosti derzhavnoho sektoru Ukrainy / L.H. Lovinska, N.I. Sushko // Finansy Ukrainy : Nauk.-teoret. ta inform.-prakt. zhurn. . - 2012. - №7. - S. 84-100.

4. Svirko S.V. Modernizatsiia biudzhetnoho obliku yak instrument uspishnoi intehratsii natsionalnoi ekonomiky do svitovoho hospodarstva / S. V. Svirko // Aktualni Problemy Ekonomiky. - 2014. - № 5. - S. 478-484.

5. Chechulina O.O. Modernizatsiia derzhavnoho finansovoho kontroliu v konteksti rozvytku prohramno-tsilovoho biudzhetuvannia / O.O. Chechulina // Finansy Ukrainy. - 2011. - № 10. - S. 15-31.

6. Bukhhalterskyi oblik i kontrol u konteksti Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy: navch. posibnyk / S. V. Svirko, I. O. Kondratiuk, O. O. Doroshenko ta in.; Akademiia finansovoho upravlinnia. - K.: DNNU AFU, 2012. - 944 s. - (Biudzhetna i podatkova systemy: metodolohiia, orhanizatsiia, navchannia / holov. red. serii T.I.Iefymenko).

7. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» vid 16.07.1999 r. № 996–XIV – Rezhym dostupu:// http:// zakon.rada.gov. ua/go/996-14

8. Koriahin M. V., Kutsyk P. O. Problemy ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoi zvitnosti [Tekst]: monohrafiia / M. V. Koriahin, P. O. Kutsyk. – Kyiv: Interservis, 2016. – 276 s. URL: http://www.lac.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Buh_Obliku/Docs/Problemi_ta_perspektivi_rozvitku_bukhgalterskoji_zvitnosti_.pdf

9. Poriadok zapovnennia form finansovoi zvitnosti v derzhavnomu sektori : nakaz MFU vid 28.02.2017 r. № 307. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0384-17

10. Poriadok skladannia biudzhetnoi zvitnosti rozporiadnykamy ta oderzhuvachamy biudzhetnykh koshtiv, zvitnosti fondamy zahalnooboviazkovoho derzhavnoho sotsialnoho i pensiinoho strakhuvannia : nakaz MFU vid 24.01.2012 № 44. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12#Text

11. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 101 «Podannia finansovoi zvitnosti» : nakaz MFU vid 24.12.2010 r. № 1629. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0095-11

12. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

Рецензія/Peer review : 15.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 332.005
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-21

НОВІКОВ В. В.
Сумський державний університет

ОСВІТНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОСНОВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Метою даної роботи є аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених та розкриття категоріально-понятійного апарату освітньо-трансформаційних процесів в контексті забезпечення інформаційної безпеки країни як основи розвитку національної економіки. У статті проаналізовано основні наукові напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників з питання функціонального і суб'єктивного підходу щодо інформаційної безпеки, забезпечення інформаційної безпеки на різних структурних рівнях (підприємство, держава), виявлення впливу інформаційної безпеки на макроекономічний розвиток країни. Виділено п'ять ключових трансформаційних трендів в освіті: індивідуалізація освітнього досвіду, відхід від традиційних методів сприйняття інформації, географічна доступність, інформаційна безпека і гейміфікація освітнього процесу. В контексті виділення саме інформаційної безпеки, як одного із трендів сучасних трансформаційних процесів в освіті, розглянуто ключові проблеми, пов'язані із забезпеченням інформаційної безпеки на рівні окремої структурної одиниці. Виділено ключові контрольні та регуляторні органи управління інформаційною безпекою країни.

Ключові слова: освітні трансформації; інформаційна безпека; національна економіка; цифровізація; держава.

NOVIKOV VLADISLAV
Sumy State University

EDUCATIONAL TRANSFORMATIONS IN THE CONTEXT OF ENSURING INFORMATION SECURITY AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Improving the competitiveness of the economy of the country and its regions is impossible without effective governance education, ensuring its compliance with world standards. The quality of education in Ukraine today lags behind world requirements, which does not satisfy either state, neither employers, nor the population negatively affects the opportunities for innovative development of regions, inhibits their economic growth. This shows that education management at all economic levels remains so far imperfect and inefficient.

Development of the latest information technologies and digitalization of the educational processes and national economies at all are accompanied by rising cybercrime and losses from information sources. Information leaks, cyber-attacks, and other cyber threats can not only cause local damage at the level of a particular business entity but also cause damage at the national level. Therefore, the problem of studying the transformation processes in the educational process in the context of information security of the country is relevant and should be systemic.

This work aims to analyze the views of domestic and foreign scholars and the disclosure of the categorical-conceptual apparatus of educational and transformational processes in the context of information security of the country as the basis for the development of the national economy. The article analyzes the main scientific developments of domestic and foreign researchers on the functional and subjective approach to information security, information security at various structural levels (enterprise, state), identifying the impact of information security on macroeconomic development. There are five key transformational trends in education: individualization of educational experience, a departure from traditional methods of information perception, geographical accessibility, information security, and gamification of the educational process. In the context of highlighting information security as one of the trends of modern transformation processes in education, the key issues related to information security at the level of a separate structural unit are considered. The key control and regulatory bodies of the country's information security management are identified.

Keywords: educational transformations; informational security; national economy; digitalization; state.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Інтенсивний розвиток цифрових технологій накладає свій відбиток на всі сфери людського життя. Освітній процес, як невід'ємна складова становлення сучасного громадянина, також перебуває на стадії трансформації в контексті використання інноваційних методів. Використання будь-якого роду цифрових інновацій несе за собою цикл структурних змін у процесі взаємодії між різними суб'єктами – традиційні методи подання інформації втрачають актуальність, а натомість з'являються нові, місцями недосконалі методи, які швидко набувають популярності і вливаються у повсякденне життя осіб, що навчаються. Проте, варто зауважити, що використання всього нового може носити певні загрози через недосконалість використовуваних механізмів. Говорячи про процес цифровізації освітнього процесу, зокрема, потрібно зосереджувати увагу на проблемі інформаційної безпеки. Витік інформації, кібератаки та інші кіберзагрози можуть нанести не лише локальну шкоду на рівні конкретного суб'єкта господарювання, а і завдати шкоди на національному рівні. Тому проблема дослідження трансформаційних процесів в освітньому процесі в контексті забезпечення інформаційної безпеки країни є актуальним і має носити системний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Поняття інформаційної безпеки країни розглядалося багатьма вченими. Зокрема, з позицій функціонального підходу інформаційну безпеку аналізували Петрик В. [28], Кормич Б.А. [23],

Черданцева Ю. [3]; з позицій суб'єктивного підходу інформаційну безпеку вивчали Нашинець-Наумова А. [25], Ільницька У. [21], Зубок М.І. [20], Остроухова В. [27], Мазуркевич М. [10]. Серед дослідників, котрі займалися дослідженням питання забезпечення інформаційної безпеки на підприємстві, можна виділити наступних: Нехай В.А. [26], Світлична В.Ю. [29], Кандел Б.К. [6], Крпалек П. [9]. В контексті макроекономічного розвитку країни інформаційна безпека розглядається як один із ключових факторів Багмет К. [1], Боднар І.Р. [15], Вашай Ю.В. [16], Микитенко Т.В. [24], Довгань Ж. [4], Есманов О. [5], Коуасі К.Б. [7], Прінсе Т. [11]. Проблема діджиталізації сфер людської діяльності висвітлена в роботах Беї В.А. [2], Козарезенко Л. [8], Ващенко М. [13]. Трансформаційні процеси, що відбуваються в освітньому середовищі, є темою наукових досліджень для Головатого М.Ф. [17], Журавського В.С. [19], Колота А.М. [22], Гриневич Л.М. [18], Сиченко В.В [12], Ю Сінг [14] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість досліджень у напрямку ідентифікації ключових детермінант трансформаційних процесів у освітній сфері, недостатньо уваги було приділено саме логічному поєднанню між інформатизації навчального процесу у поєднанні із вирішенням проблеми інформаційної безпеки як на мікро-, так і на макрорівнях.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених та розкриття категоріально-понятійного апарату освітньо-трансформаційних процесів в контексті забезпечення інформаційної безпеки країни як основи розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу

Виділяються п'ять ключових трансформаційних трендів в освіті (рис. 1).

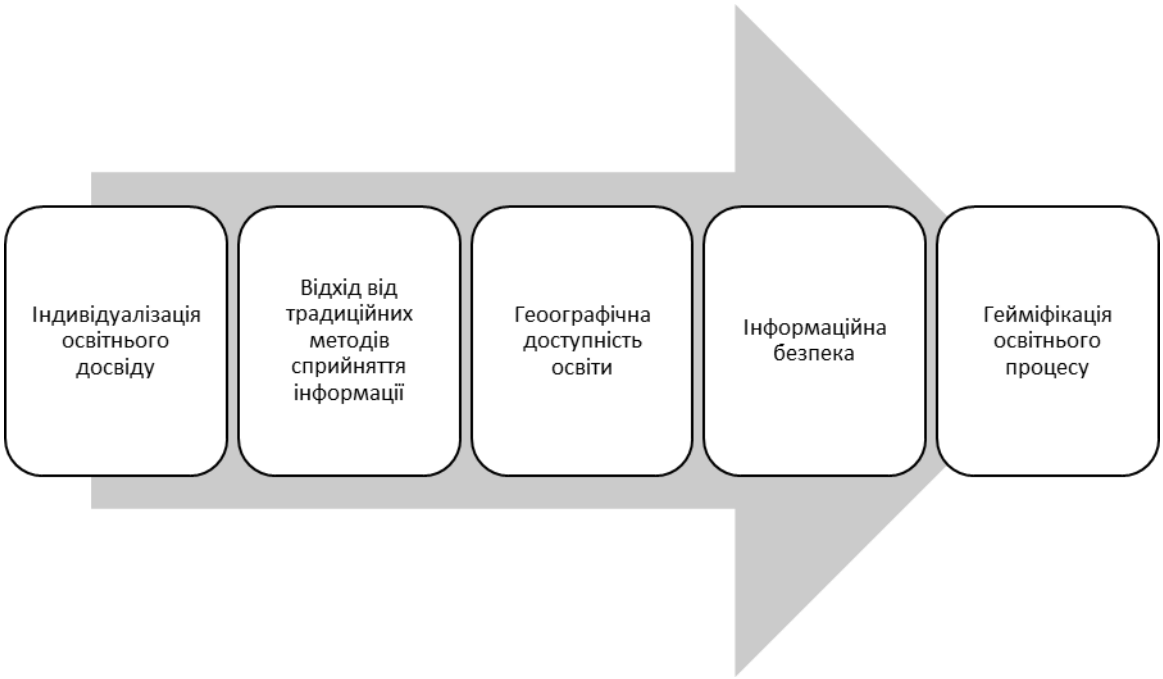

Рис. 1. Основні трансформаційні тренди в освітньому процесі

Індивідуалізація освітнього процесу передбачає підбір освітніх прийомів індивідуально до кожного окремого учня як з позиції презентації нового матеріалу, так і з позиції виконання та здачі контрольних завдань. Розвиток даного тренду більшою мірою лежить на плечах вчителя або викладача, оскільки йому потрібно відслідковувати індивідуальні особливості представників своєї аудиторії і з огляду на них формувати кілька наборів завдань і задач. Активний розвиток цифрових технологій у сфері освіти дещо полегшує процес індивідуалізації освітнього процесу. Широкий спектр доступних тематичних ігор, навчальних відео та інших інтерактивних прийомів, доступних через цифрове інформаційне середовище, дозволяє особам, що навчаються, знайти для себе максимально цікавий та корисний контент, який є зручним у конкретно визначені ситуації.

Відхід від традиційних методів сприйняття інформації передбачає часткового або іноді і повного нівелювання ролі читання в навчальному процесі. Потреба в базовому навику читання, який є одним із перших, що закладається у дітей із ранніх років, втрачає свою актуальність. Це обумовлено можливістю у засвоюванні інформації за рахунок використання аудіо та відео записів.

Наступним трансформаційним трендом у сучасному процесі навчання є географічна доступність освіти. Маючи сучасний гаджет (ноутбук, смартфон) зникає проблема у фізичній присутності на уроці,

семінарі чи іншому занятті, так як сучасні особи, що навчаються, не прив'язані до місця проведення заходу, а можуть долучитися до нього в режимі онлайн. Таким чином стираються так звані «освітні кордони». Практично всі сучасні курси переходять у режим віддаленого доступу, стають більш гнучкими і матеріально доступнішими.

Гейміфікація освітнього процесу також займає місце серед його трендів. Гейміфікація в навчанні передбачає використання елементів, заснованих на іграх, таких як набрання балів, змагання з боку однолітків, робота в команді, ведення таблиць результатів, для стимулювання більш активного залучення учнів до процесу засвоєння нової інформації та перевірки своїх знань. Даний підхід може застосовуватися до шкільних предметів, до навчальних програм та курсів вищих навчальних закладів.

Теорія гейміфікації в освіті полягає в тому, що учні найкраще навчаються, коли їм також весело. Більше того, вони також найкраще навчаються, коли у них є цілі, цілі та досягнення, до яких слід дійти. Через захоплюючі особливості відеоігор, які заінтригують осіб, що навчаються, і заволодіють ними, що цілком природно аргументує всі переваги процесу гейміфікації.

Активне використання інформаційних технологій в повсякденному житті в цілому і в навчальному процесі зокрема створює додаткову потребу у забезпеченні інформаційної безпеки. Цифрова трансформація є важливим структурним переходом до шостого технологічного покоління в ході четвертної промислової революції. Без таких понять як конфіденційність, цілісність і доступність не можна вже уявити сучасного інформаційного суспільства. Дані принципи не є простими рекомендаціями, це вже обов'язкові постулати щодо забезпечення безпечного інформаційного простору. Основні проблеми інформаційної безпеки, які можуть виникнути через недотримання зазначених принципів, представлено в таблиці (табл. 1)

Таблиця 1

Проблеми інформаційної безпеки окремої структурної одиниці

Проблема	Характеристика проблеми
Непрозорість подій інформаційної безпеки в корпоративній інфраструктурі закладу	Різноманітні технологічні локації в межах однієї організації та ускладнення корпоративної інфраструктури спричиняють проблему порушення інтеграції між різними внутрішніми сервісами, в тому числі засобами інформаційної безпеки.
Складнощі з питаннями автоматизації всіх процесів інформаційної безпеки	Окремі рішення інформаційної безпеки не можуть забезпечити достатній рівень безпеки на окремих ділянках і знижують сукупну кількість небезпечних інцидентів, але для комплексного захисту необхідно формувати загальну стратегію та політику безпеки.
Гнучке масштабування	Ріст інфраструктури інформаційних технологій і, як наслідок, ускладнення кібератак викликає потребу в масштабуванні рівень інформаційної безпеки. Наявність точкових інформаційних рішень щодо убезпечення інформації не формує сукупного рівня захисту від інформаційних загроз.
Інтеграція рішень інформаційного забезпечення	Відсутність наскрізної видимості всіх інформаційних небезпек.
Наслідки оновлення програмного забезпечення	Під час інсталяції оновлень до програмного забезпечення дуже часто виникає загроза поширення небезпечних продуктів, наслідки від яких можуть бути «вбивчими» для інформаційної системи.

Інформаційна безпека кожної окремої структурної одиниці формує основу для комплексної оцінки інформаційної безпеки країни в цілому. Починаючи із середини XX ст. інформаційна безпека, як явище макрорівня, переживала трансформації, починаючи від індивідуального захисту комп'ютерів і закінчуючи періодом «великих» порушень інформаційної безпеки. Варто зазначити, що між цими крайніми моментами розвитку інформаційної безпеки країни потрібно виділити окремо хвилю хакерських атак, залучення крупних злочинних угрупувань, діяльність яких виливалась у глобальні кіберзлочини, що вплинули на різні сфери людської діяльності. В цьому контексті на вітчизняному рівні інформаційна безпека регламентується двома гілками регуляторних органів: контрольно-координаційному та захисному. Роль контрольно-координаційного органу виконує Рада національної безпеки та оборони України, а захисна роль одразу покладена на кілька органів: Службу безпеки України, Службу зовнішньої розвідки України, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство оборони та Центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом. Увага держави до питання забезпечення інформаційної безпеки країни в особі перерахованих структурних підрозділів обумовлена реальними загрозами для національної економіки у випадку порушення «інформаційних кордонів» держави.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В контексті поставленої мети, яка стосувалась аналізу поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених та розкриття категоріально-понятійного апарату освітньо-трансформаційних процесів в контексті забезпечення інформаційної безпеки країни як основи розвитку національної економіки було виявлено основні наукові напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників з питання функціонального і суб'єктивного підходу щодо інформаційної безпеки, забезпечення інформаційної безпеки на різних структурних рівнях (підприємство, держава), виявлення впливу інформаційної безпеки на макроекономічний розвиток країни. В якості ключових трансформаційних трендів в освітньому процесі було виділено п'ять векторів змін: індивідуалізація освітнього досвіду, відхід від традиційних методів сприйняття інформації, географічна доступність, інформаційна безпека і гейміфікація освітнього процесу. В контексті виділення саме інформаційної безпеки, як одного із трендів сучасних трансформаційних процесів в освіті, розглянуто

ключові проблеми, пов'язані із забезпеченням інформаційної безпеки на рівні окремої структурної одиниці. Виділено ключові контрольні та регуляторні органи управління інформаційною безпекою країни: Рада національної безпеки та оборони України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство оборони та Центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом. Таким чином, проблема забезпечення інформаційної безпеки країни є однією із ключових у формуванні загальнонаціональної політики стабілізації національної економіки.

Література

1. Bagmet K.V., Haponova O. Assessing the Impact on Social Sector: A Macroeconomic Approach / K.V. Bagmet, O. Haponova // SocioEconomic Challenges, 3(2), 2018, 103-108. DOI: 10.21272/sec.3(2).103-108.2018.
2. Beyi W. A. The Trilogy of a Digital Communication between the Real Man, His Digital Individual and the Market of the Digital Economy / W. A. Beyi // SocioEconomic Challenges, 2(2), 2018, 66-74. DOI: 10.21272/sec.2(2).66-74.2018.
3. Cherdantseva Y., Hilton J. Understanding Information Assurance and Security / Y. Cherdantseva, J. Hilton // In book: F. Almeida, and I. Portela (eds.), Organizational, Legal, and Technological Dimensions of IS Administrator. Publisher: IGI Global Publishing, 2013. P. 32. DOI: https://doi.org/10.4018/978-1-4666-4526-4.ch010.
4. Dovhan Zh., Kravchuk I., Karaś P. The financial instruments market – an institutional approach / Zh. Dovhan, I. Kravchuk, P. Karaś // Financial Markets, Institutions and Risks, 1(1), 2017, 22-28. http://doi.org/10.21272/fmir.1(1).22-28.2017.
5. Esmanov O., Dunne P. Prior to the Financial Security through Control over the Use of Public Funds, Assessment Methodology and Practical Experience in Ukraine / O. Esmanov, P. Dunne // Financial Markets, Institutions and Risks, 1(3), 2017, 65-74. DOI: 10.21272/fmir.1(3).65-74.2017.
6. Kandel B.K. Acharya, J. Impact Of It Factors In Nepali Small Family Business Turnover / B.K. Kandel, J. Acharya // SocioEconomic Challenges, 4(2), 2018, 87-100. DOI: http://doi.org/10.21272/sec.2(4).87-100.2018.
7. Kouassi K. B. Public Spending and Economic Growth in Developing Countries: a Synthesis / K. B. Kouassi // Financial Markets, Institutions and Risks, 2(2), 2018, 22-30. DOI: 10.21272/fmir.2(2).22-30.2018.
8. Kozarezenko L., Petrushenko Y., Tulai O. Innovation in Public Finance Management of Sustainable Human Development / L. Kozarezenko, Y. Petrushenko, O. Tulai // Marketing and Management of Innovations, 4, 2018, 191-202. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-17.
9. Krpalek P., Krpalkova Krelova K., Berkova K. Entrepreneurship in relation to contemporary concepts of education / P. Krpalek, K. Krpalkova Krelova, K. Berkova // Marketing and Management of Innovations, 2, 2018, 11-22. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.2-01.
10. Mazurkiewicz M., Liuta O, Kyrychenko K. Internal Quality Assurance System for the Higher Education: Experience of Ukraine and Poland / M. Mazurkiewicz, O. Liuta, K. Kyrychenko // Business Ethics and Leadership, 1(4), 2017, 74-83. DOI: 10.21272/bel.1(4).74-83.201.
11. Prince T. Behavioral Finance and the Business Cycle / T. Prince // Business Ethics and Leadership, 1(4), 2017, 28-48. DOI: 10.21272/bel.1(4).28-48.2017.
12. Sychenko, V. V. Mechanisms of reforming the education system in Ukraine. Public administration mechanisms Public Administration and Local Government, 2019, issue 4(43) 49 In M. Dei, & O. Rudenko (Eds.), Innovations in science and education: challenges of our time (pp. 41–42). London, England, IASHE.
13. Vashchenko M., Taraniuk L., Danko Y., Taraniuk K. Assessment of the Technological Readiness of the Countries of the World for the Radical Innovations / M. Vashchenko, L. Taraniuk, Y. Danko, K. Taraniuk // Marketing and Management of Innovations, 4, 2018, 86-97. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-08.
14. Yu Sing Ong A Humanistic Model for the Higher Education Excellence: Embedding Confucianism and Islamic Principles / Sing Ong Yu // Business Ethics and Leadership, 2(3), 2018 103-122. DOI: 10.21272/bel.2(3).103-122.2018.
15. Боднар І.Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки / І.Р. Боднар // Механізм регулювання економіки. 2014. №1. С. 68-75. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/141443493.pdf.
16. Вашай Ю.В., Самедова Л.Р. Інформаційна безпека та її вплив на стан економічної безпеки держави / Ю.В. Вашай, Л.Р. Самедова // Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 22. С. 3-6. URL: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/3.pdf/.
17. Головатий М. Ф. Освіта України: зупинитися і оглянутися / М. Ф. Головатий // Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти: Моногр. / За ред. В. М. Бебика. — К. : МАУП, 2004.
18. Гриневич Л. М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Гриневич Лілія Михайлівна. – Київ, 2005. – 20 с.
19. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культура в Україні / В.С. Журавський // — К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003.

20. Зубок М.І. Інформаційна безпека в підприємницькій діяльності / М.І. Зубок // К. : ГНОЗІС, 2015. 216 с.

21. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам / У. Ільницька // Humanitarian vision. 2016. № 2(1). С. 27-32.

22. Колот А.М. Інноваційно-інтелектуальні чинники розвитку вищої освіти як провідного інституту економіки знань [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2009_7/2.pdf.

23. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України / Б.А. Кормич // дис. доктора юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2004. 427 с.

24. Микитенко Т.В., Петровська І.О., Рогов П.Д., Гаркуша А.О. Проблеми інформаційної безпеки суб'єктів господарювання в Україні та можливі шляхи їх вирішення в сучасних умовах / Т.В. Микитенко, І.О. Петровська, П.Д. Рогов, А.О. Гаркуша // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2016. № 2. С. 24-31.

25. Нашинець-Наумова А. Організація системи захисту інформації суб'єктів господарювання / А. Нашинець-Наумова // Підприємництво, господарство і право. 2016. №2. С. 110-116. URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/23.pdf.

26. Нехай В.А., Нехай В.В. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємств / Нехай В.А., Нехай В.В. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. № 24-1. С. 137-140.

27. Остроухов В., Петрик В. До проблеми забезпечення інформаційної безпеки України / В. Остроухов, В. Петрик // Політичний менеджмент. 2008. № 4. С. 135-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_4_16.

28. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи / В. Петрик // Юридичний журнал. 2009. № 5. С.122-134.

29. Світлична В.Ю. Інформаційна безпека: сутність та порядок реалізації / В.Ю. Світлична // Young Scientist. 2014. №11(14). С. 97-100.

References

1. Bagmet K.V., Haponova O. Assessing the Impact on Social Sector: A Macroeconomic Approach / K.V. Bagmet, O. Haponova // SocioEconomic Challenges, 3(2), 2018, 103-108. DOI: 10.21272/sec.3(2).103-108.2018.

2. Beyi W. A. The Trilogy of a Digital Communication between the Real Man, His Digital Individual and the Market of the Digital Economy / W. A. Beyi // SocioEconomic Challenges, 2(2), 2018, 66-74. DOI: 10.21272/sec.2(2).66-74.2018.

3. Cherdantseva Y., Hilton J. Understanding Information Assurance and Security / Y. Cherdantseva, J. Hilton // In book: F. Almeida, and I. Portela (eds.), Organizational, Legal, and Technological Dimensions of IS Administrator. Publisher: IGI Global Publishing, 2013. P. 32. DOI: https://doi.org/10.4018/978-1-4666-4526-4.ch010.

4. Dovhan Zh., Kravchuk I., Karaś P. The financial instruments market – an institutional approach / Zh. Dovhan, I. Kravchuk, P. Karaś // Financial Markets, Institutions and Risks, 1(1), 2017, 22-28. http://doi.org/10.21272/fmir.1(1).22-28.2017.

5. Esmanov O., Dunne P. Prior to the Financial Security through Control over the Use of Public Funds, Assessment Methodology and Practical Experience in Ukraine / O. Esmanov, P. Dunne // Financial Markets, Institutions and Risks, 1(3), 2017, 65-74. DOI: 10.21272/fmir.1(3).65-74.2017.

6. Kandel B.K. Acharya, J. Impact Of It Factors In Nepali Small Family Business Turnover / B.K. Kandel, J. Acharya // SocioEconomic Challenges, 4(2), 2018, 87-100. DOI: http://doi.org/10.21272/sec.2(4).87-100.2018.

7. Kouassi K. B. Public Spending and Economic Growth in Developing Countries: a Synthesis / K. B. Kouassi // Financial Markets, Institutions and Risks, 2(2), 2018, 22-30. DOI: 10.21272/fmir.2(2).22-30.2018.

8. Kozarezenko L., Petrushenko Y., Tulai O. Innovation in Public Finance Management of Sustainable Human Development / L. Kozarezenko, Y. Petrushenko, O. Tulai // Marketing and Management of Innovations, 4, 2018, 191-202. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-17.

9. Krpalek P., Krpalkova Krelova K., Berkova K. Entrepreneurship in relation to contemporary concepts of education / P. Krpalek, K. Krpalkova Krelova, K. Berkova // Marketing and Management of Innovations, 2, 2018, 11-22. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.2-01.

10. Mazurkiewicz M., Liuta O, Kyrychenko K. Internal Quality Assurance System for the Higher Education: Experience of Ukraine and Poland / M. Mazurkiewicz, O. Liuta, K. Kyrychenko // Business Ethics and Leadership, 1(4), 2017, 74-83. DOI: 10.21272/bel.1(4).74-83.201.

11. Prince T. Behavioral Finance and the Business Cycle / T. Prince // Business Ethics and Leadership, 1(4), 2017, 28-48. DOI: 10.21272/bel.1(4).28-48.2017.

12. Sychenko, V. V. Mechanisms of reforming the education system in Ukraine. Public administration mechanisms Public Administration and Local Government, 2019, issue 4(43) 49 In M. Dei, & O. Rudenko (Eds.), Innovations in science and education: challenges of our time (pp. 41–42). London, England, IASHE.

13. Vashchenko M., Taraniuk L., Danko Y., Taraniuk K. Assessment of the Technological Readiness of the Countries of the World for the Radical Innovations / M. Vashchenko, L. Taraniuk, Y. Danko, K. Taraniuk // Marketing and Management of Innovations, 4, 2018, 86-97. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-08.

14. Yu Sing Ong A Humanistic Model for the Higher Education Excellence: Embedding Confucianism and Islamic Principles / Sing Ong Yu // Business Ethics and Leadership, 2(3), 2018 103-122. DOI: 10.21272/bel.2(3).103-122.2018.

15. Bodnar I. R. Informatsiyna bezpeka yak osnova natsional'noyi bezpeky / I.R. Bodnar // Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky. 2014. №1. S. 68-75. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/141443493.pdf.

16. Vashay YU.V., Samedova L.R. Informatsiyna bezpeka ta yiyi vplyv na stan ekonomichnoyi bezpeky derzhavy / YU.V. Vashay, L.R. Samedova // Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky. 2018. № 22. S. 3-6. URL: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/3.pdf/.

17. Holovatyy M. F. Osvita Ukrayiny: zupynytysya i ohlyanutysya / M. F. Holovatyy // Bolons′kyy protses: perspektyvy i rozvytok u konteksti intehratsiyi Ukrayiny v yevropeys′kyy prostir vyshchoyi osvity: Monohr. / Za red. V. M. Bebyka. — K. : MAUP, 2004.
18. Hrynevych L. M. Tendentsii detsentralizatsii upravlinnia bazovoiu osvitoiu v suchasnii Polshchi: avtoref. dys. … kand. ped. nauk : 13.00.01. Kyiv, 2005. 20 p. [in Ukrainian].
19. Zhuravs′kyy V. S. Vyshcha osvita yak faktor derzhavotvorennya i kul′tura v Ukrayini / V.S. Zhuravs′kyy // — K. : Vydavnychyy dim «In Yure», 2003.
20. Zubok M.I. Informatsiyna bezpeka v pidpryyemnyts′kiy diyal′nosti / M.I. Zubok // K. : HNOZIS, 2015. 216 s.
21. Il′nyts′ka U. Informatsiyna bezpeka Ukrayiny: suchasni vyklyky, zahrozy ta mekhanizmy protydiyi nehatyvnym informatsiyno-psykholohichnym vplyvam / U. Il′nyts′ka // Humanitarian vision. 2016. № 2(1). S. 27-32.
22. Kolot A.M. Innovatsiyno-intelektual′ni chynnyky rozvytku vyshchoyi osvity yak providnoho instytutu ekonomiky znan′ [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.nbuv.gov.ua/ portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2009_7/2.pdf.
23. Kormych B.A. Orhanizatsiyno-pravovi osnovy polityky informatsiynoyi bezpeky Ukrayiny / B.A. Kormych // dys. doktora yuryd. nauk : 12.00.07. Odesa, 2004. 427 s.
24. Mykytenko T.V., Petrovs′ka I.O., Rohov P.D., Harkusha A.O. Problemy informatsiynoyi bezpeky sub″yektiv hospodaryuvannya v Ukrayini ta mozhlyvi shlyakhy yikh vyrishennya v suchasnykh umovakh / T.V. Mykytenko, I.O. Petrovs′ka, P.D. Rohov, A.O. Harkusha // Zbirnyk naukovykh prats′ Tsentru voyenno-stratehichnykh doslidzhen′ Natsional′noho universytetu oborony Ukrayiny imeni Ivana Chernyakhovs′koho. 2016. № 2. C. 24-31.
25. Nashynets′-Naumova A. Orhanizatsiya systemy zakhystu informatsiyi sub″yektiv hospodaryuvannya / A. Nashynets′-Naumova // Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2016. №2. S. 110-116. URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/23.pdf.
26. Nekhay V.A., Nekhay V.V. Informatsiyna bezpeka yak skladova ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv / Nekhay V.A., Nekhay V.V. // Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. 2017. № 24-1. S. 137-140.
27. Ostroukhov V., Petryk V. Do problemy zabezpechennya informatsiynoyi bezpeky Ukrayiny / V. Ostroukhov, V. Petryk // Politychnyy menedzhment. 2008. № 4. S. 135-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_4_16.
28. Petryk V. Sutnist′ informatsiynoyi bezpeky derzhavy, suspil′stva ta osoby / V. Petryk // Yurydychnyy zhurnal. 2009. № 5. S.122-134.
29. Svitlychna V.YU. Informatsiyna bezpeka: sutnist′ ta poryadok realizatsiyi / V.YU. Svitlychna // Young Scientist. 2014. №11(14). S. 97-100.

Рецензія/Peer review : 07.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 658.012.4
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-22

МАКЄЄВ О. О.
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

У статті здійснено подальший розвиток науково-теоретичних засад процесу управління ресурсним потенціалом в аграрному секторі економіки на мікрорівні. Запропоновано систему заходів управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу у розрізі складових ресурсного потенціалу. Обґрунтовано, що управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу доцільно здійснювати з врахуванням пріоритетності принципів управління економічним розвитком суб'єктів мікрорівня, що становить науково-теоретичне підґрунтя даного процесу. Розкритого зміст управління ресурсним потенціалом суб'єкта аграрного бізнесу на різних оперативному, тактичному та стратегічному рівнях управління Запропоновано інструментарій механізму управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу, який складається з функціонального, інструментального та методичного блоків.

Ключові слова: ресурсний потенціал, управління ресурсним потенціалом, рівні управління ресурсним потенціалом, принципи управління ресурсним потенціалом, стратегії управління ресурсним потенціалом.

MAKIEIEV O.
Kharkiv National Agrarian University named after VV Dokuchaeva

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF RESOURCE POTENTIAL MANAGEMENT OF AGRICULTURAL BUSINESS ENTITIES

The article further develops the scientific and theoretical foundations of the process of resource potential management in the agricultural sector of the economy at the micro level.

The competitiveness of the enterprise becomes a decisive factor in its ability to achieve strategic goals, which is a particularly acute issue affecting the activities of domestic agricultural businesses. Creating competitive advantages is becoming one of the priority areas of enterprise development, but their formation depends on how rationally and efficiently the existing resources will be mobilized and used, new ones will be attracted, potential ones will be attracted, and so on. This issue is particularly acute for financial resources, which are in short supply in the activities of domestic businesses. Thus, the resource potential acquires the strategic importance of the fundamental platform that is necessary for its economic growth.

The system of measures of resource potential management of agrarian business subjects in a cut of components of resource potential is offered. It is substantiated that the management of resource potential of agrarian business entities should be carried out taking into account the priority of the principles of economic development management of micro-level entities, which is the scientific and theoretical basis of this process. The content of management of resource potential of the agrarian business subject at various operational, tactical and strategic levels of management is revealed. The toolkit of the mechanism of resource potential management of agrarian business subjects which consists of functional, instrumental and methodical blocks is offered. The methodological basis of the management process within the developed structure of the resource potential of agribusiness entities is proposed to determine the socio-psychological; economic and organizational and legal.

Key words: resource potential, resource potential management, levels of resource potential management, principles of resource potential management, resource potential management strategies.

Постановка проблеми

Посилення конкурентної боротьби на ринку пов'язане з тривалим впливом інтеграційних та глобалізаційних процесів, що вимагає від суб'єктів господарювання постійно трансформувати підходи до здійснення бізнес-процесів в рамках нестабільного економічного середовища. Конкурентоспроможність підприємства стає вирішальним чинником у його можливості досягнення стратегічних цілей, що особливо гострим питанням позначається на діяльності вітчизняних суб'єктів аграрного бізнесу. Створення конкурентних переваг стає одним із пріоритетних напрямів розвитку підприємства, проте їх формування залежить від того, наскільки раціонального та ефективно будуть мобілізуватися та використовуватися наявні ресурси, залучатися нові, залучатимуться потенційні тощо. Особливо гостро дане питання стосується фінансових ресурсів, які є дефіцитними у діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання. Таким чином ресурсний потенціал набуває стратегічного значення фундаментальної платформи, яка необхідна для його економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженнями проблеми управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрної сфери займалися такі відомі українські науковці як: В. Андрійчук, В. Амбросов, О. Бородіна, В. Бортник, Н. Василик, П. Гайдуцький, В. Геєць, О. Гуторов, А. Дзямко, В. Дієсперов, М. Долішній, В. Збарський, К. Кваша, І. Кошкалда, Ю. Лупенко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, В. Россоха, П. Саблук, В. Трегобчук, А. Чалий, І. Шарко, В. Якубів та низки інших.

Н. Василик зазначає, що управління ресурсним потенціалом підприємства – це безперервний, динамічний, цілеспрямований процес, який полягає у впливі суб'єкта управління ресурсним потенціалом на

об'єкт на основі застосування функцій, принципів, методів і процедур управлінського характеру, з метою досягнення ефективнішого залучення, використання та розвитку ресурсного потенціалу підприємства [1]

Дослідження Н. Дешевової лежить в площині аграрного сектору тому вона акцентує увагу на самовідновлюваності ресурсного потенціалу, як системи, відзначаючи триєдність циклічних процесів його створення, використання та відновлення. Об'єктами управління в рамках цієї системи науковицею виділено інфраструктурний, фінансовий, природний, демографічний, інформаційний, матеріально-технічний, соціально-економічний компоненти ресурсного потенціалу. Поряд з тим, що у даній праці обґрунтовано декомпозицію ресурсного потенціалу та враховуються стадії створення використання та відновлення ресурсного потенціалу, знову ж таки, як і в попередній праці поза увагою залишається аспект ролі та реалізації управлінських функцій [2].

А. Данилова виокремлює у власному дослідженні стратегічний аспект управління формуванням ресурсного потенціалу підприємства. Дослідниця наводить близько півсотні стратегій конкурентоспроможності суб'єкта господарської діяльності у сфері дрібної торгівлі. Створення ресурсного потенціалу забезпечується через визначені механізми стратегічного управління. Саме напрямок організаційного розвитку підприємства сприяє ідентифікації сформуванню ресурсний потенціал відповідно до обраної стратегії [3].

О. Кузьменко пропонує організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом суб'єкта господарювання, який уособлює комплекс компонентів, що разом сприяють ефективному управлінню. В рамках даного механізму оцінювання ресурсного потенціалу визначається як один із найбільш важливих елементів, та включає в себе систему показників, яка у підсумку зводиться до інтегрального. У процесі аналізу враховуються значення усіх показників. Використання автором інтегрального показника спрощує процес аналізу, в той же час, акцентування уваги лише на аспектах оцінювання нівелює значення усіх інших не менш важливих складових [4].

Формалізований підхід до представлення процесу управління ресурсним потенціалом аграрного підприємства надає Д. Воловик, пропонуючи виражати його як цільову функція управління ресурсним потенціалом підприємств аграрного сектору ($F(x) \rightarrow max$), яка полягає у максимізації прибутку (чи інших показників результативності) [5].

Отже, аналіз еволюції підходів до управління ресурсним потенціалом дозволив встановити тренд до превалювання нематеріальних ресурсів та організаційних здібностей і компетенцій над класичними матеріальними ресурсами – труд, земля, капітал. Це обумовило зсув акцентів управління на політику управління змінами в ресурсному забезпеченні, постійне впровадження інновацій в діяльність суб'єктів аграрного бізнесу, розробку та імплементацію системи безперервного навчання кадрів, впровадження проектного управління тощо.

Формулювання цілей статті

Метою статті є подальший розвиток науково-теоретичних засад процесу управління ресурсним потенціалом в аграрному секторі економіки на мікрорівні.

Виклад основного матеріалу

Управління ресурсами суб'єктів аграрного бізнесу вимагає наявності синергії знань, інноваційних технологій, досвіду з метою забезпечення міцних конкурентних позицій на ринку. Умовами даного процесу є:

- здатність підприємства до формування найбільш ефективних комбінацій ресурсів у процесі діяльності – це сприяє набуття ним унікальних переваг порівняно з конкурентами;
- інтенсивність процесу вибору та його реалізації, вища ніж у конкурентів, є запорукою ринкового успіху суб'єкта господарювання;
- керівництво підприємство повинно мати здатність передбачувати можливість формування аналогічної комбінації ресурсів у конкурентів, що знецінює її;
- інноваційні, технічні та технологічні можливості підприємства є основою для створення ключової компетенції;
- стимул формування ключової компетенції розкривається через спроможність та бажання споживача оплачувати продукцію, створену в результаті її застосування;
- формування ключових компетенцій відбувається через використання матеріальних та нематеріальних активів, представлених знаннями, ноу-хау, технологіями, гудвілом), які з часом набувають нових якісних та ефективних показників;
- набуття ключових компетенцій підприємством можливе за рахунок створення унікального інформаційного забезпечення, формування сприятливого клімату у колективі, творчого підходу у процесі використання інноваційних ідей [6]

Управління ресурсним потенціалом найчастіше обґрунтовують конкретними типами ресурсів. Це дозволяє сформувати систему заходів, яка має характеризуватися комплексністю, системністю, високим рівнем взаємозв'язків і наявністю синергетичного ефекту.

У табл. 1. наведено приклад заходів управління та очікуваних результатів від їх впровадження.

Таблиця 1

Система заходів управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу (розроблено автором на основі [7])

Складова ресурсного потенціалу	Заходи управління	Результати управління
виробничий потенціал	удосконалення виробничих процесів, розширення виробничих потужностей, інтенсифікація та диверсифікаці виробництва, екологізація виробництва, залучення альтернативних джерел енергії та сировини тощо	підвищення рівня екологічності виробництва, зростання обсягу та якості, виробленої продукції, збільшення виробничих можливостей підприємства, підсилення матеріальної бази
фінансовий потенціал	оптимізація структури фінансування, здійснення належного фінансового контролю, оптимізація структури фінансових ресурсів, розроблення дієвої фінансової стратегії, узгодженої із загальним вектором розвитку та діяльності підприємства	збільшення величини власного капіталу, підвищення фінансових показників підприємства, покращення фінансового стану та підвищення фінансової стійкості, мінімізація фінансових ризиків
трудовий потенціал	дієве стимулювання працівників, управління персоналу з використанням екологічного підходу, моніторинг та вдосконалення кадрової політики	підвищення рівня лояльності працівників, активізація їх діяльності, підвищення показників результативності використання трудових ресурсів
інтелектуальний потенціал	вдосконалення системи збору та обробки інформації по управлінню ресурсами, впровадження агроінновацій, застосування нових знань та компетенцій	створення нематеріальних активів, збільшення вартості бізнесу
людський потенціал	вдосконалення системи комунікацій, формування необхідних індивідуальних якостей та навичок у працівників	підвищення якості людських ресурсів
соціальний потенціал	формування системи мотивів, принципів та правил, дотримання яких спрямоване на реалізацію соціальних завдань підприємства	позитивний вплив на соціальне забезпечення працівників підприємства та населення в цілому
комерційний потенціал	вдосконалення системи поставок, моніторинг зовнішніх і внутрішніх ризиків	зростання прибутковості підприємства, його розвиток тощо

Слід також відзначити, що управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу доцільно здійснювати з врахуванням пріоритетності принципів управління економічним розвитком суб'єктів мікрорівня, що становить науково-теоретичне підґрунтя даного процесу [8, 9]:

- комплексності – взаємоузгодженість усіх бізнес-процесів суб'єкта господарювання у процесі діяльності, а також наявність кількох складових ресурсного потенціалу, кожна з яких містить власні структурні елементи;
- інтегрованості – процес управління розвитку повинен відбуватися в рамках загального процесу управління;
- оптимальності – ідентифікація найдоцільнішого варіанту серед можливих у процесі господарської діяльності;
- економічності – отримані вигоди від реалізації змін повинні бути більшими за витрати, понесені для їх здійснення;
- гнучкості – суб'єкт господарювання повинен характеризуватися належним рівнем адаптивності;
- альтернативності – формування кількох обґрунтованих варіантів для розвитку підприємства у процесі досягнення бажаного результату;
- об'єктивності – здійснення розвитку повинно відбуватися відповідно до існуючих об'єктивних законів, які повинні знати стейкхолдери, що здійснюють управлінський вплив, а також передбачає використання об'єктивного підходу у процесі ідентифікації стану ресурсного потенціалу підприємства;
- безперервності – розвиток суб'єкта господарювання повинен відбуватися на постійній безперервній основі;
- цілеспрямованості – розвиток повинен відбуватися відповідно до встановленої цілі;
- пріоритету якості – реалізація заходів в частині розвитку суб'єкта господарювання повинно здійснюватися з акцентом на якості виробленої продукції;
- своєчасності – впровадження змін повинне відбуватися в потрібний момент часу з урахуванням можливостей та цілей підприємства;
- уникнення втрат – впровадження змін у процесі розвитку має сприяти зменшенню рівня ризику втрат суб'єктом господарювання;
- раціональності – здійснення розвитку повинне відбуватися на засадах раціональності, в тому числі і у частині використання ресурсного потенціалу;
- науковості – розроблення та впровадження заходів повинне мати відповідне наукове обґрунтування та підкріплене існуючими науково-теоретичним надбанням;
- ощадливості – розвиток суб'єкта господарювання повинен здійснюватися з дотриманням політики ощадливого використання усього спектру наявних ресурсів;
- відповідальності – у процесі реалізації управлінських рішень стосовно змін у процесі розвитку підприємства, кожен учасник даного процесу повинен усвідомлювати наслідки від власних дій;

- прозорості – процес та результати розвитку повинен бути зрозумілим та відкритим для усіх внутрішніх стейкхолдерів підприємства;
- економічного моніторингу – у процесі розвитку необхідно використовувати інструменти моніторингу з метою відстеження різних економічних параметрів, які характеризують внутрішнє середовище суб'єкта господарювання, а також результати його взаємодії із зовнішнім ринковим середовищем;
- адекватності – зміни в рамках процесу розвитку повинні відповідати вимогам та очікуванням стейкхолдерів, що здійснюють управлінський вплив;
- послідовності – заходи, які реалізуються підприємством з метою забезпечення змін у процесі розвитку повинні, мати системний та послідовний характер;
- обґрунтованості – усі заходи, що реалізуються з метою досягнення розвитку повинні мати належний рівень обґрунтованості;
- підконтрольності – процес розвитку повинен відбуватися таким чином, щоб управлінська ланка мала змогу контролювати цей процес відповідно до визначених пріоритетів;
- зовнішнього доповнення – здійснення заходів та реалізація управлінських рішень, спрямованих на розвиток, повинні враховувати необхідність впливу факторів зовнішнього середовища;
- взаємозалежності – результативність використання окремих елементів ресурсного потенціалу підприємства залежить від результативності використання та наявності інших
- цілісності – складові ресурсного потенціалу разом формують цілісну сукупність.

Загалом стратегічне управління зорієнтоване на довгострокову перспективу та має широкий спектр орієнтації: за об'єктами, сферами, напрямами діяльності тощо. Даний вид управління передбачає визначення мети, розроблення відповідних завдань з її реалізації, формування загальної стратегії та в її рамках стратегічних планів, відповідно до яких відбувається ідентифікація напряму здійснення управлінського впливу. Призначення стратегічного управління суб'єкта аграрного бізнесу полягає у досягненні ним встановлених цілей з оптимальним використанням наявних та потенційних ресурсів, а також з орієнтацією на вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Наступним рівнем управління виступає тактичне, яке обмежене короткостроковими термінами і здійснюється в рамках загальної концепції стратегічного управління. Тактичне управління передбачає формування короткострокових планів, спрямованих на реалізацію проміжних цілей, що узгоджені із загальними стратегічними цілями.

Оперативне управління має на меті вирішення поточних завдань та спрямоване на вирішення непередбачуваних проблем у діяльності суб'єкта господарювання, які можуть виникнути внаслідок певних відхилень.

У табл. 2 наведено характеристики стратегічного, тактичного та оперативного управління у розрізі ресурсів суб'єкта аграрного бізнесу.

Призначення функціонального блоку полягає у більш коректному обґрунтуванні необхідності провадження певних заходів для обраних типів ресурсів за функціями на різних рівнях. Ці заходи стосуються основних сфер імплементації змін, а саме в частині структури, культури, процесів та ієрархії. Зазначені сфери пропонується визначати системоутворюючими елементами ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу.

З метою досягнення цілей управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрної сфери пропонується використовувати перелік стратегій, серед яких [10, 11]:

- лідерства за витратами – тобто орієнтація суб'єкта господарювання на мінімізацію витрат, що сприяє зниженню рівня собівартості продукції, а отже формує переваги перед конкурентами в частині ціни та сприяє дотриманню принципів політики ресурсозбереження;
- обслуговування нішових ринків – стратегія, спрямована на виробництво обмеженої кількості продукції, що характеризується високою якістю на спеціалізованих ринках; дана стратегія особливо актуальною стає в частині виходу на міжнародні ринки, кожен з яких має власні вимоги до сертифікації та стандартизації продукції;
- диференціації на локальних ринках – стратегія, мето якої є створення унікальних продуктів або послуг, орієнтованих на лояльність споживачів та набуття конкурентних переваг;
- горизонтальної кооперації – кооперування з підприємствами різних галузей із метою формування єдиного технологічного процесу, спрямованого на ефективніше виробництво більш якісної продукції; дана стратегія дозволяє компенсувати «прогалини» в структурі потенціалу підприємств за рахунок наявного потенціалу інших, а також зменшити обсяг витрат на формування ресурсної бази окремих суб'єктів аграрного бізнесу;
- диверсифікованого виробництва – збільшення кількості видів вирощуваної продукції з метою набуття ресурсних конкурентних переваг;
- вертикальної інтеграції – стратегія, відповідно до якої відбувається розвиток підприємств в рамках технологічно-розподільчо-збутового ланцюга, формування якого в даному випадку забезпечує економію трансакційних витрат.

Таблиця 2

Зміст управління ресурсним потенціалом суб'єкта аграрного бізнесу на різних рівнях управління

Ресурси суб'єкта аграрного бізнесу	Особливості управління ресурсами		
	На оперативному рівні	На тактичному рівні	На стратегічному рівні
Природні	Формування оперативних рішень в частині використання природних ресурсів у разі їх нестачі, надлишку тощо	Формування тактичних рішень, зосереджених на оптимальному та ощадливому використанні природних ресурсів в рамках кожної тактичної цілі	Формування загальної стратегії, спрямованої на ресурсозбереження та ощадливе використання природних ресурсів
Трудові	Формування оперативних рішень з приводу використання трудових ресурсів	Формування тактичних рішень, які сприяють належному трудовому забезпеченню реалізації тактичних цілей	Формування загальної стратегії, яка забезпечує розвиток трудових ресурсів підприємства, як в особистісній, так і в професійній сфері
Технологічні	Формування оперативних рішень з приводу непередбачуваних змін у процесі використання технологій	Формування тактичних рішень, які дозволяють імплементувати найбільш доцільні технології в рамках окремих бізнес-процесів на шляху досягнення тактичних цілей	Формування загальної стратегії, що полягає у розробленні та використанні технологій, які окрім економічної мають і соціально-екологічну користь
Управлінські	Формування оперативних рішень щодо вирішення питань, виникаючих в управлінській площині	Формування тактичних рішень, що сприяють досягненню конкретної визначеної тактичної цілі	Формування загальної стратегії, яка в частині управління базується на екологічному підході та соціальних засадах
Фінансові	Формування оперативних рішень щодо розпорядження фінансовими ресурсами у разі їх надлишку або недостачі	Формування тактичних рішень, що дозволяють здійснювати ефективне використання фінансових ресурсів в рамках тактичних цілей	Формування загальної стратегії, яка має на меті забезпечення максимально ефективного використання фінансових ресурсів
Технічні	Формування оперативних рішень у разі порушення виробничого циклу з технічних причин	Формування тактичних рішень, спрямованих на ефективне використання технічного забезпечення в рамках тактичних цілей	Формування загальної стратегії, що орієнтована на розвиток виробничої діяльності з використанням більш нових та прогресивних технологій
Науково-інноваційні	Формування оперативних рішень, які мають на меті вирішення поточних проблем, що виникають у сфері використання науково-інноваційних ресурсів	Формування тактичних рішень щодо використання інноваційних та наукових здобутків у процесі функціонування суб'єкта аграрного бізнесу в рамках тактичних цілей	Формування загальної стратегії, яка передбачає розвиток науково-інноваційних ресурсів суб'єкта господарювання відповідно до існуючих тенденцій

Загальними правилами, на основі яких здійснюється процес управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу, виступають принципи, про які згадано вище.

Методичною основою процесу управління в рамках розробленої структури ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу пропонується визначати соціально-психологічні; економічні та організаційно-правові. Ці групи методів були обрані через те, що вони узагальнено характеризують основні важелі впливу на ресурсний потенціал: соціально-психологічні – ті, що спрямовані безпосередньо на трудову, людську та інтелектуальну складову, як одні із найбільш важливих; економічні – стосуються усіх ресурсів та мають значний арсенал методів, використовуваних у процесі управління; організаційно-правові – як ті, що мають законодавчий базис та застосовуються для усіх видів ресурсів суб'єкта аграрного бізнесу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у дослідженні запропоновано систему заходів управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу у розрізі складових ресурсного потенціалу. Обґрунтовано, що управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу доцільно здійснювати з врахуванням пріоритетності принципів управління економічним розвитком суб'єктів мікрорівня, що становить науково-теоретичне підґрунтя даного процесу. Розкритого зміст управління ресурсним потенціалом суб'єкта аграрного бізнесу на різних оперативному, тактичному та стратегічному рівнях управління Запропоновано інструментарій механізму управління ресурсним потенціалом суб'єктів аграрного бізнесу, який складається з функціонального, інструментального та методичного блоків.

Література

1. Василик Н.М. Оцінка ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства. Економічний аналіз. 2018. Т. 28. № 3. С. 154-161.

2. Дешевова Н.В. Развитие ресурсного потенциала аграрного сектора экономики (на материалах Ставропольского края): автореф. дис. … канд. экон. наук.: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». Москва, 2014. 24 с.

3. Данилова А.С. Формирование ресурсного потенциала торговых предприятий малого бизнеса и оценка эффективности его использования: автореф. дисс. … канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (сфера услуг)». Красноярск, 2011. 26 с.

4. Кузьменко О.В. Стратегічне управління ресурсним потенціалом підприємства: автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності». Дніпропетровськ, 2013. 21 с.

5. Воловик Д.В. Теоретичні засади оптимізаційного моделювання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2014. Вип. 19 ; Ч. 1. С. 11-16.

6. Чирва О.Г. Умови та чинники стратегічного управління ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2016. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_6_12.

7. Кобцов Н.В., Тюленєва Ю.В. Шляхи підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом в кондитерській галузі. Вісник НТУУ «КПІ». 2015. № 9. URL: ape.fmm.kpi.ua/article/view/41658.

8. Гончар М.В. Обґрунтування структуризації ресурсного потенціалу підприємства. Науковий вісник Полісся. 2016. № 2(6). С. 108-113.

9. Фесенко Т.Г. Управління проектами: теорія та практика виконання проектних дій: навч. посібник. Х.: ХНАМГ, 2012. 181 с.

10. Красноруцький О. О. Детермінанти розвитку систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2015. № 162. С. 20-31.

11. Орел А.М. Конкурентні стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку суб’єктів аграрного виробництва. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 4. С. 411-418.

References

1. Vasylyk N.M. Otsinka efektyvnosti upravlinnia resursnym potentsialom pidpryiemstva. Ekonomichnyi analiz. 2018. T. 28. № 3. S. 154-161.

2. Deshevova N.V. Razvytye resursnoho potentsyala ahrarnoho sektora эkonomyky (na materyalakh Stavropolskoho kraia): avtoref. dys. … kand. эkon. nauk.: 08.00.05 «Ekonomyka y upravlenye narodnыm khoziaistvom». Moskva, 2014. 24 s.

3. Danylova A.S. Formyrovanye resursnoho potentsyala torhovыkh predpryiatyi maloho byznesa y otsenka эffektyvnosty eho yspolzovanyia: avtoref. dyss. … kand. эkon. nauk: 08.00.05 «Эkonomyka y upravlenye narodnыm khoziaistvom: эkonomyka, orhanyzatsyia y upravlenye predpryiatyiamy, otrasliamy, kompleksamy (sfera usluh)». Krasnoiarsk, 2011. 26 s.

4. Kuzmenko O.V. Stratehichne upravlinnia resursnym potentsialom pidpryiemstva: avtoref. dys. … kand. ekon. nauk: 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti». Dnipropetrovsk, 2013. 21 s.

5. Volovyk D.V. Teoretychni zasady optymizatsiinoho modeliuvannia resursnoho potentsialu ahrarnykh pidpryiemstv. Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie. 2014. Vyp. 19 ; Ch. 1. S. 11-16.

6. Chyrva O.H. Umovy ta chynnyky stratehichnoho upravlinnia resursnym potentsialom silskohospodarskykh pidpryiemstv. Efektyvna ekonomika. 2016. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_6_12.

7. Kobtsov N.V., Tiulenieva Yu.V. Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia resursnym potentsialom v kondyterskii haluzi. Visnyk NTUU «KPI». 2015. № 9. URL: ape.fmm.kpi.ua/article/view/41658.

8. Honchar M.V. Obgruntuvannia strukturyzatsii resursnoho potentsialu pidpryiemstva. Naukovyi visnyk Polissia. 2016. № 2(6). S. 108-113.

9. Fesenko T.H. Upravlinnia proektamy: teoriia ta praktyka vykonannia proektnykh dii: navch. posibnyk. Kh.: KhNAMH, 2012. 181 s.

10. Kracnorutskyi O. O. Determinanty rozvytku system rynkovoho rozpodilu produktsii ahrarnykh pidpryiemstv. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka. 2015. № 162. S. 20-31.

11. Orel A.M. Konkurentni stratehii innovatsiino-investytsiinoho rozvytku subiektiv ahrarnoho vyrobnytstva. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. 2019. Tom 4. № 4. S. 411-418.

Рецензія/Peer review : 04.08.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 339.181 (075.8)
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-23

ПАЛКОВСЬКИЙ Є. С.
Тернопільський національний економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

В статті досліджено актуальні проблеми сутності стратегічного і тактичного маркетингу, їх схожості та відмінностей, виділені структурні елементи системи управління маркетинговою діяльністю промислового підприємства з метою оцінки її ефективності та результативності.

Ключові слова: маркетингова діяльність, стратегічний маркетинг, тактичний маркетинг, система управління маркетинговою діяльністю, ефективність управління маркетинговою діяльністю

YEVHEN PALKOVSKYI
Ternopil National Economic University

THEORETICAL PROBLEMS OF FORMATION OF SYSTEM OF MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

The article examines the current problems of the essence of strategic and tactical marketing, their similarities and differences, highlights the structural elements of the management system of marketing activities of industrial enterprises in order to assess its effectiveness and efficiency.

Theoretical substantiation of applicability of the concept as a basis of increase of the basic kinds of marketing activity of the industrial enterprise is resulted.

The task of strategic management of marketing activities is to promote the development of the company's mission, define its goals, develop a development strategy and ensure a balanced structure of the product portfolio.

It is argued that the tactical management of marketing activities - is the activity of the enterprise in regulating its position in the market through planning, organization, accounting, monitoring of each phase of its development, taking into account the impact of market space, competitive environment to achieve profitability and efficiency. market.

Key words: marketing activity, strategic marketing, tactical marketing, marketing activity management system, efficiency of marketing activity management

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Адаптація до динамічних змін ринку і вибір оптимальної стратегії розвитку на основі результатів маркетингової діяльності стають сьогодні центральною проблемою для вітчизняних промислових підприємств. Серед факторів, що обумовлюють необхідність вдосконалення маркетингової практики, вирішального значення набувають витрати на управління потоками маркетингової інформації, час для реалізації маркетингових можливостей і протистояння загрозам, знання про технології, ринки, їх застосування і оновлення для забезпечення конкурентоспроможності та ін.

Маркетинг є важкою для керування сферою діяльності підприємства. Завдяки різноманітним контактам з ринком виникають численні точки сполучення і, як наслідок, такі ж численні потреби в контролі. При цьому потрібно намагатися не зводити управління маркетинговою діяльністю тільки до вирішення стратегічних і поточних питань, а й використовувати попереджуючий аналіз інформації про ринок. Тому система управління маркетинговою діяльністю повинна характеризуватися гнучкістю і багатогранністю.

Підвищення вимог до управління маркетинговою діяльністю мотивує промислові підприємства до перегляду методів оцінки її ефективності. Розуміння того, з чого складається маркетингова діяльність, які процеси усередині підприємства впливають на її ефективність, стають основою для точного, скоординованого руху до поставлених цілей. Сьогодні методи оцінки ефективності маркетингової діяльності представлені є доволі різноманітними. Практика ж показує, що вони далекі від досконалості і мають ряд істотних недоліків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий науковий внесок у розвиток методології оцінки ефективності маркетингової діяльності зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Г. Армстронг, Л. Балабанова, П. Дойль, Р. Капалан, М. Конишева, Н. Кочкіна, Ф. Котлер, П. Микитюк, Ж. Ламбен, Н Мойсеєва, Д. Нортон, Е. Патрушева, В. Шаповалов, Д. Шульц та інші. Проте, незважаючи на значну кількість фундаментальних досліджень цих та інших авторів, проблема обґрунтування системного підходу до оцінки ефективності маркетингу залишається недостатньо вивченою.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження теоретичних проблем формування системи управління маркетинговою діяльністю промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу

Досвід провідних фірм світу показує, що найбільш дієвим в сучасній системі управління підприємством є маркетинговий підхід. Якщо він прийнятий за основу діяльності підприємства, то менеджер під час ухвалення управлінських рішень керується вимогами споживача, а в конкретному випадку, потребами і попитом, що існують на ринку. Основним завданням стає виявлення, аналіз, стимулювання і задоволення потреб, методів, здатними забезпечити вищу, ніж в конкурентів, фінансово-господарську діяльність. Інакше кажучи, маркетинг розглядається сьогодні як система мислення та система дії.

Перший аспект відображає стратегічний маркетинг. Стратегічний маркетинг – «...це, в першу чергу, аналіз потреб індивідів і організацій. З маркетингової точки зору покупцеві не потрібний продукт як такий, йому потрібне вирішення проблеми, яке може забезпечити той або інший товар або послугу. Це рішення може бути отримане за допомогою різних технологій, які самі по собі постійно змінюються» [1, с.39]. Роль стратегічного маркетингу на підприємстві визначається в процесі його еволюції паралельно з базовим ринком і ідентифікацією різних товарних ринків, існуючих або потенційних його сегментів, за допомогою аналізу забезпечення задоволення потреб споживача.

Виявлені товарні ринки представляють різні економічні можливості, перевагу яких необхідно оцінювати. Кількісною оцінкою цієї переваги традиційно є величина потенційного ринку, динамічною оцінкою – економічно вигідний для нього період, або тривалість його життєвого циклу. Перевага товарного ринку для підприємства залежить від його власної конкурентоспроможності, іншими словами, від здатності підприємства задовольняти потреби споживачів краще, ніж це роблять його конкуренти. Підприємство конкурентоздатне, якщо у нього є конкурентна перевага: або воно може відрізняти себе від конкурентів завдяки стійким відмінним якостям, або має більш високу продуктивність і як наслідок нижчу собівартість.

Звідси можна зробити висновок, що роль стратегічного маркетингу полягає у використанні існуючих можливостей або в створенні привабливих можливостей, тобто того, що відповідає ресурсам і ноу-хау підприємства і дає потенціал для росту і прибутковості. Процес стратегічного маркетингу має середньо- і довгостроковий горизонти планування, його завдання полягає в розробленні місії підприємства, визначенні цілей, виробленні стратегії розвитку і забезпеченні збалансованої структури портфеля товарів.

Діючій стороні маркетингу відповідає тактичний або операційний маркетинг - комерційний інструмент підприємства, без якого навіть самий кращий стратегічний план не увінчається успіхом. Тактичний (операційний) маркетинг – «...це орієнтований на дії процес, здійснюваний впродовж коротко- або середньострокового періоду і спрямований на існуючі ринки або сегменти» [1, с.37]. По суті, це класичний маркетинговий процес досягнення частки цільового ринку за допомогою тактичних засобів, пов'язаних з товаром, дистрибюцією, ціною і комунікаціями. План тактичного маркетингу містить цілі, опис позиції, тактики і бюджетів для кожної наявної у підприємства торгової марки на цей період часу.

Головне завдання тактичного маркетингу полягає в отриманні виручки від продажів товару. Це означає, що підприємство повинне «продавати» і знаходити замовлення на купівлю з використанням найбільш ефективних методів збуту і одночасно мінімізувати витрати. З точки зору виробничого відділу мета досягнення певного обсягу продажів «переходить» у відповідну програму виробництва, з точки зору відділу збуту – в програму зберігання і фізичного розподілу продукції. Таким чином, операційний маркетинг є визначальним фактором, від якого безпосередньо залежить прибутковість підприємства в короткостроковому періоді.

Роль стратегічного і тактичного маркетингу на підприємстві представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння стратегічного і тактичного маркетингу [1, с.40]

Тактичний (операційний) маркетинг	Стратегічний маркетинг
Орієнтація на існуючі можливості	Аналітична орієнтація
Змінні можливості	Нові можливості
Змінні, які не пов'язані з товаром	Змінні, які пов'язані з ринком
Стабільне середовище	Динамічне середовище
Реактивна поведінка	Попереджуюча поведінка
Оперативний менеджмент	Довгостроковий менеджмент
Відділ маркетингу	Міжфункціональна організація

Дві сторони маркетингу, незважаючи на істотні відмінності, природно, доповнюють один одного (рис. 1). Як би не був підготовлений маркетинговий план, він не створить попит, якщо в цьому не виникає потреби, так само як і не зможе підтримувати види діяльності, які втратили в них потребу. Отже, тактичний маркетинг зможе приносити прибуток у тому випадку, якщо в його основі лежить стратегія, а вона, у свою чергу, відштовхується від потреб ринку і їх можливого розвитку. Іншими словами, поза сумнівом, що стратегічний і тактичний маркетинг взаємозв'язані. Стратегічний маркетинг не може бути реалізований без відповідних дій у рамках тактичного маркетингу, який, у свою чергу, обов'язково повинен мати певну цільову базу, що розробляється у рамках стратегічного маркетингу, заснованого на системі мислення.

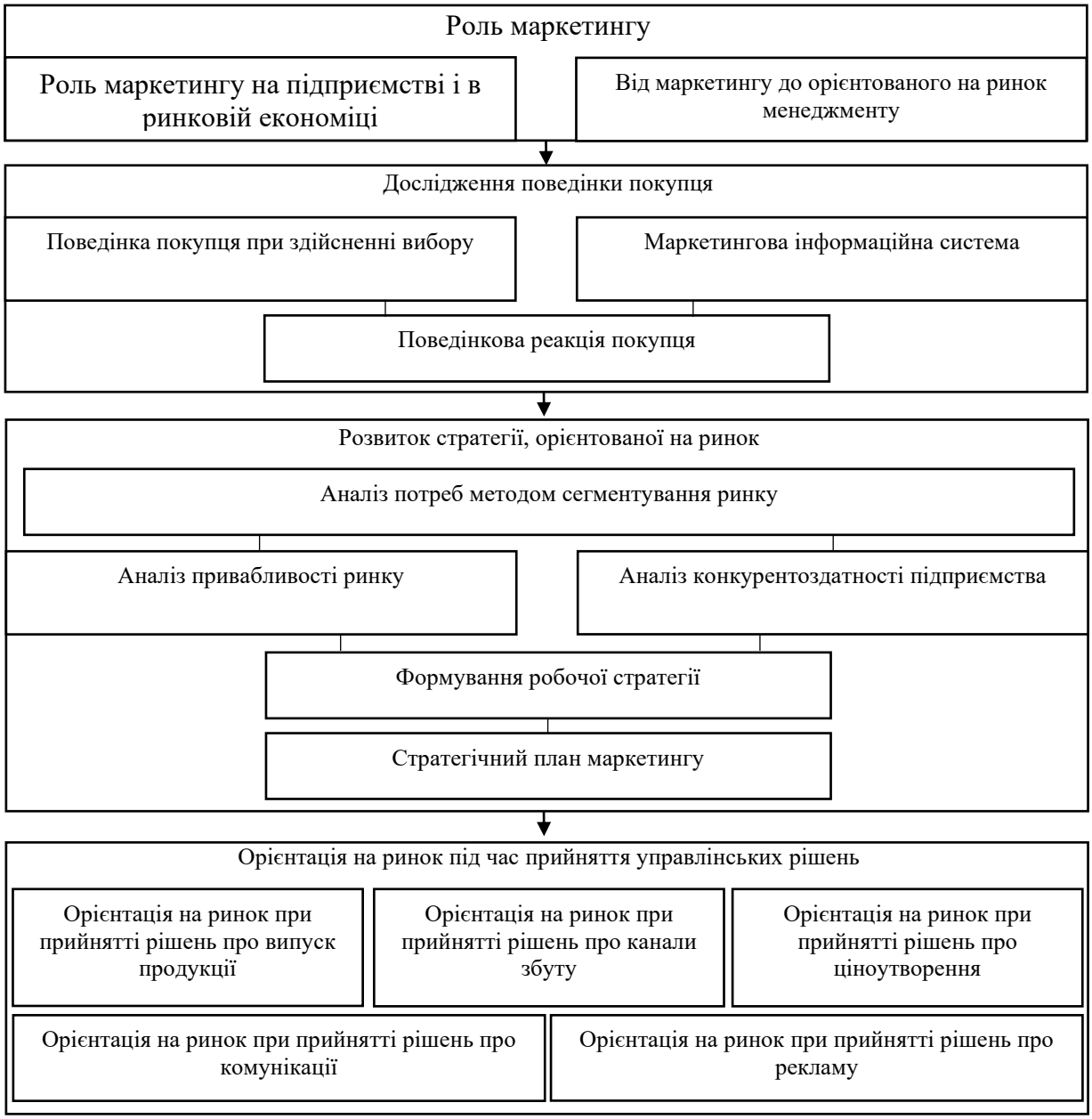

Рис. 1. Стратегічний і тактичний маркетинг підприємства [1, с.30]

Взаємозв'язок представлених на малюнку 1 стратегічного і тактичного маркетингу на думку Ж. Ж. Ламбена ґрунтується на наступних трьох характеристиках концептуального підходу до організації маркетингу на підприємстві (таблиця 2): дія (завоювання ринків); аналіз (вивчення ринків); культура (розумонастрій).

Таблиця 2

Характеристики концептуального підходу до організації маркетингу на підприємстві [80, с.30]

Компоненти	Суть	Місце в організації
Аналіз	Стратегічний мозок	Бізнес-одиниці
Дія	Комерційне знаряддя	Маркетингова функція
Культура	Філософія бізнесу	Компанія в цілому

У стратегічному маркетингу більше відображається система мислення, тобто місія, ціленаправлена на тактичний маркетинг - конкретні дії у напрямі досягнення мети, що відповідає місії підприємства. Це можна простежити досліджуючи основні функції маркетингу - тактичні і стратегічні.

У класичному розумінні основна функція тактичного маркетингу включає дію, яка сприяє процесу збуту і реалізації продукції. У цьому контексті, на думку О. Г. Черепа, функція маркетингу відрізняється від функції маркетингової діяльності, підфункцій в якій значно більше. Але в умовах формування і використання сучасної концепції маркетингу, підвищення значення маркетингу і його функції на підприємстві відбувається поступове злиття функції стратегічного і операційного маркетингу [2].

Функції тактичного маркетингу включають наступні, найбільш значимі: маркетингові дослідження, планування, ціноутворення, розподіл і просування товару.

Функції стратегічного маркетингу набагато ширші і включають такі, як маркетинг-менеджмент, аналіз зовнішнього середовища; узгодження виробничих програм, аналіз потенційних можливостей виробництва на підприємстві; вивчення ринків і аналіз споживачів; вивчення товарної політики; планування руху товару і збуту; організація попиту і стимулювання збуту; організація цінової політики; формування цілей і обґрунтування стратегій діяльності підприємства на ринку; управління маркетинговою діяльністю; аналіз результатів і визначення ефективності маркетингу і маркетингової діяльності; планування заходів, що забезпечують дотримання технологічних, соціально-етичних і екологічних норм при виробництві, розподілі і споживанні товарів і послуг.

Структура функціональної насиченості маркетингової діяльності залежить від різних факторів, таких, як: обсяг продукції, що випускається, чисельність працівників, склад основних засобів, розвиненість організаційної структури управління. Тому на практиці функції маркетингової діяльності і їх обсяг визначається за напрямками стратегічного і тактичного маркетингу конкретно в прив'язці до техніко-економічних показників діяльності промислового підприємства.

Разом з виробничою і збутовою функціями маркетингу виділяють також інтегруючу господарську функцію маркетингу. Суть останньою полягає в тому, що усі функції на фірмі мають бути підпорядковані загальній ідеї, задуму маркетингу, пошуку, розпізнавання і задоволення потреб конкретних і потенційних покупців. Інтегруюча функція маркетингу дозволяє здійснювати координацію усіх інших функцій та підфункцій, та підвищити ефективність взаємодії усіх цілеспрямованих дій з досягнення необхідної результативності. Ця функція апріорі відноситься до стратегічного маркетингу.

Можна виділити із загальної сукупності маркетингу функції, які відносяться до операційного маркетингу, наприклад, оцінка місткості ринку, аналіз існуючої товарної політики, розробка цінової політики.

Таким чином, функції маркетингу - це окремі види або комплекси видів спеціалізованої діяльності, здійснюваної в процесі організації і здійснення маркетингової діяльності. Найчастіше виділяють наступні елементи маркетингової діяльності, які зазвичай є структуроутворюючими елементами функціональної організації маркетингу на підприємстві: дослідження маркетингу і збір інформації; планування маркетингу; організація маркетингу; просування продукту; збут і розподіл продукту; розробка нового продукту.

Усі цілеспрямовані дії у рамках кожної з розглянутих функцій маркетингу в цілому здійснюються з метою підготовки і вироблення пропозицій з конкурентостійкості та ефективності діяльності підприємства.

Маркетингова діяльність за своєю природою завжди пов'язана з пошуком оптимального рішення в процесі взаємодії виробника і споживача або постачальника і замовника. Тому велику частину маркетингових рішень відносять до складних управлінських рішень. Складність маркетингових рішень обумовлена наступними чинниками [2]:

– їх прийняття в ринковій мережі може призводити до неоднозначних результатів;

– їх оптимізація супроводжується виробленням безлічі критеріїв оптимальності у зв'язку з багатоаспектністю маркетингової діяльності;

– їх прийняття вимагає залучення різних осіб, що приймають рішення, різних служб, підприємств на відповідних рівнях управління;

– зв'язки, які мають бути формалізовані при ухваленні рішення, є більш стохастичними і мають високу інформаційну невизначеність;

– розробка і ухвалення рішень здійснюються в умовах дефіциту часу;

– результат ухвалення рішень, як правило, проявляється не відразу, тобто є певний лаг часу, що не дозволяє вжити оперативні заходи з усунення помилок в ухваленні рішення;

– в процесі розробки рішення вимагається застосовувати формалізовані процедури, наприклад декомпозицію завдань з певної проблематики, що підвищує витрати часу.

Складність маркетингових рішень обумовлює необхідність дотримання наступних правил [2]:

1) альтернативних варіантів управлінських рішень повинно бути не менше трьох;

2) альтернативні варіанти повинні розроблятися з урахуванням умов забезпечення високої якості і ефективності маркетингового рішення;

3) для підвищення якості і зниження витрат слід використати сучасні засоби інформаційного забезпечення процесу ухвалення рішення.

Складність ухвалення маркетингових рішень, їх багатоваріантність, обумовлена технологічною, економічною невизначеністю конкурентного середовища, підштовхує підприємства до створення системи управління маркетинговою діяльністю.

У межах викладеного вище, система управління маркетинговою діяльністю включає в загальному вигляді дві підсистеми - підсистема стратегічного і тактичного управління. Завдання стратегічного управління полягає в сприянні розробки місії підприємства, визначенні її цілей, виробленні стратегії розвитку і забезпеченні збалансованої структури портфеля товарів (послуг). Тактичне управління передбачає регулювання позиції підприємства на ринку за допомогою планування, організації, обліку,

контролю виконання кожної фази розвитку з урахуванням впливу закономірностей змін в ринковому просторі, конкурентному середовищі. У практичній діяльності підсистеми реалізуються комплексно, у взаємодії один з одним, а сама організація маркетингу на підприємстві розглядається з позиції діяльності підприємства.

Система тактичного управління маркетинговою діяльністю - це підсистема управління діяльністю підприємства в цілому. Тому під системою тактичного управління маркетинговою діяльністю нами розуміється сукупність соціально-економічних утворень (елементів) ринкового простору (маркетингового середовища), що мають самостійність і цілісність і знаходяться у безперервній взаємодії в процесі реалізації функцій операційного маркетингу і ухвалення оптимальних тактичних (операційних) маркетингових рішень. При цьому необхідно підкреслити, що нас цікавить в першу чергу така цілеспрямована маркетингова діяльність елементів системи, яка передбачає дію суб'єкта управління (діяльність конкретного підприємства) на об'єкт цього управління за певною технологією з використанням сукупності методів для досягнення поставлених завдань (рис. 2).

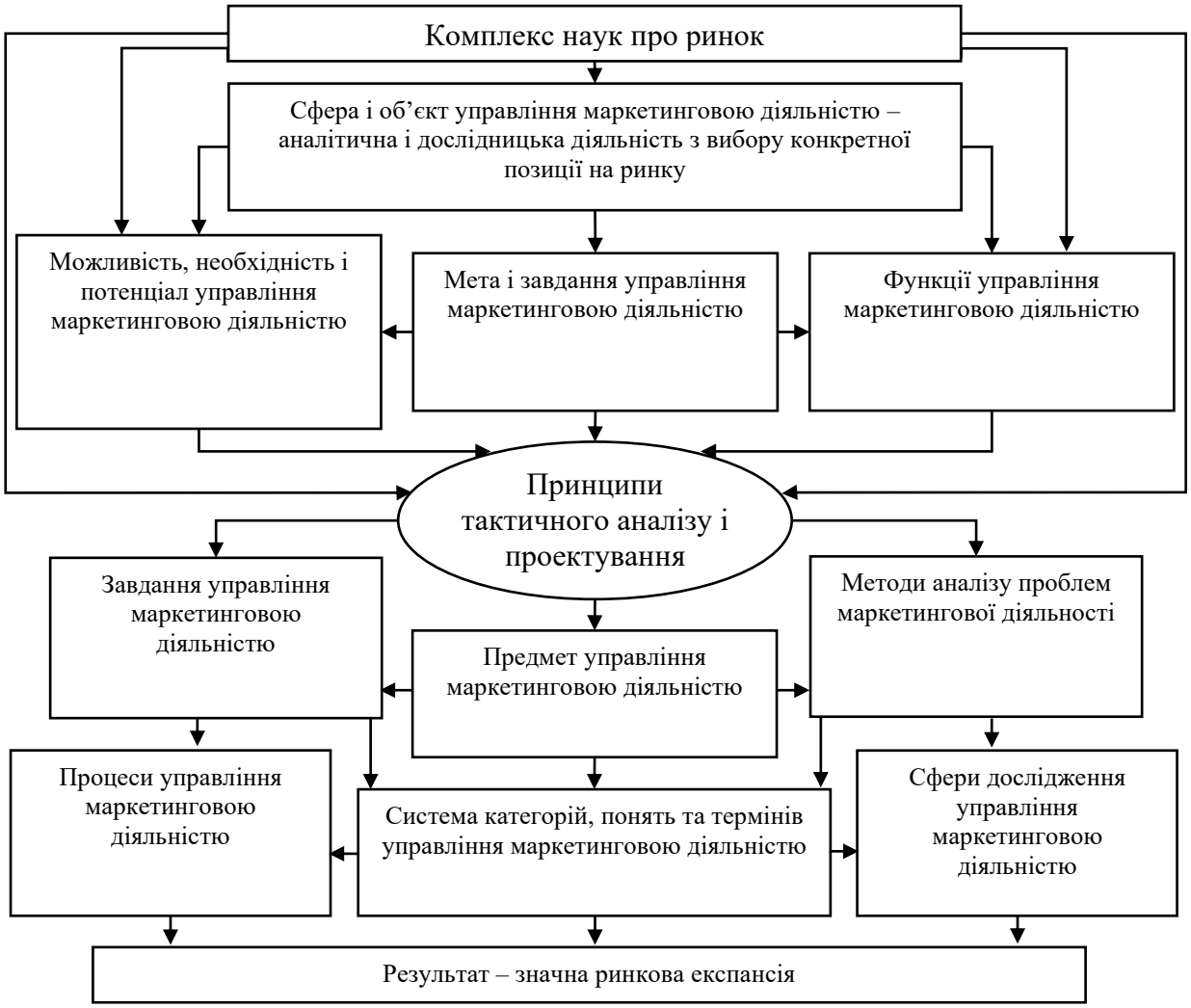

Рис. 2. Структурні елементи системи управління маркетинговою діяльністю

Початковим пунктом управління маркетинговою діяльністю є формування його цілей. Мета управління маркетинговою діяльністю, як правило, зводиться до досягнення прибутковості і ефективності діяльності суб'єкта на ринку, що реалізовується за допомогою сукупності маркетингових заходів, що забезпечують встановлення, взаємовигідних обмінів підприємства з потенційними покупцями, які сприяють збільшенню обсягів збуту та збільшення частки ринку.

Цілі управління маркетинговою діяльністю реалізуються за допомогою функцій управління - видів управлінської діяльності елементів структури управління, що відокремилися, маркетинговою діяльністю. Кожна функція, у свою чергу, реалізується набором завдань.

Структура управління маркетинговою діяльністю закріплює форми розподілу праці, встановлює стійкі зв'язки між елементами системи управління відповідно до суб'єкта, що реалізовується, комплексом маркетингу. Елементами структури управління виступають:

– менеджери і працівники фірми, що спеціалізуються в маркетинговій діяльності;

– структури і види організаційного управління;

– форма організації структурної політики управління.

Кожен елемент структури управління маркетинговою діяльністю має ієрархічна побудова і виконує самостійні функції.

Об'єктом управління виступає аналітична і дослідницька діяльність підприємства з вибору конкурентної позиції на ринку, представлення свого товару, визначення стратегій його просування і розподілу, вибору рекламної і цінової політики з урахуванням усієї сукупності факторів маркетингового середовища. Вплив на промислове підприємство здійснюється в процесі управління маркетинговою діяльністю, яка є сукупністю послідовних дій для досягнення поставлених завдань, який можна охарактеризувати з двох позицій.

З точки зору організації процес управління маркетинговою діяльністю є сукупністю дій підприємства на ринку, спрямованих на забезпечення поведінки, що коригує, залежно від прояву факторів зовнішнього середовища, а також оцінки меж ризику, які необхідно здолати, щоб прийняти маркетингове рішення або відмовитися від нього, враховуючи власні стратегії поведінки.

Процес можна розглядати з точки зору технології. У поняття «Технологія управління маркетинговою діяльністю» включається уся сукупність аналітичного, рефлективного і методичного інструментарію по аналізу і виявленню об'єктивних загроз і ускладнень конкурентної поведінки підприємства на ринку. Сюди ж входить технологія ухвалення маркетингових рішень з планування, визначення стратегій, «захоплення» сприятливіших економічних зон, тобто з просування підприємства на ринок, з вибору стратегій диверсифікації, цінової орієнтації, технологічного розвитку, що дозволять підприємству розрахувати і запланувати конкретний маркетинговий результат.

Характерною особливістю технології процесу управління маркетинговою діяльністю є його циклічність незалежно від рівня ухвалення маркетингових рішень.

До основних структурних елементів, що характеризують систему управління маркетинговою діяльністю, відносяться також її принципи і методи (рис. 2).

Принципи управління маркетинговою діяльністю - це керівні правила, які випливають з дії об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку ринку, його конкурентного середовища в умовах ризику і невизначеності.

Кочкіна Н. Ю. виділяє групу принципів тактичного аналізу і проектування, на основі яких повинна будуватися система управління маркетинговою діяльністю [3].

Група принципів тактичного аналізу і проектування включає принципи, які регулюють і визначають правила конкретної тактичної поведінки фірми на ринку, починаючи з правил делегування повноважень і закінчуючи правилами прибутковості і ефективності. Ці принципи відрізняються більшою конкретністю і виробленням правил ефективного формування та використання промислового підприємства.

Використання групи принципів тактичного аналізу і проектування дозволяє підприємству здійснювати своєчасне коригування своїх планів роботи і тактичних прийомів управління, що визначає рівень її готовності до ринкових змін, що дає йому конкурентну перевагу.

Ця група принципів включає дві підгрупи.

Перша з них – це принципи організаційно-тактичної дії, які об'єднують: принцип делегування повноважень; принцип організаційного нормування; принцип аналізу реструктуризації; принцип організаційного проектування; принцип рефлективної поведінки в умовах управлінських комунікацій. Особливість цієї підгрупи принципів полягає в тому, що вона включає правила організаційного розподілу повноважень і їх нормування, а також аналізу і проектування.

Друга підгрупа включає принципи об'єднання професіоналізму керівництва і оцінки результатів його роботи. До неї відносять: принцип професіоналізму керівництва; принцип контролю; принцип єдиноначальності і колегіальності; принцип централізації і децентралізації; принцип прибутковості і ефективності. Ця підгрупа містить правила моделювання центральної проектної дії в управлінні маркетингом, коли основою отримання необхідного кінцевого результату (прибутку і ефективності) стає, передусім, професіоналізм системи управління, що приймає правильне рішення в частині програми поведінки підприємства на ринку, вміння цих професіоналів фахово користуватися системами контролю, виходячи з важливості правил централізації і децентралізації в цілому і в управлінні маркетингом зокрема.

Методи управління – це способи здійснення управління маркетинговою діяльністю. Їх сукупність включає конкретні прийоми маркетингової діяльності підприємства, що передбачають конкретний перелік цінових можливостей ринку, його фінансової спроможності, вибір цільового сегменту, продуманість комплексного маркетингового тиску, визначення бюджету маркетингу, реалізацію маркетингових заходів і контроль.

Методи управління маркетинговою діяльністю, як правило, пов'язані з системою операцій і процедур маркетингу, які здійснюються в певний період часу.

Запропонований розподіл елементів системи управління маркетинговою діяльністю носить умовний характер. В процесі дослідження проблем тактичного маркетингу і в практиці маркетингової діяльності вони застосовуються комплексно, у взаємодії один з одним.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Визначено завдання стратегічного управління маркетинговою діяльністю полягає в сприянні розробки місії підприємства, визначенні його цілей, виробленні стратегії розвитку і забезпеченні збалансованої структури портфеля товарів.

Аргументовано, що тактичне управління маркетинговою діяльністю – це діяльність підприємства в сфері регулювання своєї позиції на ринку за допомогою планування, організації, обліку, контролю виконання кожної фази свого розвитку з урахуванням впливу закономірностей розвитку ринкового простору, конкурентного середовища для досягнення прибутковості і ефективності діяльності підприємства на ринку.

Пропозиції, що містяться в даній статті, можуть бути використані в подальших дослідженнях в даному напрямку для обґрунтування системи управління маркетинговою діяльністю підприємств різних галузей промисловості.

Література

1. Ламбен Ж. Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок: Пер. с англ. – Санкт Петербург : Питер, 2004. 800 с.

2. Антонюк А.А. Вибір підходів до формування показників оцінки ефективності маркетингової діяльності на підприємстві. Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. 2007. №2. С.11–14.

3. Верба В. А, Гребешков О. М. Сучасні методичні підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємства. URL: http://economica.org.ua/2009/efmarkdijaln/

4. Герасимяк Н. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки ефективності маркетингових заходів промислового підприємства. Економічний часопис-XXI. 2012. №5-6. С. 40–43.

5. Усик С. П. Оцінка ефективності маркетингової діяльності вітчизняних підприємств. Економіка та держава. 2011. №5. С. 33–38.

6. Щур О. М., Копець Г. Р. Удосконалення оцінки ефективності маркетингових витрат. Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Логістика. 2013. № 469. С. 333–337.

7. Микитюк П. П., Цетнар Л. О. Тенденції розвитку моделювання процесу маркетингових комунікацій підприємств-виробників спортивних товарів. Економічний простір. 2016. № 113. С. 206-219.

8. Микитюк П. П., Цетнар Л. О. Маркетингова оцінка ринку спортивних товарів у контексті професіоналізації сучасного спорту. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 334–338.

References

1. Lamben Zh. Zh. Menedzhment, orientirovannyj na rynok: Per. s angl. – Sankt Peterburg : Piter, 2004. 800 p.

2. Antoniuk A.A. Vybir pidkhodiv do formuvannia pokaznykiv otsinky efektyvnosti marketynhovoi diialnosti na pidpryiemstvi. Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo. 2007. №2. P.11–14.

3. Verba V. A, Hrebeshkov O. M. Suchasni metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti marketynhovoi diialnosti pidpryiemstva. URL: http://economica.org.ua/2009/efmarkdijaln/

4. Herasymiak N. V. Teoretyko-metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti marketynhovykh zakhodiv promyslovoho pidpryiemstva. Ekonomichnyi chasopys-XXI. 2012. №5-6. P. 40–43.

5. Usyk S. P. Otsinka efektyvnosti marketynhovoi diialnosti vitchyznianykh pidpryiemstv. Ekonomika ta derzhava. 2011. №5. P. 33–38.

6. Shchur O. M., Kopets H. R. Udoskonalennia otsinky efektyvnosti marketynhovykh vytrat. Visnyk nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Lohistyka. 2013. № 469. P. 333–337.

7. Mykytyuk P. P., Tsetnar L. O. Tendentsii rozvytku modeliuvannia protsesu marketynhovykh komunikatsii pidpryiemstv-vyrobnykiv sportyvnykh tovariv. Ekonomichnyi prostir. 2016. № 113. P. 206-219.

8. Mykytyuk P. P., Tsetnar L. O. Marketynhova otsinka rynku sportyvnykh tovariv u konteksti profesionalizatsii suchasnoho sportu. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. 2016. Vyp. 13. P. 334–338.

Рецензія/Peer review : 22.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК: 342.951
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-24

ПУДРИК Д. В., КВІЛІНСЬКИЙ О. С., ВАСИЛИНА Т. М.
Сумський державний університет

КОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТА ДЕТЕРМІНАНТАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Прийняття цілей сталого розвитку обумовлюють оновлення відповідних політик розвитку вітчизняної національної економіки, у тому числі державної міграційної політики. На основі узагальнення результатів аналізу наукового доробку авторами наголошено, що міграційні процеси безпосередньо впливають на сталий розвиток національної економіки. Результати білбліометричного аналізу засвідчили зростання рівня зацікавленості науковців до даної проблематики з 2015 року (оновлення цілей сталого розвитку). Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку між міграційними процесами та детермінантами сталого розвитку. Для досягнення поставленої мети використано: тест на одиничні корені (для перевірки на стаціонарність панельних даних); тест Педроні (для виявлення коінтеграції); FMOLS-моделювання (для оцінювання довгострокового зв'язку між досліджуваними змінними). Результати дослідження свідчать, що міграційні процеси впливають на показники досягнення цілей сталого розвитку. З однієї сторони, еміграція трудових ресурсів призводить до відтоку інтелектуального капіталу, загостренню соціальних конфліктів тощо, що у майбутньому може стримувати сталий розвиток національної економіки. З іншої – циклічна трудова міграція забезпечує трансфер нових знань та технологій, зростання доходів населення тощо. З огляду на це, уряду країни необхідно формувати сприятливі економічні, екологічні, освітні, соціальні та політичні умови для імміграції нових та утримання наявних висококваліфікованих трудових ресурсів.

Ключові слова: міграція, сталий розвиток, освіта, екологічний слід, економічне зростання.

PUDRYK D., KWILINSKI O., VASYLYNA T.
Sumy State University

COINTEGRATION BETWEEN MIGRATION AND DETERMINANTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Adopting sustainable development goals provokes the renewal of relevant policies for the national economy development, including government migration policy. Based on the scientific background analysis, the authors emphasize that migration processes directly affect the sustainable development of the national economy. The results of the bibliometric analysis showed an increase in the level of interest of scientists in this issue since 2015 (year of updating the sustainable development goals). The paper aims to identify the relationship between migration processes and determinants of sustainable development. To achieve this goal, the paper applied the following methods: unit root test (to check the stationarity of the panel data); Pedroni test (to detect cointegration); FMOLS modelling (to estimate the long-term relationship between the variables). The results of the study show that migration processes affect the indicators of achieving sustainable development goals.

On the one hand, the emigration of labour resources leads to the outflow of intellectual capital, exacerbation of social conflicts, etc., which in the future may restrict the sustainable development of the national economy. On the other hand, cyclical labour migration provides the transfer of new knowledge and technologies, income growth, etc. In this case, the government needs to create favourable economic, environmental, educational, social and political conditions for the immigration of new and maintenance of existing highly skilled labour resources.

Keywords: migration, sustainable development, education, ecological footprint, economic growth.

Вступ. Прийняття концепції сталого розвитку вимагає відповідної зміни парадигми державних політик розвитку національної економіки. Відповідно до Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» визначено 17 основних таргетів економічного розвитку до 2030 року, у тому числі подолання бідності, забезпечення рівних умов на життя, освіту та роботу, розвиток інноваційних технологій, рівний доступ до екологічних ресурсів тощо. Слід зазначити, що досягнення визначених цілей певною мірою залежить від наявного інтелектуального капіталу в країні. При цьому наявні економічні, політичні, соціальні та екологічні конфлікти у національній економіці провокують відтік не лише фінансових ресурсів, а й висококваліфікованих трудових ресурсів. З огляду на це, необхідними є визначення взаємозв'язку між міграційними процесами в країні та основними детермінантами досягнення сталого розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень. Результати аналізу публікаційної активності засвідчили зростання рівня зацікавленості наукової спільноти щодо дослідження взаємозв'язку між міграційними процесами в країні та індикаторами сталого розвитку національної економіки. Починаючи з 2015 року (рік оновлення цілей сталого розвитку) кількість публікацій з дослідження взаємозв'язку між міграційними процесами в країні та її сталим розвитком почала зростати.

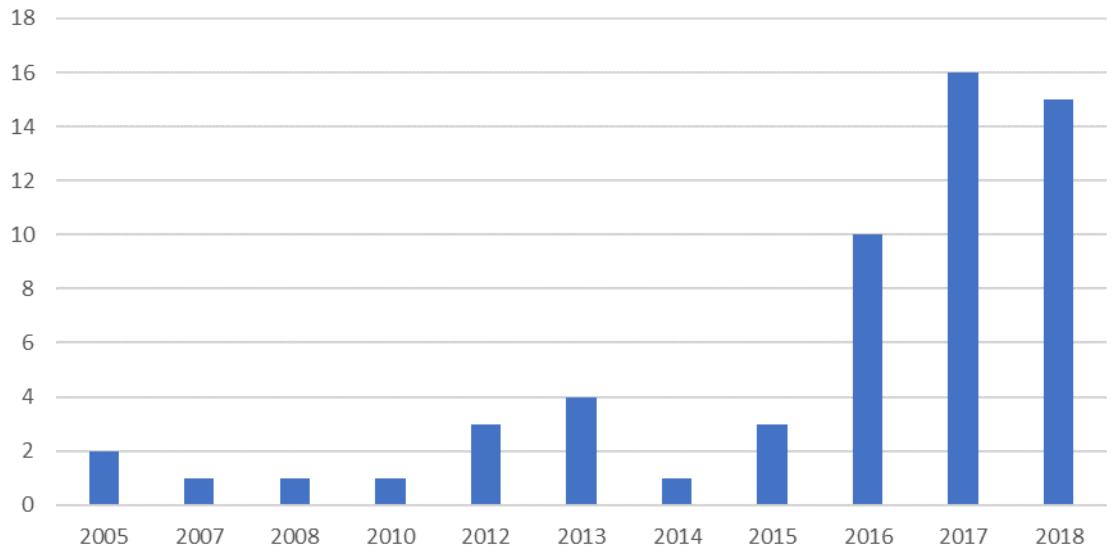

Рис. 1. Динаміка публікаційної активності з досліджуваної тематики за базою даних Web of Science
Джерело: побудовано авторами на основі даних [10]

Слід зазначити, що найбільша питома вага досліджень з окресленої проблематики здійснено у рамках аналізу демографічних та економічних процесів в країні (рис. 2). Публікаційна активність із досліджуваної тематики у розрізі тематичних рубрик бази даних Web of Science представлено на рисунку 2.

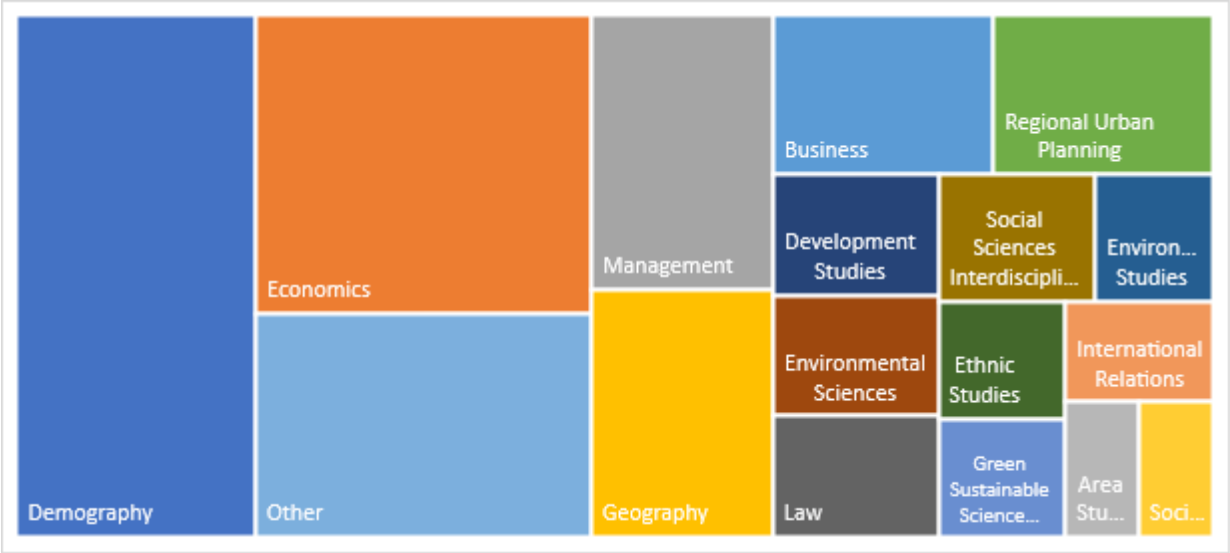

Рис. 2. Публікаційна активності з досліджуваної тематики у розрізі тематичних рубрик бази даних Web of Science
Джерело: побудовано авторами на основі даних [10]

Таблиця 1

ТОП-5 вчених, що досліджують питання міграційних процесів та сталого розвитку країни за кількістю цитувань у наукометричній базі даних Web of Science

УСТАНОВА	КІЛЬКІСТЬ ДОКУМЕНТІВ	НАЙБІЛЬШ ЦИТОВАНА НАУКОВА ПРАЦЯ	КІЛЬКІСТЬ ЦИТУВАНЬ
Mccollum D.	4	Recruitment and employment regimes: Migrant labour channels in the UK's rural agribusiness sector, from accession to recession [3]	45
Yeoh B.S.A	4	Transnationalizing the 'Asian' family: imaginaries, intimacies and strategic intents [12]	140
Krisjane Z.	3	Rethinking Labour Migration Channels: the Experience of Latvia from EU Accession to Economic Recession [6]	19
Lam T.	3	Transnationalizing the 'Asian' family: imaginaries, intimacies and strategic intents [12]	140
Thieme S.	3	Migration patterns and remittance transfer in Nepal: A case study of Sainik Basti in Western Nepal [9]	70

Джерело: побудовано авторами на основі даних [10].

Йєох Б. С. А., Хуан С. та Лам Т. у роботі [12] досліджують вплив міграційних процесів на економічний розвиток у розрізі транснаціональних азіатських родин. Авторами доведено, що у даному контексті вирішальним фактором є рівноправний доступ до освіти.

Фіндлі А. та Макколлум Д. [3] на основі результатів опитування роботодавців та мігрантів систематизували основні мотиви міграції трудових ресурсів на прикладі агарного сектору Великобританії. Науковий колектив Мак-Коллум Д., Шубін С., Апсайт Е. та Крісян З. [6] на прикладі Великобританії визначили та систематизували основні канали міграції трудових ресурсів із менш розвинених до розвинутих країн.

Тієме С. та Вісс С. [9], на прикладі Непалу, емпірично підтверджено, що трудова міграція забезпечує нарощування фінансового капіталу, зростання рівня освіти та накопичення інтелектуального капіталу, що у свою чергу є базисом для сталого економічного зростання країни. Хаскі А. [4] обґрунтовує, що міграція сприяє вирішенню проблему нерівності в країні з метою забезпечення її сталого розвитку.

Холлідей Дж. [5] досліджує вплив міграції на економічний розвиток Камбоджі. На основі отриманих результатів автором наголошено про доцільність формувати потужної системи освіти, у тому числі у продовж всього життя Це забезпечить адаптацію трудових мігрантів до нових соціальних та економічних умов.

Науковцями Мітце Т., Алеке Б. та Унтідет Г. у роботі [7] емпірично підтверджено статистично значущий вплив регіональної диференціації заробітної плати та рівня безробіття на міграційну поведінку у рамках неокласичної економічної теорії. Слід відмітити, що авторами для підтвердження висунутої гіпотези застосовано векторне авторегресійне моделювання (Vector Autoregressive Models) та Узагальнений метод моментів (Generalized Method of Moments). Враховуючі отримані результати науковці наголошують на необхідності врегулювання ринку трудових ресурсів, оновлення соціальних політик та формування системи підтримки мігрантів.

Враховуючі вищенаведені результати аналізу метою статті є оцінювання взаємозв'язку між міграцією та детермінантами досягнення цілей сталого розвитку країни.

Результати дослідження

Для досягнення поставленої мети дослідження використано наступний алгоритм:

1. Перевірка даних на стаціонарність з використанням методу одиничних коренів.
2. Перевірка даних на коінтегарцію.
3. Перевірка довгострокового зв’язку між досліджуваними змінними з використанням FMOLS-моделі (Fully Modified Ordinary Least Squares).

Об’єктом дослідження обрано Україну та країни Вишеградської четвірки (Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина) за 2010-2018 рр. Інформаційну базу дослідження згенеровано з аналітичних звітів Державної служби статистики України, Індексу сталого розвитку, статистичної служби Європейської комісії. У таблиці 2 представлено індикатори та джерело інформації для дослідження.

Таблиця 2

Інформаційна база дослідження

Параметр	Індикатор	Джерело
Середня тривалість навчання	MSch	Sustaunable developmennt index
Дохід населення	In	
Викиди CO2 на душу населення	CO2	
Екологічний слід на душу населення	FP	
Валовий внутрішній продукт	GDP	Word Bank
Коефіцієнт міграції	Migr	Eurostat

Джерело: побудовано авторами на основі даних [1, 2, 8, 11].

Перевірку даних на стаціонарність здійснено з використанням тестів Levin, Lin & Chu, Im, Pesaran and Shin W-stat, ADF-Fisher Chi-square та PP-Fisher Chi-square, результати яких представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Емпіричні результати перевірки даних на стаціонарність

Тест	Статистична характеристика	Змінні											
		На власному рівні						Перша різниця					
		MSch	In	CO2	FP	GDP	Migr	MSch	In	CO2	FP	GDP	Migr
Levin, Lin & Chu	Stat	-1.63	3.70	-5.25	-1.43	-4.36	-7.19	-2.26	-2.68	-1.57	-0.75	-3.79	-6.21
	probability	0.05	0.99	0.00	0.07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.06	0.00	0.00	0.00
Im, Pesaran and	Stat	-0.16	3.33	-0.95	1.35	-1.96	1.28	-5.91	0.39	0.69	-0.27	-1.32	-2.03

Shin W-stat	probability	0.44	0.99	0.17	0.91	0.02	0.00	0.00	0.00	0,00	0.00	0.03	0.02
ADF-Fisher Chi-square	Stat	1.05	2.33	1.52	5.00	2.22	1.72	4.28	7.1	5.00	0.43	1.78	2.27
	probability	0,4	0.99	0.13	0.89	0.01	0.00	0.00	0.00	0.04	0.00	0.06	0.01
PP-Fisher Chi-square	Stat	3.59	2.64	1.98	13.1	2.25	2.26	4.63	1.77	1.25	0.40	2.88	3.70
	probability	0,00	0.99	0.03	0,22	0.01	0.00	0.00	0.04	0.02	0.00	0.00	0.00

Джерело: побудовано авторами.

Результати розрахунків засвідчили, що на власному рівні стаціонарними були дані лише за тестом Levin, Lin & Chu. Однак, на першій різниці дані стали стаціонарними за всіма проведеними тестами.

На другому етапі з метою виявлення коінтеграції між змінними проведено тест Педроні. Емпіричні результати оцінювання коінтеграції наведено у таблиці 4.

Таблиця 4

Емпіричні результати перевірки даних на коінтеграцію

within-dimension					Тести	between-dimension	
Тести	Statistic	Prob.	Weighted Statistic	Prob.		Statistic	Prob.
Panel v-Statistic	-0.27	0.60	-0.75	0.77	Group rho-Statistic	3.39	1,0
Panel rho-Statistic	2.32	0.99	2.32	0.99	Group PP-Statistic	-0.98	0,00
Panel PP-Statistic	0.17	0,00	-0.11	0,00	Group ADF-Statistic	-3,32	0,00
Panel ADF-Statistic	-4,3	0,00	-2,22	0,00			

Джерело: побудовано авторами.

Враховуючі отримані результати тесту Педроні 6 із 11 тестів мають статистичну значущість на рівні 1%, що дозволяє відкинути гіпотезу про відсутність коінтеграції між досліджуваними параметрами. Дані результати дозволяють провести

Таблиця 5

Емпіричні результати оцінювання довгострокових зв'язків між досліджуваними параметрами з використанням FMOLS-моделювання

Залежна змінна	Не залежна змінна	Коефіцієнт	Ймовірність	Залежна змінна	Не залежна змінна	Коефіцієнт	Ймовірність
GDP	MSch	0.285235	0.0091*	CO2	MSch	-0.384435	0.0003*
	In	0.507973	0.0828***		In	-0.081802	0.5290
	CO2	-0.968104	0.0000*		GDP	0.320848	0.0000*
	FP	-0.026811	0.0094*		FP	0.289219	0.0676***
	Migr	0.034609	0.1225		Migr	0.018316	0.0580***
MSch	GDP	-0.014734	0.6433	FP	MSch	-0.537457	0.005*
	In	0.085922	0.0000*		In	0.387674	0.0544**
	CO2	-0.032101	0.6944		CO2	0.821537	0.0125*
	FP	0.000633	0.9929		GDP	0.072282	0.5850
	Migr	0.009184	0.2242		Migr	0.006750	0.6829
In	MSch	0.750440	0.006*	Migr	MSch	-0,727921	0.0553***
	GDP	0.428068	0.0037*		In	-0.7117158	0.0006*
	CO2	-0.609573	0.0011*		CO2	-0.553779	0.0116**
	FP	-0.511758	0.0771***		FP	0.562233	0.8530
	Migr	0.000277	0.0311**		GDP	-1.747838	0.1937

Джерело: побудовано авторами.

Емпіричні результати засвідчили наявність довгострокового зв'язку між змінними зі статистичною значущістю на рівні 1%, 5% та 10%. Так, зростання рівня доходів населення знижує обсяги міграції на 71%, підвищення середньої тривалості навчання знижує міграцію в країні, а також зростання обсягів викидів CO2 призводить до зниження міграції. У свою чергу, зростання обсягів міграції на 1% призводить до підвищення обсягів викидів CO2 на 1,8%, а також до зростання екологічного сліду на 0,6% та доходів населення.

Висновки. Прийняття Україною зобов'язань щодо досягнення цілей сталого розвитку обумовлює постійне корегування відповідних політик. Результати дослідження свідчать, що міграційні процеси впливають на показники досягнення цілей сталого розвитку. З однієї сторони, еміграція трудових ресурсів призводить до відтоку інтелектуального капіталу, загостренню соціальних конфліктів тощо, що у майбутньому може стримувати сталий розвиток національної економіки. З іншої – циклічна трудова міграція забезпечує трансфер нових знань та технологій, зростання доходів населення тощо. З огляду на це, уряду країни необхідно формувати сприятливі (економічні, екологічні, освітні, соціальні, політичні тощо) умови для імміграції нових та утримання наявних висококваліфікованих трудових ресурсів. Слід відмітити, що у даному аспекті доцільним є вивчення досвіду країн Вишеградської четвірки. Оскільки ці країни одні з останніх приєднались до Європейського Союзу та їх перші роки інтеграції мали схожі тенденції з відтоком робочої сили. Крім цього, ці країни мають схоже з Україною. історичне пост-радянські минуле.

Література

1. Державна служба статистики України. Загальні коефіцієнти міграційного руху населення за типом місцевості по регіонах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/z_koef/arh_zk_mrn.html \
2. Eurostat. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat
3. Findlay, A., & McCollum, D. (2013). Recruitment and employment regimes: migrant labour channels in the UK's agribusiness sector, from accession to recession'. Journal of Rural Studies, 30, 10-19
4. Hackl, A. (2018). Mobility equity in a globalized world: Reducing inequalities in the sustainable development agenda. World development, 112, 150-162.
5. Holliday, J. K. (2012). Turning the table on the exploitative recruitment of migrant workers: the Cambodian experience. Asian Journal of Social Science, 40(4), 464-485.
6. McCollum, D., Shubin, S., Apsite, E., & Krisjane, Z. (2013). Rethinking labour migration channels: The experience of Latvia from EU accession to economic recession. Population, Space and Place, 19(6), 688-702.
7. Mitze, T., Alecke, B., & Untiedt, G. (2008). Determinants of Interregional Migration Among German States and its Implications for Reducing East-West Disparities: Results from a Panel VAR Using Efficient GMM Estimation (No. 23800089). EcoMod.
8. Sustainable Development Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.sustainabledevelopmentindex.org/time-series
9. Thieme, S., & Wyss, S. (2005). Migration patterns and remittance transfer in Nepal: A case study of Sainik Basti in western Nepal. International Migration, 43(5), 59-98.
10. Web of Science. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search
11. World Development Indicators. (2019). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://data.worldbank.org
12. Yeoh, B. S. A., Huang, S., & Lam, T. (2005). Transnationalizing the'Asian'family: Imaginaries, intimacies and strategic intents.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Zahalni koefitsiienty mihratsiinoho rukhu naselennia za typom mistsevosti po rehionakh. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/z_koef/arh_zk_mrn.html \
2. Eurostat. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ec.europa.eu/eurostat
3. Findlay, A., & McCollum, D. (2013). Recruitment and employment regimes: migrant labour channels in the UKs agribusiness sector, from accession to recession. Journal of Rural Studies, 30, 10-19
4. Hackl, A. (2018). Mobility equity in a globalized world: Reducing inequalities in the sustainable development agenda. World development, 112, 150-162.
5. Holliday, J. K. (2012). Turning the table on the exploitative recruitment of migrant workers: the Cambodian experience. Asian Journal of Social Science, 40(4), 464-485.
6. McCollum, D., Shubin, S., Apsite, E., & Krisjane, Z. (2013). Rethinking labour migration channels: The experience of Latvia from EU accession to economic recession. Population, Space and Place, 19(6), 688-702.
7. Mitze, T., Alecke, B., & Untiedt, G. (2008). Determinants of Interregional Migration Among German States and its Implications for Reducing East-West Disparities: Results from a Panel VAR Using Efficient GMM Estimation (No. 23800089). EcoMod.
8. Sustainable Development Index. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.sustainabledevelopmentindex.org/time-series
9. Thieme, S., & Wyss, S. (2005). Migration patterns and remittance transfer in Nepal: A case study of Sainik Basti in western Nepal. International Migration, 43(5), 59-98.
10. Web of Science. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search
11. World Development Indicators. (2019). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://data.worldbank.org
12. Yeoh, B. S. A., Huang, S., & Lam, T. (2005). Transnationalizing theAsianfamily: Imaginaries, intimacies and strategic intents.

Рецензія/Peer review : 22.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 658.512.4
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-25

ШАПОВАЛОВ Р. А.
Тернопільський національний економічний університет

СТРУКТУРА ФІНАНСУВАННЯ, ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ІННОВАЦІЙ В ЗАБУДОВІ ТЕРИТОРІЙ

У статті досліджено актуальні проблеми пов'язані із специфікою і складністю об'єктивної оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій, які використовуються на стадії проектування при комплексній забудові житлових територій а також при формуванні методики оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій.

Ключові слова: оцінка ефективності, енергозберігаючі інновації, забудова територій, інноваційний проект, управління енергоефективністю, інновації в забудові територій.

ROMAN SHAPOVALOV
Ternopil National Economic University

FUNDING STRUCTURE AS A MECHANISM FOR MANAGING THE EFFICIENCY OF ENERGY-SAVING INNOVATIONS IN TERRITORIAL DEVELOPMENT

The article examines current issues related to the specifics and complexity of objective assessment of the effectiveness of energy-saving innovations used at the design stage in the complex development of residential areas and in the formation of methods for assessing the effectiveness of energy-saving innovations in urban development.

The classification of energy-saving innovations and the list of features of the investment project of building of territories is offered, on the basis of which it is defined that efficiency of innovations in building of territories needs to be estimated on economic, power and ecological factors.

The indicator of energy density of building of the territory which reflects energy efficiency of building of territories taking into account normative parameters of building is defined.

A method of rapid analysis of the relative effectiveness of the innovation solution in the investment project taking into account the time factor, additional risks and benefits based on the average rate of innovation risk and the rate of innovation premium, which also allows to assess the economic efficiency of the investment project based on NPV and IRR.

Key words: efficiency assessment, energy saving innovations, development of territories, innovative project, energy efficiency management, innovations in development of territories.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Комплексний розгляд проблеми оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій в умовах забудови територій є важливою умовою ефективності інвестування в подібні будівельні проекти. Інноваційний шлях рішення цієї задачі, з урахуванням таких особливостей інвестиційних проектів (ІП) забудови, як: щільність забудови, поверховість, наявність складної інфраструктури, вимоги до екології довкілля і комфорту проживання – найбільш ефективний і перспективний підхід. ІП з використанням інновацій є інноваційно-інвестиційними проектами (ІІП), у зв'язку з чим при оцінки ефективності подібних проектів необхідно робити поправку на наявність інноваційної складової.

У експериментальній практиці оброблена безліч інноваційних енергозберігаючих рішень для окремих об'єктів, кожне з яких здатне ключовим чином вплинути на рішення існуючих проблем в забудові територій. І хоча технічно ці рішення можуть досить глибоко пропрацювати на пізніших стадіях проектування конкретних об'єктів забудови, економічна оцінка стосовно забудови в цілому може бути сильно спотворена унаслідок недооцінки таких нормативних факторів, як щільність забудови, поверховість, забезпеченість об’єктами соціального та культурного побуту і інфраструктури, екологія і інші.

Саме з цієї причини досі ще не існує систематизованої і зручної методики оцінки економічної ефективності інновацій енергозберігаючої спрямованості стосовно забудови територій на ранній стадії проектування.

З метою створення науково обґрунтованого підходу до оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій розроблені теоретичні підходи, методичні і практичні рекомендації до оцінки енергетичної і економічної ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій.

У рамках теоретичних підходів і методичних рекомендацій до оцінки енергетичної ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій введений показник енергетичної щільності, який дозволяє дати оцінку енергоефективності забудови з урахуванням нормативів енергоефективності окремих будівель, щільності, поверховості забудови, параметрів розміщення інфраструктури і об'єктів соціального та культурного побуту і з урахуванням цільових індикаторів планування енергозбереження при розробці і здійсненні проектів забудови територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні дослідження інноваційної діяльності підприємства висвітлені в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: В. Гейця, О. Гончар, В. Гринчуцького, А. Гриньова, Д. Єндовицького, О. Жилінської, С. Ілляшенка, О. Карого, Н. Кирич, І. Кузнецової, О. Кузьміна, Т. Лепейко, А. Маріона, Ю. Микитюк, П. Микитюка, Б. Санто, Р. Фатхутдінова, М. Хучека, Д. Черваньова, Н. Чухрай та ін. Вивченням проблем оцінювання ефективності інноваційної діяльності займалися такі вчені: О. Амоша, В. Беренс, Г. Бірман, А. Гойко, А. Мірзаєв, Є. Пеліхов, Б. Сенів, В. Соловйов, Г. Тарасюк, П. Хавранек, В. Чирков, А. Шеремет, А. Яковлєв, О. Ястремська та ін.

Значна кількість публікацій у наукових виданнях і монографіях вказує на те, що проблема оцінювання інноваційної діяльності все ще не вирішена. Водночас у сучасних умовах є очевидною зміна традиційних підходів до визначення ефективності інноваційної діяльності. У зв'язку з цим необхідно вирішити завдання щодо підвищення ефективності оцінювання енергозберігаючих інноваційних проектів в забудові територій.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у формуванні механізму управління ефективністю енергозберігаючих інновацій в забудові територій та структурі фінансування.

Виклад основного матеріалу

Можливі три умовні варіанти фінансування інноваційно-інвестиційних проектів (далі ІІП):

• Приватний (П). Мається на увазі використання приватного капіталу. Відрізняється націленістю на отримання комерційної вигоди.

• Державний (Д). Має на увазі використання державного або іншого некомерційного капіталу. Зазвичай використовується в тих проектах, де отримання комерційної ефективності практично неможливе, проте реалізація проекту актуальна з точки зору соціально-економічної ефективності.

• Змішаний (ДП). Використовується і приватний і державний (інший некомерційний) капітал. Актуально при складних, тривалих, ресурсоємних, витратних проектах, перспективних як з комерційної точки зору, так і з соціально-економічної.

Підходи до оцінки ефективності проектів з точки зору різних капіталів будуть різними. Наприклад, якщо оцінка ефективності інновацій у разі «П» можлива і достатня тільки на основі класичних фінансових показників (таких як IRR, NPV, DPP та ін.), то при оцінці з точки зору «Д» і «ДП» потрібний складний і трудомісткий розрахунок.

У разі, коли фінансування здійснюється за сценарієм «П», державі «не цікаво» фінансувати ІІП у зв'язку з низьким або зовсім відсутнім соціально-економічним ефектом. Інновація несе в собі переважно комерційну спрямованість. У разі «ДП» інновація несе в собі усебічний ефект, тому вона цікава як «П» так і «Д».

У кожному конкретному випадку оцінки ефективності інновації важливо правильно її класифікувати за типом зацікавленості капіталу («П», «Д» або «ДП»), оскільки це багато в чому визначає її кінцеву ефективність. Наприклад, інновації за типом «П» апріорі не несуть в собі соціально-економічної вигоди і підхід до оцінки їхньої ефективності обмежується підходом до оцінки інвестиційного проекту (комерційна ефективність) з поправкою на інноваційну складову, а саме:

• Врахування ризиків, властивих ІІП;

• Врахування переваг і вигод ІІП;

Для інновацій за типом «ДП» ефективність слід розглядати як складену ефективностей «П» і «Д». При цьому ефективність «П» може бути обумовлена участю «Д» (державного і некомерційного капіталу), який зменшує витрати «П» на величину своєї участі в проекті. В той же час участь (дотації) «Д» – це прямі витрати «Д», які надалі мають бути заповнені соціально-економічним ефектом від інновації, інакше участь «Д» в проекті просто недоцільна. Таким чином, формула ефективності інновації за типом «ДП» матиме наступний вигляд:

$$Еф_{заг} = Еф_{к} + Еф_{ек} + Еф_{соц}, \quad (1)$$

де $Еф_{заг}$ – загальна ефективність інновації; $Еф_{к}$ – комерційна ефективність інновації; $Еф_{ек}$ – економічна ефективність інновації; $Еф_{соц}$ – соціальна ефективність.

Оцінка $Еф_{к}$ і $Еф_{ек}$ може бути здійснена з використанням формул:

$$\begin{cases} P_1 = \dfrac{IM}{AM} - 1 \\ P_2 = 1 - \dfrac{ЕЩ_i \cdot СС_i}{ЕЩ_a \cdot СС_a}, \end{cases} \quad (2)$$

де P_1 – перевага, яку отримують за рахунок нарощення дохідної частини; P_2 –перевагу, що отримують за рахунок економії під час виробництва енергії; IM – абсолютна доходність інноваційної

продукції; *АМ* – абсолютна доходність продукції-аналога; $ЕЩ_i$ – показник енергетичної щільності забудови території у разі інноваційного рішення; $ЕЩ_a$ – показник енергетичної щільності забудови території у разі аналога; $СС_i$ – питома собівартість/вартість 1 КВт енергії у разі інноваційного рішення з урахуванням додаткових капітальних інвестицій в енергозберігаючі інновації; $СС_a$ – питома собівартість/вартість виробництва 1 КВт енергії для аналога інноваційної схеми;

$$Ve = \frac{(n - i + 1)}{\sum_{i=1}^{n} \frac{1}{(1+V)^i}} - 1, \quad (3)$$

де t – перший період виведення доходів з проекту, $t \in [0 \ldots n)$; $(n–i+1)$ – кількість періодів виведення доходів з проекту.

Формули враховують собівартість продукції, в яку мають бути закладені амортизаційні відрахування, що відображають капітальні витрати на технології і устаткування. Таким чином, в цих показниках будуть відображені перевитрати або економія на капітальних вкладеннях:

$$Еф_к = \left(\frac{1+P_1}{1+V_e} - 1\right) \cdot (Втьп - СВтьп) \quad (4)$$

$$Еф_{ек} = \frac{P_1 \cdot Втьп}{1+V_e} \quad (5)$$

де Втьп – вартість продукції-аналога; СВтьп – собівартість продукції-аналога.

Експертний розрахунок $Еф_{соц}$, орієнтуючись на принцип Парето-ефективності, може не проводитись через його складну прогнозованість і оцінку. Якщо навіть при $Еф_{соц}$, умовно рівною нулю, $Еф_{заг} > 0$, проект вже виправдовує свою ініціацію і відповідно, розрахунок $Еф_{соц}$ недоцільний, оскільки він не вплине на загальні висновки з ефективності проекту. В той же час, якщо однозначно необхідно оцінити $Еф_{соц}$, можна здійснити експертну оцінку або скористатися, в окремому випадку, існуючими авторськими методиками.

Подібний підхід до оцінки ефективності «ДП» дозволить оцінювати ефективність інновації з різних ракурсів та загалом.

Ефективність інновації за типом «ДП» максимальна, і подібний тип інновації найцікавіший як для «П» так і для «Д» тому що:

• «П» отримує додаткову доходність з ІІП за рахунок зниження витратної частини, частину якої на себе бере «Д». Диверсифікує ризики;

• «Д» сприяє НДДКР, вирішує соціально-економічні завдання, не вкладаючи гроші і час у базові дослідження, а також підвищує ефективність управління засобами, передаючи їх в управління «П».

• Значно підвищується можливість виживання і реалізації ІІП забудови територій в умовах конкуренції з традиційними ІП.

При розрахунку «П» – ефекту необхідно врахувати специфічні ризики інноваційного проекту, проте не варто забувати і про специфічні доходи і вигоди, які пов'язані, наприклад, зі збільшенням вартості компанії за рахунок придбання конкурентних переваг, а це, у свою чергу, пов'язано з переманюванням частини аудиторії споживачів у конкурентів. Відповідно, можна зробити висновок, що потенційне збільшення прибутковості інвестиційного проекту за рахунок інноваційної складової буде пропорційне збільшенню ринкової вартості підприємства, що в умовах впливу безлічі факторів природно є умовністю, проте дозволяє більш-менш об'єктивно врахувати цей ефект. Необхідно зазначити, що цей ефект матиме місце тільки у разі нарощування інноваційної складової в пулі «проектів» підприємства, оскільки тільки тоді валова виручка «П» стане значною мірою залежати від інноваційної переваги. Цей ефект вимагає окремого дослідження, оскільки є багатофакторним і неоднозначним (для нарощування інновацій в проектах потрібно додаткові витрати, час та ін.).

Повертаючись до вже описаних в цій статті коефіцієнтів P і Ve, можна сказати, що при розгляді виключно комерційної ефективності проекту (точка зору «П»), співвідношення $P_1/Ve < 1$ свідчить про недоцільність інвестування, а $P_1/Ve > 1$ – навпаки про його привабливість.

В той же час, зважаючи на специфіку соціально-економічної ефективності (точка зору «Д») співвідношення $P_2/Ve < 1$ зовсім не свідчить про непривабливість проекту, оскільки Д-ефективність може враховувати в собі:

• Економічну ефективність. Може виражатися в економії, яку доотримає цільовий споживач (суспільство) інновації. Причому економія може досягатися як за рахунок підвищення ефективності використання засобів виробництва, так і за рахунок їх здешевлення та ін. Ця ефективність може бути розрахована порівняльним способом на підставі технічних даних і показників інноваційної продукції, прогнозу її експлуатації в майбутньому, а також технічних даних існуючих рішень. (Наприклад,

застосування автономних газотурбінних котельних в житловому мікрорайоні може бути ефективніше за звичайні Центральні теплопостачальні підприємства за рахунок зниження втрат енергії при транспортуванні). При цьому для точності оцінки і щоб уникнути переоцінки ефекту: точкою прикладення ефекту слід вважати виключно споживачів кінцевого інноваційного продукту (у разі будівництва – мешканці будинків, у разі виробництва – споживачі виробничого продукту); враховуючи відстрочений характер «Д» – ефективності від інновації, потрібне приведення цього ефекту до поточних значень, використовуючи коефіцієнт дисконтування; розрахунок економічної ефективності повинен порівнювати величину датування і масштаб ефекту від ІІП на весь термін постінвестиційного життя проекту;

• Соціальну ефективність. Включає такі критерії, як підвищення якості життя населення, рішення соціальних проблем, екологію, наукову цінність. На думку більшості учених найбільш прийнятна експертна оцінка цієї ефективності.

Як вже зазначалося раннє, ефективність впроваджених інновацій за типом «ДП» найбільш висока. Для того, щоб привести ІІП до типу «ДП» необхідно визначити величину участі «Д» в ІІП, або, для простоти визначення, величину дотації («Дот»). Розмір «Дот» повинен лежати в наступному коридорі:

$$«Дот» < Еф_{ек}, \text{ при min «Дот» дозволяючому } Еф_{к} > 0.$$

Перерозподіл доходності «П» і «Д» забезпечує оптимальну ефективність інновації, її впровадження і комерціалізацію. Для найбільш ефективного перерозподілу необхідно знайти оптимальну величину «Дот». Графічно цей принцип можна представити таким чином (див. рис. 1):

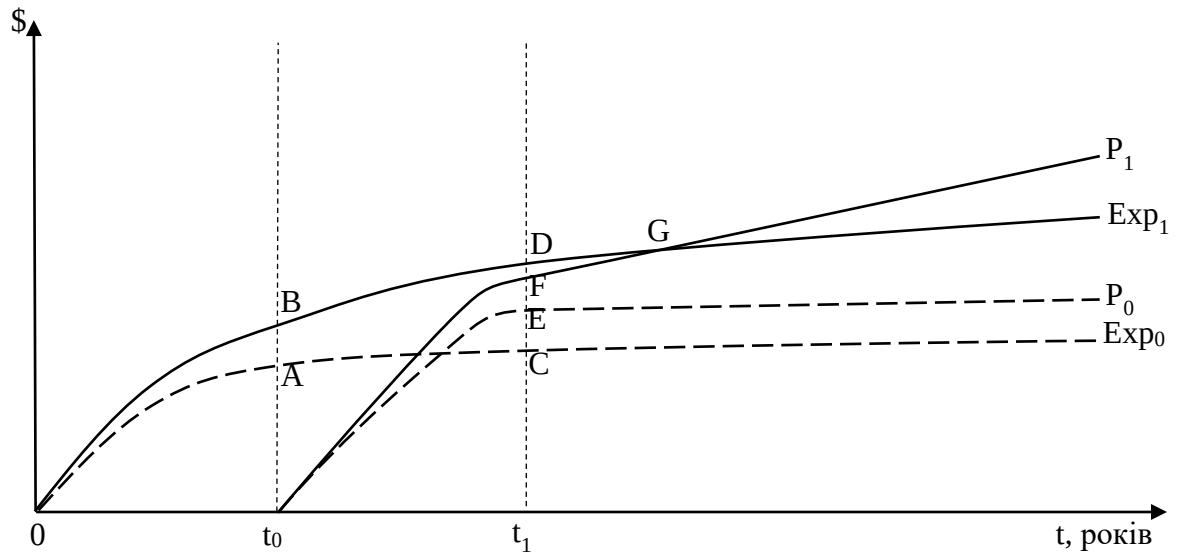

Рис. 1. Принцип перерозподілу доходності між приватними і державним капіталом з метою підвищення економічної ефективності реалізації ІІП

Exp_0 – витрати інвестора, P_0 – доходи інвестора, Exp_1 – загальні проектні витрати, P_1 – загальні доходи за проектом.

$Pr_0 = P_0 - Exp_0$; Pr_0 – прибуток приватного інвестора (відображає комерційну ефективність) ($Еф_к$);

$Pr_1 = (P_1 - P_0) – (Exp_1 - Exp_0)$; Pr_1 – прибуток держави і суспільства загалом (відображає економічну ефективність) ($Еф_{ек}$); також може містити ($Еф_{соц}$), якщо соціальну ефективність можна виразити в грошових вимірниках.

$$Еф_{заг} = Еф_к + Еф_{ек} + Еф_{соц} = P_1 – Exp_1;$$

Необхідно зазначити, що описані вище формули справедливі або при $Еф_{соц}$ розрахованому в грошовому еквіваленті, або при $Еф_{соц}$ рівному або умовно рівному нулю.

Запропонована методика оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій схематично може бути представлена наступних чином (рис. 2):

1	2	3
Визначення показника ЕЩ (енергетична щільність) для забудови, що планується чи існуючої, з врахуванням	Експертне визначення норми ризику (V) ІП забудови території з використанням пофакторного методу	Оцінювання відносної ефективності інновацій в забудові території
Визначення показника премії за ризик (P) за формулою $\begin{cases} P_1 = \frac{IM}{AM} - 1 \\ P_2 = 1 - \frac{ЕЩ_i \cdot CC_i}{ЕЩ_a \cdot CC_a} \end{cases}$	Розрахунок середньої норми дисконту (Ve) ІП забудови території за формулою $Ve = \frac{(n-i+1)}{\sum_{i=1}^{n} \frac{1}{(1+V)^i}} - 1$	Оцінювання і порівняння P_2, P_1, Ve $\left[\begin{array}{l} P_1 > 0 \\ P_2 > Ve \end{array}\right.$ ІП комерційно ефективний; ІП економічно ефективний; $P_1 > 0$

4	5	6
Застосування Ve та P_1 при пошуку NPV та IRR	Оцінювання комерційної ефективності інновацій в забудові території	Оцінювання економічної ефективності інновацій в забудові території
$NVP_{ІП} = \frac{1+P_1}{1+Ve} \cdot NVP_{ІП}$	$Еф_к = \left(\frac{1+P_1}{1+V_e} - 1\right) \cdot (Втьп - СВтьп)$	$Еф_{ек} = \frac{P_1 \cdot Втьп}{1+V_e}$

Рис. 2. Методика оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій

Інвестиційно-будівельний цикл будь-якого ІП має наступну процесно-стадійну структуру (див. рис. 3):

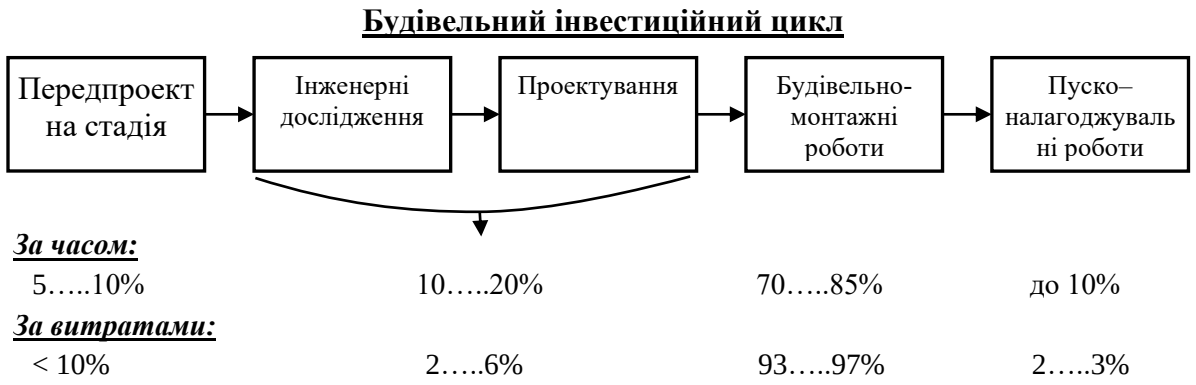

Рис. 3. Структура інвестиційно-будівельного проекту

На стадії розроблення завдання на проектування можуть бути задані необхідні параметри енергоефективності (енергетичної щільності) забудови. Вимоги до енергоефективності мають бути встановлені у рамках ДБН Б.2.2-12:2018 «Планування і забудова територій» але стосовно комплексної забудови [1]. Допустимі значення необхідних параметрів енергоефективності повинні відповідати допустимим параметрам енергетичної щільності. На стадії проектування здійснюється пошук можливих рішень (у тому числі інноваційних) для виконання умов енергоефективності забудови. На стадії затвердження проекту інвестором і замовником робиться оцінка ризиків (Ve) і переваг (P) пропонованих рішень. На основі цієї оцінки вибирається рішення з найбільшим економічним ефектом (див. рис. 4). Постінвестиційна оцінка енергоефективності здійснюється за фактичними і розрахунковими показниками енергетичної щільності.

Рис. 4. Організаційно-економічний механізм управління методикою оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові території.

Таким чином, в процесі містобудівної діяльності методика оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій може бути використана на стадіях (4 і 5), представлених на рис. 5:

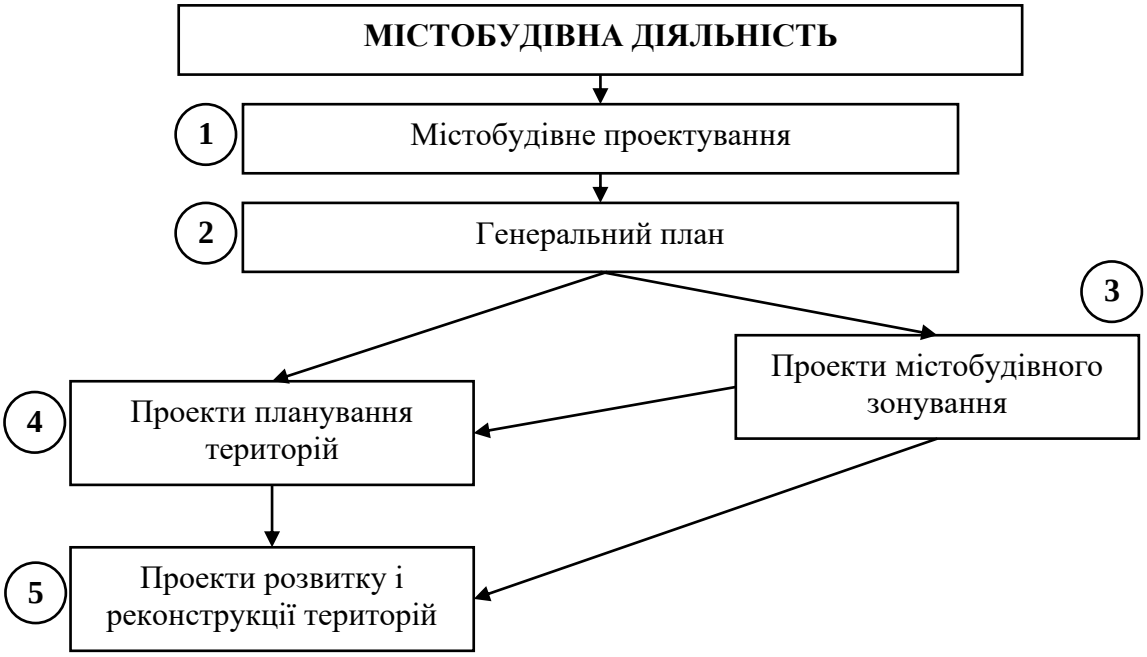

Рис. 5. Етапи містобудівної діяльності

Розробка проектної документації з планування території здійснюється за допомогою досягнення нормованих показників забудови цієї території, таких як показники енергоспоживання і щільності забудови. Таким чином, оцінку енергоефективності забудови слід здійснювати вже на цьому етапі з використанням показника енергетичної щільності забудови шляхом зіставлення розрахункових показників енергетичної щільності забудови з показниками енергетичної щільності на основі цільових індикаторів енергоспоживання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

У рамках теоретичних підходів і методичних рекомендацій до оцінки економічної ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій, розроблена система пошуку показника відносної ефективності на базі середньої величини норми інноваційного ризику (Ve) і інноваційних переваг (P) проектів. Запропонований метод експрес-аналізу відносної ефективності проектів на базі (Ve) і P.

У межах теоретичних підходів і методичних рекомендацій до оцінки економічної ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій запропоновані формули оцінки економічної і комерційної ефективності проектів на базі норми інноваційного ризику (Ve) і інноваційних переваг (P). Запропонована формула оцінки класичних показників економічної ефективності (NPV і IRR) інноваційно-інвестиційних проекту на базі результатів експрес-аналізу і показників інвестиційного проекту-аналога.

Проаналізований вплив структури фінансування проектів на економічну ефективність. Запропонований підхід до формування структури фінансування, що забезпечує максимальну економічну ефективність проекту. Розроблений алгоритм методики оцінки ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій.

Література

1. Державні будівельні норми України. ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій». URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/06/B-2212_InBul.pdf
2. Методичні рекомендації з розробки бізнес-планів інвестиційних проектів, затверджені Наказом Державного агентства України з інвестицій та розвитку№73 від 31.08.2010 р. URL: http://phm.gov.ua/miskarada/upravlinnyaviddili/uprav ekonomiki/informatsiyaprovid/programirozvitku
3. Marion, A. (1999). Le Diagnostic d'Entreprise [Business Diagnosis]. Paris : Ed. ECONOMICA.
4. Телишевська Л. І. Першочергові умови активізації інноваційної діяльності як основи товарної політики сучасних підприємств. Економіка промисловості. 2011. № 2–3 (54–55). С. 188–192.
5. Гринчуцький В. І. Взаємозв'язок інвестиційної та інноваційної діяльності промислового підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 236–243. URI: http://global-national.in.ua/archive/13-2016/49.pdf
6. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації : теорія, механізм розробки та комерціалізації : моногр. Київ: КНЕУ, 2003. 394 с.
7. Микитюк П. П. Аналіз ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств : теорія і практика : дис. д-ра екон. наук : 08.00.09. Тернопіль, 2011. 547 с.

References

1. Derzhavni budivelni normy Ukrainy. DBN B.2.2-12:2019 «Planuvannia i zabudova terytorii». URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/06/B-2212_InBul.pdf
2. Metodychni rekomendatsii z rozrobky biznes-planiv investytsiinykh proektiv, zatverdzheni Nakazom Derzhavnoho ahentstva Ukrainy z investytsii ta rozvytku №73 vid 31.08.2010 r. URL: http://phm.gov.ua/miskarada/upravlinnyaviddili/uprav ekonomiki/informatsiyaprovid/programirozvitku
3. Marion, A. (1999). Le Diagnostic d'Entreprise [Business Diagnosis]. Paris : Ed. ECONOMICA.
4. Telyshevska L. I. Pershocherhovi umovy aktyvizatsii innovatsiinoi diialnosti yak osnovy tovarnoi polityky suchasnykh pidpryiemstv. Ekonomika promyslovosti. 2011. № 2–3 (54–55). P. 188–192.
5. Hrynchutskyi V. I. Vzaiemozviazok investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti promyslovoho pidpryiemstva. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. 2016. Vyp. 13. C. 236–243. URI: http://global-national.in.ua/archive/13-2016/49.pdf
6. Antoniuk L. L., Poruchnyk A. M., Savchuk V. S. Innovatsii : teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii : monohr. Kyiv: KNEU, 2003. 394 c.
7. Mykytiuk P. P. Analiz efektyvnosti investytsiino-innovatsiinoi diialnosti pidpryiemstv : teoriia i praktyka : dys. d-ra ekon. nauk : 08.00.09. Ternopil, 2011. 547 p.

Рецензія/Peer review : 14.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 658.014
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-26

ШЕЛЕСТ Т. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТУЛУ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ВЕКТОРІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Сучасний стрімкий розвиток суспільства висовує нові вимоги перед людством формує нові цілі і завдання, пов'язані з переходом до принципово нового типу інноваційно-креативного та високоінтелектуального розвитку, що характеризується зміною технологічних укладів, а саме переходу до шостого технологічного укладу, переважанням в суспільному виробництві сфери послуг, науки і освіти. Змінилася роль індивіда в соціумі - він стає ініціатором інноваційних та креативних ідей і тим самим перетворює знання в основний фактор виробництва та в головний економічний ресурс суспільства, в цьому полягає концепція «економіки знань». Змінюється акцент з екстенсифікації виробництва на інноваційний розвиток підприємств, а економічне зростання відбувається не за рахунок нарощування випуску товарів і послуг, а за рахунок постійної зміни структури випуску в залежності від ринкового попиту. Професійні знання та вміння, інтелектуальні здібності людини перестають бути тільки її особистісними характеристиками, вони стають потенціалом підприємств, національним багатством і ресурсом розвитку регіонів та країн.

Можливість виходу вітчизняним підприємствам на провідні ринкові позиції, в умовах глобальної конкурентної боротьби, багато в чому зумовлена ефективним використанням інноваційних можливостей людського капіталу. При цьому слід враховувати, що в постійних мінливих умовах господарювання, для підвищення рівня конкурентоспроможності, є необхідність в розвитку та використанні інноваційного людського капіталу, який виступає в якості ключової характеристики активної частини населення, що дозволяє перетворювати знання в економічний ресурс. Отже, розвиток вітчизняних підприємств має базуватися на орієнтованій методології соціального розвитку, що дозволяє враховувати особливості соціуму при формуванні стратегії управління інноваційним розвитком з активним використанням людського капіталу.

Світовий досвід свідчить про те, що для активного інноваційного прориву необхідна взаємодія держави, бізнесу, освіти. Лише взаємодія цих елементів позитивно відобразиться на інноваційному розвитку підприємств з обов'язковим ефективним використанням людського капіталу. Необхідно переймати найкращі приклади світових держав – лідерів, які досягли великих успіхів.

Ключові слова: світовий досвід, інноваційний розвиток, інноваційна економіка, людський потенціал, підприємство, держава, бізнес.

SHELEST T.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE ROLE OF HUMAN CHAPTER IN THE FORMATION OF INNOVATIVE VECTORS ENTERPRISE DEVELOPMENT: WORLD EXPERIENCE

Modern rapid development of society makes new demands on humanity forms new goals and objectives associated with the transition to a fundamentally new type of innovative, creative and highly intellectual development, characterized by changes in technological systems, namely the transition to the sixth technological mode, dominance in social production services, science and education. The role of the individual in society has changed - he becomes the initiator of innovative and creative ideas and thus turns knowledge into a major factor of production and the main economic resource of society, this is the concept of "knowledge economy". The emphasis on the extensification of production on the innovative development of enterprises is changing, and economic growth is not due to increasing output of goods and services, but due to the constant change in the structure of output depending on market demand. Professional knowledge and skills, intellectual abilities of a person cease to be only his personal characteristics, they become the potential of enterprises, national wealth and a resource for the development of regions and countries.

The ability of domestic enterprises to enter the leading market positions, in the conditions of global competition, is largely due to the effective use of innovative opportunities of human capital. It should be borne in mind that in the constantly changing economic conditions, to increase the level of competitiveness, there is a need to develop and use innovative human capital, which acts as a key characteristic of the active population, which allows to turn knowledge into an economic resource. Thus, the development of domestic enterprises should be based on a focused methodology of social development, which allows to take into account the peculiarities of society in the formation of a strategy for managing innovative development with the active use of human capital.

The aim of the article is to analyze the world experience in the formation of innovative vectors of enterprise development and determine the role of human capital in this process.

In the new conditions there are changes in the paradigms of analysis of human capital development, economic determinism is replaced by a socio-economic approach, the essence of which is the growth of the economy by expanding human capabilities.

At the moment, the most relevant is the sociological analysis of the role of specific actors in the development of innovative human capital, which are education seekers, the business community and government institutions.

Existing methods of analysis of human capital are aimed mainly at identifying its general indicators (productivity, motivation, efficiency, etc.). Methods for assessing the special knowledge and skills used in the analysis of human capital of enterprises suffer from economism and technocracy.

A new understanding of the role and place of man in the system of public relations requires the transformation of public administration in the direction of human-centered model of economy, social sphere, policy based on stimulating investment in innovative human capital, organizing effective forms of its use.

Human capital, as an integral element of innovative development of enterprises, determines a significant role and

indicates the priority and need for detailed study of the formation, development and its use in order to increase their innovative activity.

World experience in the formation of innovative vectors of development, in most cases, focuses on human capital and reflects its significant role in this process.

World experience shows that an active innovation breakthrough requires the interaction of the state, business and education. Only the interaction of these elements will have a positive impact on the innovative development of enterprises with the obligatory efficient use of human capital. It is necessary to follow the best examples of world leaders - leaders who have achieved great success.

Key words: world experience, innovative development, innovative economy, human potential, enterprise, state, business.

Актуальність теми дослідження. Сучасний стрімкий розвиток суспільства висовує нові вимоги перед людством формує нові цілі і завдання, пов'язані з переходом до принципово нового типу інноваційно-креативного та високоінтелектуального розвитку, що характеризується зміною технологічних укладів, а саме переходу до шостого технологічного укладу, переважанням в суспільному виробництві сфери послуг, науки і освіти. Змінилася роль індивіда в соціумі - він стає ініціатором інноваційних та креативних ідей і тим самим перетворює знання в основний фактор виробництва та в головний економічний ресурс суспільства, в цьому полягає концепція «економіки знань». Змінюється акцент з екстенсифікації виробництва на інноваційний розвиток підприємств, а економічне зростання відбувається не за рахунок нарощування випуску товарів і послуг, а за рахунок постійної зміни структури випуску в залежності від ринкового попиту. Професійні знання та вміння, інтелектуальні здібності людини перестають бути тільки її особистісними характеристиками, вони стають потенціалом підприємств, національним багатством і ресурсом розвитку регіонів та країн.

Постановка проблеми. Можливість виходу вітчизняним підприємствам на провідні ринкові позиції, в умовах глобальної конкурентної боротьби, багато в чому зумовлена ефективним використанням інноваційних можливостей людського капіталу. При цьому слід враховувати, що в постійних мінливих умовах господарювання, для підвищення рівня конкурентоспроможності, є необхідність в розвитку та використанні інноваційного людського капіталу, який виступає в якості ключової характеристики активної частини населення, що дозволяє перетворювати знання в економічний ресурс. Отже, розвиток вітчизняних підприємств має базуватися на орієнтованій методології соціального розвитку, що дозволяє враховувати особливості соціуму при формуванні стратегії управління інноваційним розвитком з активним використанням людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями світового досвіду у формуванні інноваційних векторів розвитку підприємств та визначення ролі людства в цьому розвитку займалися вітчизняні та зарубіжні науковців, такі як: Верба В. та Гребешкова О. [1], Іванова М. та Маркус О. [2], Білик Р. [3], Єгоров І. [4], Друкер П. [5], Кизим М., Бєлікова Н. та Мощицька Т. [6], Прохорова В. [7, 8], Тридід О. [9], Чобіток В. [10, 11] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Не дивлячись на існуючі результати, проведеного аналізу світового досвіду у формуванні інноваційних векторів розвитку підприємств та визначення ролі людства в цьому розвитку, які ґрунтуються на наукових дослідженнях і накопиченому досвіді, залишається багато невирішених теоретичних і прикладних питань.

Постановка завдання. Метою статті є аналізування світового досвіду у формуванні інноваційних векторів розвитку підприємств та визначення ролі людського капіталу в цьому процесі.

Викладення основного матеріалу. В нових умовах відбуваються зміни парадигм аналізу розвитку людського капіталу, на зміну економічному детермінізму приходить соціально-економічний підхід, сутність якого полягає у зростанні економіки за рахунок розширення можливостей людини.

На даний момент найбільш актуальним стає соціологічний аналіз ролі конкретних суб'єктів розвитку інноваційного людського капіталу, в якості яких виступають здобувачі освіти, бізнес-спільнота та державні інститути.

Існуючі способи аналізу людського капіталу спрямовані в основному на виявлення його загальних показників (продуктивності, вмотивованості, результативності тощо). Методики оцінки спеціальних знань і умінь, що застосовуються при аналізі людського капіталу підприємств, страждають економізмом і технократизмом.

Нове розуміння ролі і місця людини в системі суспільних відносин вимагають і трансформації державного управління в напрямку людиноцентрованої моделі економіки, соціальної сфери, політики, заснованої на стимулюванні вкладення інвестицій в інноваційний людський капітал, організації ефективних форм його використання.

Людський капітал, як складовий елемент інноваційного розвитку підприємств, визначає значну роль та вказує на першочерговість і необхідність детального вивчення формування, розвитку і його використання в цілях підвищення їх інноваційної активності.

Світовий досвід у формуванні інноваційних векторів розвитку, в більшості випадках, орієнтується на людський капітал та відображає значну його роль у цьому процесі.

Одним із показників, який характеризує ефективність людського капіталу є Індекс людського

розвитку (ІЛР) - комбінований індекс, що вимірює середню величину досягнень в трьох основних вимірах людського розвитку (рис. 1).

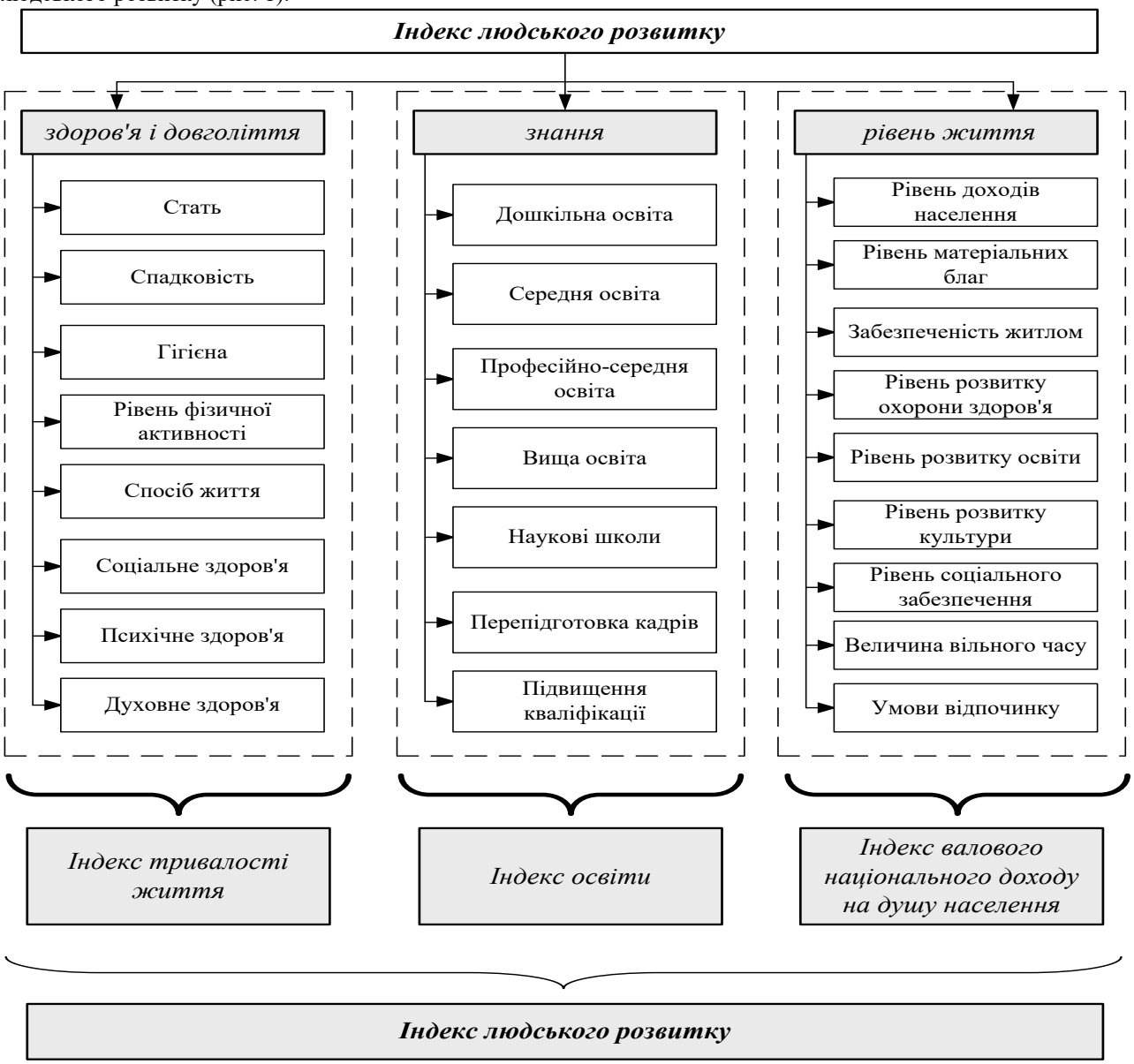

Рис. 1. Фактори, які формують Індекс людського розвитку

Карта Індексу людського розвитку країн за 2018 рік наведена на рис. 2. Аналіз карти Індексу людського розвитку країн за 2018 рік свідчить про те, що більшість країн світу мають середній та низький рівень розвитку.

Лідируючі позиції в цьому рейтингу займають Норвегія, Швейцарія, Ірландія, Німеччина, Австралія, що підтверджується достатньо високим рівнем життя населення, прогресивними технологіями та розробками тощо.

Відповідно, Україні необхідно активізувати інноваційність людського капіталу, який виступає як одна з форм соціального розвитку підприємств, регіонів та країни в цілому. Це дозволить людині покращувати умови життя, отримуючи вищий дохід від спеціалізованих знань, що вимагаються ринком та інвестувати в нього залучуючи можливості бізнесу та держави.

Основним фактором трьох промислових революцій було матеріальне втілення людського капіталу:

- перша промислова революція (XVIII—XIX ст.) дала змогу породжувати інновації, формувати і забезпечити розвиток промислового виробництва за рахунок підвищення ефективності освіти, розвитку науки (досягнення в математиці, фізиці, механіці), розвитку професійно-технічної освіти та конкуренції в економіці;

- друга промислова революція (друга половина XIX і початок XX ст.) породила масовий розвиток інноваційних ідей за рахунок масовості професійно-технічної освіти, поглиблення та розвитку спеціалізованої науки та народної культури;

- третя промислова революція (з 1980 – х рр. по теперішній час), характеризується активним розвитком економіки знань та інформаційного суспільства, що підтверджує домінуючу роль людського капіталу в інноваційному розвиток підприємств, регіонів та країни в цілому.

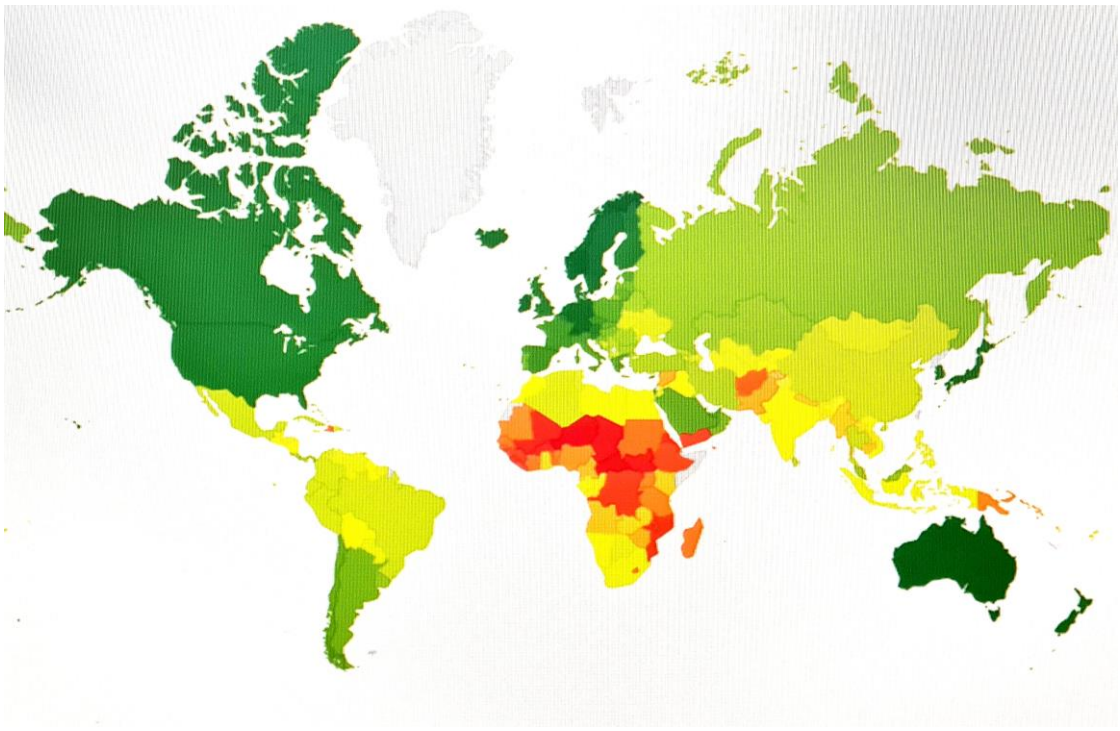

країни з дуже високим рівнем Індексу людського розвитку
країни з високим рівнем Індексу людського розвитку
країни з вище середнього рівня Індексу людського розвитку
країни з середнім рівнем Індексу людського розвитку
країни з нижче середнього рівня Індексу людського розвитку
країни з низьким рівнем Індексу людського розвитку
країни з дуже низьким рівнем Індексу людського розвитку

Рис.2. Карта Індексу людського розвитку країн за 2018 рік [12]

Рейтинг за Індексом людського розвитку України за 2014-2018 рр. наведено на рис. 3.

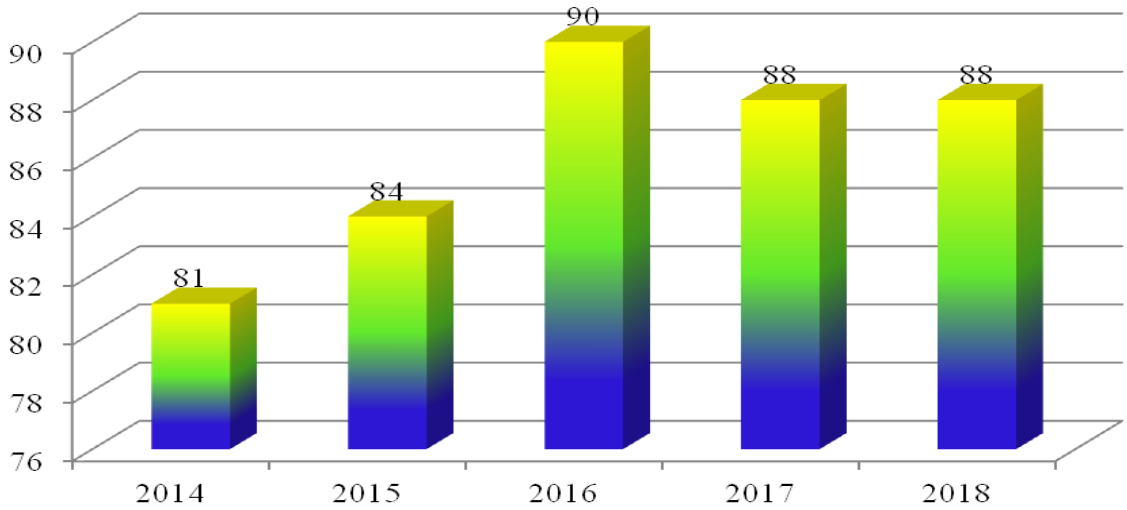

Рис. 3. Україна у світовому рейтингу за Індексом людського розвитку за 2014-2018 рр.

Результати рейтингування інноваційних економік країн (першої двадцятки) за 2018 рік за даними Bloomberg Innovation Index 2018 [13] проводяться за наступними показниками (рис. 4):

- інтенсивність досліджень і розробок;
- виробництво доданої вартості;
- продуктивність;
- щільність високих технологій;
- ефективність вищої освіти;
- концентрація досліджень;
- патентна активність.

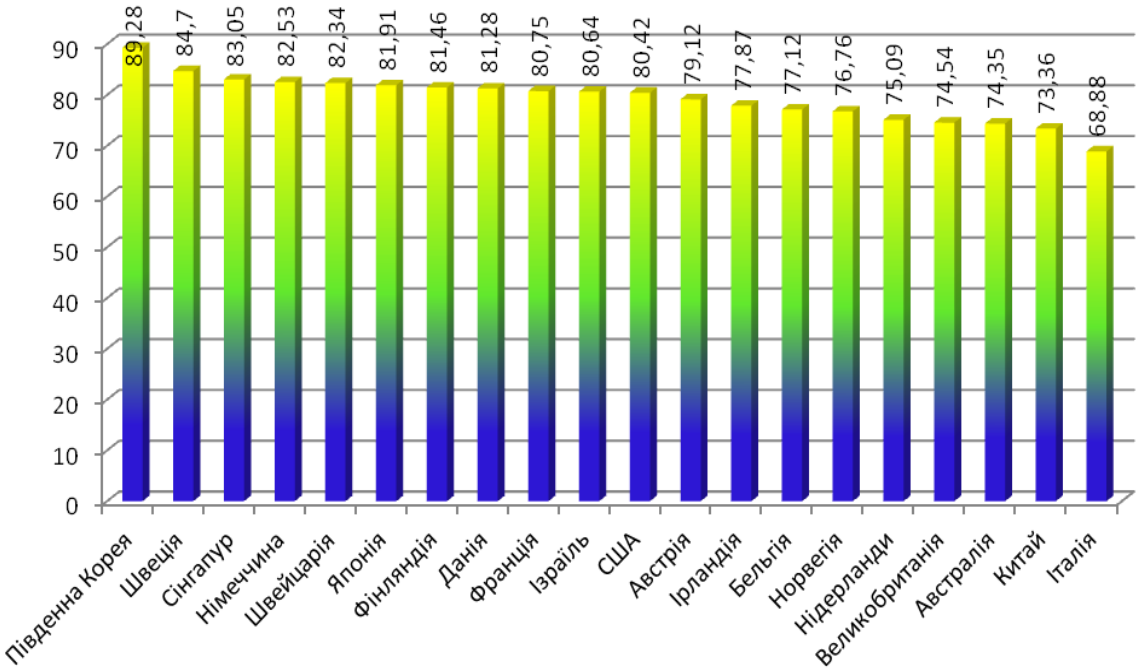

Рис. 4. Рейтинг першої двадцятки країн з інноваційною економікою за 2018 рік за даними Bloomberg Innovation Index 2018

У сучасному світі існує тісний взаємозв'язок між зміною соціальної ролі знань та трансформацією соціальної структури, що призводить до появи інноваційно-креативних працівників, які приймають активну участь у виробництві та генерації знань. Для ефективного розвитку інноваційного людського капіталу необхідна постійна інвестиційна платформа як умова його нормального відтворення.

У світі лише дві країни, які витрачають на дослідження і розробки більш 4% ВВП, це Південна Корея та Ізраїль.

Відсоток від ВВП, який витрачається на дослідження передовими країнами світу та в Україні за даними Світового Банку [14] наведено на рис. 5.

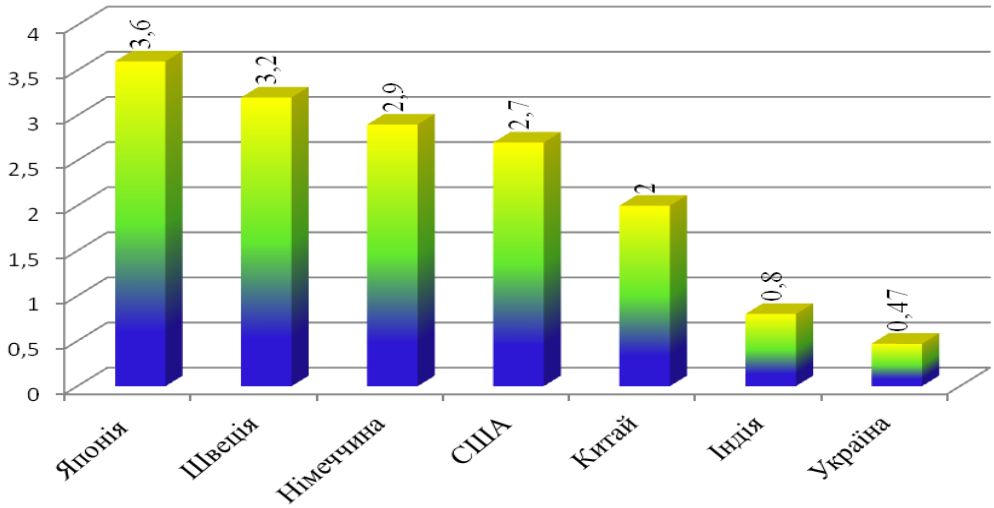

Рис. 5. Відсоток від ВВП, який витрачається на дослідження передовими країнами світу та в Україні за даними Світового Банку

Для сталого розвитку країни-члени ООН проголосили необхідність стимулювання інноваційної діяльності та значного збільшення числа науковців.

Більш детально розглянемо світовий досвід країн першої п'ятірки, які увійшли в рейтинг країн з інноваційною економікою за 2018 рік за даними Bloomberg Innovation Index 2018, а саме: Південна Корея, Швеція, Сінгапур, Німеччина та Швейцарія.

За останні півстоліття Південна Корея здійснила економічний перехід, який багато хто вважав би неможливим. Всього за 50 років вона перетворилася із зруйнованої війною країни на високотехнологічну економіку світового класу, відомого своєю високотехнологічною електронікою (смартфони, телевізори), виробництвом таких товарів, як автомобілі, кораблі, нафтові та газові установки тощо.

План, в якому зазначається, що південнокорейська економіка досягла меж стратегії «наздоганяючої», яка стимулювала економічне зростання за останні роки, має на меті створити нову модель розвитку, засновану на інноваціях та підприємництві. Для країни, яка досягла успіху у виробництві товарів, а не в розвитку інновацій, це важлива зміна в моделі розвитку.

Успіх Кореї, який призвів до зростання ВВП на душу населення, був досягнутий завдяки відносно невеликій кількості таких основних світових брендів, як Samsung, LG та Hyundai.

Іншим важливим завданням Південної Кореї є активне залучення університетів до процесу інноваційного розвитку.

Наступна за рейтингом йде Швеція, інноваційна політика, якої спрямована на вирішення наступних завдань:

- залучення в країну міжнародних інвесторів для розвитку бізнесу;
- розвиток здатності конкурувати з іншими розвиненими країнами світу;
- підтримка соціальної політики країни;
- розробка інноваційних технологій енергетичної сфери держави;
- впровадження сучасних методик в розвиток економіки, які дозволяють взаємодіяти з навколишнім середовищем, не порушуючи її цілісності.

Чітка постановка і формулювання завдань - відмінна риса шведської інноваційної системи.

Розвиток інноваційних технологій у Швеції ведеться за трьома основними напрямками:

- медицина, біологія та біотехнологія;
- інформація та телекомунікації;
- екологія та контроль клімату.

На підприємствах Швеції постійно намагаються впроваджувати інноваційні розробки у виробництві та споживанні енергії та постійно знаходить підтримку з боку керівництва країни.

Шведи зацікавлені в реалізації своїх ідей, маючи засоби заохочення, і податкова система сприяє цьому. Особливу роль у інноваційному розвитку підприємств грає державне фінансування.

Третє місце в рейтингу займає Сінгапур – ідеальне місце для ідей та інновацій. Завдяки сильній підтримки з боку уряду, масивного пулу талантів, підтримуваного системою освіти світового рівня, енергійної екосистемі стартапів і різноманітному торговому профілю.

Серед державних стимулів, запропонованих новаторам, числяться щедрі гранти та інші види фінансування, податкові відрахування для інвестицій в дослідження і розробки та прискорені процедури регулювання.

Для маленької країни з невеликою кількістю природних ресурсів ключем до того, щоб стати центром чогось, є усунення всіх непотрібних правил для створення середовища, яка залучає гроші і таланти з усього світу.

Навчальні заклади беруть активну участь в створенні інновацій.

Високоосвічена робоча сила Сінгапуру є лише одним з рушійних факторів розвитку інноваційної діяльності.

Четверте місце в рейтингу займає Німеччина - одна з провідних країн світу з досліджень і розробок, що пов'язано із системою підтримки досліджень. Держава не тільки фінансує інфраструктуру та інститути, а й, зокрема, забезпечує підтримку передових дослідницьких підприємств на базі університетів, співпраці між промисловістю і наукою і створення інноваційних підприємств.

Вищі навчальні заклади є важливими учасниками досліджень в Німеччині, які фінансуються державою.

Федеральний уряд і землі Німеччини заснували спеціальні програми фінансування для забезпечення стійкості, в тому числі й розвиток персоналу, а саме: освітніх, наукових і дослідницьких організацій. Це формує інноваційну платформу для проведення передових досліджень і підвищення якості навчання.

Основна увага тут приділяється співпраці науки і промисловості, які тісно співпрацюють на міждисциплінарної основі і через національні кордони, що спрямоване не тільки на зміцнення регіонального потенціалу, а й на вирішення глобальних проблем.

Засновники бізнесу зі світу науки і досліджень можуть отримати підтримку в рамках програм фінансування, які допомагають, наприклад, в отриманні венчурного капіталу від приватних інвесторів.

Німецькі компанії є одними з найбільш інноваційних в Європі. На промисловість припадає близько 70% інвестицій в дослідження і розробки в Німеччині - надзвичайно висока частка.

П'ятірку лідерів замикає Швейцарія, яка не тільки інвестує великі кошти в інновації, а й досягає відмінних результатів, свідченням яких є патентні заявки. Поряд з чудовими умовами для ведення бізнесу і політичною стабільністю вона постійно покращує якість послуг у ІТ-сфері. Швейцарія створює сприятливі умови для інновацій завдяки активним інвестиціям в науково-дослідні розробки та у формування високої якості освіти в університетах.

Високоефективна економіка, націлена на постійне інноваційне оновлення та знаходиться в особливо інтенсивному контакті зі сферою політики. Ліберальне економічне законодавство, помірний ступінь державного втручання в бізнес, невисокі податки і гнучка система управління, добре розвинена інфраструктура, а також соціальна і політична стабільність – все це є підґрунтям до активного інноваційного розвитку.

Економіка Швейцарії спочатку розвивалася в умовах нестачі природних ресурсів, саме ця негативна обставина і стала фактором для розвитку процесу інноваційності, що перетворило Швейцарію в одну з найбільш індустріалізованих країн світу та відносно рано вступила в постіндустріальну стадію панування сфери послуг з високою часткою інтелектуальної доданої вартості.

Величезну роль в історії швейцарського успіху зіграла раціональна організація праці та управлінських процесів, яка зі швейцарським федералізмом успішно стимулює економічну діяльність.

Отже, світовий досвід країн-лідерів свідчить про те, що велику роль в активному інноваційному розвитку підприємств відіграє людський фактор, підтримка держави та залучення о цього процесу бізнесу, науки та освіти.

Інноваційний розвиток, новітні технології в усіх галузях і для будь-якого бізнесу - вже стали сучасним трендом для підприємств, регіонів та країн. Стрімкий розвиток інноваційних технологій формує і новий світогляд вимагає нових можливостей і підходів щодо зміни бізнесу та життя.

Висновок. За результатами проведеного дослідження можна сказати, що одним з найважливіших факторів інноваційного розвитку підприємств є людський капітал. Результати діяльності вітчизняних підприємств свідчать про те, що в системі організації управління людським капіталом та використання його потенційних інноваційно-креативних можливостей є деякі деформації, а саме: участь працівників у бізнес-проектах розуміється майже виключно як обмін ідеями, збір професійного досвіду, винагорода працівників та стимулювання їх інноваційної діяльності, і такий фактор у реалізації бізнес-проектів, як саморозвиток співробітників недооцінений. Це підтверджує, що бізнес ще не готовий самостійно інвестувати в освіту та перепідготовку працівників.

У центрі виробничо-економічного циклу знаходиться людина, оскільки кожен процес виконується або контролюється людиною, цей факт свідчить про необхідність високого рівня інноваційного розвитку людського капіталу, відповідно, бізнесу та державі необхідне інвестування в людський капітал.

Світовий досвід свідчить про те, що для активного інноваційного прориву необхідна взаємодія держави, бізнесу, освіти. Лише взаємодія цих елементів позитивно відобразиться на інноваційному розвитку підприємств з обов'язковим ефективним використанням людського капіталу. Необхідно переймати найкращі приклади світових держав – лідерів, які досягли великих успіхів.

Література

1. Верба В.А., Гребешкова О.М. Аналітична оцінка управлінських технологій розвитку українських підприємств / Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 5. — С. 52–59.

2. Іванова М.І., Маркус О.Е. Порівняльна характеристика методів оцінки конкурентоспроможності / Економічний простір. – 2011. - №48/2. – С. 189 - 196.

3. Білик Р.С. Моделі інноваційного розвитку національних економік в умовах глобальної конкуренції. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. Випуск 2 (48). 2016. С.16–23.

4. Єгоров І.Ю. Система комплексних індикаторів оцінки науково-технічної та інноваційної діяльності в контексті процесів євроінтеграції. Наука та інновації. 2016. № 4. С. 21–23.

5. Друкер П. Ф. Инновации и предпринимательство. СПб.: Бук Чембер Интернэшнл, 1992. 160 с.

6. Кизим М. О., Бєлікова Н. В., Мощицька Т. О. Соціально-економічний розвиток регіонів України та модернізація їх устрою: монографія , Х.: ВД ІНЖЕК, 2011. 304 с.

7. Прохорова В. В., Проценко В. М., Чобіток В. І. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування : монографія. Харків: Українська інженерно-педагогічна академія, 2015. 291 с.

8. Прохорова В.В., Ярмолюк В.І. Інноваційні перетворення як структурний елемент антикризового управління підприємством / Экономика и управление. 2013. № 2. С. 28-33.

9. Тридід О.М. Організаційно-економічний механізм розвитку підприємства: моногр. Харків: ХДЕУ, 2008. - 364 с.

10. Чобіток В. І. Формування системи оцінки інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств. Соціальна економіка. Науковий економічний журнал Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2017. № 1 (53). С. 135–139.

11. Chobitok V., Chumak L., Demianenko T., Us Y. Forming performance assessment system of risk management in railway transport companies. International Journal of Engineering and Technology(UAE). 2018. Vol. 7. No 4.3. P. 404–408. Режим доступу: https://www.sciencepubco.com/index.php/ijet/article/view/19843

12. https://theworldonly.org/indeks-chelovecheskogo-razvitiya-po-stranam/

13. https://theworldonly.org/rejting-innovatsionnyh-ekonomik-2018

References

1. Verba V.A., Hrebeshkova O.M. Analitychna otsinka upravlinskykh tekhnolohii rozvytku ukrainskykh pidpryiemstv / Aktualni problemy ekonomiky. — 2010. — № 5. — S. 52–59.

2. Ivanova M.I., Markus O.E. Porivnialna kharakterystyka metodiv otsinky konkurentospromozhnosti / Ekonomichnyi prostir. – 2011. - №48/2. – S. 189 - 196.

3. Bilyk R.S. Modeli innovatsiinoho rozvytku natsionalnykh ekonomik v umovakh hlobalnoi konkurentsii. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Ekonomika. Vypusk 2 (48). 2016. S.16–23.

4. Yehorov I.Iu. Systema kompleksnykh indykatoriv otsinky naukovo-tekhnichnoi ta innovatsiinoi diialnosti v konteksti protsesiv yevrointehratsii. Nauka ta innovatsii. 2016. № 4. S. 21–23.

5. Druker P. F. Ynnovatsyy y predprynymatelstvo. SPb.: Buk Chember Ynternэshnl, 1992. 160 s.

6. Kyzym M. O., Bielikova N. V., Moshchytska T. O. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv Ukrainy ta modernizatsiia yikh ustroiu: monohrafiia , Kh.: VD INZhEK, 2011. 304 s.

7. Prokhorova V. V., Protsenko V. M., Chobitok V. I. Formuvannia konkurentnoi stratehii pidpryiemstv na zasadakh innovatsiino-spriamovanoho investuvannia : monohrafiia. Kharkiv: Ukrainska inzhenerno-pedahohichna akademiia, 2015. 291 s.

8. Prokhorova V.V., Yarmoliuk V.I. Innovatsiini peretvorennia yak strukturnyi element antykryzovoho upravlinnia pidpryiemstvom / Эkonomyka y upravlenye. 2013. № 2. S. 28-33.

9. Chobitok V. I. Formuvannia systemy otsinky innovatsiino-investytsiinoi diialnosti promyslovykh pidpryiemstv. Sotsialna ekonomika. Naukovyi ekonomichnyi zhurnal Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. 2017. № 1 (53). S. 135–139.

10. Trydid O.M. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rozvytku pidpryiemstva: monohr. Kharkiv: KhDEU, 2008. - 364 s.

11. Chobitok V., Chumak L., Demianenko T., Us Y. Forming performance assessment system of risk management in railway transport companies. International Journal of Engineering and Technology(UAE). 2018. Vol. 7. No 4.3. P. 404–408. Rezhym dostupu: https://www.sciencepubco.com/index.php/ijet/article/view/19843

12. https://theworldonly.org/indeks-chelovecheskogo-razvitiya-po-stranam/

13. https://theworldonly.org/rejting-innovatsionnyh-ekonomik-2018

Рецензія/Peer review : 17.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-27

ЩЕРБАТИХ Д. В.
ПВНЗ «Європейський університет» Черкаська філія

СУЧАСНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Банківська система України як найпотужніший учасник ринку фінансових послуг є однією з найважливіших сфер національного господарства країни. Однак, внаслідок кризових явищ та політичної турбулентності, цей сектор економіки стає найбільш ризиковим з точки зору національної безпеки. З огляду на створюваний ефект мультиплікації та нестабільну динаміку розвитку банківської системи питання ефективності функціонування банківської системи є досить неоднозначним за своїми наслідками зміни пріоритетів у кредитній діяльності банків.

З початку 2000-х років склалися позитивні тенденції стійкого розвитку банківської системи, які були обумовлені інвестиційною активністю банків з іноземним капіталом, зростанням кількості комерційних банків та відповідним підвищенням рівня конкуренції у банківському секторі. Активний розвиток ринку будівництва, впровадження механізмів іпотечного кредитування, посилення довіри населення щодо зберігання коштів на депозитних рахунках, поширення безготівкових карткових розрахунків зробили банківський сектор одним з найбільш прибуткових та динамічних в економіці України.

Українські банки опинилися в скрутному становищі. Необхідність повертати залучені за кордоном кошти, які залучені як довгострокові кредити, через відсутність інших джерел фінансування примушує банки і саму державу вживати заходів для забезпечення фінансової спроможності української банківської системи. Вчасно не скоригувавши свою політику та не вживши ефективних заходів для мінімізації впливу кризи, банки розраховують на компенсацію втрат за рахунок держави і власних клієнтів. Банки переживають кризу ліквідності; їм потрібні гроші, які вони намагаються залучити всіма можливими, незавжди економічно обґрунтованими методами.

У сучасних умовах існує системна криза у функціонуванні національної кредитної системи, що торкається як діяльності її провідної ланки – банківської системи, так і небанківських фінансових установ.

Ключові слова: банк, банківська система, гроші, економічні показники, депозити, кредити.

D. SHCHERBATYKH
Higher Educational Institution "European University" Cherkasy branch

CURRENT STATE OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

The banking system of Ukraine as the most powerful participant in the financial services market is one of the most important areas of the national economy. However, due to the crisis and political turbulence, this sector of the economy is becoming the most risky in terms of national security. Given the created effect of multiplication and the unstable dynamics of the banking system, the issue of the efficiency of the banking system is quite ambiguous in its consequences of changing priorities in the lending activities of banks.

Since the early 2000s, there have been positive trends in the sustainable development of the banking system, which were due to the investment activity of banks with foreign capital, the growing number of commercial banks and the corresponding increase in competition in the banking sector. Active development of the construction market, introduction of mortgage lending mechanisms, strengthening public confidence in the storage of funds on deposit accounts, the spread of non-cash card payments have made the banking sector one of the most profitable and dynamic in Ukraine's economy.

Ukrainian banks find themselves in a difficult situation. The need to repay borrowed funds abroad, which are attracted as long-term loans, due to the lack of other sources of funding forces banks and the state itself to take measures to ensure the financial viability of the Ukrainian banking system. Without timely adjustment of their policy and without taking effective measures to minimize the impact of the crisis, banks expect to compensate for losses at the expense of the state and their own customers. Banks are experiencing a liquidity crisis; they need money, which they try to attract by all possible, not always economically sound methods.

In modern conditions, there is a systemic crisis in the functioning of the national credit system, which affects both the activities of its leading link - the banking system and non-bank financial institutions.

Key words: bank, banking system, money, economic indicators, deposits, loans.

Банківська система України як найпотужніший учасник ринку фінансових послуг є однією з найважливіших сфер національного господарства країни. Однак, внаслідок кризових явищ та політичної турбулентності, цей сектор економіки стає найбільш ризиковим з точки зору національної безпеки. З огляду на створюваний ефект мультиплікації та нестабільну динаміку розвитку банківської системи питання ефективності функціонування банківської системи є досить неоднозначним за своїми наслідками зміни пріоритетів у кредитній діяльності банків.

З початку 2000-х років склалися позитивні тенденції стійкого розвитку банківської системи, які були обумовлені інвестиційною активністю банків з іноземним капіталом, зростанням кількості комерційних банків та відповідним підвищенням рівня конкуренції у банківському секторі. Активний розвиток ринку будівництва, впровадження механізмів іпотечного кредитування, посилення довіри населення щодо зберігання коштів на депозитних рахунках, поширення безготівкових карткових розрахунків зробили банківський сектор одним з найбільш прибуткових та динамічних в економіці України.

Після економічної кризи 2009 року за результатами 2012 року стан великих комерційних банків істотно посилився. В результаті активного зростання кредитування великого бізнесу в 2013 році даний тренд

зберігався, внаслідок чого прибуток, що був отриманий у банківській системі, складав 1436 млн. грн. Намітилися певні перспективи розвитку банківського сектора, які мали супроводжуватися зростанням зосередження активів у великих банках, зокрема з іноземним капіталом. Але після зміни політичної влади революційним шляхом відбулася докорінна зміна даного тренду – в 2016 році збитки банківської системи вже складали 52966 млн. грн., в 2017 році збитки збільшились на 13634 млн. грн.., що склало 25,7% у порівнянні з попереднім роком, в 2018 році збитки збільшилися на 23,7 % та складали 69850 млн. грн.

Ретроспективний аналіз дій регулятора щодо подолання кризових явищ свідчить, що політика Національного банку, яка була спрямована на обмеження грошової пропозиції шляхом послідовного підвищення процентних ставок понад рівень середньої рентабельності реального сектора економіки (виходячи зі стандартної рекомендації МВФ знижувати інфляцію шляхом підвищення ставки відсотка) на тлі заморожування зовнішніх джерел кредитування призвела до падіння виробництва та скорочення інвестицій, а також спричинила ланцюжки банкрутств фінансових установ з негативними соціальними наслідками. Отже, така політика призвела до потрапляння економіки в стагфляційну пастку. Другою передумовою сучасної кризи банківської системи був перехід НБУ до вільного курсоутворення гривні та валютні інтервенції на міжбанківському ринку. Поєднання цих двох факторів призвело до того, що, оголосивши про перехід до таргетування інфляції, Національний банк досяг прямо протилежних результатів – інфляція зросла втрічі, довіру населення до національної валюти і самого регулятора було підірвано. Банки України фактично перестали виконувати основні банківські функції, для виконання яких надається базова банківська ліцензія: кредитування та надійне зберігання депозитів.

В результаті таких дій у 2016 році Україна посіла 129 місце (з 148 країн) в світі за рівнем довіри до стійкості національної банківської системи. Ця довіра опустилося ще нижче внаслідок відкликання протягом 2016 – 2018 років ліцензій у 84 комерційних банків. Так, протягом 2016 – початку 2019 років до категорії неплатоспроможних Національним банком України були віднесені 87 комерційних банка, зокрема у 2016 році збанкрутіли 33 банка, у 2017 році банкрутами стали ще 30 банків, у 2018 році – 21 банк, у січні 2019 року НБУ встановив неплатоспроможність ще трьох банків, зокрема такого стійкого монополіста банківського сектора, як ПриватБанк (рис. 1).

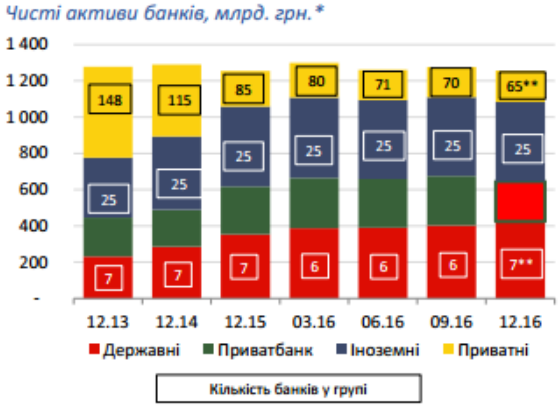

* Платоспроможні банки розподілені на групи відповідно до класифікації станом на 01.01.16.

** На 01.01.17 Приватбанк належить до державних банків. Перед цим – до приватних банків.

Кількість банків

	2014	2015	2016	01.17
Платоспроможні	147	117	96	93
- зміна	(-33)	(-30)	(-21)	(-3)
Державні	7	7	6	6
- зміна	(0)	(0)	(-1)	(-1)
Іноземні	25	25	25	25
- зміна	(0)	(0)	(0)	(0)
Приватні	115	85	65	62
- зміна	(-33)	(-30)	(-20)	(-3)
Неплатоспроможні	16	3	4	7
- зміна	(16)	(-13)	(1)	(3)
У стадії ліквідації	21	64	84	84
- зміна	(19)	(43)	(20)	(0)

* кількість наведено на кінець відповідного періоду.

Рис. 1. Динаміка зміни структури банківського сектору України, 2016 – 2018 рр.

Якщо враховувати, що внаслідок глобальної фінансової кризи 2008 – 2010 рр. процедуру банкрутства пройшли лише 12 банків, то цей показник катастрофічний. При цьому втрата платоспроможності найбільше торкнулася комерційних банків, не змінилася кількість лише банків з іноземним капіталом. Якщо на початок 2015 року частка державних банків складала 18 %, у 2016 році – 21,9 %, у 2017 році – 28,1%, то на початок 2019 року вона збільшилася до 51,8 % (табл. 1).

Таблиця 1

Показники структури банківської системи України, 2014 – 2018 рр.

Показники	1.01.2015	1.01.2016	1.01.2017	1.01.2018	1.01.2019
Кількість банків	176	180	163	117	96
Частка державних банків, %	18	18	22	28	52

Джерело: дані офіційного сайту НБУ

Крім того, у банківському секторі відбулося істотне скорочення кількості відділень – у 2018 році лідерами за числом скорочень стали Ощадбанк (516 відділень) та ПриватБанк (348 відділень), скорочення відділень Райфайзен Банк Аваль становило 85 офісів, УкрСиббанк – 75 офісів, Промінвестбанк – 46 офісів.

Динаміка показників власного капіталу НБУ та банківської системи в цілому свідчить про значне зростання капіталу Нацбанку України при зниженні розміру власного капіталу регульованого ним банківського сектору. За підсумками першого кварталу 2017 року загальний обсяг капіталу НБУ перевищив сукупне значення капіталу діючих банків (рис. 2).

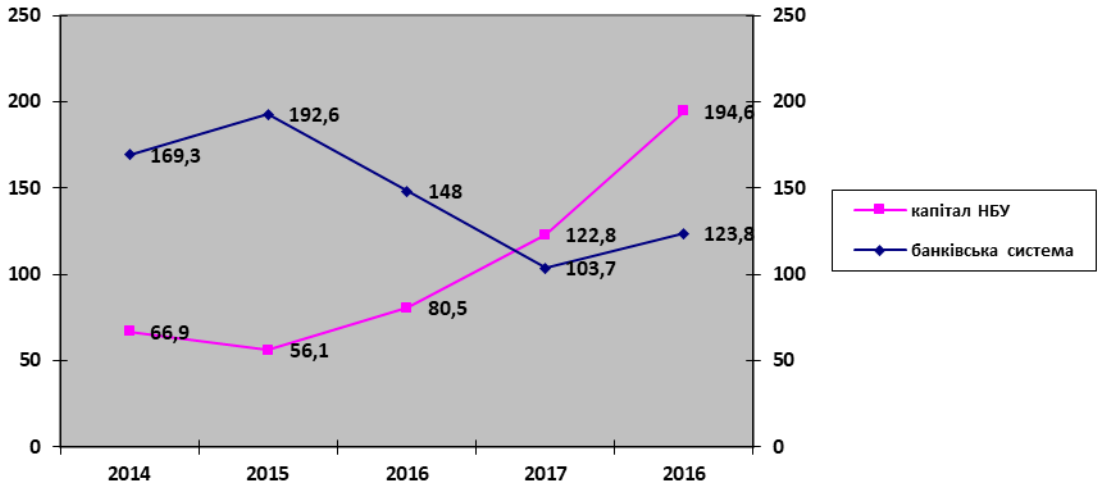

Рис. 2. Динаміка власного капіталу НБУ та банківської системи України, 2014 – 2018 рр., млрд. грн.
Джерело: дані офіційного сайту НБУ

Така ситуація обумовлена як зростанням капіталу НБУ за рахунок отримання прибутку, так і падінням величини капіталу комерційних банків внаслідок понесених збитків. Причинами падіння капіталу банків стали збитки через економічний спад, неповернення кредитів, девальвації гривні, стрімкого зростання тіньового валютного ринку. Ці процеси супроводжувалися скороченням кредитних портфелів, зростання обсягу і якості яких в такій ситуації може бути потенційним компенсатором збитків банківських установ. За даними НБУ, кредитування підприємств в національній валюті за останні чотири роки погіршилася на 13% - від 475 млрд. грн. у 2014 році до 415 млрд. грн. у першому півріччі 2019 року. Крім того, в результаті втрати довіри значні обсяги коштів були вилучені з банківської системи України. Так, за оцінками фахівців населення тримає у готівкових збереженнях близько 100 млрд. дол. іноземної валюти і близько 480 млрд. гривні.

При цьому НБУ за підсумками 2017 року отримав прибуток в розмірі 81,3 млрд. грн., за 2018 рік – 91,6 млрд. грн., перерахувавши до Державного бюджету за два роки суму в 79 млрд. грн. Основними статтями доходу Національного банку стали:

- процентні доходи від інвестицій в державні цінні папери (46,4 млрд. грн.);
- курсові різниці як результат переоцінки активів та зобов'язань в іноземній валюті (34,7 млрд. грн.).

Істотні перетоки капіталу з приватних банків до державних пов'язані не лише з поточною кризою в економіці, але й з посиленням політики регулятора. Логіка такого рішення обумовлена тим, що стандартні методи оцінки ризиків приватних банків вважаються менш надійними у порівнянні з державними.

В результаті такої безпрецедентної для України стрімкої зміни структури банківського сектора постраждали інтереси близько півмільйона людей, які тримали в цих банках близько 50 млрд. грн., більшість з яких була втрачена. Позбулися значної частини своїх коштів тисячі індивідуальних підприємців, багатомільйонні втрати понесли юридичні особи, що стимулювало новий сплеск втечі капіталу. Серед частини населення і підприємницького середовища виникла банківська паніка, яка викликала відтік вкладів і втрату довіри до національної валюти, що створює серйозні загрози стійкості валютно-фінансової системи країни.

Ступінь довіри вкладників до окремого банку обумовлюється рейтингами надійності, для складання яких використовуються аналітичні показники за такими групами:

1. Ліквідність і платоспроможність.
2. Фінансова стійкість.
3. Прибутковість функціонування.
4. Достатність капіталу.
5. Якість управління ризиками.
6. Якість кредитного портфеля.

Якщо у 2012 році першу п'ятірку складали ПриватБанк, Райфайзен Банк Аваль, Ощадбанк, УкрСиббанк та Платінум Банк, то за підсумками 2017 року ситуація докорінно змінилася – рейтинг очолили такі банки: Ощадбанк (перша позиція), Ситібанк Україна (друга позиція), Укрексімбанк (третя позиція), ИНГ банк Україна (четверта позиція) та Райфайзен Банк Аваль (п'ята позиція). Колишній лідер банківської

системи ПриватБанк змістився на десяту позицію, УкрСиббанк – на восьму. За підсумками 2018 року рейтинг виглядає наступним чином (рис. 3).

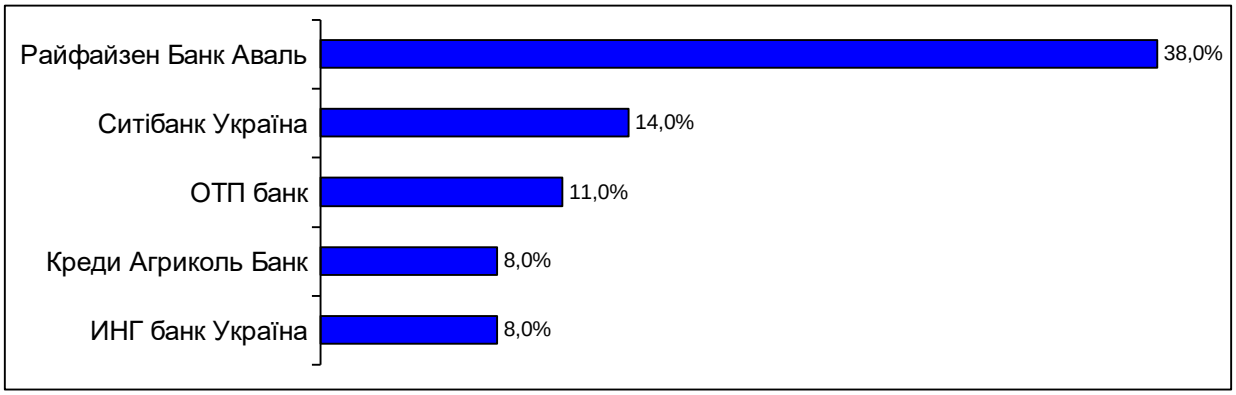

Рис. 3. Рейтинг банків України, 2018 р.

Джерело: дані інформаційного агенства «Фінансовий клуб»

У звіті Raiffeisen Bank International (RBI) AG «Банківський сектор Центральної та Східної Європи (ЦСЄ)» за 2018 рік відзначено, що рівень проблемних кредитів та збитків, які генерує банківська система України, істотно перевищує сукупні показники всього східноєвропейського регіону. При цьому така збитковість, починаючи з 2017 року має стрімко зростаючий тренд, який у 2019 році досягнув своїх історичних максимумів (табл. 2).

Таблиця 2

Основні макроекономічні показники банківської системи України, 2014 – 2018 рр.

Показники	1.01.2015	1.01.2016	1.01.2017	1.01.2018	1.01.2019
Активи / ВВП, %	79,9	87,8	83,0	63,4	50,9
Депозити / ВВП, %	44,3	51,0	51,0	36,2	32,9
Кредити / ВВП, %	55,1	60,0	62,2	49,6	41,8
Фінансовий результат, млн. євро	425,0	112,6	-2820,8	-3268,2	-5634,9
Рентабельність активів, %	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-12,6
Рентабельність капіталу, %	3,03	0,81	-30,46	-51,9	-116,7

Джерело: дані звіту Raiffeisen Bank International

Протягом останніх двох років простежується тенденція зниження частки активів, депозитів та кредитів банківського сектору у ВВП України. Це свідчить як про суттєву нестачу кредитів, необхідних для розвитку економіки, відток коштів населення і бізнесу з банківської системи, так і про загальне зниження ролі банків в економіці України.

Показовою є динаміка грошових агрегатів, зокрема співвідношення готівкових та безготівкових коштів. Так, за даними НБУ, рівень монетизації – один з ключових макроекономічних показників, що характеризують ступінь забезпечення економіки грошовими засобами для виробництва та здійснення розрахунків, скоротився від 61,8% в 2016 році до 47,2% в 2018 році. Також тривожним сигналом є збільшення коефіцієнту співвідношення готівкових та безготівкових коштів в останні три роки, що свідчить про підвищення рівня недовіри до банківської системи (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка грошових агрегатів в Україні, 2014 – 2018 рр., млн. грн.

Рік	Грошові агрегати			Коефіцієнт співвідношення готівкових та безготівкових коштів M_0 / M_2, %	Рівень монетизації, %
	M_0	M_1	M_2		
2014	203245	323225	771126	24,1	54,8
2015	237777	383821	906236	23,0	62,5
2016	282947	435475	955349	30,2	61,8
2017	321148	439543	957486	34,1	49,7
2018	368540	451386	961824	38,7	47,2

Джерело: дані офіційного сайту НБУ

Зниження процентної маржі і погіршення якості кредитних портфелів стали ключовими ризиками банківського сектора в 2017 році. Підвищення ключової ставки змусило банки в короткі терміни збільшити ставки за залученими коштами з метою зупинити переведення вкладів населення та бізнесу у валютні депозити. У 2018 році ситуація погіршилася. Згідно з даними НБУ, за 7 місяців 2018 року частка простроченої заборгованості у загальному кредитному портфелі зросла із 7,7 до 10,8% (рис. 4).

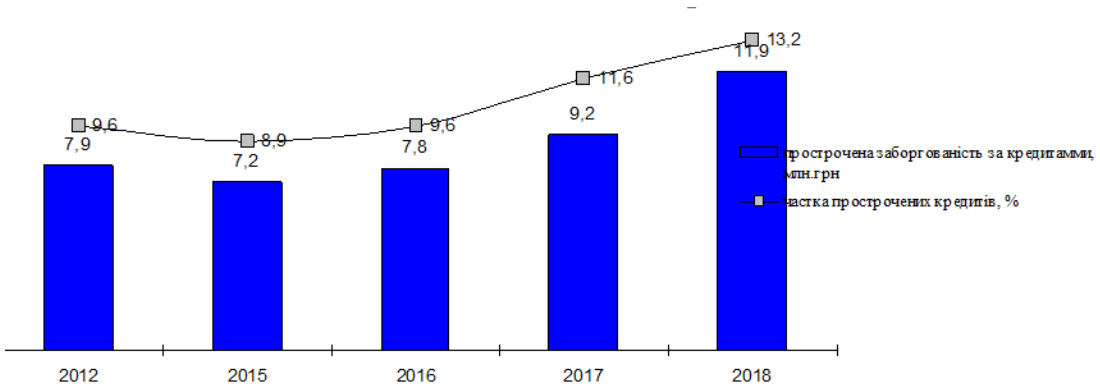

Рис. 4. Динаміка обсягу простроченої заборгованості, млрд. грн.
Джерело: дані офіційного сайту НБУ

Адекватно оцінити структуру і динаміку проблемних кредитів в Україні на основі офіційних даних – досить складне завдання через фрагментованість інформації. Структуру прострочених кредитів НБУ розкриває лише у розрізі галузей нефінансових корпорацій (80,4 млрд. грн.), тоді як обсяги прострочених позик за іпотечними споживчими, муніципальними і державними кредитами регулятором не оприлюднюються.

Сегменти банківського кредитування тісно пов'язані між собою і мають безпосередній взаємний вплив. Зокрема, підвищення ставок на міжбанківському ринку призводить до подорожчання споживчих і всіх інших кредитів.

Для оцінки проблемності кредитної системи, відповідно до вимог постанови НБУ №23 від 25.01.2012 р., використовується показник, який характеризує всю суму проблемного кредиту, а не лише його простроченої частини. Це так звані недіючі кредити (NPLs, nonperforming loans), які складаються з безнадійних кредитів (V категорії якості) та сумнівних кредитів (IV-ї категорії якості). Згідно рекомендацій МВФ, до недіючих кредитів включаються всі позики, які було прострочено більш ніж на 3 місяці, та позики, обслуговування яких є слабким та незадовільним. До обсягу недіючих кредитів відноситься загальний обсяг заборгованості за ними, а не тільки прострочена сума.

За останні три роки відбулося суттєве зростання обсягу недіючих кредитів у банківській системі України, зокрема у 2016 році – на 39,6 % при збільшенні загального портфелю кредитів на 9,2 %, у 2017 році – на 28,4 % при збільшенні загального портфелю кредитів на 6,5 %, у 2018 році – на 18,9 % при збільшенні загального портфелю кредитів на 5,8 %. За станом на кінець першого півріччя 2019 року розподіл недіючих кредитів виглядає наступним чином (рис. 5).

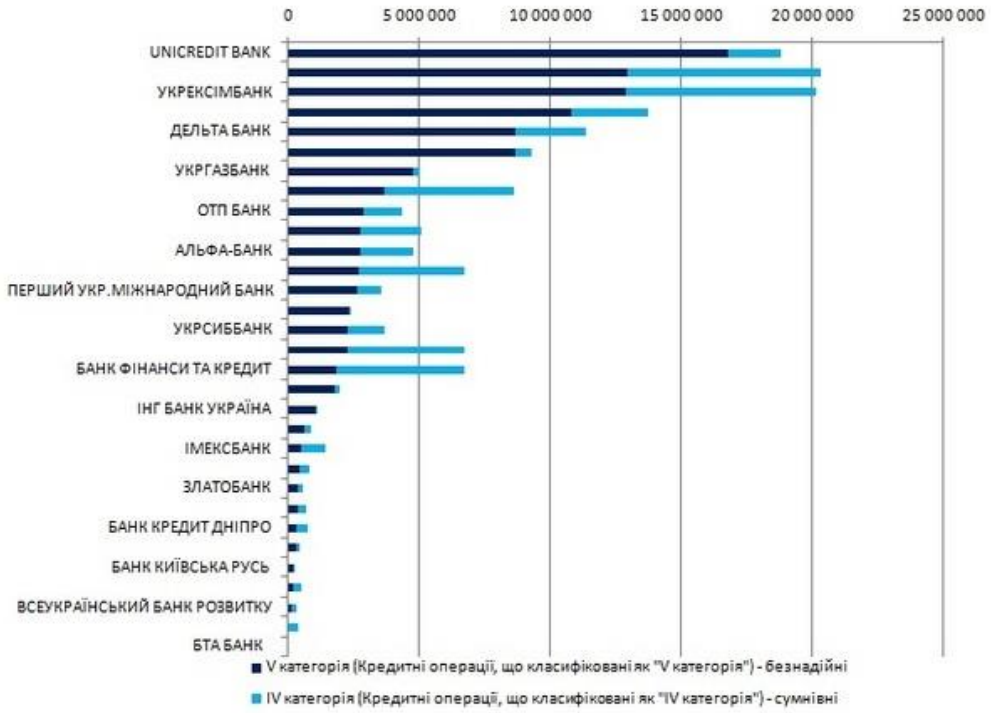

Рис. 5. Обсяг недіючих кредитів станом на 01.07.2019 р., тис. грн.
Джерело: дані офіційного сайту НБУ

Ще однією проблемою сучасної банківської системи України є дефіцит ліквідності. В умовах кризи ліквідності банківської системи, зростання недовіри до банківських установ зростає частка термінових депозитів, які достроково розриваються і банкам необхідно виконувати такі зобов'язання перед їх клієнтами. Для оцінки стану ліквідності банківської системи застосуємо показник, який характеризує відношення високоліквідних активів банківської системи (грошові кошти та їх еквіваленти, кошти на коррахунках, торгові цінні папери) до загального обсягу депозитів клієнтів (рис. 6).

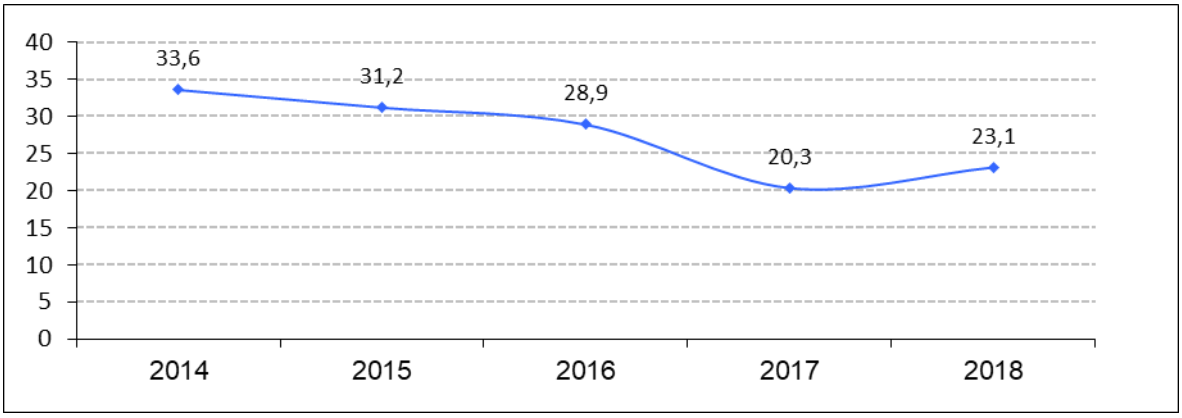

Рис. 6. Динаміка співвідношення високоліквідних активів та коштів клієнтів банківської системи України за 2016 – 2018 рр., %
Джерело: дані офіційного сайту НБУ

Оцінка динаміки показника доводить, що найбільш критичне значення припадає на 2017 рік. Скасування у серпні 2016 року вимог щодо формування частини обов'язкових резервів банків на окремому рахунку в НБУ дало можливість банкам отримати додаткових 7 млрд. грн., які були використані для оперативного управління їх ліквідною позицією.

На сьогодні кредити рефінансування практично стали для банків єдиним джерелом збалансування своєї ліквідності для виконання зобов'язань перед клієнтами, оскільки в умовах кризи довіри ринок міжбанківського кредитування в Україні практично не функціонує. Найбільший відтік депозитів почався в березні 2016 року, зокрема в іноземній валюті, внаслідок введення обмежень на зняття готівкових валютних коштів з рахунків фізичних осіб.

Якщо у 2016 році обсяг кредитів рефінансування, наданих НБУ для підтримки ліквідності комерційних банків повністю покривав брак ресурсів, викликаний відтоком депозитів з банківської системи, то у 2017 та 2018 роках банківська система України відчувала суттєвий дефіцит ліквідних ресурсів. Протягом 2016 року (крім вересня) НБУ надавав рефінансування в обсягах необхідних для виконання зобов'язань банків перед вкладниками. Але, вже починаючи з другої половини листопада 2016 року і, особливо, в 2017 році НБУ не забезпечував банки необхідними засобами для виконання зобов'язань перед вкладниками, що особливо загострило ситуацію з виплатою вкладів проблемними банками. І, як результат, до найбільших проблемних банків була введена тимчасова адміністрація.

Можна виявити пряму залежність між обсягом відтоку депозитів та обсягами рефінансування, що свідчить про єдину можливість виконувати зобов'язання за рахунок кредитів Національного банку. Для виконання зобов'язань застосовуються кредити рефінансування, які надаються на термін понад 30 днів (рефінансування через тендери і стабілізаційні кредити), для виконання банками обов'язкових економічних нормативів використовуються кредити овернайт.

Зменшення обсягів рефінансування в 2017 році сприяло стабілізації на валютному ринку України та змусило банки більш ефективно управляти залученими вкладами, а також стимулювало їх до розробки нових депозитних продуктів. З липня 2017 року НБУ, практично, надає тільки кредити овернайт, обсяги інших кредитів дуже невеликі, а стабілізаційних кредитів взагалі не видавалося.

За результатами аналізу можна стверджувати, що обсяг коштів на коррахунках банків України менше обсягу необхідних обов'язкових резервів, що повинні зберігатися на рахунках НБУ відповідно до чинного законодавства. Така ситуація свідчить про невиконання окремими банками України вимог щодо обов'язкового резервування. А також можна констатувати, що банківська система України, починаючи з січня 2016 року, постійно відчуває нестачу ліквідності, яка частково задовольняється за рахунок кредитів рефінансування НБУ.

До основних причин зниження ліквідності банківської системи України можна віднести масовий відтік депозитів в 2016 році, зростання недовіри до банківської системи, скорочення можливостей та бажання клієнтів тримати кошти на банківських рахунках, неефективні адміністративні рішення, девальвація національної грошової одиниці, зростання проблемних кредитів, а також застосування неефективних інструментів управління активами і пасивами окремими банками.

Зазначені проблеми негативно впливають на рівень міжнародної конкурентоспроможності банківської системи України, для узагальненої оцінки якої застосовуються суверенні кредитні рейтинги таких рейтингових агентств, як Fitch Ratings Ltd, Standard and Poor's Corporation («S&P»), Moody's Investors Service.

Після фінансової кризи суверенний рейтинг України за шкалою «S&P» становив «B+», за шкалою Fitch – «B» та за Moody's – «B2», але за підсумками 2014 р. відбулося зниження рейтингу за шкалою Moody's з «B2» до «B3, а у 2015 р. – до «Caa1». Основною причиною зниження рейтингів агентство зазначило відсутність спрямованих дій уряду щодо вирішення макроекономічних проблем. Також були знижені кредитні рейтинги до «B-» за Standard and Poor's, до «B-» за Fitch.

Оцінюючи конкурентоспроможність вітчизняної банківської системи у порівнянні з країнами Європи за підсумками 2018 року, слід зазначити, що за оцінками агентства Standard and Poor's Україна посіла останнє місце, їй встановлено кредитний рейтинг «CCC+», що вказує на високий ризик несплати боргів та виконання фінансових зобов'язань (рис. 7).

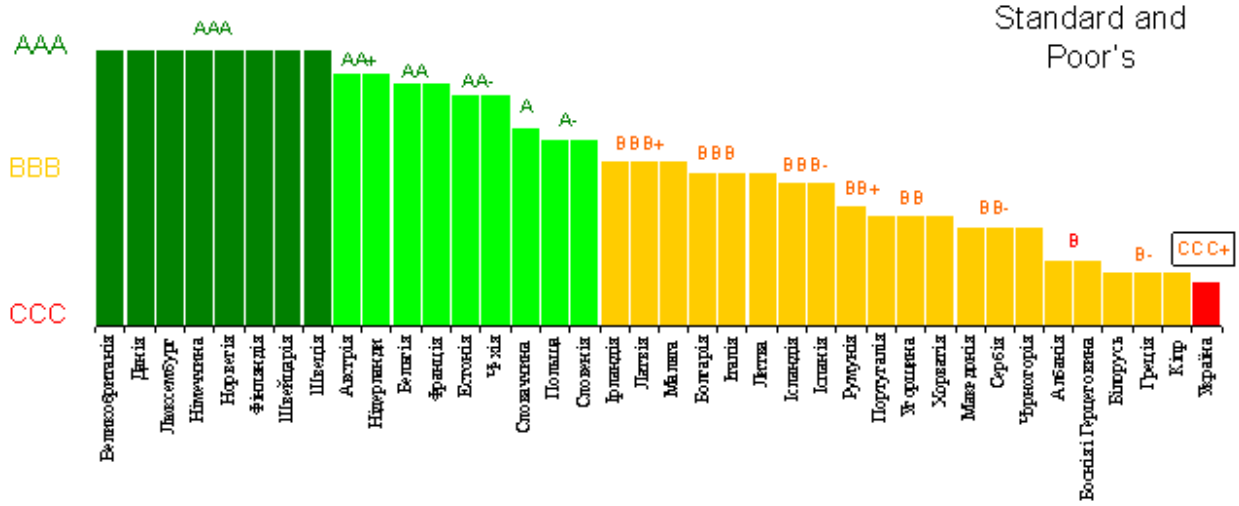

Рис. 7. Розподіл кредитних рейтингів країн Європи за даними РА Standard and Poor's, 2018 р.

За даними рейтингового агентства Moody's Україна займає останні позиції з рейтинговою оцінкою «Caa1», випереджаючи лише Грецію та Кіпр у порівнянні з аналогічними рейтингами інших країн Європи (рис. 8).

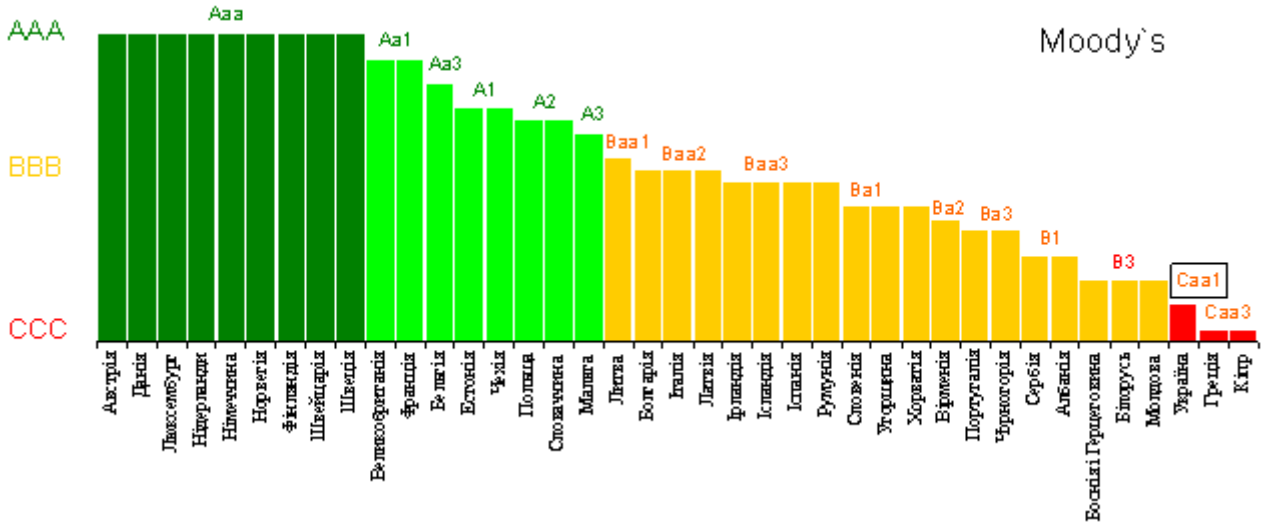

Рис. 8. Розподіл кредитних рейтингів країн Європи за даними РА Moody's, 2018 р.

Рейтингове агентство Fitch характеризує Україну як платоспроможну державу з рейтингом «B-», однак у разі подальшого погіршення економічної кон'юнктури умови можливість здійснювати виплати за боргами має негативні прогнози (рис. 9).

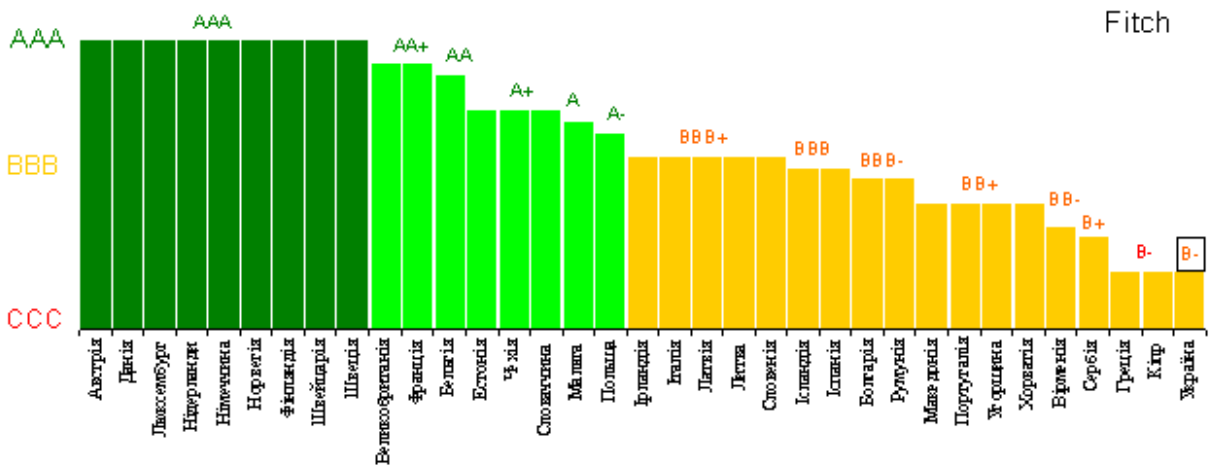

Рис. 9. Розподіл кредитних рейтингів країн Європи за даними РА Fitch

Оцінка конкурентоспроможності банківської системи України серед інших країн Європи доводить її низький рівень, що вказує на виникнення суттєвих ускладнень із виплатами за черговими борговими зобов'язаннями у 2020 році, тому дефолт оцінюється як реальна можливість. Отже, на міжнародному рівні банківська система України є менш інвестиційно привабливою та більш кредитно ризиковою у порівнянні з іншими європейськими країнами.

Надзвичайно висока вразливість економіки України обумовлюється відсутністю дієвих політичних та економічних реформ з боку сучасного політикуму, низькою зовнішньою та внутрішньою ліквідністю банківської системи, кумулятивним ефектом за рахунок накопичених дисбалансів в бюджетній системі та скорочення зовнішньоторгівельного обороту, та інших негативних впливів.

Певний оптимізм викликає той факт, що міжнародні рейтингові агенства суттєво понизили оцінки довгострокового суверенного кредитного рейтингу, залишивши короткостроковий рейтинг майже незмінним. Це вказує на те, що Україна ще має певний час для кардинальної зміни монетарної та економічної політики. Але для відновлення конкурентоспроможності банківської системи України у першу чергу необхідна розробка дієвої монетарної стратегії.

Таким чином, на сьогоднішній день українські банки опинилися в скрутному становищі. Необхідність повертати залучені за кордоном кошти, які залучені як довгострокові кредити, через відсутність інших джерел фінансування примушує банки і саму державу вживати заходів для забезпечення фінансової спроможності української банківської системи. Вчасно не скоригувавши свою політику та не вживши ефективних заходів для мінімізації впливу кризи, банки розраховують на компенсацію втрат за рахунок держави і власних клієнтів. Банки переживають кризу ліквідності; їм потрібні гроші, які вони намагаються залучити всіма можливими, незавжди економічно обґрунтованими методами.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Можна зазначити наступні ключові проблеми банківської системи України:

1. Надвисока девальвація гривні внаслідок спаду в економіці та продовження військових дій у східному регіоні, низький рівень корпоративного управління зумовили системне погіршення якості кредитного портфелю банків.

2. Зростання рівня негативно класифікованої заборгованості змушує банки створювати значні резерви за активними операціями, що негативно впливає на рівень капіталізації банківських установ. Так, на протязі 2018 року банки здійснили сукупних відрахувань у резерви на суму 103 млрд. гривень. Це стало визначальним чинником повернення банківської системи до збитковості – за 2018 рік збитки банківського сектору склали майже 53 млрд. грн.

3. Втрата довіри населення до системи гарантування вкладів державою, адже Фонд гарантування виявився цілком нездатним покрити боргові зобов'язання по депозитам збанкрутілих банківських установ. Ця проблема потребує нагального вирішення, адже досвід незалежної України доводить, що після масової втрати збережень внаслідок розпаду Радянського Союзу пройшло більш ніж десять років до відновлення повноцінного функціонування банківської системи.

4. Низький рівень конкуренції з боку небанківських фінансових установ стримують потенційні можливості щодо фінансування реального сектора економіки. Так, після кризи 2009 – 2010 рр. можна відзначити наступні негативні тенденції розвитку небанківського фінансового сектора, які в останні роки лише були ще більше поглиблені:

- суттєво скорочені програми споживчого кредитування населення кредитними спілками;
- спостерігається розвиток кредитування населення ломбардами під надзвичайно високі проценти;
- практично відсутня система недержавного пенсійного страхування, що скорочує можливості

забезпечення довготерміновими відносно дешевими ресурсами для подальшого інвестування у потреби реального сектора економіки;

- скоротилися програми інвестиційних фондів та фінансових компаній, які призначені забезпечувати високий рівень професійного управління фінансовими ресурсами, розміщуючи їх у надійні та високодохідні активи тощо.

5. Негайного вирішення потребує проблема забезпечення можливості кредитування аграрних підприємств, для яких проблема банківського кредитування є об'єктивною необхідністю покриття сезонних потреб у фінансових ресурсах. На сьогодні надходження кредитів в аграрний сектор майже припинились, що для сігоспвиробників пов'язане із скороченням експортоорієнованої галузі, а для банків – це втрата потенційно кредитомісткого сегменту економіки.

6. Зростання валютних ризиків для українських банків внаслідок наявності короткої відкритої валютної позиції та високого рівня доларизації є потенційною загрозою стійкості банківської системи як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі.

7. Вирішення проблеми накопичення негативно класифікованої заборгованості гальмує низка невирішених питань, зокрема у законодавчій сфері.

8. Інтенсифікації потребує процес реформування судової системи України та подолання корупції, зокрема у банківській сфері. Так, за наслідками суттєвого відтоку капіталу через банківську систему, зокрема НБУ не було створено жодного юридичного прецеденту.

9. Проблему створює висока монополізація банківської системи, зокрема концентрація капіталу в Приватбанку довела таку небезпеку.

10. Викривлення окремими банками статистичної звітності ускладнюють можливості оцінки реальних масштабів кредитування банками пов'язаних осіб.

Вказані проблеми посилюються несприятливими зовнішньоекономічними чинниками, зокрема світовою економічною кризою та посиленням через це всього комплексу економічних, соціальних та політичних проблем.

Таким чином, як бачимо, у сучасних умовах існує системна криза у функціонуванні національної кредитної системи, що торкається як діяльності її провідної ланки – банківської системи, так і небанківських фінансових установ.

Література

1. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.bank.gov.ua/files/stat.pdf

2. http://zet.in.ua/statistika-2/nekotorye-pokazateli-bankovskoj-sistemy-ukrainy/

3. Грошово-кредитна та фінансова статистика» Офіційного інтернет-представництва Національного банку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578.

References

1. Ofitsiinyi sait NBU [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: www.bank.gov.ua/files/stat.pdf

2. http://zet.in.ua/statistika-2/nekotorye-pokazateli-bankovskoj-sistemy-ukrainy/

3. Hroshovo-kredytna ta finansova statystyka» Ofitsiinoho internet-predstavnytstva Natsionalnoho banku Ukrainy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578.

Рецензія / Peer review: 12.07.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК: 005.52:005.932-048.34]:658(477.64)
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-28

МАРКОВА С. В.
Запорізький національний університет

УПРАВЛІНСЬКИЙ АНАЛІЗ ОПТИМІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ КОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У роботі запропоновано багатономенклатурну модель оптимізації бізнес-процесів управління запасами з використанням асимптотичних методів та отримано просту у використанні аналітичну формулу для визначення оптимального інтервалу замовлення у випадку, коли витрати на виконання замовлення та зберігання запасів зазнають незначних періодичних змін. Апробація розробленої моделі оптимізації бізнес-процесів життєдіяльності підприємства здійснювалась на прикладі підприємств, що діють на регіональному ринку м. Запоріжжя.

Ключові слова: логістична модель, малий параметр, асимптотичні методи, загальні логістичні витрати, багатономенклатурне замовлення.

SVITLANA MARKOVA
Zaporizhzhia National University

MANAGEMENT ANALYSIS OF OPTIMIZATION OF BUSINESS PROCESSES OF LIFE SUPPORT OF ENTERPRISE ACTIVITY IN MODERN CONDITIONS OF COMMERCIAL ENTREPRENEURSHIP

Management decisions on the use of inventory management models allows the company's management to optimize logistics business processes and reduce fixed and variable costs of production, ordering and marketing, to create favorable conditions for the formation of living and commercial environment.

The aim of the study is to develop a model for optimizing the performance of a multi-item model of business processes of inventory management using asymptotic methods and obtain easy-to-use analytical formulas to determine the parameters of the model, when the costs of ordering and storage are slightly changed.he asymptotic approach to the modification of the model for determining the optimal order interval is applied in the work. The approach is based on the use of perturbation methods, which make it possible to solve problems by varying the system parameters. This removes the constraints imposed on Wilson's basic formula regarding the fixedness of the input parameters.

The asymptotic formula, which is convenient for managers and decision-makers, is obtained for a situation where order fulfillment and storage costs have increased periodically. This formula allows you to determine the optimal period between orders for multi-item delivery.

Approbation of the developed multi-item model of optimization of business processes of inventory management was carried out on the example of the enterprise operating in the regional market of Zaporozhye. The obtained results indicate that the increase in the multiplicity of increase in the cost of ordering and storage of products leads to fluctuations in the timing of the optimal order.

Thus, the developed multi-item inventory management model will allow the company's management to optimize business processes of procurement logistics, as well as apply situational management of these processes, modeling for business changes due to rising costs for storage and order fulfillment.

Prospects for further research are related to the use of an asymptotic approach to inventory management models in the case of variable input parameters of the system. In particular, these methods can be used to simulate the situation associated with variable prices for resources that depend on the volume of orders and create conditions for the livelihood of the enterprise.

Keywords: logistics model, small parameter, asymptotic methods, general logistics costs, multi-item order.

Постановка проблеми. В умовах загострення конкуренції на ринках товарів споживчого та промислового призначення вітчизняні виробники здійснюють постійний пошук шляхів підтримання власної конкурентоспроможності та конкурентоспроможності пропонованої продукції. Запаси товарно-матеріальних цінностей виникають на всіх етапах та всіх ланках процесу виробництва, розподілу та споживання – тож проблеми управління запасами є одними з найважливіших в менеджменті витрат вітчизняних підприємств. Сучасні моделі управління запасами дозволяють вирішувати завдання оптимізації бізнес-процесів планування транспортних, виробничих, інформаційних, комерційних фінансових та інших систем.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідженню питання моделювання бізнес-процесів логістики на підприємствах присвячені праці Р.Р. Ларіної, О.Ю. Лук'янової [1], Г.В. Мельник, В.І. Скіцька [2], А.О. Коломицева, В.С. Яковенко [3] та інших науковців. Математичні моделі управління запасами побудовано С.В. Очеретенко [4], П. Трипаті, С. Шукла [5], а особливості багатономенклатурних систем управління запасами розглянуто у працях Н.О. Маркова, І.А. Кіосєва [6], О.В. Посилкіна, Ю.Є. Новицької, Ю.М. Пєнкіна, О.Ю. Горбунова [7], Р. Ясса, З. Ікатрінасарі [8] та інших дослідників. Особливості системи управління запасами з врахуванням дефіциту для роздрібної торгівлі (комерційної діяльності) при допустимому запізненні платежів запропоновано С. Ягги, С. Гоелом та М. Мітталом [9]. В умовах невизначеності, пов'язаної, наприклад, з інфляцією, несподіваними зростаннями та падіннями в економіці, науковці А. Ейнан і Д. Кропп [10], С. Ванг [11], А. Юсефлі та М. Газанфарі [12] будують

відповідні моделі управління запасами, що враховують ці показники. Запропоновані вище методи оптимізації вирішують деякі проблеми управління запасами, проте, практика менеджменту часто потребує побудови аналітичних моделей, які надають розв'язки у вигляді зручних для використання формул.

Формулювання цілей дослідження. Мета дослідження полягає у розробці багатономенклатурної моделі бізнес-процесів управління запасами з використанням асимптотичних методів та отримання простих у використанні аналітичних формул для визначення параметрів моделі, у випадку коли витрати на виконання замовлення та зберігання запасів зазнають незначних змін.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Використання моделей управління запасами надає можливість менеджменту компанії скоротити постійні та змінні витрати на виробництво, замовлення та збут, підвищити рівень життєзабезпечення діяльності підприємства. Усі витрати, що пов'язані з багатономенклатурним замовленням ресурсів або товарів від одного постачальника, можна представити у вигляді двох складових:

C_o – витрат, які формуються під час транспортування,

C_i - витрат, що залежать від обсягу операцій, які виконуються під час формування конкретного замовлення. Отже, витрати на виконання замовлення k товарних груп у одного постачальника можна представити у вигляді (1).

$$C_{замовл} = C_0 + \sum_{i=1}^{k} C_i = \sum_{i=0}^{k} C_i. \quad (1)$$

Якщо позначити загальні обсяги споживання товару i за певний період через S_i, витрати на зберігання одиниці продукції i – Cx_i, періодичність постачання – T, тривалість періоду – D, то за умови одночасної поставки k товарних груп сумарні витрати можна представити у вигляді (2).

$$C_{\sum} = \frac{D}{T}\sum_{i=0}^{k} C_i + \frac{T}{2D}\sum_{i=1}^{k} S_i Cx_i \to min. \quad (2)$$

За умов фіксованих значень параметрів моделі (2) оптимальне значення періодичності багатономенклатурної поставки T_{opt} визначається наступним чином [13]:

$$T_{opt} = D\sqrt{\frac{2\sum_{i=0}^{k} C_i}{\sum_{i=1}^{k} S_i C_{x_i}}}. \quad (3)$$

Умова фіксованих параметрів моделі знижує можливість та ефективність її застосування на практиці. Застосуємо асимптотичні методи, які дозволяють, не порушуючи цю умову, збурити параметри моделі. Витрати на виконання замовлення є одним з таких параметрів, який є фіксованим в оптимізаційній моделі управління запасами. На практиці цей параметр може зростати з певними повтореннями, які обумовлені інфляційними процесами, очікуваннями споживачів та виробників, дією ефекту «храповика» тощо. Припустимо, що за визначений період часу витрати на виконання замовлення, а саме їх транспортна складова, збільшується неодноразово на l%. Тоді через n періодів це становитиме $C_0 \cdot \left(1 + \frac{l\%}{100\%}\right)^n$. Позначивши за малий параметр збурення доданок $\frac{l\%}{100\%}$, цю залежність можна представити наступним чином: $C_0 \cdot (1+\varepsilon)^n$, при цьому ε<<1.

На практиці не тільки вартість виконання замовлення, але й вартість зберігання запасів зростає внаслідок підвищення цін на електроенергію та комунальні послуги. Припустимо, що вартість зберігання збільшується з кожним періодом часу на j%. Аналогічно, приймаючи величину $\beta = \frac{j\%}{100\%}$ (β<<1) як малий параметр, ми одержуємо залежність витрат на зберігання запасів у вигляді $C_{xi}(1+\beta)^m$.

Для підвищення ефективності застосування пропонованої моделі у практиці виробничих підприємств доцільним вважається врахування різних комбінацій значень параметрів n і m, ε і β. Кратність m, яка характеризує частоту зміни витрат на зберігання запасів є порівняно меншою у порівнянні з кратністю n, що характеризує зміни на виконання замовлення. В пропонованій моделі такі умови можна врахувати, наприклад, покладаючи m=[n/2], m=[n/3] тощо, де [ ] – це ціла частина числа.

Представимо $T^*{}_{opt}$ як асимптотичне розвинення за двома малими параметрами ε і β:

$$T^*{}_{opt} = T_0 + T_1\varepsilon + T_2\beta + T_3\varepsilon^2 + T_4\varepsilon\beta + T_5\beta^2 + \ldots, \quad (4)$$

де ε і β – параметри збурення.

Підставимо збурені значення транспортної складової витрат на виконання замовлення та витрат на зберігання запасів, а також розвинення T^*_{opt} за степенями малих параметрів ε і β у формулу (3), нехтуючи членами порядку ε^3, β^3, $\varepsilon^2\beta$, $\varepsilon\beta^2$ і вище:

$$(T_0+T_1\varepsilon+T_2\beta+T_3\varepsilon^2+T_4\varepsilon\beta+T_5\beta^2)^2=D^2\frac{\left(2C_0(1+\varepsilon)^n+2\sum_{i=1}^{k}C_i\right)}{(1+\beta)^m\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}}. \quad (5)$$

Розкладаючи функції $(1+\varepsilon)^n$і $(1+\beta)^{-m}$ в ряд Тейлора та опускаючи члени вищих порядків, після піднесення до квадрата обох частин рівності (5), маємо:

$$T_0^2+2T_0T_1\varepsilon+2T_0T_2\beta+(T_1^2+2T_0T_3)\varepsilon^2+(2T_0T_4+2T_1T_2)\varepsilon\beta+\left({T_2}^2+2T_0T_5\right)\beta^2=$$
$$D^2\frac{\left(2C_0\left(1+n\varepsilon+\frac{n(n-1)}{2}\varepsilon^2\right)+2\sum_{i=1}^{k}C_i\right)\cdot\left(1-m\beta+\frac{m(m+1)}{2}\beta^2\right)}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}} \quad (6)$$

Прирівнюючи коефіцієнти при однакових ступенях параметрів ε і β, одержуємо систему з шести рівнянь для визначення невідомих T_i ($i=0,\ldots,5$):

$$\varepsilon^0: \quad T_0^2=\frac{D^2}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}}\left(2C_o+2\sum_{i=1}^{k}C_i\right)=D^2\frac{2\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}}, \quad (7)$$

$$\varepsilon^1: \quad 2T_0T_1=D^2\frac{2C_0n}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}}, \quad (8)$$

$$\beta^1: \quad 2T_0T_2=D^2\frac{-m\left(2C_0+2\sum_{i=1}^{k}C_i\right)}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}}=D^2\frac{-2m\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}}, \quad (9)$$

$$\varepsilon^2: \quad T_1^2+2T_0T_3=D^2\cdot\frac{C_0n(n-1)}{\sum_{i=1}^{k}S_i\cdot C_{xi}}, \quad (10)$$

$$\varepsilon\beta: \quad 2T_0T_4+2T_1T_2=D^2\cdot\frac{-2nmC_0}{\sum_{i=1}^{k}S_i\cdot C_{xi}}, \quad (11)$$

$$\beta^2: \quad {T_2}^2+2T_0T_5=D^2\frac{\frac{m(m+1)}{2}\left(2C_0+2\sum_{i=1}^{k}C_i\right)}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}}=D^2\frac{m(m+1)\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{xi}}. \quad (12)$$

Розв'язуючи рівняння (7)-(12), маємо:

$$T_0=D\sqrt{\frac{2\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{x_i}}}, \qquad T_1=D\sqrt{\frac{2\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{x_i}}}\cdot\frac{C_0n}{2\sum_{i=0}^{k}C_i},$$

$$T_2=D\sqrt{\frac{2\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{x_i}}}\cdot\left(\frac{-m}{2}\right),\ T_3=D\sqrt{\frac{2\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{x_i}}}\cdot\left(\frac{C_0n(n-1)}{4\sum_{i=0}^{k}C_i}-\frac{C_0^2n^2}{8\left(\sum_{i=0}^{k}C_i\right)^2}\right), \quad (13)$$

$$T_4=D\sqrt{\frac{2\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{x_i}}}\cdot\frac{C_0(-mn)}{4\sum_{i=0}^{k}C_i}, \qquad T_5=D\sqrt{\frac{2\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{x_i}}}\cdot\frac{m(m+2)}{8}.$$

Асимптотичне представлення оптимального значення періодичності багатономенклатурної поставки T_{opt}^* набуватиме вигляду (14) або (15):

$$T_{opt}^*=D\sqrt{\frac{2\sum_{i=0}^{k}C_i}{\sum_{i=1}^{k}S_iC_{x_i}}}\cdot\left(1+\frac{C_0n}{2\sum_{i=0}^{k}C_i}\varepsilon-\frac{m}{2}\beta+\left(\frac{C_0n(n-1)}{4\sum_{i=0}^{k}C_i}-\frac{C_0^2n^2}{8\left(\sum_{i=0}^{k}C_i\right)^2}\right)\cdot\varepsilon^2-\frac{C_0nm}{2\sum_{i=0}^{k}C_i}\varepsilon\beta+\frac{m(m+2)}{8}\beta^2\right), \quad (14)$$

$$T_{opt}^*=T_{opt}\cdot\left(1+\frac{C_0n}{2\sum_{i=0}^{k}C_i}\varepsilon-\frac{m}{2}\beta+\left(\frac{C_0n(n-1)}{4\sum_{i=0}^{k}C_i}-\frac{C_0^2n^2}{8\left(\sum_{i=0}^{k}C_i\right)^2}\right)\cdot\varepsilon^2-\frac{C_0nm}{4\sum_{i=0}^{k}C_i}\varepsilon\beta+\frac{m(m+2)}{8}\beta^2\right). \quad (15)$$

Можна бачити, що при $\varepsilon=0$ і $\beta=0$ ми одержуємо граничний перехід до «не збудженого» розв'язку у вигляді (3).

Випробуємо побудовану багатономенклатурну модель оптимізації бізнес-процесів управління запасами щодо підвищення рівня життєдіяльності підприємства при «збуджених» параметрах на прикладі підприємства, що діє на ринку HoReCa м. Запоріжжя. Вихідні дані та розрахунок «не збуджених» параметрів системи наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Вихідні дані та результати розрахунку багатономенклатурної поставки на ринку HoReCa м. Запоріжжя

Вид продукції	Річна потреба S_i, уп.	Витрати на зберігання, Cx_i, грош. од.	Витрати на виконання замовлення, грош. од.		Оптимальне значення періодичності поставки T_{opt}, діб	Розмір замовлення, $q_i=T_{opt}\frac{S_i}{D}$, одиниці
			C_0	C_i		
Чай (10 фільтр-пакетів)	700	1,0	50	2	90	173
Кава в зернах (1 кг)	240	4,5	50	2		59
Цукор (800 стіків)	85	0,5	50	2		21

«Збурені» значення періодичності багатономенклатурної поставки T^*_{opt}, що відповідають вихідним даним табл. 1, а також її відношення до «незбуреного» параметру (T^*_{opt}/T_{opt}) для різних значень *ε, n* та *β=0,1* наведені в таблиці 2 та 3. У табл. 2 надано порівняльний аналіз оптимальної періодичності багатономенклатурної поставки HoReCa м. Запоріжжя при $m = \left[\frac{n}{6}\right]$.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз значень оптимальної періодичності багатономенклатурної поставки, *β=0,1*, $m = \left[\frac{n}{6}\right]$*

Кратність		*ε= 0,01*		*ε=0,015*		*ε=0,02*	
n	*m*	T^*_{opt}/T_{opt}	T^*_{opt}	T^*_{opt}/T_{opt}	T^*_{opt}	T^*_{opt}/T_{opt}	T^*_{opt}
0	0	1,0000	90,00	1,0000	90,00	1,0000	90,00
1	0	1,0045	90,40	1,0067	90,60	1,0089	90,80
2	0	1,0089	90,80	1,0134	91,21	1,0179	91,61
3	0	1,0134	91,21	1,0202	91,82	1,0270	92,43
4	0	1,0180	91,62	1,0270	92,43	1,0361	93,25
5	0	1,0225	92,03	1,0339	93,05	1,0454	94,09
6	1	0,9795	88,16	0,9926	89,34	1,0059	90,53
7	1	0,9839	88,55	0,9993	89,94	1,0149	91,34
8	1	0,9883	88,95	1,0060	90,54	1,0241	92,17
9	1	0,9927	89,34	1,0128	91,15	1,0333	93,00
10	1	0,9972	89,75	1,0196	91,77	1,0426	93,84
11	1	1,0017	90,15	1,0265	92,39	1,0521	94,68
12	2	0,9597	86,38	0,9857	88,72	1,0125	91,12

* Примітка: Власна розробка автора

Виходячи з даних, наведених у табл. 2, можна зробити висновок, що із збільшенням кратності періодів (*n* та *m*) підвищення витрат на замовлення та зберігання продукції спостерігається коливання періоду замовлення. Так, наприклад, при поступовому збільшенні транспортної складової витрат на виконання замовлення на 1% (*ε=0,01*) протягом перших 5 періодів та незмінних витратах на зберігання спостерігається збільшення інтервалу замовлення з 90 до 92 діб. Навіть одноразове збільшення витрат на зберігання (*n=6* та *m=1*) призводить до скорочення досліджуваного показника з 92 до 88 діб, або близько на 4%. Подальші зміни мають тенденцію до повторення.

У табл. 3 розраховано оптимальні періоди багатономенклатурної поставки комерційної діяльності м. Запоріжжя при $m = \left[\frac{n}{3}\right]$.

Таблиця 3

Розрахунок значень оптимальної періодичності багатономенклатурної поставки HoReCa м. Запоріжжя, *β=0,1*, $m = \left[\frac{n}{3}\right]$*

Кратність		*ε= 0,01*		*ε=0,015*		*ε=0,02*	
n	*m*	T^*_{opt}/T_{opt}	T^*_{opt}	T^*_{opt}/T_{opt}	T^*_{opt}	T^*_{opt}/T_{opt}	T^*_{opt}
0	0	1,0000	90,00	1,0000	90,00	1,0000	90,00
1	0	1,0045	90,40	1,0067	90,60	1,0089	90,80
2	0	1,0089	90,80	1,0134	91,21	1,0179	91,61
3	1	0,9665	86,99	0,9729	87,56	0,9794	88,14
4	1	0,9708	87,37	0,9794	88,15	0,9881	88,93
5	1	0,9752	87,76	0,9860	88,74	0,9969	89,73
6	2	0,9344	84,10	0,9469	85,22	0,9595	86,35
7	2	0,9386	84,47	0,9532	85,79	0,9680	87,12
8	2	0,9428	84,85	0,9596	86,36	0,9767	87,91
9	3	0,9037	81,33	0,9218	82,96	0,9403	84,62
10	3	0,9077	81,69	0,9279	83,52	0,9487	85,38
11	3	0,9117	82,06	0,9342	84,08	0,9572	86,15
12	4	0,8744	78,69	0,8977	80,79	0,9218	82,96

* Примітка: Власна розробка автора

Розрахунки, наведені в табл. 3, свідчать, що збільшення кратності підвищення витрат на замовлення та зберігання продукції (*n* та *m*) призводить до коливання термінів оптимального замовлення. Так, наприклад, при триразовому збільшенні витрат на зберігання (*m=3*) при *ε= 0,02, β=0,1*, а також при *n=9* спостерігається скорочення інтервалу замовлення з 90 до 85 діб, або на 6%, що є досить суттєво. У наступному тенденція повторюється.

Проаналізуємо залежність динаміки обсягів замовлення на одну товарну категорію (рис. 1).

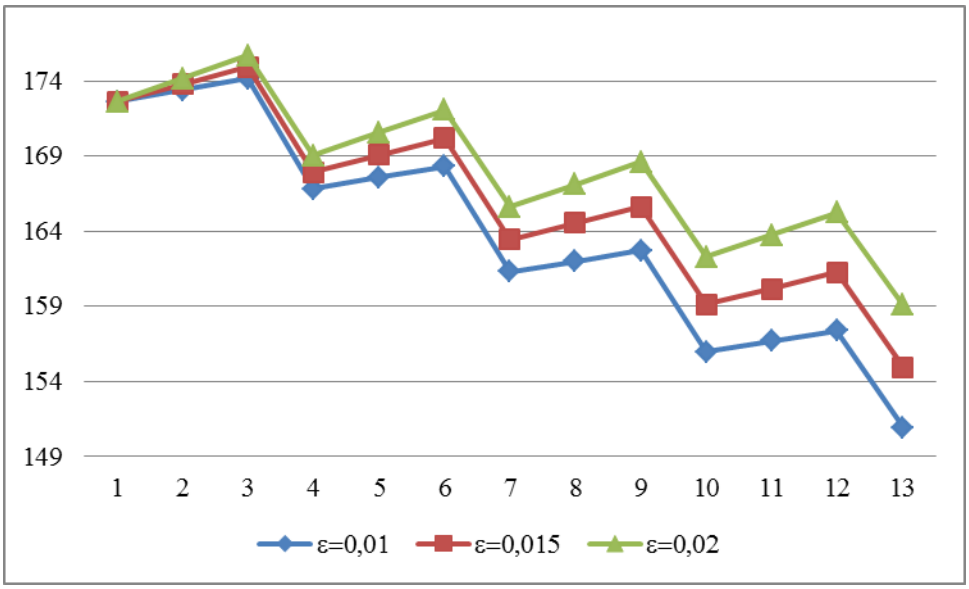

Рис. 1 Залежність зміни розміру замовлення поставки чаю від значень параметрів *ε* та *n**
* Примітка: Розрахунок автора

Розрахунок виявив, що збільшення показника *n*, який характеризує частоту підвищення витрат на транспортування, до значення 6 з одночасним зростанням показника *m* (кратність збільшення витрат на зберігання) до 2 призводить до зменшення оптимальних обсягів замовлення на 12 упаковок або майже на 7% при *ε*=0,01; на 10 упаковок або на 6% при *ε*=0,15; на 7 упаковок або майже на 4,1% при *ε*=0,02.

На рис. 2 наведено залежність загальних витрат фірми, яка працює в сегменті HoReCa м. Запоріжжя, від кратності підвищення витрат на виконання замовлення та зберігання продукції (*n* та $m = \left[\frac{n}{3}\right]$).

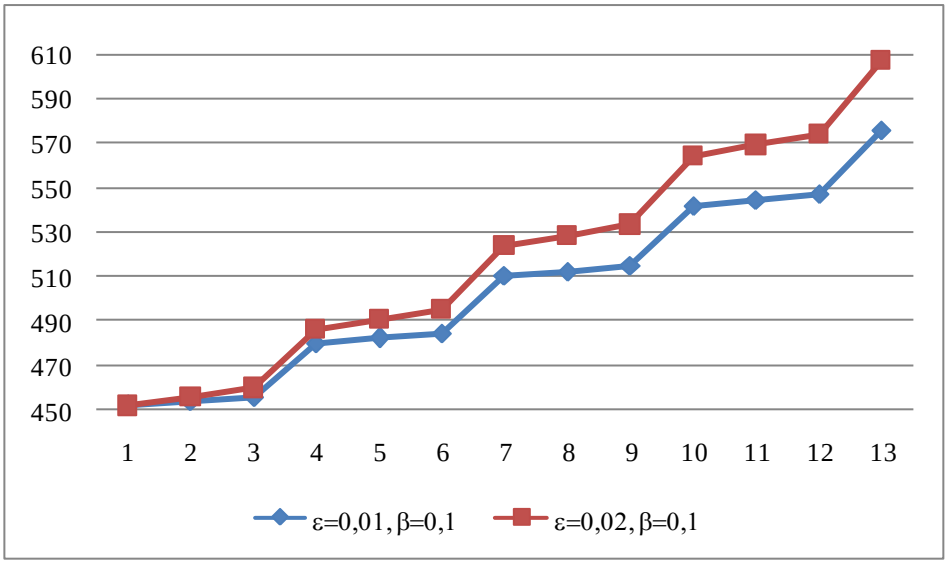

Рис. 2 Залежність зміни загальних витрат замовника від значень параметрів *ε* та *β**
* Примітка: Розрахунок автора

Збільшення витрат на зберігання продукції викликає хвилеподібне зростання загальних витрат. Двократне збільшення витрат на зберігання викликає зростання загальних витрат майже на 13% при *n*=6.

Висновки. У роботі застосовано асимптотичний підхід до модифікації моделі визначення оптимального інтервалу замовлення. Він ґрунтується на використанні методів збурень, що дають можливість розв'язувати задачі, обмежено варіюючи системні параметри. Це дозволяє зняти обмеження, накладені на базову формулу Уільсона відносно фіксованості вхідних параметрів.

Асимптотична формула, яка є зручною для менеджменту компаній, отримана для ситуації, коли витати на виконання замовлення та витрати на зберігання зазнавали періодичного збільшення. Ця формула дозволяє визначати оптимальний період між замовленнями для багатономенклатурної поставки.

Апробація розробленої багатономенклатурної моделі оптимізації бізнес-процесів управління запасами здійснювалась на прикладі комерційної діяльності підприємства, що діє на регіонального ринку м. Запоріжжя. Отримані результати свідчать про те, що збільшення кратності підвищення витрат на

замовлення та зберігання продукції призводить до коливання термінів оптимального замовлення.

Отже, розроблена багатономенклатурна модель управління запасами дозволить менеджменту компанії оптимізувати бізнес-процеси закупівельної логістики, а також застосовувати ситуаційний менеджмент цих процесів, моделюючи для бізнесу зміни, обумовлені зростанням витрат на зберігання продукції та виконання замовлення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з використанням асимптотичного підходу до моделей управління запасами у випадку змінних вхідних параметрів системи. Зокрема, вони методи можуть бути використані в моделюванні ситуації, яка пов'язана зі змінними цінами на ресурси, що залежать від обсягів замовлення.

Література

1. Ларіна Р. Р., Лук'янова О. Ю. Моделювання бізнес-процесів промислового підприємства в напрямку розвитку його логістичного менеджменту. Економіка та держава. № 7. 2013. С.17-22.

2. Мельник Г. В., Скіцько В. І. Моделювання логістичних бізнес-процесів з використанням розфарбованих мереж Петрі. Актуальні проблеми економіки. №6(168). 2015. С. 429-443.

3. Коломицева А. О., Яковенко В. С. Моделювання процесів оптимального управління логістичними розподільчими системами. БІЗНЕСІНФОРМ.№ 7. 2012. С. 18-21.

4. Очеретенко С.В. До питання про управління запасами автомобільних запчастин на торгових підприємствах. Комунальне господарство міст, 2018, випуск 142. С. 114-118.

5. Tripathy P.K., Sukla S. Decision support model for perishable items impacting ramp type demand in a discounted retail supply chain environment. Yugoslav Journal of Operations Research. 28 (2018), Number 3, P. 371-383

6. Маркова Н. О., Кіосєва І. А. Імітаційне моделювання управління запасами. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. № 2 (30). 2015. С. 50-56.

7. Посилкіна О.В., Новицька Ю.Є., Пєнкін Ю.М., Горбунова О.Ю. Використання багатономенклатурних оптимізаційних моделей для удосконалення управління запасами у фармацевтичному виробництві. Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. № 1(21). 2012. С.56-62.

8. Yassa R. I., Ikatrinasari Z. F. Determination of multi-item inventory model with limitations of warehouse capacity and unit discount in leading garment industry in Indonesia. International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development. Vol. 9. Issue 2. 2019. P. 161-170.

9. Jaggi C.K., Goel S.K., Mittal M. Credit Financing in Economic Ordering Policies for Defective Items with Allowable Shortages. Applied Mathematics and Computation. 2013. №219 (10). P. 5268-5282.

10. Eynan A., Kropp D.H. Effective and Simple EOQ-like Solutions for Stochastic Demand Periodic Review Systems. European Journal of Operational Research. 2007. №180(3). P. 1135-1143.

11. Wang C.H. Some Remarks on an Optimal Order Quantity and Reorder Point when Supply and Demand are Uncertain. Computers and Industrial Engineering. 2010. №58(4). P.809-813.

12. Yousefli A., Ghazanfari M.A Stochastic Decision Support System for Economic Order Quantity Problem. Advances in Fuzzy Systems. URL: http://www.hindawi.com/journals/afs/2012/650419/

13. Модели и методы теории логистики : учеб. пособие / под. ред. В.С. Лукинского. СПб. Питер, 2007. 448 с.

References

1.Larina R. R., Luk'yanova O. Yu. Modelyuvannya biznes-procesiv promy`slovogo pidpry`yemstva v napryamku rozvy`tku jogo logisty`chnogo menedzhmentu. Ekonomika ta derzhava. # 7. 2013. C.17-22.

2. Mel`nyk G. V., Skicz`ko V. I. Modelyuvannya logisty`chny`x biznes-procesiv z vy`kory`stannyam rozfarbovany`x merezh Petri. Aktual`ni problemy` ekonomiky`. #6(168). 2015. S. 429-443.

3. Kolomy`ceva A. O., Yakovenko V. S. Modelyuvannya procesiv opty`mal`nogo upravlinnya logisty`chny`my` rozpodil`chy`my` sy`stemamy`. BIZNESINFORM.# 7. 2012. S. 18-21.

4. Ocheretenko S.V. Do py`tannya pro upravlinnya zapasamy` avtomobil`ny`x zapchasty`n na torgovy`x pidpry`yemstvax. Komunal`ne gospodarstvo mist, 2018, vy`pusk 142. S. 114-118.

5. Tripathy P.K., Sukla S. Decision support model for perishable items impacting ramp type demand in a discounted retail supply chain environment. Yugoslav Journal of Operations Research. 28 (2018), Number 3, P. 371-383

6. Markova N. O., Kiosyeva I. A. Imitacijne modelyuvannya upravlinnya zapasamy`. Visny`k Berdyans`kogo universy`tetu menedzhmentu i biznesu. # 2 (30). 2015. S. 50-56.

7. Posy`lkina O.V., Novy`cz`ka Yu.Ye., Pyenkin Yu.M., Gorbunova O.Yu. Vy`kory`stannya bagatonomenklaturny`x opty`mizacijny`x modelej dlya udoskonalennya upravlinnya zapasamy` u farmacevty`chnomu vy`robny`cztvi. Upravlinnya, ekonomika ta zabezpechennya yakosti v farmaciyi. # 1(21). 2012. S.56-62.

8. Yassa R. I., Ikatrinasari Z. F. Determination of multi-item inventory model with limitations of warehouse capacity and unit discount in leading garment industry in Indonesia. International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development. Vol. 9. Issue 2. 2019. P. 161-170.

9. Jaggi C.K., Goel S.K., Mittal M. Credit Financing in Economic Ordering Policies for Defective Items with Allowable Shortages. Applied Mathematics and Computation. 2013. #219 (10). P. 5268-5282.

10. Eynan A., Kropp D.H. Effective and Simple EOQ-like Solutions for Stochastic Demand Periodic Review Systems. European Journal of Operational Research. 2007. #180(3). P. 1135-1143.

11. Wang C.H. Some Remarks on an Optimal Order Quantity and Reorder Point when Supply and Demand are Uncertain. Computers and Industrial Engineering. 2010. #58(4). P.809-813.

12. Yousefli A., Ghazanfari M.A Stochastic Decision Support System for Economic Order Quantity Problem. Advances in Fuzzy Systems. URL: http://www.hindawi.com/journals/afs/2012/650419/

13. Modely` y` metodы teory`y` logy`sty`ky` : ucheb. posoby`e / pod. red. V.S. Luky`nskogo. SPb. Py`ter, 2007. 448 s.

Рецензія / Peer review: 10.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 65.011
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-29

СВІНАРЬОВА Г. Б.
Одеський національний політехнічний університет, Одеса

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН

В статті розглядаються теоретико-методичні підходи трансформації елементів системи управління підприємством в умовах інноваційних змін як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Розглянуті структура та взаємозв'язки елементів системи управління, особливості їх трансформації під впливом факторів змін, трансформація ключових ознак системи управління підприємством в умовах розвитку інформаційних технологій. Запропонований підхід щодо забезпечення процесу трансформації системи управління підприємством з використанням новітнього управлінського інструментарію, що дозволить перевести систему управління на якісно новий рівень.

Ключові слова: система управління підприємством, інноваційні зміни, трансформація, інформаційні технології, управлінські інструменти.

H. SVINAROVA
Odessa National Polytechnic University, Odessa

TRANSFORMATION OF ELEMENTS OF THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE CHANGES.

In conditions of rapid and dynamic change of the external environment in the post-industrial era under the influence of key factors such as adaptability and innovation, enterprise management systems are transformed and aimed at managing constant change. Flexible response of the enterprise management system to these changes plays a key role in improving the efficiency of the enterprise in the market. Formation of an effective management system under the influence of innovative changes, which is able to quickly adapt to both external and internal environment of the enterprise, to create conditions for improving the quality of management decisions, which is the key to sustainable development of its activities.

In the process of evolution of the enterprise management system is changing and developing from simple forms to complex under the influence of environmental factors and the development of innovative information technologies, which encourages the continuous search for new theoretical and methodological approaches to ensure the effectiveness of systemic transformation. Thus, enterprise management is a systemic process in which the main coordinating body is the management system, which in its structure covers a set of goals and methods designed to implement management functions in the changing environment of the enterprise.

The article discusses theoretical and methodological approaches to the transformation of elements of the enterprise management system in the context of innovative changes in both the external and internal environment. The structure and interrelations of elements of the management system, features of their transformation under the influence of change factors, transformation of key features of the enterprise management system in the context of information technology development are considered. The proposed approach to ensuring the process of transformation of the enterprise management system using the latest management tools, which will allow transferring the management system to a qualitatively new level.

Keywords: enterprise management system, innovative changes, transformation, information technologies, management tools

Постановка проблеми. В умовах швидкої та динамічної зміни зовнішнього середовища в постіндустріальну епоху під впливом ключових факторів таких як адаптивність та інноваційність, системи управління підприємством трансформуються та націлюються на управління постійними змінами. Гнучке реагування системи управління підприємства на ці зміни грає ключову роль в підвищенні ефективності господарювання підприємства на ринку. Формування ефективної системи управління під впливом інноваційних змін, яка здатна швидко адаптуватися як до зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства, створювати передумови підвищення якості управлінських рішень, що є запорукою стійкого розвитку його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні засади формування та реалізації інноваційних конфігурацій системних зв'язків, які охоплює система управління підприємством ґрунтуються на концептуальних засадах сучасної економічної теорії та теорії управління. Дослідження цих питань проводили таки вітчизняні та закордонні вчені як Ансофф І. [1], Вебер М. [2], Дафт Л., [3], Друкер П. [4], В. Глущенко [5], Г. Захарчин [6], Н. Калюжна [7], О. Кузьмін [8], Файоль А. Тейлор Ф., Форд М. [9], Мескон М [10] та інші.

В процесі еволюції системи управління підприємством зростаючими темпами змінюються та розвиваються від простих форм до складних під впливом зміни факторів зовнішнього середовища та розвитку інноваційних інформаційних технологій, що спонукає на безперервний пошук нових теоретико-методичних підходів щодо забезпечення ефективності системної трансформації елементів системи управління. Отже управління підприємством є системним процесом, в якому головним координуючим органом виступає система управління, яка у своєї структурі охоплює певну сукупність цілей та методів, призначених для реалізації управлінських функцій у мінливих умовах зовнішнього середовища підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У класичному визначені система управління підприємством представляє собою форму управлінської діяльності здійснення процесу управління шляхом виконання відповідних управлінських функцій та вирішення поставлених завдань, спрямованих на досягнення стратегічних та оперативних цілій підприємства. В рамках цього підходу СУП має вигляд системи оптимального розподілу функціональних обов'язків, прав та відповідальності, способів взаємодії елементів з яких вона складається. Структура та взаємозв'язки основних елементів системи управління підприємством наведено на рис. 1.

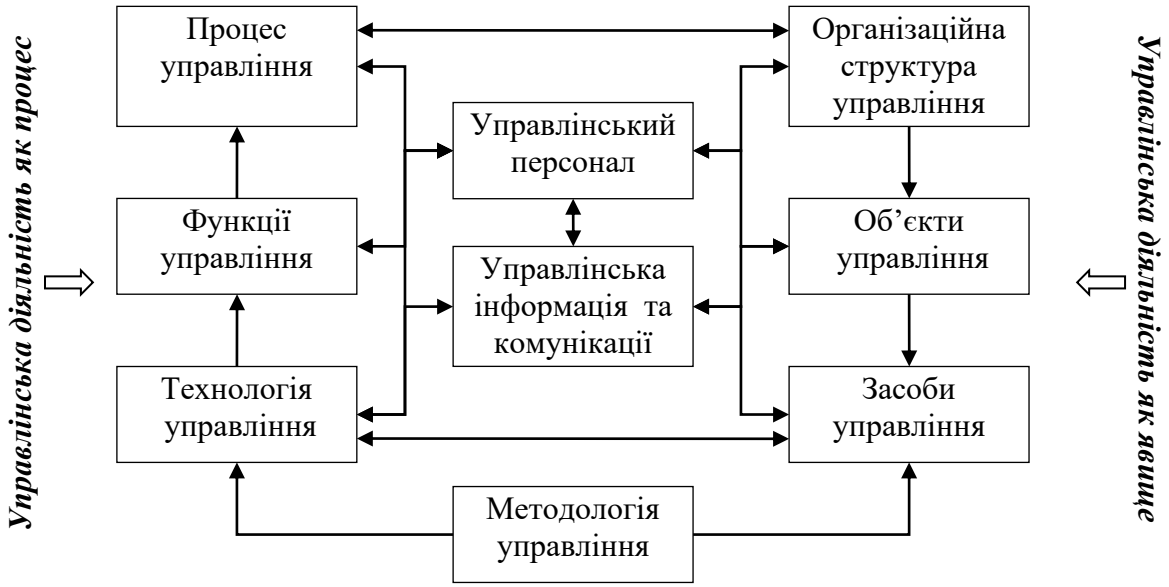

Рис. 1. Структура та взаємозв'язки елементів системи управління

Якщо представити систему управління підприємством як процес, то необхідно розглядати методологію управління, процес управління, який включає конкретний прояв управлінської діяльності шляхом вироблення управлінських рішень в системі управління, функції управління, а якщо розглядати систему управління з позицій інституціонального підходу вона охоплює організаційну структуру, об'єкти та засоби управління.

Під впливом динамічних інноваційних змін як внутрішнього, так і зовнішнього середовища система управління підприємством (СУП) постійно знаходиться в процесі трансформації її складових елементів для адаптації під ринкові умови (табл. 1.). Трансформація елементів СУП обумовлена факторами впливу глобалізаційного характеру, стрімкого розвитку інформаційних технологій, динамічністю зовнішнього середовища та його невизначеністю, посиленням конкуренції, діджиталізації та цифрової трансформації управлінських процесів.

В зв'язку з постійними швидкими змінами зовнішнього середовища система управління повинна постійно до них адаптуватися шляхом розширення й зміни кола завдань та інтегрування в глобальне середовище, що вимагає від сучасних систем управління підприємством певної гнучкості та врахування сучасних мегатенденцій суспільства або галузевих трендів та векторів розвитку промисловості.

Гнучкості від систем управління вимагає необхідність інтегрування підприємства та його стейкхолдерів щодо технології та процесів, встановлення продуктивності на підставі знань щодо ланцюга створення цінності.

Головною відмінністю від традиційних підходів стає те, що сучасна система управління повинна стати невід'ємною частиною не тільки забезпечення високого результату фінансово-господарської діяльності підприємства, але і повинна забезпечувати постійне підвищення якості життя споживачів, навколишнього середовища та соціальний захист, що можна досягти шляхом побудови та підтримки певних зв'язків та комунікацій, як внутрішніх так і зовнішніх.

Тому під впливом постійних інноваційних змін основні елементи системи управління повинні трансформуватися для досягнення окреслених завдань – забезпечення необхідного рівня інтегрування, гнучкості для ефективного та стійкого розвитку підприємства.

Від складу та змісту елементів системи управління підприємством залежить її стійкість та життєздатність в жорстких умовах сучасного середовища. Традиційна система управління підприємством в загальному вигляді складається з підсистеми, яка керує та підсистеми, якою керують. І якщо традиційно суб'єктами управління вважаються керівництво та засновники підприємства, то в умовах інноваційних та глобалізаційних змін до них відносяться ще і стейхолдери підприємства, тобто усі заінтересовані сторони. Щодо об'єктів управління (традиційні: персонал, виробничі об'єкти) – вони також постійно змінюються під

впливом розвитку інновацій та виходять за рамки підприємства (сучасні: персонал, виробничі об'єкти, бізнес-процеси, після продажне обслуговування). Кожний елемент об'єкту управління може бути запроваджений як система більш низького порядку зі своїми складовими, але при сучасному підході все вони повинні бути інтегрованими, а не локальними.

Таблиця 1.

Трансформація елементів системи управління підприємством під впливом інноваційних змін

Елемент СУП	Традиційний підхід	Сучасний підхід	Фактори впливу на трансформацію
Процес управління	Вертикальний, локальний	Горизонтальний, інтегрований	Глобалізаційні процеси; Стрімкий розвиток інформаційних технологій; Висока динамічність зовнішнього середовища; Висока непередбачувальність змін у зовнішньому середовищі; Значне зростання конкуренції на ринку; Полегшення доступу споживачів до інформації; Глобальна діджиталізація (цифровізація бізнесу)
Організаційна структура управління	Жорстка	Гнучка та адаптивна	
Функції управління	Загальні функції управління: планування, організація, контроль, мотивація	Інформаційне забезпечення, постійне навчання	
Технологія управління	Технології управління за результатами, за відхиленнями, Бюджетування, Послідовно-паралельні технології управління; Збалансована система показників; Тотальне управління якістю	Інформаційні технології, смарт-управління, Управління змінами, Аутсорсинг, Реінжиніринг бізнес-процесів, Управління ключовими компетенціями, Розширена аналітика, Інтернет речей	
Управлінський персонал	Функціональні обов'язки	Трансформація компетенцій та вимог	
Управлінська інформація та комунікації	Локальна	Інтегрована: мережеві комунікації та Інтернет	
Об'єкти управління	Функціональний підхід	Процесний підхід	
Засоби управління	Класичні управлінські інструменти	Інформаційно-комунікаційні мережі, штучний інтелект, цифрові технології	
Методологія управління	Економічні, Соціально-психологічні, Адміністративні методи	Методи інтелектуального управління; Управління інноваціями	

Трансформація основних ознак системи управління під впливом інноваційних змін сучасних умов наведена на рис. 2.

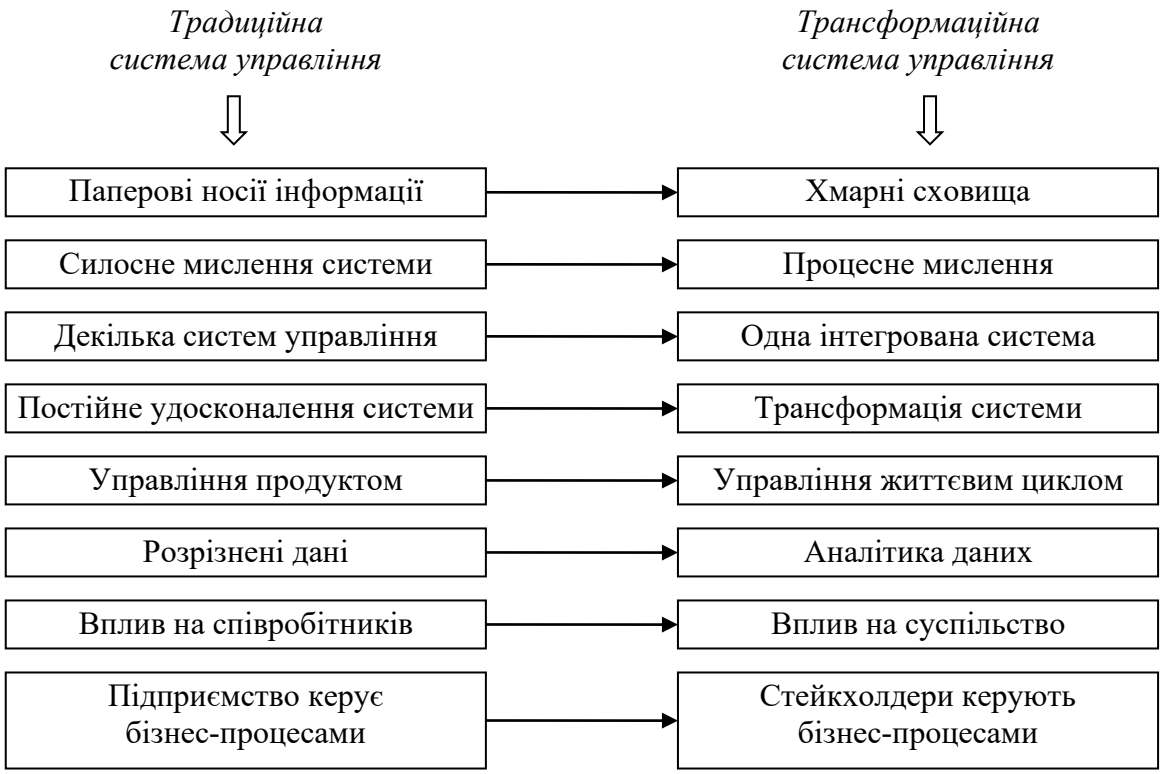

Рис. 2. Трансформація ключових ознак системи управління підприємством під впливом інноваційних змін

На протязі тривалого періоду часу підприємства використовували системи управління для створення цінності та досягнення своїх цілій, що дозволяло ефективного управляти ризиками та постійно удосконалювати показники ефективності діяльності. Але постійні інноваційні зміни спонукають системи управління трансформуватися шляхом інтеграції, гнучкості для стійкого розвитку діяльності підприємства. Тому, якщо раніше системи управління були простішими – об'єднання з картами процесів та процедур, то зараз вони стають більш складними системами, які не тільки управляють ризиками, але і стимулюють розвиток підприємства та створення стійкого бізнесу. Для досягнення цієї мети система управління повинна стати рушійною силою змін – постійно адаптуватися в умовах стрімких змін та вирішувати більш ширше коло проблем підприємства з залученням стейкхолдерів розширюючи поточні межі підприємства. Сучасна система управління повинна шляхом інтегрування охоплювати весь ланцюг створення цінності: продукція, технології, дизайн, розповсюдження, обслуговування, тобто щоб система управління відповідала сучасним вимогам повинна включати ланцюги створення вартості та забезпечити стійкі процеси по всьому ланцюгу. В підсумку, роль системи управління постійно змінюється, вона відходить від фізичних меж підприємства до повного ланцюгу створення вартості, що охоплює суспільство в цілому. Таким чином, відбувається безперервний процес трансформації системи управління на засадах інноваційності (рис. 3).

Традиційна система управління

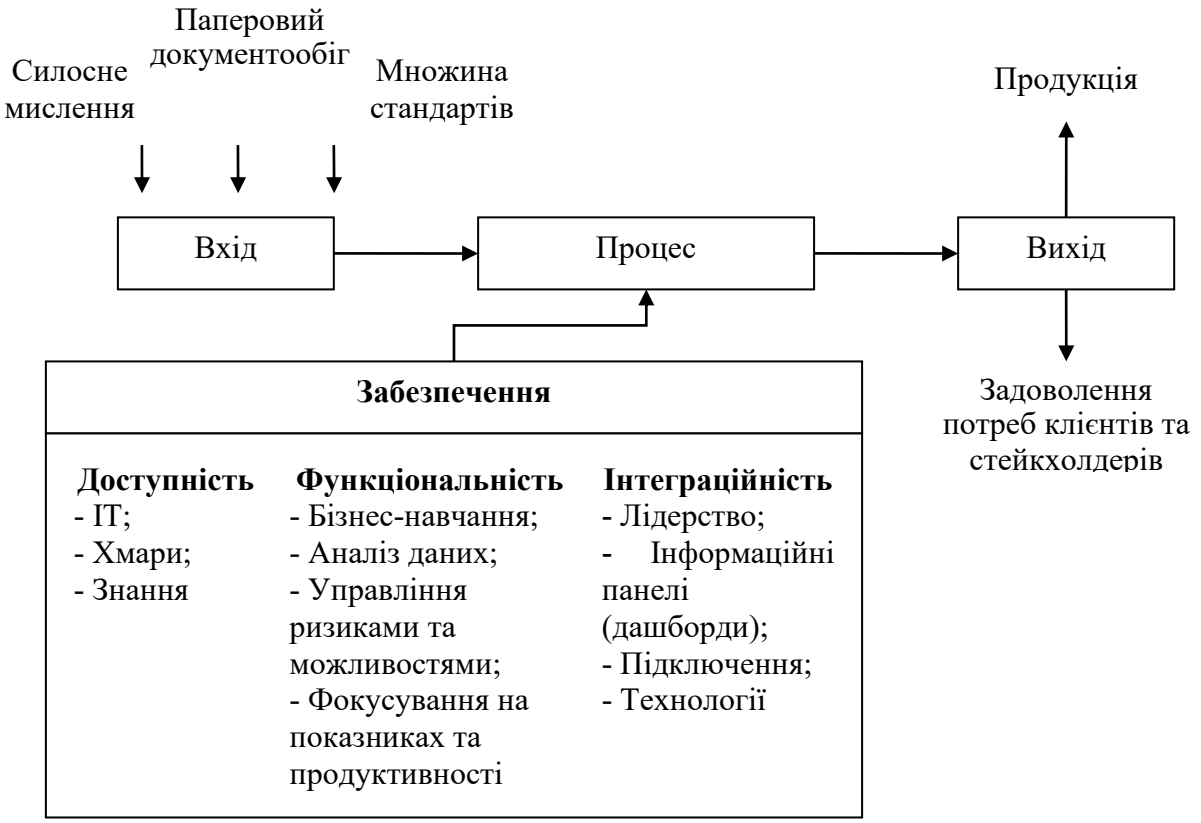

Трансформаційна система управління

Рис. 3. Забезпечення процесу трансформації системи управління підприємством

Процесі трансформації СУП під впливом інноваційних змін відбувається перехід до нових форм господарювання з використанням розвинутого методологічного забезпечення під впливом стрімкого розвитку інформаційних технологій, які охоплюють всі сфери функціонування та управління підприємства. Змінюються стратегічні цілі системи управління та засоби її досягнення, деталізується та розширюється функціонал, який націлений на бізнес-навчання, аналіз даних на засадах інструменті штучного інтелекту, управління ризиками та можливостями, фокусування на ключових показниках ефективності системи та продуктивності. Особлива роль відводиться інформаційним технологіям, які дозволяють розширити межи системи управління за допомогою хмарних технологій, які забезпечують доступ до систем в режимі реального часу в будь-якої точці простору, IT-технології відкривають доступ до глобальної бази знань, що в умовах швидких змін є невід'ємною складовою забезпечення процесу управління. Високий рівень інтеграційності трансформаційної системи управління дозволяє забезпечити лідерство підприємства в умовах конкуренції. Використання сучасних форматів збору, аналізу та візуалізації даних за допомогою

аналітичних панелей (дашбордів) забезпечують інтерактивну взаємодію з великим обсягом показників, які постійно змінюються в режимі реального часу значно підвищують ефективність системи управління підприємством.

Висновки. Таким чином, сучасна система управління підприємством, включає в себе збір, обробку та аналіз великих обсягів даних – стає інструментом комунікації у режимі реального часу з постійним зв'язком з зацікавленими сторонами, постачальниками, клієнтами. Орієнтація системи управління підприємством на трансформацію в сучасних умовах викликає необхідність в межах моделей хмарних обчислень з використанням інноваційних технологій, які здатні запобігати надмірному збільшенню обсягів даних за рахунок використання фонового аналізу, що підтримує інтерфейсні панелі моніторингу й іншу передачу управлінської інформації, безперервно змінюватися, що, безсумнівно, буде сприяти стійкому розвитку підприємства, навколишнього середовища та суспільства.

Література

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И.Ансофф; пер. с англ.С. Жильцова; под ред. Ю. Н.Каптуревского. – СПб.: Питер, 1999. – 414 с.

2. Weber Max. Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie. Tuebingen J.C.B. Mohr, 1980. – 945 s.

3. Дафт Р.Л. Менеджмент / Р.Л.Дафт. – СПб.: Питер, 2002. – 832 с.

4. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / Питер Друкер; пер. с англ. 411 Н.Макаровой. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 235 с.

5. Глущенко В.В. Исследование систем управления: учебн. пособ. / В.В.Глущенко, И.И.Глущенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Железнодорожный: ООО НПЦ "Крылья", 2004. – 416 с.

6. Захарчин Г.М. Інтегрований ракурс проблем інноваційності в інформаційному суспільстві / Г.М. Захарчин // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 12. – С. 10-15.

7. Калюжна Н. Визначення елементного складу системи управління підприємством як передумова дослідження її потенціалу / Н. Калюжна // Економічний аналіз. – 2012. – Т. 10(4). – С. 135-138.

8. Кузьмін О.Є. Прикладний менеджмент: навч. посіб. / О.Є.Кузьмін, О.Г.Мельник, Н.Я.Петришин. – Львів: Видавництво Нац. ун-ту "Львівська 416 політехніка", 2009. – 292 с.

9. Файоль А., Эмерсон Г., Тейлор Ф., Форд Г. Управление – это наука и искусство.– М., 1992.– С. 36.

10. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ.– М. : Дело, 1992.– 702 с.

References

1. Ansoff Y. Novaia korporatyvnaia stratehyia / Y.Ansoff; per. s anhl.S. Zhyltsova; pod red. Yu. N.Kapturevskoho. – SPb.: Pyter, 1999. – 414 s.

2. Weber Max. Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie. Tuebingen J.C.B. Mohr, 1980. – 945 s.

3. Daft R.L. Menedzhment / R.L.Daft. – SPb.: Pyter, 2002. – 832 s.

4. Druker P. Menedzhment. Vыzovы XXI veka / Pyter Druker; per. s anhl. 411 N.Makarovoi. – M.: Mann, Yvanov y Ferber, 2012. – 235 s.

5. Hlushchenko V.V. Yssledovanye system upravlenyia: uchebn. posob. / V.V.Hlushchenko, Y.Y.Hlushchenko. – 2-e yzd., pererab. y dop. – Zheleznodorozhnыi: OOO NPTs "Krыlia", 2004. – 416 s.

6. Zakharchyn H.M. Intehrovanyi rakurs problem innovatsiinosti v informatsiinomu suspilstvi / H.M. Zakharchyn // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – № 12. – S. 10-15.

7. Kaliuzhna N. Vyznachennia elementnoho skladu systemy upravlinnia pidpryiemstvom yak peredumova doslidzhennia yii potentsialu / N. Kaliuzhna // Ekonomichnyi analiz. – 2012. – T. 10(4). – S. 135-138.

8. Kuzmin O.Ie. Prykladnyi menedzhment: navch. posib. / O.Ie.Kuzmin, O.H.Melnyk, N.Ia.Petryshyn. – Lviv: Vydavnytstvo Nats. un-tu "Lvivska 416 politekhnika", 2009. – 292 s.

9. Faiol A., Эmerson H., Teilor F., Ford H. Upravlenye – эto nauka y yskusstvo.– M., 1992.– S. 36.

10. Meskon M. Kh., Albert M., Khedoury F. Osnovы menedzhmenta / Per. s anhl.– M. : Delo, 1992.– 702 c.

Рецензія / Peer review: 23.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 338.24
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-30

ЧИМШИР Г. В.
Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія»

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті обґрунтовано потенційно значущу роль малих підприємств у національній інноваційній системі та у становленні цифрової економіки. Метою дослідження є визначення стратегічних напрямів та розробка рекомендацій забезпечення розвитку інноваційної діяльності підприємств малого бізнесу у контексті переходу до цифрової економіки. Сформульовано цілі та відповідно до них визначено та роз'яснено стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності малих підприємств. Акцентовано увагу на нарощуванні інноваційних спроможностей малих підприємств та збільшенні результативності їх інноваційної діяльності. Визначено пріоритети інноваційної діяльності малих підприємств у різних галузях, складових цифрової економіки та трендах соціально-економічних перетворень. Обґрунтовано принципи і пропозиції щодо імплементації державної підтримки інноваційної діяльності малих підприємств для сприяння переходу до цифрової економіки. Розглянуто адміністративні, нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні, програмні і проектні, комунікаційні механізми державної підтримки та можливості їх використання малими підприємствами. Наголошено на необхідності активізації взаємодії малих підприємств з органами державної влади та регіонального управління, міжнародними та національними асоціаціями малого бізнесу, галузевими об'єднаннями, зокрема у ІТ-секторі, установами інноваційної інфраструктури.

Ключові слова: малі підприємства, інноваційна діяльність, цифрова економіка, стратегія розвитку, державна підтримка, співробітництво.

HANNA CHYMSHYR
Danube Institute of the National Maritime Academy «Odessa Maritime Academy» (Izmail, Ukraine)

STRATEGIC DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF SMALL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE TRANSITION TO THE DIGITAL ECONOMY

Given their advantages, small businesses can become one of the foundations for building a national innovation system and a rapid transition to a digital economy. In this context, it is necessary to develop innovative activities of small businesses (small businesses). Accordingly, we propose to consider in a strategic plan, both for the enterprises themselves and for the state in terms of providing support to accelerate the transition to a digital economy. The strategy of small business innovation is understood as a conceptual program of action that reveals the main directions and activities, as well as has elements of planning.

An important scientific and practical task is to identify strategic directions and develop recommendations to ensure the development of innovative activities of small businesses in the context of the transition to a digital economy.

The article substantiates the potentially significant role of small enterprises in the national innovation system and in the formation of the digital economy. The purpose of the study is to identify strategic directions and develop recommendations to ensure the development of innovative activities of small businesses in the context of the transition to the digital economy. The goals are formulated and in accordance with them the strategic directions of development of innovative activity of small enterprises are defined and explained. Emphasis is placed on increasing the innovation capacity of small enterprises and increasing the effectiveness of their innovation activities. The priorities of innovative activity of small enterprises in various industries, components of the digital economy and trends of socio-economic transformations are identified. The principles and proposals for the implementation of state support for innovation of small enterprises to facilitate the transition to a digital economy are substantiated. Administrative, normative-legal, financial-economic, organizational, program and project, communication mechanisms of state support and possibilities of their use by small enterprises are considered. Emphasis was placed on the need to intensify the interaction of small businesses with public authorities and regional government, international and national associations of small businesses, industry associations, in particular in the IT sector, innovation infrastructure institutions.

Keywords: small enterprises, innovation activity, digital economy, development strategy, state support, cooperation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Підприємства малого бізнесу з огляду на їх переваги можуть стати однією з основ побудови національної інноваційної системи та швидкого переходу до цифрової економіки. У цьому контексті є необхідним розвиток інноваційної діяльності підприємств малого бізнесу (малих підприємств). Відповідно пропонуємо розглядати у стратегічному плані, як для самих підприємств, так і для держави з точки зору надання підтримки для прискорення переходу до цифрової економіки. Стратегія розвитку інноваційної діяльності малого бізнесу розуміється як концептуальна програма дій, що розкриває основні напрями і заходи, а також має елементи планування.

Важливим науково-практичним завданням є визначення стратегічних напрямів та розробка рекомендацій забезпечення розвитку інноваційної діяльності малих підприємств у контексті переходу до цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Особливості функціонування малого бізнесу та розвитку інноваційної діяльності малих підприємств розглянуто у роботах таких вчених-економістів, як: О. Ахунзянов [1], Н. Гришина [2], І. Колодяжна [3], М. Ляшко [4], А. Бутенко, М. Войнаренко, В. Ляшенко [5], В. Орлова [6; 7; 8], І. Павленко [9], І. Манцуров, С. Ващаєв, С. Дрига [10], Р. Умєров [11] та ін. Проте, не зважаючи на велику увагу до ролі малого інноваційного підприємництва, недостатньо повно досліджено особливості і проблематику його розвитку. Зокрема у контексті переходу до цифрової економіки з'являються нові напрями стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності малих підприємств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

В сучасних умовах господарювання нагальною виступає розробка стратегічних напрямів та рекомендацій забезпечення розвитку інноваційної діяльності малих підприємств у контексті переходу до цифрової економіки.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження: визначення стратегічних напрямів та розробка рекомендацій забезпечення розвитку інноваційної діяльності підприємств малого бізнесу у контексті переходу до цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу

Роль підприємств малого бізнесу у побудові цифрової економіки стосується розробки широкого спектру цифрових інновацій: різноманітних сервісів, веб-сайтів, програмного забезпечення для підприємств і організацій соціальної сфери, а здійснення інтелектуального аналізу даних та поширення цифрових навичок. Малі підприємства можуть успішно діяти у сегментах: B2C (бізнес для приватних осіб, обслуговування кінцевих споживачів), B2B (обслуговування бізнесу), B2S (обслуговування наукових організацій), B2G (обслуговування держави). Малі підприємства можуть бути представлені практично в усіх сегментах цифрової економіки.

Основні цілі та стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності малих підприємств включають:

1) сприяння становленню цифрової економіки за рахунок розробки і поширення малими підприємствами нових ІТ, систем, додатків, сервісів та іншого програмного забезпечення, організаційних та маркетингових інновацій;

2) диверсифікація напрямів інноваційної активності малих підприємств відповідно до глобальних технологічних трендів та у межах цифрової економіки;

3) підвищення рівня інноваційної активності малих підприємств; важливим завданням є стимулювання переходу до продуктової моделі бізнесу та відповідно до цього розгортання інноваційної діяльності у відповідності до нових можливостей у цифровій економіці;

4) нарощування інноваційних спроможностей (потенціалу) малого бізнесу в цілому, активізацію його співробітництва з передовою наукою та більш потужними інноваційними підприємствами;

5) збільшення результативності інноваційної діяльності малих підприємств бізнесу щодо створення і поширення нових ІТ, охоплюючи стосується всі види інновацій та різні галузі економіки; є необхідним захист прав інтелектуальної власності, отримання патентів, зокрема закордоном, пошук ринкових можливостей на внутрішньому та зовнішніх ринках, створення нових маркетингових механізмів, ринкових каналів.

Досить широкі можливості для інноваційної діяльності малого бізнесу існують за такими великими напрямами, як: «розумні речі», «розумний дім», «розумне місто», «розумні робочі місця», «розумні електромережі», «розумна інфраструктура послуг» та ін. Малі підприємства можуть знайти ніші у впровадженні Інтернету речей для великих підприємства (безпека праці, організація виробництва і відпочинку, професійна підготовка та перепідготовка, управління персоналом тощо). Малий бізнес може вступати у співробітництво та приймати участь у розробці складних технологій у: точному землеробстві, штучному інтелекті, застосуванні нових джерел енергії, сервісні роботи та ін.

Нарощування інноваційних спроможностей малих підприємств включає покращення освіти і професійної підготовки співробітників, освоєння нових технологій, передачі технологічних компетенцій. Через об'єктивно обмежений потенціал малих підприємств, для нарощування їх інноваційних спроможносте необхідно забезпечити активне співробітництво з університетами та науковими інститутами у плані проведення НДДКР, проектування, створення інформаційних технологій тощо. Також великі ресурсні обмеження знімає ефективна інноваційна інфраструктура, яка створює організацій механізми, доступ до інтелектуальних, матеріально-технічних і фінансових ресурсів.

Збільшення результативність інноваційної діяльності малих підприємств включає інституціональні, економічні та маркетингові напрями. Захист прав інтелектуальної власності, особливо програмного забезпечення, дозволить на більш високому рівні комерціалізувати інформаційні технології.

Цифрова економіка повинна розглядатись у якості одного з головних стратегічних пріоритетів для України, враховуючи, що цифровізація охоплює різні галузі економіки. Акценти у розробці інновацій малі підприємства повинні роботи у таких сферах, як: точне землеробство, управління тваринництвом та зберіганням харчових продуктів; обслуговування житлово-комунального господарства; управління

побутовими та промисловими відходами; управління будівництвом; виробництво компонентів комп'ютерних систем, устаткування, транспортних засобів; обслуговування транспортної інфраструктури та логістичними потоками, контроль транспорту; управління курортно-рекреаційної сферою, туристичними потоками та об'єктами туристичної інфраструктури, надання туристичних послуг; обслуговування промисловості, неруйнівний контроль, контроль якості продукції, підготовка і управлення персоналом. За цими напрямами малі підприємства можуть розробляти і впроваджувати нові ІТ, сприяючи ефективності процесів та конкурентоспроможності.

У межах цифрової економіки малі підприємства можуть займатись інноваційної діяльність у таких напрямах: розробка програмного забезпечення у сфері «розумних речей», Інтернету речей, точного землеробства, для органічного сільського господарства та логістики; надання інформаційних послуг у сфері інтелектуального аналізу даних та навчання у цій сфері; створення веб-порталів для різних сфер маркетингу, «економіки на вимогу», «економіки спільного користування»; створення інформаційно-аналітичних продуктів для різних галузей бізнесу; створення засобів для людей з особливими потребами, Інтернет медицини.

Враховуючи структурну і функціональну роль ІТ, окрім суто галузевих пріоритетів, потрібно сказати про такі тренди соціально-економічних перетворень, які будуть створювати нові «точки» і можуть розглядатись як пріоритети для малих підприємств, а саме:

1) розвиток міст (нова організацію процесів у містах за рахунок ІТ, перебудова інфраструктури);

2) «зелена економіка» (створення особливої моделі економіки, при якій виконуються вимоги сталого розвитку, зниження шкідливого впливу на довкілля; це змінює технології і моделі організації економічних процесів, що пов'язано з використанням ІТ);

3) «циркулярна економіка» (максимальна переробка предметів споживання, регенерація і повторне використання матеріалів, мінімізація використання первинних природних ресурсів; це передбачає створення нових виробничих ланцюгів, моделей споживання, логістичних систем, систем управління відходами; виникають нові підгалузі і процеси, у яких є великі ніші для малих підприємств;

4) здоров'я і безпека людини (малі підприємства у цьому тренді можуть створювати різні ІТ системи і сервіси, зокрема для спостереження за здоров'ям, комунікації пацієнтів і лікарів тощо).

При розгортанні інноваційної діяльності малі підприємства повинні більш активно взаємодіями з державою, університетами і великим бізнесом. Організаційної основою для цього має стати модель «Потрійної спіралі». Через співробітництво з університетами та великим бізнесом малі підприємства можуть бути залучені до створення інновацій, виступаючи як ініціатором, так і розробником спільно з партнерами. Це є доповненням «Потрійної спіралі», то утворює нові форми інноваційного підприємництва, визначає конфігурації співробітництва з участю малих підприємств. По мірі зростання ролі малих підприємств вони можуть розглядатись як самостійний центр ініціювання інновацій, що цілком характерне для ІТ-індустрії.

Співробітництво з університетами може стосуватись проведення НДДКР, підготовки фахівців, залучення студентів та викладачів до інноваційних проектів, комерціалізації університетських розробок, придбання знань; таке співробітництво може відбуватись у різних формах, через безпосередні відносин або на основі організаційних механізмів технологічних парків, інкубаторів бізнесу тощо. Співробітництво з середніми та великими підприємствами може стосуватись проведення НДДКР, але частіше це впровадження і комерціалізації інновацій; окремим питання є інвестиції великого бізнесу у малі інноваційні підприємства та їх поглинання, але вони можуть залишатись як самостійні та розглядатись як учасників інноваційного процесу; таке співробітництво може бути як всередині, так і міжгалузевим. Співробітництво між малими підприємствами однієї та різних галузей економіки, що може стосуватись всіх стадій інноваційного процесу; співробітництво може набувати і формату кооперації та інтеграції; також можливі мережеві механізми взаємодії із залучення відносно великої кількості підприємств, команд, осіб. Взаємодія з організаціями інноваційної інфраструктури може стосуватись пошуку інвестицій, комерціалізації інновацій, підприємницької підготовки, патентування розробок, отримання консультативних послуг, сертифікації технологій. Підвищення важливості співробітництва стосовно малого бізнесу актуалізує питання включення малих підприємств у інноваційні кластери, а саме: участь малих підприємств у промислових кластерах, а саме у розробці та впровадженні інновацій; каутеризацію малих підприємств, їх функціональне взаємного доповнення, кооперацію, об'єднання зусиль. Основними методами кластеризації малих підприємств мають бути національні, регіональні, міські проекти у сфері цифрової економіки; мережі співробітництва малих підприємств у ІТ секторі; організації інноваційної інфраструктури. Окремим потужнім механізмом налагодження інноваційного співробітництва та створення кластерів можуть стати об'єднання малих підприємців. Участь у підприємницьких об'єднаннях дозволять бізнесу розширювати можливості у розробці та комерціалізації інновацій. Основними типами об'єднань малих підприємств навколо інноваційної діяльності у сфері цифрової економіки можуть бути: об'єднання малих підприємств у різних галузях економіки; об'єднання малого ІТ-бізнесу; об'єднання у сфері цифрової економіки за участю різних підприємств; об'єднання навколо певних розробки або удосконалення певних технологій; об'єднання для підготовки фахівців, об'єднання навколо НДДКР.

Стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності малого бізнесу у контексті переходу до цифрової економіки наведені на рис. 1.

Враховуючи специфіку малого бізнесу, його потенцій роль у інноваційному секторі національної економіки, об'єктивно необхідною є державна підтримка інноваційної діяльності малих підприємств. Це доцільно спрямувати на сприяння переходу до цифрової економіки, розглядаючи її як сучасний тренд модернізації. Потрібно зазначити, що перехід до цифрової економіки зумовлює розширення сфери державного регулювання, функцій державного управлення та законодавчого забезпечення.

Рис. 1. Стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності малих підприємств у контексті переходу до цифрової економіки
Джерело: авторська розробка

Основними принципами сприяння розвитку інноваційної діяльності малих підприємств є: готовність до модернізації у відповідності до глобальних технологічних трендів, встановлення нових соціальних та економічних пріоритетів у визначенні напрямів інновацій; спрямованість на прогресивні цифрові трансформації та відповідні структурні та інституціональні зміни економіки; гнучкість і диверсифікований розвиток цифрової економіки у різних галузях і секторах; зниження ієрархічності у комунікації і співробітництві, акцент на самоорганізацію, саморегулювання, саморозвиток бізнесу, сприяння соціальній відповідальності; відповідність специфіці цифрових інновацій та особливостям цифровізації у різних галузей і підприємництва пріоритетна увага до соціальних перетворень, соціальних аспектів технологічного розвитку, до суспільного прогресу та розвитку людського потенціалу, а також орієнтація на вирішення соціальних проблем завдяки цифровим інноваціям; всебічна активація інтелектуального потенціалу та творчості, особливо у секторі малого бізнесу, циркуляції нових знань; акцент на інтеграції передової науки і бізнесу, його інноваційні спрямованості у контексті наукових досягнень; сприяння активній взаємодії бізнесу та освіти, їх взаємного впливу та забезпечення.

Основні напрями імплементації механізмів державної підтримки інноваційної діяльності малих підприємств є:

1. адміністративні механізми: усунення надмірних адміністративних бар'єрів для бізнесу; обґрунтування та деталізація пріоритетних напрямів науково-технічної та інноваційної діяльності; взаємодія з малими підприємствами щодо покращення інституціональних умов; скорочення адміністративних витрат; оптимізація організаційно-розпорядних процедур; оптимізація системи контролю за діяльністю малих підприємств; тощо. Ця група механізмів у великій мірі удосконалюється на рівні регіональної та міської влади;

2. нормативно-правові механізми: законодавчо-правове забезпечення державної політики у сфері цифровізації систем та розвитку цифрової економіки, інституціоналізація нових сфері і видів відносин у цій сфері; розширення законодавчої бази на питання підтримки інновацій у цифровій економіці (державна підтримка, інноваційні інфраструктура та ін.); узгодження законів у науковій, освітній, інноваційній сфері, забезпечення їх комплексності і замкненості; оновлення законодавчого визначення пріоритетів розвитку науки та інноваційної діяльності та методів їх підтримки; підвищення різня захисту результатів інтелектуальної діяльності, прав на інтелектуальну власність у цифровій сфері, охоплюючи дані і різноманітне програмне забезпечення; тощо. Ця група механізмів удосконалюється на національному рівні;

3. фінансово-економічні механізми: забезпечення достатнього фінансування відповідних методів підтримки інноваційної діяльності, проектів, стартапів (грантів, страхування, інноваційний ваучерів,

державного замовлення і закупівель); фінансування НДДКР у сфері цифровізації, що виконуються в університетах та наукових інститутах; підвищення якості техніко-економічного обґрунтування фінансової підтримки; розвиток можливостей фінансування НДДКР на рівні регіонів; тощо;

4. організаційні механізми: розвиток механізмів співробітництва науки (університетів, наукових інститутів) та малого бізнесу у ІТ та цифровізації; формування механізмів міжрегіонального співробітництва у сфері побудови цифрової економіки; створення спеціальних форм кластерної взаємодії на базі інноваційної інфраструктури; створення взаємодії органів державної і регіональної влади, державних установ, інноваційної інфраструктури, об'єднань малих підприємств; тощо;

5. програмні і проектні механізми: запровадження національних та регіональних інноваційних проектів у сфері цифрової економіки, де зокрема має бути передбачена участь малих підприємств у співпраці з університетами; розширення застосування програмно-цільової форми організаційної та фінансової малого інноваційного бізнесу; підтримки прийняття стратегії розвитку малого бізнесу, у тому числі охоплюючи підвищення інноваційної активності та розширення діяльності у цифровій сфері; тощо;

6. комунікаційні механізми: встановлення прямих і постійних контактів влади з об'єднаннями підприємців, а також на рівні спільнот і кластерів; розвиток підприємницьких мереж, які б об'єднували малі підприємства навколо розробки цифрових інновацій, а також спеціальних інноваційних мереж з більш широким колом учасників; створення Інтернет-платформ для комунікації у сфері науки та інновацій, об'єднуючи зокрема малі підприємства, університети, венчурні фонди; тощо.

Малі підприємства можуть широко використовувати державну підтримку у своїй інноваційній діяльності. Зокрема це стосується отримання різноманітної фінансової підтримки: грантів, кредитів, викуп патентів, а також венчурний інвестицій, які стимулюються державою. На регіональному і галузевому рівнях доцільно розробити відповідні стратегії розвитку інноваційної діяльності малого бізнесу з підготовкою необхідної в даних умовах комбінації методів. Основними інструментами практичного застосування методів підтримки є: стратегії (довгострокові плани); цільові програми; національні, регіональна та галузеві інноваційні проекти; спеціальні фонди фінансової підтримки науки та інноваційної діяльності бізнесу; різноманітні спеціальні режими, створені для організацій інноваційної інфраструктури. Окремі інструменти підтримки інноваційної діяльності малих підприємств повинні бути створені для: по-перше, підтримки продуктового ІТ-бізнесу, який може поставляти свої продукти (послуги) як на внутрішній, так і на зовнішні ринки; по-друге, підтримки імпортозаміщення, що для цього виду підприємництва стосується програмного забезпечення і ІТ-послуг, передбачаючи імітацію. Обидва напрями вимагають розробку спеціальних стратегічних програм, які би охоплювали: посилення співробітництва з наукою та широку підтримку НДДКР; здешевлення інвестиційного капіталу, розширення доступу до венчурного капіталу; освітню, аналітичну і маркетингову підтримку; включення малих ІТ-підприємств у експортні кластери та виробничі ланцюжки; створення орієнтованих технологічних і наукових парків, інкубаторів бізнесу; розвиток міжгалузевих зав'язків.

У сучасній динамічній економіці є необхідним забезпечення постійної комунікації та координації малих підприємств з органами державної влади, державними установами, організацій інноваційної інфраструктуру, різними об'єднаннями та іншими учасниками. Для цього потрібно передбачити нові організаційні механізми, що вимагає відповідної схеми (рис. 2).

Потрібно наголосити на необхідності налагодження діалогу між державою та бізнесом, особливо з боку Міністерства цифрової трансформації України. До цією взаємодії потрібно залучати наукові організації, посилюючи посередницькі функції інноваційної інфраструктури. Важливо налагодити конструктивні відносини органів центральної і регіональної влади з об'єднаннями малих підприємств, розширюючи їх роль в організації, підтримки і регулюванні інноваційної діяльності. На додаток можуть розглядатись неформальні соціальні групи (кластери) навколо обговорення нових проектів цифровізації, що об'єднуються на основі спільних цінностей, інтересів і прагнень, які також можуть перетворюватись на формальні об'єднання.

У соціальному аспекті державної підтримки інноваційної діяльності малого бізнесу для сприяння переходу до цифрової економіки у межах різних її механізмів потрібно передбачити:

- розгортання національних і регіональних програм покращення цифрових навичок населення, проведення відповідних просвітницьких заходів, заходів серед студентської та шкільної молоді;
- формування системи формування технологічних компетенцій високого рівня, яка би включала підготовку підприємців;
- покращення соціального клімату впровадження цифрових інновацій через організації університети, міські установи інноваційної інфраструктури;
- додаткове стимулювання мотивації підприємців, які займаються розробкою інновацій за рахунок проведення презентацій, конференцій тощо;
- нарощування «соціальних» інвестицій, охоплюючи не тільки різні рівні освіти, а й практичну діяльність з розробки соціальних інновацій на базі ІТ;
- формування системи підтримки творчих колективів, які працюють над великими цифровими інноваціями в університетах;

- проведення широких заходів підприємницької освіти серед студентської молоді, а також надання допомоги в організації стартапів;
- прийняття кодексів інноваційної культуру у цифровій економіці, зокрема у середовищі малого бізнесу;
- формування соціальних кластерів на базі університетів, які б об'єднували людей різних професій над навколо розробки цифрових інновацій, зокрема цільових груп для розробки регіональних та міських інновацій;
- сприяння розвитку соціальних рухів серед молоді, спрямованих на розробку і широке використання цифрових інновацій.

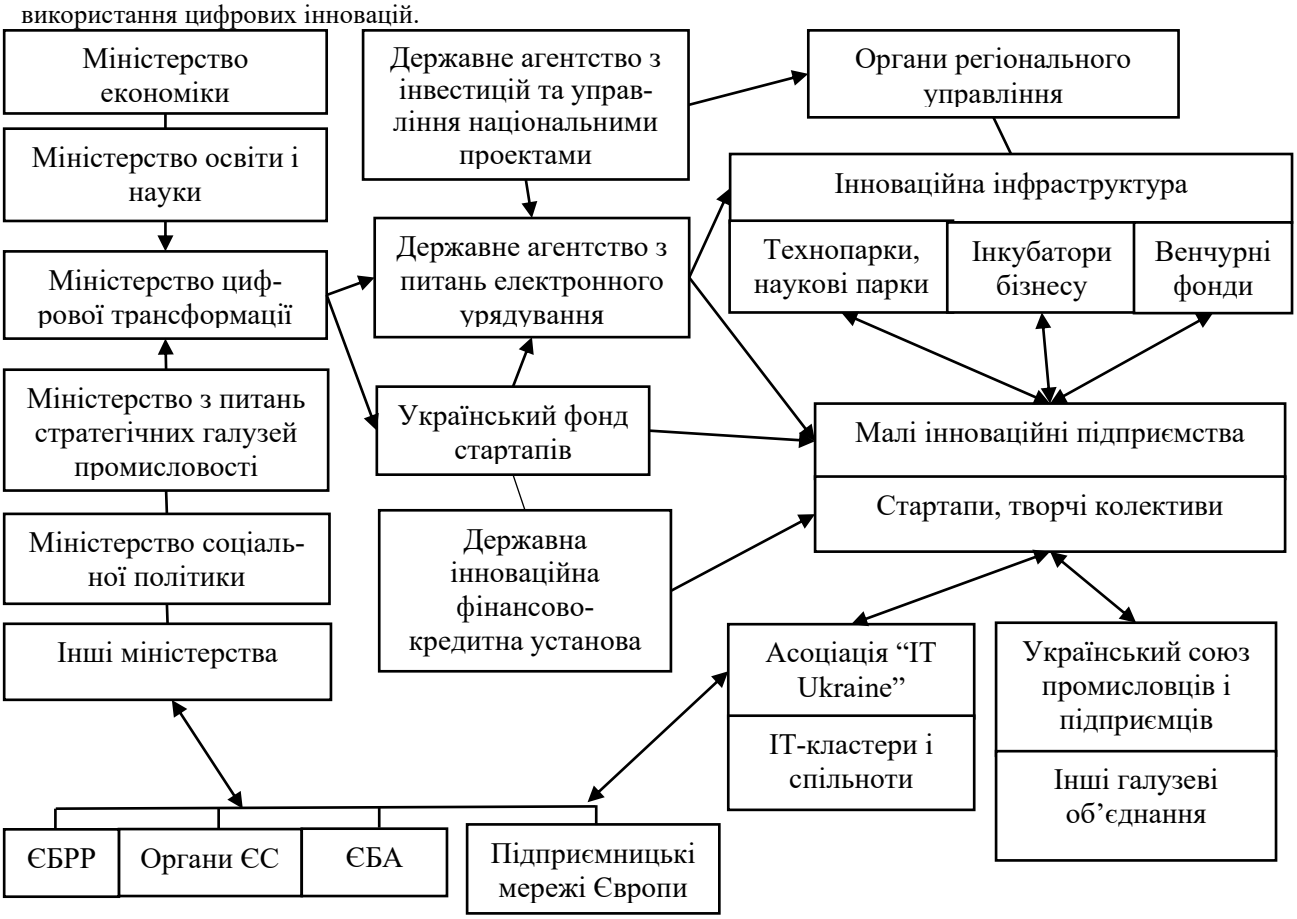

Рис. 2. Схема взаємодії малих підприємств з іншими суб'єктами інноваційної системи у цифровій економці
Джерело: авторська розробка

Важливою передумовою удосконалення механізмів державної підтримки інноваційної діяльності малого бізнесу є оцінка їх якості та ефективності, що вимагає спеціальних процедур і методик, розробка яких потребує окремих досліджень і напрацювань. Оцінка ефективності державної підтримки поєднується з функціями моніторингу і контролю. У межах цієї роботи потрібно зазначити, що ці функції мають стати елементами державного управління, але набути характеру стимулювання і пошуку шляхів розвитку бізнесу, можливих резервів зростання інноваційного сектору та цифрової економіки. Одним з головних об'єктів моніторинг повинна стати екосистеми інноваційної діяльності малих підприємств.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Малі підприємства можуть відігравати значущу роль у становленні цифрової економіки. Відповідно до сформульованих цілей визначено такі стратегічні напрями розвитку їх інноваційної діяльності: сприяння становленню цифрової економіки за рахунок інноваційної діяльності; диверсифікація її напрямів у цифровій економіці; підвищення рівня інноваційної активності, нарощування інноваційних спроможностей малих підприємств та збільшення результативність їх інноваційної діяльності. Визначено пріоритети інноваційної діяльності малих підприємств у різних галузях, складових цифрової економіки та трендах соціально-економічних перетворень. Обґрунтовано пропозиції щодо імплементації державної підтримки інноваційної діяльності малих підприємств для сприяння переходу до цифрової економіки, охоплюючи адміністративні, нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні, програмні і проектні, комунікаційні її механізми. Для розвитку інноваційної діяльності є необхідною активізація взаємодії малих підприємств з органами державної влади та регіонального управління, міжнародними та національними асоціаціями малого бізнесу, галузевими об'єднаннями, особливо у IT-секторі, установами інноваційної інфраструктури. Це планується дослідити у наступних роботах.

Напрямки подальших досліджень у цій сфері будуть пов'язані із розробкою напрямів удосконалення інноваційної діяльності малих підприємств у контексті переходу до цифрової економіки.

Література

1. Ахунзянов О.В. Розвиток малого підприємництва в структурі національної інноваційної системи України : автореф. дис. канд. наук, 08.00.03 / О.В. Ахунзянов. Донбаська державна машинобудівна академія. Краматорськ, 2016. – 24 с.

2. Гришина Н.В. Підвищення ефективності використання потенціалу малого підприємництва у забезпеченні стійкого економічного зростання : дис. канд. наук. 08.00.04 / Н.В. Гришина. Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Одеса, 2016. – 269 с.

3. Колодяжна І.В. Розвиток малого інноваційного підприємництва в Україні на сучасному етапі / І.В. Колодяжна // Проблеми сталого розвитку: економічне зростання та соціалізація. – 2008. – С. 279–282.

4. Ляшко М.В. Регуляторна політика підтримки малого та середнього бізнесу / М.В. Ляшко // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 17. – С. 174–177.

5. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: моногр. / А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2011. – 326 с.

6. Орлова В.О. Концепція розвитку малого бізнесу в Україні / В.О. Орлова // Наукові записи. Серія «Економіка»: збірник наукових праць., 2012. – Вип. 19. – С.191–195.

7. Орлова В.О. Розвиток малого бізнесу: сучасні реалії та нові напрями державної політики / В.О. Орлова // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 5. – 6 (1). – С. 18-21.

8. Орлова В.О. Теоретико-методологічні основи підтримки малого бізнесу / В.О. Орлова // Схід : аналітично-інформаційний журнал. – 2011. – № 7 (114). – С. 55–58.

9. Павленко І. Напрями розвитку та фінансового забезпечення малого інноваційного підприємництва / І. Павленко // Світ фінансів. – 2007. – № 1 (№ 10). – С. 92–101.

10. Розвиток малих підприємств (статистичне оцінювання впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність країни): монографія [Текст] / [І.Г. Манцуров, С.С. Ващаєв, С.Г. Дрига та ін.]; за наук. ред. І.Г. Манцурова. – К.: КНЕУ, 2009. – 181 с.

11. Умєров Р.Е. Особливості розвитку малого підприємництва в Україні / Р.Е.Умєров // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 10. – С. 64–67.

References

1. Ahunzjanov, O.V. (2016). Rozvytok malogo pidpryiemnyctva v strukturi natsionalnoi innovatsiinoi systemy Ukrainy [Development of small business in the structure of the national innovation system of Ukraine]: Ph.D. thesis abstract. Donbass State Machine-Building Academy, Kramatorsk, Ukraine.

2. Gryshyna, N.V. (2016). Pidvyshhennja efektyvnosti vykorystannja potencialu malogo pidpryiemnyctva u zabezpechenni stijkogo ekonomichnogo zrostannja [Improving the efficiency of using the potential of small business in ensuring sustainable economic growth]: Ph.D. thesis. Institute of Market Problems and Economic and Environmental Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine.

3. Kolodjazhna, I.V. And Bukrina, K.A. (2018). Problemy i perspektyvy rozvytku malogo biznesu v Ukraini [Problems and prospects of small business development in Ukraine]. Scienes and education: trends and prospects, pp. 279–282.

4. Ljashko, M.V. (2016). Rehuliatorna polityka pidtrymky maloho ta seredn'oho biznesu [Regulatory policy to support small and medium-sized businesses] Naukovyj visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Ekonomika i menedzhment [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management], Vyp. 17, pp. 174–177.

5. Butenko, A.I., Voinarenko, M.P., Liashenko, V.I. et al. (2011). Modernizatciia mekhanizmiv rozvitku malogo ta serednogo biznesu. NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics, Donetsk, Ukraine.

6. Orlova, V.O. (2012). Kontceptciia rozvitku malogo biznesu v Ukraini [The concept of small business development in Ukraine]. Naukovi zapisi. Seriia «Ekonomika»: zbirnik naukovikh prats [Scientific notations. Series "Economics": a collection of scientific papers], Vol. 19, pp.191–195.

7. Orlova, V.O. (2013). Rozvitok malogo biznesu: suchasni realiї ta novi napriami derzhavnoї politiki [Small business development: modern realities and new directions of state policy]. Ekonomichnii chasopis – XXI [Economic Journal – XXI], Vol. 5-6(1), pp. 18–21

8. Orlova, V.O. (2011). Teoretiko-metodologichni osnovi pidtrimki malogo biznesu [Theoretical and methodological bases of small business support]. Skhid : analitichno-informatciinii zhurnal [East: analytical and information journal], Vol. 7(114), pp. 55–58

9. Pavlenko, I. (2007). Napriami rozvitku ta finansovogo zabezpechennia malogo innovatciinogo pidpryiemnitctva [Directions of development and financial support of small innovative entrepreneurship]. Svit finansiv [The world of finance], Vol. 1(10), pp. 92-101.

10. Mantcurov, I.G., Vashchaiev, S.S., Driga, S.G., et al. (2009). Rozvitok malikh pidpryiemstv (statistichne otciniuvannia vplivu na ekonomichne zrostannia ta konkurentospromozhnist kraïni) [Development of small enterprises (statistical assessment of the impact on economic growth and competitiveness of the country)]. KNEU, Kyiv, Ukraine.

11. Umierov, R.E. (2012). Osoblivosti rozvitku malogo pidpryiemnitctva v Ukraini [Features of small business development in Ukraine]. Aktualni problemi ekonomiki [Actual problems of economy], Vol. 10, pp. 64–67.

Рецензія / Peer review: 21.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 658.012.4:336
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-31

ЧЕНЦОВА О. Б.
Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна)

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ВЗАЄМОДІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті узагальнено економічну сутність та особливості застосування трансфертних цін у механізмі внутрішньо економічних відносин підприємства. Доведено контрактний характер внутрішньоекономічної взаємодії ланцюгів бізнес-процесів підприємства. Встановлено адаптивну спрямованість використання трансфертного ціноутворення при регулюванні взаємодії бізнес-процесів підприємства. Проведено узагальнення та систематизацію методів встановлення трансфертних (внутрішніх) цін при регулюванні взаємодії бізнес-процесів підприємства. Розглянуто критерії визначення оптимального щодо умов здійснення взаємодії бізнес-процесів методу трансфертного ціноутворення. Визначено податкові аспекти використання трансфертних цін у механізмі внутрішньо економічних відносин підприємства. Доведено необхідність та відзначено напрямки формування інструментально-методичного забезпечення управлінської регламентації трансфертного ціноутворення при регулюванні взаємодії бізнес-процесів підприємства.

Ключові слова: бізнес-процес, трансфертне ціноутворення, трансфертні ціни, внутрішньоекономічні відносини, регулювання, стандарти витрат.

OKSANA CHENTSOVA
University of Customs and Finance (Dnipro, Ukraine)

METHODICAL ASPECTS OF TRANSFER PRICING IN REGULATING THE ENTERPRISE'S BUSINESS PROCESSES INTERACTION

The article summarizes the economic essence and features of transfer prices usage within the mechanism of enterprise's internal economic relations. The contractual nature of the enterprise's business process chains intra-economic interaction has been proved. The adaptive orientation of the transfer pricing usage in regulating the enterprise's business processes interaction has been established. The generalization and systematization of methods that help to set transfer (internal) prices in regulating the enterprise's business processes interaction have been carried out. The connection has been established between the enterprise's management decentralization and the possibility of transfer pricing usage based on market prices. The possibility of coordinating local goals and balancing the enterprise's business processes subjects based on the contractual transfer prices has been determined. The feasibility of applying internal prices based on actual costs and cost standards has been proven. The internal prices usage stimulates the reduction of the unproductive resources or, in the absence of external counterparts, increases the particular business process results. Possibilities of in-depth differentiation of tools for regulating the enterprise's business processes interaction using the mixed transfer pricing method have been established. Criteria for determining the optimal transfer pricing method for the business process interaction conditions have been considered. The necessity has been proved, and the directions of instrumental and methodical maintenance formation of transfer pricing administrative regulation within the enterprise's business processes interaction have been noted.

Key words: business process, transfer pricing, transfer prices, internal economic relations, regulation, cost standards.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Головним пріоритетом здійснення антикризових заходів, орієнтованих на відновлення економічного зростання суб'єктів національного господарства, є підвищення ефективності виробництва на основі оптимізації витрат всіх видів ресурсів, оптимізації виробничих потужностей та підвищення продуктивності використання людського потенціалу. Зокрема, вагомі резерви збільшення результатів діяльності вітчизняних підприємств знаходяться в площині здійснення внутрішніх структурних змін, орієнтованих насамперед на забезпечення відповідності умов функціонування ключових бізнес-процесів у відповідність до реалістичної програми випуску товарів і послуг, що є адекватною до наявних потреб ринку. Проте трансформація організаційної структури та зміна економічних режимів функціонування, що здатні забезпечити тимчасове одержання позитивних фінансових результатів, звичайно має одноразовий характер (хоча і задають основні принципи формування ефективної бізнес-моделі внутрішньоекономічних відносин). Отже, необхідним є закріплення результатів, досягнутих в процесі внутрішніх перетворень, через створення адаптивного механізму, що здатний був би, з одного боку, перешкоджати виявленню ризиків зростання непродуктивних витрат, а з іншого – сприяти пристосуванню підприємства до різких непередбачених змін умов бізнес-середовища. Одним з вагомих елементів такого механізму є розширення використання методології трансфертного ціноутворення при регулюванні взаємодії бізнес-процесів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні аспекти використання методики й інструментарію трансфертного ціноутворення при регулюванні внутрішньоекономічних відносин на підприємстві розглядалися в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як А. Алексєєва [1], Д. Боуенс [8], К. Бужимська [2], В. Вареня [4], С. Венгер [5], П. Дзюба [3], В. Дубницький [4], О. Жукова [4], А. Задоя [5], Т. Ігнатенко [1],

О. Попов [6], Б. Стіінс [8], Ч. Хорнгрен [7], Д. Фостер [7] та ін. Необхідно, проте, відзначити, що при певній узгодженості позицій щодо встановлення пріоритетів оптимізації внутрішньоекономічних відносин, визначення передумов впровадження різних моделей трансфертного ціноутворення на підприємстві недостатньо вивченими залишаються окремі питання, пов'язані із підвищенням при цьому ефективності взаємодії здійснюваних бізнес-процесів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Насамперед необхідність поглибленого вивчення методичних аспектів трансфертного ціноутворення при регулюванні взаємодії бізнес-процесів підприємства визначається недостатньою теоретичною та практичною опрацьованістю питань систематизації умов використання різних методів встановлення трансфертних (внутрішніх) цін при регулюванні взаємодії бізнес-процесів підприємства.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження у роботі у роботі полягає у теоретичному обґрунтуванні положень та в узагальненні методичних аспектів трансфертного ціноутворення при регулюванні взаємодії бізнес-процесів підприємства.

Виклад основного матеріалу

Сфера здійснення бізнес-процесів підприємства в ринкових умовах не обмежується зв'язками з зовнішнім середовищем. Звісно ж, що економічні процеси всередині підприємства також мають господарську (контрактну) основу. Найбільш явно це, зокрема, проявляється при наймі працівників або в разі акціонерного фінансування бізнесу, менш очевидною здається товарно-грошова природа внутрішньовиробничих відносин. В умовах економічного зростання і розширення ринків ці питання не набувають високого рівня актуальності, оскільки розвиток підприємства йде перш за все за рахунок екстенсивного освоєння зовнішніх факторів, а існуючий спосіб економічної організації вважається оптимальним. Проте під час кризи, при підвищенні рівня конкуренції, при звуженні ринків збуту неминучим стає звернення до внутрішніх ресурсів зростання, до пошуків більш ефективних механізмів господарювання. Звісно ж, що створення цих механізмів без урахування контрактної природи внутрішньовиробничих процесів, без оцінки альтернативних способів економічної організації, неможливо.

З цієї точки зору створення механізмів регулювання взаємодії бізнес-процесів підприємства орієнтоване на формування змішаної системи внутрішньоекономічних відносин, що поєднує переваги ринкового саморегулювання і зниження трансакційних витрат. Трансакції, витрати на здійснення яких мають мінімізуватися підприємством, розрізняються в силу різнорідності виробленої продукції, технологічних процесів, рівня конкуренції на зовнішньому ринку. Це означає, що і ефективність при виборі певних комбінацій взаємодії бізнес-процесів, об'єднання різних структурних підрозділів буде різною. Таким чином, виникає необхідність, з одного боку, порівняльного аналізу раціональності альтернативних способів економічної організації, а з іншого, побудови ефективно діючих механізмів внутрішньовиробничих відносин в рамках існуючої організаційної структури, таких як система трансфертного ціноутворення.

Трансферна ціна відображає вартісну оцінку (ціну) результатів здійснення певного бізнес-процесу , за якою відбувається передача до іншого бізнес-процесу виготовлених продукцію або послуг. При цьому використання трансфертних цін як основи для побудови механізму внутрішньоекономічних відносин на підприємстві вимагає наявності високого ступеня автономії бізнес-процесів (господарської самостійності структурних підрозділів) під час узгодження їх цілей і завдань, упорядкування норм витрат всіх видів ресурсів, формування системи стійко діючих нормативів, а також положень щодо матеріального стимулювання персоналу залежно від локально досягнутих показників ефективності здійснення бізнес-процесів. Слід відзначити при цьому, що відсутність будь-якої з відзначених умов здатне суттєво обмежити продуктивність функціонування механізму внутрішньоекономічних відносин, заснованого на управлінському регулюванні взаємодії бізнес-процесів підприємства.

Ключовими суб'єктами внутрішніх економічних відносин, регулювання яких здійснюється з використанням трансфертних цін, насамперед виступають власники бізнес-процесів, що здійснюються підрозділами основного виробництва, обслуговуючими підрозділами і службами, функціональними відділами, пов'язаними із логістичним забезпеченням руху потоків ресурсів (постачання сировини та напівфабрикатів) й виготовлених благ (реалізація готової продукції споживачам). У внутрішніх відносинах між бізнес-процесами підприємства звичайно встановлюються трансферні ціни, що визначаються на основі кошторисної вартості, а також встановлені з на основі досягнення угод (договірні). Внутрішні ціни, які визначаються на основі кошторисної вартості, застосовуються в економічних відносинах, безпосередньо пов'язаних з виробництвом і реалізацією готової продукції (у всіх аспектах взаємодії основних бізнес-процесу). Договірні ціни використовуються при визначенні вартості продукції (послуг) обслуговуючих підрозділів (служб), споживаних у внутрішньому обороті підприємства (допоміжні бізнес-процеси).

Ринкова ціна може бути застосована, якщо проміжний ринок є ринком чистої конкуренції і залежність підрозділів мінімальна. Доцільно, щоб підрозділи в рамках такого механізму мали доступ до продукції зовнішніх постачальників для додаткового контролю за співвідношенням «якість / ціна (витрати)» у внутрішньофірмовому обороті. Крім того, ринкові ціни, які визначаються за допомогою відкритої інформації, відрізняються від цін реальних угод (знижки, пільги і т.д.), тому необхідно враховувати також

ефект масштабу виробництва та його вплив на ціни, що робить збут проміжної продукції зовнішнім споживачам обов'язковою передумовою для впровадження даної моделі. Трансфертному ціноутворенню на основі ринкових цін найчастіше відповідає децентралізована організаційна структура (холдинг) з високим ступенем внутрішньої автономії аж до самостійної фінансової діяльності, що є більш характерним для промислово-фінансових або промислово-комерційних груп.

Внутрішнє ціноутворення на базі витрат використовується для стимулювання скорочення витрат або при відсутності зовнішніх аналогів продукції у внутрішньофірмовому обороті. Трансакційні витрати в цьому випадку занадто великі, щоб розглядати альтернативні варіанти економічної організації. Трансферне ціноутворення на основі витрат доповнюється системою нормативів, що погоджує результати господарської діяльності з оплатою праці управлінського персоналу. Цей зв'язок повинен бути тісним, оскільки інших механізмів впливу, таких як тиск ринкових процесів при використанні ринкових цін, в даному випадку немає. Зазвичай рекомендується визначати внутрішню ціну як суму фактичних витрат і нормативного прибутку або аналогічним чином фіксувати її на основі кошторисних витрат. Обидва методи мають недоліки: в першому випадку відсутня мотивація до скорочення витрат, а в другому ігноруються можливості різких коливань цін, особливо характерних для перехідної економіки. Компенсувати ці вади можна, запровадивши диференційовану ставку прибутку в залежності від рівня фактичних витрат або використовуючи стандартний метод складання кошторису витрат (бюджетування). Однак слід враховувати, що механізм внутрішнього ціноутворення повинен бути прозорим і доступним для розуміння. Крім того, керівництво підприємства, яке розробляє всю систему нормативів, зобов'язане в цьому випадку мати навіть більше уявлення про можливості та проблеми структурних підрозділів, ніж лінійні керівники, що зводить нанівець весь ефект від децентралізації та перерозподілу відповідальності, вимагає великих витрат на збір і обробку первинної інформації. При перенесенні обов'язків з обґрунтування внутрішніх цін на керівництво підрозділів можливо спотворення реальних пропорцій через свідоме заниження вимог. Взагалі, головним недоліком використання трансфертного ціноутворення на базі витрат є те, що підтримуються приватні інтереси підрозділів, а не підприємства в цілому.

Договірні та змішані ціни у внутрішньому обороті підприємства є спробою подолати описані вище вади. Таке об'єднання різних по суті схем невипадково, оскільки обидва механізму є гнучкими й адаптаційними.

Трансферне ціноутворення на основі двосторонніх домовленостей структурних підрозділів дозволяє узгодити локальні цілі і досягти балансу інтересів. Природно, що договірні ціни все одно будуть формуватися на базі ринкових або на основі витрат, але з урахуванням реальних умов господарювання. Головна небезпека в цьому випадку виходить від можливої нерівноправності підрозділів, обмеження їх прав. Причинами дискримінації можуть бути чисельність працюючих, обсяг виробництва, необхідність окупити капіталовкладення, тобто, в кінцевому підсумку, фактори суб’єктивного впливу лінійних керівників. Вищий менеджмент повинен встановити загальні правила гри і виступати в ролі арбітра, при цьому навіть єдиний випадок несправедливого призначення цін без відповідної компенсації може підірвати всю складну систему взаємних домовленостей. Ймовірно також виникнення угруповань всередині підприємства (серед обслуговуючих, близьких технологічно підрозділів і т.д.) з метою формування своєрідних монополій, тому єдиний виняток при встановленні цін можна зробити для виробників кінцевої продукції, залишивши ціну реалізації як інструмент впливу керівництва підприємства на внутрішньофірмовий оборот.

Змішана ціна являє собою найбільш гнучкий і найбільш складний варіант трансфертного ціноутворення, що вимагає глибоких знань економіки конкретного підприємства. З огляду на наведені вище характеристики різних методів формування внутрішніх цін, припустимо, що в даному випадку необхідний диференційований підхід до структурних підрозділів. Такий підхід можливий при децентралізації підприємства за принципом центрів відповідальності. Центр відповідальності - підрозділ або група підрозділів з певним ступенем автономності, менеджери яких відповідають перед вищим керівництвом за реалізацію встановлених перед ними цілей і дотримання рівнів витрат у межах встановлених лімітів. Розрізняють центри прибутку, інвестицій, витрат і продажів. Центр прибутку - центр відповідальності, безпосередньо пов'язаний з реалізацією одного або декількох видів продукції, які забезпечують отримання прибутку (підзвітний за витрати і виручку). Центр інвестицій безпосередньо пов'язаний з організацією нових проектів, прибуток від яких очікується в майбутньому (звітує за витрати, виручку і інвестиції). Центр витрат забезпечує підтримку і обслуговування функціонування центрів прибутку і інвестицій і безпосередньо не приносить прибутку (відповідальність за витрати). Центр продажів займається реалізацією продукції (підзвітний за виручку). З урахуванням економічної суті центрів відповідальності можна представити схеми встановлення внутрішніх цін, наприклад: на базі витрат для центрів витрат, ринкові для центрів продажів, всі види для центрів прибутку і інвестицій та інші можливі комбінації. Необхідно однак додати, що крім переваг, змішані ціни будуть поєднувати і всі недоліки базових механізмів трансфертного ціноутворення.

Фіксація грошової сторони внутрішньовиробничих відносин є тільки однією з функцій внутрішніх цін, великим є також їх значення для аналізу ефективності роботи структурних підрозділів і способу

економічної організації, що підвищує вимоги до обґрунтованості трансфертного ціноутворення. Дана проблема являє предмет окремого дослідження, з урахуванням порушених питань зупинимося тільки на окремих моментах. Найчастіше рекомендується враховувати альтернативні варіанти господарювання (проблема "купувати або виготовляти самим"), приділяючи основну увагу їх оцінці. Мінімальна внутрішня ціна, таким чином, включає в себе реальні і альтернативні витрати, рівні максимальному маржинального доходу, від якого доведеться відмовитися при внутрішньому обороті. Звісно ж, що це тільки одна сторона проблеми, що включає в себе і необхідність аналізу величини трансакційних витрат. У ряді випадків ці витрати невідчутні, перш за все при реалізації продукції всередині фірми за відсутності внутрішніх цін, крім того трансакційні витрати можуть бути настільки значні, що трансакції не стануть проводитися на зовнішньому ринку взагалі, але потенційно їх величина буде дуже велика. В умовах економічної кризи і нестабільної правової та інституційної середовища ця проблема носить не тільки теоретичний характер - будь-які зміни структури і механізмів взаємовідносин всередині фірми вимагають спочатку розробки адекватної стратегії, а потім оцінки можливих трансакційних витрат. В якості найбільш простих прикладів можна привести необхідність формування механізмів контролю над дочірніми фірмами через захист прав власності керуючої компанії при децентралізації за холдинговою схемою, без чого не можна досягти реальної господарської самостійності структурних підрозділів, або бажання позбутися від об'єктів соціальної сфери без урахування потенційних витрат такого рішення. Розглядаючи не такі екстремальні ситуації, а поточний процес господарювання, припустимо, що треба враховувати трансакційні витрати якщо не в оперативній виробничої діяльності, то хоча б в аналізі ефективності роботи підрозділів, при розробці механізмів і нормативів трансфертного ціноутворення. Оскільки трансакції, що мінімізується фірмою неоднорідні, буде відрізнятися і рівень відповідних їм витрат, реальну величину яких важко визначити. Як заміну можна запропонувати альтернативні трансакційних фірмові накладні витрати. У разі докладного обліку за джерелами виникнення або при внутрішньому ціноутворенні на базі ринкових цін, що не завжди можливо, це питання не дуже актуальне, якщо ж розподіл ведеться на будь-який іншій основі, то потенціал трансакційних витрат фактично не враховується. В якості базового підходу до вирішення цього завдання можна запропонувати розподіл накладних витрат пропорційно обсягам споживання ресурсів підрозділами з урахуванням кількості і структури постачальників (природно, такий розподіл має застосовуватися в економічному аналізі, а не в бухгалтерському обліку).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Трансферне ціноутворення - дієвий механізм формування комерційної спрямованості підприємства, необхідної в ринкових умовах, що вимагає високого ступеня обґрунтованості. Використання внутрішніх цін дає можливість більш гнучкого господарювання, швидкої адаптації до змін зовнішнього середовища, саме в цьому напрямку є величезні резерви підвищення ефективності роботи підприємства.

Напрямки подальших досліджень у цій сфері будуть пов’язані із розробкою методичного забезпечення обґрунтування вибору методу трансфертного ціноутворення у моделі взаємодії бізнес-процесів підприємства.

Література

1. Алексєєва А. Трансфертне ціноутворення як механізм податкового контролю / А. Алексєєва, Т. Ігнатенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2014. – № 3. – С. 85-95.

2. Бужимська К.О. Внутрішні ціни в системі управління структурними підрозділами підприємства / К.О. Бужимська // Вісник ЖДТУ. – 2004. – № 4 (30). – С. 318 – 322

3. Дзюба П.В. Трансфертне ціноутворення: економічний зміст і специфіка / П.В. Дзюба // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 14-22.

4. Жукова О. В. Трансфертне ціноутворення: український варіант / О. В. Жукова, В. І. Дубницький, В. О. Вареня. – К. : Ліра-К, 2014. – 184 с.

5. Задоя А.О. Трансфертне ціноутворення у міжнародному бізнесі / А.О. Задоя, С.А. Венгер // Академічний огляд. – 2011. – № 2. – С. 156–163.

6. Попов О.Є. Трансфертне ціноутворення / О.Є. Попов // Економічна енциклопедія: У 3-х томах. Т.3. К.: «Академія», 2001. – С. 602-605.

7. Хорнгрен Ч.Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект. / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер. М.: Финансы и статистика, 2000. 416 с.

8. Bouwens J., Steens B. Full-Cost Transfer Pricing and Cost Management. Journal of Management Accounting Research: Fall 2016, Vol. 28, № 3. P. 63–81.

References

1. Aleksieieva A., T. Ihnatenko (2014) Transfertne tsinoutvorennia yak mekhanizm podatkovoho kontroliu. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, (3), pp. 85–95.

2. Buzhymska K.O. (2004) Vnutrishni tsiny v systemi upravlinnia strukturnymy pidrozdilamy pidpryiemstva. Visnyk ZhDTU. № 4 (30). pp. 318 – 322

3. Dziuba, P. V. (2006) Transfer pricing: economic contentand specificity. Ekonomika Ukrainy, vol. 1, pp. 14—22.
4. Zadoia, A.O., Venher, S. A. (2011) Transfer pricing in international business. Akademichnyj ohliad, vol. 2, pp. 156–163.
5. Zhukova O. V., Dubnytskyi, V. O., V. O. Varenia (2014) Transfertne tsinoutvorennia: ukrainskyi variant. Kyiv: Lira. 184 s.
6. Popov O.Ye. (2001) Transfertne tsinoutvorennia / O.Ye. Popov // Ekonomichna entsyklopediia: U 3-kh tomakh. T.3. K.: «Akademiia». – pp. 602–605.
7. Horngren Ch.T., Foster Dzh. (2000) Buhgalterskij uchet: upravlencheskij aspekt. M.: Finansy i statistika. 416 s
8. Bouwens J., Steens B. (2016) Full-Cost Transfer Pricing and Cost Management. Journal of Management Accounting Research. Vol. 28, No. 3. pp. 63–81.

Рецензія / Peer review: 12.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 338.2:65.01
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-32

АНІСІМОВА О. М.
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена теоретичним, методологічним та практичним аспектам формування стратегії конкурентоспроможності на підприємстві. Проведено дослідження існуючих проблем з урахуванням сучасного стану економіки країни і розвитку кризових процесів в економічній та соціальній сфері. Визначено методологічні підходи до розроблення стратегії підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства для. При цьому вибір стратегії розвитку підприємства безпосередньо залежить від наявних матеріальних, фінансових та інших ресурсів, наявної мережі збуту продукції; науково-технічного рівня розвитку підприємства, структури виробництва характеристики зовнішнього середовища тощо. Стратегія підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства повинна формуватися на основі клієнто-орієнтованого підходу, з врахуванням інноваційного розвитку підприємства, а також використання ресурсо-заощадливих технологій.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, стратегія розвитку, конкурентні переваги, оцінка конкурентоспроможності.

OLHA ANISIMOVA
Vasyl' Stus Donetsk National University

FORMATION OF STRATEGY OF INCREASING THE LEVEL OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

The purpose of this article is to develop methodological aspects of forming strategies to increase the competitiveness of the enterprise on the basis of a customer-oriented approach.

The article considers the theoretical, methodological and organizational aspects of developing a strategy for the competitiveness of the enterprise, explores the socio-economic problems and the impact of crisis processes on them, developed methodological approaches to the strategy of increasing competitiveness.

Features of modern economic relations require the company to look for new tools of development and competitive advantages, which include the formation of a competitive strategy. The competitiveness of an enterprise means that it can use or improve the existing competitive conditions in the market by offering quality products or services that meet the specific requirements and needs of consumers and require their efficiency.

Increasing the level of competitiveness is the development and selection of a strategy that is developed and adapted to the external environment and consumer requirements. The strategy of enterprise competitiveness should be formed in an innovative, innovation-oriented paradigm, customer-oriented. It should not be built with a certain set of strategic functions and be subject to the general logic of managing the system competitiveness, profitability and efficiency. It is advisable to choose a competitive strategy that combines the economic development of the enterprise and the achievement of its strategic goals.

Thus, methodological approaches to the development of enterprise competitiveness strategy should describe the whole process of interaction and determine the necessary performance indicators, taking into account the focus on the consumer based on changes in competitive advantages.

Key words: enterprise competitiveness, development strategies, competitive advantages, competitiveness assessment.

Постановка проблеми

Особливості сучасних складних економічних відносин вимагають від підприємств розробляти нові інструменти та механізми забезпечення ефективного функціонування господарської діяльності, підвищуючи рівень їх конкурентоспроможності. Одним з таких інструментів є формування стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства. Під конкурентоспроможністю у загальному розуміють здатність підприємства підтримувати та розширювати своє конкурентне становище на ринку за рахунок надання якісної продукції, робіт чи послуг, що відповідають вимогам кінцевих споживачів. Питання формування стратегії конкурентоспроможності є особлива актуальним у сучасних реаліях трансформації економіки, поширення кризових та застійних явищ, що вимагає врахування потреб ринку та економічні можливості і ресурсне забезпечення підприємств. Існуючі процеси трансформації та глобалізації економіки підсилюють вплив на систему управління підприємства, його конкурентне становище. Тому для вирішення проблеми ефективного функціонування на перспективу необхідно розробляти нові підходи та механізми на науковій основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проведений аналіз наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема Головчук Ю.О. [1], Степасюк О.С. [2], Дибчук Л.В. [4], В. Стадник [5], Шарко В.В. [6], І. Ансофф, Ф. Котлер, М. Портерта ін. показав, що не існує єдиного підходу до розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємств,: Наукові розробки дозволили зрозуміти сутність існуючих проблем з проведення оцінки рівня конкурентоспроможності та формування стратегії розвитку підприємств в сучасних умовах. Проте, необхідно зазначити, що немає комплексних наукових досліджень проблеми формування стратегії підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства на основі клієнто-орієнтованого підходу.

Формулювання цілей статті

Метою даного дослідження є обґрунтування методологічних підходів до формування стратегії конкурентоспроможного розвитку підприємств на основі врахування вимог кінцевих споживачів та впливу зовнішніх факторів розвитку та трансформації ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження

Діяльність будь-якого підприємства формується під впливом дії конкуренції на ринку. Основним критерієм оцінки конкурентної позиції підприємств є їх рівень конкурентоспроможності, що множиною технічних характеристик та показників у порівнянні з конкурентами [4]. Конкурентоспроможність підприємства є вираженням економічних, наукових, технічних, промислових, організаційних, управлінських, маркетингових та інших переваг у порівнянні з конкурентами як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках [3].

Для забезпечення підприємству місця на ринку важливим стратегічним завданням є розробка нових товарів, впровадження нових технологій, оптимізація витрат виробництва, пошук нових ринків та механізмів збуту продукції. Так Шарко В.В. та Гавенко М.С. визначають такі основні проблеми оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства:

- вивчення вимог потенційних споживачів продукції;
- постійний моніторинг інформації про існуючі товари та конкуренти;
- розроблення системи показників якості продукції;
- створення узагальненої моделі дослідження факторів, що впливають на конкурентоспроможність;
- визначення рівня конкурентоспроможності підприємства, що забезпечує заданий обсяг прибутку.

Розробка механізмів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства полягає у переорієнтації на використання інструментів зниження витрат на оплату праці та природних ресурсів і застосування конкурентних переваг на основі підвищення компетенцій, інновацій та орієнтації на потреби споживача з врахуванням адаптації діяльності підприємств до змін ринкових умов шляхом формування стратегії підвищення конкурентоспроможності.

Основною причиною отримання збитків при здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства є нездатність оперативного реагування на зміни, що відбуваються на ринку та зростання конкуренції з боку іноземних підприємств з більшими обсягами капіталів та досвідом конкурентної боротьби. До причин, що впливають на зниження конкурентоспроможності підприємств можна також віднести:

- зниження якості ресурсів та виробленої продукції;
- використання застарілих технології;
- відсутність стратегії та визначеної мети діяльності;
- швидка зміна кон'юнктури ринку;
- зниження конкурентного потенціалу.

Формування стратегії конкурентоспроможності базується на теорії прийняття управлінських рішень що забезпечують створення конкурентних переваг на ринку. Іншими словами це система послідовних дій підприємства для досягнення своїх стратегічних цілей. Реалізація ефективної стратегії підвищення конкурентоспроможності передбачає визначення стратегічних альтернатив, які повинні враховувати особливості підприємства та ринку, на якому воно працює. Існує багато стратегічних напрямів, які може використати підприємство, зокрема: зниження цін на продукцію, оптимізація товарних запасів, оновлення асортименту та підвищення якості продукції. При цьому важливим є питання визначення впливу окремих факторів на підвищення конкурентоспроможності підприємств. Оцінка впливу факторів дозволила виявити ті, що найбільше впливають на стратегічний розвиток підприємств. До ринкових факторів належать – внутрішній потенціал підприємства, вимоги замовника та вплив постачальників. До інституціональних факторів – поведінка власників, дії банків-кредиторів, економічна політика уряду тощо.

М. Портер [7] виділив три базові підходи до формування стратегії конкурентної поведінки підприємства:

1. Лідерство у мінімізації витрат виробництва – передбачає оптимізацію виробничих та збутових витрат, що призводить до збільшення частки ринку.

2. Спеціалізація виробництва продукції – передбачає акцентування уваги на виробництві певного високоспеціалізованого виду продукції, реалізація цього підходу можлива лише завдяки наявності високого інноваційного потенціалу, дотримання високих стандартів якості та потужного маркетингу.

3. Фіксація та концентрація зусиль на визначеному сегменті ринку – цей підхід передбачає проведення аналізу потреб споживачів обраного сегменту ринку щодо запропонованого виду продукції підприємства. Концентрація зусиль на одному сегменті ринку дозволяє здійснювати спеціалізацію та/або зниження витрат [6].

Формування конкурентних переваг підприємства повинно орієнтуватися на потреби потенційних споживачів та особливості діяльності конкурентів, які безпосередньо впливають на реалізацію продукції на ринку.

Економічний інструментарій в механізмі формування конкурентних переваг підприємств виконує стимулюючу функцію, забезпечує реалізацію інтересів всіх операторів ринку і допоміжних бізнес-процесів,

а також регулює їх відповідальність через відповідні економічні відносини. Вони є економічною базою, яка визначає порядок функціонування механізму конкурентних переваг в аграрному виробництві.

Кожен сегмент механізму формування конкурентних переваг на рівні суб'єкта господарювання представлений сукупністю наступних інструментів [5, 6]:

- економічний інструмент – організація, планування, аналіз і контроль, облікова політика, ціна, внутрішній аудит, повне інформаційне забезпечення, економічні норми і нормативи, економічні стимули та санкції, умови оплати праці, управління витратами та ін.;
- техніко-технологічний інструмент – забезпечення параметрів технологічних прийомів виробництва продукції, системи машин, строки проведення технологічних операцій, технологічні схеми чи карти тощо;
- якісний інструмент – характеристика виробленої продукції;
- інструменти відносин – зміст контрактів, їх умови та порядок укладання, розподіл отриманого доходу та прибутку, взаєморозрахунки, регулювання встановлених техніко-технологічних і економічних нормативів, якісні параметри роботи відповідних груп, відповідальність та ін.;
- організаційний інструмент – виділення підрозділів відповідно до організаційної та виробничої структури підприємства, виявлення більш продуктивних підрозділів, обґрунтування виробничої програми підприємства, обґрунтування трансфертного ціноутворення на продукцію, розробка методичних підходів його розподілу між учасниками та ін.

Дослідження методів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств показало, що для ефективної конкурентної діяльності політика підприємства повинна визначатися, виходячи з можливостей підприємства. Для здійснення ефективної маркетингової товарної політики також необхідно чітко визначити місце підприємства на ринку, його фінансові, управлінські, виробничі можливості та стан зовнішнього середовища ринку [5].

Забезпечення конкурентних переваг на підприємстві можливе через планування всіх видів діяльності, що спрямовані на відбір продукції для довгострокового виробництва з врахуванням вимог споживачів. Система формування конкурентних переваг підприємств з точки зору клієнто-орієнтованого підходу вимагає:

1. Вивчення існуючих і можливих потреб споживачів, проведення аналізу способів та методів використання продукції на основі купівельного попиту на об'єктових ринках.
2. Оцінка товарів – аналогів на ринку.
3. Оцінка показників якості продукції підприємства з точки зору споживачів.
4. Оцінка, аналіз оптимізація асортименту продукції підприємства.

Такий підхід дозволяє проводити оцінювання ефективності виробничо-господарських процесів з позицій кон'юнктури ринку. Це пов'язано з тим що на ринку потенційний споживач має оцінювати конкурентні переваги підприємств і їх продукції не лише через якісні, а й через цінові вподобання, що виражається у зростанні обсягів реалізації, доходу та прибутку. Найбільш повно конкурентні переваги підприємств проявляються через отриманий прибуток, який включає розширення обсягів реалізації і як наслідок, зниження витрат виробництва, що дозволяє отримати нові конкурентні переваги.

Висновки

Отже, формування стратегії підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств повинен визначатися такими факторами: вплив зовнішнього середовища, діяльність підприємства, номенклатура та асортимент продукції підприємства, тривалість життєвого циклу виробу, наявність відповідного науково-технічного потенціалу, відповідність стратегії підвищення конкурентоспроможності загальній стратегії корпоративного розвитку, прийняття відповідно до рівня ризику та визначення кількох варіантів реалізації стратегії. Важливу роль при цьому відіграють наявні на підприємстві ресурси: матеріальні, фінансові та людські, збутова мережа, структура виробництва, особливості ринку та вимоги і потреби споживачів.

Підвищення конкурентоспроможності передбачає розробку стратегії, які має можливість оперативно адаптуватися та розвиватися. Стратегія підвищення конкурентоспроможності підприємства повинна бути сформульована в основі підходу орієнтованості на клієнтів.

Залежно від кон'юнктури на ринку, внутрішнього середовища, ступеня важливості конкурентних переваг та методів конкурентного суперництва підприємство обирає відповідну конкурентну стратегію та конкурентну поведінку. Таким чином, обґрунтовані методичні підходи до розробки конкурентних стратегій описують процес та взаємодію необхідних заходів, підкреслюючи орієнтовану на споживача інноваційну спрямованість таких стратегій на основі зміни конкурентних переваг.

Література

1. Головчук Ю.О., Середницька Л.П. Маркетингова товарна політика — інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства // Агросвіт. - 2018. - № 1. - С. 61 - 68. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.61, available at: http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3059&i=8

2. Гудзь О.Є. та Степасюк О.С. Формування та механізм реалізації стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства // Науковий вісник Національного університету

біоресурсів і природокористування України. Серія "Економіка, аграрний менеджмент, бізнес / редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. - Вип. 168. - Ч. 1. - С. 194 - 203.

3. Довгань Ю.В. Формування маркетингової стратегії просування інноваційних рослинних харчових олій // Економіка та держава. - № 1. - С. 126 - 131. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.126

4. Дибчук Л.В., Пчелянська Г.О. Маркетингового-логістична модель дистрибуції на продовольчому ринку // Проблеми економіки. - №3. - С. 54 - 60. available at: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-54-60

5. Стадник В.В., Йохна М.А., Соколюк Г.О. Стратегія диверсифікації в управлінні міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: монографія. - Хмельницький: ХН. - 2013. - 202 с.

6. Шарко В.В., Лоянич Г.С., Гавенко М.С. Формування конкурентної стратегії підприємства торгівлі // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - № 6 (1). - С. 222—226. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_6(1)__45

7. Портер М. Стратегія конкуренції: Пер.з англ. К.: Основи, 2006. 390 с.

References

1. Holovchuk, Y.O., Srednytska, L.P. Marketing Commodity Policy is an Instrument for Increasing Enterprise Competitiveness // Ahrosvit. 2019. - № 1. - pp. 61— 68. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.61, available at: http:/ /www.agrosvit.info/?op=1&z=3059&i=8.

2. Gudz, O.E. and Stepasyuk, O.S. Formationand organization of competitive management strategies for competitive agricultural enterprises // Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series "Economics, Agrarian Management, Business / ed.: D.O. Melnychuk (ed.) and others. 2019. - 168. - Part 1. - pp. 194—203.

3. Dovgan, Y.V. Developing a MarketingStrategy for the Promotion of Innovative Vegetable Oils // Ekonomika ta derzhava. - № 1. - pp 126—131. DOI: 10.32702/ 2306-6806.2020.1.126.

4. Dybchuk L.V. and Pchelianska G.O. The Marketing-Logistic Model of Distribution in the Food Market // Problemy ekonomiky. - №3. - С. 54-60. available at: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-54-60

5. Stadnyk, V.V. Yokhna, M.A. and Sokoliuk, G.O. Diversification strategy in managing the international competitiveness of the enterprise: monograph. - Khmelnitskyi: PE Honta A.S.

6. Sharko, V.V. Lojanych, G.S. Gavenko, M.S. Forming a Competitive Trade Enterprise Strategy // Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. - № 6 (1). - pp. 222—226, available at: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Vchnu_ekon_2017_6(1)__45.

Рецензія / Peer review: 04.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 338.264
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-33

ТУРЧИН Л. Я.
Тернопільський національний економічний університет

ЛОГІКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ

У статті розглянуто еволюцію концепції маркетингу в контексті її періодизації, застосовуючи метод логіко-історичного аналізу. Визначено, що сучасна концепція маркетингу є формою соціально-відповідального маркетингу на основі пропозиції максимальної споживчої цінності та оптимального задоволення потреб споживача. Розглянуто періодизацію концепції маркетингу. Проаналізувавши існуючі наукові підходи до трактування концепції маркетингу, запропоновано розглядати маркетинг як процес управління; як обмін товарами і послугами; як засіб задоволення потреб споживачів; як засіб, що приносить прибуток. Встановлено, що сьогодні в маркетинговій теорії розглядають п'ять альтернативних концепцій, відповідно до яких організації розробляють і реалізують свої маркетингові стратегії, зокрема: концепція виробництва; концепція продукту; концепція продажу; маркетингова концепція; концепція соціального маркетингу.

Ключові слова: маркетинг, концепція маркетингу, логіко-історичний аналіз.

LIUBA TURCHYN
Ternopil National Economic University

LOGICAL-HISTORICAL ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF MARKETING

The article considers the evolution of the concept of marketing in the context of its periodization, using the method of logical-historical analysis. It is determined that the modern concept of marketing is a form of socially responsible marketing based on the offer of maximum consumer value and optimal satisfaction of consumer needs. The periodization of the marketing concept is considered. After analyzing the existing scientific approaches to the interpretation of the concept of marketing, it is proposed to consider marketing as a management process; as an exchange of goods and services; as a means of meeting the needs of consumers; as a means of making a profit. Marketing as a management process: Different definitions of marketing describe it as a business function similar to accounting or human resource management. Thus, "doing" marketing, means managing a complex business process. Marketing as an exchange process: this is usually expressed in the exchange of goods or services for payment. However, later applications of marketing methods have complicated this definition. Marketing as a means to meet the needs of consumers: at the heart of this idea is that people have needs and desires that can be met by buying goods and services. These needs are most obviously physical (food, housing), but can also be social (interaction with others and belonging to a group), and psychological (self-expression, self-identification). Marketing as a means of making a profit: in exchange for meeting the needs of consumers, organizations expect to make a profit. In other words, marketers are not guided solely by the needs of consumers; they choose the needs that their organization can meet most profitably. It also suggests that choice is a key aspect of marketing management. Organizations choose the most profitable, in their opinion, markets from all possible markets they can enter. It is established that today in marketing theory five alternative concepts are considered, according to which organizations develop and implement their marketing strategies, in particular: the concept of production; product concept; sales concept; marketing concept; concept of social marketing.

Keywords: marketing, marketing concept, logical-historical analysis.

Постановка проблеми. Дослідження розвитку національної економіки не може виключити існування і розвиток як економічних так і управлінських концепцій, включаючи й маркетинг. Еволюція теорії маркетингу широко представлена в навчальній і науковій літературі з маркетингу. Це закономірно, так як відображає загальний підхід до дослідження явищ в єдності історичного і логічного. У зв'язку з тим, що в літературі існує безліч версій періодизації маркетингової теорії, виникає необхідність розглянути її еволюцію з урахуванням розвитку світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження концепції маркетингу, а також управління маркетинговою діяльністю на підприємстві пов’язані з науковими працями таких вчених: І. Ансоффа, Г. Багієва, Р Базела, П. Друкера, Г. Левітта, А. Маслоу, М. Портера, Ф. Тейлора, Ф. Уатлі, А. Файоля, Д. Шет, Дж. Боуэна, Ф. Котлера, С. Лавлока, Н. Малхотри, В. Маркова, Дж. Мейкенза. Проблеми дослідження еволюції розвитку концепції маркетингу є предметом досліджень і вітчизняних вчених, зокрема: О. М. Азарян, Л. В. Балабанової, А. В. Войчака, С. С. Гаркавенко, В. В. Герасимчука, Е. Н. Голубкової, Е. П. Голубкова, І. І. Кретова, Н. В. Куденко, О. М. Куценко, А. Ф. Павленко, І. В. Петенко, Л. О. Попової та інших [1-26].

Мета статті. Застосовуючи метод логіко-історичного аналізу дослідити еволюцію концепції маркетингу.

Виклад основного матеріалу. Маркетинг є результатом багаторічної еволюції поглядів менеджерів на цілі, завдання і методи розвитку виробництва і збуту. Термін "маркетинг" в науковій літературі увійшов у вжиток на початку XX століття. Поняття маркетингу тісно пов'язане з розвитком товарно-грошових відносин і ринкової економіки. Він є похідним від англійського слова market (ринок). Власне слово "маркетинг" народилося в США, де в 30-х роках місцеві фермери шукали ринок збуту для своєї продукції (відбувався процес захоплення, оволодіння ринком – "market getting"), в подальшому утворилося слово

"маркетинг". Загалом англійське слово «marketing» буквально можна переводити як роботу на ринку з урахуванням його законів. Однак, витоки маркетингу виявляються ще з далекої давнині. Зачатки маркетингу з'явилися, коли відбувся перший обмін товарами. У перших відомих стародавніх цивілізаціях ще до нашої ери процвітала торгівля, а супроводжувала її реклама. Звичайно, вона була примітивною, але стародавні папіруси з рекламним текстом, наскальні малюнки і написи збереглися з часів Стародавнього Єгипту та Греції, Риму. Перша причина появи маркетингу – виробництво товарів не тільки для особистого споживання, а й на обмін.

В епоху середньовіччя багато досягнень античності були забуті. Але реклама зберіглася, хоча з текстів перейшла в мовну форму. Це пов'язано з тим, що для простого народу було дешевше і швидше донести інформацію усними повідомленнями - так більшість просто не вміло читати. Щоб звернути увагу на свій товар, на багатолюдній міській ярмарці, на яку з'їжджалося багато народу з навколишніх сіл, доводилося ходити по рядах, показувати зразки продукції і голосно, щоб перекричати багатоголосся, повідомляти про переваги.

Пращурами рекламних агентів стали глашатаї, а також ярмаркові зазивали, співаки і навіть музиканти. А функції перших рекламних повідомлень втілювалися в особливому ярмарковому фольклорі, билин якого могли звеличити одного торговця, а іншого неабияк викупати в словесного бруду.

Однак, з часом, особливо в містах, в історії розвитку маркетингу проявилися більш цивілізовані риси. Якщо коротко, то крамарі, бакалійники, господарі таверн, цирулень намагалися красиво оформити вивіски на вході. З'явилися символічні позначення видів діяльності: молоток - на кузні, бублик - біля дверей пекарні, ножиці - у кравця.

З появою мануфактур та верстатів, асортимент продукції розростається. Відповідно, ускладнюється її збут. Але реклама ще не виступає двигуном торгівлі, а основа поки проста: був би товар, а покупець знайдеться.

Поява друкарських верстатів, в певному сенсі, зробила революцію повідомлення тепер можна було не тільки викрикувати, а також і друкувати.

Батьківщина маркетингу достеменно невідома. Поширена думка, що основоположником щодо сучасного маркетингу став власник першого універсального магазину в Японії. Справа була в 1690 році в Токіо, сім'я Міцуї при підборі асортименту враховував інтереси покупців і встановлював гарантії [1]. Однак і в Європі в XVI-XVII століттях кожен купець прагнув створити коло своїх постійних покупців, так як розумів, що вони надійніше, ніж випадкові гості. Таких постійних клієнтів приваблювали тим, що до товару покладався безкоштовний додаток, подарунки-дрібнички, можна було знімати пробу.

Прогресивна епоха (XVIII – XIX ст.), де маркетинг зміцнює свої позиції, відбувається багато змін, що вплинули на розвиток цього виду діяльності. До загальних тенденцій того часу можна віднести: попит, який перевищує пропозицію; росте міське населення; поділ на бідних і багатих, освічених громадян і простих людей; виробники намагаються завоювати ринок кількістю виготовлених товарів. Були в той час і світлі голови, які випередили епоху. Так у XIX столітті використання маркетингових прийомів дозволило підприємцю і винахіднику Сайрусу Мак Кормік і його братам забезпечити продажу власної молотарки. Успішність бізнесу братів Мак Кормік забезпечило підстави мережі невеликих представництв компанії зі спеціально навченими продавцями, які демонстрували роботу молотарки в полі. Саме Сайруса Мак Корміка вважають родоначальником наступних напрямків сучасного маркетингу, як вивчення і аналіз ринку, принципи цінової політики та сервісного обслуговування. Але його ідеї в повній мірі втілилася лише до кінця століття [1].

В XX столітті історія маркетингу розвивається як складова економічної теорії, а точніше – прикладної економіки. Не дивно, адже обидва поняття безпосередньо пов'язані і оперують такими базовими термінами як пропозиція, попит, користь, обмін, максимізація прибутку, раціональність і т. д. Відомий політеконом Адам Сміт ще в другій половині XVIII століття в своїй праці «Багатство народів» писав про те, що у виробника немає більшої турботи, ніж задоволення запитів споживачів [2]. Загальним в першій чверті XX століття вважався підхід, при якому лідери ринку повинні виробляти кращий товар у великих кількостях – тоді їм вдасться обігнати конкурентів.

Розвиток індустріалізації і стрімке зростання міст призвели до того, що виробництво стало масовим, при цьому нарощувалася гонка за якістю продукції. Оскільки пропозицій на ринку стало дуже багато, сформульована нова задача – стимулювати продажі.

До основних етапів розвитку маркетингу цього століття можна віднести [3]:

1902 р. – Перший курс по маркетингу, що викладається Едвардом Девідом Джонсом, було запропоновано в Мічиганському університеті;

1905 р. – Пенсільванський університет запропонував курс "Маркетинг товарів";

1908 р. – Відкриття Гарвардської школи бізнесу;

1915 р. – Національна асоціація викладачів реклами (NATA) заснована на щорічному з'їзді Асоціації рекламних клубів світу в Чикаго;

1931 р. – Американське маркетингове суспільство (AMS), що складається з практиків в області маркетингу і маркетингових досліджень, формується в Нью-Йорку;

1933 р. – NATA стає Національною асоціацією викладачів маркетингу (NAMT);

1936 р. – NAMT і AMS працюють разом, щоб опублікувати перший випуск журналу "Маркетинг";

1937 р. – Американська маркетингова асоціація (AMA) створена в результаті злиття NAMT і AMS.

Однак старт цілої епохи маркетингу припав на період після закінчення Другої світової війни. В 50-х роках, коли європейські країни і Японія були зайняті інтенсивним відновленням свого зруйнованого війною народного господарства, при цьому активність американського капіталу вже не обмежилася рамками США і навіть всього американського континенту. Це призвело до зростання міжнародної конкуренції і стало стимулом розвитку маркетингової теорії, що забезпечує американському бізнесу наукову і практичну підтримку зарубіжної ринкової експансії. Виробники переорієнтувалися на ефективні способи збуту товарів, виникла професія фахівця з продажу. Маркетинг же починає відігравати ключову роль у плануванні бізнесу і все тісніше пов'язується з інтересами споживача. Це призводить до розробки таких маркетингових визначень і напрямків:

1950 р. – Н. Борден вперше вводить в науковий обіг концепцію маркетинг-міксу (marketing mix), яка на довгі роки зайняла центральне місце в теорії і практиці маркетингу [4];

1950 р. – Дж. Дін пропонує концепцію життєвого циклу товару (product life cycle), що стала однією з найбільш популярних і конструктивних концепцій сучасного маркетингу, менеджменту та інших теорії [5];

1955 р. – С. Леві розробляє концепцію іміджу бренду (brand image) [6], збагачену далі в роботах «рекламщика» Д. Огілві [7], яка згодом склала найважливішу компоненту глобальних інтегрованих маркетингових комунікацій;

1956 р. – В. Сміт описує найбільш популярний інструмент практичного маркетингу (маркетингових досліджень) – сегментацію ринку [8].

Наступною сходинкою розвитку маркетингу, яка починає відлік з 60-х років XX ст., можна коротко описати так: стабільні, довірчі та довгострокові відносини зі споживачем, зміцнення ділових зв'язків, партнерство, чесна конкуренція. В цей час маркетинг вдосконалюється і стає наукою зі своїми інструментами, цілями, завданнями:

1960 р. – Дж. Мак Карті, використавши ідею Н. Бордена, виробляє виключно життєздатну, що витримала надалі численні спроби ревізій, маркетингову 4P-парадигму (product, price, place, promotion) [9];

1961 р. – Т. Левітт, аналізуючи зліт і падіння американських залізниць, привертає увагу вчених і бізнесу до так званої маркетингової міопії (marketing myopia), визнання і боротьба з якою мали б спонукати менеджмент компаній до усвідомлення того, що: «організація повинна мислити себе не як та, що виробляє товари або послуги, а як та, що купує покупців, яка створює те, що змусить покупців захотіти мати з нею справу» [10];

1967 р. – Дж. Ховард і Дж. Шет представляють науковим колам теорію купівельної поведінки, що трактується ними в теорії бізнеса як похідна від соціологічної концепції біхевіоризму [11] ;

1971 р. – Ф. Котлер і Г. Зальцман представляють світу соціальний маркетинг який встановив кордони між мікромаркетингом (що відображає інтересіи фірми) і макромаркетингом (врахування інтересів суспільства), де маркетингова концепція і технології маркетингу застосовуються до таких соціальних проблемам, як захист навколишнього середовища, планування сім'ї та поліпшення структури харчування [12];

1971 р. – Ф. Котлер і С. Леві обґрунтовують необхідність і сутність демаркетинга (demarketing), представленого ними як специфічний маркетинговий механізм призначений для керованого, загального або виборчого скорочення попиту, що склало нове, перш за все для маркетингу, зовсім немислиме завдання [13];

1972 р. – Е. Райс і Дж. Траут визначають процес відображення сутності товарів (як носіїв споживної вартості) в мислях покупців як позиціонування, надаючи цього процесу відносну самостійність по відношенню до позиціонування, що нав'язується рекламою виробника [14];

Початок 1970-х рр. – поява стратегічного маркетингу як «похідної» від концепції стратегічного планування, що було здійснено на основі праць Бостонської консалтингової групи (Boston Consulting Group - BCG).

1981 р. – К. Гренрус формулює концепцію інтернального маркетингу (internal marketing), сенс якої полягає в підпорядкуванні маркетингової філософії бізнес-поведінки не тільки працівників відділу маркетингу і топ-менеджменту компанії, але і працівників інших підрозділів з метою досягнення високої якості послуг [15];

1983 г. – Т. Левітт заявляє про глобальний маркетинг, суть якого в приблизній формі тлумачили, як вигоди для багатонаціональних компаній від стандартизації виробництва товарів і програм їх маркетування по всьому світу, оскільки адаптація товарів до багатьох ринків викликає втрати можливостей економії масштабу і розмаху, а також додаткові виробничі та маркетингові витрати [16];

1985 р. – Б. Джексон [17] чітко виділяє концептуальне значення маркетингу відносин (relationship marketing), який отримав потужний імпульс до подальшого розвитку в роботах К. Гренруса, як маркетингову концепцію нового періоду еволюції маркетингу [18].

На сьогоднішній день існують різні визначення маркетингу, практично кожен автор книги з маркетингу висуває свою власну теорію сутності і поняття маркетингу, формує своє унікальне і неповторне визначення маркетингу. Ось найбільш часто цитовані визначення:

поняття маркетингу від The Chartered Institute of Marketing (CIM) квітня, 2012 – визначає маркетинг як це управлінський процес, відповідальний за виявлення, передбачення та задоволення потреб клієнтів [19];

поняття маркетингової діяльності від American Marketing Association, 2007: маркетинг – це діяльність, набір установ та процесів для створення, спілкування, доставки та обміну пропозиціями, які мають цінність для клієнтів, клієнтів, партнерів та суспільства в цілому [20];

Котлер, Армстронг, Сондерс і Вонг визначають маркетинг як: соціальний процес, спрямований на задоволення потреб і бажань індивідів і груп, за допомогою створення і пропозиції товарів та послуг, що мають цінність, та вільного обміну ними [21].

Є багато інших визначень, стільки ж, скільки і підручників з цього предмету [22-25]. Однак після розгляду, можна зробити висновок, що маркетинг розглядають як:

- маркетинг як процес управління. Різні визначення маркетингу описують його як бізнес-функцію, схожу на бухгалтерський облік або управління людськими ресурсами. Таким чином, «робити» маркетинг означає управляти складним бізнес-процесом.

- маркетинг як процес обміну. Маркетинг – це обмін. Зазвичай це виражається в обміні товарів або послуг на оплату. Але більш пізні застосування маркетингових методів ускладнили це визначення. Наприклад, «політичний маркетинг» можна розглядати як обмін кращим набором правил в обмін на голосування чи постійну підтримку.

- маркетинг як засіб задоволення потреб споживачів. В основі ідеї маркетингу лежить те, що у людей є потреби і бажання, які можуть бути задоволені шляхом покупки товарів і послуг. Ці потреби найбільш очевидно є фізичними (їжа, питво, дах), але також можуть бути соціальними (взаємодія з іншими і приналежність до групи), і психологічними (самовираження, самоідентифікація).

- маркетинг як засіб отримання прибутку. В обмін на задоволення потреб споживачів, організації розраховують отримати прибуток. Іншими словами, маркетологи не керуються виключно метою задоволення потреб споживачів, вони вибирають ті потреби, які їх організація може задовольнити найбільш вигідно. Це також говорить про те, що вибір є ключовим аспектом управління маркетингом. Організації вибирають найбільш прибуткові, на їхню думку, ринки з усіх можливих ринків, на які вони можуть вийти. Однак, деякі визначення припускають «організаційні цілі» або «цінність», а не прибуток. Ці визначення припускають, що, принаймні, в короткостроковій перспективі, організації можуть захотіти збільшити кількість своїх клієнтів за рахунок прибутку. Вони також дозволяють застосовувати маркетингову концепцію до більш широкого кола організацій, таких як благодійні організації та політичні партії, де прибуток не є метою.

Сьогодні в маркетинговій теорії розглядають п'ять альтернативних концепцій, відповідно до яких організації розробляють і реалізують свої маркетингові стратегії. Ці 5 альтернативних маркетингових концепцій також називають філософією управління маркетингом, до них відносять [26]: концепція виробництва; концепція продукту; концепція продажу; маркетингова концепція; концепція соціального маркетингу.

Ідея виробничої концепції – «Споживачі будуть віддавати перевагу доступним і дуже доступним продуктам» [26]. Ця концепція є одним з найстаріших напрямків маркетингового менеджменту, яким керуються продавці. Компанії, які беруть таку орієнтацію, піддаються серйозному ризику занадто вузько зосереджуються на своїй діяльності і випускають з уваги реальну мету. В більшості випадків концепція виробництва може привести до ринкової короткозорості. Керівництво зосереджено на підвищенні ефективності виробництва і розподілу. Хоча в деяких ситуаціях концепція виробництва все ще є корисною філософією. Зниження виробничих витрат допомагає підприємству скорочуватися, допомагаючи збільшувати розмір ринку. Таким чином, компанія може спробувати зайняти домінуюче становище на ринку, на якому вона працює.

Концепція продукту свідчить, що споживачі будуть віддавати перевагу продуктам, які пропонують найвищу якість, продуктивність і інноваційні функції [26]. Тут маркетингові стратегії зосереджені на постійному поліпшенні продукту. Якість продукції та поліпшення – важливі частини маркетингової стратегії, а іноді і єдина. Орієнтація тільки на продукцію компанії може привести до ринкової короткозорості. Протягом перших трьох десятиліть двадцятого століття все більше і більше галузей застосовували методи масового виробництва. Концепція продукту передбачає, що споживачі будуть віддавати перевагу продуктам, які перевершують за якістю, характеристиками, інноваційним функціям, дизайну і так далі. Вважається, що ця маркетингова концепція проста: той, хто запропонує стандартний продукт за найнижчою ціною, виграє. Компанія, яка дотримується цієї філософії, намагається поліпшити свої продукти з точки зору якості, продуктивності і будь-яких інших помітних характеристик. Багато маркетологів все ще дотримуються цієї концепції, і ця концепція настільки впливає на деяких, що вони навіть забувають, що ринок рухається в іншому напрямку. У цій концепції мало місця для маркетингу. Основний упор тут робиться на продукт, що призводить до маркетингової короткозорості, тобто короткозорості щодо ролі маркетингу.

Концепція продажів заснована на ідеї: «Споживачі не будуть купувати достатню кількість продукції фірми, якщо вона не вживе широкомасштабні зусилля з продажу та просування» [26]. Тут керівництво

зосереджено на створенні угод купівлі-продажу, а не на побудові довгострокових і прибуткових відносин з клієнтами. Іншими словами, мета полягає в тому, щоб продати те, що виробляє компанія, а не робити те, що хоче ринок. Така агресивна програма продажів пов'язана з дуже високими ризиками. У концепції продажу маркетолог передбачає, що покупці будуть схильні купувати продукт, який сподобається; якщо він їм не сподобається, вони, можливо, забудуть про своє розчарування і куплять його пізніше. Зазвичай це дуже погане і дороге припущення. Ця концепція в основному використовується в разі надлишкових виробничих потужностей, коли фірма хоче продавати те, що вона виробляє. Він починається з точки виробництва, яка фокусується на продуктах, і її мета - отримання прибутку за рахунок збільшення обсягу продажів, а використовувані засоби - це продаж і просування.

Маркетингова концепція говорить: «досягнення організаційних цілей залежить від знання потреб і бажань цільових ринків і надання бажаного задоволення краще, ніж це роблять конкуренти» [26]. Тут в управлінні маркетингом використовується підхід «клієнт перш за все». Згідно з концепцією маркетингу, орієнтація на клієнта і цінність - це шляхи досягнення продажів і прибутку. Маркетингова концепція – це філософія «почуття і реакції», орієнтована на клієнта. Завдання полягає не в тому, щоб знайти потрібних клієнтів для вашого продукту, а в тому, щоб знайти потрібні продукти для ваших клієнтів. Маркетингова концепція та концепція продажів - це дві крайні концепції, які відрізняються один від одного. Коли компанії почали досягати здатності виробляти понад існуючого попиту, керівники почали усвідомлювати необхідність переоцінки маркетингу в бізнес-операціях. Вони також почали усвідомлювати значні зміни на ринку, в області технологій, а також в тому, як виходити на ринки і спілкуватися з ними. Ці зміни привели до розвитку «концепції маркетингу», яка, по суті, є філософією менеджменту. Маркетингову концепцію можна протиставити більш раннім концепціям з точки зору принципів орієнтації. Вищезазначене передбачає, що концепція маркетингу заснована на чотирьох основних принципах: ринкова орієнтація, орієнтація на клієнта, скоординований маркетинг, рентабельність.

Концепція соціального маркетингу говорить: «завданням організації є встановлення потреб, потреб і інтересів цільових ринків і забезпечення бажаної задоволеності більш ефективними і більш продуктивними (ніж у конкурентів) способами з одночасним збереженням або зміцненням благополуччя споживача і суспільства в цілому» [26]. Концепція закликає до сталого маркетингу, соціально та екологічно відповідального маркетингу, який задовольняє нинішні потреби споживачів і підприємств, а також зберігає або посилює здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Концепція соціального маркетингу ставить добробут людей вище прибутку і задоволення потреб. Маркетологам необхідно врівноважити три фактори при розробці своєї маркетингової політики: прибуток компанії, задоволення запитів споживачів і громадські інтереси. Компанії можуть прийняти концепцію соціального маркетингу, якщо вона не призведе до погіршення конкурентоспроможності або втрати прибутку компанії.

Висновки. Враховуючи існуючі наукові підходи до трактування концепції маркетингу, слід розглядати маркетинг як процес управління; як обмін товарами і послугами; як засіб задоволення потреб споживачів; як засіб, що приносить прибуток. На сьогоднішній день в маркетинговій теорії розглядають п'ять альтернативних концепцій, відповідно до яких організації розробляють і реалізують свої маркетингові стратегії, зокрема серед них виділяємо такі: концепція виробництва; концепція продукту; концепція продажу; маркетингова концепція; концепція соціального маркетингу. Таким чином, розглянувши еволюцію концепції маркетингу в контексті її періодизації, застосовуючи метод логіко-історичного аналізу розуміємо, що сучасна концепція маркетингу є формою соціально-відповідального маркетингу на основі пропозиції максимальної споживчої цінності та оптимального задоволення потреб споживача. Причина в тому, що основна мета будь-якої сучасної компанії – робити своїх клієнтів щасливими і отримувати прибуток за рахунок обслуговування та задоволення потреб клієнтів.

Література

1. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. К.: Лібра, 2004. 712 с.

2. Пармаклі Д.М., Філиппова С.В., Добрянська Н.А. Історія економічних вчень: навчальний посібник. Одеса, 2018. 113 с.

3. Історія маркетингу. URL: http://www.marketingpower.com/AboutAMA /Pages/History.aspx.

4. Borden N. H. The Concept of Marketing Mix. Journal of Advertising Research. 1964. Vol. 4. June. P. 2-7.

5. Dean J. Managerial Economics. Englewood Cliffs. NJ. 1951.

6. Gardner B., Levy S. J. The Product and the Brand. Harvard Business Review. 1955. Vol. 33. March-April. N 2. P. 33-39.

7. Ogilvy D. Confesions of an Advertising Man. N.Y, 1963.

8. Smith W. R. Product Differentiation and Market Segmentation as Alternative Marketing Strategies. Journal of Marketing. 1956. Vol. 21. P. 3-8.

9. McCarthy E. J. Basic Marketing: A Managerial Approadh. Homewood, II, 1960.

10. Levitt T. Marketing Myopia. EStrategic Marketing Management. Ed. by R. J Dolan. Boston, MA, 1991. P. 21-44.

11. Howard J. A., Sheth J. N. The Theory of Buyer Behavior. N.Y, 1969.

12. Kotler Ph, Zaltmтan G. Targeting Prospects for a New Product. I Journal of Advertising Research. 1976. Vol. 16. February, N 1. P. 7-20.

13. Kortler Ph., Levy S. Demarketing, Yes, Demarketing. Harvard Business Review. 1971. Vol. 49. November-December. N 6. P. 74-80.

14. Ries A., Trout J. Positioning: The Battle for Your Mind. N.Y., 1982.

15. Gronroos Ch. A Service Quality Model and Its Marketing Implications. European Journal of Marketing. 1984. Vol. 18. N 4. P. 36-44.

16. Levit T. The Globalisation of Markets 11 Global Marketing Management: Cases and Readings Reading. MA. 1995. P. 10-29.

17. Jackson B. B. Winning and Keeping Industrial Customers: The Dynamics of Customer Relationships. Lexington, MA, 1985.

18. Gronroos Ch. From Marketing Mix to Relationship Marketing: Towards a Paradigm Shift in Marketing. I Management Decision. 1994. Vol. 32. N 2. P. 4-20.

19. Marketing and the 7Ps: A brief summary of marketing and how it work. 2015. URL: https://www.cim.co.uk/media/4772/7ps.pdf.

20. Definitions of Marketing. URL: https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/

21. Котлер Ф., Вонг В., Сондерс Дж., Армстронг Г. Основы маркетинга. Principles of Marketing: European Edition 4th. М.: «Вильямс», 2007. С. 1200.

22. Руделіус В., Азарян О.М., Виноградов О.А. Маркетинг : підручник «Консорціум із удосконалення менеджментосвіти в Україні». – 2009. – 245 с.

23. Ламбен Жан-Жак «Менеджмент, ориентированный на рынок». Питер. 2007. 797 с.

24. Эванс Дж.Р., Берман Б. Маркетинг. Пер. с англ. М.: Сирин, 2002. 308 с.

25. Stainer, Geaorge A. Strategic Planning: What Every Manager Must Know, Free Press, New York, 1979.

26. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс. М.: Издательский дом “Вильямс”, 2007. 656 с.

References

1. Harkavenko S. S. Marketynh: pidruchnyk. K.: Libra, 2004. 712 s.

2. Parmakli D.M., Filyppova S.V., Dobrianska N.A. Istoriia ekonomichnykh vchen: navchalnyi posibnyk. Odesa, 2018. 113 s.

3. Istoriia marketynhu. URL: http://www.marketingpower.com/AboutAMA /Pages/History.aspx.

4. Borden N. H. The Concept of Marketing Mix. Journal of Advertising Research. 1964. Vol. 4. June. P. 2-7.

5. Dean J. Managerial Economics. Englewood Cliffs. NJ. 1951.

6. Gardner B., Levy S. J. The Rroduct and the Brand. Harvard Business Review. 1955. Vol. 33. March-April. N 2. P. 33-39.

7. Ogilvy D. Confesions of an Advertising Man. N.Y, 1963.

8. Smith W. R. Product Differentiation and Market Segmentation as Alternative Marketing Strategies. Journal of Marketing. 1956. Vol. 21. R. 3-8.

9. McCarthy E. J. Basic Marketing: A Managerial Approadh. Homewood, II, 1960.

10. Levitt T. Marketing Myopia. EStrategic Marketing Management. Ed. by R. J Dolan. Boston, MA, 1991. R. 21-44.

11. Howard J. A., Sheth J. N. The Theory of Buyer Behavior. N.Y, 1969.

12. Kotler Ph, Zaltmtan G. Targeting Prospects for a New Product. I Journal of Advertising Research. 1976. Vol. 16. February, N 1. P. 7-20.

13. Kortler Ph., Levy S. Demarketing, Yes, Demarketing. Harvard Business Review. 1971. Vol. 49. November-December. N 6. P. 74-80.

14. Ries A., Trout J. Rositioning: The Battle for Your Mind. N.Y., 1982.

15. Gronroos Ch. A Service Quality Model and Its Marketing Implications. European Journal of Marketing. 1984. Vol. 18. N 4. P. 36-44.

16. Levit T. The Globalisation of Markets 11 Global Marketing Management: Cases and Readings Reading. MA. 1995. R. 10-29.

17. Jackson B. B. Winning and Keeping Industrial Customers: The Dynamics of Customer Relationships. Lexington, MA, 1985.

18. Gronroos Ch. From Marketing Mix to Relationship Marketing: Towards a Paradigm Shift in Marketing. I Management Decision. 1994. Vol. 32. N 2. P. 4-20.

19. Marketing and the 7Ps: A brief summary of marketing and how it work. 2015. URL: https://www.cim.co.uk/media/4772/7ps.pdf.

20. Definitions of Marketing. URL: https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/

21. Kotler F., Vonh V., Sonders Dzh., Armstronh H. Osnovы marketynha. Principles of Marketing: European Edition 4th. M.: «Vyliams», 2007. S. 1200.

22. Rudelius V., Azarian O.M., Vynohradov O.A. Marketynh : pidruchnyk «Konsortsium iz udoskonalennia menedzhmentosvity v Ukraini». – 2009. – 245 s.

23. Lamben Zhan-Zhak «Menedzhment, oryentyrovannыi na rынok». Pyter. 2007. 797 s.

24. Эvans Dzh.R., Berman B. Marketynh. Per. s anhl. M.: Syryn, 2002. 308 s.

25. Stainer, Geaorge A. Strategic Planning: What Every Manager Must Know, Free Press, New York, 1979.

26. Kotler F. Osnovы marketynha. Kratkyi kurs. M.: Yzdatelskyi dom “Vyliams”, 2007. 656 s.

Рецензія / Peer review: 04.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 339.138:658
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-34

ПЕРЕВОЗОВА І. В., ДАЛЯК Н. А., ЛІСОВА О. В.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

РЕТРОСПЕКТИВНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ

Економічна ситуація в газотранспортній системі України є доволі складною та невизначеною. На це впливає ряд чинників, серед яких провідне місце належить імпортній залежності від газопостачання, зниження обсягів транзиту російського газу, у зв'язку з політичною нестабільністю взаємовідносин, нестача фінансових ресурсів для модернізації газотранспортної системи, поступове зростання ціни на блакитне паливо на європейському ринку тощо. В цілому, усі зазначені чинники здійснюють прямий вплив на наступні сфери діяльності підприємств газотранспортної системи: управління, техніку та технології, організацію виробництва, оперативне управління виробництвом, матеріально-технічне забезпечення, кадрову політику, інформаційне забезпечення, фінансову, інноваційну сфери. Фактори формують процес модернізації, їх вплив - складова частина (етап) цього процесу. Модель як схема процесу модернізації підприємства в цілому відбувається з концепції і підходу до обґрунтування чинників модернізації підприємств газотранспортної системи. Управління модернізацією передбачає виявлення рушійних сил (факторів), що впливають на газотранспортні підприємства на основі аналізу його стану і тенденцій динаміки, а також, планування і здійснення системи майбутніх дій, виходячи з об'єктивних умов, для досягнення цілей і стратегій, отримання результату - кількісного збільшення та якісного удосконалення конкурентоспроможного стану. Функції управління (прийняття рішення, реалізація рішення та контроль) розглядаються в зв'язку, у взаєминах з функціями апарату. Кожна з функцій розглядається деталізовано для реалізації процесу управління на газотранспортному підприємстві, що пов'язано з виконанням завдань, які покликані вирішувати апарат управління на різних стадіях життєвого циклу такого підприємства. Організація підприємства (виробничої системи), організаційна діяльність розглядається як джерело (сила) впливу (організаційні чинники) на стадії життєвого циклу (сфери підприємства: маркетинг, дослідження, розробка, постачання). Організація функціонування підприємства включає також організаційну діяльність по організації його взаємодії із зовнішнім середовищем (робочої і загальної).

Ключові слова: ретроспективно-семантичний аналіз, моделювання, система управління, модернізація, газотранспортна система

IRYNA PEREVOZOVA, NADIIA DALIAK, OKSANA LISOVA
Ivano-Frankivsk National Technical Oil and Gas University

RETROSPECTIVE-SEMANTIC ANALYSIS OF APPROACHES TO PROCESS MANAGEMENT SYSTEM MODELING

The economic situation in Ukraine's gas transportation system is quite complex and uncertain. This is influenced by a number of factors, including import dependence on gas supplies, declining transit of Russian gas due to political instability, lack of financial resources to modernize the gas transportation system, gradual rising prices for natural gas in the European market and so on. In general, all these factors have a direct impact on the following areas of the gas transportation system: management, machinery and technology, production organization, operational production management, logistics, personnel policy, information support, financial and innovation spheres. The factors shape the process of modernization, their influence is an integral part (stage) of this process. The model as a scheme of the process of modernization of the enterprise as a whole comes from the concept and approach to substantiation of the factors of modernization of the enterprises of the gas transportation system. Modernization management involves identifying the driving forces (factors) affecting gas transportation companies based on the analysis of its state and trends, as well as planning and implementation of future action, based on objective conditions, to achieve goals and strategies, to get the result that lies in quantitative increase and qualitative improvement of the competitive state. Management functions (decision-making, decision implementation and control) are considered in connection with the functions of the management apparatus. Each of the functions is considered in detail for the implementation of the management process in the gas transportation company, which is associated with the tasks that have to be solved by the management apparatus at different stages of the life cycle of such an enterprise. The organization of the enterprise (production system), organizational activities are considered as a source (force) of influence (organizational factors) at the stage of the life cycle (spheres of the enterprise: marketing, research, development, supply). The organization of the enterprise also includes organizational activities to organize its working and general interaction with the external environment.

Постановка проблеми. Критерієм економічного розвитку є економічне зростання - кількісне збільшення і якісне вдосконалення суспільного продукту, який забезпечують фактори його виробництва - економічні ресурси - природні, людські, капітал (грошовий капітал і засоби виробництва), підприємницька здатність (система управління), здійснюючи інноваційні зміни. Ресурси взаємодіють. Так, капітал витрачається підприємцями на покупку природних і трудових ресурсів, засобів виробництва, наукових результатів. У свою чергу, інновації підвищують ефективність використання основного і оборотного капіталу, покращують організацію виробництва і управління діяльністю підприємства. Відбувається з'єднання факторів, з одного боку, виробничо-технологічне і організаційне в процесі трудової діяльності, результатом чого є виробничий продукт, робота, послуга; з іншого боку, - економічне.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості використання ретроспективно-семантичного аналізу відображено в різноманітних довідниках та словниках, серед яких для цілей дослідження використано видання Шинкарука І.В. [1] та Константинова Ф.В. [2]. Методологічну основу дослідження системи управління склали наукові доробки Хаустов Ю.І. [3], Річард Т.П. та Ентоні С.А. [4], Маркс К. та Енгельс Ф. [5], Ніценко В.С., Гоголь М.М. та Кравчук А.О. [6, 7], Афанасьєв В.Г. [8] та ін. Питання управління підприємствами газо-транспортна системи досліджуються в наукових працях Гораль Л. Т. та Запухляк І. Б. [9], Дорошкевич В.І. [10], Кроленко О.Є. [11], Трохименко О. [12] та ін.

Мета дослідження. Метою дослідження є ретроспективно-семантичний аналіз підходів до моделювання системи управління процесом модернізації газо-транспортної системи.

Методи дослідження. Для цілей дослідження використано підхід семантичної реконструкції, метод імітаційного моделювання, метод аналітичного моделювання, метод семантичного моделювання, метод системного аналізу та когнітивний підхід до моделювання і управління.

Результати досліджень. Підприємець виконує економічну функцію приведення пропозиції у відповідність з попитом на різних товарних ринках, а також функції: ресурсну - забезпечення виробництва засобами виробництва і працівниками з достатніми знаннями і вміннями; організаторську - з'єднання і комбінування факторів виробництва; творчу, пов'язану з інноваціями (впровадженням нових продуктів). Підприємець здійснює нові, найбільш ефективні комбінації факторів виробництва і тим самим забезпечує економічний розвиток, бере на себе ризик і відповідальність за організацію і управління підприємством.

Механізм реалізації підприємницьких, інтелектуальних здібностей людей здійснюється на основі діючої моделі перехідної ринкової економіки і є підприємницьким, інтелектуальним ресурсом підприємства, який формує підприємницький, інтелектуальний потенціал, а разом з іншими ресурсами - економічний потенціал підприємства. Саме завдяки підприємницькому, інтелектуальному потенціалу, приходять у взаємодію інші економічні ресурси - праця, капітал, земля, наука. Реалізація підприємницького потенціалу за допомогою управлінських механізмів, впровадження інновацій забезпечує модернізацію продуктів, що виробляються, виконуваних робіт і послуг, що надаються, техніки і технології, виробництва і самої системи управління трудовими, матеріальними і грошовими ресурсами. Іншими словами, інновації впливають на фактори виробництва, забезпечують модернізацію підприємства як виробничої системи - сукупності людей, механізмів, матеріалів та інших ресурсів, інтегрованих в єдину соціальну систему і мають на меті своєї діяльності виробництво матеріальних благ.

Фактори виробництва по суті є елементами системи - підприємства, що змінюються під впливом показників часу, модернізації. Фактори забезпечують модернізацію продуктів, що виробляються, виконуваних робіт і послуг, що надаються, техніки і технології, виробництва і самої системи управління трудовими, матеріальними і грошовими ресурсами, при реалізації підприємницького потенціалу (управлінських механізмів, впровадження інновацій).

Позицію підприємства в певній мірі формує багаторівневий життєвий простір, що найчастіше позначається як «зовнішнє середовище». Підприємство - відкрита система, тісно взаємодіє із зовнішнім середовищем, воно відчуває взаємодію зовнішніх факторів двох рівнів. Перший з них - «робоче» зовнішнє середовище прямого впливу - утворюють клієнти, постачальники, потенційна робоча сила, конкуренти, кредитори. Другий рівень - зовнішнє загальне середовище непрямого впливу - створюється громадським «макрокліматом», знаходиться під впливом факторів: економічних, технологічних, соціальних, політичних.

Реальність управлінських дій не абсолютна, а соціально і культурно детермінована. «Від конкретної» культури залежить, як сприймаються і вирішуються проблеми, а соціалізація визначає межі цього сприйняття» [1]. Це означає, що перетворення підприємств залежить від соціо-культурних чинників.

Найважливішим фактором зовнішнього середовища є політика держави. Рішення задач модернізації реального сектора економіки неможливо без проведення певної державної політики. Як свідчить світовий досвід, вона особливо необхідна в переломні періоди і покликана сприяти усуненню застарілих і формування нових структур, прискоренню науково-технічного та управлінського прогресу, підвищенню пристосовності до об'єктивних вимог глобалізації світової економіки.

Таким чином, система факторів підприємства являє собою єдність внутрішніх чинників виробництва (економічних ресурсів і управління), що взаємодіють з факторами зовнішнього середовища (табл. 1).

Таблиця 1.

Фактори внутрішнього і зовнішнього середовища ГТП

Середовище життєдіяльності підприємства	Внутрішнє середовище				Зовнішнє робоче середовище	Зовнішнє загальне середовище
Фактори виробництва	Людські ресурси	Технологія, техніка	Оборотний капітал	Система управління постачанням і збутом, виробництвом	Фактори: клієнти, постачальники, потенційна робоча сила, конкуренти, кредитори	Фактори: економічні, технологічні, соціальні, політичні
Підприємницькі функції	Ресурсне забезпечення виробничо-комерційного циклу			Економічна функція - забезпечення відповідності виробництва попиту на товарних ринках. Організаторська функція - з'єднання і комбінування факторів виробництва. Творча функція -проведення модернізації.		

Фактори модернізації газотранспортних підприємств розглядаються нами як джерела якісних, необоротних, спрямованих перетворень середовища підприємства: факторів виробництва: людських ресурсів, технології, техніки, оборотного капіталу (активів), системи управління постачанням, виробництвом, збутом; сфер взаємодії підприємства з покупцями, конкурентами, банками, інвесторами, постачальниками, робочою силою; а також перетворення макроумов функціонування підприємств: економічних, технологічних, соціальних, політичних.

Модернізація повинна охопити всі елементи системи: виконувані роботи, техніку і технологію транспортування, систему управління трудовими, матеріальними і грошовими ресурсами при реалізації підприємницького потенціалу (управлінських механізмів, інновацій).

Фактори модернізації, що впливають на середовище газотранспортного підприємства, в тому числі на фактори виробництва (модернізовані елементи), являють собою рушійні сили діяльності, що виражається в доцільній зміні якісного стану стадій виробничо-комерційного циклу, оскільки модернізація - це не тільки заміна обладнання на більш ефективне, але і значна перебудова бізнес-процесів і їх автоматизація. Виділені нами групи чинників модернізації: маркетингові, організаційно-управлінські, фінансово-економічні, техніко-технологічні, інформаційні, соціальні, наукові, державна політика.

Експерти проранжували чинники за значимістю. Порівняно більш значущі організаційно-управлінські (1 місце), маркетингові (2 місце), фінансово-економічні (3 місце) фактори. Далі за значущістю йдуть: інформаційні, техніко-технологічні, наукові, соціальні фактори. Слід, однак, мати на увазі, що значущість факторів змінюється в міру поступового накопичення кількісних і якісних змін. У стані збалансованого зростання, зі стратегією модернізації на перший план висуваються наукові і технологічні чинники. Значення останніх пов'язано з тим, що в міжнародну торгівлю в даний час залучені, в основному, технологічно складні товари, тому конкурентоспроможність підприємства на внутрішньому і зовнішніх ринках залежить від відповідності його технології вимогам виробництва конкурентоспроможної продукції. Наука, технологія і відповідна техніка складають базу економічного зростання і добробуту. В умовах високорозвиненого індустріального виробництва, у міру розвитку великої промисловості створення дійсного багатства стає менш залежним від робочого часу і від кількості затраченої праці, ніж від загального рівня науки і її технологічного застосування ...в постіндустріальному суспільстві головним ресурсом виробництва і створення вартості є наука і знання [3].

Елементи, що модернізуються, піддаються впливу різноманітних факторів, спрямованих на подолання невідповідності, неузгодженості в підсистемах підприємства - протиріч, рішення випливаючих з них проблем. «Проблема - в широкому сенсі - складне теоретичне або практичне питання, що вимагає вирішення; у вузькому сенсі - ситуація, що характеризується недостатністю коштів для досягнення певної мети». «Проблема - (перешкода, трудність, завдання) об'єктивно виникає в ході розвитку пізнання, питання, рішення якого має теоретичний або практичний інтерес» [2].

Аналіз ситуації і проблем газотранспортних підприємств проводився авторами в ході систематичних опитувань керівників, а також опитування експертів - представників адміністрації ОТГ.

Респондентами названі проблеми, які стримують модернізацію підприємств: невизначеність економічної моделі створюваного суспільства, організаційно-економічного механізму, відсутність пріоритету програми модернізації ГТП; нестабільність економічної ситуації; низький кінцевий споживчий попит, недосконалість податкової, банківської, кредитної, митної політики, що не стимулює розвиток виробництва і модернізацію підприємств; необґрунтованість тарифів на енергоресурси, газ; відсутність лізингових компаній, відсутність стратегічної орієнтації, низький рівень управління та планування; незадовільна робота служби маркетингу, застаріле обладнання; неефективне використання ресурсів підприємства, внутрішніх резервів; небажання докласти необхідні зусилля, невіра у власні сили, відсутність «господарського підходу», ефективного механізму стимулювання і виховання працівників; важке фінансове становище, викликане відсутністю обігових коштів, перш за все, через непродуманість економічних дій держави в ході реформ; значні борги; відсутність зовнішніх інвестицій.

Поточна ситуація у газовій галузі України характеризується низкою негативних тенденцій і явищ, найбільш критичними з яких є: залежність України від імпорту газу одного постачальника та невеликі обсяги диверсифікованих поставок природного газу; скорочення транзитних потоків російського природного газу через Україну, спричинене насамперед політичними мотивами та ціновою політикою; необхідність виконання зобов’язань України, що випливають із її членства в Енергетичному Співтоваристві та зафіксовані іншими міжнародними угодами; відставання розвитку вітчизняного газового ринку, а отже, і його конкурентоспроможності від активних процесів реформування світових газових ринків, насамперед у Європі; брак значних інвестиційних ресурсів, необхідних для реабілітації та модернізації вітчизняної газотранспортної системи та підземних сховищ газу; зростання цін на природний газ до європейського рівня, який робить неконкурентоспроможними галузі промисловості, що забезпечують більшу частину ВВП України [9].

Загалом, виявлені проблеми в різних сферах діяльності підприємств газотранспортної системи: управлінні, техніці та технології, організації виробництва, оперативному управлінні виробництвом, матеріально-технічному забезпеченні, кадровій політиці, інформаційному забезпеченні, фінансовій,

інноваційній сферах. Зокрема, маркетингові: низька конкурентоспроможність продукції, що виробляється, несприятлива кон'юнктура ринку, втрата ніші на міжнародному ринку, незабезпеченість договорами поставки. Поряд з цим, повільне реагування на вимоги ринку, недостатній рівень диверсифікації виробництва, нерозвиненість маркетингової служби, гіпертрофований розвиток посередництва. Організаційно-управлінські: низький рівень галузевих і міжгалузевих зв'язків, інтеграційних і коопераційних процесів між підприємствами країн СНД і зарубіжжя; нераціональна структура галузевої перебудови; нерозвиненість інфраструктури газотранспортного комплекса; відсутність ефективного великого корпоративного сектора, здатного забезпечити інноваційно-інвестиційну діяльність: відсутність стратегічної орієнтації; низький рівень управління та організації, невикористання планів, неспроможність більшості державних і регіональних програм і прогнозів; неефективне управління власністю, пасивність дрібних акціонерів. Фінансово-економічні: низька прибутковість, низька швидкість обігу грошей, неефективний кредитний механізм (дорогі кредити, відсутність довгострокового кредиту), недосконала податкова політика, обмеженість інвестицій, дефіцит оборотних коштів, значні заборгованості підприємств, високий рівень витрат, наявність в структурі активів підприємства витратних об'єктів, неефективні невиробничі активи, істотні обсяги «бартеру». Техніко-технологічні: застаріле обладнання, низький технологічний рівень, збільшення розриву в рівні технологій з розвиненими країнами. Інформаційні: відсутність достовірної інформації про фінансово-економічний стан підприємства для акціонерів, потенційних інвесторів і кредиторів, а також для органів виконавчої влади; недостатній обсяг економічної і маркетингової інформації; нерозвиненість інформаційної інфраструктури. Кадрові: неефективна кадрова політика, нестача кваліфікованих менеджерів, дефіцит кваліфікованої робочої сили, недостатній попит населення (значна частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму), недостатній інтерес працівників до результатів роботи, відсутність молодих співробітників, наприклад, в НДДКР.

Ситуація на ГТП переконує в необхідності впливу на всі сфери діяльності силою чинників модернізації для вирішення проблем і забезпечення на цій основі якісного перетворення і економічного зростання.

Таким чином, основний зміст підходу до обґрунтування чинників модернізації відображають наступні теоретичні положення:

- Фактори модернізації - це найбільш істотні джерела якісних, необоротних, спрямованих перетворень внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, рушійні сили модернізації підприємства, його розвитку.
- Фактори як система взаємодіючих причин перебувають в логічному зв'язку із наслідками, їх вплив забезпечує перетворення «можливості в дійсність».
- Оптимальне поєднання взаємодії факторів забезпечує перехід кількості накопичених змін в нову якість системи підприємства.
- Склад і значимість чинників модернізації на конкретному підприємстві, залежить від його стану, цілі, корпоративної і функціональної стратегій.
- Сила факторів під дією складних обставин (ситуацій) здатна підвищуватися і як каталізатор впливати на інші чинники, викликаючи ланцюгову реакцію. Взаємозумовленість і взаємозв'язок чинників носить ситуативний характер. Тому ізольоване вивчення факторів, без прийняття до уваги взаємозв'язків не дає повної і всебічної картини середовища підприємства для прийняття рішення по його перетворенню.
- З позиції системного підходу система факторів модернізації підприємства як «організоване ціле» залежить від поведінки кожного елемента (фактора) системи, що обумовлює необхідність вивчення кожного фактора.
- Елементи (фактори) як цілісність розкладаються (класифікуються) в такій мірі, щоб відобразити причини, обставини, що впливають на виробничо-комерційну діяльність газотранспортного підприємства, для забезпечення якісних змін. Класифікаційний ознака, покладений в основу класифікації чинників модернізації підприємства, «характер впливу».
- Система елементів-факторів внутрішнього і зовнішнього середовища ГТП представляє собою внутрішні чинники виробництва (економічні ресурси: природні, трудові та капітал, управління (виробництвом, постачанням, збутом), які взаємодіють з факторами зовнішнього робочого середовища (клієнтами, постачальниками, потенційною робочою силою, конкурентами, кредиторами); а також із зовнішніми факторами загального середовища (економічними, технологічними, соціальними, політичними).
- Фактори виробництва (економічні ресурси), сфери діяльності підприємства – елементи, що модернізуються (напрями модернізації) піддаються впливу чинників модернізації на тій чи іншій стадії виробничо-комерційного циклу. Відповідно фактори розрізняються залежно від змісту цих стадій: маркетингові дослідження, фундаментальні і прикладні дослідження і розробки, підготовка виробництва, забезпечення ресурсами, виробництво, збут, обслуговування.
- Обмежувачі зовнішнього середовища змушують підприємство шукати найбільш сприятливу систему внутрішніх факторів для досягнення «можливості» - синергетичного ефекту і переходу системи підприємства в нове якість, забезпечення розвитку підприємства.
- Невизначеність зовнішнього середовища в окремі періоди часу характеризується як «функція кількості інформації, яку має організація або особа з приводу конкретного фактора, а також функція

впевненості в цій інформації» [4]. Малий обсяг інформації і сумнівність її точності викликають велику невизначеність оточення підприємства.

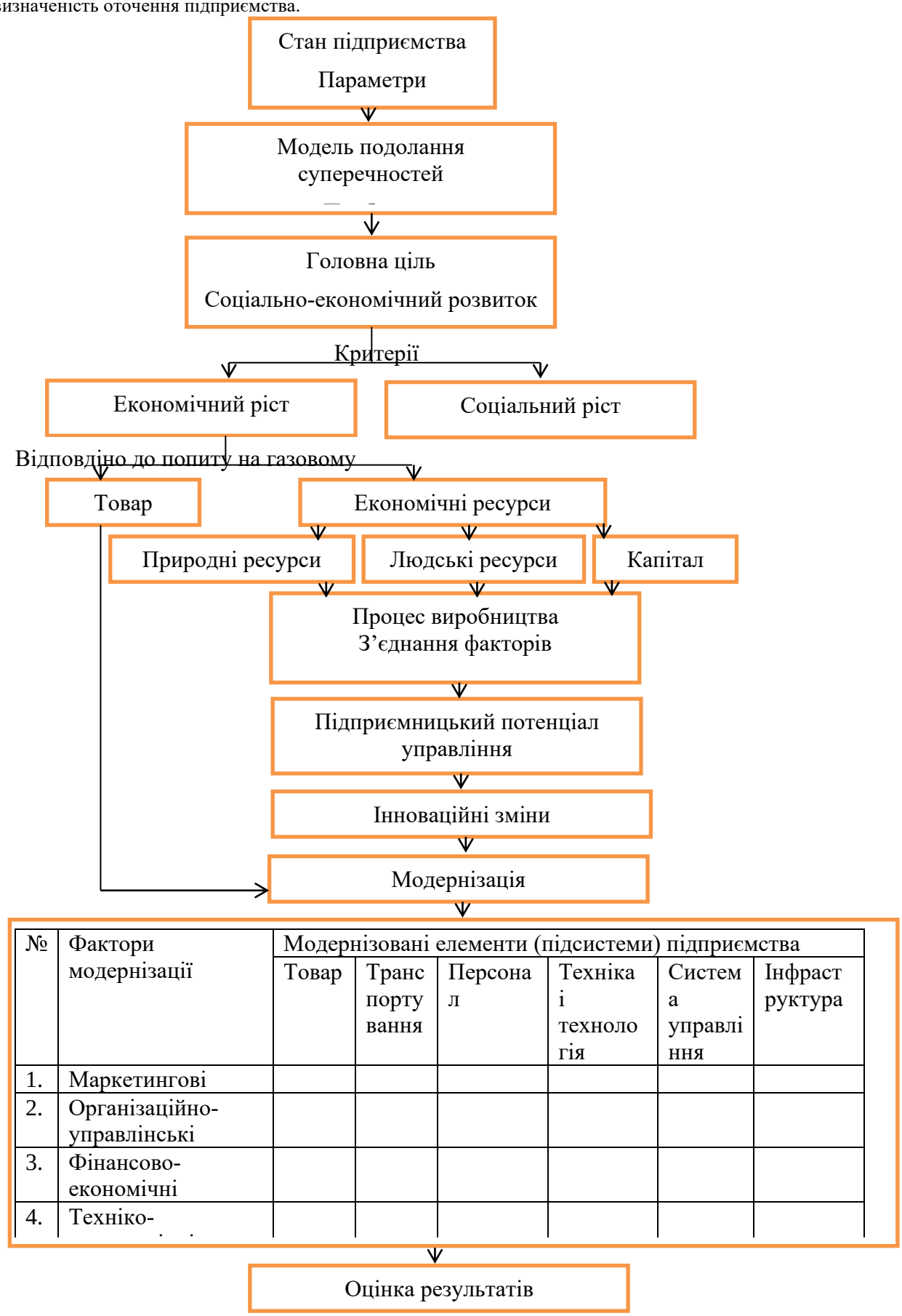

№	Фактори модернізації	Модернізовані елементи (підсистеми) підприємства					
		Товар	Транспортування	Персонал	Техніка і технологія	Система управління	Інфраструктура
1.	Маркетингові						
2.	Організаційно-управлінські						
3.	Фінансово-економічні						
4.	Техніко-						

Рис. 1. Модель модернізації газотранспортних підприємств

Чим невизначеніше зовнішнє середовище, тим вищий ризик проекту модернізації підприємства.

- Фактори модернізації впливають на підсистеми підприємства для подолання їх невідповідності, неузгодженості протиріч і вирішення проблем, що випливають з них.
- Основним методологічним підходом до вирішення проблем ГТП є системний підхід.
- Виявлені і систематизовані проблеми промислових підприємств в функціональних підсистемах (на підставі аналізу ситуації і тенденцій ГТС, обстеження соціально-економічного становища ГТП) є інформацією (емпіричним знанням) для розробки теорії, перевіркою правильності розроблених теоретичних положень, класифікації чинників.

Стан відносної економічної стабільності газотранспортних підприємств обумовлює об'єктивну необхідність кардинальних змін силою чинників модернізації. Фактори формують процес модернізації, їх вплив - складова частина (етап) цього процесу. Модель як схема процесу модернізації підприємства в цілому відбувається з концепції і підходу до обґрунтування чинників модернізації ГТП (рис. 1).

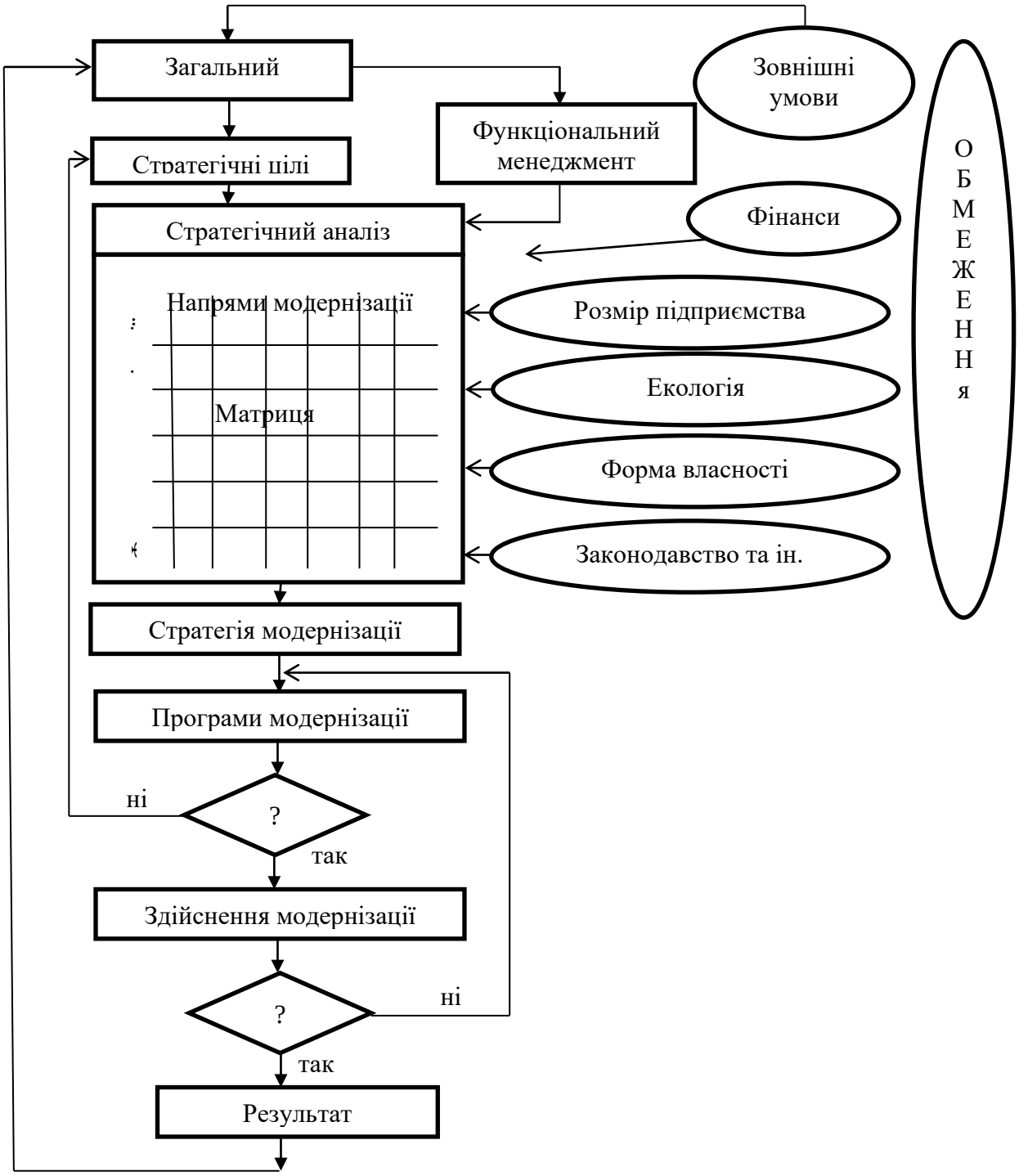

Рис. 2. Модель управління модернізацією ГТП

Модель модернізації ГТП відображає:

- параметри стану підприємства;
- протиріччя і проблеми;
- мета модернізації - соціально-економічний розвиток;
- критерії розвитку: економічне зростання - кількісне збільшення і якісне вдосконалення елементів, що модернізуються: факторів виробництва, соціальних параметрів і політики держави;
- фактори модернізації: маркетингові, організаційно-управлінські, фінансово-економічні, техніко-технологічні, інформаційні, соціальні, наукові, державна промислова політика;
- оцінку результатів модернізації.

Управління - складна багатогранна діяльність, що забезпечує цілеспрямовану координацію, узгодженість суспільної праці. Сенс управління - у впливі на процес виробництва, на людей і колективи, зайнятих в цьому процесі (іншими словами, у впливі суб'єкта управління, керуючої системи на керований об'єкт, керовану систему). Це вплив сам по собі представляє певний процес.

Управління модернізацією передбачає виявлення рушійних сил (факторів), що впливають на ГТП на основі аналізу його стану і тенденцій динаміки, а також, планування і здійснення системи майбутніх дій, виходячи з об'єктивних умов, для досягнення цілей і стратегій, отримання результату - кількісного збільшення та якісного удосконалення конкурентоспроможного стану (рис. 2). Сутність, зміст процесу управління виявляється в його функціях як вираз поділу праці в апараті управління виробництвом. К. Маркс вказував, що «зв'язок і єдність процесу необхідно представлені однієї керуючої волею і функціями, що відносяться не до часткових робіт, а до всієї діяльності» [5]. «Операції, дії суб'єкта управління, відповідні послідовній зміні стадій управлінського циклу, є функціями управління, - пише В. Г. Афанасьєв, - а сукупність цих функцій - зміст управлінського процесу» [8].

У функціях проявляється сутність, зміст управління. Управління являє єдність двох сторін - процесу і структури. Функції управління - суть функції процесу управління. Функція - це об'єктивна складова управління; така частина управління як цілого, прояв якої є умовою прояву цього цілого. Управління - сукупне здійснення функцій. Об'єктивна сукупність (склад) функцій властива управління на будь-яких ієрархічних щаблях, при будь-яких особливостях виробництва. Звідси - якісна однорідність управління на будь-яких рівнях.

В силу єдності процесу і структури управління функції управління повинні розглядатися в зв'язку, у взаєминах з функціями апарату. Вся величезна, складна (різнопланова) сукупність управлінських дій - на будь-якому рівні і в будь-якій системі - може бути зведена до обмеженого переліку щодо строго локалізованих функцій, складових замкнутого циклу управління: прийняття управлінського рішення в процесі його вироблення (мета - варіанти - вибір варіанту - твердження); реалізація рішення; контроль. Кожна з функцій управління може бути піддана подальшій диференціації (табл. 2).

Таблиця 2.

Класифікація функцій управління

Функції управління	Складові функцій управління
Прийняття рішення	Прогнозування (цілепокладання) Планування
Реалізація рішення	Організація Координація і регулювання Активізація (мотивація)
Контроль	Облік Аналіз

Практична реалізація функцій управління на конкретному економічному об'єкті пов'язана з виконанням завдань, які покликаний вирішувати апарат управління на різних стадіях життєвого циклу підприємства. Керуючі чинники модернізації перетворять систему управління підприємством, функції управління (керуючі підсистеми) за допомогою загального менеджменту; а також середовище підприємства, фактори виробництва, стадії життєвого циклу за допомогою функціонального менеджменту (табл. 3).

Організаторська функція підприємця забезпечує з'єднання і комбінування факторів виробництва, є організаційним чинником. Організація - діяльність людей (процес, сукупність спільних дій) щодо впорядкування (влаштування), погодження, забезпечення взаємодії частин цілого; утворення, функціонування та вдосконалення системи в залежності від її внутрішнього стану, зовнішнього середовища для досягнення мети, плану організаційної діяльності. Організація підприємства (виробничої системи), організаційна діяльність розглядається нами як джерело (сила) впливу (організаційні чинники) на стадії життєвого циклу (сфери підприємства: маркетинг, дослідження, розробка, постачання). Організація функціонування підприємства включає також організаційну діяльність по організації його взаємодії із зовнішнім середовищем (робочої і загальної).

Таблиця 3.

Функції – задачі системи управління

Задачі (керовані підсистеми) / Функції (керуючі підсистеми)		Дослідження (маркетинг, продукція)	Підготовка і освоєння виробництва	Виробництво	Забезпечення ресурсами: персоналом	Забезпечення ресурсами: технологіями і технікою	Забезпечення ресурсами: матеріальними	Забезпечення ресурсами: фінансами	Збут	Інфраструктура
Прийняття рішення	Цілепокладання	Функціональний менеджмент								
	Планування									
Реалізація рішення	Організація									
	Координація і Регулювання									
	Мотивація									
Контроль	Облік									
	Аналіз									

Висновки. Підприємства газотранспортної сфери знаходяться у важкому матеріально-фінансовому стані, що відображається у нестачі фінансових ресурсів, фізичної зношеності газотранспортної системи, під впливом умов та цін на європейському ринку. Встановлена важливість причинно-наслідкових зв'язків між факторами виробництва та факторами модернізації для ГТП. Саме модернізація повинна охопити всі елементи системи: виконувані роботи, техніку і технологію транспортування, систему управління трудовими, матеріальними і грошовими ресурсами при реалізації підприємницького потенціалу (управлінських механізмів, інновацій). Результати дослідження дали можливість визначити проблеми, які стримують модернізацію підприємств, у т.ч. в різних сферах діяльності ГТП. Усі виявлені та проаналізовані фактори та проблеми використані при побудові моделі управління модернізацією ГТП з використанням основних функцій управління.

Література

1. Філософський енциклопедичний словник : Довідкове видання / За ред. І.В. Шинкарука. Київ : Абрис 2002, 742 с.
2. Философская энциклопедия / Под ред. Ф.В. Константинова. Т. 4. М.: Сов. энциклопедия, 1967. 592 с.
3. Хаустов Ю.И. Методология исследования категории «новая стоимость». Воронеж: Изд-во ВГУ, 2003. 81 с.
4. Richard T.P., Anthony S.A. The Art of Japanese Management. N.Y.: Warner Books, 1981.
5. Маркс К., Энгельс Ф. Процесс капиталистического производства, взятый в целом. Сочинения: В 30 т. 2. изд. Т. 25. М.: Госполитиздат, 1961. 545 с.
6. Ніценко В.С., Кравчук А.О. Значення внутрішнього контролю в управлінні переробним підприємством. Финансы, учет, банки: сборник научных трудов. 2014. № 1 (20). С. 215-218.
7. Ніценко В.С., Гоголь М.М. Сучасний стан системи управління і обліку на вертикально-інтегрованих підприємствах. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2018. № 6(76). С. 49-52.
8. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. М., 1968. 210 с.
9. Гораль Л.Т., Запухляк І.Б. Сучасні підходи до управління витратами вітчизняних газотранспортних підприємств. Нафтогазова галузь України. 2015. No 5. С. 13–15.
10. Дорошкевич В. І. Газотранспортна система України як складова безпеки національного господарства. Молодий вчений. 2018. № 10(1). С. 325-330.
11. Кроленко О.Є. Механізм прийняття стратегічних рішень в аспекті вибору головної фінансової стратегії розвитку газотранспортної системи України. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2014. Вип. 3. С. 115-125.
12. Трохименко О. Анбандлінг – реформа газотранспортної системи, реструктуризація «Нафтогазу». http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4705:anbandling-reforma-gazotransportnoji-sistemi-restrukturizatsiya-naftogazu&catid=157&Itemid=499.

References

1. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk : Dovidkove vydannia / Za red. I.V. Shynkaruka. Kyiv : Abrys 2002, 742 s.
2. Fylosofskaia эntsyklopedyia / Pod red. F.V. Konstantynova. T. 4. M.: Sov. эntsyklopedyia, 1967. 592 s.
3. Khaustov Yu.Y. Metodolohyia yssledovanyia katehoryy «novaia stoymost». Voronezh: Yzd-vo VHU, 2003. 81 s.
4. Richard T.P., Anthony S.A. The Art of Japanese Management. N.Y.: Warner Books, 1981.
5. Marks K., Эnhels F. Protsess kapytalystycheskoho proyzvodstva, vziatыi v tselom. Sochynenyia: V 30 t. 2. yzd. T. 25. M.: Hospolytyzdat, 1961. 545 s.
6. Nitsenko V.S., Kravchuk A.O. Znachennia vnutrishnoho kontroliu v upravlinni pererobnym pidpryiemstvom. Fynansы, uchet, banky: sbornyk nauchnыkh trudov. 2014. № 1 (20). S. 215-218.
7. Nitsenko V.S., Hohol M.M. Suchasnyi stan systemy upravlinnia i obliku na vertykalno-intehrovanykh pidpryiemstvakh. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriia «Ekonomika i menedzhment». 2018. № 6(76). C. 49-52.
8. Afanasev V.H. Nauchnoe upravlenye obshchestvom. M., 1968. 210 s.
9. Horal L.T., Zapukhliak I.B. Suchasni pidkhody do upravlinnia vytratamy vitchyznianykh hazotransportnykh pidpryiemstv. Naftohazova haluz Ukrainy. 2015. No 5. S. 13–15.
10. Doroshkevych V. I. Hazotransportna systema Ukrainy yak skladova bezpeky natsionalnoho hospodarstva. Molodyi vchenyi. 2018. № 10(1). S. 325-330.
11. Krolenko O.Ie. Mekhanizm pryiniattia stratehichnykh rishen v aspekti vyboru holovnoi finansovoi stratehii rozvytku hazotransportnoi systemy Ukrainy. Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti. 2014. Vyp. 3. S. 115-125.
12. Trokhymenko O. Anbandlinh – reforma hazotransportnoi systemy, restrukturyzatsiia «Naftohazu». http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4705:anbandling-reforma-gazotransportnoji-sistemi-restrukturizatsiya-naftogazu&catid=157&Itemid=499.

Рецензія / Peer review: 02.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 338
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-35

КІНЗЕРСЬКА О. О.
Київський національний університет культури і мистецтв

ДІАГНОСТИКА АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті актуалізується питання визначення особливостей діагностики та оцінки фінансового стану підприємств аграрної галузі, а також визначення чинників, які стримують розвиток та розробка напрямів збільшення прибутку та посилення фінансової стійкості підприємств. Сформовано ряд факторів та основних чинників, що визначають розвиток та функціонування структури агарної галузі України. Виокремлено основні завдання на шляху до проведення системного аналізу діагностики аграрної галузі України.

Ключові слова:стратегія управління, діагностика, аграрна галузь, сталий розвиток.

OLHA KINZERSKA
Kyiv National University of Culture and Arts

DIAGNOSIS OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY OF UKRAINE

The agricultural sector as a complex, system-forming part of the national economy combines a set of industries that provide production, processing, storage and delivery to the final consumer of products made from agricultural raw materials. Diagnosis, development and stable functioning of the agricultural sector is of great strategic importance for the Ukrainian economy. The priority of stable development of the agricultural sector is manifested in many aspects, among which the main ones are food security, Ukraine's international competitive position in the context of growing globalization, economic diversification of the economy and employment, creation of export potential of raw materials and food.

The article highlights the issue of determining the features of diagnosis and assessment of the financial condition of agricultural enterprises, as well as identifying factors that hinder the development and development of ways to increase profits and strengthen the financial stability of enterprises. A number of factors and main factors that determine the development and functioning of the structure of the agar industry of Ukraine have been formed. The main tasks on the way to conducting a systematic analysis of diagnostics of the agricultural sector of Ukraine are highlighted.

Keywords: management strategy, diagnostics, agricultural sector, sustainable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Аграрна галузь як складна, системоутворювальна ланка національної економіки поєднує сукупність галузей, що забезпечують виробництво, переробку, зберігання й доведення до кінцевого споживача продукції, виробленої із сільськогосподарської сировини. Діагностика, розвиток і стабільне функціонування аграрного сектору має величезне стратегічне значення для української економіки. Пріоритетність стабільного розвитку аграрної галузі проявляється у багатьох аспектах, серед яких основними є продовольча безпека держави, міжнародні конкурентні позиції України в умовах зростаючої глобалізації, економічна диверсифікація економіки та забезпечення зайнятості населення, створення експортного потенціалу сировини і продовольства.

Аналіз досліджень і публікацій

В надбаннях науковців, зокрема О.В. Митяй, В.І. Курило, Ю. Я. Лузан, Л.І. Катан, О.В. Шубравська найбільшого розповсюдження набула трьохфакторна модель структури агропромислового комплексу України: 1) сільське господарство; 2) галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК, 3) галузі зі збереження, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції [3,4,6].

Дусановський С.Л., Білан Є.М. [2] виокремлюють чотири сфери: 1) галузі, що виробляють засоби виробництва для сільського господарства і АПК; 2) власне сільське господарство (рослинництво, тваринництво); 3) галузі промисловості, що переробляють сільськогосподарську сировину; 4) виробнича та соціальна інфраструктура (заготівля, зберігання, транспортування і реалізація продукції, підготовка кадрів, заклади по відтворенні робочої сили).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Проблематика розробки стратегії розвитку підприємств, галузей і територіальних утворень актуалізується в умовах мінливості та невизначеності зовнішнього середовища та активізації міжнародних інтеграційних процесів. В системі міжнародної спеціалізації національної економіки агарному бізнесу належить стратегічно важлива роль, що визначає позиції національної економічної системі на міжнародному аграрному ринку, основою для якої має стати визначення пріоритетних напрямів державної політики в рамках забезпечення стабільного розвитку аграрної галузі в Україні.

Формулювання цілей статті

В умовах змінного економічного середовища існування, будь якого об'єкту господарювання, в тому числі підприємства аграрного бізнесу, функціонують з метою отримання прибутку та мінімізації витрат, відповідно звідси постає ряд невирішених питань пов'язаних з цим, а саме актуалізуються питання

визначення особливостей діагностики та оцінки фінансового стану підприємств аграрної галузі, а також визначення чинників, які стримують розвиток та розробка напрямів збільшення прибутку та посилення фінансової стійкості підприємств.

Виклад основного матеріалу

Розвиток і стабільне функціонування аграрного сектору має величезне стратегічне значення для української економіки. Пріоритетність стабільного розвитку аграрної галузі проявляється у багатьох аспектах, серед яких основними є продовольча безпека держави, міжнародні конкурентні позиції України в умовах зростаючої глобалізації, економічна диверсифікація економіки та забезпечення зайнятості населення, створення експортного потенціалу сировини і продовольства. Зокрема, питома вага аграрного сектору у загальному обсязі валового внутрішнього продукту України станом на кінець 2019 року склала 17,5%. Чисельність сільського населення країни становить 12965,7 тис. осіб, або 30,9 % від сукупної чисельності населення. За даними Держкомстату в аграрному виробництві зайнято 3010,4 тис. осіб, що складає 18,9 % від загальної кількості зайнятого населення в економіці країни [7].

Частка аграрної продукції в загальній структурі українського експорту склала 44% у 2019 році. До того ж аграрний сектор формує більше 60% фонду споживання населення та забезпечує продовольчу незалежність та безпеку країни.

Сучасні особливості становлення та функціонування аграрного бізнесу України, безсумнівно, відбиваються і на його поточному стані. З одного боку, реорганізація сільськогосподарських підприємств, руйнування колгоспно-радгоспної системи, приватизаційні процеси, що торкнулися обслуговуючих і переробних підприємств АПК, генерували численні форми господарювання. З іншого боку, це призвело до зміни раніше сформованої системи усталених зв'язків між сільськогосподарськими товаровиробниками і сферами обслуговування, переробки і реалізації продукції.

Окрім очевидних причин, що гальмують розвиток аграрної галузі, слід виокремити такі фактори, як нестача кваліфікованих кадрів на селі, відсталість або відсутність маркетингової політики на стадіях виробництва та реалізації продукції агропромислового комплексу, технологічне відставання від європейських і американських компаній-конкурентів в процесах виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції. Все це свідчить про високу актуальність проблематики забезпечення якісних змін позитивного характеру сталого економічного розвитку аграрної галузі України.

Системний аналіз діагностики аграрної галузі України базується на детальному вивченні об'єктивних закономірностей, принципів і факторів формування і функціонування аграрного сектору економіки. Основними завданнями на цьому етапі дослідження стають:

- діагностика регіональної структури аграрної галузі України, економічний ефект розвитку аграрної галузі в цілому;
- аналіз системи державної підтримки аграрного сектору України на базі програми «Сталий розвиток 2030»;
- оцінювання та особливості визначення економічних та фінансових результатів вітчизняних підприємств аграрної галузі, виявлення значимості аналізу економічних та фінансових результатів у прийнятті ефективних управлінських рішень на вітчизняних підприємствах аграрної галузі;
- виявлення впливу кризоутворювальних та стратегічних чинників на систему управління підприємством;
- аналіз тенденцій макроекономічного і регіонального розвитку сектору економіки і динаміка аграрної галузі. Обґрунтування заходів щодо створення сприятливих умов функціонування та розвитку аграрної галузі в умовах динамічності зовнішнього середовища.

Територіальна організація розвитку регіонального аграрного сектору є складним механізмом поєднання і взаємодії його складових, виробничо-територіальних утворень, що формуються на основі використання умов, факторів, закономірностей і принципів та забезпечують ефективне функціонування аграрної галузі.

Аграрній галузі відводиться провідне місце в системі територіально-галузевої структури економіки регіонів України, що визначається необхідністю забезпечення їх довгострокової продовольчої незалежності, багатофункціональністю та технологічною диференціацією сільського господарства. Конкурентоспроможність та стратегічна ефективність аграрного сектору регіону забезпечується ефективним використанням природно-ресурсного та економічного потенціалів, які формуються під впливом сукупності різних чинників і визначальних умов.

Аграрна галузь України володіє потужним потенціалом розвитку за рахунок забезпеченості сільськогосподарськими земельними угіддями та високої родючості ґрунтів, що є підґрунтям для розширення її експортних можливостей та потенціалу на міжнародних ринках. Проте, потребує залучення інвестицій. Результати вивчення науково-статистичних матеріалів вказують, що інвестиційна підтримка на 1 га ріллі в Україні складає близько 42 дол. США. в той самий час в Польщі даний показник становить 101 дол. США, Білорусі - 236, Росії - орієнтовно 64 дол. США [5].

За результатами теоретичного та прикладного аналізу територіального розвитку аграрної галузі України можна виокремити наступні групи чинників, що визначають розвиток та функціонування регіональної структури агарної галузі, рис. 1. [2].

Рис. 1. Чинники, що визначають розвиток та функціонування структури агарної галузі України (сформовано автором)

Система чинників включає: природно-ресурсні, економічні, соціально-демографічні, науково-технічні, інфраструктурні чинники ендогенного та екзогенного впливу.

В системі чинників, що визначають розвиток та функціонування структури агарної галузі України вагома роль належить групі природно-ресурсних факторів. Їх вплив проявляється через зональне масштабування територій, спеціалізацією ресурсної бази аграрних підприємств, орієнтацією на виробництво екологічно чистої продукції та органічне землеробство, впливом природних чинників на функціонування аграрної галузі тощо.

Ключовим у системі забезпечення ефективного розвитку аграрного виробництва виступає нівелювання дії і деструктивного впливу групи ендогенних чинників, що в кінцевому результаті дозволяє обмежити або виключити ймовірність виникнення та негативного впливу факторів екзогенного спрямування. Вивчення результатів роботи аграрної галузі вказує на необхідність активізації стратегічних пріоритетів державної структурної політики сталого розвитку аграрного сектору економіки з метою збереження та відтворення агроекономічного потенціалу. Забезпечення ефективного розвитку аграрної галузі потребує організаційно-правового та фінансово-економічного механізму державної підтримки аграрної галузі через комплекс цільовий програм щодо розвитку аграрного сектора сьогодні в Україні.

Політика розвитку аграрної галузі передбачає комплекс стратегічних дій, спрямованих на організаційно-економічну підтримку, забезпечення підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, ефективного використання його сильних сторін. Концептуальні пріоритети політики сталого розвитку аграрної галузі мають враховувати тенденції світових ринків, високий рівень міжнародної конкуренції та системну присутність аграрного сектору економіки України на сировинних ринках. Вказані особливості потребують максимальної кореляції заходів загальнонаціональної та регіональної структурної політики розвитку аграрної галузі.

Вважаємо, що пріоритетними напрямками державної політики в рамках забезпечення стабільного розвитку аграрної галузі в Україні мають стати:

- формування ефективних механізмів та налагодженню економічного партнерства між владою та бізнесом щодо забезпечення ефективного розвитку агропродовольчого сектору економіки;
- розвиток системи сільськогосподарського дорадництва спрямованого на поширення знань і

завпровадження у виробництво сучасних досягнень науки, техніки і технологій, надання сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню дорадчих послуг з питань менеджменту, маркетингу, сучасних технологій та розвитку соціальної сфери села;

- розвиток фермерства та малого підприємництва в системі національного аграрного бізнесу;
- запровадження адаптованих до вітчизняних реалій інструментів регулювання аграрного ринку України;
- формування ефективної системи інфраструктурного забезпечення й доступної системи логістичної підтримки аграрної галузі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Підводячи підсумок, можна сказати, що діагностування аграрної галузі України та підприємств аграрного сектору потребує ідентифікації стратегічної позиції сталого розвитку аграрної сфери економіки. У цьому контексті практична реалізація стратегії потребує здійснення моніторингу сталого розвитку через ідентифікацію інтегральних індексів функціонування аграрної галузі та аналізу динаміки виробництва аграрного сектору в розрізі стратегії сталого розвитку.

Література

1. Аграрна реформа в Україні (соціологічна діагностика) / М. Баланівський [та ін.] ; заг. ред. В. Тарасенко ; НАН України, Ін-т соціології. К. : ІС НАН України, 2007. - 576 с.
2. Дусановський С.Л., Білан Є.М. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах: Монографія. Тернопіль, «Збруч», 2003. 183 с.
3. Курило В.І. Про зміст і співвідношення деяких аграрних дефініцій / В. І. Курило // Економіка АПК. - 2014. - № 2. С. 87-92. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_2_14
4. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : [монографія] / Ю. Я. Лузан. К.: ННЦ ІАЕ України, 2010. 472 с.
5. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства України : [посібник] / О.В. Вишневецька. К. : ННЦ ІАЕ, 2015. 144 с.
6. Митяй О.В. Наукові підходи до конкурентоспроможності галузей АПК. Проблеми і перспективи економіки та управління, 2015. № 1. С. 82-90.
7. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua
8. Проект «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html

References

1. Ahrarna reforma v Ukraini (sotsiolohichna diahnostyka) / M. Balanivskyi [ta in.] ; zah. red. V. Tarasenko ; NAN Ukrainy, In-t sotsiolohii. K. : IS NAN Ukrainy, 2007. - 576 s.
2. Dusanovskyi S.L., Bilan Ye.M. Ekonomichni osnovy rozvytku APK v rynkovykh umovakh: Monohrafiia. Ternopil, «Zbruch», 2003. 183 s.
3. Kurylo V.I. Pro zmist i spivvidnoshennia deiakykh ahrarnykh definitsii / V. I. Kurylo // Ekonomika APK. - 2014. - № 2. S. 87-92. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_2_14
4. Luzan Yu. Ya. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy : [monohrafiia] / Yu. Ya. Luzan. K.: NNTs IAE Ukrainy, 2010. 472 s.
5. Lupenko Yu.O., Zakharchuk O.V. Materialno-tekhnichne zabezpechennia silskoho hospodarstva Ukrainy : [posibnyk] / O.V. Vyshnevetska. K. : NNTs IAE, 2015. 144 s.
6. Mytiai O.V. Naukovi pidkhody do konkurentospromozhnosti haluzei APK. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, 2015. № 1. S. 82-90.
7. Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua
8. Proekt «Stratehii staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html

Рецензія / Peer review: 16.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 336.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-36

ШПИЛЬОВА В. О.
ПВНЗ "Європейський університет" Черкаська філія

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ

В статті на підставі комплексного підходу обґрунтовано та виокремлено на рівні теоретичного осмислення й узагальнення основні елементи, методи й етапи податкового планування на підприємстві, що дає можливість їх використання для організації й здійснення управління податковим потенціалам підприємства.

Ключові слова: Податковий потенціал підприємства, податкове планування, комплексний підхід.

SHPYLOVA V.
Higher Educational Institution "European University" Cherkasy branch

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF TAX POTENTIAL OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF INTEGRATED APPROACH

One of the ways to increase the efficiency of management in industrial enterprises is the introduction of tax planning, which is an integration process of rationalization of economic activity from the standpoint of compliance with current tax legislation and the strategy of viability of economic entities.

For domestic industrial enterprises, tax planning is a necessary means of adapting to the variability of the external environment. Forecasting of tax payments, identification and analysis of factors influencing the level of taxation, assessment of economic activity of investing in business at the current level of tax burden create the basis for enterprises to choose a more optimal option for financial and economic activities in the current tax system of Ukraine. Tax planning allows the company to avoid many complex situations, partially eliminates the negative effect of uncertainty in the operating environment, improves coordination, promotes a more rational use of financial resources, allows management to make more informed management decisions.

In article on the basis of a complex campaign it is proved at level of theoretical judgement and generalisation basic elements, methods and stages of tax planning at the enterprise that gives the chance their uses for the organisation and enterprise management in tax potential.

Keywords: Tax potential of the enterprise, tax planning, integrated approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Одним із напрямків підвищення ефективності господарювання на підприємствах промисловості є запровадження податкового планування, що являє собою інтеграційний процес раціоналізації господарської діяльності з позиції відповідності діючому податковому законодавству та стратегії життєздатності суб'єктів господарювання.

Для вітчизняних промислових підприємств податкове планування виступає необхідним засобом адаптації до мінливості зовнішнього середовища. Складання прогнозу податкових платежів, виявлення та аналіз факторів, які впливають на рівень оподаткування, оцінка економічної діяльності вкладання коштів у бізнес за існуючого рівня податкового навантаження створюють підґрунтя для обрання підприємствами більш оптимального варіанту здійснення фінансово-господарської діяльності в умовах чинної податкової системи України. Податкове планування дозволяє підприємству уникнути багатьох складних ситуацій, частково усуває негативний ефект невизначеності середовища функціонування, поліпшує координацію дій, сприяє більш раціонального їх використанню фінансових ресурсів, дозволяє керівництву приймати більш обґрунтовані управлінські рішення.

Аналіз основних досліджень та публікацій

Важливі теоретичні та практичні аспекти податкового планування на підприємствах в наш час досліджувались і висвітлювалися такими вітчизняними вченими, як А. Кізима, А.Г. Завгородній, А.В. Єлисєєв, В.П. Вишневський, Д. Липницький та ін. Проте до теперішнього часу методика організації податкового планування для промислових підприємств чітко не розроблена. Тому це питання є актуальним і являє собою важливу науково-практичну проблему.

Постановка завдання у загальному вигляді

На підставі комплексного підходу обґрунтувати та виокремити на рівні теоретичного осмислення й узагальнення основні елементи, методи й етапи податкового планування на підприємстві

Виклад основного матеріалу

Податкове планування – складова частина фінансово-господарської діяльності як фізичних, так і юридичних осіб, у зв'язку з чим його можна поділити на індивідуальне (характерне як для сімей, так і для некорпоративного сектора економіки) і на корпоративне. Завдання податкового планування – максимізація доходу за рахунок мінімізації податків. Плануючи податкові наслідки своєї діяльності, важливо знати, куди,

коли, як і скільки необхідно сплатити податків, а також які існують способи, що дозволяють не переплачувати їх, максимізувати доходи законними способами і методами, і залишатися при цьому в межах бізнесової етики. Податкове планування базується на знанні податкового права, чинного податкового законодавства.

Методика, інструменти та схеми реалізації податкового планування значною мірою залежать від його виду. Види податкового планування наведено в табл..1.

Таблиця 1.

Класифікація податкового планування

Ознака класифікації	Види податкового планування
1. Сфера застосування	· внутрішньодержавне; · міждержавне
2. Організаційна структура суб'єкта підприємництва	· індивідуальне; · корпоративне
3. Обсяг охоплення господарської діяльності підприємства	· податкове планування фінансово-господарської діяльності підприємства загалом; · податкове планування окремого виду господарської діяльності підприємства; · податкове планування реалізації окремого підприємницького проекту (угоди)
4. Етап функціонування підприємства	· податкове планування на етапі створення (заснування) підприємства; · податкове планування, здійснюване в процесі функціонування підприємства; · податкове планування операцій щодо ліквідації підприємства та розподілу його активів
5. Інструменти податкового планування	· податкове планування, що базується на податкових пільгах; · податкове планування з використанням податкових лазівок

З процесуальної точки зору податкове планування на підприємстві - це формування системи параметрів, які визначають стан оподаткування господарюючого суб'єкта і заходів впливу на нього [2, с. 56].

Все це знаходить відображення в податковому плані підприємства. Тому методики податкового планування на основі комплексного підходу має розпочинатися саме з розробки податкового плану.

З метою проведення моніторингу та прогнозу ефективності податкового планування з точки зору внутрішнього податкового адміністрування, оцінки реального податкового потенціалу промисловим підприємствам пропонується складання податкового паспорта суб'єкта господарювання.

На наш погляд, в податковий паспорт промислового підприємства варто включити наступні розділи:

1. Загальна характеристика підприємства.
2. Основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства.
3. Відомості про рахунки в банках та інших кредитних установах.
4. Доходи, що не підлягають оподаткуванню.
5. Дані про перевірки платника податків.
6. Зовнішньоекономічна діяльність.
7. Заборгованість по податках та зборах в бюджетну систему України,
8. Основні показники податкового навантаження ш організацію.
9. Ефективність податкового потенціалу підприємства.

Слід зазначити, що крім створення адекватної сьогоднішнім економічним реаліям структури податкового планування, визначення повноважень і вимог до учасників процесу планування податкових платежів, для успішної постановки діяльності по плануванню податків необхідна наявність фінансових, матеріально-технічну: і інтелектуальних ресурсів, які формуються при складанні щорічного податкового плану.

Матеріально-технічні ресурси, задіяні в процесі податкового планування, визначаються до створення групи планування заходів щодо податкової оптимізації і формуються з двох частин [1, с. 107]:

- перша частина складається з елементів матеріально-технічної бази, що знаходиться у розпорядженні тих підрозділів підприємства, співробітники яких зайняті плануванням податкових платежів;
- друга частина створюється спеціально з меток функціонування податкової групи.

Серед всього переліку матеріально-технічних ресурсів, необхідних для успішного здійснення функції податкового планування, істотне місце повинні займати забезпечення податкової групи сучасними інформаційно-обчислювальними комплексами, необхідним для застосування статистико-математичних методів визначення варіантів розподілу заходів щодо податкове оптимізації;

- використання в процесі роботи бібліотечного фонду, що складається з нормативної, наукової, практичної і періодичної літератури;
- застосування баз даних законодавства Україні, ще полегшують пошук необхідної документації нормативно-правового характеру.

Фінансова база організації податкового планування формується виходячи з потреб в здійсненні заходів щодо податкової оптимізації. Крім того, керівництво підприємства повинне сформувати політику стимулювання працівників груп планування, реалізації, контролю та оцінки ефективності заходів по податковій оптимізації.

Податкове планування як невід'ємна частина податкового менеджменту є однією з умов ефективного розвитку підприємства. Податкове планування являє собою процес визначення сум податкових платежів на основі аналізу та вибору різних об'єктів оподаткування, пріоритетних видів підприємницької діяльності, конкретних операцій, можливостей підприємства для досягнення заданих результатів фінансово-господарської діяльності, як у короткотерміновому, так і в довготерміновому періоді в умовах чинної податкової системи.

Основні концептуальні елементи системи податкового планування на промисловому підприємстві подано на рис. 1.

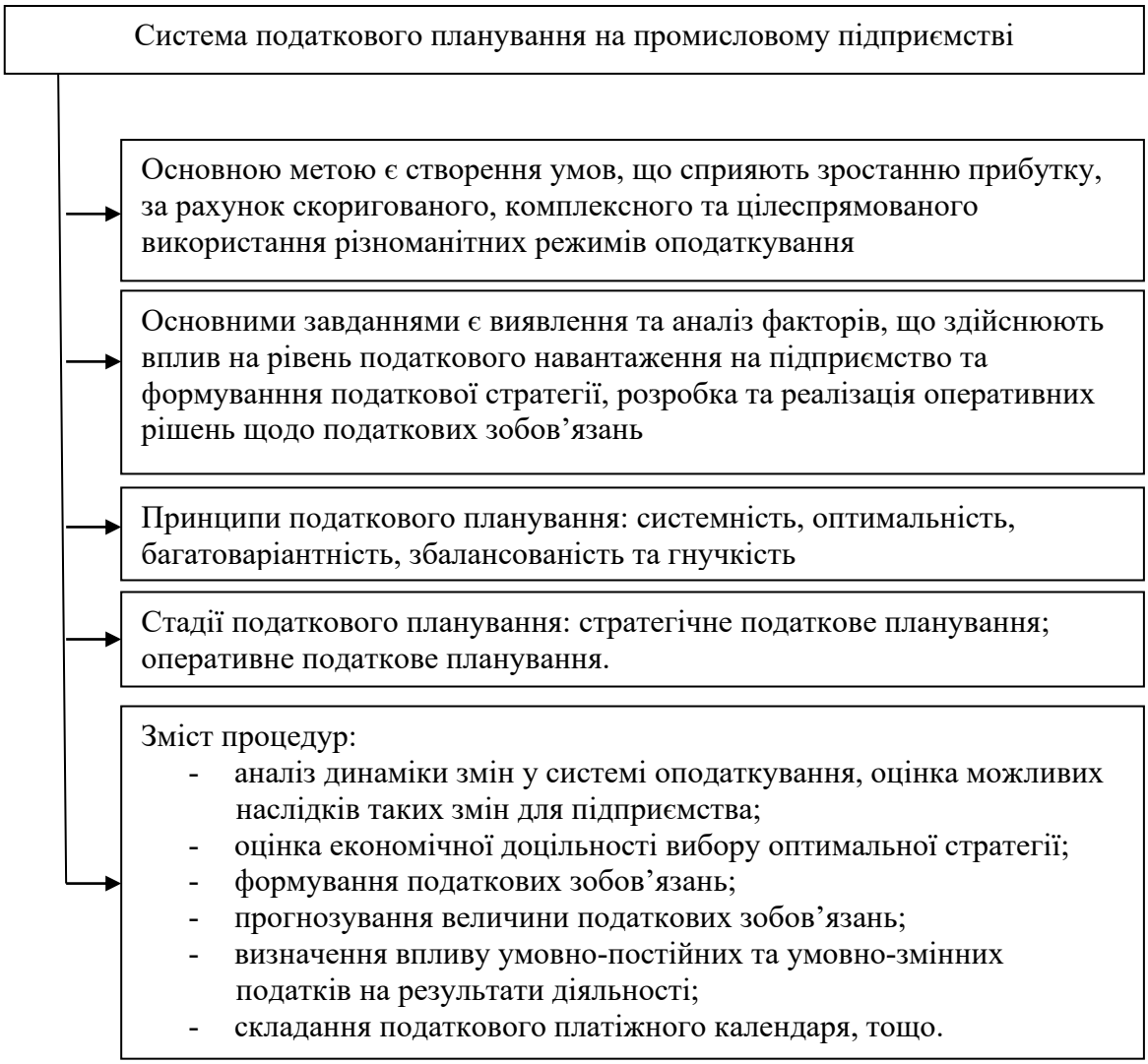

Рис. 1. Запропоновані елементи системи податкового планування на промисловому підприємстві

В процесі податкового планування здійснюється збір і обробка даних про ситуації, які виникають на підприємстві під впливом системи оподаткування, розробляються різні схеми діяльності, визначаються фінансові й товарні потоки, взаємовідносини з постачальниками, покупцями, кредиторами, що дозволяє приймати певні управлінські рішення.

Етапи і заходи податкового планування за викладеною методикою наведено на рис.2.

Запропонована методика податкового планування базується на комплексному підході і передбачає: систематизацію податкових схем та їх підбір за першочерговістю використання при розробленні проектів податкового планування; вибір оптимального проекту на основі критеріїв оптимальності; комплексний аналіз податкового поля та результатів податкового планування; поточний моніторинг виконання податкових планів, за результатами якого нівелюється вплив негативних чинників через використання резервних та аварійних проектів.

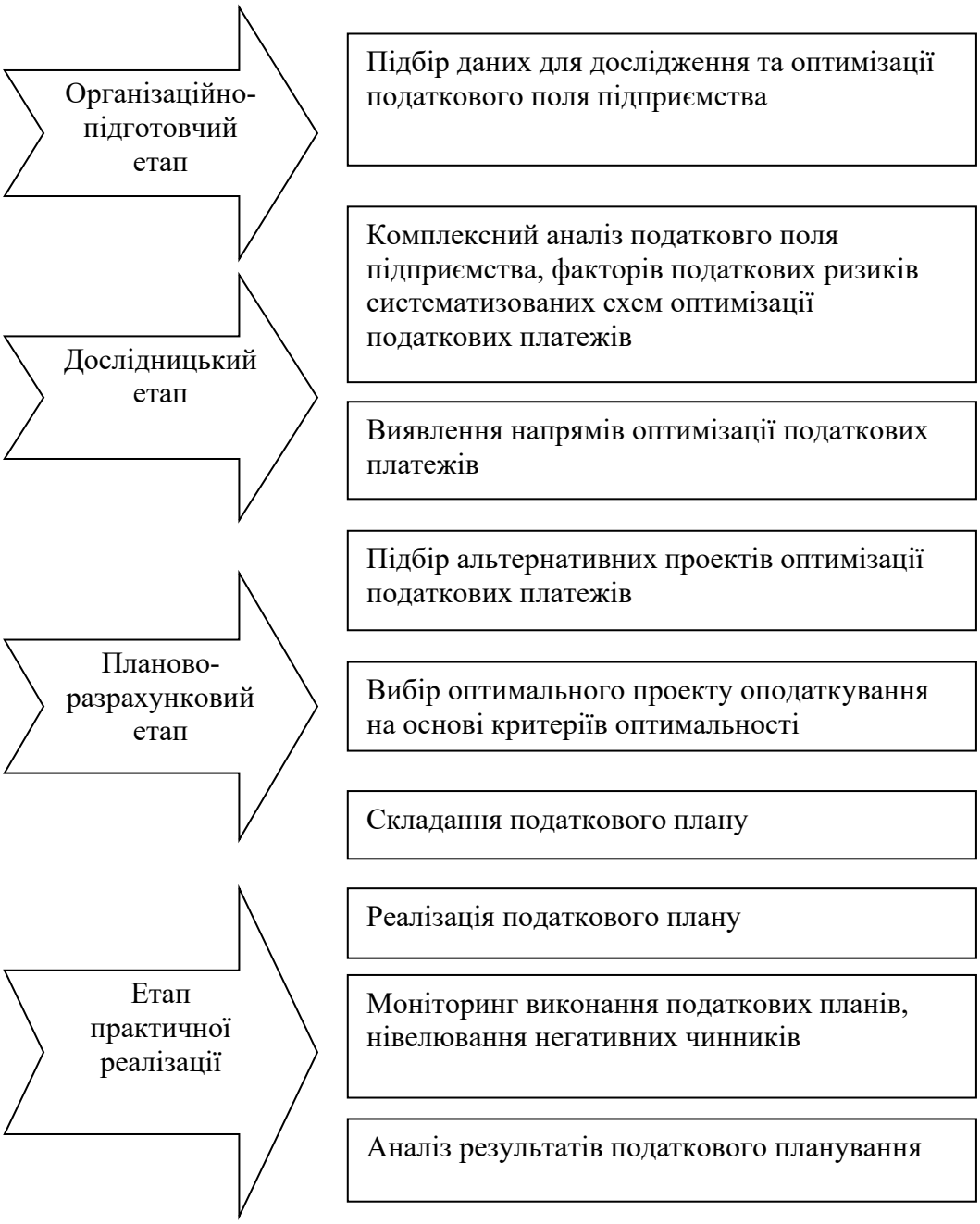

Рис. 2. Етапи і заходи за запропонованою методикою податкового планування на промисловому підприємстві

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, податкове планування на промислових підприємствах являє собою комплексний, інтеграційний процес, раціоналізація якого повинна базуватися на комплексному підході з використанням досягнень економічних, фінансових та юридичних наук.

Впровадження в системі управління промислових підприємств методики податкового планування на основі комплексного підходу дозволить зробити більш змістовні висновки щодо подальшого розвитку діяльності та знизити податковий ризик при прийнятті управлінських рішень в конкретній проблемній ситуації.

References

1. Vyshnevskyi V. Otsenka vozmozhnostei snyzhenyia nalohovoho bremeny v perekhodnoi yekonomyke/ V. Vyshnevskyi, D. Lypnytskyi // Voprosы эkonomyky. - 2000. - № 2. - S. 107-116,

2. Zahorodnii A.H. Podatky ta podatkove planuvannia pidpryiemnytskoi diialnosti / A.H. Zahorodnii, A.V. Yelysieiev. - L.; Tsentr Biznesu-Servisu 2003. - 152 s.

3. Yvanov Yu.B. Nalohovoe planyrovanye; pryntsypy, metody, ynstrumentы / Yu.B. Ivanov, V.V. Karpova, L.N. Karpov. - Kh-: YD «YNZhEK», 2006. - 272 s.

4. Kizyma A.Ia. Podatkovyi menedzhment: [navch.-metod. posibnyk] / A.Ia. Kizyma. - Ternopil: Aston, 2004. - 166 s.

Рецензія / Peer review: 11.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК: 338.43:330.34
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-37

РУЖИЦЬКИЙ І. Ю.
Чернігівський національний технологічний університет

СУБ'ЄКТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

У статті представлено систему інституціонального забезпечення регулювання економічної безпеки економіки країни. Визначено напрями збалансування інтересів суб'єктів механізму регулювання економічної безпеки економіки країни шляхом об'єднання зусиль у напрямку регулювання економічної безпеки та реалізації стратегічних пріоритетів державної економічної політики через формування економічної свідомості населення, належне інноваційне забезпечення економіки країни, розробку відповідної законодавчої та нормативно-правової бази.

Ключові слова: економічна безпека, розвиток, регулювання, інституціональне забезпечення.

RUZHITSKY I.
Chernihiv National University of Technology

SUBJECTS OF INSTITUTIONAL REGULATION OF ECONOMIC SECURITY OF ECONOMY OF THE COUNTRY

The article presents the system of institutional support for the regulation of economic security of the country's economy. The directions of balancing the interests of the subjects of the mechanism of regulation of economic security of the country's economy by combining efforts to regulate economic security and implementation of strategic priorities of state economic policy through the formation of economic consciousness, proper innovation of the economy, development of appropriate legal and regulatory framework . Institutionalization of the process of ensuring economic security includes the involvement of a wide range of participants, along with their own goals and their inherent functions. The functioning of the country's economy depends on the following characteristics of economic dynamics: material needs, economic landmarks and interests, the motivation for economic activity determined under their influence. First of all, the subjects of economic security are the legislative, executive and judicial authorities within their statutory powers. At the second level, the so-called level of "secondary institutionalization", the role of the subject of economic security is played by ministries, departments, services and agencies, which are responsible for the actual implementation of economic security in the country. And at the last, third level are the structural units of the above departments, which are directly responsible for various areas of economic security. The content of regulation of economic security of the economy determines the combination of two vectors of regulation - the economy and regulation in the field of economic security, and its role in the formation of security at the state level - determines the existence of regulatory structure at four levels, which includes state, local self-government, public and economic levels of regulation. That is, the issues of research of subjects of regulation of agricultural production and its economic security in the context of institutional support of the mechanism of regulation of economic security of the country's economy become relevant.

Key words: economic security, development, regulation, institutional support.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Аналіз сучасного стану механізму регулювання економічної безпеки економіки країни на практиці можна вважати стратегічним напрямом, дія якого спрямована на визначення рівня економічної безпеки економіки країни та відповідності його стану світовим тенденціям в регулювання аграрним сектором. Даний підхід до дослідження регулювання економічної безпеки економіки країни передбачає виконання комплексу заходів, до яких належать: по-перше, системно-структурний аналіз, проведений для виявлення складових механізму регулювання та відносин координації та субординації між ними (з'ясування моделі регулювання); по-друге, функціональний аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення економічної безпеки економіки країни у напрямку визначення повноти виконуваних функцій та узгодженості дій; по-третє, аналіз організаційної будови органів регулювання аграрним виробництвом, що дає відповіді на питання її відповідності виконуваним функціям та моделі регулювання економічної безпеки, тобто його інституційне забезпечення; по-четверте, аналіз впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на функціонування відповідних управлінських структур, що мають відношення до регулювання економічної безпеки економіки країни в сучасних ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В дослідженнях вітчизняних вчених, присвячених проблемам державного регулювання економічної безпеки в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення. Управлінські аспекти державного регулювання економічної безпеки розроблялися у працях: В. Борщевського, О. Манойленка, А. Никифорова, В. Русана, П. Саблук, М.Скорик, А. Черепа та ін..

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей державного регулювання економічної безпеки , у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки ефективного інструментарію регулювання економічної безпеки .

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад управління економічною безпекою .

Виклад основного матеріалу дослідження

Для врегулювання конфліктності суспільних відносин втручання держави є обов'язковим (зокрема через право голосу, вибору тощо) і має в своєму розпорядженні відповідні інституційні важелі впливу. Звідси слідує, що забезпечення процесу дотримання принципів економічної безпеки потрібно покласти на діяльність формальних інститутів як таких, чий обсяг функцій та можливостей регулюється законами або іншими нормативно-правовими актами. Дія таких інститутів та механізми захисту їх нормального функціонування підтримується, в основному, державними органами та забезпечується на державному рівні [1-2].

Інституціоналізація процесу забезпечення економічної безпеки включає в себе залучення широкого кола учасників разом з їх власними цілями та притаманними їм функціями. Функціонування економіки країни залежить від наступних характеристик господарської динаміки: матеріальні потреби, господарські орієнтири та інтереси, визначена під їх впливом мотивація до господарської діяльності. Перш за все, суб'єктами забезпечення економічної безпеки є органи законодавчої, виконавчої та судової влади в межах своїх встановлених законом повноважень. На другому рівні, так званому рівні «вторинної інституціоналізації», в ролі суб'єкта забезпечення економічної безпеки виступають міністерства, відомства, служби та агентства, на плечі яких і покладена фактична реалізація економічної безпеки в країні. І на останньому, третьому рівні знаходяться структурні підрозділи зазначених вище відомств, які безпосередньо відповідають за різні напрями забезпечення економічної безпеки [3].

Зміст регулювання економічної безпеки економіки країни визначає поєднання в єдине ціле двох векторів регулювання – галуззю економіки країни та регулювання в сфері економічної безпеки, а його роль у становленні безпеки на рівні держави – визначає існування структури регулювання на чотирьох рівнях, яка включає в себе державний, місцевого самоврядування, громадський і господарський рівні регулювання . Тобто, актуальності набувають питання дослідження суб'єктів регулювання аграрним виробництвом та його економічною безпекою у контексті інституційного забезпечення механізму регулювання економічної безпеки економіки країни.

Так як дослідження проблематики регулювання економічної безпеки аграрного виробництвом проводиться на мезо- та макро-рівнях, то органи регулювання як такі, що формують мікро-рівень регулювання у проведений нами аналіз не будуть включені.

Структура суб'єктів регулювання економічної безпеки економіки країни включає:

1) суб'єкти державної влади: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Міністерство аграрної політики та продовольства України та урядові органи, що діють в його складі – Державна служба з охорони прав на сорти рослин, Український інститут експертизи сортів рослин, Державна інспекція з контролю якості сільськогосподарської продукції та моніторингу її ринку, Державний департамент ветеринарної медицини; Міністерство охорони навколишнього природного середовища та діючі в його складі Державна економічна інспекція; Державний комітет України по водному господарству; Державний комітет із земельних ресурсів та Державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель.

До державних структур, які мають опосередковане відношення до забезпечення економічної безпеки економіки країни, а саме Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державна служби заповідної справи та Державної гідрометеорологічної служб Міністерства охорони навколишнього природного середовища, Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України, Державний департамент по нагляду за охороною праці, Міністерство охорони здоров'я не доцільно, на нашу думку включати у результати проведеного;

2) регіональні (обласні та районні) відділення центральних органів влади, представлені в попередньому пункті державних органів (крім перших трьох), які виділені в окрему групу, оскільки мають подвійне підпорядкування – профільному відомству та місцевим органам самоврядування (обласним та районним радам). Дані суб'єкти регулювання складаються з управлінь агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів, земельних ресурсів, водних ресурсів та територіальних представництв урядових органів регулювання та контрольно-інспекційних служб Міністерства аграрної політики та продовольства України і Міністерства охорони навколишнього природного середовища;

3) суб'єкти механізму регулювання економічної безпеки економіки країни на рівні децентралізованого регулювання : 3.1) органи місцевого самоврядування – обласні, районні, сільські та селищні ради та відповідні виконавчі комітети, які відповідно до ст. 4 Закону України "Про національну безпеку" віднесено до суб'єктів забезпечення національної безпеки; 3.2) громадські професійні організації, до яких входять: Аграрний Союз України, Міжнародна асоціація виробників органічної продукції "Біолан Україна", Федерація органічного руху України, Спілка учасників органічного агровиробництва "Натурпродукт", Асоціація фермерів та приватних землевласників України, товариства споживачів, Науково-дослідний центр незалежних споживчих експертиз "ТЕСТ", Центр економічної безпеки споживачів «Екостандарт» тощо;

4) інформаційно-консультаційні служби, які, незважаючи на їх різні форми власності, виділені нами в окрему групу через специфічність виконуваних функцій і важливу роль, яку вони можуть відіграти і вже відіграють у забезпеченні економічної безпеки економіки країни.

Результати проведеного дослідження суб'єктів регулювання економічної безпеки економіки країни засвідчили про наявність складної структури суб'єктів із змішаним типом взаємовідносин, що поєднує відносини субординації по вертикалях централізованих органів регулювання та відносини координації на всіх рівнях як суспільних, так і в межах адміністративно-територіального поділу країни. Відносини субординації мають перевагу у вирішенні проблем забезпечення економічної безпеки економіки країни, що відповідає централізованій моделі регулювання . Така модель (із пріоритетом інтересів економіки країни над територіальними) протягом тривалого періоду часу була характерною для аграрних регіонів [4-5]. Відзначимо, що неповне врахування інтересів відповідної території не відповідає загальним принципам формування і функціонування регулювання економічної безпеки економіки країни.

Так як сукупність управлінських рішень щодо регулювання економічної безпеки економіки країни є надзвичайно різноманітною за важливістю та об'єктами, тому оберемо прийнятий на даний момент механізм програмного регулювання . В сучасних умовах розподілу повноважень щодо забезпечення економічної безпеки економіки країни необхідно враховувати два напрями: та природоохоронні програми (за видами ресурсів, територіальні, об'єктові). Зазначимо, що таких не комплексний підхід використовується у зв'язку з розподілом повноважень між значною кількістю управлінських структур. Також варто відмітити, що складність прийняття управлінських рішень щодо регулювання економічної безпеки економіки країни, яка викликана необхідністю поєднання галузевих та територіальних інтересів, а також еколого-соціо-економічних пріоритетів.

Централізована модель регулювання економічної безпеки економіки країни передбачає концентрацію повноважень, а відповідно і функцій в державних структурах. Функціональний аналіз даних структур дає змогу виявити їх відповідність основним світовим тенденціям та можливе дублювання між різними суб'єктами регулювання . Доповнюється даний аналіз дослідженням організаційної структури Міністерства аграрної політики та продовольства України на відповідність виконуваним та теоретично необхідним функціям. Функціональний аналіз охоплює Міністерство аграрної політики та продовольства України, та частково Державне агентство земельних ресурсів, Міністерство охорони навколишнього природного середовища щодо їх компетенції в забезпеченні економічної безпеки економіки країни.

Міністерство аграрної політики та продовольства України є центральним спеціально уповноваженим органом регулювання «з питань забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, регулювання у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової і переробної промисловості та комплексного розвитку сільських територій» [6]. Функції виконувані ним окреслюються в Положенні, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 1119.

Для ефективного функціонування регулювання економічної безпеки економіки країни необхідно включити відповідне завдання у Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, деякі функції включити в існуючі, а деякі потребують окремих позицій в Положенні.

Кожній виконуваній функції як напряму діяльності має відповідати уповноважений структурний підрозділ. Аналіз організаційної структури свідчить про відсутність в складі Міністерства аграрної політики та продовольства України структурного підрозділу, до функціональних обов'язків якого належить забезпечення економічної безпеки економіки країни. В цілому складається картина неповної відповідності функціональної та організаційної структури Міністерства аграрної політики та продовольства України до потреб економічної безпеки економіки країни.

Отже, проведений аналіз свідчить те, що в Україні на сьогоднішній день не існує скоординованого механізму регулювання економічної безпеки економіки країни, органи регулювання як галуззю економіки країни, так і в сфері екології діють за централізованою моделлю, організаційна структура та функціональна система Міністерства аграрної політики та продовольства України не відповідає вимогам забезпечення економічної безпеки економіки країни.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади «з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, економічної безпеки зокрема». Компетенція Міністерства розповсюджується на всю територію України та всі види діяльності. Але, крім галузевого підходу (за яким здійснюється регулювання в сфері екології в Україні, тобто не шляхом інтегрування в усі види діяльності, а через створення окремого спеціально уповноваженого органу регулювання в даній сфері – аналогічно до відомств галузевого регулювання), поєднаного з ресурсним (регулювання , в тому числі облік і контроль, здійснюється не за видами діяльності та їх впливом на довкілля, а за природними ресурсами не розмежовуючи вплив суб'єктів різних видів діяльності на них), в Міністерстві охорони навколишнього природного середовища застосовується територіальний (комплексний) підхід, що організаційно виражається в наявності структурного підрозділу із сталого розвитку сільських територій.

За допомогою SWOT-аналізу визначимо проблеми регулювання економічної безпеки економіки країни, що відповідають чинникам негативного впливу на функціонування досліджуваної системи (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз механізму регулювання економічної безпеки економіки країни

Сильні сторони	Слабкі сторони
- добре розвинена законодавча база в сфері екології та економіки країни; - сформована система регулювання природоохоронною діяльністю, природокористуванням, надзвичайними екологічними ситуаціями та аграрною сферою; - наявність практики національного та регіонального програмування; - наявність державної економічної стратегії.	- відсутність концепції екологічного спрямування економіки країни; - невідповідні завдання та функції органів регулювання економічною компонентою економіки країни; - недосконала організація регулювання ; - практична відсутність державної підтримки розвитку еколого-спрямованого сільського господарства; - відсутність дієвої системи мотивації до еколого-спрямованого ведення сільського господарства; - відсутність ефективної системи оцінки якості сільськогосподарської продукції; - відсутність системи сертифікації та маркування органічної продукції сільського господарства; - відсутність мобільного та динамічного моніторингу екологічного стану сільських територій; - низька поінформованість або неоперативність отримання інформації органами регулювання ; - недосконалість нормативно-правової бази щодо екологічного спрямування економіки країни; - недостатнє фінансування природоохоронних заходів; - часто відсутність економічної служби в структурі місцевих державних адміністрацій та виконкомів органів місцевого самоврядування районного рівня; - недостатній рівень співпраці між суб'єктами регулювання , неточності функціонального розмежування; - відсутність обов'язкової координації рішень Рад щодо економічної сторони питання; - побудова програм розвитку сільського господарства та природоохоронних зверху-донизу.
Можливості	**Загрози**
- зміни акцентів в аграрній політиці через вступ до СОТ, - гармонізація стандартів агропродовольчої продукції з міжнародними вимогами; - популяризація здорового способу життя; - посилення ролі громадськості в сфері охорони довкілля	- низький рівень економічної свідомості населення; - політична нестабільність; - складна соціально-економічна ситуація в країні; - непоширеність застосування технологій з екологічними обмеженнями; - низький рівень застосування систем екологічного менеджменту на підприємствах.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень та з використанням [7-9]

Тобто, з метою забезпечення економічної безпеки в аграрному виробництві потрібно змістити акцент з техногенного розвитку економіки країни на екологічно безпечний. При цьому, важливо зрозуміти, як відбувається заміна старих інститутів новими, яких змін вони зазнають. Інституційна теорія пропонує кілька типів такого процесу. Переважаючим згідно з теорією, вважається тип, який іменується «path dependence» (залежність від траєкторії попереднього розвитку приблизно до «біологічної метафори» в економіці) [8]. Тобто місію спадковості в управлінні виконують інститути. Національне господарство та суспільство забезпечують відтворення економічних, культурних та соціальних інститутів, які були в минулому, при цьому, поступово змінювались. Ця динаміка покладена в основу інституційного розвитку згідно положень інституціоналізму та забезпечується інноваційною діяльністю та наявністю технологічного прогресу.

Напрямом до збалансованого розвитку суспільних інститутів є загальноприйнята ідея чи мета, сформована в рамках неформальних інститутів. В контексті наших досліджень такою ідеєю (інституціональною мотивацією) є побудова універсальної системи стимулювання розвитку інструментів механізму регулювання економічної безпеки економіки країни. Для успіху така мотивація має відповідати інтересам усіх суб'єктів забезпечення економічної безпеки в аграрному секторі, а її результативність найбільш яскраво прослідковується при формуванні екологічно орієнтованого попиту населення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Інституціоналізація процесу забезпечення економічної безпеки включає в себе залучення широкого кола учасників разом з їх власними цілями та притаманними їм функціями. Функціонування економіки країни залежить від наступних характеристик господарської динаміки: матеріальні потреби, господарські орієнтири та інтереси, визначена під їх впливом мотивація до господарської діяльності. Перш за все, суб'єктами забезпечення економічної безпеки є органи законодавчої, виконавчої та судової влади в межах своїх встановлених законом повноважень. На другому рівні, так званому рівні «вторинної інституціоналізації», в ролі суб'єкта забезпечення економічної безпеки виступають міністерства, відомства, служби та агентства, на плечі яких і покладена фактична реалізація економічної безпеки в країні. І на останньому, третьому рівні знаходяться структурні підрозділи зазначених вище відомств, які безпосередньо відповідають за різні напрями забезпечення економічної безпеки.

Література

1. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія / В.В. Зянько. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 397 с.
2. Щуревич Л.М. Інноваційні перспективи в розвитку економіки країни в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №10. С. 101-105.
3. Дергачев В.А. Новые формы международной экономической регионализации. Економічні інновації. 2014. Вип. 57. С. 111-126
4. Гриник І.В. Проблеми і перспективи наукового забезпечення трансферу інновацій в АПК. Методичні підходи створення інновацій та трансферу об'єктів інтелектуальної власності у агровиробництво / під ред. В.П.Ситника, В.В.Кириченка. Х., 2008. С. 16-20.
5. Лайко П.А. Удосконалення інноваційної діяльності в АПК – вимоги часу. Економіка АПК. 2007. №12. С.85-91.
6. Прахалад К.К. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами. К.: Вид-во Олексія Капусти (підрозділ «Агенція «Старт»), 2005. 258 с.
7. Портер М. Международная конкуренція. / М. Портер. М.: Междунар. отношения, 1993. 896 с.
8. Тарнавська Н. Новітні прояви конкуренції в суспільстві, яке базується на знаннях. Економіка України. 2008. № 2. С.4-16
9. Потенціал розвитку і перспективи відродження сільських територій в умовах сучасних реформ: науково-аналітична доповідь. під ред.. В. Борщевського. Львів, 2017. 43 с.

References

1. Zianko V.V. (2008). Innovatsiine pidpryiemnytstvo: sutnist, mekhanizmy i formy rozvytku [Innovative entrepreneurship: the essence, mechanisms and forms of development] Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia, 397 p. [in Ukrainian].
2. Shchurevych L.M. (2018). Innovatsiini perspektyvy v rozvytku ahrarnoho sektoru v Ukraini. [Innovative perspectives in the development of the agrarian sector in Ukraine] Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]. 10, p.101-105. [in Ukrainian].
3. Derhachev V.A. (2014). Novye formy mezhdunarodnoj jekonomicheskoj regionalizacii. [New forms of international economic regionalization] Ekonomichni innovatsii [Economic innovation]. 57, p. 111-126 [in Ukrainian].
4. Hrynyk I.V. (2008). Problemy i perspektyvy naukovoho zabezpechennia transferu innovatsii v APK. [Problems and prospects of scientific support for the transfer of innovations in the agroindustrial complex] Metodychni pidkhody stvorennia innovatsii ta transferu obiektiv intelektualnoi vlasnosti u ahrovyrobnytstvo p.16-20. [in Ukrainian].
5. Laiko P.A. (2007). Udoskonalennia innovatsiinoi diialnosti v APK – vymohy chasu. [Improvement of innovative activity in agroindustrial complex] Ekonomika APK [Economy of agroindustrial complex] 12, p. 85-91. [in Ukrainian].
6. Prakhalad K.K. (2005). Maibutnie konkurentsii. Tvorennia unikalnoi tsinnosti spilno z kliientamy. [Future of competition. Creating a unique value with customers]. K.: Vyd-vo Oleksiia Kapusty (pidrozdil «Ahentsiia «Start»), 258 p. [in Ukrainian].
7. Porter M. (1993). Mezhdunarodnaja konkurencija. [International Competition] M.: Mezhdunar. otnoshenyia, 896 p. [in Russia].
8. Tarnavska N. (2008). Novitni proiavy konkurentsii v suspilstvi, yake bazuietsia na znanniakh. [The latest manifestations of competition in a knowledge-based society] Ekonomika Ukrainy [Ukraine economy]. 2, p.4-16 [in Ukrainian].
9. Potentsial rozvytku i perspektyvy vidrodzhennia silskykh terytorii v umovakh suchasnykh reform: naukovo-analitychna dopovid. [Development potential and prospects for the revival of rural areas in the context of modern reforms: scientific and analytical report] pid red.. V. Borshchevskoho. Lviv, 2017. 43 p. [in Ukrainian].

Рецензія / Peer review: 17.07.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 338.12:303.8:504.03
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-38

КОЗЛОВ Д. В.
Сумський державний університет

АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ІНТЕРНАЛІЗАЦІЇ ЕКСТЕРНАЛІЙ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Дослідження зосереджується на інструментах інтерналізації екстерналій, які відіграють важливу роль в умовах сталому розвитку. Екстерналії вказують на вплив діяльності підприємства на третіх осіб. На основі отриманих даних з фінансових звітів підприємства екстерналії монетизуються. Аналізуються екстерналії, що впливають на прибуток або збиток, а також на загальний баланс підприємства. Позитивні та негативні екстерналії визначаються з метою інтерналізації негативних екстерналій за допомогою визначених стратегій сталого розвитку. У дослідженні розглядаються поточні стратегії: оборонні (реактивні) та наступальні, які розглядаються з економічної, екологічної та соціальної точки зору. Досліджено, що оборонні стратегії обмежуються виконанням відповідних законів чи угод з метою уникнення негативних наслідків для законодавця. З іншого боку, наступальні спрямовані на узгодження структур (організацій) і систем (систем екологічного менеджменту) підприємства з вимогами сталого розвитку, мотивації та кваліфікації працівників для сталого розвитку. Організаційно-економічні засади інтерналізації екстерналій підприємства формуються внутрішнім економічним інструментарієм забезпечення сталого розвитку у виробничому процесі підприємства, у яких на відміну від існуючих враховано стратегічні, операційні та принципові засади сталого розвитку. Підкреслено виникнення економічних, екологічних та соціальних ризиків та можливостей у машинобудівної компанії з потенційним вирішенням.

Ключові слова: позитивні екстерналії; негативні екстерналій; інструменти інтерналізація екстерналій; сталий розвиток; аналіз екстерналій підприємства; оборонні стратегії; наступальні стратегії.

DMYTRO KOZLOV
Sumy State University

ANALYSIS OF STRATEGIC INSTRUMENTS OF INTERNALIZATION OF EXTERNALITIES IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE COMPANY

The paper focuses instruments of internalization of externalities on externalities which play an important role in sustainable development. They indicate the impact of the company's activities on third parties. Based on the obtained data, externalities from the company's financial statements are monetized. Externalities that affect profit or loss, as well as the overall balance of the company are analysed. Positive and negative externalities are defined in order to internalize negative externalities through defined sustainable development strategies. It was emphasized that long-term action plans to ensure competitiveness, environmental protection and social legitimacy help to adapt to expected market, environmental and social changes. The study examines current strategies: defensive (reactive) and offensive, which are considered from an economic, environmental and social point of view. It has been studied that defensive strategies are limited to the implementation of relevant laws or agreements in order to avoid negative consequences for the legislator. On the other hand, offensive, inward-looking strategies aimed at aligning the structures (organizations) and systems (environmental management systems) of the company with the requirements of sustainable development, motivation and qualification of employees for sustainable development. Organizational and economic principles of internalization of externalities of the company are formed by internal economic instruments for sustainable development in the production process of the company, which in contrast to the existing strategic, operational and fundamental principles of sustainable development in general. It focused on environmental sustainability strategies in various environmental aspects. The emergence of economic, environmental and social risks and opportunities in a company with a potential solution is emphasized. In fact, using the right strategy, a company can easily internalize negative externalities to have a more significant impact on society, the environment, and the economy.

Keywords: positive externalities; negative externalities; instruments for internalization of externalities; sustainable development; analysis of the company's externalities; defensive strategies; offensive strategies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Глобальні економічні кризи останніх десятиліть все тісніше пов'язуються з глобальними екологічними проблемами. Вичерпання наявних природних ресурсів, інтенсифікація зміни клімату, збільшення масштабів стихійних лих і втрат від них визначає неминучість переходу суспільства до сталого розвитку, що забезпечує гармонійне співіснування природи і людства. Глобальні цілі сталого та Паризька угода встановлюють нові економічні орієнтири для держав і підприємстві у різних видах економічної діяльності.

Разом з тим, враховуючи повільні темпи досягнення цілей сталого розвитку національних економік і бізнесу, інструменти управління переходом до нового типу господарювання є недосконалими і потребують подальшого наукового обґрунтування. Особливо важливим у цьому контексті є забезпечення «екологізації» підприємств, які є переважно високотехнологічними галузями, що забезпечують дифузію інновацій, у тому числі екологічних, в інші сфери економіки.

Однією з основних проблем управління сталим розвитком є наявність екстерналій господарської діяльності, які сприймаються третіми особами, які не є безпосередніми учасниками підприємства. Тому інтерналізація екстерналій, особливо негативних, має велике значення для екологічно збалансованого регулювання підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасне наукове уявлення про екстерналії, їх значення в економіці та можливості регулювання сформувалися в дослідженнях представників різних галузей економіки. Спроба дослідження екстерналій була вперше зроблена в рамках неокласичної теорії благополуччя, походження якої датується початком XX століття і пов'язане з прізвищами прізвищами В. Парето [1] та А. Пігу [2]. Подальшій розвиток теорії екстерналій знаходить в працях Н. Калдора [3], Дж. Хікса [4], Р. А. Масгрейва [5], П. Самуельсона [6], Т. Веблена [7], Дж. Коммонса [8], Дж. М. Кларка [9], Д. Норта [10], Дж. Гелбрейта [11], Р. Коуза [12]. За поглядами цих вчених напрямок дослідження екстерналій здобув більшого наукового тлумачення. В сучасній економічній теорії ґрунтовне дослідження екстерналій відображується в працях У. Баумола [13], У. Отса [13], А. Папандреу [14], Х. Варіана [15], К. Бітаса [16], М. Коммона [17], Дж. ван дер Берга [18], С. М. Бобильова [19], які досліджували розвиток екстерналій у більш практичній сучасній сфері. Значний внесок був зроблений також українськими вченими О. Ф. Балацьким [20], Л. Г. Мельником [21], які відобразили екстерналії в розрізі їх застосування у діяльності підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Проте, враховуючи пасивність переважної більшості суб'єктів господарювання до «зеленої» діяльності, на сьогодні їхня мотивація щодо формування та реалізації стратегій сталого розвитку на мікроекономічному рівні з урахуванням розробленої теоретико-методологічної бази є вкрай слабкою. Поодинокі випадки екологічно свідомої поведінки підприємства не забезпечують масштабних змін, що вимагають формування адекватних економічних важелів для управління екологічно орієнтованими перетвореннями. Таким чином, необхідність удосконалення стратегій сталого розвитку підприємств в сучасних економічних умовах визначила актуальність теми, її важливість і практичну значимість.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні і розробленні економічного інструментарію сталого розвитку машинобудівного підприємства на основі механізмів інтерналізації негативних екстерналій.

Виклад основного матеріалу

Для аналізу впливу екстерналій необхідно виокремити хоча б одну сторону, яка б не була частиною взаємодій об'єктів господарювання, але отримала вигоди в разі позитивних екстерналій або витрати, збитки, тобто негативні екстерналії. Хоча більшість екстерналій мають негрошовий характер, грошовий еквівалент економічних та соціальних екстерналій отримаємо зі звітності підприємства. Проаналізовано показники економічного вираження господарчої діяльності підприємств. Задля розрахунку дії окремої екстерналії до чистого прибутку (збитку) визначено вагову оцінку кожної екстерналії (q_e) в залежності від характеру впливу на економічну діяльність (Табл. 1).

Таким чином, виділені 3 групи індикаторів економічних екстерналій:

- через співвідносини з державою;
- що утворилися у взаємодії з працівниками;
- що утворені у взаємодії з іншими господарюючими об'єктами.

Для означення впливу екстерналій, було визначено коефіцієнт (ke) окремої статті видатків, що відображують екстерналії, в залежності до загальної суми поточного балансу згідно наступної формули:

$$ke = B_s/B, \quad (1)$$

де B_s – стаття балансу, що досліджується;

B – значення балансу на означений рік.

Для визначення впливу екстерналій на чистий прибуток (або збиток) по кожному року окремо було досліджено суму коефіцієнтів в залежності від загальної вагової оцінки (Σkeqe) для кожного року окремо за формулою:

$$\Sigma keqe = k_1*q_1 + k_2*q_2 + \ldots + k_{10}*q_{10}, \quad (2)$$

де k_1 – коефіцієнт (k_e) окремої статті видатків за роками;

q_1 – вагова оцінка кожної екстерналії, які виділена за сутністю економічною, соціальною, екологічною та за співвідношенням між ними.

Було визначено співвідношення зміни суми коефіцієнтів екстерналій в порівнянні з прибутком або збитком підприємства за формулою:

$$Pr_e = Pr*\Sigma k_e q_e \quad \text{якщо} \quad Pr>0 \quad (3)$$

$$Pre = Pr*|\Sigma k_e q_e| \quad \text{якщо} \quad Pr<0, \quad (4)$$

де Pr_e - чистий фінансовий прибуток (збиток) за урахуванням екстерналій;

Pr – чистий фінансовий прибуток (збиток);

$\Sigma k_e q_e$ – сума коефіцієнтів екстерналій в залежності від характеру впливу.

За цими даними визначено моменти переходу позитивних екстерналій в негативні і навпаки в співвідношенні з отриманням прибутку або завданням збитку. Загальна картина підкреслює виникнення негативних екстерналій, особливо з моментом завдання збитку підприємством. Тобто, якщо підприємство є збитковим, також виникають вкрай небезпечні негативні екстерналії, які потрібно інтерналізувати.

Таблиця 1

Грошовий еквівалент екстерналій, відображений у статтях консолідованого балансу та консолідованого звіту про фінансові результати підприємства та вагові оцінки екстерналій.

Назва статті балансу (звіту)	№ статті	Характе-ристика екстерналії	Отримувач екстерналії	Характер впливу	За сутністю	Вагова оцінка q_e	Загальна вагова оцінка q_e
Довгострокові фінансові інвестиції в капіталі інших підприємств	1030	Взаємодія підприємст-ва з іншими підприємствами	Працівники, що отримують додаткові робочі місця	позитивний	економічна	0,055	0,055
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	Взаємодія підприємст-ва з іншими підприємствами	Працівники підприємства, що недоотри-мають грошову нагороду від виробленої продукції або наданих послуг	негативний	економічна	0,055	-0,055
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125						
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	1135	Взаємодія державою	Суспільство, що має можливість отримати додаткові кошти для фінансування витратних статей бюджету	позитивний	економічна	0,055	0,055
Пенсійні зобов‘язання	1505	Взаємодія робітника-ми	Родини працівників, що недоотрима-ли відповідні грошові надходження	негативний	соціальна	0,112	-0,112
Поточна кредиторська заборгованість (КЗ) за товари, роботи, послуги	1615	Взаємодія іншими підприємст-вами	Працівники інших підприємств, що недоотри-мають грошову нагороду від виробленої продукції або наданих послуг	негативний	економічна	0,055	-0,055
Поточна КЗ за розрахунками з бюджетом	1620	Взаємодія державою	Суспільство не отримало вчасних надходжень для фінансування витратних статей бюджету	негативний	економічна	0,055	-0,055
Поточна КЗ за розрахунками з оплати праці	1630	Взаємодія працівни-ками	Родини працівників, що недоотрима-ли грошові кошти у вигляді заробітної плати	негативний	економічна	0,055	-0,055
Витрати на оплату праці	2505	Взаємодія підприємст-ва з працівни-ками	Суспільство, має достатньо оплачуваних робочих місць (або, навпаки, відчуває їх дефіцит)	позитивний (якщо екстерналії зростають) / негативний (якщо зменшують-ся)	соціальна	0,112	±0,112
Відрахування на соціальні заходи	2510	Взаємодія підприємст-ва з працівни-ками	Родини працівників та суспільство загалом	позитивний	соціальна	0,112	0,112
Екологічний податок					екологічна	0,334	0,334

Суть інтерналізації негативних екстерналій нерозривно пов'язана з реалізацією стратегій сталого розвитку підприємства. Необхідність дій, що виникає в результаті стратегічного аналізу управління сталим розвитком у підприємстві, має бути реалізована в стратегіях, які здаються доцільними для досягнення цілей сталого розвитку. Стратегії сталого розвитку — це середньострокові та довгострокові фундаментальні рішення щодо впровадження принципів сталого розвитку в підприємстві (наприклад, корпоративної соціальної відповідальності). Це довгострокові плани дій щодо забезпечення конкурентоспроможності, захисту навколишнього середовища та соціальної легітимності, які адаптуються до очікуваних ринкових, екологічних та соціальних змін. Як зв'язок між цілями та діяльністю, стратегії визначають курс дій для відповідних заходів, щоб мати можливість досягти економічних, екологічних та соціальних цілей підприємстві. За допомогою сумісності між економічними цілями, з одного боку, та соціальними та екологічними цілями, з іншого боку, можна диференціювати стратегії сталого розвитку [22]. Вони насамперед орієнтовані на соціальні та екологічні цілі (чутлива корпоративна соціальна відповідальність), але також спрямовані на покращення конкурентних позицій підприємстві (стратегічна корпоративна соціальна відповідальність).

Стратегії сталого розвитку в підприємстві розрізняються за орієнтацією стратегії (оборонна/реактивна, наступальна та вибіркова) та стратегічними міркуваннями (ринок, суспільство, середовище та саме підприємство). Щодо ступеня готовності підприємстві до управління сталим розвитком, то ми розрізняємо наступальні та оборонні стратегії. Хоча оборонні стратегії сталого розвитку розглядають управління як ризик або необхідне зло, а не бізнес і соціальну можливість, наступальні стратегії сталого розвитку зосереджуються на можливостях та включають ініціативи щодо впровадження та прискорення моделі сталого розвитку в бізнесі. Вибіркові стратегії сталого розвитку спрямовані на конкретні цільові групи, зацікавлені сторони та засоби захисту довкілля, тому відбувається лише інтеріоризація негативних екологічних зовнішніх ефектів.

Наступальна стратегія має на меті створити конкурентну перевагу та соціальне сприйняття через управління сталим розвитком [23]. Сталий розвиток розглядається як інноваційна концепція, як соціальна прихильність і як можливість досягнення конкурентних переваг (бізнес-кейс). Спрямованість оборонної стратегії намагається уникнути, обійти або подолати негативні наслідки нестабільного корпоративного управління. Підприємство може застосовувати такі оборонні стратегії сталого розвитку

- відповідь: сталий розвиток оцінюється як підприємницький ризик і реалізується в підприємстві лише тоді, коли існує ризик нехтування, якщо він не дотриманий (наприклад, екологічна відповідальність, псування іміджу, ризик бойкоту);
- відступ: ця стратегія спрямована на вихід підприємства з суперечливих сфер діяльності, які є соціально та екологічно нестабільними (наприклад, вихід або переміщення екологічно шкідливих компаній);
- опір: стратегії спрямовані на протидію вимогам суспільного захисту та захисту корпоративної соціальної відповідальності (наприклад, проти лобізму).

Рис. 1. Інструментарій забезпечення сталого розвитку підприємств

Існують стратегії сталого розвитку з акцентом на ринках, суспільстві, навколишньому середовищі та самого підприємства. Ринково-орієнтовані стратегії сталого розвитку включають використання можливостей або запобігання ризикам через сформульовані вимоги сталого розвитку на ринках. Захисні ринкові стратегії сталого розвитку орієнтовані на досягнення конкурентних переваг за допомогою опортуністичної поведінки (наприклад, обман споживачів через сумнівну рекламу з екологічними аргументами). З іншого боку, наступальні стратегії спрямовані на досягнення конкурентної переваги за допомогою управління сталим розвитком.

Важливо встановити напрямки менеджменту сталого розвитку підприємств, що означає досягнення екологічних та соціальних цілей, а також їх інтеграцію в корпоративну ціль та систему управління, що відображене на рис 1. Необхідно визначити одним з пріоритетних напрямків захист навколишнього середовища. Застосування практики аудиту сталого розвитку українськими машинобудівними підприємствами має узгоджуватися з необхідністю застосування європейської схеми екологічного менеджменту та аудиту з подальшою спрямованістю до впровадження принципів соціальної відповідальності на підприємствах.

Визначене стале управління ризиками, включає в себе виявлення, аналіз та оцінку потенційних небезпек для машинобудівних підприємств, планування стратегій та заходів для уникнення або зменшення цих ризиків. Також означено, що криза може прямо чи опосередковано впливати не тільки на саме підприємство, але й на окремого керівника, але концепція групового мислення є практичним вирішенням для такої проблеми. Рекомендоване вживання діалогічних заходів з владою, громадянами, замовниками та представниками інших зацікавлених сторін, що допомагають значно покращити репутацію машинобудівних підприємств. Встановлено, що діалог використовується як інструмент раннього визначення ринкових та соціальних можливостей та ризиків.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Результати поточного дослідження свідчать про важливість врахування екстерналій умовах сталого розвитку підприємства. Коли екстерналії важко розрахувати, можна виділити з вибраних статей балансу залежно від одержувачів екстерналій. Використовуючи правильну стратегію (оборонну чи наступальну), підприємство може легко пройти інтерналізацію негативних екстерналій, щоб надати більш істотний вплив на суспільство, навколишнє середовище та економіку. Формування стратегій сталого розвитку є середньостроковими та довгостроковими фундаментальними рішеннями щодо впровадження принципів сталого розвитку на підприємстві. впровадження таких стратегій інструментів інтерналізації екстерналій у довгострокові плани дій для забезпечення конкурентоспроможності, захисту навколишнього середовища та соціальної легітимності, які адаптовані до очікуваних ринкових, екологічних та соціальних подій. Рекомендується своєчасно виявляти операційні ризики та правильно оцінювати їх небезпечний потенціал, наприклад, поінформованість керівника про ризики, корпоративну культуру (сталий розвиток як цінність підприємства), використання системи ризик-менеджменту тощо.

Література

1. Pareto, V. Manuel d‘economie politique. – Paris, 1927. – 246 p.

2. Pigou, A.C. Economics of Welfare. – 3rd ed..– London: Macmillan. – 1952.

3. Kaldor, Nicholas. Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utility // Economic Journal. – 49. – Nr. 195. – 1939. – P. 549–552.

4. Hicks, John R. The Foundations of Welfare Economics // Economic Journal. – 49. – Nr. 196. – 1939. – P. 696–712.

5. Musgrave, R.A. The Theory of Public Finance. – N.-Y.: McGraw Hill, – 1959. – 15 p.

6. Самуэльсон Пол, Нордхаус Вильям. Экономика = Economics, – 19 е. – М.: «Вильямс». – 2014. – 1360 с.

7. Веблен Т. Теория праздного класса / под ред. В.В. Мотылева. – М.: Прогресс. – 1984. – 348 с.

8. Коммонс Дж. Р. Правовые основания капитализма. – М.: ИД Высшей школы экономики. – 2011. – 416 с.

9. Clark, J.M. Business Acceleration and the Law of Demand: A. Technical Factor in Economic Cycles // Journal of Political Economy. – XXV. – Mar. 1917. – P. 217–235.

10. North, Douglass C. Structure and Change in Economic History. – The Economic Journal. – Vol. 93. – No. 372. – 1983. P. 963–965.

11. Гэлбрейт Дж.К. Экономические теории и цели общества. – М.: Прогресс, – 1979. – 406 с.

12. Коуз Р.Г. Фирма, рынок и право. – М.: Новое издательство. – 2007. – 224 с.

13. Baumol, William J., and Oates, Wallace E. The Theory of Environmental Policy. – 2nd edition, reprint. – Cambridge: Cambridge University Press, – 1993. – X. – 299 p.

14. Papandreou, A. A. Externality, convexity and institutions // Economics and Philosophy. – 2003. – Vol. 19.

15. Varian, H.R. Microeconomic Analysis. – 3rd ed. – New York: Norton. – 1992.

16. Bithas, K. Sustainability and Externalities: is the Internalization of Externalities a Sufficient Condition for Sustainability? // Ecol. Econ. – 70. – 2011. – P. 1703–1706.

17. Common, M. The Relationship Between Externality, and its Correction, and Sustainability // Ecol. Econ. – 70. – 2011.

18. Van den Bergh, J.C.J.M. Sustainable Development in Ecological Economics. Chapter 4. / Atkinson G., Dietz S., Neumayer E. (Eds.) // Handbook of Sustainable Development. – Cheltenham: Edward Elgar. – 2007. – P. 63–77.

19. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования. – Москва. – 2003. – 567 с.

20. Балацкий О. Ф. Антология экономики чистой среды. – Сумы: Университет. кн. – 2007. – 272 с.

21. Экономика развития: учеб. пособие / под общ. ред. д.е.н., проф. Мельника Л.Г. – Сумы: ИТД «Университетская книга». – 2013. – 784 с.

22. Porter, M.E.; Kramer, M.R. Strategy & Society // Harvard Business Review. – 2006. – Vol. 84, No. 12. – pp. 78-92.

23. Costanza, R. Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability. – New York: Columbia University Press. – 1991.

References

1. Pareto, V. Manuel d'economie politique. – Paris. – 1927. – 246 p.

2. Pigou, A.C. Economics of Welfare. – 3rd ed. – London: Macmillan. – 1952.

3. Kaldor, Nicholas. Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utility // Economic Journal. – 49. – Nr. 195. – 1939. – P. 549–552.

4. Hicks, John R. The Foundations of Welfare Economics // Economic Journal. – 49. – Nr. 196. – 1939. – P. 696–712.

5. Musgrave, R.A. The Theory of Public Finance. – N.-Y.: McGraw Hill. – 1959. – 15 p.

6. Samuelson Paul, Nordhaus William. Economics = Economics, – 19. – M .: "Williams". – 2014. – 1360 p.

7. Veblen T. Theory of the leisure class / ed. V.V. Motyleva. – Moscow: Progress. – 1984. – 348 p.

8. Commons JR Legal foundations of capitalism. – Moscow: Publishing House of the Higher School of Economics, – 2011. – 416 p.

9. Clark, J.M. Business Acceleration and the Law of Demand: A. Technical Factor in Economic Cycles // Journal of Political Economy. – XXV. – Mar. 1917. – P. 217–235.

10. North, Douglass C. Structure and Change in Economic History // The Economic Journal. – Vol. 93. – No. 372. – Dec., 1983. – P. 963–965.

11. Galbraith J.K. Economic theories and goals of society. – Moscow: Progress. – 1979. – 406 p.

12. Coase R.G. Firm, market and law. – M .: New publishing house. – 2007. – 224 p.

13. Baumol, William J., and Oates, Wallace E. The Theory of Environmental Policy. – 2nd edition, reprint. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1993. – X. – 299 p.

14. Papandreou, A. A. Externality, convexity and institutions // Economics and Philosophy. – 2003. – Vol. 19

15. Varian, H.R. Microeconomic Analysis. – 3rd ed. – New York: Norton. – 1992.

16. Bithas, K. Sustainability and Externalities: is the Internalization of Externalities a Sufficient Condition for Sustainability? // Ecol. Econ. – 70. – 2011. – P. 1703–1706.

17. Common, M. The Relationship Between Externality, and its Correction, and Sustainability // Ecol. Econ. – 70. – 2011. – P. 453.

18. Van den Bergh, J.C.J.M. Sustainable Development in Ecological Economics. Chapter 4. / Atkinson G., Dietz S., Neumayer E. (Eds.) // Handbook of Sustainable Development. – Cheltenham: Edward Elgar. – 2007. – P. 63–77.

19. Bobylev S.N., Khodzhaev A.Sh. Economics of nature management. – Moscow. – 2003. – 567 p.

20. Balatsky O. F. Anthology of Clean Environment Economics. – Sumy: University. book. – 2007. – 272 p.

21. Economics of development: textbook. allowance / under total. ed. Doctor of Economics, prof. Melnik L.G. – Sumy: ITD "University Book". – 2013. – 784 p.

22. Porter, M.E.; Kramer, M.R. Strategy & Society // Harvard Business Review. – 2006. – Vol. 84. – No. 12. – pp. 78-92.

23. Costanza, R. Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability. – New York: Columbia University Press. – 1991.

Рецензія / Peer review: 11.07.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 328.185
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-39

САМІЙЛЕНКО Г. М.
Чернігівський національний технологічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ КОРУПЦІЇ, ЇЇ ПРОЯВІВ ТА НАСЛІДКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено сутність поняття «корупція» за допомогою таких основних компонент цього явища як: суб'єкт, об'єкт, мета корупційної діяльності, форми, спосіб здійснення, сторона корупційних відносин, сфера розповсюдження. Виокремлено п'ять основних підходів до його розуміння. На основі отриманої інформації зроблений висновок про те, що корупція - це складне, системне, багатоаспектне явище, що включає в себе економічну, політичну, соціальну, моральну, управлінську, етичну, юридичну складові. Розроблена класифікація видів корупції, що включає в себе сім класифікаційних ознак. Окреслені основні ознаки корупційної діяльності та її прояви. З'ясовані мотиваційні чинники корупціонізму, виділені основні причини появи та наслідки корупції, запропоновані шляхи її подолання.

Ключові слова: корупція, сутність корупції, прояви та наслідки корупції, державне управління, корупційна діяльність, подолання корупції, органи державної влади.

HALYNA SAMIILENKO
Chernihiv National University of Technology

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF RESEARCH OF THE ESSENCE OF CORRUPTION, ITS MANIFESTATIONS AND CONSEQUENCES IN MODERN CONDITION

The article is devoted to the study of the essence of the concept of "corruption". The lack of a single common interpretation of this definition has been clarified, as a result of which the main approaches to its understanding have been identified. On the basis of which a conclusion is made about the complexity, system and multifaceted nature of such a phenomenon as corruption, which has social, economic, political, legal, ethical, moral features. It is inherent in all parts of government, spheres of life, affects the interests of all citizens of society, becoming the norm of life in our country. It is proposed to consider the essence of corruption with the help of such basic components of this phenomenon as: subject, object, purpose of corruption, forms, method of implementation, side of corruption relations, sphere of distribution.

Within the framework of this study, the classification of types of corruption according to the following classification features is proposed: by types of benefits, by orientation, by subjects of contacts, by characteristics of the person involved in corrupt actions, by frequency of corrupt interaction, by level of corruption contacts , in relation to a person who abuses his official position.

The study showed that the signs of corruption include: the presence of mutual obligations; mutual agreement of the parties to the activity; decision-making that leads to non-compliance with the law or contradicts it and moral and ethical standards; predominance of own interests and benefits over public and state ones; hidden, mysterious nature of action.

The motivating factors of corruption, its causes and consequences are also clarified. In order to detail the consequences of corrupt practices, they are divided into three groups: economic, social and political. Among the main effective vectors for cracking down on corruption are the following: reforming anti-corruption legislation, bringing it in line with international and moral standards; reducing the level of shadowing of the country's economy; formation and dissemination of moral norms corresponding to the social situation, the state of its development with their engraving in the consciousness of society; achieving transparency of public relations and their intensification; legitimate social and state establishment.

Keywords: corruption, essence of corruption, manifestations and consequences of corruption, public administration, corruption, overcoming corruption, public authorities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Одним з головних процесів на сучасному етапі розвитку є процес глобалізації. Маючи потужний геополітичний та економічний потенціал, Україна як складова європейського простору, займає провідне місце щодо долучення до проявів світових трендів. Проте не потрібно забувати про велику кількість перепон, які обов'язково з'являються за таких умов, однією з найбільших небезпек функціонування суспільства виступає сьогодні корупція.

Нині не існує не однієї країни, в якій корупція була б повністю винищеною. Вона здатна існувати впродовж тривалого періоду часу за будь яких умов розвитку країн: і в ринковій економіці, і в демократичному суспільстві. Різниця буте проявлятися не в існуванні чи відсутності корупції, а в її обсягах, формі її проявів, впливі на різнобічні процеси в межах країни. Корупція визначає основи суспільних відносин, які реалізуються в державі та суспільстві та одночасно впливає на всі складові соціально-економічного життя. Корупція та її масштаби є індикатором неефективності влади, недовершеності державних та суспільних інститутів. Останнім часом питання корупції стали нагальними як для населення нашої держави, так і для економічного розвитку країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченню питань, пов'язаних з корупцією, присвячені наукові роботи таких вітчизняних та закордонних вчених як О.Ю. Бусол, Л. Вайлда, Д. Кауфмана, М. І. Мельника, Л. Уайлда, М. Філпа Дж. Хеллмана, В. І. Шакуна тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Однак, не зважаючи на існування наукового доробку з корупційної проблематики, дослідженню теоретичних засад корупції на сучасному етапі економічного розвитку, який супроводжується посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів, з зазначенням її проявів та наслідків не приділено достатньої уваги.

Формулювання цілей статті

Метою даного статті є дослідження теоретичних аспектів сутності поняття «корупція», її проявів та наслідків в умовах поширення процесів глобалізації та інтеграції.

Виклад основного матеріалу

Передусім в межах даного дослідження необхідно зупинитися на дослідженні поняття «корупція». Слово «корупція» походить з латинської мови та має такі основні значення як пошкодження, знищення, руйнування, підкуп, псування, спокушання тощо. Це поняття має глибоке історичне коріння, існувало за всіх імперій та держав, притаманне будь-якому політичному ладу та соціально-економічній формації.

Аналіз наукових праць, присвячених проблематиці корупції, вказує на відсутність єдиного визначення його поняття. І хоча термін «корупція» часто використовується дослідниками, проте жодне його формулювання не стало загальновідомим та визнаним. На тлі великої кількості наукових доробків, в яких вивчається це поняття, його сутність, особливості, ознаки, риси, потрібно зазначити відсутність як у вітчизняних, так і у закордонних наукових дослідженнях ясності у визначенні дефініції «корупція» та загальних підходів до його розуміння.

В загальному розумінні корупція – це прихована змова між представниками влади та бізнесу з метою отримання незаконних вигод та переваг. Корупційною діяльністю при цьому слід вважати дії певної особи (державного службовцю, представника недержавного, приватного, суспільного секторів), що наділена повноваженнями, які приводять до отриманнями нею незаконних прибутків.

З позиції практики корупцію також можна охарактеризувати як:

- застосування влади у власних інтересах;
- загальне поняття, яке відбиває велику кількість різноманітних видів поведінки, таких як таємне привласнення чужих цінностей, зокрема, коли посадові особи використовують державні кошти або власність з метою власного збагачення та власну заінтересованість, в випадку, коли посадова особа має особисту матеріальну користь в наслідок прийняття власних рішень, обіймаючи посаду та виконуючи службові обов'язки.

Відсутність єдиного визначення поняття корупція та ґрунтовне дослідження існуючих його трактувань дало змогу виділити основні підходи до його розуміння (рис. 1):

- різноманітні дії окремої особи, державної організації або приватного підприємства, що спрямовані на порушення законності або руйнують довіру до неї задля одержання певної користі або вигоди;
- вид економічного поводження з наявних варіантів, якому надається перевага;
- складова організованої злочинності;
- підкуп посадових осіб державної влади;
- зловживання владою або службовим положенням задля задоволення власних потреб та інтересів;
- використання посадових повноважень, статусу, престижу посади, її авторитету та престижу з метою покращення власного статку або статку своєї сім'ї та родичів.

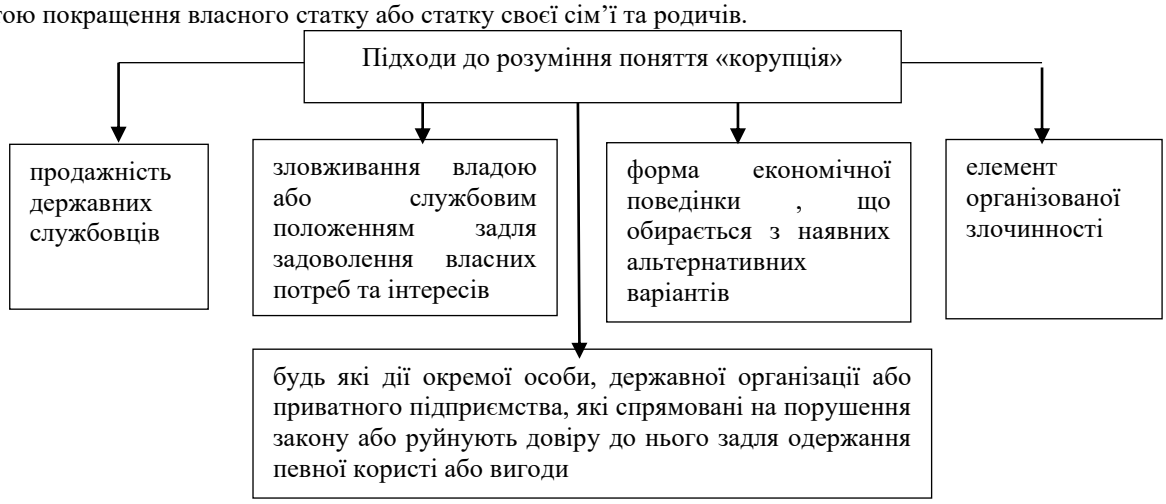

Рис. 1 Підходи до трактування дефініцій «корупція»

Таким чином, з розглянутих нами підходів щодо визначення терміну «корупція», слід зазначити, що явище складне, багатоаспектне явище соціального, економічного, політичного, правового, етичного, морального характеру.

Систематизація представлених визначень дає змогу прийти до наступних висновків:

- дефініція «корупція» - це складне, системне, багатоаспектне явище, що включає в себе такі складові як економічна, політична, соціальна, моральна, управлінська, етична, юридична;
- корупція присутня на всіх рівнях державного управління (вищому, середньому та низовому), пронизує всі складові та сфери суспільного життя, торкається інтересів всіх громадян суспільства, всіх верст населення, інфікує політичну, соціально-економічну системи, культурну сферу;
- корупція – це негативне суспільне явище, яке перманентно та інтенсивно впливає на сприйняття громадян, на їх погляди, ставлення, свідомість, сприяє утворенню неетичних, аморальних цінностей, знижує довіру до влади, підриває віру в справедливість та законність, погіршує економічний розвиток;
- можна виділяти економічну, політичну, побутову корупцію, яка формується організовано або мимоволі;
- корупція стала нормою нашою держави, сформувавши альтернативну корупційну етику.

З огляду на мету нашого дослідження, безумовний інтерес викликає сутність такого явища як корупція, яку пропонуємо розглянути на основі таких основних компонент цього явища як: суб'єкт, об'єкт, мета корупційної діяльності, форми, спосіб здійснення, сторона корупційних відносин, сфера розповсюдження (рис. 2).

Сутність корупції: конфлікт інтересів, протиріччя між особистими інтересами посадової особи та її службовими повноваженнями, які вона застосовує для прийняття необ'єктивного або упередженого рішення.

Суб'єкт – державний службовець, чиновник, посадова чи приватна особа, яка офіційно має владні повноваження, авторитет, статус тощо, користуючись якими, задовольняє власні інтереси за рахунок держати та суспільства

Об'єкт – суспільні відносини, що спричиняють до корупційних правопорушень

Мета корупційної діяльності – отримання безпосередньої матеріальної та (або) нематеріальної користі або певної переваги

Форми корупції – хабар, примус, тиск, розкрадання, здирництво, зловживання службових становищем, непотизм тощо

Спосіб здійснення – використання службового положення, статусу, авторитету

Сторона корупційних відносин – суб'єкти, які беруть участь в системі корупційних правопорушень

Сфера розповсюдження – усі сфери суспільного життя в розрізі державного, приватного та суспільного сегментів

Рис. 2 Сутність та складові корупції

Джерело: складено автором за даними [1]

При вивченні теоретичних основ корупції, її сутності, великого значення набуває питання виділення її класифікаційних ознак. З огляду на це, спираючись на розглянуті тлумачення та підходи до розуміння терміну «корупція», з'ясування її сутності, в межах даного дослідження, з нашої точки зору, доцільно розглянути класифікацію видів корупції.

Дослідження наукових робіт показує, що наразі корупція існує в економічних системах практично всіх країн світу та являє собою один з провідних чинників гальмування їх розвитку [9, 10]. Таким чином, корупціонізм в економічній сфері є гострою проблемою і потребує ґрунтовного оцінювання взаємовідносин

з позиції наявності елементу корупційних дій. З врахуванням цього, можна виокремити такі головні ознаки прояву корупційної діяльності як:

- наявність взаємних зобов'язань;
- взаємна домовленість сторін діяльності;
- прийняття рішень, яке приводить до недотримання законодавства або суперечить йому та морально-етичним стандартам;
- переважання власних інтересів та вигод над суспільними та державними;
- прихований, таємничих характер дій.

Таблиця 1

Класифікація корупції

Класифікаційні ознаки корупції	Види корупції
За видами отримання користі	- набуття доходу; - зниження витрат;
За направленістю	- внутрішня; - зовнішня
За суб'єктами здійснення контактів	- громадян-посадова особа органів державної влади; - юридичні особи – чиновники; - громадськість – представники політичної влади
За характеристикою користі особи, яка причетна до корупційних дій	- хабар в вигляді різноманітних матеріальних цінностей; - обмін взаємовигідними послугами
За частотою здійснення корупційної взаємодії	- систематична корупція; - нерегулярна корупція
Відносно особи, яка здійснює зловживання службовим становищем	- побутова; - політична; - бізнесова
За рівнем розповсюдження корупційних контактів	- міжнародна корупція; - корупція у вищих ланках влади; - корупція у середніх ланках влади; - низова корупція

Джерело: [2, с. 38; 3, с. 29-30; 4, с. 185-186].

Аналіз негативного впливу корупції на економічний розвиток показав, що від її прояву страждають як бізнес, так державна сектор. Серед негативних наслідків корупції передусім слід зазначити наступні:

- гальмування економічного розвитку;
- зниження рівня активності бізнес середовища;
- втрата довіри суб'єктів господарювання на громадян до держави;
- знецінення значущості закону.

Більш детально наслідки корупційної діяльності, з розподілом їх на три групи (економічні, соціальні та політичні) наведені на рис. 3.

При цьому, провідними та ефективними напрямками мінімізації та ліквідування наслідків корупції та боротьби з нею на сучасному етапі економічного розвитку вважаємо наступними:

- реформування антикорупційного законодавства, приведення його у відповідність з міжнародними та моральними стандартами;
- зменшення рівня тінізації економіки країни;
- становлення та поширення моральних норм, відповідних суспільному положенню, стану його розвитку із закарбовуванням їх у свідомість суспільства;
- досягнення транспарентності суспільних відносин та їх інтенсифікація;
- законний суспільний та державний істеблішмент.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Корупція – це явище, що спричиняє соціальну нерівність, викликає соціальну напругу, безправність, гальмує економічний розвиток, загрожує національної безпеці країни. Виступаючи однією з найбільших проблем сучасності корупція приманна усім країнам світу. Тривалий досвід боротьби з корупцією засвідчив не можливість її повної ліквідації. Подолання корупції як системного, масштабного соціального явища є внутрішньою функцією держави. Тому основним спрямуванням дієвої антикорупційної політики повинно бути зниження рівня та обмеження корупції та її проявів в суспільстві та впливу на соціально-економічні та політичні процеси. Задля реалізації вказаних напрямів необхідно передусім:

- досягнення сильної політичної волі щодо протидії та подолання корупції та спрямування її на боротьбу з цим негативним явищем на основі позитивних прикладів закордонних країн;
- системне реформування на основі вірної політики та оптимальної інституційної структури;
- суттєве реформування нормативно-правової бази та антикорупційної політики;
- організація ефективної взаємодії владних органів з інститутами громадянського суспільства.

Рис. 3. Прояви та наслідки корупціонізму в сучасних умовах

Джерело: складено автором за даними [5-8, 11, 12]

В сучасних умовах корупція набула статусу глобального явища, яке завжди існувало, проте на тлі посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів набуло загрозливих масштабів, в наслідок чого стала реальною загрозою міжнародної безпеки та демократичних принципів. Лише спільними зусиллями усіх країн можна сьогодні досягти обмеження проявів, впливу та наслідків корупції.

Література

1. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А.М. Михненко, О.В.Руснак, А.М. Мудров та ін. ; за ред. А.М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. К. : ДННУ "Акад. фін. управ ління". – 2013. – 666 с.

2. Гаращук В.М., Мухатаєв А.О. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія. – Х.: Право. – 2010. – 144 с.

3. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / Д. О. Калмиков, Д. В. Сінченко, О. О. Сорока, М. І. Хавронюк, Г. Л. Шведова; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : ФОП Москаленко О.М. – 2017. – 242 с.

4. Фоміна М.В., Кузьменко В.В. Сутність, форми і класифікація корупційних відносин. Економічний вісник університету. – 2013. Вип. 21(1). С. 182-186.

5. Слободян Р. Р. Запобігання та протидія корупції в органах Державної фіскальної служби України / Р. Р. Слободян, З. С. Варналій // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 5. – С. 104-107. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2015_5_25.

6. Щегорцова В.М. Мотивація як засіб подолання корупції в органах державного управління України. Ефективність державного управління. – 2008. Вип. 14/15. С. 441–450.

7. Щегорцова В. М. Шляхи запобігання і протидії корупції в органах публічного управління України. Державне будівництво. 2012. № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа:: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_40.pdf.

8. Севрук В.Г. Деякі аспекти протидії корупції в Україн. Актуальні питання протидії корупції: стан, проблеми та перспективи на майбутнє: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 жовт. 2014р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ. - 2014. - С. 80–81.

9. Alatas S.H. Corruption: its Nature, Causes and Concequences. Aldcrshot: Avebury, 1990. Ch.1.

10. Feige E.L. Undegraund Activity and Institutional Change: Productive, Protective, and Predatory Behavior in Trasition Economies. In Nelson, Tilley, Walker (ads) Transforming Post-Communist Political Economies. National Academe Press, Washington D.C.? 1997 pp. 19–34.

11. Klitgaard R. Controlling Corruption: a study of corruption and how to reduce it in developing countries. University of California Press, 1988

12. Sanjeev C., Davoodi H., Alonso-Terme R. Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty? // IMF Working Paper 76, 1998.

References

1. Zapobihannia ta protydiia koruptsii : navch. posib. / A.M. Mykhnenko, O.V.Rusnak, A.M. Mudrov ta in. ; za red. A.M. Mykhnenka. 4-te vyd., pererobl. y dopovn. K. : DNNU “Akad. fin. uprav linnia”. – 2013. – 666 s.

2. Harashchuk V.M., Mukhataiev A.O. Aktualni problemy borotby z koruptsiieiu v Ukraini : monohrafiia. – Kh.: Pravo. – 2010. – 144 s.

3. Zapobihannia koruptsii: metodychni rekomendatsii dlia mistsevykh aktyvistiv / D. O. Kalmykov, D. V. Sinchenko, O. O. Soroka, M. I. Khavroniuk, H. L. Shvedova; za zah. red. M. I. Khavroniuka. K. : FOP Moskalenko O.M. – 2017. – 242 s.

4. Fomina M.V., Kuzmenko V.V. Sutnist, formy i klasyfikatsiia koruptsiinykh vidnosyn. Ekonomichnyi visnyk universytetu. – 2013. Vyp. 21(1). S. 182-186.

5. Slobodian R. R. Zapobihannia ta protydiia koruptsii v orhanakh Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy / R. R. Slobodian, Z. S. Varnalii // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2015. – № 5. – S. 104-107. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2015_5_25.

6. Shchehortsova V.M. Motyvatsiia yak zasib podolannia koruptsii v orhanakh derzhavnoho upravlinnia Ukrainy. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. – 2008. Vyp. 14/15. S. 441–450.

7. Shchehortsova V. M. Shliakhy zapobihannia i protydii koruptsii v orhanakh publichnoho upravlinnia Ukrainy. Derzhavne budivnytstvo. 2012. № 2. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa:: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_40.pdf.

8. Sevruk V.H. Deiaki aspekty protydii koruptsii v Ukrain. Aktualni pytannia protydii koruptsii: stan, problemy ta perspektyvy na maibutnie: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Dnipropetrovsk, 17 zhovt. 2014r.). Dnipropetrovsk : Dniprop. derzh. un-t vnutr. Sprav. - 2014. - S. 80–81.

9. Alatas S.H. Corruption: its Nature, Causes and Concequences. Aldcrshot: Avebury, 1990. Ch.1.

10. Feige E.L. Undegraund Activity and Institutional Change: Productive, Protective, and Predatory Behavior in Trasition Economies. In Nelson, Tilley, Walker (ads) Transforming Post-Communist Political Economies. National Academe Press, Washington D.C.? 1997 pp. 19–34.

11. Klitgaard R. Controlling Corruption: a study of corruption and how to reduce it in developing countries. University of California Press, 1988.

12. Sanjeev C., Davoodi H., Alonso-Terme R. Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty? // IMF Working Paper 76, 1998.

Рецензія / Peer review: 04.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 658.012.32
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-40

ПОПОВ О. Є.
Харківська державна академія фізичної культури (м. Харків, Україна)
ШРАМ О. О.
Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна)

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто економічні передумови, узагальнено концептуальні положення та визначено сучасні тенденції розвитку корпоративних організацій. Розглянуто зміст корпоративістських процедур усвідомлення та консолідації інтересів стейкхолдерів як представників різних верств населення та соціальних груп. Встановлено характерні особливості та специфічні ознаки використання корпоративної форми організації спільної людської діяльності для здійснення господарської активності. Доведено, що сучасні корпоративні організації являють собою складне соціально-економічне утворення, в межах якого проходить значна частина свідомого життя економічно активних громадян, а також відбувається формування значної частки сталих культурних норм і традицій здійснення підприємницької діяльності. Визначено, що корпоративна організація при дотриманні принципів корпоратизму являє собою генетичне відображення основних властивостей та інституціональних традицій діючого суспільного устрою. Доведено, що структурна побудова, особливості функціонування, сила і характер впливу корпоративного сектору на різні аспекти суспільного розвитку визначаються інституціональною структурою, що склалася в межах певної національної економіки. Визначено особливості формування стратегічних компетенцій корпоративної організації в довгостроковій перспективі розвитку. Виявлено сучасні особливості реалізації суспільно-інституціональних функцій великих корпорацій, що все більш активно впливають на формування «соціальних смислів», що використовуються при обранні складних індивідуальних та колективних моделей соціальної поведінки. Встановлено, що вибір моделі рефлексивного реагування корпорації на зміни зовнішнього оточення у вирішальній мірі є детермінованим інституціональною структурою корпоративного сектору національної економіки. Доведено визначальний характер впливу тенденцій щодо глобалізації і гуманізації корпоративних відносин, концентрації акціонерного капіталу на загальносвітові процеси накопичення суттєвих змін умов розвитку корпоративного сектору економіки.

Ключові слова: корпорація, корпоратизм, корпоративна організація, корпоративний розвиток, глобалізація, стратегічні компетенції.

POPOV OLEKSANDR
Kharkiv State Academy of Physical Culture (Kharkiv, Ukraine)
SHRAM OLEG
University of Customs and Finance (Dnipro, Ukraine)

ECONOMIC PRECONDITIONS AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF CORPORATE ORGANIZATIONS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

The article considers the economic preconditions, the conceptual provisions and identifies current trends in the development of corporate organizations is summarized. The content of corporatist procedures of awareness and consolidation of stakeholder interests as representatives of different segments of the population and social groups is considered. Characteristic features and specific features of using the corporate form of organization of joint human activity for economic activity are established. It is proved that modern corporate organizations are a complex socio-economic formation, within which a significant part of the conscious life of economically active citizens, as well as the formation of a significant proportion of sustainable cultural norms and traditions of entrepreneurship. It is determined that the corporate organization in compliance with the principles of corporatism is a genetic reflection of the basic properties and institutional traditions of the current social system. It is proved that the structural structure, features of functioning, strength and nature of the influence of the corporate sector on various aspects of social development are determined by the institutional structure that has developed within a certain national economy. Peculiarities of formation of strategic competencies of a corporate organization in the long - term perspective of development are determined. Modern features of realization of social and institutional functions of large corporations are revealed, which more and more actively influence the formation of "social meanings" used in the selection of complex individual and collective models of social behavior. t is established that the choice of the model of the corporation's reflexive response to changes in the external environment is crucially determined by the institutional structure of the corporate sector of the national economy. The defining nature of the influence of tendencies on globalization and humanization of corporate relations, concentration of share capital on global processes of accumulation of significant changes in the conditions of development of the corporate sector of the economy is proved.

Key words: corporation, corporatism, corporate organization, corporate development, globalization, strategic competencies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Корпоративна організація в сучасному суспільстві є одним з найбільш значущих та помітних явищ, стрімкий розвиток якого поступово надає все більш визначальний вплив на всі аспекти громадського життя. Корпоративістські процедури усвідомлення та консолідації інтересів різних верств населення та соціальних груп громадян стали однією з концептуальних основ демократичного державного устрою. Підприємницькі

корпорації та великі корпоративні об'єднання займають провідні позиції у переважній більшості галузей економіки та господарства. Принципи корпоративізму активно використовуються в діяльності неурядових організацій громадянського суспільства («третього сектору»).

В багатьох наукових дослідженнях, теоріях і концепціях корпоративістська ідеологія розглядається як унікальний загальноцивілізаційний феномен сучасності, важливий елемент філософської системи соціального самовизначення окремої особистості або стратифікованих груп людей в умовах наростаючих безперервних трансформацій середовища людського буття. Проте у системі економічних відносин сучасного суспільства корпоративна організація відіграє особливу роль, видатний характер якої обумовлюється проникненням корпоратизму майже до всіх сфер господарської активності. Корпорації виступають найбільш активними учасниками ринкових відносин, а їхня діяльність охоплює переважну більшість економічних операцій видобутку, розподілу та споживання виробничих ресурсів, вироблення корисних благ, задоволення широкого кола суспільних потреб та запитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Ключовим питанням у визначенні характеру і тенденцій сучасних глобальних змін господарського середовища стає встановлення соціально-економічної природи та перспектив розвитку корпоративної організації, відносно чого науковцями висловлюється розмаїття полярних оцінок.

Більшість ліберальних концепцій корпоративної організації (див., зокрема Л. фон Мізес [4, с.196-197], М. Фрідмен [7, с.161], Ф. Хайєк [8, с.63] та ін.) виходить з визнання пріоритетності інтересів власників-акціонерів в складній системі акціонерного господарювання. Отже, для прихильників ліберальних поглядів корпорація насамперед є ефективною формою концентрації вільного капіталу, необхідного для реалізації великих підприємницьких проектів в конкурентному ринковому середовищі, в той час як поборники більш соціально-орієнтованої ідеології (Р. Барр [1, с.170-173], П. Сорокін [6, с.119-120], А. Шонфілд [12, с.48] та ін.), навпаки, вважають корпоративні організації ознакою настання завершальної стадії еволюції капіталістичної системи, тобто підготовчим етапом для наступного усуспільнення та одержавлення засобів виробництва.

З іншого боку, зокрема, за концепцією П. Сорокіна [6, с.119-120], новітнє посткапіталістичне суспільство, що неминуче має з'явитися в процесі плідної інтеграції капіталістичної, комуністичної та корпоративної систем, має об'єднати більшість переваг попередніх економічних устроїв, але позбутися властивих цим системам дефектів. Таким чином, в основі масштабних сучасних трансформацій суспільного устрою, проміжним етапом яких є виникнення потужного корпоративного сектору, за думкою П. Сорокіна [6], Дж. Гелбрейта [10] та ін., лежить докорінна зміна відносин власності, конкретним проявом та кінцевим результатом якої стає поступове усуспільнення та одержавлення засобів виробництва.

Принципові протиріччя, які виникають при з'ясуванні природи корпоративної організації, закономірно знаходять прояв також в ході визначення ролі та значення корпорацій у конкретних процесах соціально-економічного розвитку. Наприклад, звичайно до складу безсумнівних переваг корпорації звичайно відносять наявність майже необмежених можливостей щодо збільшення капіталу та обсягів діяльності. Проте багато дослідників (Р. Даль [9, с.11-12], М. Кизим, А. Пилипенко, І. Ялдін [3, с.33-39], П. Холл та Д. Соскіц [11, с.20-21] та ін.) вважають, що негативним наслідком використання великими корпораціями такого роду можливостей стає посилення тенденцій до монополізації ринків, обмеження конкуренції, зловживання ринковою владою та маніпулювання цінами.

Тому, зокрема, з точки зору Т. Кашаніної [2, с.112], єдиною можливою альтернативою ринковому всевладдю великих корпорацій є розширення державної власності, яке, проте, може призвести до виникнення набагато більших проблем вже внаслідок прагнення підприємств державного сектору до монополізації ринків та обмеження вільної конкуренції. В. Голіков [5, с.24] також відзначає, що корпоративний капіталізм, з точки зору розв'язання класових протиріч, став новітньою формою пом'якшення протистояння праці й капіталу за допомогою взаємного співробітництва держави, громадських організацій підприємців, профспілок, консультативних рад і т.ін..

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття

Корпоративний устрій та корпоративна організація залишаються одними з найбільш суперечливих суспільних явищ, характеристика яких в наукових дослідженнях, публіцистичних роздумах або політичних дискусіях носить надзвичайно полярний характер. Узагальнення теоретичних підходів, концепцій щодо визначення ролі та місця корпоративного сектору в сучасному суспільстві дозволяють дійти висновку про наявну надзвичайну полярність думок, які існують серед науковців щодо вирішення цього питання, що потребує подальшого здійснення поглиблених досліджень у цій сфері.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження у роботі у роботі полягає у теоретичному обґрунтуванні та узагальненні концептуальних положень щодо визначення економічних передумов та тенденцій розвитку корпоративних організацій в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу

Корпоративна форма організації підприємницької діяльності визначається також майже необмеженими можливостями для нарощування обсягів діяльності, налагодження масового промислового

виробництва, підвищення ефективності господарювання. Корпоративна організація надає також майже невичерпні можливості щодо залучення капітальних ресурсів за умови скорочення інвестиційних та підприємницьких ризиків. У світовому масштабі транснаціональні корпорації виступають потужною рушійною силою глобалізації економічних відносин та активізації масштабних інтеграційних процесів на міжнародному, національному та регіональному рівнях. Сучасна корпорація також являє собою складне соціально-економічне утворення, в межах якого проходить значна частина свідомого життя економічно активних громадян, формується велика частка сталих культурних норм і традицій здійснення підприємницької діяльності. Одним з найважливіших елементів сучасної корпоративної культури є усвідомлення соціальної відповідальності підприємницьких структур (насамперед – великих корпорацій) перед суспільством. Для встановлення сутності корпоративної організації та визначення характеру впливу, який корпорації надають на різні аспекти суспільного розвитку, доцільним є визначення та узагальнення деяких попередніх припущень щодо спільних точок зору, за якими спостерігається збіг поглядів різних дослідників цієї наукової проблеми.

По-перше, корпоративна організація являє собою унікальне за масштабами і широтою впливу на соціально-економічні процеси явище, динаміка розвитку якого певною мірою відбивається на майже усіх без винятку аспектах суспільного буття. Найбільш помітну роль корпоративні організації відіграють в економічному секторі, але певні прояви корпоратизму (як ідеології та як результату функціонування конкретних корпоративних структур) спостерігаються у політичній (розвиток принципів корпоративного демократизму, вплив корпорацій на соціальну стратифікацію суспільства, громадська активність корпоративних організацій та об'єднань та ін.), гуманітарній (формування соціокультурних засад корпоративного співробітництва, встановлення норм корпоративних відносин і т.п.), науково-технічній (розбудова різних моделей співробітництва бізнесу та науки, фінансування наукових досліджень, відбір та впровадження новітніх досягнень науки у буття людей та ін.) сферах. У свою чергу, корпоративна організація (при безумовному дотриманні певних загальних принципів корпоратизму) є органічним породженням та відображенням діючого суспільного ладу, яке генетично пов'язано із його основними властивостями та інституціональними традиціями. Отже, структурна побудова, особливості функціонування корпоративного сектору та, як наслідок, сила і характер впливу корпоративного сектору на різні аспекти розвитку держави насамперед визначаються інституціональною структурою, що склалася в межах певної національної економіки. З іншого боку, конкретні обставини, які виникають в процесі соціально-економічного розвитку конкретних корпоративних організацій, та інструменти, що мають застосовуватися для вирішення проблем і розв'язання протиріч, які виникають в процесі цього розвитку, мають ситуативний характер.

По-друге, сучасний етап розвитку корпоративних організацій в підприємницькому та некомерційному секторах визначається надзвичайним ускладненням умов діяльності корпорацій. З одного боку, корпоративні організації безперервно стикаються з новими масштабними можливостями і загрозами, джерелом яких виступають непередбачувані та невпізнанні трансформації навколишнього оточення, що об'єктивно суттєво збільшує вимоги до гнучкості внутрішньої побудови та адаптаційних здібностей корпорацій. Гнучке пристосування до змін обставин діяльності на ґрунті широкого впровадження різного роду інновацій та нововведень (інтенсивний розвиток) слід вважати найбільш доцільною та стратегічно зваженою моделлю поведінки корпорації в описаних вище мінливих умовах. З іншого боку, наявні широкі можливості щодо концентрації капіталу та збільшення обсягів діяльності, притаманні корпоративним організаціям акціонерного типу, обумовлюють для великих корпорацій тимчасову можливість вибору екстенсивного варіанту розвитку, заснованого на збереженні стабільності й незмінності внутрішньоорганізаційного середовища. Отже, великі корпорації, зважуючи на особливе значення та надзвичайну роль, які вони відіграють у суспільстві, цілком здатні обирати надмірно консервативні моделі реагування на зміну зовнішніх умов діяльності. Такі моделі є цілком неприйнятними із стратегічної точки зору (пасивне спостереження за навколишніми змінами в кінцевому рахунку несе в собі загрозу навіть для існування самої корпорації), але в ближній перспективі можуть здаватися цілком прийнятними з огляду на необхідність дотримання внутрішньорганізаційних пріоритетів корпоративного розвитку. Вибір моделі рефлексивного реагування корпорації на трансформації навколишнього оточення дуже значною (іноді – вирішальною) мірою визначається умовами та вимогами інституціональної структури корпоративного сектору національної економіки.

По-третє, у складі чинників, сполучення яких у сукупності формує інституціональну структуру корпоративного сектору національної економіки, виняткове місце посідають інститути державного регулювання корпоративних відносин. Винятковість впливу таких інститутів визначається як масштабом операцій, які здійснюють корпорації (отже, решта інших інститутів майже не здатна забезпечити необхідну потужність регулюючого впливу), так і необхідністю забезпечення необхідного розмаїття регулюючих дій у соціально-економічній, гуманітарній, науково-технічній та ін. сферах, що мають відповідати складності процесу корпоративного розвитку. Крім того, особливе місце, яке займають корпоративні організації в системі економічної активності суб'єктів господарювання, зумовлює значні масштаби впливу державного регулювання корпоративного розвитку на формування державних інститутів, функціонування яких

спрямовано на забезпечення сталості та збалансованості розвитку некорпоративних секторів національної економіки. Таким чином, вибір моделі державного регулювання корпоративних відносин значною мірою зумовлює особливості функціонування системи державного регулювання економіки у цілому. З іншого боку, слід відзначити, що суб'єкти корпоративного сектору (перш за все – великі корпорації) здатні прямо та безпосередньо (в окремих випадках) або непрямо (майже завжди) брати участь у формуванні інститутів державного регулювання корпоративного розвитку. Такі можливості зумовлюють як наявність позитивних можливостей підвищення гнучкості реагування системи державного регулювання економіки на зміну умов господарювання корпорацій, так і вказують на існування потенційних загроз утворення штучних обмежень вільної конкуренції, поширення корупції, маніпулювання демократичними процедурами та інших негативних явищ.

По-четверте, сучасний етап розвитку корпоративної організації, в ході якого відбувається надзвичайне ускладнення внутрішніх та зовнішніх умов та посилення протиріч корпоративного розвитку, призводить до нагальної необхідності невідкладної конвергенції соціальних, економічних, культурних, організаційних, науково-технічних, екологічних та ін. аспектів внутрішньо-організаційного регулювання корпоративного розвитку. Діяльність корпорацій (особливо – великих корпоративних структур, а тим більше – транснаціональних компаній) все помітніше виходить за межі суто економічних відносин, охоплюючи принципово нові сфери (насамперед, культурну) як всередині, так і ззовні корпоративного середовища. Великі корпорації все більшою мірою виступають справжніми творцями або активно впливають на формування «соціальних смислів», які для значної кількості членів суспільства виступають справжніми життєвими орієнтирами, що використовуються не тільки в ході вибору способів задоволення первинних життєвих потреб, але й при обранні складних моделей соціальної поведінки. Отже, соціальна відповідальність корпорацій має полягати не тільки і не стільки у прагненні до досягнення суб'єктивно справедливого розподілу доданої вартості (що здається принципово чужинною для корпоративної організації функцією), скільки в усвідомленні сили власного впливу на громадську свідомість, уникнанні спокус маніпулювання суспільним вибором та ін. Тому однією з характерних особливостей сучасного етапу корпоративного розвитку слід вважати нагальну необхідність посилення гуманістичних тенденцій, оскільки досить часто корпоративна організація вважається знаряддям пригнічення людської особистості, а діяльність корпоративних структур сприймається як джерело обмежень щодо економічних та інших індивідуальних свобод членів суспільства. Таким чином, необхідність гуманізації корпоративних відносин стосується як внутрішнього середовища корпорацій (урахування), так і широкої сфери зв'язків (комерційних і некомерційних) із навколишнім оточенням.

По-п'яте, сприйняття корпорацій, корпоративних відносин та діяльності корпоративних структур суспільством має чітко визначений унікальний двоїстий характер, що не є притаманним жодному іншому типу підприємницьких або некомерційних утворень. З одного боку, корпорації сприймаються як безпосередні учасники економічних і соціальних відносин, з якими більшість членів суспільства прямо або опосередковано контактує в повсякденному житті. Корпорації виробляють товари для побутового вжитку, надають інформаційні та розважальні послуги, створюють робочі місця – а, отже, в цілому володіють незрівнянно великою (відносно кожного окремого пересічного громадянина) силою та могутністю. Більше того, приналежність до корпоративної організації певного типу у суспільній свідомості часто припускає наділення (але не однаковою мірою) учасника такої організації часткою корпоративної потужності, що в свою чергу може виступати знаряддям поглиблення соціальної стратифікації суспільства за корпоративною ознакою. З іншого боку, корпорації (особливо – великі корпоративні структури або міжнародні корпоративні об'єднання) часто розглядаються як певні наднаціональні явища, що існують паралельно з іншими потужними міждержавними, громадськими, конфесіональними суспільними утвореннями. Таке виокремлення корпорації, яке може носити як позитивний (визнання суспільної відповідальності корпоративних структур), так і негативний (маргіналізація корпорації) зміст, в цілому також може суттєво сприяти поглибленню соціальної стратифікації на основі виділення окремих елітарних угруповань певних учасників корпорацій. Проте такого роду виокремлення об'єктивно буде входити у протиріччя з визнаними демократичними процедурами, на дотриманні яких ґрунтується суспільний устрій переважної більшості економічно розвинених країн світу, а, отже, в майбутньому цілком може спричинити погіршення громадського сприйняття корпоративної діяльності, стати об'єктом ворожості або навіть переслідувань. З цієї точки зору, широка сфера найрізноманітніших комунікацій корпорації із зовнішнім світом має відігравати не тільки роль надійного джерела інформації, але й виступати інструментом активного формування сприятливої до корпорації громадської думки.

По-шосте, найважливішою тенденцією суспільного розвитку, посилення якої призводить як до надзвичайного поглиблення традиційних проблем та протиріч, притаманних самій природі корпоративної організації, так і до більш помітного прояву описаних вище особливостей корпоративного розвитку, є глобалізація сучасного світу. Прямими і безпосередніми позитивними наслідками інтернаціоналізації економічних відносин стають збільшення масштабів і географії господарських операцій, розширення корпоративних можливостей залучення інвестиційних ресурсів на світовому фінансовому ринку, розгортання інтеграційного співробітництва і т.і. З іншого боку, глобалізація стає причиною виникнення

численних глобальних протиріч корпоративного розвитку, не порівняних за масштабом і силою впливу з будь-якими труднощами, що ставали перешкодою корпоративного розвитку у минулому. Найбільш очевидним проявом впливу глобалізації на корпоративні відносини стає формування надзвичайно тісного зв'язку між реальностями корпоративного світу та умовами суспільного розвитку, внаслідок чого будь-які серйозні проблеми, що постають перед корпоративним сектором, надзвичайно швидко постають перед громадою у цілому. Поглиблення такого роду тенденцій цілком ймовірно може зумовити посилення уваги суспільства до необхідності удосконалення інституціонального, а можливо й прямого державного регулювання корпоративного розвитку.

По-сьоме, звичайно економічні переваги, притаманні корпоративним організаціям (насамперед, акціонерним товариствам) перед іншими формами організації бізнесу, розглядаються в контексті розширених можливостей щодо акумулювання матеріальних (у звуженому аспекті – фінансових) ресурсів, що визначають можливості створення конкурентних переваг корпорації в ринковому суперництві. Проте в сучасних умовах, що визначаються надзвичайним прискоренням змін середовища господарювання та неухильним зростанням значущості інтелектуальних активів для забезпечення ефективності підприємницької діяльності, тільки розширений доступ корпорацій (через використання емісійних механізмів) до капітальних ресурсів, власниками яких є сторонні інвестори, в контексті стрімкого загострення конкуренції на більшості світових ринків вже не може розглядатися як ключовий фактор формування конкурентних переваг. Крім того, виявлення зазначених тенденцій розвитку господарського середовища супроводжується також скороченням життєвого циклу товарів і послуг, що пропонуються споживачам, а також суттєвим збільшенням частки витрат, пов'язаних із розширенням внеску інтелектуально-інноваційною складовою корпоративного бізнесу при забезпеченні споживчої корисності вироблених благ, в структурі утвореної доданої вартості. Забезпечення стійкості конкурентних переваг та стабільності розвитку корпоративних підприємств за такі умови у все більш значущій мірі залежить від здатності та можливості щодо формування стратегічних компетенцій, орієнтованих на підтримку спроможності щодо ефективного та продуктивного використання наявного економічного потенціалу щодо гнучкого пристосування корпорації до змін умов господарювання. В цьому контексті надзвичайно вагомого значення набуває, зокрема, реалізація властивостей корпоративної форми організації підприємництва відносно гармонізації інтересів та узгодження прагнень різних стейкхолдерів.

По-восьме, накопичення суттєвих змін умов та обставин функціонування і розвитку корпоративного сектору економіки внаслідок посилення тенденцій глобалізації і гуманізації корпоративних відносин, концентрації акціонерного капіталу, удосконалення інституціональних засад корпоратизму та ін. об'єктивно зумовлює нагальну необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму корпоративного управління, що являє собою упорядковану ієрархічну систему принципів, цілей та інтересів, правил і норм поведінки, інструментів впливу учасників корпоративних відносин на умови корпоративного співробітництва між собою, з акціонерним товариством та з третіми особами, а також організаційно-економічного забезпечення управлінської діяльності в сфері корпоративного управління. Отже, виходячи з наведених вище міркувань, нагальна необхідність модернізації існує як відносно визначення методологічних засад корпоратизму, так і стосовно конкретного організаційно-управлінського інструментарію, який застосовується в межах національної системи корпоративного управління.

Для вітчизняного корпоративного сектору необхідність прискореної модернізації такого роду додатково посилюється через недосформованість інституціональної структури ринкової економіки, у т.ч. – інститутів корпоративного регулювання. Проте навіть недостатній на цей час рівень розвитку інституціонального забезпечення корпоративних відносин, що безумовно негативно відбивається на функціонуванні акціонерних товариств в Україні, несе в собі також і деякий позитивний момент. Певну оптимістичність в даному випадку викликає можливість – безумовно, при зваженому підході, що має ґрунтуватися на досвіді теоретичного осмислення корпоративістської ідеології та практиці корпоративного управління – уникнення багатьох перешкод та проблем, які виникали в ході тривалого процесу розвитку корпоративізму та корпоративних відносин в інших країнах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Корпоративна організація являє собою форму упорядкування цілісного комплексу різних видів взаємодії, що регулюються соціально-економічними нормами інституціонального походження, між більш ніж двома особами (стейкхолдерами), кожна з яких має чітко визначену власну соціально-економічну позицію та відіграє певну власну соціально-економічну роль у процесі корпоративного співробітництва. Головною передумовою виникнення та найважливішим фактором розвитку корпоративних відносин у акціонерних товариствах є встановлення загальновизнаних та справедливих правил корпоративних відносин, забезпечення високого рівня довіри між учасниками. Вирішення цього складного завдання є майже неможливим без активного та зацікавленого державного регулювання корпоративного сектору економіки, від досконалості якого великою мірою залежить ступень захисту прав та інтересів стейкхолдерів.

Напрямки подальших досліджень у цій сфері будуть пов'язані із формуванням організаційно-економічного забезпечення стратегічного планування корпоративного розвитку.

Література

1. Барр Р. Политическая экономия: В 2-х т. М.: Международные отношения. 1995. Т. 1. 608 с.

2. Кашанина Т. В. Корпоративное право. М. : Издательская группа НОРМА ИНФРА-М, 1999. 815 с.

3. Кизим М. О., Пилипенко А. А., Ялдін І. В. Управління створенням і розвитком видатної корпорації : монографія. Харків : Інжек. 2007. 208 с.

4. Мизес Л. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории. М.: Экономика. 2000. 875 с.

5. Розвиток корпоратизму і корпоративних відносин в економіці України. / за ред. В. І. Голікова. Київ : Ін.-т економ. прогнозування. 2002. 304 с.

6. Сорокин П. Главные тенденции нашего времени. М.: Наука. 1997. 352 с.

7. Фридман М. Капитализм и свобода. М.: Новое издательство. 2006. 240 с.

8. Хайек, фон, Ф.А. Дорога к рабству. М.: Новое издательство. 2005. 264 с.

9. Dahl R. A. Who Governs?: Democracy and Power in the American City (Yale Studies in Political Science). Yale University Press, 2005. 384 p.

10. Galbraith J. The New Industrial State. Princeton University Press; Revised edition ed. 2007. 576 p.

11. Hall P. A., Soskice D. Varieties of Capitalism / The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford University Press, 2001. 560 p.

12. Shonfield A. In Defence of the Mixed Economy. Oxford: Oxford University Press. 1984. 231 p.

References

1. Barr R. (1995) Politicheskaya ekonomiya [Political Economy]: V 2-h t. M.: Mezhdunarodnyie otnosheniya. T. 1. 608 p. (in Russian)

2. Kashanina T. V. (1999) Korporativnoe pravo [Corporate law]. M.: Izdatelskaya gruppa NORMA INFRA-M, 1999. 815 p. (in Russian)

3. Kyzym M. O., Pylypenko A. A., Yaldin I.V. (2007) Upravlinnia stvorenniam i rozvytkom vydatnoi korporatsii : monohrafiia [Management of the creation and development of an outstanding corporation: a monograph]. Kharkiv : Inzhek. 208 p. (in Ukrainian)

4. Mizes L. (2000) Chelovecheskaya deyatelnost: traktat po ekonomicheskoy teorii [Human Action: A Treatise on Economics]. M.: Ekonomika. 875 p. (in Russian)

5. Rozvytok korporatyzmu i korporatyvnykh vidnosyn v ekonomitsi Ukrainy [Development of corporatism and corporate relations in the economy of Ukraine] (2002) / za red. V. I. Holikova. Kyiv : In.-t ekonom. prohnozuvannia. 304 p. (in Ukrainian)

6. Sorokin P. (1997) Glavnyie tendentsii nashego vremeni [The main trends of our time]. M.: Nauka. 352 p. (in Russian)

7. Fridman M. (2006) Kapitalizm i svoboda [Capitalism and Freedom]. M.: Novoe izdatelstvo. 240 p. (in Russian)

8. Hayek, fon, F.A. (2005) Doroga k rabstvu [The Road to Serfdom]. M.: Novoe izdatelstvo. 264 p. (in Russian)

9. Dahl R. A. Who Governs?: Democracy and Power in the American City (Yale Studies in Political Science). Yale University Press, 2005. 384 p.

10. Galbraith J. The New Industrial State. Princeton University Press; Revised edition ed. 2007. 576 p.

11. Hall P. A., Soskice D. Varieties of Capitalism / The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford University Press, 2001. 560 p.

12. Shonfield A. In Defence of the Mixed Economy. Oxford: Oxford University Press. 1984. 231 p.

Рецензія / Peer review: 23.07.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 339.9
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-41

МЕРЕЖКО В. М.
Хмельницький національний університет

МОДЕЛІ ТА МЕХАНІЗМИ У ФОРМУВАННІ ТА ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Стаття присвячена моделювання процесу формування та підвищення рівня фінансово-економічного потенціалу. В роботі запропоновано модель механізму, яка складається із теоретичного, інструментального, інформаційного та організаційного блоків. Визначено етапи процесу побудови моделі механізму формування фінансово-економічного потенціалу підприємства. У складі інструментального блоку виділено три ключових компоненти: діагностику, моніторинг, контролінг. Досліджено взаємозв'язок між зовнішньоекономічною діяльністю та фінансово-економічним потенціалом у контексті впливу на них фіскальних факторів.

Ключові слова: фінансово-економічний потенціал підприємства, зовнішньоекономічна діяльність, модель формування та підвищення рівня фінансово-економічного потенціалу підприємства, системний підхід.

V. MEREZHKO
Khmelnytskyi National University

MODELS AND MECHANISMS IN FORMING AND IMPROVING THE LEVEL OF FINANCIAL AND ECONOMIC POTENTIAL

The article substantiates the need to model the mechanism of formation of financial and economic potential of enterprises and defines its objectives. Based on a systematic approach, the process of building a model of the mechanism of financial and economic potential of the enterprise is divided into stages: deciding on the need to build a model of the mechanism, studying the object of study, choosing the level of modeling, model validation, application of the model models and analysis of its compliance with the real state of the enterprise and the purpose of managing its financial and economic potential.

The methodological basis for the functioning of the mechanism of formation of financial and economic potential is the instrumental unit, which includes three key components: diagnosis, monitoring, controlling. The whole tool block and its three components are closely connected with other blocks of the mechanism of formation of financial and economic potential of the enterprise. The use of any management tools is possible provided the theoretical justification of the need for managerial influence, its purpose, objectives, functions. The beginning of the use of any tools is based on making the appropriate decision and creating the appropriate organizational prerequisites (organizational unit). The use of tools involves the use of different types of data obtained from different sources (information block). Among the environmental factors that have a significant impact on the efficiency of foreign economic activity of machine-building enterprises include fiscal. Their importance and impact on financial and economic potential are increasing in view of European integration processes. Within the framework of the mechanism of formation of financial and economic potential it is necessary to consider a separate direction of work related to the management of foreign economic activity.

Keywords: financial and economic potential of the enterprise, foreign economic activity, model of formation and increase of the level of financial and economic potential of the enterprise, system approach.

Постановка проблеми. До цілей менеджменту підприємств належить забезпечення здатності підприємства як цілісної системи використовувати можливості зовнішнього середовища та нейтралізовувати виникаючі загрози. Адаптивна здатність підприємства залежить від ресурсів, у тому числі фінансових , що є у його розпорядженні. Це визначає важливість формування та підвищення рівня фінансово-економічного потенціалу підприємства для забезпечення ефективності усієї його господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти управління фінансово-економічним потенціалом підприємства у своїх роботах досліджували Бова В.А., Брюховецька Н. Ю., Горошанська О. О., Дзюбенко О. М., Кавтиш О. П., Хринюк О.С. [1-5] та інші. Проте поза сферою досліджень науковців залишились моделі формування фінансово-економічного потенціалу підприємства в умовах активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Тому, метою статті є визначення підходів до побудови моделей формування та підвищення рівня фінансово-економічного потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Підхід до розробки складових елементів механізму формування фінансово-економічного потенціалу підприємства може відрізнятися залежно від типу підприємства. Якщо загальні ресурсно-функціональні складові можуть бути подібними між підприємствами, то те, як себе проявляє потенціал в межах кожної з цих складових, може бути відмінним. Для відображення єдності усіх елементів та їх взаємозв'язків доцільно розглянути модель механізму формування фінансово-економічного потенціалу підприємства.

Побудова моделей (моделювання) це завжди зіставлення відомого з невідомим за аналогією [6, с. 76]. Призначення методу моделювання:

– систематизація та узагальнення теоретичних даних за допомогою опосередкованого пізнання об'єкта-замінника;

– перевірка повноти і цінності теоретичних уявлень щодо досліджуваних об'єктів;

– отримання інформації про різні аспекти функціонування системи в цілому та її окремих елементів;
– дослідження стійкості системи під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників;
– дослідження залежності кінцевих результатів роботи системи від її характеристик.

Модель – це представлення реального об`єкта, системи або поняття у вигляді, що відрізняється від його реального стану існування. Модель є провідною ланкою між дослідником та об'єктом, виконує функції замінника об'єкта та дозволяє отримати нові знання про цей об'єкт. Модель є джерелом інформації про об`єкт і допомагає пояснити, зрозуміти або вдосконалити цей об`єкт [6].

Побудова моделей спрямована на краще усвідомлення реальних зв'язків і закономірностей. Це допомагає впорядкувати нечіткі й суперечливі поняття. У техніці моделі використовують для проектування нових досконаліших систем та вивчення їх основних функцій, властивостей, зв`язків. В економічній науці модель представляє собою об'єкт дослідження в теоретичній формі.

Модель механізму формування фінансово-економічного потенціалу підприємства може мати елементи, однакові для усіх підприємств, і елементи, які будуть індивідуальні для окремого підприємства, і відображати специфіку саме даного підприємства.

«Під моделлю розуміють уявлений або матеріально існуючий аналог об'єкта» [7, с. 48]. Модель механізму формування фінансово-економічного потенціалу відноситься до ідеалізованої моделі, в якій символічно відображається уявна модель фінансово-економічного потенціалу підприємства, яка має в подальшому використовуватись як інструмент дослідження, а також як інструмент управління цим потенціалом.

Для того, щоб модель могла виступати як інструмент управління, необхідно, щоб вона якомога точніше відповідала реальному об'єкту управління. Використання методу моделювання для формування та подальшого управління фінансово-економічним потенціалом підприємства базується на системному підході, відповідно до якого механізм будується таким чином, щоб він відображав цілісність об'єкта дослідження і його відносну відокремленість і певний ступінь автономності функціонування в зовнішньому середовищі.

Системний підхід визначає необхідність розчленування досліджуваних багатокомпонентних об'єктів на основі принципу найбільшої важливості зв'язків для системи при різноманітності їхніх типів у кожній складовій системи [6, с. 58].

У науковій літературі до основних принципів системного підходу пропонують віднести:

принцип остаточної (глобальної, генеральної) мети – функціонування та розвиток системи і всіх її складових повинні спрямовуватися на досягнення певної глобальної (генеральної) мети. Всі зміни, вдосконалення та управління системою потрібно оцінювати з цієї точки зору;

– принцип єдності, зв`язаності і модульності – система розглядається «ззовні» як єдине ціле (принцип єдності), водночас необхідний «погляд зсередини», дослідження окремих взаємодіючих складових (принцип зв`язаності);

– принцип модульності передбачає розгляд замість складових системи її входів і виходів, тобто абстрагування від зайвої деталізації за умови збереження можливості адекватного опису системи;

– принцип ієрархії – виявлення або створення у системі ієрархічних зв`язків, модулів, цілей. В ієрархічних системах дослідження, як правило, розпочинається з «вищих» рівнів ієрархії, а в разі її відсутності дослідник повинен чітко визначити, в якій послідовності розглядатимуться складові системи та напрямок конкретизації уявлень;

– принцип функціональності – структура системи тісно пов'язана та обумовлюється її функціями; отже, створювати та досліджувати систему необхідно після визначення її функцій. У разі появи нових функцій системи доцільно змінювати її структуру, а не намагатися «прив`язати» цю функцію до старої структури;

– принцип розвитку – здатність до вдосконалення, розвитку системи за умови збереження певних якісних властивостей. При створенні та дослідженні штучних систем межі розширення функцій системи та її модернізація повинні визначатись їхньою доцільністю. Здатність до розвитку штучних систем визначається наявністю таких властивостей, як самонавчання, самоорганізація, штучний інтелект;

– принцип децентралізації – розумний компроміс між повною централізацією системи та здатністю реагувати на вплив зовнішнього середовища окремими частинами системи. Співвідношення між централізацією та децентралізацією визначається метою та призначенням системи. Повністю централізована система є негнучкою, неспроможною швидко реагувати і пристосовуватися до змінних умов;

– принцип невизначеності – у більшості випадків досліджується система, про яку не все відомо, поведінка якої не завжди зрозуміла, невідома її структура, непередбачуваний перебіг процесів, невідомі зовнішні впливи тощо. Частковим випадком невизначеності є випадковість, коли певна подія може відбутись, а може й не відбутись.

У свою чергу системний аналіз базується на таких методологічних принципах: органічна єдність об`єктивного та суб`єктивного в процесі наукового дослідження; структурність системи, що визначає цілісність і стійкість її характеристик; динамізм системи; міждисциплінарний характер системних досліджень; органічна єдність формального та неформального при проведенні аналізу.

На основі розглянутих вище рекомендацій пропонуємо виділити етапи процесу побудови моделі механізму формування фінансово-економічного потенціалу підприємства наведені на рис. 1.

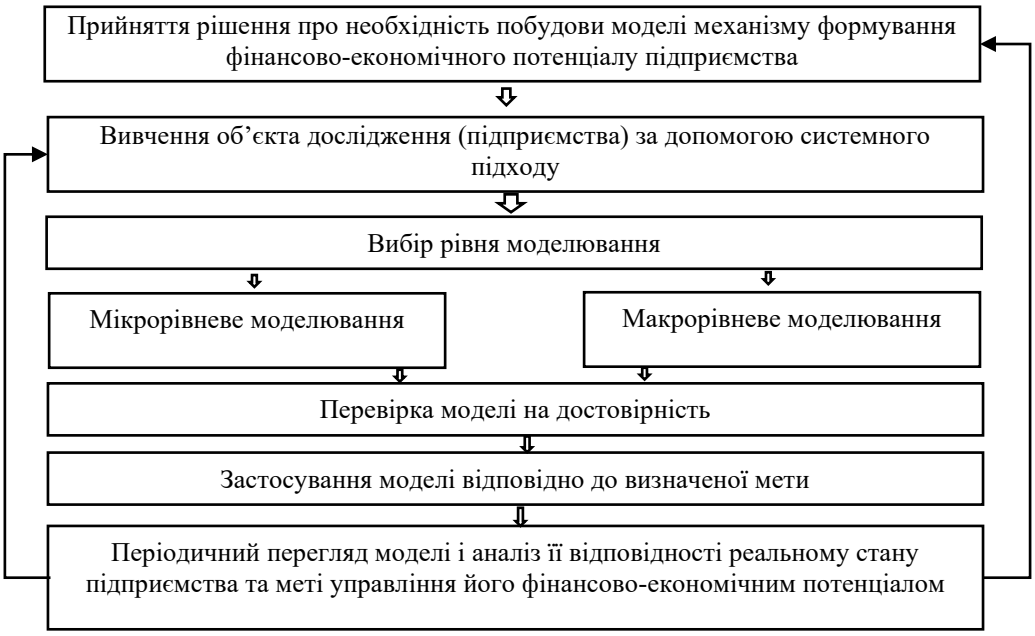

Рис. 1 Процес побудови моделі механізму формування фінансово-економічного потенціалу підприємства*
* розроблено автором

Методичною основою функціонування механізму формування фінансово-економічного потенціалу є інструментальний блок, у складі якого пропонуємо виділити три ключових компоненти: діагностику, моніторинг, контролінг.

Весь інструментальний блок та три його складові тісно пов'язані з іншими блоками механізму формування фінансово-економічного потенціалу підприємства. Адже, використання будь-яких інструментів управління можливе за умови теоретичного обґрунтування необхідності управлінського впливу, його мети, завдань, функцій. Крім того, початок використання будь-яких інструментів базується на прийнятті відповідного рішення та створенні відповідних організаційних передумов (організаційний блок). І врешті, використання інструментів передбачає використання різного типу даних, отриманих із різних джерел (інформаційний блок).

Усі три названі компоненти тісно пов'язані між собою і в сукупності забезпечують можливість досягнення мети управління фінансово-економічним потенціалом підприємства – забезпечення його розширеного відтворення в умовах активізації зовнішньоекономічної діяльності (рис. 2).

Рис. 2 Структура інструментального блоку механізму формування фінансово-економічного потенціалу в розвитку ЗЕД підприємства*
* розроблено автором

Діагностика рівня фінансово-економічного потенціалу передбачає оцінку наявних ресурсів та здатностей у підприємства у певний проміжок часу. Під здатностями чи можливостями в даному випадку пропонуємо розуміти необхідні в певний проміжок часу характеристики фінансово-економічного потенціалу підприємства, які створюють додаткові переваги для нього на ринку з метою активізації ЗЕД за умов євроінтеграції.

Діагностика розвитку фінансово-економічного потенціалу передбачає аналіз та оцінку кількісних та якісних характеристик фінансово-економічного потенціалу у динаміці.

Діагностика рівня реалізації фінансово-економічного потенціалу передбачає аналіз та оцінку результатів використання фінансово-економічного потенціалу підприємства, у тому числі у контексті використання можливостей, що виникають у середовищі функціонування підприємства.

Група завдань у межах моніторингу переплітається із завданнями діагностики, але передбачає регулярне спостереження за об’єктом управління з метою отримання та накопичення необхідної інформації.

Найпершим напрямом моніторингу є регулярне спостереження за величиною фінансово-економічного потенціалу та рівнем його реалізації. Величина фінансово-економічного потенціалу підприємства визначається за різними методиками. Цей напрям моніторингу тісно пов'язаний із елементом фінансово-економічного потенціалу, як ресурси та частково можливості.

Моніторинг рівня реалізації фінансово-економічного потенціалу підприємства поєднує інформацію про результати, можливості.

Окремо потребує уваги моніторинг системи управління фінансово-економічним потенціалом, адже, отримана інформація дає можливість визначити ефективність управлінського впливу на об’єкт.

Фінансово-економічний потенціал підприємства в умовах активізації ЗЕД перебуває під впливом великої кількості факторів, які ретельно були розглянуті у попередніх розділах роботи. Інформація про зміни факторів дуже важлива для прийняття управлінських рішень.

Серед факторів зовнішнього середовища, які мають суттєвий вплив на ефективність ЗЕД машинобудівних підприємств відносяться фіскальні. З врахуванням євроінтеграційних процесів їх вагомість та вплив на фінансово-економічний потенціал будуть зростати. У межах механізму формування фінансово-економічного потенціалу необхідно розглядати окремий напрям роботи пов'язаний із управлінням ЗЕД.

Підприємство отримує збитки у випадку затримок при митному оформленні експортно-імпортних операцій. У цьому випадку мають місце прямі втрати часу та коштів, а також непрямі, пов’язані із репутаційними ризиками та потенційними втратами партнерів, а отже, зменшення можливостей реалізації потенціалу підприємства. Між цими витратами та рівнем фінансово-економічного потенціалу існує тісний зв'язок (рис. 3).

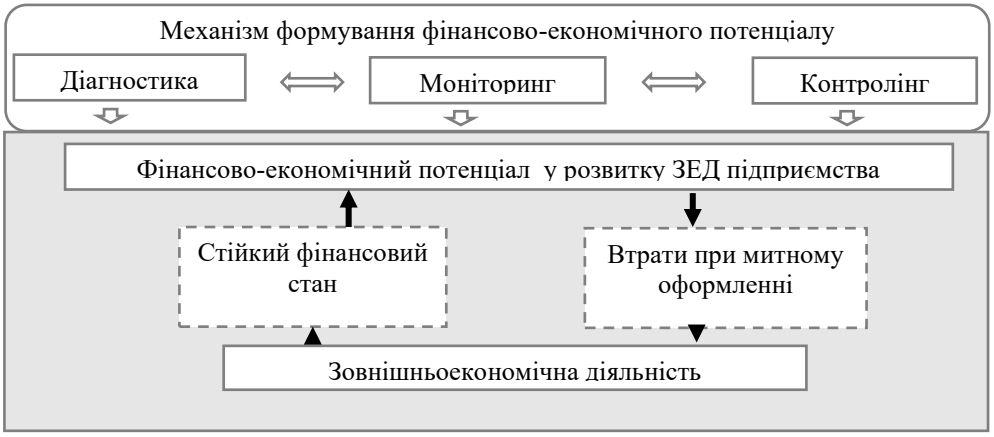

Рис. 3. Схема взаємозв’язку між ЗЕД та фінансово-економічним потенціалом у контексті впливу фіскальних факторів*
*розроблено автором

Зменшення витрат часу на митне оформлення можливе для підприємств, які мають статус авторизованого економічного оператора. Однак, одним із критерії для отримання цього статусу є стійкий фінансовий стан підприємства [8]. Серед підприємств, що досліджувались усі мали невідповідність показників фінансового стану нормативним критеріям.

Виконання всіх основних функцій управління фінансовими ресурсами – планування, організація, аналіз, регулювання та контроль, поєднує система контролінгу як складова частина фінансового менеджменту.

Сутність контролінгу полягає в динамічному процесі перетворення та інтеграції наявних методів обліку, аналізу, планування, контролю та координації в єдину систему отримання, оброблення інформації для прийняття на її основі управлінських рішень, а точніше в систему управління підприємством, орієнтовану на досягнення всіх завдань, що постають перед підприємством. Саме відштовхуючись від цього твердження пропонуємо розрізняти напрями контролінгу залежно від завдань. Так, у межах управління

фінансово-економічним потенціалом підприємства необхідно знати відповідність потенціалу потребам та побудувати систему реагування на критичні відхилення. Це дозволить як найшвидше виявити проблему, ідентифікувати її та розробити шляхи вирішення.

Оскільки механізм управління фінансово-економічним потенціалом є елементом загальної системи управління, а, отже, й узгоджується із планами підприємства в цілому, потрібно здійснювати контролінг за напрямом виконання планових завдань.

Оскільки ринок насичений конкурентами, існує потреба у відслідковуванні даних інших підприємств з метою застосування коригуючих впливів в управлінні фінансово-економічним потенціалом підприємства.

Контролінг повинен бути спрямованим на забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки процесів прийняття рішень при управлінні організацією та може бути частиною, яка диктує прийняття певних рішень в межах певних систем менеджменту.

Під час впровадження системи контролінгу рівня фінансового потенціалу перед підприємством постає завдання вибору програмного продукту для автоматизації контролінгових процесів. Автоматизація контролінгу прискорить процес оброблення даних та забезпечить оперативне надання інформації для прийняття управлінських рішень.

Висновки. Таким чином, інструментальний блок, формується із трьох взаємодоповнюючих елементів – діагностики, моніторингу та контролінгу. Спільне використання їх дозволяє аналізувати наявну інформацію, визначати на її основі потребу а управлінських впливах, формувати систему регулярного спостереження на швидкого реагування на зміни середовища функціонування.

Література

1. Бова В. А. Сутність фінансового потенціалу [Електронний ресурс] / В. А. Бова, О. С. Хринюк // Актуальні проблеми економіки та управління. – 2017. – №11. – Режим доступу : http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102585.

2. Брюховецька Н. Ю. Модель управління фінансовим потенціалом підприємства: функціональний підхід / Н. Ю. Брюховецька, І. П. Булєєв, Л. В. Іваненко // Бізнес-інформ. – 2019. – №8. – С. 129–135.

3. Горошанська О. О. Фінансовий потенціал підприємства: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / О. О. Горошанська, Л. М. Маккі // Економічна стратегія і перспективи розвитку. – 2018. – №1(27). – С. 7–16.

4. Дзюбенко О. М. Підходи до дефініції поняття «фінансовий потенціал» як об’єкту економічного аналізу / О. М. Дзюбенко // Вісник ЖДТУ. – 2017. – №4 (82). – С. 18–24.

5. Кавтиш О. П. Наукові підходи до сутності управління фінансовим потенціалом підприємства / О. П. Кавтиш, М. О. Канар // Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». – 2018. – Вип. 2-1(45). – С. 130–132.

6. Важинський С. Е. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.

7. Колмогоров Ю. Н. Методы и средства научных исследований / Ю. Н. Колмогоров, А. П. Сергеев, Д. А. Тарасов, С. П. Арапова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2017. – 152 с.

8. Деякі питання функціонування авторизованих економічних операторів [Електронний ресурс]: постанова КМУ від 29 липня 2020 р. № 665. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2020-%D0%BF#Text

References

1. Bova V. A., Hryniuk O. S. (2017). Sutnist finansovoho potentsialu [The essence of financial potential] Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia. [Current issues of economics and management]. Available at: http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102585

2. Briukhovetska N. Yu., Bulieiev I. P., Ivanenko L. V. (2019) Model upravlinnia finansovym potentsialom pidpryiemstva: funktsionalnyi pidkhid [Model of management of financial potential of the enterprise: functional approach] Biznes-inform [Business-inform]. no. 8. pp. 129–135.

3. Horoshanska O. O. (2018). Finansovyi potentsial pidpryiemstva: teoretychnyi aspekt [Financial potential of the enterprise: theoretical aspect]. Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku [Economic strategy and development prospects]. no.1(27). pp. 7-16.

4. Dziubenko O. M. (2017). Pidkhody do definitsii poniattia «finansovyi potentsial» yak obiektu ekonomichnoho analizu [Approaches to the definition of the concept of "financial potential" as an object of economic analysis] Visnyk ZhDTU [Bulletin of ZhSTU.]. no. 4 (82). pp. 18–24.

5. Kavtysh O. P., Kanar M. O. (2018) Naukovi pidkhody do sutnosti upravlinnia finansovym potentsialom pidpryiemstva [Scientific approaches to the essence of managing the financial potential of the enterprise]. Naukovo-vyrobnychyi zhurnal «Biznes-navihator» [Scientific and production journal "Business Navigator"]. Vol. 2-1(45). pp. 130–132.

6.Vazhynskyi S. E., Shcherbak T. I. (2016). Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methods and organization of scientific research], Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka, 260 p.

7.Kolmogorov Yu. N., Sergeev A. P., Tarasov D. A., Arapova S. P. (2017). Metodyi i sredstva nauchnyih issledovaniy [Methods and means of scientific research]. Ekaterinburg : Izd-vo Ural. un-ta,. 152 p.

8.Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) Some issues of functioning of authorized economic operators : Decree of Juli 29, 2020, no 665, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2020-%D0%BF#Text

Рецензія/Peer review : 14.07.2019 Надрукована/Printed : 04.09.2019

УДК 334.021:658.7:658.8: 338.58
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-42

ДУДНІК Л. О.
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ТОВАРОПОТОКАМИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ МЕРЕЖАХ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті акцентовано увагу на важливості орієнтації на досягнення цілей сталого розвитку при управлінні різними економічними процесами, зокрема при управлінні товаропотоками в агропродовольчих мережах. Узагальнено 9 напрямів адаптації управління, спрямованого на сприяння досягненню цілей сталого розвитку щодо управління товаропотоками в агропродовольчих мережах, що передбачають: здійснення заходів нормативно-правового регулювання, організаційних заходів щодо контролю за вагою вантажних машин на дорогах, здійснення організаційної реструктуризації використання різних видів транспорту в економіці, підтримання технологічних напрямів зменшення негативних екстерналій для суспільства, використання цінового механізму для зміни поведінки виробників та споживачів, використання штрафів та штрафних санкцій за порушення норм вантажоперевезень, використання податкових важелів, використання важелів тарифної політики, стимулювання використання суб'єктами підприємництва ресурсозберігаючих технологій, поширення господарської практики використання мультимодальних перевезень. Наголошено на необхідності узгодження заходів з реформування між різними суб'єктами управління та на різних рівнях управління та сприяння формуванню суспільного діалогу з цих питань.

Ключові слова: товаропотоки, агропродовольчі мережі, цілі сталого розвитку, управління, адаптація, напрями адаптації управління.

L. DUDNIK
National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics»

DIRECTIONS OF ADAPTATION OF COMMODITY FLOW MANAGEMENT IN AGRICULTURAL FOOD NETWORKS TO ACHIEVE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

The article emphasizes the importance of focusing on achieving the goals of sustainable development in the management of various economic processes, in particular in the management of trade flows in agri-food networks. 9 directions of management adaptation aimed at promoting the goals of sustainable development in the management of goods flows in agri-food networks are summarized, which include: implementation of regulatory measures, organizational measures to control the weight of trucks on the roads, organizational restructuring of various modes of transport in the economy, support of technological directions of reduction of negative externalities for society, use of the price mechanism for change of behavior of producers and consumers, use of fines and penalties for infringements of norms of freight transportation, use of tax levers, use of levers of tariff policy, stimulation of use of resource-saving technologies. practices of using multimodal transportation. It is emphasized the need to agree on reform measures between different actors in government and at different levels of government and to promote the formation of public dialogue on these issues.

Key words: commodity flows, agro-food networks, goals of sustainable development, management, adaptation, directions of management adaptation.

Постановка проблеми. Еволюція людства була пов'язана із розвитком продуктивних сил та виробничих відносин та спрямовувалася на підвищення рівня задоволення потреб населення. Це супроводжувалося бурхливим індустріальним розвитком та диференціюванням системи взаємозв'язків між виробничими та обслуговуючими галузями. Починаючи із середини XX століття людство стикнулося з негативним проявом наслідків економічного розвитку на природнє середовище та життєдіяльність населення. Зазначене повною мірою має відношення і до транспортної галузі, суб'єкти якої виступають поєднувальною ланкою між ланцюгами руху продукції і при цьому спричиняють певний техногенний вплив на навколишнє середовище. У зв'язку із цим на державному та міждержавному рівнях приймалися зусилля щодо розробки заходів зменшення техногенного впливу різних галузей на навколишнє середовище, зокрема по транспорту та забезпеченню ним руху товаропотоків в агропродовольчих мережах, що й обумовило актуальність дослідження у теоретичному та практичному відношенні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню різних аспектів управління товаропотоками в агропродовольчих мережах присвятили свою увагу багато вчених, серед яких хочеться згадати таких як Бездушна Ю. С. [1], Вострякова В. І. [2], Гуторов А. О. [3], Друкер Питер Ф. [4], Карлик А.Е., Платонов В.В., Тихонова М.В., Соколова Е.Э., Павлова О.С. [5], Кизим А., Кабертай Дж. [6], Малік М.Й., Шпикуляк О. Г. [7], Омельченко И. Н., Александров А. А., Бром А. Е., Белова О. В. [8], Свиноус І. В., Гура А. М. [9], Сивак Р. Б. [10], Красноруцький О. О. [11], Смит А. [12].

З огляду на вищесказане проблема визначення більш дієвих напрямів адаптації управління товаропотоками в агропродовольчих мережах, в контексті спрямування даних питань на досягнення сталого розвитку, є важливою у теоретичному та практичному відношенні.

Мета статті. Мета статті полягає у визначенні більш актуальних на поточному етапі ринкового трансформування України напрямів адаптації управління товаропотоками в агропродовольчих мережах у напрямі досягнення цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Агропродовольчі мережі є одними з найважливіших виробничих ланцюгів людини та навколишнього середовища, які формують наше суспільство. На поточному етапі економічного розвитку в Україні та світі агропродовольчі мережі, як складова економіки, стикаються з аналогічними економічними проблемами, що й інші галузі. При формуванні та забезпеченні ефективної роботи економічних суб'єктів агропродовольчих мереж важливим є переведення їхнього функціонування на позиції сталого розвитку. В контексті зазначеного важливим є вирішення проблем зміни клімату, безпеки харчових продуктів, зменшення техногенного тиску на довкілля, волатильності цін та збереження довіри споживачів.

У зв'язку з цим важливим є приділення уваги забезпеченню параметрів сталого розвитку за суб'єктами та ланцюгами агропродовольчих мереж, відповідно чого важливим є налагодження суспільного діалогу між суб'єктами агропродовольчих мереж, політичними діячами, експертами, науковцями, представниками індустріальних кіл та бізнес-середовища. Це є одним з ключових елементів формування громадянського суспільства.

Налагодження функціонування кожного елемента економіки на засадах сталого розвитку потребує здійснення системних змін, що можна ототожнити з інституційною трансформацією суспільних ланок. Це може охоплювати формування та впровадження регулюючих заходів на рівні держави (так звані інституційні установки), в практиці діяльності окремих господарюючих суб'єктів (норми, стандарти) та безпосередньо у життєвому використанні окремих особистостей (цінності, звички, правила).

Здійснення заходів з трансформації агропродовольчих мереж до більшої стійкості вимагає колективних дій. У цьому відношенні важливим є комбінування в економічному житті акцентів на індивідуальному та колективному. Акцентування уваги на важливості індивідуального аспекту пояснюється самою природою ринкової економіки, коли індивідуальний мотив діяльності, прагнення реалізувати свої лідерські якості ініціює розкриття людського підприємницького потенціалу. У той же час, на сучасному етапі світового розвитку, важливим є посилення узгодженості між різними учасниками господарських відносин. При цьому у суспільній свідомості все більше закріплюється погляд щодо того, що при вирішенні складних проблем акцент на співробітництві між господарюючими суб'єктами виявляється більш дієвим у стратегічному відношенні, ніж конкуренція.

Агропродовольчі мережі з'являються і можуть функціонувати в різних масштабах. З одного боку – це мережі по забезпеченню власного населення продуктами харчування. У вітчизняному інформаційному полі закріпився такий сленг функціонування таких мереж як «Від лану до столу». З іншого боку однією з визначальних тенденцій сучасного розвитку є прояв процесів глобалізації, що відносно агропродовольчих мереж проявляється у формуванні глобальних міжнародних агропродовольчих мереж. Як один із сленгів функціонування таких мереж можна зазначити «любий товар в любу точку світу за 24 години». Реалізація цього принципу відбувається головним чином на ціновій основі. Як це нам не прикро, але при наших родючих землях та працездатних людях, ми маємо на полицях магазинів єгипетську картоплю, китайський часник, польську молочну продукцію тощо.

Сучасна система ринкової економіки та її різновиди в окремих країнах зазнала суттєвих змін, порівняно з класичною ринковою економікою, що описана Адамом Смітом [12]. На початкових етапах формування ринкової системи господарювання переважна більшість економістів та суспільних діячів поділяла погляд Адама Сміта про універсальність дії «неспостережної руки ринку» [12], що багатьма ототожнювалось як основний закон ринку. Зазначене проявлялося у нерегульованому збалансуванні попиту та пропозиції на різних товарних ринках та перелив капіталу між ринками у бік тих ринків, де рівень доданої вартості очікувався більшим.

У подальшому, у процесі функціонування ринкової економіки науковці та експерти різних країн відзначали негативні прояви ринку, коли неявне збалансування попиту та пропозиції не сприяло вирішенню суспільних проблем.

Однією із значущих цілей державної політики багатьох країн є формування держави суспільного добробуту, напрямами забезпечення чого є сприяння отриманню гідної оплати праці та забезпечення високих стандартів проживання населення, елементом чого є підвищення екологічної чистоти природнього навколишнього середовища. На порядку денному багатьох країн стоїть питання переходу в економічному та господарському житті на позиції сталого розвитку. Узагальнено концепцію сталого розвитку можна сформулювати таким чином, що вирішення поточних економічних проблем не повинно здійснюватися за рахунок майбутніх поколінь. У контексті зазначеного важливим є формування ланцюгів руху товару, зокрема в агропродовольчих мережах, з урахуванням питань самовідновлення господарських та природних комплексів.

Транспорт відноситься до інфраструктурних складових економіки і є основним елементом забезпечення руху товаропотоків в агропродовольчих мережах. Функціонування транспорту має також негативні екстерналії впливу на здоров'я людей та діяльність інших ринкових суб'єктів. Прояв даної

проблеми характеризувався як «провал ринку», відповідно чого важливим є врахування впливу на суспільство заходів з економічного розвитку на основі узгодження приватних та суспільних інтересів.

По своїй суті провал ринку означає неефективний розподіл товарів і послуг на ньому. Одним з наслідків даної ситуації є те, що індивідуальні стимули до раціональної поведінки не призводили до раціональних результатів для спільноти або групи людей. Прояв принципу підприємницької діяльності на індивідуальному рівні можна описати таким чином, що кожна людина приймає раціональне рішення для себе і власної справи, але це у результаті має певні негативні наслідки для групи.

На вільному ринку рівень ціни на певний товар встановлюється як компроміс між силами попиту та пропозиції, початкове спрямування дії яких є взаємно протилежним. Сили пропозиції прагнуть досягти більш високого рівня ціни на товар. У свою чергу, сили попиту прагнуть досягти зменшення ціни на товар. Узгодження різноспрямованості дії цих сил проявляється у встановленні певного рівня ціни, що характеризується як цінова рівновага.

Провал ринку виникає, коли на ньому встановлюється стан нерівноваги або розходження між рівнем пропозиції товарів і послуг та рівнем попиту на них. Тобто відзначались тенденції відносного вирішення проблем на одному товарному ринку та можливе формування потреби вирішення проблеми врегулювання розвитку на іншому товарному ринку через цінові сигнали. Посилення ступеня вирішення проблеми на одному ринку супроводжувалося тенденцією зменшення рівня цін на ньому. При цьому загострення проблеми з задоволенням попиту на іншому товарному ринку проявлялося у формуванні високих цін на цьому ринку, рівень яких приваблював потенційних інвесторів до вкладення коштів у розвиток бізнеса на ньому.

Одними з провалів ринку, що можуть виникати при управлінні товаропотоками в агропродовольчих мережах є екстерналії, монопольна влада тощо.

Термін «екстерналії», часто використовується у англомовних джерелах і по своїй суті означає зовнішній ефект. Тобто на практиці, два суб'єкта ринку (постачальник або виробник і споживач) укладають між собою певну угоду одним з результатів виконання якої є зовнішній вплив (ефект) на третю сторону, яка, не була пов'язаною з цією угодою. Зовнішній ефект (екстерналія) може бути позитивним або негативним. В економічній інтерпретації його можна ототожнити з отриманням додаткових переваг або збитків від діяльності ринкових сил.

Одним з характерних прикладів позитивного впливу є формування ефективної державної системи освіти. Основними сторонами при цьому виступають держава та студенти. Але вже якість підготовки студентів є позитивної довгостроковою екстерналією для всього суспільства, оскільки якісне виконання студентами у майбутньому своєї роботи позитивно відобразиться на стані суспільного добробуту. У свою чергу, отримання певним суб'єктом негативного зовнішнього ефекту, означає необхідність компенсації для нього результатів діяльності сторонніх ринкових сил при виконанні їхніх угод. У цьому відношенні можна привести наслідки діяльності транспорту, коли навколо транспортних шляхів великим є рівень концентрації вуглекислого газу, що негативно впливає на органи дихання людей та на рослини, які вирощуються поблизу транспортних шляхів. У контексті зазначеного додаткові витрати можуть проявитися у необхідності несення додаткових витрат окремими особами або суб'єктами підприємництва. Для населення це може проявитися у необхідності лікування захворювань органів дихання. Для суб'єктів підприємництва, частина площ вирощування сільськогосподарських культур яких розміщена біля доріг інтенсивного використання, це може проявитися у необхідності продажу частини урожаю за більш нижчою ціною, внаслідок того, що вона може мати перевищення гранично допустимих норм концентрації важких металів або певних допустимих елементів.

Іншим характерним прикладом негативної ектерналії є використання аграрними корпоративними формуваннями України великотоннажної техніки для перевезення вантажів, наслідком чого є пошкодження дорожнього покриття. У цьому відношенні як окремі особи (водії індивідуального транспорту), так і суб'єкти господарювання (водії державних та суспільних організацій, установ та приватних фірм) можуть зазнати необхідності компенсації додаткових витрат на ремонт своїх технічних засобів від їзди по пошкоджених дорогах.

До характерних негативних екстерналій на транспорті також можна віднести наявність «пробок» на дорогах та структурних перекосів у бік переважного перевезення вантажів автомобільним транспортом тощо. Структура національний вантажних перевезень характеризується переважанням використання автомобільного транспорту (на рівні 70-75 % обсягів загальних вантажних перевезень по роках). Другим за рівнем використання характеризується залізничний транспорт – на рівні 16-19 % обсягів загальних вантажних перевезень. При цьому, на відміну від міжнародної практики, використання річкового та водного транспорту знаходиться на дуже низькому рівні – менше 1 %.

Для підвищення рівня сталості впливу транспорту, як невід'ємного елементу агропродовольчих мереж, на суспільство важливим є відпрацювання заходів на різних рівнях управління, зокрема:

1) заходів нормативно-правового регулювання, спрямованого на зміну поведінки людей або дій суб'єктів господарювання. Прикладами у цьому відношенні є прийняття законодавчих норм для обмеження ваги вантажного транспорту, який переміщається по дорогах. Для зменшення викидів вуглекислого газу в

окремих країнах приймаються рішення щодо переходу на паливні суміші з використанням біоетанолу, на рівні 5-7% в бензині та дизельному пальному, як, наприклад, у США та Бразилії;

2) організаційних заходів щодо контролю за вагою вантажних машин на дорогах, зокрема таких як формування мережі вагових пунктів на дорогах, для забезпечення регулярності проведення моніторингу;

3) здійснення організаційної реструктуризації використання різних видів транспорту в економіці. Важливим є приділення уваги розвитку річкового та морського видів транспорту у державі, що сприятиме більш пропорційному розвитку транспортних артерій та розвантаженню автомобільних шляхів. Це пов'язано із реалізацією комплексу управлінських заходів з інвестуванням (державним, внутрішнім приватним та міжнародним) у розвиток об'єктів транспортної інфраструктури, диференціювання форм залучення приватного бізнесу у вирішення цих питань через поширення практики залучення приватних інвестицій через запровадження державно-приватного партнерства та укладання концесійних угод;

4) підтримання технологічних напрямів зменшення негативних екстерналій для суспільства, через стимулювання введення виробничих потужностей з виробництва біоетанолу;

5) використання цінового механізму для зміни поведінки виробників та споживачів. Таким чином, через зменшення вартості, зокрема підтримується попит на суміші біоетанолу та біодизелю порівняно з видами бензину та дизелю без сумішей;

5) використання штрафів та штрафних санкцій за порушення норм вантажоперевезень. Якщо штрафи є матеріальним виразом покарання порушників, то використання штрафних санкцій, таких як недопущення до участі у програмах підтримки на державному та місцевому рівнях та інших, сприятиме зміні загальної поведінки у суспільстві;

6) використання податкових важелів. Спрямування мережі станцій заправок на використання сумішей пального з біоетанолом може досягатися також і шляхом більшої ставки податку на види пального без сумішей;

7) використання важелів тарифної політики. В цьому відношенні важливим є розгляд даного питання із стратегічних позицій та формування тарифної політики, узгодженої між різними видами транспорту.

8) стимулювання використання суб'єктами підприємництва ресурсозберігаючих технологій

9) поширення господарської практики використання мультимодальних перевезень.

Висновки. У статті акцентовано увагу на важливості орієнтації на досягнення цілей сталого розвитку при управлінні різними економічними процесами, зокрема при управлінні товаропотоками в агропродовольчих мережах.

Узагальнено 9 напрямів адаптації управління, спрямованого на сприяння досягненню цілей сталого розвитку щодо управління товаропотоками в агропродовольчих мережах, що передбачають: здійснення заходів нормативно-правового регулювання, організаційних заходів щодо контролю за вагою вантажних машин на дорогах, здійснення організаційної реструктуризації використання різних видів транспорту в економіці, підтримання технологічних напрямів зменшення негативних екстерналій для суспільства, використання цінового механізму для зміни поведінки виробників та споживачів, використання штрафів та штрафних санкцій за порушення норм вантажоперевезень, використання податкових важелів, використання важелів тарифної політики, стимулювання використання суб'єктами підприємництва ресурсозберігаючих технологій, поширення господарської практики використання мультимодальних перевезень.

Наголошено на необхідності узгодження заходів з реформування між різними суб'єктами управління та на різних рівнях управління та сприяння формуванню суспільного діалогу з цих питань.

Література

1. Бездушна Ю. С. Інформаційне забезпечення управління в аграрному секторі економіки: стан та перспективи удосконалення. Облік і фінанси. 2017. Вип. 4 (78). С. 6-12.

2. Вострякова В. І. Методичні підходи моделювання та аналізу логістичних систем розподілу продукції АПК. Агросвіт. 2017. №11. С.56-61.

3. Гуторов А. О. Міжгалузевий баланс у системі розвитку інтеграційних відносин як чинника економічного зростання аграрного сектора економіки. Бізнес Інформ. 2017. № 7. С. 113–119.

4. Друкер Питер Ф. Управление, нацеленное на результаты / Питер Ф. Друкер; пер. с англ. М.: Технологическая школа бизнеса, 1994. 200 с.

5. Карлик А.Е., Платонов В.В., Тихонова М.В., Соколова Е.Э., Павлова О.С. Организационно-управленческие инновации в крупных хозяйственных структурах. СПб.: Изд-во: СПбГЭУ, 2016. 150 с.

6. Кизим А., Кабертай Дж. Современные тренды «зеленой» логистики в условиях глобализации. Логистика. 2013. № 1. С. 46−49.

7. Малік М.Й., Шпикуляк О. Г. Підприємництво у розвитку аграрного ринку. Економіка АПК. 2007. № 11. С. 138-149.

8. Омельченко И. Н., Александров А. А., Бром А. Е., Белова О. В. Основные направления развития логистики XXI века: ресурсосбережение, энергетика и экология. Гуманитарный вестник. 2013. Вып. 10. URL: http://hmbul.ru/articles/118/118.pdf

9. Свиноус І. В., Гура А. М. Організаційно-економічні засади формування інформаційно-консультаційного забезпечення збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2017. № 1-2. С. 97-104.

10. Сивак Р. Б. Глобальна логістика у забезпеченні сталого розвитку світового господарства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 13. С. 26-29.

11. Системи управління збутовою діяльністю аграрних підприємств: стратегія, механізми, інструментарій : монографія / О. О. Красноруцький. – Херсон: Видавець Грінь Д.С., 2012. 348 с.

12. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; пер. с англ. В. С. Афанасьева. Москва : Эксмо, 2007. 957 с.

References

1. Bezdushna Yu. S. Informatsiine zabezpechennia upravlinnia v ahrarnomu sektori ekonomiky: stan ta perspektyvy udoskonalennia. Oblik i finansy. 2017. Vyp. 4 (78). S. 6-12.

2. Vostriakova V. I. Metodychni pidkhody modeliuvannia ta analizu lohistychnykh system rozpodilu produktsii APK. Ahrosvit. 2017. №11. S.56-61.

3. Hutorov A. O. Mizhhaluzevyi balans u systemi rozvytku intehratsiinykh vidnosyn yak chynnyka ekonomichnoho zrostannia ahrarnoho sektora ekonomiky. Biznes Inform. 2017. № 7. S. 113–119.

4. Druker Pyter F. Upravlenye, natselennoe na rezultatы / Pyter F. Druker; per. s anhl. M.: Tekhnolohycheskaia shkola byznesa, 1994. 200 s.

5. Karlyk A.E., Platonov V.V., Tykhonova M.V., Sokolova E.Э., Pavlova O.S. Orhanyzatsyonno-upravlencheskye ynnovatsyy v krupnыkh khoziaistvennыkh strukturakh. SPb.: Yzd-vo: SPbHЭU, 2016. 150 s.

6. Kyzym A., Kabertai Dzh. Sovremennыe trendы «zelenoi» lohystyky v uslovyiakh hlobalyzatsyy. Lohystyka. 2013. № 1. S. 46−49.

7. Malik M.I., Shpykuliak O. H. Pidpryiemnytstvo u rozvytku ahrarnoho rynku. Ekonomika APK. 2007. № 11. S. 138-149.

8. Omelchenko Y. N., Aleksandrov A. A., Brom A. E., Belova O. V. Osnovnыe napravlenyia razvytyia lohystyky KhKhI veka: resursosberezhenye, эnerhetyka y эkolohyia. Humanytarnыi vestnyk. 2013. Vыp. 10. URL: http://hmbul.ru/articles/118/118.pdf

9. Svynous I. V., Hura A. M. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady formuvannia informatsiino-konsultatsiinoho zabezpechennia zbutu produktsii silskohospodarskymy pidpryiemstvamy. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). 2017. № 1-2. S. 97-104.

10. Syvak R. B. Hlobalna lohistyka u zabezpechenni staloho rozvytku svitovoho hospodarstva. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia : Ekonomika i menedzhment. 2015. Vyp. 13. S. 26-29.

11. Systemy upravlinnia zbutovoiu diialnistiu ahrarnykh pidpryiemstv: stratehiia, mekhanizmy, instrumentarii : monohrafiia / O. O. Krasnorutskyi. – Kherson: Vydavets Hrin D.S., 2012. 348 s.

12. Smyt A. Yssledovanye o pryrode y prychynakh bohatstva narodov / Adam Smyt ; per. s anhl. V. S. Afanaseva. Moskva : Эksmo, 2007. 957 s.

Рецензія / Peer review: 01.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК. 33.332.338
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-43

ЗАВГОРОДНЯ Т. П., ПРОСКУРОВИЧ О. В.
Хмельницький національний університет

МОДЕЛІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В МЕЖАХ СТАЛОГО ЇЇ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад концепції «циркулярної економіки», її становлення та розвитку в межах сталого розвитку. В науковій статі розглянуто сутність категорії «циркулярна економіка» у її поєднанні зі сталим розвитком економіки. Досліджено ріні трактування цієї дефініції та встановлено їх спільні риси. Проведено хронологію досліджень щодо окремого тлумачення терміну «циркулярна економіка» так і в поєднанні зі сталим розвитком. Проаналізовано існуючі бізнес моделі функціонування циркулярної економіки. Розглянуть соціальні, економічні, екологічні принципи запровадження циркулярної економіки в межах сталого розвитку. Доведено, що циркулярна економіка являє собою поєднання економічних методів, які використовуються для забезпечення сталого розвитку системи. Обґрунтовано, що впровадження циркулярної моделі економіки потребує зміни або адаптації сучасних бізнес-моделей до нових умов і потреб господарювання.

Ключові слова: циркулярна економіка, сталий розвиток, бізнес модель циркулярної економіки.

TATIANA ZAVHORODNIA, OKSANA PROSKUROVYCH
Khmelnytskyi natsionalnyi universytet

MODELS OF CIRCULAR ECONOMY WITHIN ITS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The main purpose of this article is to carry out a theoretical analysis of the principles of the circular economy and consider the experience of their implementation in the context of implementing new innovative business models of its sustainable development. The article is devoted to the study of the theoretical foundations of the concept of "circular economy", its formation and development within the framework of sustainable development.

The scientific article considers the essence of the category "circular economy" in its combination with sustainable economic development. The interpretation of this definition is studied and their common features are established. A chronology of research on a separate interpretation of the term "circular economy" and in combination with sustainable development.

The existing business models of the circular economy functioning are analyzed. business models are a tool for the introduction of a circular economy and a source of innovation that can be introduced into certain products or services, organizational or production activities to launch a new innovation project (product or service) by modernizing them. The introduction of innovative business models can be aimed both at modernizing the existing model of the company, and in the case of new startup projects, the development of a fundamentally new business model with the development of all key elements from scratch. The roles played by business models can be focused on the introduction of products, services, services, processes and organizational structures, optimization of supply processes, opening new or expanding existing markets.

Consider the social, economic, environmental principles of the circular economy in the framework of sustainable development. It is proved that the circular economy is a combination of economic methods used to ensure sustainable development of the system. It is substantiated that the introduction of a circular model of the economy requires changes or adaptation of modern business models to new conditions and needs of management.

Keywords: circular economy, sustainable development, business model of circular economy.

Постановка проблеми. За сучасних реалій, щодо посилення забруднення довкілля, зростання дефіциту матеріальних та енергетичних ресурсів, розширення площ, які відведено для полігонів виробничих та побутових відходів, помітною є обмеженість можливостей нарощення економіки традиційними методами. Вичерпним є застосування лінійної моделі та актуальним стає пошук альтернативних шляхів розвитку вітчизняної економіки. При цьому науковці та практики все більше уваги приділяють моделі циркулярної економіки. Вона ґрунтується на основі стратегії сталого розвитку. За такої моделі економіки усі корисні елементи, здобуті з навколишнього середовища, використовуються багаторазово, а економічні системи формуються за принципом природних екосистем, в яких відходи одного природного ланцюга стають матеріалом для розбудови іншого [1].

За даними фонду Е. МакАртур, циркулярна економіка вже до 2025 р. зможе щорічно приносити понад 1 трлн. дол. доходу і забезпечувати приріст світового ВВП на 7% [21]. Це свідчить про актуальність дослідження проблем поширення принципів і моделей циркулярної економіки як на глобальному так і на вітчизняному рівнях. Екологічні проблеми акумулюють нові можливості та є рушійними силами для створення новітніх промислових технологій, зміни виробничих відносин. Вони сприяють забезпеченню сталості економічної системи, розвитку циркулярної економіки у ключових галузях національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних засади та практичних напрямків циркулярної економіки здійснили такі зарубіжні та вітчизняні дослідники: А. В. Балян, В. В. Гурочкіна, Е. МакАртур, Р. В. Гришова, С. Мірошниченко, У. Стахель, Н. Бокен та Е. Оліветті, П. Жізелліні, К. Флетчер, О. Уланова, Т. С. Шабатура, М. Ю. Щербатої та інші [1 - 18]. Одночасно, концептуальні питання вітчизняної циркулярної економіки щодо поєднання бізнес моделей потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою цієї статті є здійснення теоретичного аналізу принципів функціонування циркулярної економіки та розглянути досвід їх реалізації в контексті впровадження нових інноваційних бізнес-моделей її сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток потребує радикальних змін щодо організації як суспільства так і бізнесу. Модель економіки замкнутого циклу передбачає застосування нових підходів до інновацій та інтеграції між природничими екосистемами, бізнесом, повсякденною діяльністю та управління відходами.

У традиційній економіці природні ресурси використовуються у виробничому процесі для виготовлення продукції та утилізуються. На противагу, модель економіки замкнутого циклу спрямована на мінімізацію розриву між виробничим циклом та циклом природних екосистем, від якого залежить життєдіяльність людей. Ця модель стосується як утилізації відходів шляхом їх компостування, біологічного розкладання відходів, їх вторинне використання та переробку так і відмови від використання шкідливих хімічних сполук через можливість відновити природні системи з орієнтацією на відтворювальні джерела енергії.

За цих умов в Україні впроваджується циркулярна економіка. У ній передбачено тривале використання ресурсів за максимально можливої їх корисності з подальшим відновленням та регенеруванням продуктів і матеріалів наприкінці кожного терміну служби. Якщо продукт розрахований на максимально тривале використання і його можна легко відремонтувати, переробити, використати, компостувати, відновити його властивості, то за таких умов його життєвий цикл є замкнений. Економіка замкненого циклу підтримується відтворювальними джерелами енергії.

В економічній літературі існує безліч визначення економіки замкнутого циклу або іншими словами циркулярної економіки.

Уперше термін «циркулярна економіка» введено у науковий обіг в 1990 р., як альтернатива традиційній економіці Під ним розумілась нова стратегія сталого розвитку, що передбачає існування 3 R: reduce (скорочення), що передбачає мінімальне використання ресурсів; reuse (повторне використання), що стосується максимального застосування матеріалів; recycle (переробка), що потребує більш якісного повторного використання сировини і матеріалів [4].

За визначенням Всесвітнього економічного форуму під циркулярною економікою розуміється промислова система, яка є відновлювальною і регенеративною. Вона заміняє концепцію закінчення терміну служби відновленням, переходить до використання відтворювальних джерел енергії, виключає використання токсичних хімікатів, які погіршують повторне застосування і повернення у біосферу та спрямована на ліквідацію відходів за рахунок кращого дизайну матеріалів, продуктів, систем і бізнес-моделі [5].

Одночасно дослідниками фонду Єллен МакАртур [18] надано таке трактування економіки замкненого циклу: «вона спрямована на переосмислення росту зі спрямуванням на позитивні суспільні вигоди». Це призводить до поступового відокремлення економічної діяльності від споживання обмежених ресурсів та виключенням відходів з системи. Ґрунтуючись на переході до відтворювальних джерел енергії, кругова модель створює економічний, природний і соціальний капітал. Він заснований на таких принципах: не допускати відходів і забруднення, утримувати продукти і матеріали в стані використання, регенерувати природні системи [6].

Узагальнення наукових поглядів щодо концептуальних основ формування циркулярної економіки подано у таблиці 1.

Таблиці 1

Трактування терміну «циркулярна економіка» [7-17]

Автор, країна, рік	Тлумачення концепції
1	2
Д. Пірс і К. Тернер, Великобританія, (1989) К. Боулдінг, Великобританія, (1966)	Пірс і Тернер досліджують лінійні та відкриті характеристики сучасних економічних систем, а також описують як природні ресурси впливають на економіку, забезпечуючи витрати на виробництво та споживання, і слугуючи потоком для випуску продукції у вигляді відходів. Робота Боулдінга, яка описує Землю як замкнену та кругову систему з обмеженими асиміляційними можливостями, і з цього випливає, що економіка та навколишнє середовище повинні співіснувати в рівновазі
В. Штахель та Г. Редей (1976)	представили певні особливості циркулярної економіки з акцентом на промисловій економіці. Вони застосували циклічну економіку для опису промислових стратегій запобігання відходам, створення нових робочих місць, ефективності використання ресурсів та дематеріалізації промислової економіки
В. Штахель (1982)	наголошував на використанні продажу, а не на володінні товарами, як на найрелевантнішій стійкій бізнес-моделі для циклічної економіки, що дозволяє галузям отримувати прибуток без зовнішніх витрат та ризиків, пов’язаних з відходами.

1	2
Фонд Елен Макартур (EFM), (2013, 2015)	тлумачить циркулярну економіку як промислову економіку, що відновлюється або відновлюється за наміром і задумом. На практичному рівні циркулярна економіка є комбінацією та прискоренням стратегій, розроблених та апробованих у рамках різних існуючих системних підходів
Дж. Корхонен, А. Гонкасало, Фінляндія, І. Сеппалак, Швеція, Фінляндія, (2018)	Циркулярна економіка – це економіка, побудована на основі суспільних систем виробництва-споживання, яка максимізує послугу, що виробляється з лінійного потоку матеріалу та природи природи-суспільства-природи
Ендрю Хофманн (2018)	Циркулярна економіка розглядається автором як операційна бізнес-стратегія в умовах сталого розвитку бізнесу 2.0 – Ринкова трансформація
42-й Саміт країн «Великої сімки» G7, (2016)	Циркулярну економіку було визнано важливою концепцією для сприяння ефективному та циклічному використанню ресурсів Альянсом G7
М. Левандовський, Польща, (2016)	термін «циркулярна економіка» було визначено у звіті Фонду Елен Макартур як «промислову систему, що відновлюється за намірами та задумом». Це означає пошук та створення можливостей для переходу від концепції «життя є скінченним» до регенеративної моделі Cradle-to-Cradle (C2C), від використання відновлюваної енергії до використання відновлюваних джерел, від використання токсичних хімічних речовин до їх усунення, від великої кількості відходів до усунення відходів завдяки чудовому дизайну матеріалів, виробів, систем та бізнес-моделей
М. Гайсдоерфер , П. Савагет, Ненсі М.П. Боккен, Ерік Ян Хултінк Великобританія, Нідерланди, (2016)	циркулярну економіку визначили як регенеративну систему, в якій введення ресурсів та відходи, викиди та витоки енергії мінімізуються шляхом уповільнення, закриття та звуження матеріальних та енергетичних контурів. Цього можна досягти завдяки тривалому проектуванню, технічному обслуговуванню, ремонту, повторному використанню, переробці, реконструкції та переробці
BS 8001: 2017 – Основи для впровадження принципів ЦЕ в організаціях – Керівництво» Великобританія (2017)	«Циркулярна економіка – не нова концепція. Вона поєднує принципи багатьох шкіл мислення, деякі з яких сягають 1960-х років». Це економіка, що є відновлювальною та регенеративною за задумом, і яка має на меті підтримувати продукцію, компоненти та матеріали у найвищий рівень корисності та цінності в будь-який час, розрізняючи технічний та біологічний цикли», де «відновлювальний» відноситься до витрачених ресурсів, що повертаються до нових продуктів і послуг, а «регенеративний» означає можливість оздоровлення та відновлення споживаних ресурсів живими системами
М. Трігкас, Г. Карагуні, К. Мпіру, І. Пападопулос, Греція, (2020)	Циркулярна економіка сьогодні вважається каталізатором існуючої моделі лінійного виробництва для реконструкції економіки, заснованої на ефективному використанні ресурсів, промисловому симбіозі, використанні вторинних матеріалів та відходів як виробничих ресурсів, що дає стійкий вимір ведення бізнесу, а не взяти-зробити-утилізувати продуктивну модель грецьких підприємств

Аналізуючи інформацію, яка подана у таблиці 1 можна стверджувати, що переважна кількість наукових підходів спрямована на обговорення результатів впровадження стандарту BS 8001: 2017. Ним визначені переваги циркулярної економіки на макрорівні: покращена стійкість економічних систем (через мінімізацію ризику від сировинної залежності), економічне зростання та зайнятість (через відокремлення зайнятості від використання матеріальних та енергетичних ресурсів) та зменшення наслідків зміни капіталу та клімату (через дотримання та відновлення біологічно-поживних речовин для відновлення природного капіталу та зменшення негативних зовнішніх ефектів) [13].

Узагальнивши думки різних дослідників, можна визначити спрямованість циркулярної економіки на досягнення екологічної, економічної та соціальної мети, які функціонують в межах сталого розвитку. Зокрема, екологічним спрямуванням циркулярної економіки є зменшення споживання енергії та сировини, відходів та викидів через застосування матеріальних циклів на основі відновлюваних джерел енергії. Економічним напрямком циркулярної економіки є зменшення витрат на матеріальні ресурси та енергію в системі економічного виробництва-споживання, управління відходами та витратами через оптимізацію викидів, мінімізацію ризиків, розробку нових видів продукції (послуг), формування екологічно спрямованого законодавства та системи оподаткування, суспільного іміджу та ринкових можливостей для бізнесу. Соціальна мета циркулярної економіки полягає у започаткуванні економіки спільного використання, покращення рівня зайнятості, демократичного прийняття рішень та більш ефективного використання людського капіталу [9].

Отже, зменшення навантаження на навколишнє середовище за одночасної оптимізації використання ресурсного потенціалу за значного зростання чисельності населення призвело до появи циркулярної економіки. Загалом це стало продовженням ідей забезпечення сталого розвитку економіки. Водночас, за активізації досліджень з проблем забезпечення сталого розвитку, у вітчизняній науці виникла плутанина з термінологічним апаратом, оскільки часто категорії «стійкий» та «сталий» розвиток ототожнюють. Так, А. П. Лелеченко підкреслює складність, неоднозначність та багатогранність поняття «сталий розвиток» [2]. До цих складностей додається ще і новий термін «циркулярна економіка». На думку І. Ю. Гришової та К.С.

Нестерової [3], між сталістю та циркулярністю існують принципові відмінності, які систематизовано у таблиці 2.

Таблиця 2

Принципові відмінності сталості та циркулярності економіки [2, 3]

Ознака	Сталість системи	Циркулярність системи
Визначення	Такий стан системи, який забезпечить потреби поточного покоління без зменшення можливостей майбутнього покоління	Можливість системи до регенерації ресурсів шляхом її проєктування таким чином, щоб мінімізувати споживання ресурсів, товарів та відходів
Характеристика процесів	Відповідальні до суспільства та навколишнього середовища	Замкнуті, засновані на кругообігу ресурсів, товарів
Основні процеси	Будь-які процеси між стейкхолдерами, які відповідають принципам сталості	Проєктування та виробництво, інновації, послуги
Взаємовідносини суб'єктів	Відповідальні відносно до суспільства, поточного та майбутнього поколінь	На основі різноманітних угод та договорів
Сфера охоплення	Біосфера	Техносфера, штучне проєктування людиною максимального кругообігу ресурсів
Основні ініціатори	Усі стейкхоледри	Органи публічної влади, бізнес-структури

Отже, за даними таблиці 2 видно, що циркулярна економіка стосується економічної складової сталого розвитку, яка є стратегією її реалізації. Зокрема, Р. В. Гришова та К. С. Нестерова [3] підкреслюють, що модель циркулярної економіки – це комплексна інноваційна система економічних методів і механізмів, яка спрямована на оптимізацію використання ресурсів, зменшення відходів та мінімізацію ризиків функціонування системи.

Традиційно сутність циркулярних бізнес-моделей є узагальнюючим для певних бізнес-моделей, які прагнуть до:

– управління відходами через їх мінімізацію шляхом ремонту, переробці чи реконструюванню;

– виробництва широкого асортименту товарів з різними функціями для формування еластичного попиту та зменшення залежності від їх споживання;

– розробка нормативно-правового забезпечення та організаційно-економічної підтримки функціонування циркулярної економіки;

– організація публічно-приватного партнерства щодо світового та вітчизняного розвитку циркулярної економіки через спільне фінансування проєктів і залучення венчурного інвестування.

При цьому бізнес-моделі є інструментом запровадження циркулярної економіки та джерелом інновацій, які можливо запровадити у певні продукти чи послуги, організаційну чи виробничу діяльність для випуску на ринок нового інноваційного проєкту (продукту чи послуги) шляхом їх модернізації. Запровадження інноваційних бізнес-моделей може бути спрямоване як на модернізацію вже існуючої моделі компанії, так і у випадку із новими стартап проектами розробку принципово нової бізнес-моделі з розробкою усіх ключових елементів з нуля. Ролі, які відіграють бізнес-моделі можуть бути одночасно спрямовані на запровадження продуктів, послуг, сервісів, на процеси й організаційні структури, оптимізацію процесів поставок, відкриття нових чи розширення існуючих ринків.

Отже, під бізнес-моделлю циркулярної економіки варто розуміти загальний для різних бізнес моделей термін, що передбачає мінімальне використання сировини і матеріалів для виробництва товарів (робіт, послуг) за допомогою продовження терміну служби діючих продуктів. Це можливо здійснити шляхом ремонту та відновлення, завершення життєвого циклу продуктів через переробку, отримуючи вигоду із залишкової вартості матеріалів і товарів.

Основні бізнес-моделі (циркулярні поставки, відновлення ресурсів, платформи для обміну та спільного використання, продовження життєвого циклу продукції, продукт як послуга) функціонують у циркулярній економіці та мають такі переваги: від її впровадження отримують зиск підприємства, споживачі та суспільство; у компаній з'являються короткострокові фінансові вигоди і довгострокові стратегічні переваги, які оптимізують матеріальні потоки, вихід на нові ринки; розширення напрямків обслуговування клієнтів, отримання додаткового прибутку від надання послуг, пов'язаних із процесом замкненого циклу.

Ринок є найпотужнішою установою на землі, а бізнес - наймогутнішою сутністю в ньому, тож тільки бізнес може генерувати рішення та впроваджувати необхідні зміни в тому масштабі, якого потребує людство. Саме на трансформаційному рівні основним інструментом розглядається концепція операцій, що полягає в переході від лінійних до циркулярних моделей економіки, де елементи створюються, використовуються, а потім або відновлюються або переробляються для відновлення. Нове бачення циркулярної економіки – організація діяльності таким чином, щоб у будь-який час продукти, компоненти та матеріали мали найвищу корисність та цінність. Основними завданнями зацікавлених сторін є: оптимізація

логістики ланцюга поставок для зменшення ризиків від зриву поставок через катаклізми, спричинені зміною клімату; оцінка наявних та потенційних ресурсів та впливу нестабільності цін; занепокоєння щодо здоров'я населення та навколишнього середовища через збільшення викидів; оцінка майбутньої сталості бізнесу та суспільства.

Висновки. Отже, контроль за ресурсами та збалансованість ресурсів, що відновлюються, повторне використання, циклічні процеси або спільне використання товарів, матеріалів і їх окремих компонентів, раціональне та грамотне поводження з відходами – є важливими кроками у впровадженні ідей циркулярної економіки, які дозволять економити та збільшувати природний капітал, сприятимуть оптимізації виробничих ресурсів.

Циркулярна економіка виступає однією із операційних концепцій сталого бізнесу, каталізатором реконструкції способів господарювання та найпотужнішим кроком до сталого розвитку. Вона є відновлювальною системою, за якої оптимізується використання матеріальних та енергетичних ресурсів, викидів та відходів сировини шляхом сталого споживання. При цьому сталий розвиток розглядаємо як досягнення певного рівня збалансованості системи економічних показників, соціальної залученості та піклування про навколишнє середовище на користь нинішніх та майбутніх поколінь.

Література

1. Чуріканова О. Ю. Інноваційні бізнес-моделі циркулярної економіки на регіональному рівні / О. Ю. Чуріканова. – Вісник Хмельницького національного університету: Серія Економічні науки. – 2020. – № 4. – Том 1. – С. 204-208.

2. Лелеченко А. П. Феномен поняття «сталий розвиток»/ А. П. Лелеченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. – № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1649

3. Гришова І. Ю. Концепт циркулярної економіки в контексті забезпечення сталого розвитку / І.Ю. Гришова, К.С. Нестерова// Економіка АПК. – 2021. – № 4 – С. 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: httphttp://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2021/04/ekonomikaapk_2021_04_p_88_94.pdf

4. Heshmati A. Review of the circular economy and its implementation [Electronic resource]. – Access mode: http://ftp.iza.org/dp9611.pdf

5. Defining a closed-loop economy [Electronic resource]. – Access mode: https://youmatter.world/en/definition/definitions-circular-economy-meaning-definition-benefits-barriers/

6. Towards a closed-loop economy: a business case for an accelerated transition [Electronic resource]. – Access mode: https://ellenmacarthurfoundation.org/towards-a-circular-economy-business-rationale-for-an-accelerated-transition

7. Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A new sustainability paradigm? Journal of Cleaner Production, 143, 757–768. doi:10.1016/j.jclepro.2016.12.048

8. Hoffman, A. (2018) The next phase of business sustainability. Stanford Social Innovation Review, 16 (2) P. 34-39

9. Korhonen, J., Honkasalo, A., & Seppälä, J. (2018). Circular Economy: The Concept and its Limitations. Ecological Economics, 143, 37–46. doi:10.1016/j.ecolecon.2017.06.041

10. Lewandowski, M. (2016). Designing the Business Models for Circular Economy-Towards the Conceptual Framework. Sustainability, 8(1), 43. doi:10.3390/su8010043

11. Kirchherr, J., Piscicelli, L., Bour, R., Kostense-Smit, E., Muller, J., Huibrechtse-Truijens, A., & Hekkert, M. (2018). Barriers to the Circular Economy: Evidence From the European Union (EU). Ecological Economics, 150, 264–272. doi:10.1016/j.ecolecon.2018.04.028

12. Parchomenko, A., Nelen, D., Gillabel, J., & Rechberger, H. (2018). Measuring the circular economy - A Multiple Correspondence Analysis of 63 metrics. Journal of Cleaner Production. doi:10.1016/j.jclepro.2018.10.357

13. Pauliuk, S. (2018). Critical appraisal of the circular economy standard BS 8001:2017 and a dashboard of quantitative system indicators for its implementation in organizations. Resources, Conservation and Recycling, 129, 81–92. doi:10.1016/j.

16. Planing, P. Business Model Innovation in a Circular Economy Reasons for Non-Acceptance of Circular Business Models. Open J. Bus. Model Innov. 2015. in press.

15. Schöggl J.-P., Stumpf L., Baumgartner R. J. (2020) The narrative of sustainability and circular economy - A longitudinal review of two decades of research. Resources, Conservation and Recycling. 163, 105073 doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105073

16. Scott, J.T. (2015) The Sustainable Business a Practitioner's Guide to Achieving Long-Term Profitability and Competitiveness, 2nd ed.; Greenleaf Publishing: Sheffield, UK.

17. Trigkas, M., Karagouni, G., Mpyrou, K., & Papadopoulos, I. (2020). Circular economy. The Greek industry leaders' way towards a transformational shift. Resources, Conservation and Recycling, 163, 105092. doi:10.1016/j.resconrec.2020.105092

18. MacArthur Foundation: Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated

Transition. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_EllenMacArthur-Foundation-9-Dec-2015.pdf

References

1. Churikanova O. Yu. Innovacijni biznes-modeli cy`rkulyarnoyi ekonomiky` na regional`nomu rivni / O. Yu. Churikanova. – Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. – 2020. – # 4. – Tom 1. – S. 204-208.

2. Lelechenko A. P. Fenomen ponyattya «staly`j rozvy`tok»/ A. P. Lelechenko // Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvy`tok. – 2017. – # 12. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1649

3. Gry`shova I. Yu. Koncept cy`rkulyarnoyi ekonomiky` v konteksti zabezpechennya stalogo rozvy`tku / I.Yu. Gry`shova, K.S. Nesterova// Ekonomika APK. – 2021. – # 4 – S. 88 [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: httphttp://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2021/04/ekonomikaapk_2021_04_p_88_94.pdf

4. Heshmati A. Review of the circular economy and its implementation [Electronic resource]. – Access mode: http://ftp.iza.org/dp9611.pdf

5. Defining a closed-loop economy [Electronic resource]. – Access mode: https://youmatter.world/en/definition/definitions-circular-economy-meaning-definition-benefits-barriers/

6. Towards a closed-loop economy: a business case for an accelerated transition [Electronic resource]. – Access mode: https://ellenmacarthurfoundation.org/towards-a-circular-economy-business-rationale-for-an-accelerated-transition

7. Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A new sustainability paradigm? Journal of Cleaner Production, 143, 757–768. doi:10.1016/j.jclepro.2016.12.048

8. Hoffman, A. (2018) The next phase of business sustainability. Stanford Social Innovation Review, 16 (2) P. 34-39

9. Korhonen, J., Honkasalo, A., & Seppälä, J. (2018). Circular Economy: The Concept and its Limitations. Ecological Economics, 143, 37–46. doi:10.1016/j.ecolecon.2017.06.041

10. Lewandowski, M. (2016). Designing the Business Models for Circular Economy-Towards the Conceptual Framework. Sustainability, 8(1), 43. doi:10.3390/su8010043

11. Kirchherr, J., Piscicelli, L., Bour, R., Kostense-Smit, E., Muller, J., Huibrechtse-Truijens, A., & Hekkert, M. (2018). Barriers to the Circular Economy: Evidence From the European Union (EU). Ecological Economics, 150, 264–272. doi:10.1016/j.ecolecon.2018.04.028

12. Parchomenko, A., Nelen, D., Gillabel, J., & Rechberger, H. (2018). Measuring the circular economy - A Multiple Correspondence Analysis of 63 metrics. Journal of Cleaner Production. doi:10.1016/j.jclepro.2018.10.357

13. Pauliuk, S. (2018). Critical appraisal of the circular economy standard BS 8001:2017 and a dashboard of quantitative system indicators for its implementation in organizations. Resources, Conservation and Recycling, 129, 81–92. doi:10.1016/j.

16. Planing, P. Business Model Innovation in a Circular Economy Reasons for Non-Acceptance of Circular Business Models. Open J. Bus. Model Innov. 2015. in press.

15. Schöggl J.-P., Stumpf L., Baumgartner R. J. (2020) The narrative of sustainability and circular economy - A longitudinal review of two decades of research. Resources, Conservation and Recycling. 163, 105073 doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105073

16. Scott, J.T. (2015) The Sustainable Business a Practitioner's Guide to Achieving Long-Term Profitability and Competitiveness, 2nd ed.; Greenleaf Publishing: Sheffield, UK.

17. Trigkas, M., Karagouni, G., Mpyrou, K., & Papadopoulos, I. (2020). Circular economy. The Greek industry leaders' way towards a transformational shift. Resources, Conservation and Recycling, 163, 105092. doi:10.1016/j.resconrec.2020.105092

18. MacArthur Foundation: Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_EllenMacArthur-Foundation-9-Dec-2015.pdf

Рецензія / Peer review: 11.08.2019 Надрукована / Printed: 04.09.2019

УДК 338.22:631.11
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-44

СТАВНІЧУК В. В.
Причорноморський науково-дослідний інститут

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено інструментарій державного впливу в аграрному секторі за класифікацією інструментів: підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва; забезпечення соціальної захищеності сільського населення та розвиток соціальної та виробничої інфраструктури сільських територій.

Визначено, що державне регулювання розвитку аграрного сектору ґрунтується на поєднанні трьох форм: протекціонізм на захист вітчизняного виробника; ринкова, що гарантує реалізацію всієї виробленої сільськогосподарської продукції; програмна, спрямована на підтримку заходів, які сприяють технологічному переоснащенню господарств, зміні спеціалізації відповідно до вимог ринку.

Досліджено форми державного впливу на аграрний сектор, що проявляється в методах та інструментах досягнення поставлених цілей. До методів регулювання належать непрямі (економічні) і прямі (адміністративні).

Ключові слова: аграрний сектор, державний вплив, державне регулювання, інструменти, класифікація, ефективність, економічний розвиток, інфраструктура.

STAVNICHUK V.
Black Sea Scientific Research Institute

CLASSIFICATION OF INSTRUMENTS OF STATE INFLUENCE ON THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY

The article examines the toolkit of state influence in the agricultural sector according to the classification of tools: increasing the efficiency of agricultural production; ensuring the social security of the rural population and developing the social and industrial infrastructure of rural areas.

The instruments have a kind of universal character, that is, they are essentially the same in all states. However, using different tools, the state stimulates or restrains the development of the national agricultural sector, that is, different states, using the same universal tools, achieve different results.

In the article, the task is to improve the toolkit of state regulation of the agricultural sector according to its appropriate division into tools: increasing the efficiency of agricultural production; ensuring the social security of the rural population and the development of the social and industrial infrastructure of rural areas.

It was determined that the state regulation of the development of the agricultural sector is based on a combination of three forms: protectionism to protect the domestic producer; market, which guarantees the sale of all produced agricultural products; program aimed at supporting measures that contribute to technological re-equipment of farms, change of specialization in accordance with market requirements.

Forms of state influence on the agricultural sector, manifested in methods and tools for achieving the set goals, have been studied. The methods of regulation include indirect (economic) and direct (administrative).

The main methods and instruments of state regulation of the agrarian sector of the economy were studied. It can be seen that the state has a wide range of means and methods of regulation in its arsenal. It is currently very difficult to clearly determine where the line is between civilized regulation of the economy and gross interference in market mechanisms. With all confidence, we can only conclude that state regulation of the agrarian sector of the economy is necessary, and it is worth discussing only the degree of state intervention and its methods.

Key words: agricultural sector, state influence, state regulation, tools, classification, efficiency, economic development, infrastructure.

Постановка проблеми. В економічній науці державу слід розглядати як суб'єкт ринкової економіки, який бере участь у господарській діяльності. Основною ознакою держави як ринкового інституту є переважне право перед суб'єктами ринку, яка впливає на соціально-економічні процеси ринку з метою захисту інтересів власників і підприємців.

Визначення економічної ролі держави в економіці є фундаментальною проблемою для теорії державного регулювання, особливо в умовах сучасних продовольчих криз. Впливи, які вимагають переоцінки ефективності прийнятих державних заходів і діяльності уряду. Соціально-економічний контекст, який сформувався, свідчить про те, що роль держави не є фіксованою в часі, а трансформується та адаптується до макро- та мікроекономічних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань формування механізму державного впливу на аграрний сектор економіки країни зробили такі вітчизняні вчені: Г.О. Андрусенко, Л.М. Васильєва, А.Д. Діброва, М.Х. Корецький, М.А. Латинін, Ю.Я. Лузан, В.П. Рябоконь, С.І. Тодорюк, М.А. Хвисик, О.М. Шпичак та інші вчені.

Проте, оскільки проблема формування ефективного механізму вивчена недостатньо глибоко, вона потребує подальших наукових досліджень і стала темою наукової статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливу роль у системі державного регулювання економіки відіграють інструменти впливу на суб'єкта господарських відносин.

Інструменти мають універсальний характер, тобто вони, по суті, однакові в усіх державах. Проте, використовуючи інші інструменти, держава або стимулює, або гальмує розвиток національного аграрного сектору. Це означає, що різні країни, використовуючи той самий універсальний інструмент, отримають різні результати. Не тільки в рівні розвитку тих чи інших засобів, які очевидно існують, а й у правильності їх використання (тривалість, протяжність у часі та просторі, складність тих чи інших засобів тощо).

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування класифікації інструментів державного регулювання аграрного сектору, а також розробка та реалізація концептуального підходу щодо пріоритетів національної економічної політики.

Виклад основного матеріалу. Як складова соціально-економічної політики країни державна аграрна політика реалізується через систему державних управлінських інститутів, що виконують організаційні функції, основною ознакою яких є влада. Державне управління забезпечує функціонування та розвиток суспільства в цілому. Залежно від ринкових умов авторитарно-примусовий характер такого управління якісно змінюється.

У сучасній ситуації розвитку ринкових відносин в Україні сформована та реалізується державна аграрна політика, спрямована на подолання впливу негативних факторів, глибоку соціально-економічну перебудову сільськогосподарського виробництва та відродження села. Адже саме село сьогодні потребує значної державної підтримки як соціально-економічна структура, основа нації, джерело культури та духовності [2].

Аграрна політика є складним явищем, для якого доцільно виділяти окремі напрями аграрної політики та трактувати їх лише як складові економічної політики. Необхідність окремої специфічної аграрної політики пояснюється природно-економічними особливостями сільськогосподарського виробництва та специфікою продукції з точки зору виробників і споживачів. Аграрна політика є головним пріоритетом державної політики та тісно пов'язана з іншими факторами, такими як економіка, промисловість, суспільство та податки як гарант національної продовольчої безпеки.

На думку М.А. Латиніна, до основних функцій державного регулювання розвитку аграрного сектору слід віднести [4].

1) визначення цілей, завдань і моделей розвитку. Цілі повинні охоплювати відносно тривалий період часу, бути розроблені таким чином, щоб подолати розрив між поточним і бажаним рівнями розвитку агарного сектора, забезпечувати чіткий напрям розвитку, бути реалістичними та досяжними.

2) формування «правил гри». Формування «правил гри» передбачає формування державою аграрної політики та економічних умов шляхом створення відповідної нормативно-правової бази. При цьому дуже важлива стабільність цих правил. Постійні та значні зміни в господарському законодавстві мають дестабілізуючий вплив на економіку, створюючи невизначеність щодо майбутнього суб'єктів господарювання. Для вирішення цього питання необхідно ретельно зважувати очікувані позитивні наслідки змін проти втрат від порушення правил «гри» кожного разу перед зміною законодавчої бази.

3) узгодження прибутку. Узгодження інтересів включає інтереси бізнесу, секторів економіки та міжгалузевих відносин, а також інтереси бізнесу, країни та суспільства.

4) стимулювання процесів економічного розвитку. Стимулювання процесу економічного розвитку включає правові, організаційні, наукові та інші заходи, спрямовані на досягнення сталого розвитку аграрного сектору на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів країни. Потенціал в аграрному секторі.

5) моніторинг та аналіз промислового розвитку включає створення систем моніторингу, збору, обробки, передачі, зберігання та аналізу показників промислового розвитку.

6) контроль. Контрольні функції включають оцінку виконання цільових програм, норм чи нормативно-правових актів для подальшої координації дій і заходів національних органів влади щодо сприяння розвитку аграрного сектору.

На сучасному етапі основними функціями державного регулювання аграрного сектора є: підтримка цін і доходів товаровиробників; координація попиту та пропозиції; структурні зміни за галузями; соціально-економічні та структурні зміни; екологічне виробництво; науково-технічний прогрес для забезпечення потреб країни в продуктах харчування (рис. 1).

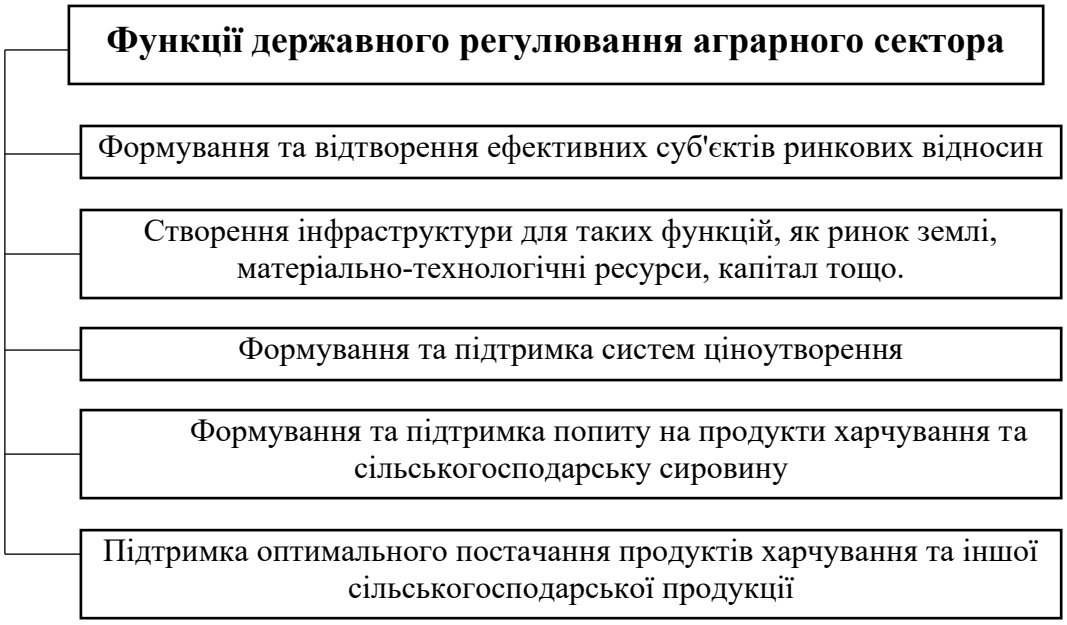

Рис. 1. Основні функції державного регулювання аграрного сектора

* *розроблено автором.*

Найважливішою функцією держави є формування та відтворення ефективних суб'єктів ринкових відносин: власників агроформувань, підприємців, керівників, службовців, продавців, покупців. Форми, методи та важелі наукової бази, підготовки та перепідготовки кадрів для створення сприятливих умов для сталого відтворення суб'єкта ефективних ринкових відносин в аграрному секторі країн, регіонів та бізнес-структур [3].

Основною ознакою державних суб'єктів регулювання є наявність певних можливостей і повноважень, які дають змогу реалізувати їхню волю у вигляді управлінських рішень, важливих для виконання управлінських команд. Об'єктом державного регулювання є не лише сільське господарство регіону, а й соціально-економічні процеси, що супроводжують розвиток, зокрема структурні зміни промисловості та розміщення, інвестиції, інновації тощо.

Держава може стимулювати або гальмувати розвиток певних виробничих відносин, розвивати або гальмувати підприємницьку діяльність, використовуючи комплекс засобів впливу на економіку. У теорії державного регулювання економіки більшість авторів наголошують на необхідності системного підходу до вибору засобів і методів державного впливу на тему економічних відносин [4].

Ефективно впливають окремі важелі або вибіркові незбалансовані комбінації. Ефективність державного регулювання підвищується, коли ці важелі застосовуються не хаотично чи під тиском особливих груп інтересів і обставин, а системно, відповідно до довгострокових цілей і сучасних викликів соціально-економічного розвитку.

За словами Гумерова Р.Р., завдання економіста – вибрати оптимальне поєднання, оскільки цю ж функцію державного регулювання аграрного сектора можна виконувати за допомогою інших інструментів. Водночас існують загальні правила економічної політики, засновані на багаторічному досвіді країн з розвиненою ринковою економікою, які дуже корисні у вирішенні цієї проблеми. Одним із таких правил є правило конкретності, яке стверджує, що інструмент економічної політики, найближчий до джерела дисонансу, у якому стикаються приватні та суспільні інтереси (вигоди та витрати), є найбільш ефективним. Наприклад, вільна міжнародна торгівля, яка приносить користь споживачам шляхом зниження внутрішніх ринкових цін до світового рівня, зазвичай викликає незадоволення серед вітчизняних виробників, і в цьому випадку уряд не має іншого вибору, як запровадити тарифи на імпортні товари. обсяг. Водночас цю проблему можна вирішити за допомогою ще одного національного регуляторного інструменту, який субсидує вітчизняних виробників. Оскільки це напряму пов'язано з джерелом, тобто вітчизняним виробником, це буде найкращий спосіб вирішити розбіжності між виробниками та покупцями [5].

Корецький М. зазначає, що основними інструментами прямого державного регулювання є [6]: нормативно-правові акти, макроекономічне планування та цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії, квоти, видатки державного бюджету, ліміти тощо. Нестандартний підхід Орєшина В.П. до групування державних регуляторних інструментів в агросекторі набуває поширення. Автор виділяє основні елементи: економічне прогнозування – прогноз майбутнього стану економіки та суміжних галузей; створення індикаторних планів (прогнозів) по галузі; розробка та реалізація адресних планів для певного кола суб'єктів господарювання, що входять до сфери

управління національних органів влади, застосування інструментів (через економічні засоби) опосередкованого впливу на бізнес, реалізація [8].

На основі класифікації Положенцевої К. Л. можна запропонувати наступні класифікацію інструментів державного впливу на аграрний сектор економіки України (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація інструментів державного впливу на аграрний сектор економіки України

* розроблено автором.

Вище розглянуто основні методи та інструменти державного регулювання аграрного сектора економіки. Як видно, в арсеналі держав є широкий набір інструментів і методів регулювання. Зараз дуже важко чітко визначити межу між цивілізованим регулюванням економіки та грубим втручанням у ринкові механізми. З повною впевненістю можна зробити висновок, що державне регулювання аграрного сектора економіки є необхідним, і варто говорити лише про масштаби та методи державного втручання.

Висновок. Одна і та ж функція державного впливу аграрного сектора може виконуватися за допомогою різноманітних інструментів, і завдання економіста полягає у виборі оптимального поєднання. У статті запропоновано умовний поділ інструментів державного регулювання в аграрному секторі на інструменти підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та інструменти забезпечення соціальної захищеності сільського населення та розвитку соціально-виробничої інфраструктури на селі.

Отже, застосування того чи іншого методу залежить від характеру регулятивних правовідносин, специфіки об’єкта регулювання, повноважень об’єкта регулювання, важливості об’єкта регулювання, співвідношення об’єктів і об’єктів. об'єкт. Але ні в якому разі застосування того чи іншого методу не повинно визначатися суб’єктивним бажанням суб’єкта регулювання, а передбаченими або дозволеними правовими нормами науковими засадами регуляторної діяльності в аграрному секторі.

Література

1. Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37 -47.

2. Тодорюк С.І. Екологічні перспективи в реалізації концепції сталого розвитку аграрного сектора України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 14. С.106-109

3. Жураківський Є.С. Концепція, інструментарій та механізми забезпечення економічної безпеки аграрної галузі. *Агросвіт*. 2016. № 6. С. 68-72.

4. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання. Національна академія держ. управління при Президентові України. Харківський регіональний ін-т держ. управління. Харків: Видавництво ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. 320 с.

5. Андрусенко Г.О. Основні напрями вдосконалення державного регулювання агробізнесу в регіоні. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць*. Харків: Вид-во Харківський РІ УАДУ, 2002. № 2 (13), У 2-х ч., Ч.1. С. 18–22.

6. Корецький М.Х. Державне регулювання розвитку аграрної сфери економіки України: [монографія]. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 260 с.

7. Хвесик М.А. Сталий розвиток територій як основа стратегій розвитку аграрного сектору. Економіка АПК. 2013. № 1 С. 66 – 76.

8. Положенцева К.Л. Методологічні основи державного регулювання агропромислового комплексу регіону. URL: – http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf.

9. Рябоконь В.П. Організаційні напрями соціально-економічних перетворень в аграрному секторі. *Економіка АПК*, 2005. №6. С. 110—116.

References

1. Mesel-Veseliak V.Ia. Stratehichni napriamy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy. Ekonomika APK. 2016. № 6. S. 37 -47.

2. Todoriuk S.I. Ekolohichni perspektyvy v realizatsii kontseptsii staloho rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2014. № 14. S.106-109

3. Zhurakivskyi Ye.S. Kontseptsiia, instrumentarii ta mekhanizmy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky ahrarnoi haluzi. Ahrosvit. 2016. № 6. S. 68-72.

4. Latynin M.A. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnoho rehuliuvannia. Natsionalna akademiia derzh. upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Kharkivskyi rehionalnyi in-t derzh. upravlinnia. Kharkiv: Vydavnytstvo KharRI NADU "Mahistr", 2006. 320 s.

5. Andrusenko H.O. Osnovni napriamy vdoskonalennia derzhavnoho rehuliuvannia ahrobiznesu v rehioni. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. prats. Kharkiv: Vyd-vo Kharkivskyi RI UADU, 2002. № 2 (13), U 2-kh ch., Ch.1. S. 18–22.

6. Koretskyi M.Kh. Derzhavne rehuliuvannia rozvytku ahrarnoi sfery ekonomiky Ukrainy: [monohrafiia]. Kyiv: Vyd-vo UADU, 2002. 260 s.

7. Khvesyk M.A. Stalyi rozvytok terytorii yak osnova stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru. Ekonomika APK. 2013. № 1 S. 66 – 76.

8. Polozhentseva K.L. Metodolohichni osnovy derzhavnoho rehuliuvannia ahropromyslovoho kompleksu rehionu. URL: – http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf.

9. Riabokon V.P. Orhanizatsiini napriamy sotsialno-ekonomichnykh peretvoren v ahrarnomu sektori. Ekonomika APK, 2005. №6. S. 110—116.

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-45
УДК 338.1

КОТВИЦЬКА Н. М., БОЯРИНА К. М., ЛИХОВСЬКИЙ Д. О.
ПВНЗ «Європейський університет»

ТИПИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ІННОВАЦІЇ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Складний стан економічного, соціального та політичного життя, зміна динаміки процесів у всіх сферах життєдіяльності суспільства стали причиною приросту знань та розвитку новітніх засобів задоволення інформаційних потреб.

У статті висвітлено тенденції, технології та інновації у сільському господарстві. Описані технологічні досягнення автоматизації та цифровізації в сільськогосподарській галузі мають великий вплив на підприємства не виключаючи екологічну раціональність фермерства в цілому. Позитивний вплив інновації в сільському господарстві характеризується ефективним використанням часу та ресурсів з одночасним зменшенням втрат врожаю.

Сільське господарство характеризується складністю та багатогранністю завдань, які потребують вирішення. Зокрема, мінімізація витрат та вибір оптимальної технології виробництва сільськогосподарської продукції стають можливими за умови використання надбань науково-технічного прогресу – переходу до більш нових методів інформаційного забезпечення та управління сільським господарством, ширшого застосування автоматизованих систем та інформаційних технологій.

Ключові слова: інноваційна діяльність, тенденції, технології, інновації, сільське господарство.

KOTVYTSKA N., BOIARYNA K., DMYTRO L.
Private Higher Education Institution «European University»

TYPES, TRENDS, AND TECHNOLOGIES OF INNOVATION IN AGRICULTURE

The complex state of economic, social, and political life, as well as the changing dynamics of processes in all areas of society, have led to an increase in knowledge and the development of innovative means of satisfying information needs.

The article highlights trends, technologies, and innovations in agriculture. The technological achievements of automation and digitization in the agricultural sector have a significant impact on enterprises, including ecological rationality of farming as a whole. The positive impact of innovation in agriculture is characterized by efficient use of time and resources while simultaneously reducing crop losses.

Agriculture is characterized by the complexity and multifaceted nature of the tasks that need to be addressed. In particular, minimizing costs and choosing the optimal technology for the production of agricultural products becomes possible through the use of scientific and technological progress - the transition to newer methods of information provision and management of agriculture, the wider application of automated systems and information technologies.

Key words: innovative activity, trends, technologies, innovations, agriculture.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сільськогосподарських підприємств в Україні є інноваційний шлях розвитку виробництва сільськогосподарської продукції. Активне впровадження інновацій в усіх сферах діяльності сільськогосподарських підприємств сприяє: підвищенню продуктивності праці, економії ресурсів, скороченню витрат і зниженню собівартості сільськогосподарської продукції, збільшенню обсягів і підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва.

Впровадження інновацій формує здатність сільськогосподарських підприємств конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках і допомагає уникнути економічної кризи, тобто основним інструментом підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є їх інноваційна модель розвитку. Підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на сучасному етапі зумовлюється в значній мірі широким впровадженням у практику вітчизняних і світових досягнень науково-технічного прогресу, стратегічна роль в якому належить інноваційній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріал підготовлено за результатами статей і дописів у вітчизняних і зарубіжних періодичних Інтернет-виданнях та опрацюванню поглибленого галузевого дослідження стартапів і скейлапів у галузі агро технологій.

Метою дослідження є висвітлення та дослідження тенденцій, технологій та інновацій у сільському господарстві

Виклад основного матеріалу. Результати впровадження інновацій та новітніх технологій мають позитивний вплив на збільшення обсягу продаж, зниження собівартості продукції, зростання фондоозброєності та продуктивності праці, підвищення рентабельності підприємства й інших виробничо-фінансових показників діяльності сільськогосподарських підприємств, а також соціально-економічного розвитку територій, які задіяні у виробництві сільськогосподарської продукції.

Інновації – новостворені, вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Актуальність інновацій обґрунтовується багатьма чинниками. Основними серед них є:

1) необхідність реструктуризації й перепрофілювання підприємств згідно вимог ринку;

2) застаріле обладнання і технологічне устаткування;

3) постійна змінність попиту на товар, згідно викликам часу;

4) конкуренція [2].

Інновації – найважливіший фактор росту конкурентоздатності підприємства, фірми, компанії та країни.

Інноваційна діяльність розглядається як складова частина інвестиційної діяльності, спрямована на розробку, створення й поширення нових виробів, технологій, організаційно-управлінських форм розвитку, які звісно є базовою підставою для формування або підтримки належної конкурентоздатності підприємств [2].

Підприємство, досягнувши конкурентних переваг, може утримувати їх після цього тільки за допомогою постійних вдосконалень, оскільки практично будь-яке досягнення можна повторити – конкуренти відразу ж і обов'язково обійдуть підприємство, яке припинить вдосконалення та впровадження інновацій [3].

Типи інновацій – це всі способи, за допомогою яких підприємства можуть впроваджувати вдосконалення у свої продукти чи процеси. Тобто типи інновацій – це різні зміни, які здійснюють підприємства у товарах чи послугах, які пропонують, або в розвитку діяльності, яку вона здійснює, задля досягнення ефективності.

Інновації можна класифікувати на основі різних критеріїв, але узагальнено можна виділити такі основні типи інновацій [4]:

1. Інновація продукту. Процес вдосконалення підприємством товара чи послуги, які пропонуються населенню. Це може бути в будь-якій характеристиці, такій як матеріал, з якого виготовляється товар, нові функції або навіть включення програмного забезпечення. Сюди також входить створення нових продуктів.

2. Процес інновацій – це впровадження або вдосконалення процесів, що здійснюються підприємством, таких як процес виробництва або розподілу її товарів. Метою якого є підвищення ефективності завдань, що виконуються в організації.

3. Організаційні інновації – це ті, що стосуються включення нововведень у структуру підприємства. Це може відбуватися в різних сферах, таких як управління якістю, людські ресурси або організаційна культура підприємства.

4. Маркетингові інновації – це впровадження нових способів просування товару чи послуг, пропонованих компанією. Це базується на різних елементах, таких як контейнер або упаковка (де дизайн може бути змінений) або його просування (рекламна кампанія).

Інновації також можна класифікувати за ступенем їх впливу [4]:

1. Радикальні інновації – це ті технології, які являють собою значну зміну на ринку. На прикладі такої комп'ютерної мережі, як Інтернет, який має великий вплив на всі інші галузі за допомогою таких інструментів, як електронна комерція.

2. Додаткові інновації – це нововведення з вже існуючого продукту чи послуги, додавання до них удосконалень. Це стосується, наприклад, мобільних телефонів, які мають все більше і більше функцій.

Так само можна говорити про інші типи інновацій, такі як:

1. Технологічна інновація. Це ті інновації, які відповідають досягненню технічного або наукового характеру. Наприклад, нова машина, що дозволяє автоматизувати різні процеси.

2. Соціальні інновації. Це ті технології, які спрямовані не для отримання прибутку, а для вигоди для всього суспільства.

3. Екологічні інновації. Це ті технології, які прагнуть сприяти збереженню екосистеми, наприклад, розробці нового джерела відновлюваної енергії.

Варто уточнити, що інновація може бути одночасно кількох типів. Наприклад, це може бути інновація процесу, яка, зменшуючи забруднення в процедурах підприємства, також є екологічною інновацією.

Охарактеризуємо найпопулярніші технології майбутнього, які вже впроваджуються або плануються впроваджуватися у сільське господарство (наведено в таб. 1).

Розумне землеробство – це перспективна концепція, яка включає в себе такі технології, як інтернет речей (IP), комп’ютерний зір і штучний інтелект (AI). Впровадження останніми роками точного землеробства й землеробства в закритому просторі (indoor farming) сприяє розвитку IP у веденні сільського господарства [5].

Роботи та дрони прискорюють автоматизацію сільськогосподарських підприємств, замінюючи ручну роботу, наприклад збір фруктів, знищення бур’янів або дощування.

Глобальна система позиціонування (GPS) у поєднанні зі знімками з безпілотників і супутників надають зображення полів, які мають високу роздільну здатність і враховують конкретну місцевість для отримання значущої інформації.

Таблиця 1

Новітні технології сільського господарства

№	Назва технології	Характеристика
1.	Інтернет речей (Internet of things, або скорочено IoT)	Це мережа апаратів різного роду та призначення, які для спрощення називають словом «речі». Ця мережа працює за допомогою датчиків, програмному забезпеченню та іншим технологіям, що дозволяє пристроям обмінюватися даними між пристроями та системами. Наприкладі «речей» можуть бути різні об'єкти: від складної промислової техніки до побутових гаджетів [6]. Моніторинг посівних полів у традиційному землеробстві вимагає інтенсивної праці, фізичного обладнання, часу та зусиль. Пристрій IP є альтернативою цим традиційним методам, який містить один або декілька сенсорів, які збирають дані та надають точну інформацію через мобільні застосунки або інші засоби в режимі реального часу [5]. Ці сенсори виконують величезну кількість операцій, до прикладу, вимірювання температури та вологості ґрунту, стеження за рослинами чи худобою тощо.
2.	Сільськогосподарська робототехніка.	Нестача робочої сили є критичною проблемою, з якою стикається сільськогосподарське підприємство, яка збільшується в умовах масштабних агротехнічних роботах, тому стартапи виробляють сільськогосподарських роботів. Сільськогосподарський робот або агробот – робот, якого використовують в сільському господарстві. Основна область застосування роботів у сільському господарстві – період збирання врожаю. Автономні трактори/розпилювачі можуть виконувати такі функції: збирати урожай, приймати участь у посадці, пересаджуванні, обприскуванні, посіві та прополюванні, а роботи для стрижки овець застосовують у тваринництві, таким чином замінюючи людську працю [7].
3.	Штучний інтелект (AI)	Штучний інтелект збирає та надає достовірну, цінну інформацію про стан поля в режимі реального часу, про погодні явища, класифікацію культур та хвороби рослин для прогнозування погодних даних, урожайності та згодом ціни на сільськогосподарську продукцію, яка допомагає ухвалювати обґрунтовані рішення для ведення агропромислової діяльності [5]. Алгоритми штучного інтелекту й машинного навчання автоматизують розпізнавання аномалій і хвороб у рослин і худоби, що дає змогу своєчасно їх виявляти і в разі потреби вживати коригувальних дій. Алгоритми машинного навчання застосовуються також і в біотехнологіях для надання рекомендацій з генного відбору. Крім того, AI забезпечує легкий доступ до фінансування фермерам, яким було відмовлено в банківському кредитуванні, за допомогою альтернативного рейтингу кредитоспроможності [5].
4.	Дрони	Підвищення продуктивності сільськогосподарських підприємств з заощадженням витрат – це складне завдання, але дрони, які відомі як безпілотні літальні апарати (БПЛА), допомагають підприємцям ефективно долати ці труднощі. Дрони збирають первинні дані, які перетворюються на значущу інформацію для моніторингу роботи підприємств. Оснащені камерами дрони полегшують аерофотозйомку та огляд полів, розташованих на будь-якій відстані. Отримані дані оптимізують застосування добрив, води, насіння й пестицидів, забезпечуючи точне землеробство. Пролітаючи над полями, роблять фотографії, які класифікуються від простих фото до багатоспектральних зображень, які допомагають в аналізі врожаю, ґрунту та полів. Надодачу, дрони полегшують відстеження худоби, геозонування та моніторинг випасу [5].
5.	Точне землеробство	Точне землеробство – інноваційний метод рільництва, що передбачає використання новітніх технологій задля покращення якості врожаю. Технологія точного землеробства передбачає використання точних даних дистанційного зондування, таких як знімки або відеозображення з дронів чи супутників [8].
6.	Сільськогосподарські біотехнології	Велика кількість врожаю втрачається через шкідників і хвороби рослин, хоча на полях і використовуються агрохімікати, вони не є найкращим рішенням коли йдеться про екологічну раціональність, тому у сільському господарстві застосовуються біотехнології, які поліпшують якість вирощуваних культур і худоби. Такі наукові методи, як селекція рослин, гібридизація, генна інженерія та культура тканин, полегшують визначення кращих ознак у рослин. Існує технологія CRISPR-Cas9 для редагування геному, яка забезпечує високу цільову специфічність із поліпшеною швидкістю та точністю, за її допомогою виробляються трансгенні рослини з тими бажаними якостями, як висока врожайність, стійкість до хвороб, посухи та шкідників, що покращує рентабельність сільськогосподарського виробництва.
7.	Великі дані та аналітика	Методи аналітики перетворюють щоденні дані про сільськогосподарські підприємства на цінну необхідну інформацію. Статистичні дані про посівні площі, виробництво, землекористування, зрошення, прогноз погоди та хвороби культур, ціни на сільськогосподарську продукцію підготують підприємство для наступного сільськогосподарського сезону. Аналітичні інструменти використовують дані про погодні явища, сільськогосподарське обладнання, кругообіг води, якість і кількість врожаю, щоб отримати важливу інформацію.
8.	Ведення сільського господарства в контрольованих умовах	Вирощування сільськогосподарських культур у несприятливих умовах (коливання погоди, екстремальні погодні явища тощо) створює значні проблеми, вирішення яких можливе за допомогою ведення сільського господарства в контрольованих умовах. При такій технології рослинам контрольовано подається певна пропорція світла, температури, вологості та поживних речовин, також використовуються різні середовища вирощування, зокрема землеробство в закритому просторі, вертикальне землеробство та теплиці.
9.	Відновне сільське господарство	Звичні методи ведення сільського господарства (культивація, оранка і надмірний випас худоби) не дають ґрунту достатньо часу для відновлення до наступного сезону врожаю та призводять до тривалої ерозії й утворення кірки на поверхні ґрунту. Відновне сільське господарство мінімізує порушення структури ґрунту та одночасно поліпшує його біорізноманіття та відновлення верхнього шару. Воно складається з різних практик, таких як технологія нульової обробки ґрунту, обмежений обробіток ґрунту, сівозміна тощо. Наприклад, для відновлення родючості ґрунту на нього між сезонами врожаю висаджуються покривні культури. Відновне сільське господарство сприяє тому, що поля діють як поглинач вуглецю завдяки секвестрації, що призводить до зменшення викидів вуглецю в атмосферу та меншого впливу на зміну клімату.
10.	Технології зв'язку	Розумне землеробство неможливе без таких технологій зв'язку, як 5g, LPWAN, вільного доступу до інтернету в сільській місцевості або супутникового зв'язку. Технологія 5G полегшує впровадження та роботу пристроїв, роботів і сенсорів IP, забезпечуючи високошвидкісний зв'язок між ними та контроль підприємцями даних у режимі реального часу та вживання необхідних заходів. Високошвидкісний інтернет допомагає обмінюватися даними про поля в режимі реального часу, що має вирішальне значення, коли йдеться про поліпшення точності процесів землеробства.

Найбільш популярнішою тенденцією є інтернет речей (IP), який дає змогу фермерам краще контролювати потреби окремих сільськогосподарських культур і тварин. Автоматизація зрошування, сільськогосподарської техніки та процесів збирання врожаю ще більше полегшує роботу ферми й одночасно мінімізує втрати. До того ж дрони економлять час, витрачений на агроскаутинг.

Усі ці технологічні інновації разом генерують революційні та стійкі зміни в сільськогосподарській практиці. Основна увага зосереджена не лише на поліпшенні загальної якості та кількості сільськогосподарських культур і удосконаленні управління тваринництвом, а й на досягненні кінцевої мети у вигляді екологічно раціонального майбутнього.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що поняття «інновації» і їх класифікація за різними типами є важливими не тільки для розвитку теорії інновацій, але й для ефективного здійснення інноваційної діяльності. Технології, інновації та стартапи в сільському господарстві, викладені в цій статті, описують лише невелику частину тенденцій у сільськогосподарській галузі, які розвиваються та поширюються у сучасному світі. Рішення штучного інтелекту, сільськогосподарської робототехніки та агробіотехнології, поряд з іншими, змінять галузь порівняно з тим, якою ми бачимо її сьогодні. Виявлення новітніх технологій та розробка стартапів їх впровадження у сільське господарство має велике значення для отримання конкурентної переваги підприємства.

Література

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України 18.09.1991 // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 1560-XII (Редакція від 10.10.2022).

2. Сумець О.М., Ігнатова Є.М. Товарна інноваційна політика. Товарна інноваційна політика: навчальний посібник. К.: «Хай-Тек Прес», 2010. 368 с.

3. Буковецька Ю.І. Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації інновацій. *Економічний аналіз. зб. наук. праць*. Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль. Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 17. № 1. С. 32-37. – ISSN 1993-0259.

4. Види інновацій. https://uk.economy-pedia.com/11035975-types-of-innovation.

5. https://mind.ua/publications/20250592-10-najkrashchih-tendencij-tehnologij-ta-innovacij-u-silskomu-gospodarstvi-za-2022-rik

6. Як працює Інтернет речей: суть технології та її застосування в сучасному світі. Фокус. Діджитал.https://focus.ua/uk/digital/521863-kak-rabotaet-internet-veshchey-sut-tehnologii-i-ee-primenenie-v-sovremennom-mire.

7. Belton, Padraig (2016-11-25). «In the future, will farming be fully automated?». BBC News. Retrieved 2016-11-28. http://www.bbc.co.uk/news/business-38089984 8. Точне Землеробство: Що Це Та У Чому Його Переваги? EOS Data Analytics:. https://eos.com/uk/blog/tochne-zemlerobstvo/. 2021.

References

1. On investment activity: Law of Ukraine 18.09.1991 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1991. No. 1560-XII (Editorial dated 10.10.2022).

2. Sumets O.M., Ignatova E.M. Commodity innovation policy. Commodity innovation policy: study guide. K.: «Hi-Tech Press», 2010. 368 p.

3. Yu.I. Bukovetska Modern approaches to defining the essence and classification of innovations. *Economic analysis. coll. of science works*. Ternopil National economical University; editor: V. A. Derii (chief editor) and others. Ternopil Publishing and Printing Center of the Ternopil National University of Economics «Economic Thought», 2014. Volume 17. No. 1. P. 32-37. – ISSN 1993-0259.

4. Types of innovations. https://uk.economy-pedia.com/11035975-types-of-innovation.

5. https://mind.ua/publications/20250592-10-najkrashchih-tendencij-tehnologij-ta-innovacij-u-silskomu-gospodarstvi-za-2022-rik

6. How the Internet of Things works: the essence of technology and its application in the modern world. Focus. Діджитал.https://focus.ua/uk/digital/521863-kak-rabotaet-internet-veshchey-sut-tehnologii-i-ee-primenenie-v-sovremennom-mire.

7. Belton, Padraig (2016-11-25). «In the future, will farming be fully automated?». BBC News. Retrieved 2016-11-28. http://www.bbc.co.uk/news/business-38089984 8. Precision Agriculture: What Is It And Why Its Benefits? EOS Data Analytics:. https://eos.com/uk/blog/tochne-zemlerobstvo/.

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-46
УДК 528:389

ВЛАСЕНКО І. В.
Вінницький національний аграрний університет

СТАН ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

У статті висвітлено стан якості вітчизняної продукції та визначено необхідність її підвищення. Запропоновано напрямки підвищення якості продукції за рахунок сертифікації системи управління якістю підприємства відповідно до вимог стандарту ISO 9001. Визначено основні напрямки підвищення ефективності контрольних функцій державних органів та створення умов, що сприятимуть підвищенню якості вітчизняної продукції.

Ключові слова: якість продукції, стандарти якості, система менеджменту якості, сертифікація, якість кадрового потенціалу

VLASENKO I.
Vinnytsia National Agrarian University

STATE OF QUALITY OF DOMESTIC PRODUCTS AND PROSPECTS OF ITS IMPROVEMENT

The article highlights the state of quality of domestic products and identifies the need to improve it. It is noted that most domestic manufacturers focus on achieving maximum financial results without prioritizing the quality of the product. Improving the quality of domestic products requires the use of a system of comprehensive and effective measures that combine the efforts of government agencies and the efforts of manufacturers and market participants. The directions of increase of quality of production at the expense of certification of system of quality management of the enterprise according to requirements of the ISO 9001 standard are offered. Certification of the company's quality management system will ensure progress in the development of the company, increase the level of employee and consumer satisfaction. The expediency of realization of a complex of measures on essential improvement of quality of personnel potential which provides perspective development of manufacture and increase of quality of production is defined. The main directions of increasing the efficiency of control functions of state bodies and creating conditions that will improve the quality of domestic products are identified.

Keywords: product quality, quality standards, quality management system, certification, quality of human resources

Актуальність дослідження. Сьогодні в усьому світі стали суттєво жорсткішими вимоги, що висуваються споживачем до якості продукції. Рівень якості продукції став критерієм і показником культури суспільства. Прагнення України інтегруватися в міжнародні економічні структури зобов'язують її адаптувати вітчизняне виробництво з нормами і стандартами відповідних ринків, що може бути досягнуто тільки через застосування сучасних інструментів управління якістю. Провідні зарубіжні підприємства в своїй діяльності широко застосовують ефективний економічний інструмент – систему якості, яка відповідає вимогам міжнародних та європейських стандартів з якості та сертифікації продукції. Ефективність цього інструменту зростає відповідно з прийнятими законодавчими актами, які встановлюють жорсткі вимоги щодо якості і безпечності в продукції для здоров'я людей, захисту прав та інтересів споживачів тощо [1]. Тому в контексті перспектив євроінтеграції проблема якості вітчизняної продукції постає на перше місце. Виробництво якісної продукції повинно бути нормою в діяльності вітчизняних підприємств, в першу чергу, на це повинні орієнтуватися ті підприємства, які ще не створили належних умов для виробництва і реалізації продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання забезпечення якості продукції належить до наукових напрямів, які достатньо активно вивчаються протягом багатьох десятиліть. Формуванню теоретико-методологічних основ управління якістю продукції присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема таких, як: Є. М. Білий, Л. С. Бляхман, В. А. Богомолов, М. П. Войнаренко, Ю. О. Джерелюк, Г. Г. Савіна, Т. А. Салімова, С. П. Спірідонов та ін. Проблемні аспекти формування систем управління якістю продукції, що виникають під впливом трансформаційних процесів в економіці, глобалізації та гіперконкуренції досліджують вітчизняні науковці О. Ю. Давидова, О. І. Момот, Д.Ф. Крисанов, В. М. Нижник, І. М. Писаревський, І. Б. Романов, А. С. Тельнов, Ю. Л. Труш, Ю. В. Ушкаренко, С. В. Філипова та ін. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, окремі аспекти питаннь підвищення якості продукції підприємств є настільки динамічними, що потребують постійного вивчення.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан якості вітчизняної продукції та окреслити основні перспективи її підвищення.

Виклад основного матеріалу. Якість – це сукупність властивостей і характеристик товару або послуг, які здатні задовольняти конкретні особисті чи виробничі потреби споживача, відповідно до призначення. Забезпечення якості – це постійний процес оцінки якості з метою підтвердження того, що задовольняються відповідні цілі та стандарти якості. Управління якістю продукції – це вже конкретні дії, що

здійснюються при створенні продукції, вони призначені для того, щоб забезпечити необхідний рівень якості [2].

У всіх країнах світу, насамперед розвинених, якість є одним з головних факторів забезпечення конкурентоздатності продукції та послуг. Це забезпечується шляхом введення єдиних законодавчих вимог, стандартів і процесів перевірки.

Основним напрямом державної політики, як внутрішньої, так і зовнішньої Україна обрала європейський вибір, кінцевою метою чого має стати повноправне членство в Європейському Союзі. Для України євроінтеграція – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки. Вона є визначальним чинником як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу. Обираючи європейський шлях Україна взяла на себе зобов'язання узгодити сферу технічного регулювання з європейськими нормами й стандартами на законодавчому рівні [3].

Невідповідність національних стандартів вимогам ЄС є одним з основних факторів, що перешкоджає розширенню доступу українських товарів на європейський ринок [1]. Це зумовлює сировинну орієнтацію українського експорту, що призводить до невикористання існуючого в Україні потенціалу у сфері поглибленої переробки продукції, робить наші позиції на зовнішніх ринках уразливими, оскільки попит на сировинні товари є непостійним і характеризується значною ціновою мінливістю.

Основною розбіжністю у вітчизняному та європейському регулюванні є ставлення до таких категорій, як якість та безпека продукту. У країнах ЄС якість – це категорія комерційна, яка не підлягає контролю з боку держави, тобто застосовують контроль не товару, а здатність підприємства випускати продукцію з постійним рівнем якості. В Україні стандартизації та сертифікації підлягає випущена продукція.

Однак, незважаючи на те, що відповідно до вимог вітчизняного законодавства виробники повинні виготовляти та реалізовувати продукцію, яка відповідає встановленим державою нормам, фальсифікація вітчизняної продукції набула масового характеру, про неї знають як виробники, так і споживачі. Результати лабораторних досліджень та експертиз публікуються, як правило, в науковій літературі, відображаються у звітах науково-дослідних установ за результатами проведених досліджень, а в останні роки отримали значне поширення на телебаченні та сторінках популярних газет. Однак реальні кроки з боку держави націлені на вирішення даної проблеми не здійснюються. Органи нагляду не можуть забезпечити контроль всієї продукції, що надходить ринок [4]. При цьому більшість вітчизняних виробників орієнтуються на досягнення максимальних фінансових результатів не ставлячи в пріоритет якість виготовленого продукту. Таким чином, підвищення якості вітчизняної продукції потребує застосування системи комплексних дієвих заходів, які поєднують в собі як зусилля державних органів, так і зусилля безпосередньо самих виробників і учасників ринку [5].

Якість продукції формується при її виробництві і забезпечення гарантованої якості можливе тільки при досягненні визначеного рівня виробничого процесу. З огляду на сучасні тенденції розвитку економіки, слід констатувати, що проблемою менеджменту вітчизняних підприємств є усвідомлення потреби в запровадженні ведення бізнесу на основі Міжнародного стандарту ISO 9001:2015 та сертифікації системи менеджменту якості підприємства відповідно до вимог цього документу. Незважаючи на сучасні євроінтеграційні процеси, налічується досить багато підприємств, що не проявляють зацікавленості поняттям «система менеджменту якості». Одним із факторів, чому управління на основі сертифікованої системи менеджменту якості не є широкою практикою, виступає незацікавленість вищого керівництва та власників бізнесу. Іншою проблемою недостатнього поширення практики ведення бізнесу на основі Міжнародного стандарту якості ISO 9001:2015 є те, що цей документ є універсальним для всіх напрямків та галузей бізнесу, підприємств різних організаційно-правових форм, а отже, характеризується значним рівнем абстрактності і для застосування в практиці вимагає творчого осмислення і пошуку власних ідей та напрацювань залежно від специфіки організації [6].

Сертифікація системи менеджменту якості підприємства відповідно до вимог Міжнародного стандарту якості ISO 9001:2015 дозволяє забезпечити прогрес у розвитку компанії, підвищити рівень задоволеності співробітників та споживачів. Одним із ключових принципів побудови системи менеджменту якості відповідно до вимог ISO 9001:2015 є процесний підхід – діяльність організації складається з ряду взаємозалежних процесів, що функціонують як цілісна система. При цьому вихідні дані одного процесу є вхідними даними для наступного. Тому процесний підхід полягає в систематичній діяльності по визначенню процесів, їхньої послідовності й взаємодії, управлінню процесами й зв'язками між ними [7]. Таким чином, сутність процесного підходу у формуванні системи управління якістю продукції полягає в тому, що він орієнтований не на зміну організаційної структури підприємства і функцій підрозділів, а на технологічні процеси виробництва та сучасні комунікації. При цьому кінцевою метою цих процесів є виконання завдань, які набувають важливого значення як для зовнішніх, так і для внутрішніх споживачів [8]

Відповідно до вимог ISO 9001:2015, для створення системи управління якістю організація повинна: визначити процеси, потрібні для системи управління якістю, та їх застосування в межах організації; визначити необхідні входи цих процесів і очікувані від них виходи; визначити послідовність і взаємодію цих

процесів; визначити та застосовувати критерії та методи (зокрема моніторинг, вимірювання та відповідні показники дієвості), потрібні для забезпечування результативності функціонування та контролювання цих процесів; визначити ресурси, потрібні для цих процесів, і забезпечувати їх наявність; призначити осіб з відповідальністю та повноваженнями щодо цих процесів; розглядати ризики та можливості; оцінювати ці процеси та запроваджувати будь-які зміни, потрібні для забезпечування того, щоб ці процеси досягали своїх передбачених результатів; поліпшувати процеси та систему управління якістю [7].

При реалізації управління на основі сертифікованої системи менеджменту якості необхідно враховувати, що впровадження ефективних систем якості вимагає високого професіоналізму, знання працівниками та керівниками методів і способів забезпечення якості, принципів проектування систем якості, заснованих на передовому вітчизняному та зарубіжному досвіді. У зв'язку із цим, актуальним є безперервне навчання і формування кадрів в сфері якості. Необхідно підвищувати кваліфікацію фахівців з організації та забезпечення виробництва якісної продукції, навчати працівників основам менеджменту. Доцільно також реалізувати комплекс заходів щодо істотного поліпшення якості кадрового потенціалу, який забезпечує перспективний розвиток виробництва і підвищення якості продукції [8].

Зусилля державних органів щодо підвищення якості вітчизняної продукції повинні бути зосередженні на наступних напрямках:

- створення єдиної системи державного контролю якості продукції, відповідно до якої держава не встановлює регламентовані вимоги до якості, а лише контролює, щоб продукція була безпечною для споживача;
- встановлення норми, що містить перелік підстав для прийняття рішення про контрольні заходи, а також права, обов'язки і відповідальність органів державного контролю;
- передбачити судовий порядок накладення штрафів за правопорушення, виявлені контрольними органами при одночасному збільшенні їх розміру;
- законодавчо вирішити питання про механізм відкликання з обігу продукції, що не відповідає обов'язковим вимогам.

Разом з тим роль держави не повинна зводитись тільки до контролю і нагляду за якістю продукції. Вона повинна створювати необхідні умови, що сприяють підвищенню якості випущеної продукції, об'єднувати і координувати зусилля виробників, наукових організацій тощо [5].

Особлива увага з боку держави повинна також приділятись розвитку системи акредитації органів з оцінки відповідності. Дана система повинна створити передумови для визнання результатів оцінки відповідності, що будуть проводитися в Україні, на міжнародному рівні і перш за все в країнах-торгових партнерах. Визнання вітчизняних сертифікатів відповідності на продукцію і послуги, сертифікатів на системи управління, протоколів випробувань, є істотним чинником конкурентоспроможності, а в переважній більшості випадків обов'язковою умовою при укладенні контрактів або допуску підприємств до тендерів. Але таке можливо лише за умови, коли національна система акредитації України буде визнана еквівалентною (тобто визнана компетентність вітчизняних органів оцінки відповідності) системі акредитації, що запровадили міжнародні організації з акредитації, членами яких є зацікавлені у цьому країни світу. При дотриманні двох умов: з одного боку, єдності нормативної бази (міжнародної, європейської) стосовно вимог до продукції (процесів, систем та ін.), а з другого – еквівалентності систем акредитації (національної з міжнародними) [9].

Висновки. Узагальнюючи все вищевикладене, підвищення якості вітчизняної продукції є доволі актуальним питанням, оскільки виступає найважливішим чинником, що визначає рівень життя, економічну, соціальну та екологічну безпеку населення, а також імідж країни в умовах інтеграції економічних зв'язків. Можна стверджувати, що підвищення якості та безпеки вітчизняної продукції можливе за умови ефективної взаємодії органів державного контролю та самих виробників. Сьогодні виробникам продукції, що орієнтовані на перспективу необхідно працювати за Міжнародними стандартами якості, які передбачають впровадження сучасної системи управління якістю на підприємстві. Впровадження такої системи дозволить вітчизняним підприємствам виготовляти якісну продукцію із орієнтацією на євростандарти, що сприятиме більш повному задоволенню споживчих потреб покупців та виходу на зовнішні ринки. Іншою необхідною умовою підвищення і забезпечення якості вітчизняної продукції є підвищення ефективності контрольних функцій державних органів та створення державою умови, що сприятимуть підвищенню якості випущеної продукції. Для економіки в цілому підвищення якості продукції означатиме посилення позицій вітчизняних підприємств як на внутрішньому, так і на світовому ринках, розширення можливостей для виходу на зарубіжні ринки, характерні високою платоспроможністю, розвиток торгової та економічної співпраці, поліпшення інвестиційного клімату, що принесе додаткові надходження коштів до Державного бюджету..

Література:

1. Саєнко Я. А., Недбалюк О. П. Адаптація вітчизняних підприємств до стандартів якості продукції на ринку Європейського Союзу. Молодий вчений. - 2017. - № 10. - С. 1033-1036. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_10_234.

2. Молнар Д. І., Чорій М. В., Рубіш М. А. Контроль якості продуктів харчування і можливості України гармонізації стандартам ЄС. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. - 2017. - Вип. 2. - С. 42-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2017_2_8.

3. Каплюченко Т. В. Від радянських стандартів якості до європейської безпеки продукції: правове дослідження щодо вдосконалення ринкового нагляду в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. - 2015. - Вип. 3(3). - С. 186-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Nvkhdu_jur_2015_3(3)__47.

4. Любчик О.С. Розвиток метрологічного забезпечення якості харчової продукції тваринного походження. Дис. кан. тех. наук: 05.01.02. – Львів. Національний університет «Львівська політехніка», 2017. - 132 с.

5. Кошкалда І. В., Шелудько Л. В. Підвищення якості та безпеки продовольства в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. - 2018. - Вип. 6. - С. 39-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2018_6_10.

6. Карпенко О., Садловська І., Войткова А. Особливості впровадження системи менеджменту якості підприємства на основі міжнародного стандарту якості ISO 9001:2015. Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій. Сер.: Економіка і управління. - 2019. - Вип. 46. - С. 20-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2019_46_4.

7. Котенко Р. М. Нововведення у системі стандартизації якості продукції та послуг. Карпатський край. - 2017. - № 1. - С. 171-178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2017_1_18

8. Цимбалюк Г.С. Формування адаптивної системи управління якістю продукції підприємств харчової промисловості. Дис. канд. екон. наук: 08.00.04. – Херсон. Херсонський національний технічний університет, 2020. - 262 с.

9. Крисанов Д. Ф. Інтеграція аграрного сектора України до внутрішнього ринку ЄС: виклики і зрушення. Продовольчі ресурси. - 2018. - № 10. - С. 176-188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2018_10_22

10. Ібатуллін М. І. Короткострокові та довгострокові виклики при гармонізації національного законодавства із нормами ЄС в сфері харчової промисловості. Інноваційна економіка. 2014. № 4. С. 63-67.

References

1. Sayenko YA. A., Nedbalyuk O. P. Adaptatsiya vitchyznyanykh pidpryyemstv do standartiv yakosti produktsiyi na rynku Yevropeys′koho Soyuzu. Molodyy vchenyy. - 2017. - № 10. - S. 1033-1036. URL:http://nbuv.gov.ua/ UJRN/molv_2017_10_234.

2. Molnar D. I., Choriy M. V., Rubish M. A. Kontrol′ yakosti produktiv kharchuvannya i mozhlyvosti Ukrayiny harmonizatsiyi standartam YES. Naukovyy visnyk Mukachivs′koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika. - 2017. - Vyp. 2. - S. 42-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2017_2_8.

3. Kaplyuchenko T. V. Vid radyans′kykh standartiv yakosti do yevropeys′koyi bezpeky produktsiyi: pravove doslidzhennya shchodo vdoskonalennya rynkovoho nahlyadu v Ukrayini. Naukovyy visnyk Khersons′koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Yurydychni nauky. - 2015. - Vyp. 3(3). - S. 186-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Nvkhdu_jur_2015_3(3)__47.

4. Lyubchyk O.S. Rozvytok metrolohichnoho zabezpechennya yakosti kharchovoyi produktsiyi tvarynnoho pokhodzhennya. Dys. kan. tekh. nauk: 05.01.02. – L′viv. Natsional′nyy universytet «L′vivs′ka politekhnika», 2017. - 132 s.

5. Koshkalda I. V., Shelud′ko L. V. Pidvyshchennya yakosti ta bezpeky prodovol′stva v Ukrayini. Visnyk Sums′koho natsional′noho ahrarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment. - 2018. - Vyp. 6. - S. 39-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2018_6_10.

6. Karpenko O., Sadlovs′ka I., Voytkova A. Osoblyvosti vprovadzhennya systemy menedzhmentu yakosti pidpryyemstva na osnovi mizhnarodnoho standartu yakosti ISO 9001:2015. Zbirnyk naukovykh prats′ Derzhavnoho universytetu infrastruktury ta tekhnolohiy. Ser.: Ekonomika i upravlinnya. - 2019. - Vyp. 46. - S. 20-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2019_46_4.

7. Kotenko R. M. Novovvedennya u systemi standartyzatsiyi yakosti produktsiyi ta posluh. Karpat·s′kyy kray. - 2017. - № 1. - S. 171-178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2017_1_18.

8. Tsymbalyuk H.S. Formuvannya adaptyvnoyi systemy upravlinnya yakistyu produktsiyi pidpryyemstv kharchovoyi promyslovosti. Dys. kand. ekon. nauk: 08.00.04. – Kherson. Khersons′kyy natsional′nyy tekhnichnyy universytet, 2020. - 262 s.

9. Krysanov D. F. Intehratsiya ahrarnoho sektora Ukrayiny do vnutrishn′oho rynku YES: vyklyky i zrushennya. Prodovol′chi resursy. - 2018. - № 10. - S. 176-188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2018_10_22

10. Ibatullin M. I. Korotkostrokovi ta dovhostrokovi vyklyky pry harmonizatsiyi natsional′noho zakonodavstva iz normamy YES v sferi kharchovoyi promyslovosti. Innovatsiyna ekonomika. 2014. № 4. S. 63-67.

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-47
УДК 338

КУЛІШ Д. В.
Запорізького національного університету

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ЗАВДАННЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано використання інструментів стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Встановлено, що сьогодні поняття плану та стратегії включені в звичну мову державних і приватних адміністрацій, досліджень і викладання, управління бізнесом, політики та, загалом, тієї людської діяльності, яка потребує особливої точності та балансу факторів при визначенні цілей та організації засобів. для їх досягнення.

Стратегічний план є інструментом, який, добре реалізований в організаціях, дозволяє досягти встановлених цілей. Малі та середні компанії повинні розвивати цей інструмент, щоб посилити свій розвиток у сферах зростання або розширення, з обов'язками та спілкуванням як поперечними осями. М'які навички, такі як лідерство, наполеглива комунікація, командна робота, вирішення конфліктів і додавання адекватного людського капіталу, також є частиною поєднання команди, яка є істотною для правильного виконання цих процесів в організаціях. Безсумнівно, інструменти стратегічного планування ЗЕД також постійно розвивається, від цього залежить те, що організації візьмуть найкраще з нього для життя; Інакше їм судилося просто перестати існувати.

Ключові слова: стратегічне планування, зовнішньоекономічна діяльність, завдання, інструментарій забезпечення

KULISH D.
Zaporizhzhya National University

STRATEGIC PLANNING OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE: TASKS AND TOOLS FOR ENSURING

The article analyzes the use of strategic planning tools for foreign economic activity of an enterprise. It is established that today the concepts of plan and strategy are included in the usual language of public and private administrations, research and teaching, business management, politics and, in general, that human activity that requires special accuracy and balance of factors in determining goals and organizing funds. to achieve them.

A strategic plan is a tool that, when well implemented in organizations, allows you to achieve your goals. Small and medium-sized companies should develop this tool to strengthen their development in areas of growth or expansion, with responsibilities and communication as cross-axes. Soft skills such as leadership, persistent communication, teamwork, conflict resolution, and the addition of adequate human capital are also part of the team mix that is essential to properly execute these processes in organizations. Undoubtedly, the tools for strategic planning of foreign economic activity are also constantly evolving, and it depends on this that organizations will take the best out of it for life; otherwise, they are simply destined to cease to exist.

Keywords: strategic planning, foreign economic activity, tasks, tools for ensuring

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У цей час складнощів, змін і невизначеності, подібний тому, який ми переживаємо сьогодні, управління сприймається як одна з найважливіших сфер людської діяльності, спрямована на виробництво товарів і послуг, у якій адміністративний менеджер повинен застосовувати низку функцій систематично, як-от: планування, організація, мотивація та контроль, що призведе до вирішення попередньо діагностованих та ієрархічних ситуацій в організації.

Стратегічне планування концептуалізується як система управління, за допомогою якої особи, які приймають рішення в організації, отримують, обробляють і аналізують відповідну внутрішню та зовнішню інформацію, щоб оцінити поточний стан компанії, а також рівень її конкурентоспроможності з метою передбачення і прийняття рішення про напрямок діяльності закладу в майбутньому. Ключ до успіху підприємства, що займається зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД) полягає в хорошому стратегічному плануванні. У діловому світі, яким би простим не здавалося завдання, важливо скласти план: визначити, чого ви хочете досягти і якими конкретними діями. Стратегічне планування ЗЕД перетворюється на посібник , який підкаже, яким шляхом слідувати або які рішення прийняти для досягнення кожної з цілей і завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед дослідників, котрі займалися аналізом використання інструментів стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності у різних галузях та на підприємствах, можна виділити наступних: Волошан І. Г. [1], Кириченко О.А. [2], Кутідзе Л.С. [3], Манаєнко І. М., Просяник І. В. [4], Орлова Д. В. [5], Сагер Л. Ю., Зарубіна В. В. [6], Смолін, І.В. [7], Стоян О. Ю. [8], Шелегеда Б.Г., Кас'янова Н.В., Берсуцький А.Я. [9], Чухлата Ж. Г. [10] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість досліджень у стратегічному плануванні зовнішньоекономічної діяльності все ж потрубує уточнення інструментарій та завдання для подальших досліджень.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз елементів інструментів стратегічного планування, які можна застосувати на підприємстві.

Виклад основного матеріалу

Беручи до уваги визначення майбутнього стану будь-якої компанії (бачення, місія, стратегічні цілі та діяльність, яка щоденно сприятиме їх досягненню), важливо, щоб підприємці мали необхідні інструменти та знання, які не тільки дозволяють їм визначати його, але й спрямовують свої дії найкращим чином, щоб відповідати йому, незалежно від розміру чи складності фірми. Стратегічне планування можна охарактеризувати як систематичні зусилля для прийняття фундаментальних рішень і дій, які формують і спрямовують те, що таке бізнес-підприємство, що воно робить і чому це робить. Метою стратегічного планування є розробка карти, за допомогою якої можна керувати позиціонуванням організації. У стратегічному плануванні використовуються різноманітні точки зору, моделі та підходи. Розробка та впровадження цих різних інструментів залежить від великої кількості факторів, таких як розмір організації, характер і складність середовища організації, а також керівництво та культура організації.

У 1978 році Генрі Мінцберг опублікував статтю в журналі Management Science, в якій представив стратегію розвитку, концепцію, яку він пізніше популяризував серед широкої неакадемічної бізнес-аудиторії у своїй книзі 1994 року «Зліт і падіння стратегічного планування». Ідея Мінцберга була простою, але справді сильною. Він розрізняв навмисну стратегію, яка є навмисною, і стратегію, що виникає, яка не базується на початковому намірі, а замість цього складається з відповідей підприємства на різноманітні непередбачені події. У плануванні зазвичай немає чіткого визначення того, чого організація вирішує не робити і чому. Це не ставить під сумнів припущення. Думки Мінцберга ґрунтувалися на його спостереженнях про те, що менеджери переоцінюють свою здатність передбачати майбутнє і планувати його точним і технократичним способом. Проводячи різницю між навмисною стратегією та надзвичайною стратегією, він хотів заохотити менеджерів уважно стежити за змінами в своєму оточенні та відповідно вносити корективи у свою продуману стратегію. Крім того, він застеріг від небезпеки дотримання фіксованої стратегії в умовах істотних змін у конкурентному середовищі [11]. Усе це надзвичайно розумна порада, якої розумно буде слідувати кожному менеджеру. Однак більшість керівників цього не роблять. Натомість більшість використовує ідею, що стратегія виникає в міру розвитку подій, як виправдання для оголошення майбутнього настільки непередбачуваним і мінливим, що немає сенсу робити стратегічний вибір, доки майбутнє не стане достатньо ясним. Отже, концепція стратегії стала просто зручним виправданням для того, щоб уникати складних стратегічних виборів, для повторення як «швидкого послідовника» вибору, який, здається, вдалим для інших, і для відхилення будь-якої критики за несміливий шлях. Просте дотримання вибору конкурентів ніколи не дасть унікальної чи цінної переваги. Нічого з цього не мав на меті Мінцберг, але це загальний результат його концепції, оскільки вона впливає на зону комфорту менеджерів.

У 1984 році, через шість років після статті Мінтцберга, яка представила стратегію, Біргер Вернерфельт написав статтю «Погляд на фірму, засновану на ресурсах», в якій висунута ще одну концепціяю стратегії, яку з ентузіазмом сприйняли. Але тільки в 1990 році, коли К. К. Прахалад і Гері Хамел написали одну з найбільш читаних статей HBR усіх часів «Основна компетенція корпорації», цей погляд Вернерфельта на основі ресурсів (RBV) на підприємство отримав широке поширення та популяризували серед менеджерів[6]. RBV вважає, що ключем до конкурентної переваги підприємства є володіння цінними, рідкісними, неповторними та незамінними можливостями. Ця концепція стала надзвичайно привабливою для керівників, оскільки вона, здавалося, припускала, що стратегія — це ідентифікація та формування «основних компетенцій» або «стратегічних можливостей». Зауважимо, що це зручно потрапляє в сферу пізнаваного та контрольованого. Керівники можуть зручно інвестувати в такі можливості та контролювати весь досвід. У розумних межах вони можуть гарантувати успіх. Існує багато способів створити свою стратегію та спланувати ЗЕД. За допомогою стратегічного планування ЗЕД підприємства визначають свої сильні та слабкі сторони, вибирають, чого не робити, і визначають, якими можливостями слід скористатися при здійсненні ЗЕД. У сфері продажів наявність чітко визначеної стратегії допоможе підприємству спланувати майбутнє, поставити життєздатні цілі та досягти їх. Розглянемо декілька моделей стратегічного планування.

1. Збалансована система показників є однією з найвідоміших моделей стратегічного планування, розроблена для того, щоб надати менеджерам повний огляд діяльності їхніх компаній у стислі терміни. Вона розглядає як фінансові, так і операційні показники, щоб надати цінний контекст про те, як підприємство працювало раніше, працює зараз і, ймовірно, працюватиме в майбутньому. Ця модель враховує чотири параметри: час, якість, продуктивність і сервіс, а також вартість. Сума цих компонентів становить чотири конкретні контрольні точки для постановки цілей і вимірювання ефективності:

- Клієнт — як клієнти бачать бізнес.
- Внутрішній процес — як можна покращити свої внутрішні процеси.
- Організаційний потенціал — як можна рости, адаптуватися та вдосконалюватися.
- Фінансові —потенційна прибутковість підприємства.

Ці чотири категорії можуть інформувати про більш продумані, цілеспрямовані цілі та найбільш відповідні показники, які можна використовувати для їх відстеження. Вони відрізняються в залежності від галузі підприємства, яке здійснює ЗЕД — остаточного списку немає. З огляду на це, існує універсальна техніка, яку можна використовувати під час використання моделі — створення буквальної системи показників. Це документ, який відстежує цілі та те, як їх застосовуються.

2. Цілі та основні результати - ця модель обертається навколо перетворення ширших організаційних цілей у цілі та відстеження їхніх ключових результатів. Структура базується на визначенні трьох-п'яти досяжних цілей і трьох-п'яти результатів, які мають випливати з кожної з них. Отримавши їх, плануються ініціативи навколо цих результатів. Після того, як з'ясовуються контрольні точки, визначаються найбільш відповідні показники для вимірювання їх успіху. І як тільки виконуються проекти, отримані завдяки цим ідеальним результатам, оцінюються їх успіх, поставивши оцінку за шкалою від 0 до 1 або 0%-100%. Рекомендується структурувати цілі так, щоб отримати результат близько 70% — це трохи напружить працівників, запропонувавши їм остаточно ідеальний результат. Ця Модель є відносно простою та практично універсальною. Якщо підприємство зацікавлене у тому, щоб працювати за чітко встановленими, добре помітними стандартами здійснення ЗЕД, ця модель може підійти. Ці результати призведуть до таких ініціатив, як встановлення стандартів для кваліфікації лідерів і навчання представників у верхній частині послідовності, як правильно їх використовувати, переробка повідомлень про продаж для викликів відкриття та проведення досліджень, щоб краще адаптувати демонстраційний процес до потреб ЗЕД. Застосування цієї моделі зазвичай передбачає повторення ЗЕД ще два-чотири рази — зрештою це призводить до значного врожаю ретельних, дієвих, амбітних, вимірюваних, реалістичних планів.

3. Модель теорії змін (ТОС) обертається навколо того, як підприємства встановлюють довгострокові цілі та, по суті, «працюють у зворотному напрямку», щоб їх досягти. Використання стратегії починається з встановлення більш масштабної цілі. Потім визначається проміжні коригування та плани, які потрібно зробити, щоб досягти бажаного результату. На наступному рівні плануються різні короткострокові зміни, які потрібно зробити, щоб реалізувати проміжні. Ця модель планування найкраще підходить для підприємств, зацікавлених у створенні команди, плануванні ініціативи чи розробці плану дій. Вона відрізняється від інших моделей своєю здатністю допомогти відрізнити бажані від фактичних результатів. Це також робить зацікавлені сторони більш активними залученими до процесу планування, змушуючи їх моделювати саме те, що вони хочуть від проекту.

4. Модель планування Хошина – це процес, спрямований на зменшення тертя та неефективності шляхом сприяння активному та відкритому спілкуванню в усьому підприємстві. У цій моделі всі на підприємстві— незалежно від відділу чи стажу — знають про його цілі. СП базується на ідеї, що ретельна комунікація створює згуртованість, але для цього потрібен не лише внесок керівництва. Ця модель вимагає, щоб результати з усіх рівнів були передані керівництву. Ідеальні результати, встановлені відповідно до цієї моделі, також визначені — до певної міри. СП передбачає, що керівництво слухає та враховує відгуки підлеглих, щоб виробити розумні, реалістичні та взаємозрозумілі цілі.

Модель зазвичай поділяється на сім кроків: встановлення бачення, розробка проривних цілей, розробка річних цілей, розгортання річних цілей, реалізація річних цілей, проведення місячних і квартальних оглядів і проведення щорічного огляду.Перші три кроки називаються «процесом лову». Це місце, де керівництво компанії встановлює цілі та розробляє стратегічні плани для надсилання харчового ланцюга для отримання відгуків та нових ідей. Саме ця стадія насправді відрізняє СП від інших моделей.

Також існують додаткові ресурси, які можна використовувати для підтримки будь-якої моделі стратегічного планування ЗЕД, яку підприємства запровадили. Деякі моделі подобаються малому бізнесу, деякі – великим підприємствам, а деякі є універсальними. Розглянемо особливості найбільш поширених моделей стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства на рис.1.

Проблема, звичайно, полягає в тому, що моделі самі по собі не змушують клієнта купувати. Це можуть зробити лише ті, хто створює рівняння вищої цінності для певної групи клієнтів. Але клієнти та контекст є непізнаваними та неконтрольованими. Багато керівників вважають за краще зосереджуватися на здібностях, які можна розвинути. І якщо це не принесе успіху, провину можуть взяти на себе примхливі клієнти або нераціональні конкуренти. Оскільки проблема корениться в природній відразі людей до дискомфорту та страху, єдиним виходом є прийняти дисципліну щодо розробки стратегії ЗЕД, яка примирить покупців із відчуттям певної тривоги. Це передбачає забезпечення того, щоб процес розробки стратегії ЗЕД відповідав правилам.

Дотримуватись правил непросто — зона комфорту завжди приваблива — і це не обов'язково призведе до успішної стратегії. Але якщо підприємство зможе їх дотримуватися керівництво принаймні будете впевнене, тоді стратегія ЗЕД не буде збитковою.

Моделі стратегічного планування

Базова модель досить проста і ідеально підходить для малого бізнесу та стартапів .

Першим кроком євизначення місії, цінностей і цілей бренду. Потім ви повинні висвітлити шляхи досягнення цих цілей і створити план дій, який слугуватиме вам дорожньою картою.

SWOT-аналіз необхідний для визначення переваг і недоліків поточної стратегії. Використовується для оптимізації процесів компанії

Проблемна модель використовує SWOT-аналіз як основу для побудови складніших стратегій. Маркетологи визначають найбільш привабливі сценарії та розробляють плани дій для подолання можливих проблем. Потім компанії виділяють ресурси для втілення цих стратегій у реальність і постійно їх оптимізують для підвищення ефективності.

Модель PEST схожа на SWOT-аналіз, але фокусується на зовнішніх факторах.

Ця абревіатура означає «політичний, економічний, соціокультурний і технологічний». Усі ці фактори можуть вплинути на клімат та ефективність компанії, тому важливо оцінити їх і знайти можливі проблеми. Також можна розширити цю модель і використовувати абревіатуру

Модель сценарію корисна, якщо багато зовнішніх факторів впливають на ефективність компанії. Вона передбачає вивчення різних елементів ринку, таких як конкуренція, тенденції, зміни в поведінці споживачів тощо, оцінку їх впливу на стратегію та створення від 2 до 5 можливих сценаріїв майбутнього розвитку.

Стратегічна карта **-** це діаграма, яка показує логічні зв'язки між ситуаціями, які можуть виникнути, і діями компанії. Цей візуальний інструмент краще поєднувати з іншими моделями, такими як базова, проблемна або сценарна. Чітко визначена карта дає змогу створити чітке бачення бізнес-цілей і способів їх досягнення, об'єднати всі дані в одній стратегії та дізнатися, як елементи ринку впливають один на одного та на розвиток

Модель п'яти сил Портера оцінює вплив найважливіших зовнішніх факторів на компанію. Вони включають загрозу входу на ринок, загрозу заміни продуктів, переговорну силу споживачів і постачальників, а також існуючу конкуренцію.

Модель VRIO може стати основою для посилення вашої існуючої стратегії. Маркетологи використовують модель для визначення конкурентних переваг своїх товарів. VRIO — це абревіатура від «цінність, рідкість, імітація та організація». Слід вивчити ці якості продуктів, визначити найсильніші з них і підкреслити їх у майбутніх рекламних кампаніях, щоб виділитися серед конкурентів.

Органічна модель фокусується на цінностях бренду та базується на самоорганізації людей, які мають одну мету. Він включає три основні кроки. По-перше, разом з колективом визначаються цінності компанії та бачення її майбутнього розвитку. По-друге, всі співробітники створюють особисті плани дій щодо того, що вони будуть робити для досягнення головної мети. Нарешті, усі працівники беруть на себе відповідальність за втілення цього плану в реальність і звітують про прогрес.

Модель узгодження має на меті структурувати важливі перспективи розвитку бізнесу.

Рис. 1. Моделі стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства
Джерело: узагальнено автором на основі [2-11]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В результаті проведеного аналізу можна відзначити, що керівнику потрібно зосередити свою енергію на ключових рішеннях, які впливають на тих, хто приймає рішення щодо доходів, тобто на клієнтів. Вони вирішать витратити свої кошти на підприємство, якщо пропозиція цінності перевершить пропозицію

конкурентів. Успіх залежить від двох варіантів: рішення про те, де грати (на яких конкретних клієнтів орієнтуватися) і рішення про те, як виграти (як створити переконливу ціннісну пропозицію для цих клієнтів). Якщо клієнт не знаходиться в тому сегменті чи сфері, де підприємство вирішило грати, воно, ймовірно, навіть не дізнається про доступність і характер його пропозиції. Якщо підприємство зв'яжеться з цим клієнтом, вибір «як виграти» визначить, чи вважатиме воно рівняння цільової вартості пропозиції переконливим.

Єдиний надійний спосіб підвищити рівень успішності стратегічних виборів ЗЕД — перевірити логіку свого мислення: щоб вибір мав сенс, потрібно дослідити країну, еволюцію галузі, конкуренцію та можливості. Важливо записати відповіді на ці запитання, тому що людський розум природним чином переписує історію і проголошуватиме, що світ розвивався переважно так, як було заплановано, замість того, щоб згадувати, як насправді робилися стратегічні ставки і чому. Якщо логіку записати, а потім порівняти з реальними подіями, менеджери зможуть швидко побачити, коли і як стратегія ЗЕД не дає бажаного результату, і зможуть внести необхідні корективи — як це передбачав Генрі Мінцберг. Крім того, спостерігаючи з деяким рівнем суворості, що працює, а що ні,

Коли керівники будуть застосовувати ці правила, їхній ризик перед стратегічним вибором зменшуватиметься. Це добре, але лише до певної міри. Якщо підприємства цілком влаштовує їх вибір, вони ризикують пропустити важливі зміни у своєму середовищі. Стратегічне планування ЗЕД, планування, управління витратами та зосередження на можливостях є небезпечними пастками для розробника стратегії. Однак ці дії є важливими; жодне підприємство не може нехтувати ними. Бо якщо це стратегія ЗЕД, яка змушує клієнтів віддавати підприємствам свій дохід, планування, контроль витрат і можливості визначають, чи можна отримати дохід за ціною, яка є вигідною для підприємства. Якщо керівника влаштовує стратегія ЗЕД підприємства, швидше за все, не докладаються значних зусиль. Аналізуючи та оцінюючи кожну з цих сфер можливо створити стратегічний план ЗЕД, який допоможе задовольнити потреби клієнта. За допомогою цих моделей та інструментів стратегічного планування можливо створити комплексний та ефективний стратегічний план ЗЕД.

Література

1. Волошан І. Г. Особливості організації експортної діяльності на підприємстві та документального оформлення товарів на експорт. Бізнес Інформ. 2018. № 9. С. 35–40.
2. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Підручник / За ред. О.А. Кириченка. - 2-ге вид., перероб. І доп.. К.:Знання,2008. - 518с.
3. Кутідзе Л.С. Роль стратегічного маркетингу у формуванні експортного потенціалу регіону. / Л.В. Кутідзе // Вісник НУ «Львівська політехніка»: Логістика. – 2003. – № 472. – С. 103-108.
4. Манаєнко, І. М. Особливості зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграції [Текст] / І. М. Манаєнко, І. В. Просяник // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М.М. Палінчак. – Ужгород : Гельветика, 2018. – Вип. 18№Ч.3. – С. 11-15. – Бібліогр.: с. 14 (12 назв). – Рез.: англ.
5. Орлова Д. В., Долгальова О. В. Процес стратегічного планування на підприємстві. Збірник наукових праць ДонНАБА. 2018. № 3. С. 72–76. URL: https://donnaba.edu.ua/journal/images/3-2018-13/12.pdf
6. Сагер Л. Ю., Зарубіна В. В. Стратегічне планування діяльності промислових підприємств на прикладі ТОВ «Імпульс». Ефективна економіка. 2014. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3146
7. Смолін, І.В. Стратегічне планування розвитку організації : монографія. – К.: КНТЕУ, 2014. – 344 с.
8. Стоян О. Ю. Стратегічне планування зовнішньоекономічної діяльності України: стан, проблеми, вибір програми дій . Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 24. С. 22–27
9. Стратегічне управління потенціалом підприємства / Б.Г. Шелегеда, Н.В. Кас'янова, А.Я. Берсуцький та ін. – Донецьк: ДонУЕП, 2006. – 219 с
10. Чухлата Ж. Г. Особливості стратегічного управління підприємством в сучасних умовах. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 62. С. 362–367. DOI: 10.18664/338.47:338.45.v0i62.133978
11. Mintzberg, H. (2000) 'View from the top: Henry Mintzberg on strategy and management', Academy of Management Executive, 14(3): 31 -42

References

1. Voloshan I. H. Osoblyvosti orhanizatsii eksportnoi diialnosti na pidpryiemstvi ta dokumentalnoho oformlennia tovariv na eksport. Biznes Inform. 2018. № 9. S. 35–40.
2. Kyrychenko O.A. Menedzhment zovnishnoekonomichnoi diialnosti: Pidruchnyk / Za red. O.A. Kyrychenka. - 2-he vyd., pererob. I dop.. K.:Znannia,2008. - 518c.
3. Kutidze L.S. Rol stratehichnoho marketynhu u formuvanni eksportnoho potentsialu rehionu. / L.V. Kutidze // Visnyk NU «Lvivska politekhnika»: Lohistyka. – 2003. – № 472. – S. 103-108.
4. Manaienko, I. M. Osoblyvosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti vitchyznianykh pidpryiemstv v umovakh yevrointehratsii [Tekst] / I. M. Manaienko, I. V. Prosianyk // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : seriia: Mizhnarodni ekonomichni

vidnosyny ta svitove hospodarstvo / holov. red. M.M. Palinchak. – Uzhhorod : Helvetyka, 2018. – Vyp. 18№Ch.3. – S. 11-15. – Bibliohr.: s. 14 (12 nazv). – Rez.: anhl.

5. Orlova D. V., Dolhalova O. V. Protses stratehichnoho planuvannia na pidpryiemstvi. Zbirnyk naukovykh prats DonNABA. 2018. № 3. S. 72–76. URL: https://donnaba.edu.ua/journal/images/3-2018-13/12.pdf

6. Saher L. Yu., Zarubina V. V. Stratehichne planuvannia diialnosti promyslovykh pidpryiemstv na prykladi TOV «Impuls». Efektyvna ekonomika. 2014. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3146

7. Smolin, I.V. Stratehichne planuvannia rozvytku orhanizatsii : monohrafiia. – K.: KNTEU, 2014. – 344 s.

8. Stoian O. Yu. Stratehichne planuvannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy: stan, problemy, vybir prohramy dii . Investytsii: praktyka ta dosvid. 2017. № 24. S. 22–27

9. Stratehichne upravlinnia potentsialom pidpryiemstva / B.H. Sheleheda, N.V. Kasianova, A.Ia. Bersutskyi ta in. – Donetsk: DonUEP, 2006. – 219 s

10. Chukhlata Zh. H. Osoblyvosti stratehichnoho upravlinnia pidpryiemstvom v suchasnykh umovakh. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. 2018. № 62. S. 362–367. DOI: 10.18664/338.47:338.45.v0i62.1339781

11. Mintzberg, H. (2000) ‘View from the top: Henry Mintzberg on strategy and management’, Academy of Management Executive, 14(3): 31 -42

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-48
УДК 351.863

КРУПА О. В.
Хмельницький національний університет

ДИСКУРС СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ВИМІРІ НАДБАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Проведено дослідження дискурсу соціальної безпеки у європейській науковій думці. Виокремлено дві ключових концепції соціальної безпеки в європейському науковому просторі: державо центричну та спільнoто центричну. Проаналізовано стратегії соціальної безпеки ряду країн Європи та визначено їх ключові аспекти в контексті вдосконалення української стратегії соціальної безпеки.

Ключові слова: соціальна безпека, концепція, європейська наукова думка, стратегія соціальної безпеки

KRUPA O.
Khmelnitsky National University

DISCOURSE OF SOCIETAL SECURITY IN THE DIMENSION OF EUROPEAN THEORY AND PRACTICE

The problems of ensuring state security have been in the field of view of the scientific community and power structures for many centuries. Moreover, the range of these studies is being expanded and supplemented with new issues every time due to the development of societies and international relations. Over the past decades, one of the important directions of research in the context of national security has become the separation of societal security as an independent security component in its overall structure. The first substantiated concept of the state societal security, having a rather insignificant period of existence and practical application, was subjected to significant critical evaluations and discussions, which ultimately led to the formation of several conceptually different scientific views both on the essence of this concept and on its role in the national security system. In this aspect, the European experience is of the greatest importance for domestic science and the state administration system, especially in the context of significant European integration aspirations of our country.

The purpose of the study is to investigate the discourse of societal security in the scientific thought and practice of national security ensuring in European countries

In the article was conducted a study of the societal security discourse in European scientific thought. Two key concepts of societal security in the European scientific space are singled out: state-centric and community-centric. Analyzed the societal security strategies of a number of European countries and determined their key aspects in the context of improving the Ukrainian social security strategy.

Keywords: societal security, concept, European scientific opinion, societal security strategy

Вступ. Проблеми забезпечення державної безпеки перебувають у полі зору наукової спільноти та владних структур впродовж багатьох століть. Причому спектр вказаних досліджень щоразу розширюється та доповнюється новою проблематикою в силу розвитку суспільств та міжнародних відносин. Впродовж останніх десятиліть одним із вагомих напрямів досліджень в контексті національної безпеки стало виокремлення соціальної безпеки як самостійного безпекового компонента у загальній її структурі. Цьому, однак, сприяло зовсім не посилення уваги до соціальних чинників суспільного розвитку, а, швидше, необхідність розробки заходів адекватного реагування на посилення транскордонних міграційних процесів у світі в цілому. Саме тому, поняття соціальної безпеки як складова національної безпеки вперше було обґрунтоване саме в контексті необхідності захисту етносів, національної ідентичності, національної культури тощо. Перша обґрунтована концепція соціальної безпеки держави, маючи доволі незначний період існування й практичного застосування, була піддана значним критичним оцінкам і обговоренням, що в підсумку призвело до формування кількох концептуально відмінних наукових поглядів як власне на сутність даного поняття, так і на його роль в системі національної безпеки. Виходячи ж з того, що одностайна наукова спільнота лише в одному – необхідності врахування загроз соціальній безпеці в системі забезпечення національної безпеки, вважаємо за необхідне поглиблено розглянути науковий дискурс концепції соціальної безпеки. В цьому аспекті найбільше значення для вітчизняної науки і системи державного управління має саме європейський досвід, особливо в контексті значних євроінтеграційних прагнень нашої держави.

Мета дослідження. Дослідити дискурс соціальної безпеки у науковій думці та практиці забезпечення національної безпеки країн Європи.

Аналіз літературних джерел з даної тематики. Основоположниками теоретичних уявлень щодо соціальної безпеки по праву вважаються Б. Бузан, О. Вівер, Т. Тайлер, Дж. Барджес, Б. Максвіні тощо, завдяки яким поняття соціальної безпеки зайняло помітну позицію у науковому без пековому дискурсі. Розвиток західноєвропейської наукової думки щодо соціальної безпеки активізувався і набув нового спрямування завдяки працям Беслі Т., П. Гоу, Б. Санделіуса, Дж. Гержевського та ін. В той же час, на сьогодні наукова спільнота не виробила єдиного концептуального погляду на зміст і особливості

забезпечення соціальної безпеки держави, що вимагає поглибленого розгляду існуючих підходів та їх принципових відмінностей.

Постановка завдання. Концепція соціальної безпеки вперше була запропонована у 1990-х роках представниками Копенгагенської наукової школи [1, с. 106] і в подальшому розвинулася за кількома різними напрямами. Зокрема, представники традиційної державоцентричної концепції соціальної безпеки розуміють під нею потребу захисту держави як певної інституції (територіального утворення) від власного суспільства, тобто від соціальної напруги та інших суспільно небезпечних ситуацій, здатних дестабілізувати суспільство, а, відтак, і загрожувати безпеці держави в цілому [2]. В той же час, розвинулася й спільното-центрична концепція соціальної безпеки, відповідно до якої вона розуміється як певне середовище існування (перебування) соціуму, в якому відсутні або незначні загрози втрати суспільної самоідентифікації, ідентичності, культурної самобутності тощо. Тобто за такого підходу забезпечення соціальної безпеки в першу чергу залежить від збереження і захисту культурних цінностей, суспільної ідентичності.

Бузан Б., як основоположник спільното-центричної концепції соціальної безпеки, першим акцентував увагу на значній складності досліджуваної категорії в силу її відношення до «культурних цінностей та ідентичності – суб'єктивних та контекстних конструкцій» [3, с. 120]. При цьому європейська економічна думка визначає ідентичність як «сукупність ідей та практик, що ідентифікують окремих осіб як членів соціальної групи», нації – як «абстрактні, уявні спільноти», а національну ідентичність – як «один з найважливіших об'єктів соціальної безпеки» [4].

Національна ідентичність включає певні аспекти політичної спільноти, спільні інституції та єдиний для всіх членів кодекс прав і обов'язків. Вона також припускає наявність певного соціального простору та демаркованої (обмеженої) території, з якою члени спільноти ідентифікують себе, тобто до якої відчувають свою приналежність [5, с. 31]. Застосування такого підходу має на увазі, що об'єктом соціальної безпеки є не держава в якості урядових структур чи територіального утворення, а держава в якості колективної ідентичності. Тобто, в цьому контексті загрозами соціальній безпеці держави визнається будь-що, що загрожує колективній ідентичності [5].

Дослідивши теоретичні підходи у європейському науковому просторі до розгляду поняття соціальної безпеки через призму ідентичності, маємо відзначити, що всі суспільні загрози, описані у наукових працях, можуть бути поділені на дві основних групи:

- загрози суспільній ідентичності (культурні, релігійні, етнічні тощо);
- загрози державній ідентичності, тобто державному суверенітету [6].

Іншими словами, навіть попри наявні значні відмінності в обґрунтуваннях і баченні змістового наповнення соціальної безпеки, значна частина науковців європейського простору сходиться у бажанні трактувати поняття соціальної безпеки виключно через призму ідентичності. Так, визначення, яке використовується більшістю закордонних дослідників піднятого питання в якості відправної точки, виходить з того, що забезпечення соціальної безпеки полягає переважно у «збереженні й утвердженні суспільної ідентичності та згуртованості» [7].

З нашої точки зору, звуження питань соціальної безпеки до проблематики міжнародних відносин в частині міграційних потоків та конфліктів між спільнотами на ґрунті ідентичності не є вірним. Слід зазначити, що така думка має місце й в частині сучасних наукових робіт західноєвропейських дослідників, присвячених проблематиці соціальної безпеки. Крім того, від самого моменту винесення на широкий загал, концептуальні засади соціальної безпеки, засновані на необхідності збереження ідентичності, піддавалися нищівній критиці з тієї причини, що захист прав окремих етносів, націй, спільнот на території певних держав у практичній площині може бути з легкістю трансформований у політику дискримінації та відчуження. Критики концепції наголошують, що спроби розширити визначення та сприйняття безпеки у напрямі власне соціальної безпеки можуть бути політично небезпечними, в той час як держава мала б сприяти саме об'єктивній безпеці суспільства.

З цієї причини подальші уявлення про соціальну безпеку почали трансформуватися, хоча й не відійшли від часткового ототожнювання її з питаннями ідентичності. Так, поширення набула думка, що «соціальна безпека характеризує спроможність спільноти, яка володіє визначеним набором ідентичностей, вижити і полягає у сталості, наявності прийнятних для еволюції умов, традиційних моделей мови, культури, асоціацій, релігійної та національної ідентичності та звичаїв [2]. Тобто в даному випадку вже спостерігається певне зміщення акценту від збереження ідентичності, до потреби «виживати», тобто до забезпечення певних економічних умов, необхідних для безпечного існування суспільства, а соціальна небезпека має місце у випадку, коли громади будь-якого типу виявляють загрозу своєму виживанню як спільноти.

Отже, розвиток концепції соціальної безпеки призвів до наголосу на його двовимірності, за якого об'єктивний вимір пов'язаний зі збереженням загальних групових ознак – мови, традицій, культури, вірувань тощо, в той час як суб'єктивний вимір полягає у забезпеченні виживання спільноти «як місця ідентифікації для її членів» [8].

Надалі бачимо розширення спектру питань соціальної безпеки й сферою якості життя. Зокрема, у польських наукових колах поширене твердження, що «соціальна безпека пов'язана зі зменшенням

вірогідності виникнення небажаних явищ і ризиків, пов'язаних із питаннями виживання, якості життя та національної ідентичності» [9]. З огляду на це, пропонується і більш широкий, з огляду на загальний західноєвропейський науковий контекст, погляд на соціальну безпеку. За такого підходу, концепція соціальної безпеки пропонує виокремлювати в якості окремого структурного компонента соціальної безпеки власне соціальну сферу. В свою чергу, соціальна сфера як складова соціальної безпеки, «стосується індивідів та економічних аспектів їх життя, через які ідентичність має змогу впливати на рівень ідентифікації зі спільнотою, формуючи націю чи, навпаки, призводячи до маргіналізації та соціального виключення окремих членів суспільства» [9]. Отже, соціальну безпеку пов'язують з реакцією держави на незадовільні умови життя громадян, яка проявляється у діючій системі соціального захисту для індивідів, які з тих чи інших причин опинилися у скрутному становищі.

Таким чином, західноєвропейська наукова спільнота ще не сформувала однозначну і беззаперечну відповідь на питання щодо сутнісних аспектів соціальної безпеки та її місця в системі забезпечення державної безпеки. В той же час, окремі держави вже здійснили спробу легалізації концепції соціальної безпеки в системі забезпечення національної безпеки.

Так, Фінляндія на державному рівні соціальну безпеку розглядає в контексті загальної рівності громадян, консенсусу та центрально-посередницької ролі влади у суспільстві. Звідси, ключем до забезпечення соціальної безпеки у Фінляндії є визнана комплексна міжгалузева співпраця, в рамках якої забезпечується інклюзивна модель співробітництва із залученням всіх відповідних суб'єктів (як громадян, так і офіційних осіб) для спільного обміну знаннями, досвідом, а також аналізу і планування подальших дій [10, с. 28].

У Польщі діяльність у сфері соціальної безпеки розглядають як створення умов для безпечного духовного і матеріального розвитку нації [11], хоча в той же час, концепція соціальної безпеки не знайшла відображення ні у законодавстві, ні в доктринах чи положеннях, що стосуються розвитку культури або соціального забезпечення населення. Натомість, в якості ключових загроз національної безпеки вказані загрози основним інтересам нації та неспроможність державних інституцій справлятися з наявними суспільними проблемами [12].

Модель соціальної безпеки в Ісландії практично повністю орієнтована на убезпечення населення від стихійних лих та різноманітних природних катаклізмів і передбачає, швидше, оцінку ризиків їх настання, аніж оцінку загроз іншим аспектам соціальної безпеки [13].

У норвезьких нормативних документах закріплене визначення соціальної безпеки, відповідно до якого вона трактується як «здатність суспільства виконувати життєво важливі функції, пов'язані із захистом життя та здоров'я населення та задовольняти його базові потреби у різноманітних стресових ситуаціях [14]. Тобто фактично, можемо говорити, що в даному випадку соціальна безпека ототожнюється з поняттям соціального захисту населення.

Концепція соціальної безпеки у шведській інтерпретації становить поєднання надбань теорій людського розвитку та прав людини, а її забезпечення спрямовується на «розширення можливостей кожного індивіда у боротьбі з кризовими ситуаціями» [15]. Особлива увага, при цьому, зосереджується на системі надання соціальних і комунальних послуг, а також на функціонуванні сукупності інституційних структур, важливих для захисту базових цінностей.

У Латвії ключовим питаннями соціальної безпеки вважаються саме міжнаціональні відносини та медіасередовище [16]. Така ситуація пояснюється наявністю спільних кордонів з країною-агресором і засиллям окупантських наративів у засобах масової інформації, що змушує керівництво країни саме вказані загрози вважати ключовими в сфері соціальної безпеки. Якщо ж говорити про механізми забезпечення соціальної безпеки в Латвії, то слід відзначити, що керівництво держави слідує концепції «м'якого впливу», фокусуючись на мінімізації негативного впливу можливих наслідків, ніж на усунення самих загроз (проблем).

Отже, узагальнюючи теоретичні напрацювання європейських наукових шкіл та практичні підходи до розуміння і забезпечення соціальної безпеки в окремих країнах Європи, маємо відзначити, що наразі соціальна безпека залишається дуже суперечливим поняттям. Хоча проблеми безпеки є всюдисущими, підходи до їх оцінки, формування державної політики усунення загроз та забезпечення прийнятного рівня соціальної безпеки у різних країнах є не лише різноманітними, але й зовсім несхожими між собою.

Висновки. Соціальну безпеку можна розглядати з точки зору різних дисциплін, розкладаючи її на різні підсистеми, що є свідченням її надзвичайної важливості для безпеки держави в цілому. Зміна підходів до осягнення змісту та складових національної безпеки відбулася внаслідок зростання впливу на суспільство, тобто зростання загроз суспільному процвітанню та стійкому розвитку держав з боку сфер охорони здоров'я, якості життя населення тощо. Саме цим і пояснюється така різноманітність поглядів на соціальну безпеку як у наукових колах, так і у практиці державного управління. Саме особливостями суспільства, його роллю і зацікавленням у формуванні державних стратегій безпеки й визначається практичний досвід забезпечення соціальної безпеки у тій чи іншій європейській державі. Отже, в контексті вдосконалення української стратегії соціальної безпеки важливо усвідомлювати, що її порядок денний повинен формуватися саме суспільством, суспільним запитом. При цьому, в подальших дослідженнях варто

спробувати відійти від постулатів існуючих на сьогодні державо центричної та спільнoто центричної концепцій соціальної безпеки для того, щоб побудувати людиноцентричну концепцію, покликану створювати умови та захищати можливості суспільства до розвитку, збереження і нарощування власного потенціалу.

Література

1. Hough, P. Understanding Global Security. New York: Routledge, 2004. https://www.yumpu.com/en/document/read/23349562/understanding-global-security-peter-hough
2. Waever O. The Changing Agenda of Societal Security. Globalisation and environmental challenges. P. 581–593. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-75977-5_44
3. Buzan B. People, states and fear. The national security problem in international relations. Great Britain : Wheatsheaf Books, 1983. 262 p. URL : https://www.academia.edu/4780500/People_States_and_Fear_An_Agenda_For_International_Security_Studies_in_the_Post_Cold_War_Era_Barry_Buzan
4. Anderson B. (1991) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso. URL : https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf
5. Panic B. Societal security – security and identity. *Carl Schmitt and Copenhagen school of security studies*, 2009. № 13. URL : https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.614.4529&rep=rep1&type=pdf
6. Alexseev M. Societal security, the security dilemma, and extreme anti-migrant hostility. *Journal of Peace Research, 2011. 48 (4). P. 509–523.*
7. Chuifu I. Societal security. An agenda for the Eastern Europe, http://www.cpcew.ro/pdfs/societal_security.pdf
8. Theiler T. Societal security and social psychology. *Review of International Studies*, 2003. 29. P. 249–268. URL : https://www.researchgate.net/publication/231837273_Societal_Security_and_Social_Psychology
9. Gierszewski J., Piwowarski J. Theoretical Basics of Societal Security. *International & National Studies* NO. 18; 2016 (30–48). URL : https://www.researchgate.net/profile/Juliusz-Piwowarski/publication/323176082_THEORETICAL_BASICS_OF_SOCIETAL_SECURITY/links/5a8460b60f7e9b2c3f501420/THEORETICAL-BASICS-OF-SOCIETAL-SECURITY.pdf
10. Aaltola M., Juntunen T. Nordic model meets resilience – finnish strategy for societal security. *Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance*. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 p.
11. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2014, Warszawa 2014, p. 33.
12. Kiciński K. Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego – prognozy, przewidywania, [in:] Wybrane problemy socjologii wojska, J. Kunikowski (ed.), vol. 1, Warszawa 1998.
13. Ómarsdóttir S. B. Safety and security – what's in a word? Societal security in Iceland. *Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance*. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 p.
14. Justis-og politidepartementet, Samfunnssikkerhet. Veien til et mindre sårbart samfunn [Societal Security. The road to a less vulnerable society], St. meld. nr. 17, 2001–2002.
15. Syk K., Rådestad C. Swedish societal security – the battle of the narrative.
16. Potjomkina D., Vizgunova E. Societal security in Latvia: new wine in old bottles? *Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance*. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 p.

References

1. Hough, P. Understanding Global Security. New York: Routledge, 2004. https://www.yumpu.com/en/document/read/23349562/understanding-global-security-peter-hough
2. Waever O. The Changing Agenda of Societal Security. Globalisation and environmental challenges. P. 581–593. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-75977-5_44
3. Buzan B. People, states and fear. The national security problem in international relations. Great Britain : Wheatsheaf Books, 1983. 262 p. URL : https://www.academia.edu/4780500/People_States_and_Fear_An_Agenda_For_International_Security_Studies_in_the_Post_Cold_War_Era_Barry_Buzan
4. Anderson B. (1991) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso. URL : https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf
5. Panic B. Societal security – security and identity. Carl Schmitt and Copenhagen school of security studies, 2009. № 13. URL : https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.614.4529&rep=rep1&type=pdf
6. Alexseev M. Societal security, the security dilemma, and extreme anti-migrant hostility. Journal of Peace Research, 2011. 48 (4). R. 509–523.
7. Chuifu I. Societal security. An agenda for the Eastern Europe, http://www.cpcew.ro/pdfs/societal_security.pdf
8. Theiler T. Societal security and social psychology. Review of International Studies, 2003. 29. P. 249–268. URL : https://www.researchgate.net/publication/231837273_Societal_Security_and_Social_Psychology

9. Gierszewski J., Piwowarski J. Theoretical Basics of Societal Security. International & National Studies NO. 18; 2016 (30–48). URL : https://www.researchgate.net/profile/Juliusz-Piwowarski/publication/323176082_THEORETICAL_BASICS_OF_SOCIETAL_SECURITY/links/5a8460b60f7e9b2c3f501420/THEORETICAL-BASICS-OF-SOCIETAL-SECURITY.pdf
10. Aaltola M., Juntunen T. Nordic model meets resilience – finnish strategy for societal security. Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 r.
11. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2014, Warszawa 2014, p. 33.
12. Kiciński K. Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego – prognozy, przewidywania, [in:] Wybrane problemy socjologii wojska, J. Kunikowski (ed.), vol. 1, Warszawa 1998.
13. Ómarsdóttir S. B. Safety and security – whats in a word? Societal security in Iceland. Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 r.
14. Justis-og politidepartementet, Samfunnssikkerhet. Veien til et mindre sårbart samfunn [Societal Security. The road to a less vulnerable society], St. meld. nr. 17, 2001–2002.
15. Syk K., Rådestad S. Swedish societal security – the battle of the narrative.
16. Potjomkina D., Vizgunova E. Societal security in Latvia: new wine in old bottles? Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 r.

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Підп. до друку 29.08.2019. Ум. друк. арк. 41,17. Обл.-вид. арк. 37,56
Формат 30х42/4, папір офсетний. Друк різографією.
Наклад 100, зам. №

Тиражування здійснено з оригінал-макету, виготовленого
редакцією журналу “Вісник Хмельницького національного університету”

Редакційно-видавничий центр Хмельницького національного університету
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 72-83-63